

Thai Human Rights in Global Perspective

Saneh Chamarik

สิทธิมนุษยชนไทย ในกระแสโลก

เสนห์ จามริก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก

Thai Human Rights in Global Perspective

เสนห์ จามริก
Saneh Chamarik

บทสังเคราะห์จากผลการวิจัย
ชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล”
โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

Thai Human Rights in Global Perspective

by Saneh Chamarik

เรื่อง สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก

โดย เสน่ห์ จามริก

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม ๒๕๔๙

พิมพ์และจัดจำหน่ายโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น ๑๔ อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ถนนพหลโยธิน
แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กทม. ๑๐๔๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๒๙๘-๐๔๕๕-๗๕
โทรสาร ๐-๒๒๙๘-๐๔๗๖-๗๙
<http://www.trf.or.th>

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (สทพ.)
๖๙๓ ถนนบำรุงเมือง
แขวงเทพศิรินทร์ เขตป้อมปราบฯ กทม. ๑๐๑๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๖-๖๓๗๓, ๐-๒๒๒๓๓-๖๗๑๓
โทรสาร ๐-๒๒๒๖-๔๗๑๘
<http://www.ldinet.org>

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เสน่ห์ จามริก

สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก.-- กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙.

๔๑๒ หน้า.

๑. สิทธิมนุษยชน. I. ชื่อเรื่อง.

๓๒๓

ISBN 974-94199-6-0

ChangeFusion

คำนำ

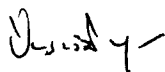
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา สังคมไทยได้เผชิญหน้ากับความขัดแย้งหลากหลายรูปแบบที่เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับการทวงถามสิทธิของคน ชุมชน และสังคม อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของบริษัท โลก กติการะหว่างประเทศ ตลอดจนกติกาในประเทศ ที่ได้เข้าไปลดรอนสิทธิของบุคคลและกลุ่มชนสถานะต่าง ๆ “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก” จึงเป็นยิ่งกว่าคำอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้รับเกียรติจาก ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กรุณารับภาระเป็นผู้ประสานงานชุดโครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ถึงปัจจุบัน และในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ขยายขอบเขตการดำเนินการครอบคลุมประเด็นปัญหาสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรใน ๔ ภาคของประเทศไทย ประกอบไปด้วยคณะนักวิจัยในสองส่วนไม่น้อยกว่า ๙๐ คน ผลจากการดำเนินการทั้งสองส่วนนี้ได้ก่อรูปเป็นบทสังเคราะห์ “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก” ซึ่งแสดงให้เห็นรากทางปรัชญาแนวคิด พลวัต และความพยายามต่อสู้ของกระบวนสิทธิมนุษยชนไทยในยุคสมัยต่างๆ ที่พัฒนาไปตามกระแสเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของบริษัทโลก

สกว. เชื่อมั่นว่าบทสังเคราะห์เรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก” นี้ จะเป็นงานวิชาการด้านสิทธิมนุษยชนไทยที่สมบูรณ์ที่สุดของยุค

สมัย และจะช่วยวางรากฐานการศึกษาและการดำเนินการเรื่องสิทธิ
มนุษยชนในสังคมไทยต่อไป สกว. มีความยินดีที่ได้มีโอกาสสนับสนุน
การวิจัย ตลอดจนการจัดพิมพ์ผลงานวิชาการที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์
ในการสร้างองค์ความรู้ชุดนี้

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวัตติ บุญ-หลง)

ผู้อำนวยการ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำเสนอ

“มนุษย์เกิดมาเสรี แต่ในทุก ๆ ที่ติดอยู่ในเครื่องพันธนาการ”^๑ ถ้อยคำของฌอง-ฌาคส์ รูสโซ ซึ่งอยู่ในหนังสือเล่มสำคัญ อันได้แก่ *สัญญาสังคม* หรือที่มักจะรู้จักกันในนามของ *สัญญาประชาคม* นี้ อาจจะถูกถือว่าเป็นแนวคิดที่เปิดประเด็นทางการเมืองว่าด้วยสถานะของมนุษย์ในการจัดการองค์การทางสังคมของยุคสมัยของนักคิดทางการเมืองผู้นี้ หรือถ้าจะมองจากอีกมุมหนึ่ง คำกล่าวที่กลายมาเป็นประโยคทองของรูสโซนี้อาจจะถูกกันได้ว่า เป็นกระตุกหรือโจทย์วิจัยแบบพิเศษชนิดหนึ่ง ที่ต้องการการค้นคิดหาคำตอบทางปัญญาควบคู่ไปกับการลงมือปฏิบัติทางการเมือง ทั้งนี้เพราะรูสโซได้ตระหนักและนำเสนอให้เป็นเงื่อนไขแต่เบื้องต้นแล้วว่า ในทุกหนทุกแห่งมนุษย์ติดอยู่ในเครื่องพันธนาการหรือโซ่ตรวนทางสังคม แม้โดยหลักการหรือสมมติฐานแล้วผู้คนทั้งหลายเกิดมาอย่างเสรี ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ว่าข้อคิดหรือการตั้งประเด็นปัญหาเช่นนี้ได้มีส่วนจุดประกายกระแสคิดและผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุโรป จนเกิดกระแสกระเพื่อมระลอกแล้วระลอกเล่า บ้างก็กลายเป็นการปฏิวัติหรือเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอันเกิดขึ้น

---

^๑รูสโซ, จัง จ้ากส์, *สัญญาประชาคม*, แปลและเรียบเรียงโดย จินดา จินตนา เสรี, (กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนท.), ๒๕๑๗) หน้า ๒๐.

ในประเทศต่าง ๆ ของยุโรป ตลอดจนในทวีปอื่น ๆ ในช่วงเวลานับศตวรรษ ต่อมา ความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นมักจะเกิดขึ้นในนามของความเป็น เสรี ของคนซึ่งบ้างก็เกิดมาสูงบ้างก็เกิดมาต่ำ และในบางที่ก็เกิดกระบวนการ ที่ทำให้คนเหล่านั้นมีความเสมอภาค และสามารถดำรงความเป็นมนุษย์ หรือมนุษยชนผู้มีสิทธิบางอย่างในสังคม ตามแต่จะเรียกหรือจะถอด ความเรียกขานกันในภาษาต่าง ๆ ตามแต่ละสถานที่หรือยุคสมัย

สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล เป็นชื่อของโครงการ วิจัย ซึ่งมี ศาสตราจารย์เสนห์ จามริก เป็นหัวหน้าโครงการ เกิดจากการ ริเริ่มของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยได้ดำเนินการ ต่อเนื่องมาเป็นโครงการ **สิทธิชุมชนศึกษา** นี้มุ่งสร้างองค์ความรู้ ที่จะพยายามทำความเข้าใจ และตอบโจทย์ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชน ใหม่ ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยมีจุดเน้นอยู่ที่เรื่องของ **สิทธิชุมชน** **ฐานทรัพยากรท้องถิ่น** ซึ่งได้รับรับรองตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการ เมืองในปัจจุบัน สิทธิมนุษยชนนับเป็นสิทธิตามจารีตประเพณีอันเป็น ลักษณะเฉพาะโดยพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมไทย แต่ทว่าดำรงอยู่อย่าง อ่อนแอกระจัดกระจาย เพราะผลกระทบจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ บันทอนทำลายวิถีชีวิตชุมชน และบูรณภาพของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ^๒

ณ วันนี้ งานคิด **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** จึงนับเป็น ทั้งการนำเสนอแนวคิดใหม่อย่างเป็นระบบและเป็นการนำเสนอผลการ ดำเนินการวิจัยอันได้มาจากกระบวนการระดมสมองระหว่างฝ่ายต่างๆ เพื่อครุ่นคิดและลงมือปฏิบัติเชิงสิทธิมนุษยชนซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่อง

---

^๒ เอกสารกำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓ เรื่อง “สิทธิชุมชน: มิติปฏิรูปการเมือง” เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔-วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙ ณ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

เป็นเวลา นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ จนถึงปัจจุบัน โดยที่มีการวางระบบคิด
ชั้นใหม่ด้วยการนำความรู้ ความคิดที่ตกผลึกทั้งหลายทั้งปวงนับแต่แนว
คิด การลงมือศึกษาระดับพื้นที่ร่วมกับ *มนุษยชน* ทั้งหลายในท้องถิ่น
ต่างๆ แล้วนำมาประมวลและนำเสนอในภาพรวมอย่างเป็นระบบเข้มข้น
และที่สำคัญไปกว่านั้น คือ การที่มีได้กำหนดกรอบแคบๆ และจำเพาะ
เจาะจงให้เป็นเพียงเรื่องของท้องถิ่นไทย ของรัฐไทย หรือแม้กระทั่งของ
ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ประเทศไทยตั้งอยู่เท่านั้น หากเป็น
ความพยายามอย่างยิ่งที่จะมุ่งคิดเรื่องนี้โดยยึดทั้งฐานคิดและความเป็น
จริงในสังคมไทย และเปิดมุมมองทางกว้างเพื่อเชื่อมโยงพิจารณาเปรียบ
เทียบ หรือนำไปเผชิญกับสถานการณ์จริงของสังคมโลกซึ่งอยู่ในกระแส
โลกาภิวัตน์อันรุนแรงและมีผลต่อทั้ง *โลกาภิวัตน์* ของไทย และโลกาภิวัตน์
ระดับทั้งโลก^๓

โดยนัยนี้การจะถือว่า *สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก* เล่ม
นี้ เป็นเพียงบทสังเคราะห์ที่สืบเนื่องจากงานวิจัยก็อาจจะทำได้ แต่จะ
เป็นการลดผลกระทบของงานให้เป็นเพียงขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
ปกติธรรมดา โดยส่วนตัวแล้วผู้เขียนค่านำเสนอนี้เห็นว่า บทศึกษานี้
เป็นเสมือนคำประกาศแนวคิดทางรัฐศาสตร์ไทยหรือเอเชีย ซึ่งมีอยู่น้อย
ยิ่งกว่าน้อยว่าด้วยการเมืองเรื่องของสิทธิมนุษยชน ซึ่งจนถึงบัดนี้ดู
เสมือนว่ามีแหล่งกำเนิดและเป็นเรื่องราวของทวีปยุโรปและมีการดำเนินการ
ในภาคปฏิบัติอยู่ในกลุ่มประเทศจำนวนหนึ่งด้วยเกณฑ์มาตรฐาน

---

^๓เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในฐานะเป็นประเด็นปัญหาของการเมืองระหว่าง
ประเทศในยุคโลกาภิวัตน์ อาจดูประกอบใน Brown, Chris, "Human Right",
in Baytis, John an Smith, Steve (eds.) *The Globalization of World
Politics: An Introduction to International Relations*. 3rd (Oxford:
Oxford University Press, 2005), pp. 689-705.

ชนิดหนึ่งที่พยายามใช้บังคับกับทั้งโลก เพื่อที่จะตัดสินว่าผู้ใด *เคารพ* ต่อหลักสิทธิมนุษยชนดังที่ประเทศเหล่านั้นได้กำหนดขึ้นไว้ตามแนวคิดของตนเองโดยมีפקจะคำนึงถึงเงื่อนไขหรือสถานการณ์ในส่วนอื่นของโลก

อันข้อคิดที่ว่า *มนุษย์ดีอยู่ในไซตรวนทุก ๆ แห่ง แม้จะเกิดมาเสรี* ของรูสโซนั้น เมื่อนำมาอ่านในสถานการณ์ของศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑ อาจจะต้องทำการทำความเข้าใจถึงคำว่า *ทุก ๆ แห่ง* คำว่า *ไซตรวน* หรือ *เครื่องพันธนาการ* และวิธีการหรือเงื่อนไขที่จะได้มาหรือพิทักษ์รักษาซึ่งคำ *เสรี-เสรีภาพ* ว่าในแต่ละที่แต่ละยุคสมัยและโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันจะมี *มิติทางภูมิหลังประวัติศาสตร์* และในด้าน *ปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม* อันแนบเนื่องอยู่ใน *โครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจระดับต่างๆ* ในยุคโลกาภิวัตน์จากระดับนานาชาติไปสู่ระดับรัฐประชาชาติ จนถึงระดับชุมชนรากหญ้า^๔

ในปัจจุบัน สังคมไทยซึ่งได้มีวิวัฒนาการเชิงสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย มาถึงจุดที่เคยได้รับการยอมรับถึงความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง กลับกลายเป็นประเทศที่กำลังถูกเฝ้าระวังในเรื่องของการละเมิดสิทธิมนุษยชนจากภายนอก พิจารณาจากภายในสังคมไทยอาจจะเป็นสังคมที่หลงไปกับความสำเร็จทางเศรษฐกิจที่ไม่รู้จักคำว่า *พอ* จนมิได้มีโอกาสย้อนสำรวจตนเองหรือมีเวลาตระหนักถึงมิติทางสิทธิมนุษยชนของเราเองว่าอยู่ในสถานะที่ได้รับการพิทักษ์ส่งเสริมหรือปล่อยให้เผชิญผลกระทบอย่างรุนแรงจากการปรับระบบระเบียบโลกใหม่แห่งยุคโลกาภิวัตน์ไปตามยถากรรม ซึ่งนับวันจะเป็นเงื่อนไขของความขัดแย้งและความรุนแรง ทั้งนี้โดยเฉพาะในเรื่องของสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐาน

---

^๔ คำนำโดย ศ.เสนห์ จามริก ในบทศึกษาเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

ทรัพยากรธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรมของไทย ซึ่งรอวันที่จะเกิดเป็น **วัฒนธรรมสิทธิ** สำหรับที่เราจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสุขสมบูรณ์ในสังคมแห่ง **สิทธิชุมชน** อันได้รับการยอมรับจากประชาคมระหว่างประเทศ

ในฐานะอดีตผู้บริหารของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยช่วยราชการในฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย ๑) ผู้เขียนรู้สึกเป็นเกียรติสูงสุดที่ได้มีโอกาสบันทึกข้อคิดนี้ พร้อมทั้งใคร่ขอจารึกเป็นบันทึกไว้ว่า ในบรรดาโครงการวิจัยจำนวนมากที่ทางฝ่าย ๑ ได้มีโอกาสบริหารจัดการ **โครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล** นับว่าเป็นโครงการที่เจ้าหน้าที่ของฝ่ายและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ได้มีโอกาสปฏิบัติงานด้วยความมั่นใจ สบายใจในวิธีการดำเนินการและธรรมาภิบาล โดยที่การดำเนินการทำหน้าโครงการและคณะได้แสดงถึงหลักการความเคารพในวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติและสม่ำเสมอ อันเป็นกำลังใจและเป็นศักดิ์ศรีความภูมิใจของผู้ปฏิบัติว่าได้มีส่วนร่วมแม้จะมากจะน้อยในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่งามด้วยวิธีการที่ดีที่งามให้แก่สังคมไทยและประชาคมนานาชาติ

ในฐานะของนักรัฐศาสตร์ ผู้เขียนเคยได้ยินได้ฟังนักวิชาการจากภูมิภาคเอเชียหลายท่านตั้งคำถามถึงความเป็นไปได้ของการที่จะมีรัฐศาสตร์ของเอเชีย หรือทำให้รัฐศาสตร์เน้นแบบเอเชีย คำถามเหล่านี้บ่อยครั้งถูกตั้งขึ้นระหว่างชาวเอเชียซึ่งสื่อสารกันด้วยภาษาพูดและภาษาคิดของฝรั่ง ซึ่งก็เป็นผลพวงตามธรรมชาติของโลกาภิวัตน์หรือจะอาจย้อนถึงมรดกของยุคอาณานิคมทั้งทางกายภาพและทางปัญญาก็ได้ เมื่อแรกเข้ามาช่วยปฏิบัติราชการที่ สกว. และได้มีโอกาสติดตามโครงการวิจัยนี้ได้สักช่วงเวลาหนึ่งรวมทั้งบนพื้นที่ในท้องถิ่น ผู้เขียนได้ตระหนักถึงลักษณะพิเศษและความสำคัญอย่างสูงของโครงการฯ ที่จะสามารถ

สมทบส่วนทางปัญญาให้แก่สังคมโลกในเรื่องของสิทธิมนุษยชน จึงได้
กราบเรียนเสนอท่านหัวหน้าโครงการว่า อยากจะเห็นงานเขียนทางการ
เมืองที่เป็นคำประกาศของ **รัฐศาสตร์ไทย** แก่ประชาคมระหว่างประเทศ
โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดกรอบความเป็นไทยหรือ **เอกลักษณ์ไทย**
อย่างคับแคบ หากให้เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนทางปัญญาระหว่าง
ความเป็นไทยในสถานการณ์สากลและความเป็นสากลของไทย อันจะ
สามารถยังผลให้เกิดการผลักดันสภาวะแห่งปัญหาไปสู่สภาวะแห่ง
ปัญญาที่สามารถนำร่องการเปลี่ยนแปลงในสังคม

เพื่อบรรลุถึงจุดนี้เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งได้แก่ความมุ่งมั่นของ
โครงการฯ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยวินัยทางปัญญาอันแข็งแกร่งและความมุ่งมั่น
อย่างไม่ลดละของท่านหัวหน้าโครงการฯ ที่จะให้สังคมศาสตร์แขนง
หนึ่งซึ่งเรียกกันว่า **รัฐศาสตร์** สามารถเป็นดวงปัญญาและเป็นพลังทาง
สังคมเพื่อปลดปล่อยมนุษยชนไทยออกจากความไม่รู้ และความประมาท
ของการดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์ในสังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งมนุษยชนเหล่านี้
จะเกิดมาเสรีหรือไม่เพียงใดก็สุดแท้แต่ แต่ถ้าปราศจากเสียซึ่งการปลด
โซ่ตรวนแห่งการมุ่งแต่ความสำเร็จทางวัตถุและการปราศจากการปลด
ปล่อยพันธนาการระบบวิธีคิด ก็จะมีหมดโอกาสแม้เพียงจะตั้งคำถามเพื่อ
เข้าใจโลกและเข้าใจตนเองว่า ความเป็นมนุษย์ของเราในกระแสโลก
ปัจจุบันเป็นเช่นใด และปราศจากซึ่งความเป็น **เสรี** ที่จะกำหนดชะตา
กรรมของตนเองในสถานการณ์สากลนี้

ข้อที่น่าเสียดายก็คือมีเพียงแต่สังคมของเราดูจะยังไม่บรรลุถึง
คำตอบหรือปฏิบัติการเพื่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เท่านั้น กระทั่งหัวเรื่อง
นี้ก็มิสู้จะปรากฏอยู่บนวาระการคิดของสังคม เพื่อชีวิตของเราเองใน
สังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งจะมีแต่เราเองเท่านั้นที่สามารถกำหนดวิถีชีวิตหรือ
ปฏิเสธรังษนาการต่างๆ อันลดทอนสิทธิเสรีของเรา เพื่อคิดถึงเงื่อนไข

ในการดูแลวิถีชีวิตของเราในโลกปัจจุบันโดยไม่ต้องรอให้ผู้อื่นคิดแทน
ดังที่ท่านหัวหน้าโครงการได้กล่าวไว้ในความส่งท้ายว่าด้วย **การเมืองสิทธิ
มนุษยชน** ความว่า

คำตอบตรงไปตรงมาสำหรับปมปัญหาของหลักคิดเกี่ยวกับความ
หมายและขอบข่ายสิทธิมนุษยชนก็คือวิสัยทัศน์สิทธิมนุษยชนที่เป็น
องค์รวมและบูรณาการขึ้นตามพัฒนาการเปลี่ยนแปลงอันเป็นพลวัต
(...) กระแสขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่กำลังพยายามต่อสู้เพื่อ
ปกป้องวิถีชีวิตของตนเอง โดยรากฐานแล้วก็คือการเรียกร้องให้หลัก
คิดสิทธิมนุษยชนเช่นว่านี้ ได้เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลนั่นเอง

เพื่อการนี้ เป็นที่น่าคิดว่าสังคมไทยและรัฐไทยอาจจะต้องไม่พยายามปิด
กั้นหรือพันนาการตัวเองทางปัญญาเพื่อก้าวไปบนวิถีแห่งการได้รับการ
เคารพในสิทธิที่จะดำเนินชีวิตอย่างเสรีไม่ว่าจะถือกำเนิดกันมา อย่างไร
ก็ตามแต่ถ้าแม้สภาพการไม่ใส่ใจหรือปิดกั้นตนเองยังคงมีอยู่ในสังคม
ไทยจริง ก็ต้องนับว่าชุดโครงการวิจัยอันเป็นที่มาของ **สิทธิมนุษยชน
ไทยในกระแสโลก** นี้ได้เริ่มแผ้วถางและชี้หนทาง รวมทั้งเสนอเครื่องมือ
ในการปลดปล่อยพันนาการดังกล่าวสำหรับอนาคตไว้แล้ว คงเหลือเพียง
ว่าจะได้มีการสืบสานเรื่องนี้ต่อหรือไม่อย่างไรในอนาคต

ชัชวาล วิชาญ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ขจิต จิตตเสวี)

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อดีตผู้อำนวยการฝ่ายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย ๑)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

บทศึกษาว่าด้วย *สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก* นี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความตั้งใจในขั้นแรกที่จะรวบรวมทำเป็นบทสังเคราะห์ตามธรรมเนียมปฏิบัติกัน โดยสรุปความเฉพาะจากรายงานการวิจัยชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ซึ่งประกอบด้วยโครงการย่อยรวม ๙ เรื่องด้วยกัน ดังรายชื่อโครงการและคณะวิจัยในภาคผนวกแต่ครั้งในระหว่างการดำเนินงานวิจัย และมีเวลาได้ตรงรองจากการอ่านและติดตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองกว้างขวางขึ้น ก็เป็นที่ตระหนักแน่ใจว่า นอกเหนือขึ้นไปจากรายงานผลการวิจัยเฉพาะด้านที่เวลานี้แล้ว สมควรที่จะได้นำเอาเรื่องราวทั้งหมดของประเด็นและแง่มุมมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งอดีตและปัจจุบัน มาทำการวิเคราะห์หักกันอย่างเป็นองค์รวม และประมวลเรียบเรียงขึ้นเป็นเอกเทศ ทั้งนี้ เพื่ออธิบายทำความเข้าใจร่วมกัน ถึงสมมุติฐานที่นำไปของสภาวะและปัญหาสิทธิมนุษยชน ทั้งที่กำลังเป็นอยู่และน่าจะเป็นไปในอนาคตข้างหน้า จุดมุ่งหมายหลักก็คือ เป็นการปูพื้นฐานสำหรับมหาชนคนไทย รวมถึงตัวผู้เขียนเอง ในอันที่จะเรียนรู้เท่าทันในกรณีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะป็นภายในสังคมไทยหรือในเวทีนานาชาติ ในประการสำคัญ เพื่อที่จะได้สามารถติดตามและวินิจฉัยประเด็นปัญหาในระดับนโยบายสาธารณะต่างๆ ทั้งหลายที่พรั่งพรูออกมาในยุคโลกาภิวัตน์ และในท่ามกลางความมืดมน สับสน ของสาธารณชนคนไทย

หลักคิดในเรื่องนี้ ก็คงเป็นในทำนองเดียวกันกับที่เคยใช้เป็นแนวทางสำหรับบทศึกษาว่าด้วยการเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ ซึ่งประกอบเป็นภาคส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” เมื่อ ๒๐ กว่าปีมาแล้ว กล่าวคือ มองเรื่องราวของสิทธิมนุษยชนเป็นเสมือนหนึ่งอัตชีวประวัติร่วมกันของปวงประชาชนทั้งหมด ในฐานะผู้ทรงสิทธิที่จะได้เรียนรู้จักตนเอง และกำหนดใจตนเอง หรือที่ใช้เรียกกันในชุดโครงการวิจัยนี้ว่า อัตวินิจจย ผู้เขียนมีความเชื่อจากประสบการณ์ว่า การเรียนรู้เข้าใจสังคมวัฒนธรรมของตนเอง และพัฒนาการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นภาวะวิสัย เป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสร้างเสริมขีดความสามารถของสังคมและประชาชนโดยรวม ในการส่งเสริมและปกป้องสิทธิเสรีภาพอย่างแท้จริงในระยะยาว

ด้วยเจตนาปรารถนาเพื่อสร้างเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงดังกล่าว บทศึกษาเรื่อง**สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** จึงได้วางเป้าหมายและขอบข่ายครอบคลุม ทั้งในมิติทางภูมิหลังประวัติศาสตร์ และในด้านปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมวัฒนธรรม อันแนบเนื้ออยู่ในโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจระดับต่างๆ ในยุคโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ จากระดับนานาชาติลงไปสู่ระดับรัฐประชาชาติ และระดับชุมชนรากหญ้า เพื่อช่วยคลี่คลายทำความเข้าใจกระบวนการปฏิสัมพันธ์อันค่อนข้างสลับซับซ้อน นอกจากนี้ เพื่อความสะดวกแก่การติดตามเรื่อง จึงได้วางรูปแบบการจัดทำสารบัญไว้ในลักษณะทำนองการบอกเล่าลำดับความเนื้อหาของเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง อันเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน และเพราะฉะนั้น ในแต่ละบท แต่ละตอน ก็ใช้อ้างอิงถึงกันและกันเกือบโดยตลอด ทั้งนี้ ก็ด้วยความปรารถนาที่จะปูพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้แสวงความเข้าใจอย่างรอบด้านเท่าที่จะสามารถกระทำได้สำหรับประชาชนคนสามัญทั่วไป ในฐานะที่ต่างร่วมอยู่ในกระบวนการเรียนรู้อัน

หนึ่งอันเดียวกัน และเท่าเทียมกัน

ในความพยายามทำการศึกษาเรื่องราวของสิทธิมนุษยชนไทยใน
กระแสโลก จนกระทั่งได้ตีพิมพ์ออกมาเผยแพร่เป็นรูปเล่ม ดังที่เห็นอยู่นี้
ก็เพราะด้วยผลจากมิตรไมตรีและความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดีเสมอ
ตลอดมา ช่วยให้งานชิ้นนี้ได้เป็นมรรคเป็นผลขึ้น เริ่มกันตั้งแต่การสนับ
สนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ความเอื้อเฟื้อใน
เรื่องแหล่งข้อมูลความรู้ ทั้งหนังสือและบทความอันมีค่าจากวารสารวิชา
การต่างๆ หลากหลาย ตลอดจนถึงขั้นตอนของงานพิมพ์ร่างรายงาน
การเตรียมต้นฉบับตีพิมพ์ เข้ารูปล่ม การอ่านทบทวนตรวจต้นฉบับ และ
การประสานงานตลอดกระบวนการขั้นตอนต่างๆ รวมถึงคำนำจาก
ผู้อำนวยการ สกว. และอดีตผู้อำนวยการฝ่าย ๑: สกว. น้ำใจไมตรีจาก
มิตรวิชาชีพวิชาการและเพื่อนร่วมงานทั้งหลาย ถือเป็นเกียรติยิ่งสำหรับ
ผู้เขียน และสูงค่าเกินกว่าคำขอบคุณใดๆ ถ้าบทศึกษาว่าด้วยสิทธิ
มนุษยชนไทยในกระแสโลกนี้จะมีส่วนเป็นคุณูปการประการใดต่อสังคม
โดยรวม ก็ต้องถือว่าเกิดแต่ท่านทั้งหลายเหล่านี้ แต่แน่นอน ข้อ
บกพร่องผิดพลาดใดๆ ย่อมเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนเอง โดยเฉพาะ

เสนีย์ จามริก

มิถุนายน ๒๕๔๙

บทคัดย่อ

สิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นระบบ หรือชุดศีลธรรมแห่งสิทธิ ไม่ใช่สิ่งดำรงอยู่ในสูญญากาศ หรือเป็นจุดหมายปลายทางอยู่ในตัวเอง หากประกอบเป็นเกณฑ์คุณค่ามิติหนึ่งควบคู่ไปด้วยกันกับพันธะทางสังคมเพื่อชีวิตการอยู่ร่วมกัน ดังนั้น จึงมีความเป็นพลวัตที่ย่อมจะต้องมีพัฒนาการตามสภาวะและกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันเป็นธรรมดาโลก

โลกาภิวัตน์ นับเป็นจุดเริ่มต้นของพลวัตการเปลี่ยนแปลงอันเป็นปรากฏการณ์ของโลกยุคสมัยใหม่ จากผลของการขยายตัวเติบโตใหญ่ของระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมตะวันตก กระทำการแผ่อำนาจออกไปสู่ภูมิภาคปาเซตริอัน เอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดตลาด และชุดรีตว้ตฤติบจากฐานทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ โลกาภิวัตน์ที่ว่านี้ ได้รับการนิยามตามตำราเศรษฐศาสตร์อันคับแคบให้หมายความถึง การรวมตัวเข้าด้วยกันของเศรษฐกิจโลก แต่ทว่าโดยแท้จริงแล้ว ก็คือ การแผ่อำนาจเข้าครอบครองครอบงำเหนือซีกโลกฝ่ายนอกตะวันตกนั่นเอง ทั้งนี้ ภายใต้อำนาจที่เรียกตนเองว่า “เศรษฐกิจเสรีนิยม” โดยในช่วงแรกแผ่อำนาจจักรวรรดินิยมเข้าครอบครองดินแดนอาณานิคม และกึ่งอาณานิคม และครั้นในช่วงต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ภายใต้อำนาจมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา และกระแสขบวนการชาตินิยม เรียกร้องสิทธิการปกครองตนเอง โลกาภิวัตน์จึงได้จำแลงร่างมาเป็น “เสรีนิยมใหม่” ในบริบทของเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปและด้วยเครื่องมือทาง

เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าและทรงอำนาจมากยิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านข้อมูลข่าวสารและชีวภาพ รวมไปถึงแสนยานุภาพทางการทหาร

เศรษฐกิจการเมืองไทยต้องตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในทำนองเดียวกัน ผ่านช่วงกึ่งอาณานิคมและ “เสรีนิยมใหม่” ตามลำดับ นอกเหนือจากกระบวนการต่อสู้เพื่ออำรงรักษาไว้ซึ่งสิทธิอธิปไตยแห่งรัฐประชาชาติที่สถาปนาขึ้นใหม่ ดังเป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไปแล้ว จุดสนใจ โดยเฉพาะสำหรับบทความนี้ ก็คือ ผลพวงที่ตามมาจากการปฏิรูปรวมศูนย์อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหนือวิถีชีวิตแบบพึ่งและพัฒนาตนเองโดยอิสระของมวลชุมชนท้องถิ่นรากหญ้า ฐานทรัพยากรท้องถิ่นอันเป็นต้นทุนชีวิต รวมถึงภูมิปัญญาความรู้ชุมชนต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลการช่วงชิงและคุกคาม “โดยชอบด้วยกฎหมาย” ตั้งแต่แรกเริ่มของระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี อย่างเช่น สนธิสัญญาเบาริ่งในกรณีของไทย เมื่อศตวรรษครั้งที่แล้วมา และเมื่อเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยและการพัฒนาถึงปัจจุบันตามแบบตะวันตก นอกจากจะไม่ได้มีอะไรที่กระตือรือร้นแล้ว สถานการณ์กลับยิ่งเลวร้ายรุนแรงขึ้นโดยลำดับ อำนาจอิทธิพลการช่วงชิงและคุกคาม สามารถกระทำกันได้อย่างเป็นระบบ และอ้างอิงความชอบธรรมตามกฎหมายอย่างหนักแน่นขึ้น ทั้งนี้ ในนามของความทันสมัยและจำเริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นความคิดความเชื่อที่ฝังหัวในหมู่ชนชั้นนำของประเทศ จึงเป็นอันว่า ระบบคิดแบบจักรวรรดินิยมจากภายนอกได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ระบบคิดแบบจักรวรรดินิยมภายใน จึงเกิดเป็นปัญหาแปลกแยกและลึกลับขัดแย้งส่งผลกระทบต่อชนชั้นกลางต่อสิทธิมนุษยชนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ในสภาวะความเสื่อมถอยของเศรษฐกิจตลาดเสรีถึงจุดต่ำสุดลงไปเป็น “ทราชาย์ตลาดโลก” และอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จในทุกๆ ด้าน อาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการสิทธิมนุษยชนได้เข้าสู่วัฏจักรของการแปรเปลี่ยน

อีกวาระหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นกัน จากกระแสขบวนการสิทธิชุมชน
รากหญ้า ในด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่ง กระแสความพยายามแสวงระบบ
เศรษฐกิจ เศรษฐศาสตร์และการพัฒนาทางเลือก ในลักษณะที่เอื้ออำนวย
ต่อวิถีชีวิตทางเลือกหลากหลาย เสรี เป็นธรรม และในขณะเดียวกัน
เป็นการสงวนรักษาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตบนผืนโลก

Abstract

Human rights, as a system or set of moral claims, does not exist in a vacuum, or just serves its own end. It constitutes one dimension of norms, along with social obligation, for co-existence in society. Human rights , thus, has its own dynamics and susceptible to changing circumstances.

Globalization serves as the starting point for this modern change and development, following the rise of industrial capitalism of the West and then expanding its power onto the tropical world of Asia, Africal, and Latin America. The main purpose is to open up the markets as well as exploit their rich natural resources for industrial raw materials. This so-called globalization is fashionably defined within the narrow-minded economics discipline as global economic integration. In truth, however, it is none other than self-aggrandizement and domination over the non-Western world under the guise of Economic Liberalism. It has gone through in its first phase by means of colonialism and semi-colonialism. But soon after the Second World War, overwhelmed by the forces of nationa-

lism struggling for sovereignty and the right to self-determination of the newly-created nation states, globalization transforms itself into Neo-Liberalism, which is well equipped with the all-powerful technology, particularly in the fields of information and biology, as well as military.

Thailand similarly falls victim to the globalization forces through those two phases of semi-colonialism and neo-liberalism respectively. Quite apart from the struggles to maintain the sovereignty of the newly established nation state, as generally talked-about, the focus of this study is specifically on the adverse impact of centralization reform that imposes absolute power over traditionally self-governing grassroots communities, and along with them, the local resources bases and traditional knowledge. They all come under exploitation and threats ever since the coming into force of the “free market” economic system, like the Bowring Treaty imposed upon Thailand century and a half ago. It is getting worse under the current rule of democracy and western-styled economic development, where exploitation and threats could be “lawfully” enforced upon. And all this, in the name of modernization and economic progress that becomes deep-rooted in the belief system among the well-educated elite. Hence, contradiction and alienation within Thai society and the adverse impact on the state of human rights.

With the free-market economic system at its worst to the point of becoming the tyranny of the global market and totalitarianism in practically all aspects, human rights development can be said to have come into another period of transformation, This is well expressed in the on-going community rights movements on the one hand, and on the other, all the persistent attempt in search for alternative economic system and development that allows ample room for pluralistic ways of life with freedom and justice, and in the same vein for conserving nature that serves to sustain life on earth.

สารบัญ

คำนำ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	(๓)
คำนำเสนอ ดร. ขจิต จิตตเสวี	(๕)
คำนำ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก	(๑๓)
บทคัดย่อ	(๑๗)
Abstract	(๒๐)

บทที่ ๑ อธิบายชุดโครงการวิจัยฯ	๑
๑.๑ ภูมิหลัง	๑
๑.๒ สภาวะสังคมศาสตร์กับคุณค่ามนุษย์	๗
๑.๓ อีสรภาพ โครงสร้างและกระบวนการงานวิจัย	๑๕
๑.๔ จุดประสงค์ของบทสังเคราะห์ชุดโครงการวิจัยฯ	๒๕
บันทึกท้ายบท	๒๙

บทที่ ๒ พัฒนาการสิทธิมนุษยชน	๓๓
๒.๑ ธรรมชาติสิทธิและเกณฑ์วินิจฉัยพัฒนาการ	๓๓
๒.๒ ภูมิหลังประวัติศาสตร์: จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย	๓๙
๒.๓ สิทธิกับมิติความรับผิดชอบ	๕๓
๒.๔ สู่สถานะความเป็นสากลและระเบียบโลก	๖๘
บันทึกท้ายบท	๘๕

บทที่ ๓ เศรษฐกิจ การเมือง โลกาภิวัตน์	๙๑
๓.๑ เกริ่นนำ	๙๒

๓.๒	ภูมิหลังประวัติศาสตร์ และฐานการวิเคราะห์	๙๗
๓.๒.๑	ภูมิหลังพัฒนาการ	๙๙
๓.๒.๒	ภูมิหลังลัทธิอุดมการณ์	๑๐๘
๓.๓	เส้นทางเศรษฐกิจเสรีนิยม	๑๑๘
๓.๓.๑	การเมืองกระฎุมพีชนกับเศรษฐกิจตลาดเสรี	๑๑๙
๓.๓.๒	ปฏิรูปการเมืองภายใต้กระแสตลาดเสรี	๑๒๙
๓.๓.๓	เศรษฐกิจเสรีกับฐานอำนาจนิยม	๑๔๐
๓.๔	สู่เสรีนิยมใหม่	๑๔๗
๓.๔.๑	ข้อพึงพิจารณาเบื้องต้น	๑๔๗
๓.๔.๒	ภูมิหลังพัฒนาการและเงื่อนไขความลึกลับ ขัดแย้ง	๑๕๐
๓.๔.๓	ความเสื่อมถอยสู่อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ: ฉันทมิตรวอชิงตัน	๑๕๙
	บันทึกท้ายบท	๑๗๗

บทที่ ๔ เศรษฐกิจการเมือง โลกานุวัตรไทย	๑๘๙	
๔.๑	ภูมิหลัง: ภูมิรัฐศาสตร์และฐานการวิเคราะห์	๑๙๐
๔.๑.๑	โลกที่สามในมิติชุมชนฐานทรัพยากร เขตร้อน	๑๙๓
๔.๑.๒	โลกที่สามได้ขู่อำนาจเศรษฐกิจตลาด	๑๙๙
๔.๑.๓	ฐานพิจารณาเบื้องต้น	๒๑๔
๔.๒	เส้นทางรัฐประชาชาติไทย	๒๑๙
๔.๒.๑	จาก “ปฏิรูปการเมือง” สู่จักรวรรดินิยม “การค้าเสรี”	๒๒๓
๔.๒.๒	สู่รัฐประชาชาติรวมศูนย์ และ “ความเปลี่ยนแปลงแห่งสมัย”	๒๓๑

๔.๒.๓	เงื่อนไขวัฒนธรรม “รัฐประชาชาติของ ยุคทุนนิยม”	๒๔๗
๔.๓	สู่ยุคพัฒนากับความเป็นเศรษฐกิจบริวาร	๒๕๒
๔.๓.๑	จากระบอบ “อาณานิคมที่ liberal” สู่ “ประชาธิปไตยที่ขาดพื้นฐานของมติมหาชน”	๒๕๔
๔.๓.๒	เข้าสู่วัฏจักรแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา ไม่สมดุล	๒๖๔
๔.๓.๓	การเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุนไทย กับ “ทุนนิยมเทียม”	๒๗๓
๔.๔	เศรษฐกิจการเมืองไทยใต้ถู่ “เสรีนิยมใหม่”	๒๘๑
๔.๔.๑	จุดผกผันสถาบันเบรตันวูดส์ กับกระแสทุน ข้ามชาติ	๒๘๓
๔.๔.๒	หนทางสู่หายนະทางเศรษฐกิจการเงินและ ความเสื่อมถอยแห่งอภิปไตย	๒๙๒
	บันทึกท้ายบท	๓๐๘

บทที่ ๕	สิทธิชุมชนไทยในกระแสสากล	๓๓๑
๕.๑	ฐานคิดเบื้องต้นว่าด้วยชุมชนฐานทรัพยากร	๓๓๕
๕.๑.๑	ป่าเขตร้อนกับความหลากหลายทางชีวภาพ	๓๓๗
๕.๑.๒	มิตินุชย์กับสังคมวัฒนธรรม	๓๔๒
๕.๒	การเสื่อมสลายของสิทธิ “ชุมชนดั้งเดิม”	๓๕๑
๕.๒.๑	ชุมชนฐานทรัพยากรใต้ถู่จักรวรรดินิยม เศรษฐกิจตลาด	๓๕๒
๕.๒.๒	จากขบวนการปิดล้อมสู่โจรสลัดทางชีวภาพ	๓๖๐
๕.๓	สู่การฟื้นฟูบูรณะสิทธิชุมชน	๓๗๓
๕.๓.๑	สิทธิชุมชนกับเงื่อนไขนิติศาสตร์ อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ	๓๗๕

๕.๓.๒ เอกภาพในความหลากหลายแห่งธรรมชาติ	๓๘๗
๕.๔ มองไปข้างหน้า: สู่เศรษฐกิจสังคมทางเลือก	๓๙๗
๕.๔.๑ กระแสโลกาภิวัตน์จากฐานรากหญ้า	๓๙๙
๕.๔.๒ เศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์เพื่อชีวิตและสังคม	๔๐๗
บันทึกท้ายบท	๔๒๑

ความส่งท้าย: การเมืองสิทธิมนุษยชน	๔๓๗
บันทึกท้ายเรื่อง	๔๔๔

ภาคผนวก	๔๔๕
ก. ฐานความคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔๔๕
ข. รายนามคณะวิจัย	๔๗๕

เกี่ยวกับผู้เขียน	๔๘๓

สารบัญดารางและภาพ

ตารางที่ ๑: เปรียบเทียบหัวข้อเรื่องโครงการย่อย ๒ ชุด	
โครงการวิจัยฯ	๓
แผนภาพ โครงสร้างและกระบวนการงานวิจัย	๒๐
แผนภาพ ปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการ	
สิทธิมนุษยชน	๕๔
Global Distribution of Original and Remaining	
Forest	๑๙๗

บทที่ ๑

อธิบายชุดโครงการวิจัยฯ

ถ้า (จะคาดหวังให้) คุณค่าสากลทั้งหลายได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง และเกิดความถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักประชาธิปไตย และปลอดจากอคติ ถ้อยแต่ตนเองเป็นใหญ่แล้วไซ้ร้ คุณค่าสากลที่ว่ำนั้ก็ควรจะเกิดขึ้นมาจากกาการแลกเปลี่ยนความคิดอ่านข้ามวัฒนธรรมกันอย่างเปิดเผย และเป็นอิสระ

ภิชู ปาเรค^๑

๑.๑ ญูมิหลัก

การศึกษาวิจัยสิทธิมนุษยชนในระดับชุดโครงการครอบคลุมโครงการย่อยจำนวนหนึ่ง ภายใต้หัวข้อ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ ไม่ใช่เป็นครั้งแรก เมื่อราวยี่สิบปีก่อนได้เคยร่วมกันจัดทำมาแล้วในหัวข้อ “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” ทั้งสองชุดโครงการต่างผลิตโครงการย่อยจำนวน ๑๐ โครงการด้วยกัน แต่ค่อนข้างแตกต่างกันในเชิงของหลักและแนวคิด เนื้อหาสาระและขอบข่ายของงานศึกษาวิจัย ข้อแตกต่างที่ว่ำนี้ ไม่ใช่จะหมายความไปถึงว่าจะเป็นการลบบ้างหรือปฏิเสธผลงานของช่วงแรก หรือว่าเป็นกาการแสดงถึงข้อเด่นข้อด้อยระหว่างกัน ความจริงแล้ว สภาพปัญหาพื้นฐานต่างๆ ที่

นำเสนอเมื่อยี่สิบปีมาแล้วก็ยังคงดำรงอยู่ ข้อสรุปทั้งหลายในครั้งกระนั้น ก็ยังคงความเป็นเหตุเป็นผล แม้ในสถานการณ์ปัจจุบัน เป็นแต่ว่าในช่วง สองทศวรรษที่ผ่านมา บริบทเศรษฐกิจการเมืองของโลกได้พลิกผันไป อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังการล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ การพังทลายของกำแพงกรุงเบอร์ลิน และการสิ้นสุดสงครามเย็น ตอนปลายคริสต์ทศวรรษ ๑๙๙๐ คือเมื่อสิบกว่าปีมานี้เอง ด้วยเหตุนี้ โจทย์หลักสำหรับชุดโครงการวิจัยฯ ช่วงหลัง จึงจำเป็นต้องเป็นการ สะท้อนเชื่อมโยงไปถึงสถานการณ์และบริบทเศรษฐกิจการเมืองที่ เปลี่ยนแปลง ซึ่งในตัวเองเป็นแรงกระตุ้นให้จำเป็นต้องมีการแสวงหา ความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนทั้งในเชิงหลักคิดและเชิง ประจักษ์ ดังที่คณะวิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้เป็นข้อแรกว่า เพื่อ “ทบทวน และเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องสิทธิมนุษยชน”

ประสบการณ์เรียนรู้ดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงสังขรณ์ข้อหนึ่งที่ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นปรากฏการณ์สัมพันธ์ภาพทางสังคมที่ทรงความเป็นพลวัต และพัฒนาการอยู่เสมอ ดังที่จะได้ขยายความในบทว่าด้วย “พัฒนาการ สิทธิมนุษยชน” ต่อไป เพื่อประกอบเป็นพื้นฐานความเข้าใจร่วมกัน ก่อน เข้าสู่เนื้อหาสาระของ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล”

เพื่อประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจถึงพัฒนาการทั้งในด้านกระแส สิทธิมนุษยชนเอง กับในด้านความเคลื่อนไหวทางความคิดและวิชาการ เห็นสมควรนำเอาหัวข้อวิจัยโครงการย่อยต่าง ๆ ของชุดโครงการทั้งสอง มาเทียบเคียงดู ณ ที่นี้

ตารางที่ ๑: เปรียบเทียบหัวข้อเรื่องโครงการย่อย ๒๒ ชุด
โครงการวิจัยฯ

ชุดโครงการวิจัย พัฒนาการสิทธิมนุษยชน ในประเทศไทย ๒๕๒๔	ชุดโครงการวิจัย สิทธิมนุษยชนไทยใน สถานการณ์สากล ๒๕๔๒
๑. การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐ- ธรรมนูญ	๑. เศรษฐกิจเสรีกับการปรับโครงสร้าง ทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อ เศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย
๒. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับ ปัญหาสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย	๒. นโยบายการพัฒนาของรัฐกับการ ละเมิดสิทธิชุมชนชนบท
๓. ค่านิยมประเพณีและแนวความคิด เกี่ยวกับสัมพันธ์ระหว่างคน กับรัฐและผลกระทบของการ เปลี่ยนแปลงสมัยใหม่	๓. การปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์กับ สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย
๔. สิทธิมนุษยชนและกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย	๔. กฎหมายสิทธิมนุษยชนกับเทคโนโลยีชีวภาพ
๕. สิทธิมนุษยชนกับลูกจ้างใน ประเทศไทย	๕. สิทธิเกษตรกรในประเทศไทย: กระบวนการเรียนรู้กับระบบ เกษตรกรรม
๖. สภาพสิทธิของสลัม	๖. สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรใน ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญา ท้องถิ่น
๗. การประถมศึกษาในชนบทไทย	๗. สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ ความคิดของสังคมไทย

ชุดโครงการวิจัย พัฒนาการสิทธิมนุษยชน ในประเทศไทย ๒๕๒๔	ชุดโครงการวิจัย สิทธิมนุษยชนไทยใน สถานการณ์สากล ๒๕๔๒
๘. การแสวงหาประโยชน์ทางเพศ จากสตรีไทยกับปัญหาสิทธิ มนุษยชนและสตรีกับกฎหมาย	๘. สิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีต ประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทาง นโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นใน ประเทศไทย
๙. สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย	๙. เอเชียวิถีกับสิทธิมนุษยชนไทยบน รากฐานวัฒนธรรม
๑๐. สี่จังหวัดภาคใต้กับปัญหาสิทธิ มนุษยชน	

ถ้าจะถือเอาเกณฑ์ความเข้าใจที่แบ่งสิทธิมนุษยชนออกเป็นสองด้าน คือสิทธิราษฎรและสิทธิการเมืองด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่ง สิทธิเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมแล้ว ข้อสังเกตเบื้องต้นก็คือว่า ตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๒๐ ซึ่งสังคมนการเมืองไทยได้ผ่านเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงรุนแรง ๑๔ ตุลา ๑๖ และ ๖ ตุลา ๑๙ ประเด็นปัญหาสิทธิราษฎรและสิทธิการเมือง ก็ค่อย ๆ ผ่อนคลายลงไปเป็นลำดับ สำหรับเหตุการณ์อย่าง “พฤษภาทมิฬ ๓๕” คงเป็นเพียงเรื่องของรัฐประหารหลงยุคชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น ไม่ได้ช่วยให้เผด็จการเก่า ๆ ฟิ้นคืนชีพอะไรขึ้นมา แม้กรณีปัญหาการละเมิด สิทธิส่วนบุคคลโดยเฉพาะ ในส่วนเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ยังคง ดำรงอยู่โดยทั่วไป แต่นั่นก็เป็นปัญหาของวัฒนธรรมองค์กรซึ่งสืบทอด ตกค้างกันมา และซึ่งจะต้องจัดการแก้ไขกันต่อไป เมื่อพิเคราะห์โดยรวม

แล้ว ประเด็นหลักจริง ๆ จึงโน้มเอียงหนักไปทางด้านปัญหาการละเมิด สิทธิของบุคคลและกลุ่มคนในสถานะต่าง ๆ หลากหลายทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ดังที่ชุดโครงการ “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย” มีส่วนสะท้อนให้เห็น ซึ่งก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐภายใต้ระบอบเผด็จการนั่นเอง เมื่อเกิด มีประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนใหม่ ๆ ก็ย่อมเกิดมีนักสิทธิมนุษยชนและ วิชาการใหม่ ๆ ขึ้นเป็นเงาตามตัว

ถึงตรงนี้เอง ขอขยายความอีกเล็กน้อย อย่างน้อยก็เพื่อประโยชน์ ต่อความเข้าใจถึงที่มาที่ไปเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานของชุดโครงการ “สิทธิ มนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” กล่าวคือว่า แนวคิดที่ว่านี้ไม่ใช่เรื่อง ของจินตนาการที่ผุดขึ้นมาลอย ๆ ในตัวเอง หากเป็นผลของกระบวนการ เรียนรู้ใหม่ ๆ ภายหลังจากพันธภาระหน้าที่งานสอนประจำ จุดประสงค์ในที่นี้ มิใช่จะมาพรรณนาชีวประวัติงานวิชาชีพวิชาการของผู้เขียนโดยเฉพาะแต่ อย่างใด เป็นแต่เพียงว่ามีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับปัญหาความถูกต้อง ชอบธรรมทางวิชาชีพวิชาการที่เห็นสมควรและจำเป็นต้องบอกกล่าวกัน ไว้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในท่ามกลางสภาวะความรู้และกระบวนการ เรียนรู้ในหมู่ชนชั้นผู้นำสมัย ซึ่งมักโน้มเอียงที่จะสยบต่ออิทธิพลครอบงำ ทางปัญญาความคิดจากตะวันตก ทั้งในแวดวงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและ สังคมศาสตร์ ความรู้และการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ จึงตกอยู่ในฐานะของ ศาสตร์ลอกเลียนและพึ่งพาทางปัญญาความคิดจากภายนอกเป็นใหญ่ ดังที่มีผู้รู้ได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้^๒ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า พฤติการณ์ครอบงำ และลอกเลียนเช่นนี้นี้ย่อมก่อผลกระทบบั่นทอนอย่างสำคัญต่อสิทธิใน การเรียนรู้และพัฒนาตนเองของมวลสามัญชน อันเป็นประเด็นหลัก ประการหนึ่งของชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์ สากล”

ประเด็นอยู่ที่ว่าประชาคมวิชาชีพวิชาการไทยจะสามารถปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากวัฒนธรรมการลอกเลียนและพึ่งพากันได้อย่างไร ในประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียนเอง คำตอบอยู่ที่การเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการเรียนรู้ของบรรดาผู้คนและชุมชนระดับรากหญ้า อันเป็นฐานชีวิตจริงของสังคมวัฒนธรรมไทยและภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ในการนี้ จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม การที่ได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตชุมชนชนบทและร่วมงานกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะกลุ่มนักพัฒนาที่เรียกตัวเองว่า คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) นับเป็นกระบวนการเรียนรู้อันทรงคุณค่ายิ่งต่อพัฒนาการทางวิชาการ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ ที่เรียกกันติดปากในทุกวันนี้ว่า เอ็น จี โอ ไม่ว่าจะมีข้ออ่อนข้อด้อยเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ หรือแม้กระทั่งดูหมิ่นดูแคลนกันอย่างไรก็ตาม แต่มีด้านบวกต่อวิชาชีพวิชาการอย่างไม่อาจมองข้าม ถ้ารักและรู้จักที่จะเก็บเกี่ยวเรียนรู้ อย่างน้อยในประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียน นั่นก็คือ เป็นช่องทางและเวทีของการเรียนรู้อันสร้างสรรค์ ไม่แต่เพียงในส่วนเกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่างๆ มากมายและรอบด้านทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังเป็นแหล่งจุดประกายการเรียนรู้ในมิติทางความคิดกว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามลำดับ และทั้งหมดนี้ประกอบกันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มสนใจ ทั้งในหมู่มิตรทางวิชาการและนักพัฒนาร่วมแรงร่วมใจกันหยิบยกเอาประเด็นสำคัญๆ ทางวิชาการขึ้นมาทำการศึกษาวิจัยกัน อย่างเช่นเรื่องป่าชุมชน และความหลากหลายทางชีวภาพ^๖ อันเป็นฐานต้นทุนชีวิตที่เป็นจริงของเศรษฐกิจสังคมไทยและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ใหม่ๆ เหล่านี้ เป็นทั้งแรงจูงใจและเอื้ออำนวยต่อแนวทางการตั้งโจทย์ในงานศึกษาวิจัยชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทย

ในสถานการณ์สากล” นี้ แต่ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เป็นการเปิดช่องทางเพื่อการเรียนรู้แสวงหาทางเลือกอันเป็นอิสระจากกระแสอำนาจครอบงำที่เป็นอยู่ หลักการความเป็นอิสระเสรีและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการเรียนรู้ ถือได้ว่าเป็นหัวใจของงานศึกษาวิจัยเรื่องสิทธิมนุษยชนโดยแท้

๑.๒ สภาวะสังคมศาสตร์กับคุณค่ามนุษย์

ขอทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นด้วยว่า ความเป็นอิสระและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ว่านี้ มิได้หมายความว่าไปถึงการปฏิเสธหรือหันหลังให้กับความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้จากโลกภายนอก หรือว่าจะยึดมั่นถือมั่นเอาแต่คุณค่าทางวัฒนธรรมของตนเองเป็นใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าพื้นฐานที่มวลมนุษยชาติพึงมีอยู่ร่วมกันในระดับสากลอย่างที่เราเรียกกันเป็นภาษาวิชาการว่า สัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Relativism) ซึ่งจะเป็นเหตุให้เรื่องของสิทธิมนุษยชนกลายเป็นเครื่องมือช่วงชิงความได้เปรียบเสียเปรียบทางเศรษฐกิจการเมืองกันดังที่เป็นแนวโน้มอยู่ในทุกวันนี้ ในทางตรงกันข้าม ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ยึดถือหลักคิดและแนวการศึกษาวิเคราะห์บนพื้นฐานความเป็นจริงของโลกยุคสมัยใหม่ ซึ่งประสบการณ์และวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ของโลกได้เข้ามามีส่วนร่วมพัวพันและปฏิสัมพันธ์ต่อกัน^๔ และเพราะฉะนั้นจึงเปิดกว้างต่อการเรียนรู้จากแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ อันหลากหลาย เพื่อส่งเสริมให้เกิดกระบวนการปฏิสัมพันธ์เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนี้เอง เป็นที่คาดหวังว่าคดีอำนาจนิยมอันแฝงอยู่ในเกม “การเมืองสิทธิมนุษยชน” จะบรรเทา

เบาบางลงไปเป็นลำดับ และในขณะเดียวกัน คุณค่าความหมายและ
ขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนย่อมจะได้รับการเสริมส่งขึ้นสู่ความถูกต้อง
ชอบธรรมระดับสากลในที่สุด อย่างเช่นที่ ตาเกชิ อุเมฮาระ นักปรัชญา
ญี่ปุ่น ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงจุดเสื่อมและอันตรายของลัทธิเสรีนิยมตะวันตก
ในข้อที่ยึดถืออัตตาของคนปัจเจกเป็นสรณะ และความเป็นใหญ่เบียด
เสรีเจตคติขาดของคนเหนือธรรมชาติ พร้อมทั้งเสนอหลักการใหม่ที่เรียน
รู้จากระบบคุณค่าประเพณีของสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่นเอง ซึ่งตอกย้ำถึง
หลักความรับผิดชอบ ทั้งต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และต่อความต่อเนื่อง
ยั่งยืนของวัฏจักรชีวิตสังคมมนุษย์และธรรมชาติ^๕ ตรงนี้เป็นที่น่าสังเกต
ว่าในปัจจุบัน หลักการทวิภาคลัทธิ / ความรับผิดชอบ เริ่มได้รับการกล่าว
ขวัญกันอย่างกว้างขวางขึ้นในหมู่นักวิชาการตะวันตก ดังจะได้กล่าวถึง
ในบทต่อๆ ไป

โดยนัยนี้ เกณฑ์คุณค่า หลักการ และกระบวนการเรียนรู้เรื่อง
สิทธิมนุษยชน ซึ่งแต่ก่อนได้แต่อิงอยู่กับแหล่งวัฒนธรรมปัจเจกเสรีนิยม
และประสบการณ์ประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก จึงเกิดเป็นพลวัตขึ้น
โดยลำดับ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ปลดปล่อยเป็นอิสระเสรีจากอำนาจ
ครอบงำของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมหนึ่งใดโดยเฉพาะ และพร้อมๆ
กันนั้น ก็เปิดช่องทางให้ได้มีปฏิสัมพันธ์ประสานความพยายามคิดค้น
แสวงหาเกณฑ์คุณค่าความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนอย่าง
เป็นพลวัตสืบเนื่องไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เป็นการ
เปิดเวทีความคิดระดับสากลในท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายทาง
วัฒนธรรม^๖ เพื่อร่วมกันสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้สู่เกณฑ์คุณค่าและ
หลักประเพณีปฏิบัติที่ให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีและบูรณาภาพของความ
เป็นมนุษย์โดยแท้จริงและทั่วหน้า หรือที่อาจเรียกรวมๆ ว่า วัฒนธรรม
สิทธิมนุษยชน ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์

สากล” ถือเป็นส่วนหนึ่งในเวทีความคิดและกระบวนการเรียนรู้เช่นนี้

ความจริงแล้ว ภัยคุกคามของลัทธิเสรีนิยมตะวันตก โดยเฉพาะต่อประเทศกำลังพัฒนาอย่างเช่นประเทศไทยเราเอง ก็เป็นที่ประจักษ์เห็นกันมานานแล้ว จากผลกระทบเลวร้ายของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามรอยทุนอุตสาหกรรมนิยม สวรรค์ของทุนอุตสาหกรรมนิยมปรากฏให้เห็นที่รับรู้เรียนกันเป็นอย่างดี ดังที่ศาสตราจารย์คาร์ล โปลานยี ได้ชี้ให้เห็นในงานประวัติศาสตร์เศรษฐกิจคลาสสิกของท่าน กล่าวคือ เป็นลัทธิการพัฒนาที่ตีมูลค่าของคนลงเป็นเพียงหน่วยแรงงาน และมูลค่าของธรรมชาติเป็นเพียงหน่วยวัตถุดิบ ทั้งคนและธรรมชาติมีความหมายเป็นเพียงส่วนประกอบปัจจัยผลิตในระบบอุตสาหกรรม ซึ่งตั้งเป้าหมายแน่วแน่เพื่อแสวงผลกำไรสูงสุด เพื่อเร่งอัตราการจำเจริญเติบโต และในที่สุด เพื่อแผ่ขยายพลังอำนาจเศรษฐกิจการเมืองออกไปทั่วโลกหรือครองโลก และทั้งหมดนี้ เป็นไปโดยอาศัยกลไกที่เรียกขานท่องบ่นกันเป็นคัมภีร์ในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ยุคพัฒนาว่า “ตลาดเสรี” แล้วก็เป็นคัมภีร์เศรษฐศาสตร์การเมืองชุดเดียวกันนี้เองที่เหล่าผู้นำและนักวิชาการไทยเปิดรับเข้ามาใช้ครอบงำต่อประชาชนคนไทยและฐานทรัพยากรเขตร้อนอันทรงค่ายิ่ง และทั้งหมดนี้ ในนามของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและการ “พัฒนา” ผลที่ตามมาจากการที่เศรษฐกิจการเมืองไทยถูกผลักดันให้ต้องเข้าสู่ยุคพัฒนา ก็คือ ฐานทรัพยากรต้นทุนทางสังคม ทั้งคนและทรัพยากรธรรมชาติต้องถูกบั่นทอนทำลายลงไปอย่างมหาศาล ดังที่รู้เห็นเป็นที่ประจักษ์กันอยู่โดยทั่วไป แต่ที่น่าสลดใจโดยเฉพาะ ก็ตรงที่ผลกระทบต่อชุมชนชนบทที่ต้องถึงแก่การล่มสลาย ซึ่งเป็นชะตากรรมตรงตามสูตรที่คาร์ล โปลานยี ได้เคยวาดภาพให้เห็นโดยไม่ผิดเพี้ยน จากประสบการณ์ประวัติศาสตร์ของชุมชนชนบทในประเทศอังกฤษเอง ผู้ได้ชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของปฏิวัติ

อุตสาหกรรม^๗

จากสิ่งเลวร้ายที่อุบัติขึ้นและสะสมพอกพูนมาโดยตลอดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ตัวลัทธิเสรีนิยมจะต้องถูกตั้งคำถามและวิพากษ์อย่างกว้างขวางโดยลำดับ ทั้งภายในและภายนอกสังคมโลกตะวันตก แต่จุดเปลี่ยนสำคัญเห็นจะอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองครั้งใหญ่ของโลก เมื่อจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ถึงกาลล่มสลาย ยังผลให้สงครามเย็นเป็นอันสิ้นสุดลงดังที่กล่าวถึงในตอนต้น ผลก็คือ ศูนย์พลังอำนาจแทบทุกด้านไม่ว่าจะเป็นทุน เทคโนโลยี ตลาด และการทหาร ตกอยู่กับสหรัฐอเมริกาแต่เพียงผู้เดียว ผู้ชูคบเพลิงลัทธิเสรีนิยมอย่างแรงกล้าและเหนียวแน่น ดังเป็นที่ทราบ ๆ กัน ที่น่าสนใจก็คือ เป็นจุดเปลี่ยนที่กระตุ้นให้กระแสปัญญาความคิดและวิชาการแตกหน่อออกไป ทั้งในด้านกระแสหลัก และในด้านกระแสทางเลือกใหม่

ในด้านกระแสหลัก ระบบคิดที่ดูจะสะท้อนได้ชัดเจนที่สุดและเป็นทีกล่าวขวัญถกเถียงกันอย่างแพร่หลาย เห็นจะได้แก่ฟรานซิส ฟูกูยามา แห่ง Rand Corporation ของสหรัฐอเมริกา ในงานเขียนเรื่อง “การสิ้นสุดของประวัติศาสตร์”^๘ จุดใหญ่ใจความก็คงเป็นเพียงเพื่อยืนยันถึงความถูกต้องชอบธรรมโดยพื้นฐานพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเสรีประชาธิปไตยและทุนนิยมภายใต้หลักการเศรษฐกิจตลาดเสรี ซึ่งได้แพร่ขยายออกไปทั่วโลก เป็นความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ในเส้นทางนำไปสู่เสรีภาพทางการเมือง หลักการเสรีภาพและความเสมอภาคอันถือกำเนิดมาจากการปฏิวัติฝรั่งเศส เป็นเสมือนจุดสิ้นสุดของวิวัฒนาการทางอุดมการณ์ของมนุษย์ และไม่มีทางที่จะก้าวหน้าเกินไปกว่านั้นได้อีก ดังนั้น การสิ้นสุดของประวัติศาสตร์ จึงไม่ได้หมายความว่าแต่เพียงการสิ้นสุดของการขัดแย้งต่อสู้ทางการเมืองที่เคยขับเคี่ยวกันมากับฝ่ายคอมมิวนิสต์เท่านั้น หากยังหมายถึงเป็นการสิ้นสุดของปรัชญา

หรือหลักอุดมการณ์อื่นใดทั้งหลายทั้งปวงที่นอกเหนือไปจากเสรีประชาธิปไตยและหลักการเศรษฐกิจตลาดเสรี

คงไม่ยากเกินไปที่จะมองเห็นได้ว่า คำเทศนาเหล่านี้ โดยสาระก็คือ ความพยายามดำรงรักษาสถานะพลังอำนาจความเป็นใหญ่ของสหรัฐอเมริกาเหนือชีวิตเศรษฐกิจการเมืองของโลกนั่นเอง ทั้งนี้ ในนามของเสรีประชาธิปไตยและเศรษฐกิจเสรี พร้อมด้วยความชอบธรรมในอันที่จะแผ่ขยายพลังอำนาจต่อเนื่องไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด หลักปรัชญาหรืออุดมการณ์ใดๆ ที่ขัดแย้งย่อมถือเท่ากับเป็นอุปสรรคขัดขวางความก้าวหน้าอันชอบธรรมของประวัติศาสตร์ ในจุดนี้ คงไม่ยากที่จะมองเห็นได้เช่นกันว่าเป็นทฤษฎีประวัติศาสตร์ที่ผูกขาดทางความคิดในลักษณะของระบบรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จ ทำนองเดียวกับที่โลกเคยกล่าวหาสหภาพโซเวียตมาแล้วในช่วงสงครามเย็น

โดยปกติ แม้อ่อนสงครามเย็นจะสิ้นสุดลง ทว่าทั้งโลกต่างก็ตระหนักกันดีอยู่แล้วถึงภัยอันตรายของระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม และความเป็นอำนาจนิยมครอบครองครอบงำของอุดมการณ์เสรีนิยมตะวันตก การล่มสลายของค่ายคอมมิวนิสต์ย่อมหมายถึงการสิ้นสุดของพลังถ่วงดุลอำนาจในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลก และนั่นก็เป็นสัญญาณภัยอันตรายยิ่งๆ ขึ้นเป็นทวีคูณ โดยเฉพาะต่อสิทธิมนุษยชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ใหม่ ดังนั้น ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันกับการนำเสนอความคิดเรื่อง “การสิ้นสุดของประวัติศาสตร์” จากแ่งมุมของกระแสอำนาจหลักดังกล่าว จึงได้เกิดกระแสความคิดทางเลือกขึ้น อย่างเช่นหลักการความรับผิดชอบต่อสังคมและต่อธรรมชาติของสำนักปรัชญาญี่ปุ่น ที่อ้างถึงข้างต้น ซึ่งอาจกล่าวรวมๆ ได้ว่า เป็นหลักการประเพณีที่มีมาและยังคงดำรงอยู่ร่วมกันของสังคมวัฒนธรรมนอกตะวันตก ความจริง จะเรียกว่ากระแสความคิดทางเลือกก็ไม่ตรงทีเดียวนัก หากเป็นการนำเสนอเพื่อให้เกิด

เวทีความคิดสากล และในที่สุด เพื่อให้หลักการคุณค่าในวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งเคยเป็นพลังสร้างสรรค์ต่อลัทธิมนุษยชนในอดีต ได้ปรับให้เข้าอยู่ในกรอบและแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรมตามความเป็นจริงของความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม แทนที่อำนาจครอบครองครอบงำเบ็ดเสร็จอันนำไปสู่ระบบวัฒนธรรมเดี่ยว (Mono-culture) โดยนัยนี้ กระแสความคิดทางเลือก จึงหมายถึงทางเลือกจากกระแสโน้มเอียงไปสู่วัฒนธรรมเดี่ยวและรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จนั่นเอง

พัฒนาการที่น่าสนใจโดยตรงสำหรับประชาคมวิชาการก็คือ กระแสความคิดทางเลือกที่ออกมาจากภายในแวดวงสังคมศาสตร์ตะวันตกเอง ภายใต้โครงการขององค์การยูเนสโก สหประชาชาติ ที่เรียกว่า “Management of Social Transformation (MOST) Program” นับเป็นกระแสคิดที่มีนัยสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ทั้งในแง่ของบริบทการตั้งโจทย์ และแนววิธีการศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเด็นปัญหาหลักการและแนวทางการศึกษาวิจัยด้านลัทธิมนุษยชน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย เหตุปัจจัยคือ การเปลี่ยนแปลงของโลกช่วงก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่ที่ ๒๑ จากบริบทของกระบวนการณ์ก่อตั้งรัฐชาติสถาปนาระบบทุนอุตสาหกรรมสมัยใหม่ และแผ่ขยายพลังอำนาจทั้งภายในและภายนอกเพื่อการครอบครองโลก ทั้งนี้ ในนามของอุดมการณ์นำความทันสมัย ความก้าวหน้าและการพัฒนาตามแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยมตะวันตก จนในที่สุด การแผ่ขยายอำนาจทุนอุตสาหกรรมถึงจุดอิ่มตัว และหลักคิดทฤษฎีการพัฒนาถึงจุดวิกฤตก่อความทุกข์ยากทุกข์เข็ญต่อมวลมนุษยทั้งโลก ในสถานการณ์เช่นนี้ บริบทเศรษฐกิจการเมืองของโลกจึงแปรเปลี่ยนไปสู่บริบทใหม่ของโครงสร้างและกระบวนการณ์เชื่อมโยงสัมพันธ์ข้ามชาติ หรือที่เรียกกันติดปากว่า โลกาภิวัตน์ และในบริบทโลกใหม่นี้เองที่เกิดการ

ก่อตัวของกรอบและแนวการศึกษาวิเคราะห์ใหม่ที่ทฤษฎีการพัฒนา คือการศึกษาวิเคราะห์เชิงการเปลี่ยนผ่านทางสังคม (Social Transformation) ซึ่งให้ความยืดหยุ่นเอื้ออำนวยต่อความแตกต่างหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม และในประการสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือ ขยายขอบข่ายการศึกษาวิเคราะห์ไปถึงผลกระทบของกระบวนการสัมพันธ์ข้ามชาติต่อทั้งสังคมระดับชาติและชุมชนท้องถิ่น โดยทัศนวิสัยของหลักคิดเชิงการเปลี่ยนผ่านทางสังคมที่ว่านี้ ชุมชนท้องถิ่นจะไม่ใช่เพียงวัตถุที่ถูกกระทำหรือถูกพัฒนาจากศูนย์อำนาจเบื้องบนเท่านั้น หากแต่ประกอบเป็นมิติหนึ่งอันเป็นคุณค่าสำคัญที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์จากแง่มุมของชนชั้นนำท้องถิ่นและผู้นำประเพณี ตลอดจนระบบความรู้และวัฒนธรรม ประเพณีการเรียนรู้ของชุมชนพื้นบ้านพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นในด้านชาติพันธุ์ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี การผลิตการบริโภคและปัจจัยพื้นฐานอื่น ๆ อันเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ถึงสิทธิในการกำหนดใจตนเอง (Self-determination) และมีส่วนร่วมในกระบวนการสัมพันธ์ข้ามชาติหรือโลกาภิวัตน์จากฐานล่างระดับรากหญ้า^๙

จริงๆ แล้ว กระแสความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านทางสังคมไม่ใช่จะเพิ่งมาปรากฏเอาตอนหลังการล่มสลายของศูนย์อำนาจฝ่ายคอมมิวนิสต์ก่อนหน้านั้นร่วมสิบปี โครงการ “Goals Processes, and Indicators of Development Project” ของมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ (UNU-GPID) ก็ได้รวบรวมกลุ่มนักวิชาการนานาชาติร่วมกันระดมความคิดเพื่อแสวงหาความเข้าใจโลกอย่างเป็นองค์รวมของความสัมพันธ์ระหว่างกันและเพื่อให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงทางสังคมในความหมาย:

เป็นการคลี่คลาย หรือสงวนรักษา โครงสร้างและกระบวนการที่สามารถอำนวยผล และให้ได้มาซึ่งพื้นฐานของมวลชีวิตสำหรับมวลประชาชน พลเมืองทั้งหมดของโลก ภายใต้สภาวะที่เป็นธรรม

เสมอหน้าทัดเทียมกัน และกอรปด้วยเมตตารธรรม^{๑๐}

โดยสรุป ก็คือ เพื่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงระบบระเบียบโลกให้พ้นจากความล้มละลายหายนะของแบบแผนการพัฒนาภายใต้้อู้งอำนาจการกำกับและครอบงำของทุนอุตสาหกรรมนิยมในคราบของเสรีประชาธิปไตยอันเต็มไปด้วยเงื่อนไขปัจจัยที่บั่นทอนทำลายพื้นฐานธรรมชาติของการดำรงชีวิต อย่างที่รู้เห็นกันอยู่โดยทั่วไป และในขณะเดียวกัน เพื่อการสร้างสรรค์เอื้ออำนวยปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและศักดิ์ศรีมวลมนุษยชาติ โดยนัยนี้ ไม่ว่าเราจะตั้งข้อรังเกียจกับคำว่า “พัฒนา” หรือจะเลือกใช้คำวลีกันอย่างไรก็ตาม จุดสำคัญจริง ๆ อยู่ที่ประเด็นเรื่องคุณค่ามนุษย์อันพึงต้องถือเป็นหัวใจของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมโลก^{๑๑} ไม่ใช่เพียงเรื่องของอัตราการจำเริญเติบโตของตัวเงินรายได้หรือวัตถุธรรมอื่น ๆ อันเป็นเรื่องฉาบฉวย ขาดคุณค่าจริงจังยั่งยืน แล้วเมื่อพิเคราะห์กันให้ดีแล้ว กระแสความคิดทางเลือกต่างๆ ที่นำมากล่าวถึงในที่นี้ ต่างย่อมมีส่วนเสริมซึ่งกันและกันและเป็นอย่างดี และทั้งช่วยให้ได้ภาพรวมประเด็นหลัก ๆ ทั้งหลาย ประกอบกันเป็นองค์รวม ชัดเจน และรอบด้านขึ้น ข้อเด่นของหลักคิดเชิง “การเปลี่ยนผ่านทางสังคม” ล่าสุด โดยการนำเสนอของโครงการ MOST ยูเนสโก น่าจะอยู่ตรงที่เน้นถึงนัยความหมายและข้อปฏิบัติของการวิจัยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในฐานะที่ประกอบเป็น:

กระบวนการเชื่อมประสานระหว่างปัจจัยต่างๆ ระดับโลกอันพึงมีต่อระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการเหล่านี้ยังประกอบไปด้วยหลายๆ ทิศทาง โดยอาศัยบรรดาปัจจัยทั้งระดับภูมิภาค ระดับชาติและระดับท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนช่วยก่อร่างสร้างปัจจัยระดับโลก ปัจจัยเช่นว่านั้น รวมไปถึง

ถึงประสบการณ์ประวัติศาสตร์เฉพาะแหล่ง คุณค่าทางปรัชญา
และศาสนาแบบแผนทางวัฒนธรรมและสัมพันธ์ภาพทางสังคมด้วย
กล่าวคือ ไม่เกี่ยวข้องเฉพาะแต่เรื่องของโครงสร้างเศรษฐกิจและ
การเมืองเท่านั้น^{๑๒}

๑.๓ อีสภาพ โครงสร้างและกระบวนการวิจัย

ดังนั้น ณ จุดที่โลกย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ นี้เอง เราจึง
ได้เห็นการก่อตัวของสองกระแสความคิดและวิชาการคู่ขนานกันไป กล่าว
คือ ในด้านหนึ่งเป็นกระแสหลักอันพัฒนาสืบทอดจากทุนอุตสาหกรรม
นิยมซึ่งเติบโตใหญ่ขึ้นมาในรูปลักษณะของเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism)
เพื่อการจัดระเบียบโลกใหม่ภายใต้การรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จทั้งในทาง
เศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรม ส่วนในอีกด้านหนึ่ง เป็นกระแสทาง
เลือกซึ่งตระหนักและเรียนรู้ถึงปรากฏการณ์สัมพันธ์เชื่อมโยงข้ามชาติและ
พร้อมกันนั้น ก็มองเห็นคุณค่าและศักยภาพสร้างสรรค์ของวัฒนธรรม
ประเพณีชุมชนท้องถิ่นอันหลากหลาย เป็นสองกระแสคู่ขนานที่ค่อยๆ
ก่อตัวขึ้นมาแทนที่การเผชิญหน้าระหว่างสองขั้วในช่วงสงครามเย็น คือ
ขั้วทุนนิยม และขั้วสังคมนิยม ตะวันตกและตะวันออก เส้นแบ่งระหว่าง
สองกระแสหลักและกระแสทางเลือกที่ว่านี้ ย่อมจะมีนัยสำคัญและส่งผล
กระทบต่อนัยความหมายของการศึกษาวิจัยสิทธิมนุษยชนอย่างไม่อาจ
หลีกเลี่ยงได้ หัวใจและแก่นสารของสิทธิมนุษยชนอยู่ที่คุณค่าความเป็น
มนุษย์และศักยภาพในการพัฒนาตนเอง ลำพังการวิจัยในตัวเองจึงย่อม
อาจเป็นไปได้ทั้งเป็นการปกป้องและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน หรือว่ากลับ
กลายเป็นการบั่นทอนทำลายสิทธิมนุษยชนได้ในที่สุด ดังที่ไซต์จ็อด โม-

โกแห่งอินโดนีเซียเคยเตือนเอาไว้มานานมาแล้ว^{๑๓} ซึ่งก็กำลังเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในยุคเสรีนิยมใหม่นี้เอง ดังจะได้ชี้ให้เห็นต่อไปประเด็นอยู่ที่ว่า

ในสภาวะการณีสองกระแสความคิดและวิชาการคู่ขนานเช่นนี้ และในท่ามกลางของเกม “การเมืองสิทธิมนุษยชน” ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องร่วมกันตระหนักและพิถีพิถันเป็นอย่างสูงในการวางเป้าหมายและทิศทางการศึกษาวิจัย ดังที่ บรานิสลาฟ โกชวิค ได้เตือนเอาไว้อย่างน่าฟังเช่นกัน:

การที่ประเด็นเรื่องนโยบาย โครงสร้างและระบบคิด และกระบวนการทางสังคม จะนิยามกันอย่างไร หรือจะคิดวิเคราะห์ และตีความกันอย่างไรนั้น ย่อมมีความสำคัญอยู่เสมอ ความสำคัญข้อนี้ยังจะทวีคูณขึ้นในทุกวันนี้ซึ่งระบบคิดและหลักคิดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เป็นตัวกำหนดรูปแบบและลักษณะของการตอบสนอง และของผลที่ได้ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในทุกระดับของสังคมมนุษย์

...

...ระบบคิดและรูปแบบเหล่านี้ย่อมกระทบและกำหนดผลที่ได้ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งการจัดสรรผลพวงของความก้าวหน้าทางสังคมและเศรษฐกิจ และศักดิ์ศรีของบรรดาผู้คนและประชาชาติทั้งหลายทั่วโลก^{๑๔}

ข้อสังเกตดังกล่าวนี้มีนัยสำคัญอย่างยิ่ง สะท้อนให้เห็นถึงกระแสความคิดความพยายามที่จะปลดปล่อยปัญญาความคิดและวิชาการให้เป็นอิสระจากกรอบวัฒนธรรมเดี่ยวภายใต้อำนาจครอบครองครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่ เป็นการกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดความคิดและระบบคิดที่แตกหน่อหลากหลายตามสภาวะความเป็นจริงของโลก

และกระแสเรียกร้องต้องการสิทธิในการกำหนดใจตนเองและพัฒนาตนเอง ซึ่งกำลังแพร่หลายออกไปตามลำดับในระดับท้องถิ่นรากหญ้า หลักการหัวใจ คือคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าวแล้ว ซึ่งก็คือ หลักอุดมการณ์และเป้าหมายดั้งเดิมนั้นเองในประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชนของโลกตะวันตก ดังนั้น ถ้าจะพิเคราะห์ต่อกันให้ลึกๆ แล้ว การชูป้ายกระแสทางเลือกทั้งหลายที่กล่าวมา โดยมีคุณค่ามนุษย์เป็นแกนกลางนั้น จึงย่อมไม่ใช่เป็นการเผชิญหน้าหรือขัดแย้งเสียทีเดียวนักระหว่างวัฒนธรรมตะวันตก-ตะวันออกอย่างที่ชอบเข้าใจกัน ในทางตรงกันข้าม จากทัศนะของชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ การเปิดเวทีความคิดให้เกิดการประสานเชื่อมโยงระหว่างแหล่งวัฒนธรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ อันหลากหลาย นอกจากเพื่อให้ได้เรียนรู้ร่วมกัน แสวงหาคุณค่าความหมายและขอบข่ายสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นสากลจริง ๆ เท่าที่สติปัญญาของมนุษย์จะสามารถกระทำได้แล้ว ยิ่งเท่ากับเป็นการฟื้นฟูบูรณะเกณฑ์คุณค่าอันสร้างสรรค์ทางสังคมวัฒนธรรมของตะวันตกเอง นั่นก็คือ เป็นการปลดปล่อยเกณฑ์คุณค่าทางวัฒนธรรมที่วุ่นวายให้หลุดพ้นเป็นอิสระจากบ่วงวัฒนธรรมบั่นทอนทำลายของทุนอุตสาหกรรมนิยม หรืออีกนัยหนึ่ง จากลัทธิการพัฒนาที่ยึดถือเอาแต่อัตราตัวเลขการเติบโตของเงินรายได้มาสู่การพัฒนาที่เชิดชูคุณค่ามนุษย์และประชาชนเป็นแกนกลาง^{๑๔} อนึ่ง ควรต้องหมายเหตุไว้ในที่นี้ด้วยว่า เวทีความคิดที่วุ่นวาย ไม่ใช่จะจำกัดเฉพาะแต่ในแวดวงประเทศกำลังพัฒนาซึ่งได้รับผลกระทบบั่นทอนทำลายโดยตรงเท่านั้น หากแต่ยังมีมาจากภายในสังคมวัฒนธรรมตะวันตกเองด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไปว่า ด้วย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชน” เช่นกัน จึงยังผลให้เกิดเป็นเวทีความคิดสากลโดยแท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของตะวันตก-นอกตะวันตกเท่านั้น บนพื้นฐาน หลักการ เจตนารมณ์ และปัจจัยแวดล้อม สถานการณ์

ดังที่กล่าวมา ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” จึงตั้งวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยไว้ ๖ ประการหลัก ๆ ตามที่แสดงไว้ในภาคผนวก “ฐานความคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย” คือ:

- (๑) ทบทวนและมีส่วนร่วมเสริมสร้างองค์ความรู้และกระบวนทัศน์ใหม่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน
- (๒) ทำความเข้าใจและประเมินถึงผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนคนไทยจากโครงสร้างและกระบวนการเศรษฐกิจการเมืองโลก และนโยบายการพัฒนาของรัฐซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน
- (๓) สำรวจและวิเคราะห์ประเมินถึงพื้นฐานต้นทุนทางวัฒนธรรมและสถาบันสังคมการเมืองไทย เพื่อการพัฒนาส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นบูรณาการและสมดุล
- (๔) ศึกษาวิเคราะห์นำเสนอหลักนโยบายสาธารณะแก้ไขปัญหาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรม
- (๕) ศึกษาสู่ทางสื่อสารข้อมูลความรู้สู่ภาคปฏิบัติสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องและสาธารณชนโดยทั่วไป
- (๖) ส่งเสริมและพัฒนาสิทธิชุมชนในการเรียนรู้พัฒนาตนเองและจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืนตามนัยแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมือง พ.ศ.๒๕๕๐

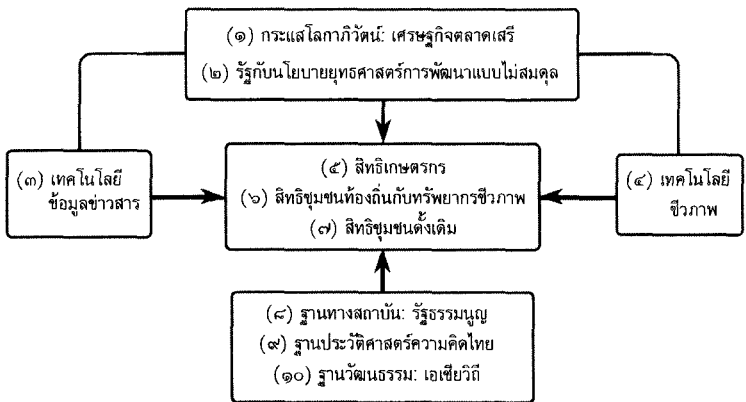
เป้าหมายหลักที่ชัดเจน คือ เรื่องสิทธิชุมชน ซึ่งนับเป็นประเด็นใหม่ในแวดวงขององค์กรและกิจกรรมสิทธิมนุษยชน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องนี้ ทั้งในระดับวิชาการและการเรียนรู้ทางสังคม (Social learning) จึงเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการเสริมสร้างเวทีความคิดสากลที่กล่าวถึงข้างต้น มองจากแง่มุมของสังคมวัฒนธรรมไทยในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเขตร้อนเอเชียอาคเนย์ กระบวนการเรียนรู้

เช่นว่านี้ได้เริ่มกันมากกว่าทศวรรษแล้วจากความสนใจใคร่รู้ของนักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชนในเรื่องชนบทและป่าชุมชน จนถึงขั้นร่วมกันลงมือทำการศึกษาวิจัยกันในเรื่องป่าชุมชน ความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาอย่างยั่งยืน จนในที่สุดสามารถบรรลุถึงหลักการสิทธิชุมชนที่นำมาบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองปัจจุบัน นับเป็นการพัฒนาต้นทุนทางความคิดและการเรียนรู้ทางสังคมในระดับหนึ่งในส่วนของสังคมการเมืองไทย เป็นที่น่าเชื่อว่าในสวนภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก ก็คงได้มีความเคลื่อนไหวในทำนองเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากความดำริริเริ่มในระดับสหประชาชาติจากผลการประชุมสุดยอดปี ค.ศ. ๑๙๙๕ จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติขึ้น (UN Commission on Social Development) เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคม สุขภาพ ยาเสพติด ฯลฯ จนมาเมื่อไม่นานมานี้เอง องค์กรโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) จึงได้ริเริ่มก่อตั้งโครงการ “การดำรงชีพอย่างยั่งยืน” (Sustainable Livelihoods) ขึ้น จุดที่น่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับโครงการนี้ก็คือ การเชื่อมโยงปัญหาของคนยากคนจนกับการสร้างต้นทุนทางธรรมชาติ กล่าวคือ แทนที่จะมานั่งหาคำจำกัดความเรื่องความต้องการพื้นฐานและวิธีการสนับสนุนความต้องการนั้น ๆ จากแง่มุมของนักวิชาการและอำนาจจากเบื้องบนดังเช่นที่เคยทำ ๆ กันมา ผู้ทำโครงการนี้จะมุ่งไปที่ตัวทรัพยากรและศักยภาพของแต่ละชุมชนเพื่อสร้างความยั่งยืนบนพื้นฐานของจุดแข็งที่ว่ามี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าถึงและมีส่วนร่วมในทรัพยากรธรรมชาติ และจากจุดเริ่มต้นทางความคิดนี้เอง ก็ได้ขยายขอบข่ายเป็นพลวัตกว้างขวางออกไป เป็นลำดับถึงประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ เกษตรกรรม การวิจัย และความรู้ประเพณีของชุมชนพื้นบ้านพื้นเมือง ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ถูกมองข้ามละเลยกันมาโดยตลอดในแวดวงประชาคมการ

วิจัยทางการเกษตร^{๑๖}

สถานการณ์สากลที่กล่าวมาโดยสังเขป ว่ากันตั้งแต่ปรากฏการณ์ กระบวนการสัมพันธ์ข้ามชาติ กระแสอำนาจนิยมเพื่อครอบครองครอบงำ ทางเศรษฐกิจการเมืองและปัญญาความคิดวิชาการ กระแสทางเลือกเพื่อการปลดปล่อยสู่อิสระและการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่ามนุษย์ กระแสชุมชนท้องถิ่นและภูมิปัญญาความรู้ประเพณีอันเป็นตัวจักรสำคัญของกระบวนการโลกาภิวัตน์จากฐานล่างระดับรากหญ้า ทั้งหมดเหล่านี้ ประกอบเป็นฐานความคิดและหลักการจัดโครงสร้างและกระบวนการงานวิจัยชุด ๑๐ โครงการย่อย ซึ่งอาจแสดงเป็นภาพได้ดังนี้

แผนภาพโครงสร้างและกระบวนการวิจัย

ทั้ง ๑๐ โครงการย่อย ต่างสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีปฏิสัมพันธ์ เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน โดยอุดมคติแล้ว เป็นเจตนารมณ์ที่จะให้ทุกโครงการย่อยตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตยัสสถานการณ์และปัญหาาร่วมกัน เพื่อเป็นแบบฉบับของกระบวนการงานวิจัยสหวิทยาการเท่าที่จะกระทำได้

ภายใต้ข้อจำกัดของระบบและวัฒนธรรมการแบ่งแยกสาขาวิทยาการตามที่กำลังเป็นอยู่ ในประการสำคัญ เรื่องของสิทธิชุมชนเป็นปรากฏการณ์ค่อนข้างใหม่ดังกล่าวแล้ว แม้จะมีวรรณกรรมและการเรียนการสอนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนพื้นบ้านอยู่เป็นทุนเดิมก็ตาม แต่การนำมาศึกษาวิเคราะห์ในเชิงของสิทธิในสถานการณ์โลกาภิวัตน์ ย่อมต้องอาศัยความพยายามประดิษฐ์คิดค้นอะไรใหม่ๆ กันตามสมควร อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์หลักอยู่ที่เป็นการพยายามทางปัญญาความคิดร่วมกันที่จะให้ทั้งชุดโครงการฯ ประกอบกันเป็นงานวิจัยอย่างเป็นองค์รวมตามสภาพเนื้อหาและประเด็นปัญหาของยุคสมัย และนี่ต้องถือว่าเป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น อย่างน้อยก็เพื่อเป็นบันไดนำไปสู่การสร้างเสริมองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมอย่างมั่นคงและต่อเนื่องสืบไป

ความสัมพันธ์เชื่อมโยงและเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันของ ๑๐ โครงการย่อยที่ว่านี้ ได้ออกแบบกำหนดไว้เป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ เรียงตามลำดับหมายเลข ดังแสดงในภาพ “โครงสร้างและกระบวนการวิจัย” คือ

- ๖ ส่วนที่เป็นสมมุติฐานที่มาของปัญหาการละเมิดสิทธิเสรีภาพ ประกอบด้วย ๔ โครงการย่อยแรก (๑) (๒) (๓) และ (๔) ภายใต้กระแสพลังอำนาจเศรษฐกิจการเมืองระดับข้ามชาติ เชื่อมโยงถึงภายในชาติโดยอาศัยแรงหนุนของพลังทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่
- ๖ ส่วนของชุมชนท้องถิ่นฝ่ายถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพในฐานะทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญา อันเป็นฐานต้นทุนการดำรงชีวิตและสิทธิเสรีภาพในการพัฒนาพึ่งตนเอง ประกอบด้วย ๓ โครงการย่อย (๕) (๖) และ (๗) ซึ่งเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ ส่วนหนึ่งจากฐานล่างระดับรากหญ้า

๖ ส่วนของพื้นฐานทางสถาบันสังคมการเมืองและวัฒนธรรม ประเพณี อันเป็นศักยภาพเอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมพัฒนา วัฒนธรรมสิทธิมนุษยชน ประกอบด้วยอีก ๓ โครงการย่อย (๘) (๙) และ(๑๐) ซึ่งประกอบเป็นเกณฑ์คุณค่าทาง วัฒนธรรมที่ผสมผสานกันในระดับรัฐชาติและภูมิภาค การ รวมเอาเรื่องของ “ฐานวัฒนธรรมและเอเชียวิถี” เข้าไว้ใน ชุดโครงการฯ ก็ด้วยเหตุผลข้อนี้ อย่างน้อยเพื่อให้เวทีความ คิดเรื่องสิทธิมนุษยชนได้เป็นไปอย่างกว้างขวางและรอบด้าน เท่าที่จะเป็นไปได้

โดยสรุปแล้ว ทั้งสามส่วนประกอบเป็นภาพของโครงสร้างและ กระบวนการสัมพันธ์เชื่อมโยงข้ามชาติ ครอบคลุมตั้งแต่ระดับโลกลงไป สู่ระดับภูมิภาค ระดับรัฐชาติ และระดับท้องถิ่น รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่าง กระแสอำนาจนิยม และกระแสทางเลือกการพัฒนาบนหลักการสิทธิ มนุษยชน (Right-based development) ที่กล่าวถึงข้างต้น เป็น กระแสทางเลือกที่มีนัยสำคัญ โดยเฉพาะที่จะตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์ อำนาจนิยมที่เป็นอยู่เท่านั้น หากยังเป็นหลักการคุณค่าที่แย้งโดยตรง ต่อหลักคิดอย่างเช่นของอดีตนายกรัฐมนตรีสิงคโปร์ นายลี กวนยู ที่ว่า ประชาธิปไตย ซึ่งต้องรวมถึงหลักการสิทธิเสรีภาพด้วย เป็นภัยอันตราย ต่อการพัฒนา^{๑๗} ข้อนี้เป็นประเด็นถกเถียงที่ไม่ใช่จะบอกปิดกันได้ง่าย ๆ ด้วยเหตุผลทางหลักอุดมการณ์หรือหลักทฤษฎีลอย ๆ เท่านั้น หาก จำเป็นต้องกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เชิงประจักษ์ทางสังคมถึง คุณค่าของสิทธิมนุษยชน ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งต่อคุณค่าของคน และธรรมชาติ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะคิดทบทวนนิยามความ หมายและเป้าหมายของการพัฒนานักันอย่างไร และเพื่อใคร กล่าวคือ เพียง

เพื่ออำนาจและความมั่งคั่งของคนกลุ่มน้อยชนิดอย่างที่เป็นอยู่ หรือว่า เพื่อประโยชน์สุขของชนส่วนใหญ่และสันติสุขของชีวิตสังคมโดยรวม แต่อย่างน้อยความเป็นจริงที่ได้พิสูจน์แล้ว ก็คือว่า ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การเมืองเรื่องการพัฒนาที่ว่า การจำเรี่ยเติบโตทางเศรษฐกิจจรรยาได้ ในที่สุดแล้วจะเป็นแหล่งที่มาของการกระจายรายได้และสวัสดิการลงสู่ชน หมุมากนั้น ไม่เป็นจริง แล้วก็ไม่มีแนวที่จะเป็นจริงได้จากกระแสแนวโน้ม ที่แสดงให้เห็น ส่วนที่ย้ำถึงความเป็นทฤษฎี “เศรษฐศาสตร์การเมือง” ในที่นั้นนั้น ก็เพราะในความเป็นจริงเช่นกัน เศรษฐ “ศาสตร์” แท้ๆ ไม่ได้มีตัวตนอยู่จริงในหลักคิดและกระบวนการที่คนเสรีนิยมที่ยึดมั่นถือมั่นอยู่กับความเป็นลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรีเป็นสรณะ^{๑๘} ความจริงแล้วความเป็น เศรษฐศาสตร์การเมืองในตัวเอง มีไขข้อเสียหายแต่อย่างใด เป็นเพียง เรื่องของวิชาการเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความสัมพันธ์เชิง อำนาจเท่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งปกติธรรมดาสามัญ แต่ที่แน่ๆ ก็คือ ไม่ใช่วิชาการ ที่มุ่งแสวงหาสัจธรรมอย่างเที่ยงธรรม จนถึงขั้นขีดขูกลไกตลาดขึ้นมา ให้เทิดทูนบูชากันเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจลบล้างหรือเปลี่ยนแปลงได้^{๑๙} ดังที่บรรดานักวิชาการเศรษฐศาสตร์และนักธุรกิจข้ามชาติ ทั้งหลายพยายามเทศนาเผยแพร่อยู่ในทุกวันนี้ ทั้งนี้ในนามของความเป็น ศาสตร์ ไม่ใช่เป็นเพียงวิชาชีพวิชาการที่กำลังเล่นอยู่กับเกมการเมืองเชิง อำนาจและผลประโยชน์เงินตรา

อนึ่ง นอกเหนือไปจากเป็นทางเลือกจากกระแสอำนาจนิยม รวมทั้งทำความเข้าใจในเรื่องสถานะบทบาทที่แท้จริงทางวิชาการดังกล่าว กระแสทางเลือกการพัฒนาบนหลักการสิทธิมนุษยชน ยังจะเป็นทางเลือกอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง จากแบบแผนกระบวนการนโยบายสาธารณะที่ กำหนดขึ้นจากศูนย์อำนาจและชุดวิชาการเบื้องบนลงสู่ล่างเป็นจรรจร ทางเดียวโดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ประสบการณ์ยุคพัฒนาของไทยก็เป็น

เช่นนั้นมาโดยตลอด ยังผลเป็นการสั่งสมวัฒนธรรมทางการเมืองที่สวนทางโดยตรงต่อเจตนารมณ์และหลักการสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นตามนัยแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองในปัจจุบัน ในประการสำคัญ ยังเป็นการสวนกระแสการเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้ตื่นตัวในสิทธิเสรีภาพของสาธารณชนคนไทยซึ่งผ่านการเรียนรู้ทางสังคมสะสมมายาวนานในยุคพัฒนาตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๑๖ และซึ่งมองไม่เห็นทางจะหวนกลับคืนสู่ระบบเก่าของอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเมื่อการเรียนรู้ทางสังคมได้พัฒนามาถึงจุดที่ชุดข้อมูลความรู้และวิจารณ์ญาณจากศูนย์อำนาจเบื้องบนกำลังถูกตั้งคำถามท้าทายอย่างกว้างขวางขึ้นตามลำดับจากขบวนการประชาชนดังที่เป็นข่าวเหตุการณ์ให้ได้อ่านได้ฟังกันอยู่เสมอ รวมความแล้วสถานการณ์สิทธิไม่ได้จำกัดอยู่แต่ปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐต่อราษฎรอีกต่อไป หากขยายขอบเขตไปถึงระดับนโยบายการพัฒนาของรัฐรวมทั้งผลพวงอันมีมาจากกระแสการสัมพันธ์ข้ามชาติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้^{๒๐} รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ ปัจจุบัน มีบทบัญญัติสำคัญๆ ให้การคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิในการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและชุมชนท้องถิ่นไว้ ปัญหาอยู่ที่ว่า จะพัฒนาการเรียนรู้ทางสังคมให้สิทธิทั้งหลายเหล่านั้นเกิดเป็นมรรคเป็นผลขึ้นมาอย่างไร กล่าวคือ ไม่ใช่เพียงการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่ผ่านทางตัวแทนทางรัฐสภาอย่างที่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันโดยทั่วไปในระบบการปกครองแบบผู้แทนราษฎร การมีส่วนร่วมในที่นี้ หมายถึงเฉพาะถึงสถานะบทบาทการมีส่วนร่วมโดยตรงของกลุ่มชนและชุมชนท้องถิ่นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ ที่จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมโดยตรงก็เพราะในระบบและกระบวนการทางรัฐสภาในยุคของการเมืองเงินตราและระบบพรรคในปัจจุบันทั่วโลก มีแนวโน้มเอียงอย่างสูงที่อำนาจและ

ผลประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นนำมักจะเป็นปฏิปักษ์ต่อประโยชน์สุขของ
สาธารณชนส่วนใหญ่ ดังเป็นที่ตระหนักกันดีอยู่แล้ว การมีส่วนร่วม
โดยตรงจึงเป็นระบบการตรวจสอบและถ่วงดุล (Checks and Bal-
ances) อีกรูปแบบหนึ่งที่จำเป็นในยุคโลกาภิวัตน์นี้

๑.๕ จุดประสงค์ของบทสังเคราะห์ ชุดโครงการวิจัยฯ

ตามที่กล่าวมาแต่ต้น เป็นที่เห็นได้ว่า เรื่องของสิทธิมนุษยชนใน
สถานการณ์สากลอันเป็นกระบวนการสัมพันธ์เชื่อมโยงข้ามชาติ มีประเด็น
และขอบข่ายกว้างขวางและซับซ้อน ในส่วนของชุดโครงการวิจัยฯ นี้ ได้
พยายามจัดโครงสร้างและกระบวนการงานในลักษณะที่สะท้อนความ
เป็นจริงเช่นว่านี้ เท่าที่จะสามารถกระทำได้ภายใต้ข้อจำกัดต่างๆ มาก
มายหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาวะทางวิชาการเองซึ่งยังคง
อยู่ภายใต้วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่แบ่งแยกสาขาวิชาเฉพาะด้าน จะอย่างไร
ก็ตาม แต่ละประเด็นหลักๆ ที่รวบรวมเข้ามาเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ต่าง
ก็มีขอบข่ายและเนื้อหาสาระที่มีความสำคัญอยู่ในตัวเองที่สาธารณชน
คนไทยสมควรจะได้มีโอกาสเรียนรู้ทำความเข้าใจประกอบการเรียนรู้
ทางสังคมเกี่ยวกับสิทธิของตนเอง ดังนั้น ในแผนงานของชุดโครงการ
วิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ จึงเป็นความเข้าใจร่วม
กันว่า แต่ละโครงการย่อยมีอิสระที่จะศึกษาวิเคราะห์ครอบคลุมขอบข่าย
และประเด็นเนื้อหาตามที่เห็นเหมาะสมของตนเอง และในขณะเดียวกัน
ก็พยายามแสวงหา และเสนอคำตอบให้กับประเด็นโจทย์ร่วมกันคือ เรื่อง
ของสิทธิชุมชน อันเป็นปรากฏการณ์สิทธิมนุษยชนใหม่ในบริบทของ

เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทย ในภารกิจการศึกษาวิจัยและสถานะทางวิชาการที่ยังค่อนข้างไม่ลงตัวเช่นนี้ หนทางที่พอจะมองเห็นได้ก็คือ การจัดเวทีเสวนาร่วมกันเป็นช่วง ๆ ไป ทั้งในส่วนกลางและภาคสนามของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่กำหนดไว้ในแผนงานวิจัย ผลที่ได้คงไม่ถึงกับเป็นที่พอใจนัก แต่ก็จุดเริ่มต้นที่ดี และในช่วงปลาย ๆ จึงเริ่มเป็นที่เห็นพ้องกันว่า โครงการย่อยทั้งหลายเหล่านั้นน่าจะได้เสวนาประสานข้อมูล ความคิด และประสบการณ์กัน ทั้งในประเด็นระดับมหภาคและจุลภาค เป็นการกระชับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และที่จะเป็นคุณประโยชน์เฉพาะหน้าก็คือ การนำเสนอผลงานวิจัยที่ช่วยให้ภาพความเข้าใจที่เป็นจริงเชิงสหวิทยาการขึ้น แล้วก็เป็นที่น่ายินดีว่า หลาย ๆ โครงการย่อยได้พยายามกระทำเช่นนั้น นับได้ว่าเป็นอีกก้าวหนึ่งของพัฒนาการทางวิชาการไทย

ด้วยเหตุผลทั้งในแง่ของความกระจัดกระจายทางความคิดยังไม่ลงตัวในการตอบโจทยวิจัยร่วมกัน และในแง่ของพัฒนาการทางสังคมการเมืองไทยเรายังใหม่ต่อเรื่องราวเป็นมาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน รวมทั้งความสำคัญและจำเป็นที่การศึกษาวิจัยสิทธิมนุษยชนพึงต้องมีส่วนกระตุ้นส่งเสริมการเรียนรู้ทางสังคมในวงกว้าง บทสังเคราะห์นี้จึงตั้งเป้าหมายไว้ ๓ ประการร่วมกันไป คือ

ประการแรก เป็นการถือโอกาสปูพื้นฐานเบื้องต้นเพื่อทำความเข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นพลวัตของปัญหาสิทธิมนุษยชน ซึ่งอาจมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่หวังว่าจะช่วยให้ผู้อ่านและสาธารณชนคนไทยได้มีวิจารณ์ญาณของตนเอง และพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้ที่จะปกป้องและส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของตนเอง และชนรุ่นหลังต่อไป

ประการที่สอง เป็นการประมวลสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับ

สิทธิชุมชนท้องถิ่นจากผลงานศึกษาวิจัยชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทย
ในสถานการณ์สากล” นี้ รวมทั้งจากแหล่งข้อมูลความรู้อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
ประการที่สาม โดยที่เรื่องของสิทธิมนุษยชนโดยธรรมชาติอยู่ใน
ตัวเอง เป็นปัญหาของการเรียนรู้ทางสังคมในหมู่กลุ่มชนผู้ทรงสิทธิต่าง ๆ
หลากหลายและสาธารณชนโดยทั่วไป งานวิจัยเชิงวิชาการจึงเป็นเพียง
ภารกิจเบื้องต้นเพื่อเปิดช่องทางสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ
การพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มชนผู้ทรงสิทธิ หรือที่เรียกกันในชุด
โครงการฯ นี้ว่า “สมรรถนะแห่งสิทธิ” ประเด็นข้อนี้ก็ให้นำเข้าสู่การ
พิจารณาในบทสังเคราะห์นี้เช่นกันเป็นการส่งท้าย

กล่าวโดยเฉพาะเกี่ยวกับจุดประสงค์ประการที่สอง ซึ่งเป็นแก่นสาร
ของชุดโครงการฯ นี้โดยตรง การสังเคราะห์ย่อมจะต้องอิงผลงานโครง
การย่อยทั้งชุดเป็นหลักนั่นเอง เพียงแต่เห็นควรเสนอการศึกษาวิเคราะห์
ประสานเชื่อมโยงไปกับแหล่งข้อมูลความรู้อื่น ๆ เท่าที่จะพอเสาะหามาได้
เพื่อช่วยให้ขอบข่ายของประเด็นที่หยิบยกขึ้นมีความกว้างขวางชัดเจนขึ้น
การอ้างอิงถึงประเด็นเนื้อหาจากโครงการย่อยต่าง ๆ จึงจะทำเท่าที่เกี่ยว
ข้องถึงเรื่องของสิทธิชุมชนจริง ๆ เพื่อเดินเรื่องราวให้ต่อเนื่องไม่สะดุด
สำหรับผู้อ่านที่สนใจประสงค์จะติดตามประเด็นเฉพาะด้านใด ในจุดไหน
ก็สามารถเข้าถึงงานโครงการย่อยเป็นเรื่องเป็นรายไปตามกรณี ที่จริงแล้ว
แต่ละโครงการย่อยย่อมมีคุณค่าอยู่ในตัวเอง ไม่เฉพาะภายในกรอบของ
แต่ละหัวข้อเรื่องที่น่าเสนอเท่านั้น หากยังเป็นส่วนเสริมอย่างสำคัญต่อ
ประสิทธิภาพประสิทธิผลในเรื่องของสิทธิชุมชนเองด้วย อย่างเช่น เรื่อง
การปฏิรูปนโยบายการพัฒนาของรัฐ การจำกัดขอบเขต “ตลาดเสรี” การ
ติกรอบในระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา รวมทั้งผลกระทบของ
เทคโนโลยีสมัยใหม่เหล่านี้ เป็นต้น ดังนั้น ควบคู่กันไปกับการนำเสนอ
บทสังเคราะห์ ถ้าโครงการย่อยทั้งหลายจะคงมีการศึกษาวิจัยต่อเนื่องไป

ให้แตกฉานยิ่ง ๆ ขึ้น จนเป็นการเรียนรู้ทางสังคม ก็จะเป็นกุศลกรรมอย่าง
มหาศาลทางวิชาการและต่อสังคมในวงกว้าง

ด้วยจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ เพื่อสร้างเสริมองค์ความรู้สากลและเพื่อ
การเรียนรู้ทางสังคมในหมู่สาธารณชนคนไทย บทสังเคราะห์นี้จึงเห็น
สมควรเริ่มเรื่องในบทที่ ๒ ต่อไปว่าด้วย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชน” อัน
ประกอบเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งส่วนหนึ่งที่จะก้าวเข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลง
ครั้งใหญ่ในชีวิตเศรษฐกิจการเมืองของโลกเป็นปรากฏการณ์ที่เรียกรวม ๆ
กันติดปากในทุกวันนี้ว่า “โลกาภิวัตน์” อันมีความหมายกว้างว่า “การ
แผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก”^{๒๑} ประเด็นที่พยายาม
จะชี้ให้เห็นก็คือว่า ตามความเป็นจริงแล้ว พัฒนาการสิทธิมนุษยชนและ
โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจการเมืองต่างก็ประกอบกันขึ้นเป็นปัจจัยและ
บทบาทประสานสัมพันธ์เชื่อมโยงและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้เอง
เรื่องของสิทธิมนุษยชนจึงเป็นปัญหาที่ซับซ้อนซ่อนเงื่อน ทั้งในมิติของ
จินตนาการและอุดมการณ์ ตลอดจนกระบวนการต่อสู้ในประวัติศาสตร์
ของมวลมนุษยชาติ ในบริบทของสถานการณ์ต่างยุคสมัยและวัฒนธรรม
อันหลากหลาย และในมิติของเศรษฐกิจการเมืองเรื่องอำนาจและผล
ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากกระแสวัฒนธรรมการแผ่อำนาจและ
เอาชนะโลก และทั้งหมด ประกอบเป็นสถานการณ์สากลซึ่งสิทธิมนุษยชน
ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยกำลังเผชิญอยู่

บันทึกท้ายบท

^๑Bhikhu Parekh, "Non-ethnocentric universalism" in Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler ed., *Human Rights in Global Politics*, (Cambridge University Press, 1999), p. 139.

^๒Susantha Goonatilake, *Aborted discovery: Science and Creativity in Third World*, (London: Zed Book Ltd., 1984), pp. 107-114.

^๓เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา*, (ชุด ๓ เล่ม) (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖).

ผลงานต่อเนื่องที่สมควรอ้างอิงในที่นี้ ได้แก่: ยศ สันตสมบัติ, *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒ และ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร*, (ชุด ๒ เล่ม) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๓.

^๔Edward Said, *Culture and Imperialism*, (London: Vintage, 1994), pp. 93, 269-270, 312-313, อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, "บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับสภาวะความรู้ของมนุษย์" ใน *ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๕.

^๕Takeshi Umehara, "Time to look towards non-Western Cultures", *The Nation*, 21 July 1992.

^๖Onuma Yasuaki, "The Need for an Intercivilizational Approach to Evaluating Human Rights", *Human Rights Dialogue*, Volume 10, September, 1997, pp. 4-6, อ้างถึงในภาคผนวก "ฐานความคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย"

Janusi Symonides, "Cultural rights: a neglected category of human rights" in *Human Rights: 50th Anniversary of the Universal Declaration*, (Blackwell Publishers/UNESCO, 1998), p. 567.

^๑Karl Polanyi, *The Great Transformation: the political and economic origins of our time*, (Boston: Beacon Press, 1957), pp. 33-42.

^๒Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, (Penguin Books, 1992).

^๓ประมวลจาก Stephen Castles, "Studying Social Transformation" และ Theodore J. Lowi, "Our Millennium: Political Science Confronts The Global Corporate Economy" ใน *International Political Science Review* (2001), Vol.22, No.2.

^๔คัดแปลจาก *Development As Social Transformation: Reflections on The Global Problematique*, (London: Hodder and Stoughton, in association with the United Nations University, 1985), Introduction, p. 1.

^๕ในที่สุดแล้ว หลักการยึดถือคุณค่ามนุษย์เป็นแกนกลางการพัฒนา ก็คงได้ข้อสรุปแนวทางเลือกทำนองเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับคุณค่าประเพณีและศักยภาพการพัฒนาตนเองของชุมชนท้องถิ่น โปรดดู David C. Korten and Rudi Klaus, ed., *People Centered Development: Contribution Toward Theory and Planning Frameworks*, (Connecticut: Kumarian Press, 1984), Part 1, "Social Transformation: A Human Agenda" pp.5-60 and Part 8 "Emerging Frameworks" pp. 299-309.

^๖คัดแปลจาก Stephen Castles อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙ หน้า ๒๒.

^๗Soedjatmoko, "Development and Freedom", Ishizaku Memorial Lectures, 1979 อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^๘Branislav Gosovic, "Global intellectual Hegemony and the international development agenda", *International Social Science Journal*, Vol.52, No.4, 2000, p.447, 448.

^๙Gosovic แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๔๔๘ และ ๔๕๕-๔๕๖.

^{๑๐}Anders Wijkman, "Sustainable development requires integrated approaches: A world in transition", *Policy Sciences*, Vol.32,

1999, pp.348-349.

^{๑๗}The Nation, 21 November 1992 อ้างถึงใน Saneh Chamarik, *Democracy and Development: A Cultural Perspective*, (Bangkok: Local Development Institute, 1993), p. 52.

^{๑๘}Theodore J. Lowi อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙ หน้า ๑๓๒.

^{๑๙}หลังจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ล่มสลายใหม่ๆ คงเหลือทุนนิยมเป็นศูนย์กลางอำนาจโลกแต่ลำพัง สันตปาปาจอห์นพอลที่สอง ในโอกาสฉลองครบรอบร้อยปีของพระสมณสาสนก็ได้ทรงกล่าวเตือนถึงอันตรายของลัทธิบูชาระบบตลาด (อ้างถึงใน Saneh Chamarik 1993 อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗ หน้า ๓๗).

^{๒๐}งานวิจัยที่ให้ภาพสะท้อนขบวนการสังคมอย่างเป็นระบบล่าสุดเห็นจะได้แก่ ปรานี ชติยศ (บรรณาธิการ), *ลูกชิ้นสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย พ.ศ. ๒๕๔๔* อันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “พลวัตเศรษฐกิจการเมืองไทย พ.ศ.๒๕๔๓” ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งครอบคลุมความเคลื่อนไหวกว้างขวาง ตั้งแต่ขบวนการสังคมในเรื่อง เพศ สุขภาพ สลัม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาเขื่อน ประมงพื้นบ้าน และคอร์ปชั่น

^{๒๑}เป็นคำบัญญัติใหม่ของราชบัณฑิตยสถาน เพื่อใช้แทน “โลกานุวัตร” ซึ่งมีความหมายตามรากศัพท์ว่า “การประพฤติตามโลก” อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, “เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง” ใน *ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยธรรมศัน, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓-๔๘.

บทที่ ๓

พัฒนาการสิทธิมนุษยชน

...ประเด็นโต้แย้งหลักของเรา ก็คือว่า การประเมินใด ๆ เกี่ยวกับความคิดกระแสหลักในเรื่องสิทธิมนุษยชน จำต้องครอบคลุมรวมถึงการวิเคราะห์เรื่องผลประโยชน์อำนาจและอิทธิพลครอบงำของความคิดนั้น ๆ ด้วย ความเข้าใจของเราเกี่ยวกับสถานะของสิทธิมนุษยชนทั้งในยุคอดีตและอนาคต จะคงขาดความสมบูรณ์อยู่ เว้นเสียแต่ว่า เรื่องของการเมืองและอำนาจจะได้ถูกจัดรวมเข้ามาอยู่ในการระดมความคิดถกเถียงกันเท่านั้น

โทนี่ อีแวนส์^๑

๓.๑ ธรรมชาติสิทธิและเกณฑ์วิจัยพัฒนาการ

ได้ชี้แจงไว้แล้วว่า เป้าหมายหลักของบทศึกษา “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ คือ เรื่องของสิทธิชุมชน ในข้อนี้ เห็นสมควรย้ำทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นเสียก่อนว่า สิทธิชุมชน ไม่ใช่เรื่องราวหรือประเด็นปัญหาที่แยกเป็นเอกเทศ หรือว่าแปลกแยกออกไปจากความหมายและขอบข่ายของสิทธิโดยทั่วไปแต่อย่างใด หากแต่ถือเป็นส่วนหนึ่งร่วมอยู่ในบริบทวัฒนธรรมและกระบวนการพัฒนาการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของมวลมนุษยชนนั่นเอง หลักความเป็นจริงพื้นฐานของการดำรงชีวิต

อยู่ร่วมกันข้อนี้ มักจะถูกมองข้ามกันไป หรือที่เลวร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ถูกตีค่าให้ต่ำต้อยลงไป ในนามของหลักการสิทธิมนุษยชน “สากล” ดังเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ประเด็นอยู่ที่ว่า จะอยู่ร่วมกันอย่างไรเท่านั้น กล่าวคือ อยู่ภายใต้ระบบอำนาจดขี่บังคับ หรือว่าบนหลักการของการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน อันเป็นธรรมชาติของวัฒนธรรมสิทธิ หลักการองค์การสหประชาชาติที่พยายามยืนยันว่า สิทธิมนุษยชนต่างๆ หลากหลาย เป็นเรื่องพึงพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและแบ่งแยกมิได้ มีความหมายความสำคัญอย่างสูง ก็ในแง่ของธรรมชาติวัฒนธรรมแห่งสิทธินี้เอง ไม่เป็นการยากที่จะมองเห็นกันได้ว่า ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดของธรรมชาติสิทธิต้องกลับกลายเป็นเครื่องบั่นทอนทำลายสิทธิด้วยกันเอง เสียแล้วไซ้ จะเป็นด้วยเหตุผลกลใดก็ตาม การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของมนุษย์ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ เว้นเสียแต่ว่า จำต้องอยู่ร่วมกันภายใต้อำนาจดขี่บังคับเอาเท่านั้น ซึ่งก็เป็นเรื่องที่สวนทางอยู่แล้วต่อคุณค่าหลักการของสิทธิมนุษยชน แล้วถ้าปราศจากเสียซึ่งวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกัน ตัวสิทธิเองก็ย่อมปราศจากความหมายและคุณค่าทางสังคมเช่นเดียวกัน สิทธิกับชีวิตสังคมจึงเปรียบเสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน

โดยนัยนี้ สิทธิจึงไม่ใช่จุดมุ่งหมายหรือทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในตัวเอง หากเป็นคุณค่าหลักการทำหน้าที่เป็นมรรคหรือวิถีทางนำไปสู่ผล คือการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ในขณะที่เดียวกัน สิทธิก็ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นหรือมีขึ้นมาเองโดยอัตโนมัติ ไม่ว่าจะโดยวิถีธรรมชาติหรือโดยพื้นฐานทางวัฒนธรรมประเพณีหรือศาสนธรรมก็ตาม หากแต่ความเป็นจริงของชีวิตแล้ว เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแสวงทางเลือกและต่อสู้ของมนุษย์เองในบริบทและสถานการณ์ต่างๆ กันไป แม้ในสังคมโลกตะวันตก ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นแหล่งต้นกำเนิดของสิทธิมนุษยชนยุคสมัยใหม่ถึงทุกวันนี้ ตัวระบบคิดและหลักการตลอดจนการจัดสถาบันองค์กรสิทธิก็เป็นผลงาน

จากการขัดแย้งและต่อสู้ทางสังคมการเมืองอันยาวนานในประวัติศาสตร์ หรือว่ารายการประเภทของสิทธิต่างๆ มากมายที่ปรากฏในเอกสารกฎ- บัตรกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อบังคับใช้กับนานาชาติในระดับที่อ้างว่า เป็นสากล ดังที่พยายามแพร่หลายเข้าไปในหลักสูตรการศึกษาการวิจัย และการฝึกอบรมนั้น ก็ล้วนแล้วแต่เป็นผลสะท้อนปัญหาการขัดแย้งและ กระบวนการต่อสู้อันยาวนานในบริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกันใน ประวัติศาสตร์ทำนองเดียวกัน^๒ มาในปัจจุบันซึ่งสังคม เศรษฐกิจการเมือง เทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน ปัญหาความ ขัดแย้งและต่อสู้เรียกร้องให้รับรู้รับรองสิทธิของกลุ่มชนต่าง ๆ หลากหลาย ก็เพิ่มพูนทวีคูณยิ่ง ๆ ขึ้นเป็นเงาตามตัว ดังที่เห็น ๆ กันอยู่ เป็นที่แน่นอน ว่าต่อไปในอนาคต ประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิก็จะคงดำรงอยู่กับสังคม มนุษย์ตลอดไป ดังที่ Jacques Maritain ได้เคยตั้งเป็นข้อสังเกตไว้อย่างถูกต้องเมื่อไม่นานมานี้ว่า:

ไม่มีคำปฏิญาณหรือคำประกาศสิทธิมนุษยชนใด ๆ จะเป็นที่สิ้นสุดหรือสุดท้าย แต่ (ปฏิญญาสิทธิมนุษยชน) จะควบคู่ไปด้วยกัน เสมอกับสภาวะของจิตสำนึกทางศีลธรรมและอารยธรรม ณ ช่วงเวลา หนึ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์^๓

จะอย่างไรก็ตามนอกเหนือไปจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแบ่งแยกมิได้ของบรรดาสิทธิทั้งหลายแล้ว มองจากแง่ของโครงสร้าง สัมพันธภาพในสังคมเองแล้ว ยังประกอบด้วยทั้งมิติของสิทธิและมิติของ อำนาจ มิฉะนั้นแล้วการบังคับใช้ให้สิทธิบังเกิดผลจริงจังในทางปฏิบัติ ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ ประเด็นอยู่ที่การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิกับ อำนาจ ซึ่งย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอตามสภาวะการเปลี่ยนแปลง อันเป็นสัจธรรมของโลกสังคมมนุษย์ ดังนั้น ในท่ามกลางการประกาศ

เรียกร่องสถานะความเป็นสากลของสิทธิแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักคิดสิทธิธรรมชาติสมัยใหม่ และนอกเหนือไปจากวาทกรรมอ้างอิงสิทธิในเชิงของเหตุผลทางปรัชญาและหลักกฎหมายแล้ว สิทธิโดยรากฐานเป็นประเด็นปัญหาเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ นั่นก็คือ สัมพันธภาพเชิงอำนาจและการจัดสรรผลประโยชน์ในหมู่กลุ่มชนผู้ทรงสิทธิตามสถานะและบทบาทต่างๆ ในสังคม^๔ ด้วยเหตุนี้ สิทธิมนุษยชนจึงเป็นหลักความคิดที่แฝงไว้ด้วยความเป็นพลวัตทางการเมือง มีการโต้แย้งต่อสู้มาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบันซึ่งระเบียบโลกกำลังตกอยู่ในสภาวะการครอบงำผูกขาดหลักการและข้อปฏิบัติสิทธิมนุษยชนให้กลายเป็นอาวุธลิดรอนทำลายสิทธิของบรรดาประชาชาติและกลุ่มชนที่อ่อนแอกว่า ถึงขั้นที่อาจเรียกได้ว่า “จักรวรรดินิยมแห่งสิทธิ”^๕ ไม่ว่าหลักความคิดสิทธิมนุษยชนใดก็ตาม ที่อ้างและเชิดชูสถานะความเป็นสากลของตนเอง โดยเฉพาะ ย่อมไม่อาจปลอดจากฐานะความผูกพันเกี่ยวข้องโดยตรงอยู่กับเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ ในสภาวะการณ์เช่นนั้น สิทธิก็อาจแปรสภาพกลายเป็นอำนาจการครอบครองครอบงำ ไม่ใช่สิทธิอันเป็นรากฐานวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกันในประชาคมแห่งเสรีชน

ถึงตรงนี้ คงพอจะสรุปความหมายของธรรมชาติสิทธิ อย่างน้อยจากประสบการณ์การปฏิวัติต่อสู้ได้ว่า เป็นผลพวงของกระบวนการจัดตั้งทางสังคมและการเมืองเพื่อ “สถาปนาและธำรงรักษาไว้ซึ่งข้อเรียกร้องหรือข้ออ้างอิงทางศีลธรรมรับรองความชอบธรรมในผลประโยชน์ต่างๆ โดยเฉพาะ”^๖ และในที่สุด บังเกิดผลเป็นหลักความคิดและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับสิทธิที่กลุ่มชนนั้นสรรสร้างขึ้นมา ในบริบทสถานการณ์ต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ เพื่อสนองประโยชน์ตามต้องการของตนเอง ถ้านำเอาข้อคิดข้อสั่งเกิดจากสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับ

เรื่องของอำนาจผลประโยชน์และกระบวนการทางสังคมของการโต้แย้ง ต่อสู้เรื่องสิทธิมาประมวลวิเคราะห์หตุแล้ว ก็พอจะมองเห็นเป็น ๓ มิติ ความเป็นพลวัตของธรรมชาติสิทธิมนุษยชน ซึ่งต่างเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ กันดังนี้^๘

(๑) มิติวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลจากการรวมตัวของกลุ่มชนและ เครือข่ายที่เกี่ยวข้องถึงขั้นสามารถก่อร่างสร้างอัตลักษณ์หรือความเป็น ตัวตนของกลุ่มอันเป็นรากฐานของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและ สำนึกร่วมกัน และเกิดพลังความสามารถเพียงพอที่จะพัฒนาและจัดตั้ง ระบบศีลธรรมแห่งสิทธิประโยชน์โดยเฉพาะของตนเอง กล่าวคือ ไม่ใช่ เป็นเพียงระบบศีลธรรมหรือชุดความรู้และการเรียนรู้ที่ผู้อื่นคิดหยิบยืมมาให้

(๒) มิติสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องของการชูประเด็น ปัญหาการขัดแย้งและระบบศีลธรรมแห่งสิทธิประโยชน์ของกลุ่มชนต่าง ๆ ถึงขั้นเรียกร้องต่อสังคมให้ได้รับรู้รับรองสถานะความชอบธรรม โดยนัยนี้ จึงเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสัมพันธ์ภาพและ การจัดสรรอำนาจและผลประโยชน์ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนคุณลักษณะ ระหว่างมิติด้านอำนาจและมิติด้านสิทธิเสรีภาพดังกล่าวข้างต้น และ

(๓) มิติปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมอันหลากหลาย อันเป็นผลสืบ เนื่องมาจากพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและ สังคมวัฒนธรรมเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกลุ่ม ชนชั้น และสถานะบทบาท แตกต่างหลากหลายเกิดการขัดแย้งแตกหน่อทางความคิดและวัฒนธรรม การเรียนรู้ใหม่ ๆ และในที่สุด เป็นการขยายสำนึกในอัตลักษณ์และศักยภาพสิทธิกว้างขวางออกไปโดยลำดับ ในบริบทและรูปลักษณะของสถาน- การณสิทธิที่แตกต่างหลากหลายในทำนองเดียวกัน

กระบวนการปฏิสัมพันธ์และพัฒนาการดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงสัจ- ธรรมความเป็นจริงของชีวิตในข้อที่ว่า ไม่มีสิทธิมนุษยชนส่วนหนึ่งส่วน

ใดที่มีความชอบธรรมสมบูรณ์เบ็ดเสร็จเด็ดขาดโดยลำพังตนเอง หากจำเป็นต้องผสมผสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม ในประการสำคัญ โดยที่ธรรมชาติสิทธิเป็นเรื่องของการเรียกร้องหรืออ้างถึงเกี่ยวข้องกับอำนาจและผลประโยชน์โดยตรงของกลุ่มชนผู้ทรงสิทธิ สิทธิในบริบทเฉพาะเช่นว่านั้น จึงย่อมไม่ใช่สูตรสำเร็จครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในตัวเอง หากเป็นเรื่องที่จำต้องได้รับการตรวจสอบประเมินถึงความสอดคล้อง หรือลัทธิขัดแย้ง ตลอดจนผลกระทบต่อคุณค่าและสิทธิอันพึงมีพึงได้ของเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ พิจารณาจากแง่มุมความเป็นองค์รวมของธรรมชาติสิทธิ ถ้านำเอาแนวทางการวิเคราะห์ของแวร์โวม์ ที่เรียกว่า “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” (The Emancipation Principle) มาปรับใช้ในที่นี้ ก็น่าจะเป็นประโยชน์อย่างน้อยก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า ปัญหาการลิดรอนทำลายสิทธิไม่ใช่จะจำกัดเฉพาะแต่เรื่องที่เกิดจากระบบอำนาจนิยมเท่านั้น แม้แต่ตัวระบบศีลธรรมแห่งสิทธิเอง ก็อาจเป็นต้นเหตุรากเหง้าของปัญหาได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน จุดใหญ่ใจความของ “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” เป็นการนำเสนอหลักการหรือเกณฑ์วินิจฉัยประเมินกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์จากประสบการณ์ประวัติศาสตร์ กล่าวคือ การปลดปล่อยตนเองเป็นอิสระทั้งจากพลังของธรรมชาติ และจากอำนาจครอบครองครอบงำของอภิสิทธิ์ชน ทั้งสองด้านของการปลดปล่อยสู่อิสระประกอบกันเป็นหลักหมายบ่งบอกถึงความก้าวหน้าของมนุษย์ โดยนัยนี้ หลักการและเป้าหมายสิทธิเสรีภาพ จึงทำหน้าที่เป็นเกณฑ์วินิจฉัยคุณค่าพัฒนาการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งมีทางเป็นไปได้ทั้งในทิศทางของความก้าวหน้า หรือว่าชะงักงัน หรือแม้กระทั่งเป็นความถดถอย

เส้นทางอันยาวนานกว่าสามศตวรรษของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนยุคสมัยใหม่ ในแง่หนึ่ง อาจดูเป็นความก้าวหน้า เมื่อพิจารณาจาก

สิทธิรุ่นใหม่ๆ ประเภทใหม่ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากมายถึงขั้นเป็นที่รับรู้
รับรองสถานะเป็นข้อบัญญัติสิทธิมนุษยชนนานาชาติ (The Interna-
tional Bill of Human Rights) หลังสงครามโลกครั้งที่สอง รวมทั้ง
ทั้งขบวนการเคลื่อนไหวของบรรดาองค์กรสิทธิและนักสิทธิมนุษยชนที่
ก่อตัวเติบโตอย่างกว้างขวางและรวดเร็วทั่วทุกภูมิภาคของโลก อย่างไรก็ตาม
ก็ตาม ประเด็นหลักในที่นี้จะไม่มุ่งไปที่พัฒนาการสิทธิในเชิงปริมาณเท่านั้น
หากจะพยายามพิเคราะห์ถึงไปถึงเงื่อนไขเชิงคุณภาพทางความคิดและ
วัฒนธรรมการเรียนรู้ ตลอดจนเงื่อนไขปัจจัยทางอำนาจและผลประโยชน์
ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาประมวลและประเมินถึงผลกระทบต่อ
พัฒนาการสิทธิมนุษยชนโดยรวมว่า สอดคล้องหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อ
ความก้าวหน้า ทั้งหมดนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของการต่อต้านตะวัน
ตกอะไรเลย แม้ภายในแวดวงวิชาการปัญญาชนตะวันตกเอง ก็เริ่มหัน
มาใส่ใจวิเคราะห์วิพากษ์กันถึงปัญหาของสถานะการเรียนรู้และพัฒนาการ
สิทธิมนุษยชนของตนเองอย่างกว้างขวางขึ้นโดยลำดับแล้ว โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง ในวาระครบ ๕๐ ปี ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี
ค.ศ. ๑๙๔๘ ไม่ก็ปีที่ผ่านมานี้

๓.๓ ภูมิหลังประวัติศาสตร์: จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย

ยุโรปคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ถือได้ว่าเป็นหลักหมาย หรือหลักชัย
ของการเปิดศักราชสิทธิมนุษยชนยุคสมัยใหม่ นำไปสู่การสถาปนา “ระบบ
ศีลธรรมแห่งสิทธิ” ภายใต้ป้ายชื่อว่า “เสรีนิยม” อันเป็นกระแสความคิด
หลัก เป็นที่รับรู้รับรองของคนทั่วโลกอยู่ในทุกวันนี้ ถ้าเพียงแต่มองย้อน
กลับไปในเหตุการณ์ปฏิวัติเสรีนิยมอันยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตก กล่าวคือ

“ปฏิวัติอันเรืองนาม” (The Glorious Revolution) ค.ศ. ๑๖๘๘ ของอังกฤษ ปฏิวัติอเมริกัน ค.ศ. ๑๗๗๖ และปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๗๘๙ ก็ให้เห็นภาพของการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเพื่อสนองความต้องการอำนาจและผลประโยชน์ของกลุ่มชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำนองเดียวกันกับกรณีการต่อสู้เรียกร้องสิทธิอื่นๆ ทั้งหลายนั่นเอง หากแต่ว่า ในมิติของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางความคิดจิตสำนึกและโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองยุโรปคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เป็นจุดเปลี่ยนอย่างชนิดถอนรากถอนโคนจากอดีต ว่ากันตั้งแต่หลักความคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติ คุณค่าความหมายของคนปัจเจก การขยายตัวเติบโตใหญ่ทางการเมืองของชนชั้นกลาง การรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ และทุนนิยมตลาดเสรี ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ประกอบกันเป็นพลังสังคมการเมืองและวัฒนธรรมยุคใหม่ ในท่ามกลางความระส่ำระสายและล่มสลายทางสังคมและการเมืองอันเรื่อรังมาช้านานนับศตวรรษ^๙ และในขณะเดียวกัน เป็นตัวกำหนดกรอบและทิศทางการพัฒนาการสิทธิมนุษยชน ตลอดมาหลังจากนั้น

หลักความคิดเสรีนิยมอุบัติขึ้นในบริบทสถานการณ์ปัญหาและการขัดแย้งต่อสู้เรียกร้องสิทธิของสังคมโลกตะวันตก ยังผลให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงแตกหักจากอดีตและเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ และแล้วก็ยังแผ่ขยายออกไปสู่สังคมโลกภายนอกในนามของอารยธรรมสากล เป็นพลังกระตุ้นให้เกิดการก่อตัวของชนชั้นนำใหม่และขบวนการต่อสู้ทางการเมืองเรียกร้องสิทธิควบคู่กันไปกับเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย กระบวนการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงอันเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันทั้งหมดนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของกระแส “โลกาภิวัตน์” ที่กล่าวขวัญถึงกันในปัจจุบันนี้ คำถามที่ตามมาก็คือว่า จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัยที่ว่านี้ เป็นจุดหักเหจากอะไร สู่อะไร และในประการสำคัญ ภายใต้เงื่อนไขปมทางความคิดและบริบทสถานการณ์อะไร รวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยอะไรในเป้าหมาย

และกระบวนการแผ่ขยายหลักความคิดเสรีนิยมออกสู่สังคมโลกภายนอก การทำความเข้าใจในประเด็นต่างๆ ที่ยกขึ้นมาจะมียุทธศาสตร์อย่างไร โดยเฉพาะต่อการทบทวนประเมิน ทั้งในด้านที่เป็นความสร้างสรรค์ ก้าวหน้าของเสรีนิยมตะวันตก และในด้านที่เป็นการถดถอยจำกัดขีดขวาง พัฒนาการสิทธิมนุษยชนไปในทิศทางก้าวหน้าอย่างแท้จริง ในท่ามกลาง สภาวะความแตกต่างหลากหลายของบริบทสังคมวัฒนธรรมและสถานการณ์สิทธิ ทั้งนี้ ตามนัยแห่ง “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” ดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งต่อการวิเคราะห์แสงหลักการความชอบธรรมของพัฒนาการ สิทธิมนุษยชน ในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยภายใต้สถานการณ์สากล

ความจริงแล้ว การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงขั้นสู่ยุคสมัยใหม่ ก็ไม่ใช่ ว่าจะเป็นผลงานเฉพาะของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เสียทีเดียว หากเป็น ผลสรุปจากกระแสขบวนการอันมีมาเป็นมาอย่างต่อเนื่องในช่วงสาม ศตวรรษก่อนหน้านั้น เริ่มตั้งแต่กระแสการฟื้นฟูศิลปวิทยาการอันก่อตัว ขึ้นในดินแดนอิตาลีคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ แล้วก็แผ่อิทธิพลออกไปใน ยุโรปตะวันตกตลอดศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกระแส การปฏิรูปทางศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการ ประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือ การเดินเรือรอบโลก และการปฏิวัติทาง วิทยาศาสตร์ ทั้งหมดเหล่านี้ ประกอบกันเป็นกระแสการเคลื่อนไหวปฏิวัติ เปลี่ยนแปลงของยุคอันมีมูลเหตุมาจากจิตสำนึกและอุดมการณ์ กล่าวคือ เป็นไปเพื่อการปลดปล่อยความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ให้ เป็นอิสระจากอำนาจอิทธิพลกดขี่ครอบงำของคริสต์ศาสนจักร^{๑๐} นัย ความลึกซึ้ง และขอบข่ายของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านการเมือง วัฒนธรรม และจิตสำนึก อาจสรุปได้จากข้อสังเกตอันกระตัดรัดชัดเจน ของวีราแมนทีรี อดีตตุลาการศาลสูงแห่งศรีลังกา ดังนี้ :

การตั้งคำถามท้าทายเอาทั้งระบบสิทธิอำนาจ ไม่ว่าจะเคยถือเป็น
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือฝังรากตั้งมั่นกันมาอย่างไรก็ตาม แรงกระตุ้นจาก
ผลกระทบอย่างฉับพลันทันใดต่อวัฒนธรรมโบราณก็ดี การเปิดโลกใหม่
ซึ่งเป็นการปลดปล่อย ทั้งจิตใจและสังคมให้ออกจากพันธะผูกมัดของ
ประเพณีที่ดี สำหรับยุโรปแล้วทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ได้ทำลายการจัด
ระเบียบสังคมแบบโบราณและปลดปล่อยปัจเจกชนให้ออกไปจาก
ความเป็นกลุ่ม และผลักดันความคิดเรื่องเสรีภาพปัจเจกบุคคลและ
ความเสมอภาคให้เป็นมรดกตกทอดสู่ยุคอื่น ๆ ทั้งหมด^{๑๑}

หัวใจของหลักความคิดเสรีนิยม อยู่ที่คุณค่าความหมายและสถาน-
ภาพของคนปัจเจกยุคใหม่ จริงอยู่ ถ้ามองจากแง่ของประวัติศาสตร์
เหตุการณ์ ก็อาจพูดได้ว่า สิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ถือกำเนิดเริ่มต้นกันที่
ขบวนการโปรเตสแตนต์ในเนเธอร์แลนด์คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ต่อสู้
ปลดแอกการยึดครองของฝ่ายคาทอลิกสเปน^{๑๒} แต่ผลงานจริง ๆ ที่ “เป็น
มรดกตกทอดสู่ยุคอื่น ๆ” และยังแผ่ขยายวงเป็นจุดค้ำภักดิ์สิทธิมนุษยชน
ออกไปสู่สังคมโลกก็คือ ตัวกระแสนิยมความคิดว่าด้วยสิทธิธรรมชาติในบริบท
ของกระแสปฏิรูปทางศาสนาและสงครามกลางเมืองของคริสต์ศตวรรษที่
๑๗ โดยนัยนี้เอง หลักความคิดความเข้าใจ ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องความ
หมายของสิทธิธรรมชาติก็ดี หรือเรื่องคุณค่าความหมายของคนและ
ธรรมชาติมนุษยาก็ดี ตลอดจนหลักความคิดเรื่อง “เสรีนิยม” จึงเป็นเพียง
ถือกำเนิดขึ้นจากบริบทสถานการณ์ปัญหาขัดแย้งและต่อสู้เรียกร้องสิทธิ
อำนาจ และผลประโยชน์ของช่วงเวลาหนึ่งโดยเฉพาะในประวัติศาสตร์
สังคมโลกตะวันตกเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นที่ยึดถือกันถึงขั้นเป็นหลัก
การสากล ดังที่ โจอัน กัลดุง ได้ยืนยันให้เห็นว่า :

ตราประทับทางประวัติศาสตร์ของตะวันตกในกระบวนการซึ่ง
ชนชั้นกรรมพีขึ้นมาแทนที่อำนาจจากศรัทธาความเชื่อต่อกบฏและ

(อำนาจ) โดยอาศัยกำเนิดของชนชั้นสูงนั้น เป็นที่ปราศจากข้อกังขา ใดๆ สิทธิมนุษยชนกลายเป็นส่วนสำคัญของระบบโลกเป็นที่รับรู้ อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนนับล้านๆ และในระดับหนึ่ง ได้รับการจัดตั้งขึ้น เป็นสถาบัน ทั้งภายในและระหว่างรัฐ แต่ทั้งหมดนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่า ถึงว่าสิทธิบางอย่าง หรือส่วนใหญ่ทีเดียว ที่อารยธรรมตะวันตกสร้าง หรือส่งเสริมขึ้นมาจะต้องเป็นสากล หรือแม้แต่จะต้องเป็นที่ยอมรับ นับถือกันโดยทั่วไป... ๑๓

จะอย่างไรก็ตาม ไม่อาจปฏิเสธกันได้ว่า สังคมและวัฒนธรรมโลกตะวันตก มีบทบาทสำคัญยิ่ง ในฐานะเป็นแหล่งจุดประกายความคิดสิทธิมนุษยชน ยุคสมัยใหม่ ประเด็นสำคัญที่เห็นสมควรหยิบยกขึ้นพิเคราะห์ทบทวน ตรวจสอบกันโดยเฉพาะในที่นี้ ก็คือ เจ็อนปมทางความคิดอันเป็นตัว กำหนดกรอบวัฒนธรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อ แยกแยะทำความเข้าใจถึงข้อจำกัดของหลักคิดแบบตะวันตก และใน ขณะเดียวกันเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้ได้มองเห็นถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่รอบด้านและเป็นองค์รวมขึ้น

ตั้งเป็นทราบดีอยู่แล้วว่า สามปฏิวัติเสรีนิยมอันยิ่งใหญ่ของยุค คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ได้รับแรงบันดาลใจจากบรรดานักคิดนักเขียน จำนวนมากมายด้วยกัน ในท่ามกลางกระแสทางปัญญาความคิดที่ว่านี้ ก็มีสามนักคิดเชิงทฤษฎีที่โดดเด่นออกมาเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันอยู่เสมอ คือ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes ค.ศ. ๑๕๘๘ - ๑๖๗๙) จอห์น ลอค (John Locke ค.ศ. ๑๖๓๒ - ๑๗๐๔) และ ฌอง-ฌักส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau ค.ศ. ๑๗๑๒ - ๑๗๗๘) ทั้งสามต่างถูก จัดให้รวมอยู่ในกระแสความคิดสิทธิธรรมชาติและสัญญาสังคมด้วยกัน แต่ต่างก็ให้แง่มุมความหมายและเป้าหมายแตกต่างกันไปตามระบบคิด และบริบทสถานการณ์และช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เพื่อประโยชน์ต่อการบรรยาย

ขยายความเข้าใจถึงเงื่อนไขอุปมาทางความคิดของลัทธิเสรีนิยมอันเป็นประเด็นหลักในที่นี้ จึงจะขอใช้อ้างอิงถึงเพียงสองนักคิด คือ ฮอบส์ ผู้ให้กำเนิดหลักความคิดปัจเจกนิยมของสำนักเสรีนิยมตะวันตก และ ล็อค ผู้ให้นิยามความหมายขอบข่ายสิทธิมนุษยชนครอบคลุมไปถึงสิทธิในทรัพย์สินตามเจตน์จำนงของชนชั้นกลางที่กำลังขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้น โดยลำดับ ทั้งสองหลักความคิดนี้มีความเชื่อมโยงเสริมซึ่งกันและกัน และประกอบกันเป็นพลังขับเคลื่อนหลักความคิดเสรีนิยม ภายใต้กระแสทุนนิยมตลาดเสรีจนถึงทุกวันนี้

ระบบคิดและปรัชญาของทั้งฮอบส์และล็อคต่างตกอยู่ภายใต้กลิ่นอายของกระแสปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นผลสืบเนื่องจากขบวนการต่อสู้ “ปลดปล่อยสู่อิสระ” ทางความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ดังกล่าวแล้ว กล่าวคือเป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อโลกธรรมชาติ จากที่เคยมองเห็นเป็นสิ่งมีชีวิตอยู่ร่วมกัน เกิดเป็นทัศนคติยุคสมัยใหม่ที่เข้าใจโลกเป็นเสมือนเครื่องยนต์กลไกและแยกส่วน ทำงานภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนทางคณิตศาสตร์ หลักความคิดทางวิทยาศาสตร์เชิงกลศาสตร์และแยกส่วนนี้เอง ที่บรรดานักคิดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘พากันนำมาประยุกต์ใช้เข้ากับศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และสังคม เริ่มต้นจากฮอบส์เองที่พยายามสร้างและพัฒนาหลักการปรัชญาบนพื้นฐานของหลักการวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในความหมายที่ว่าความรู้ทั้งปวงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดเห็นที่สามารถสัมผัสได้และรับรู้ได้ โดยนัยนี้ สังคมจึงเป็นเสมือนเครื่องยนต์กลไกหรือสิ่งก่อสร้าง อันประกอบขึ้นมาจากวัตถุก่อสร้างหลักคือมนุษย์ ซึ่งต่างย่อมมีความเป็นตัวตนของตนเองโดยเฉพาะ เป็นอิสระและเสมอเท่าเทียมกันเสมือนหน่วยอะตอมที่ต่างเคลื่อนตัวไปภายในธรรมชาติของสรรพสิ่งต่าง ๆ นั่นก็คือ ชีวิตสังคมเป็นเพียงเรื่องของพฤติกรรมส่วนตนของเหล่าปัจเจก-

บุคคลทั้งปวงในสังคม ทั้งหมดนี้ คือที่มาที่ไปของหลักความคิดเรื่องกฎ
ธรรมชาติและสิทธิธรรมชาติของยุคสมัยใหม่ แล้วลอคก็นำเอาหลัก
ปรัชญาสังคมเชิงวิทยาศาสตร์ที่ว่านี้เองมาปรับใช้สรุปเอาว่า การกระทำ
ของมนุษย์เป็นผลมาจากแรงกระตุ้นของผลประโยชน์เฉพาะของตนเอง
กฎธรรมชาติสำหรับลอค ก็คือ เสรีภาพและความเสมอภาคของปัจเจกชน
ทั้งหลาย รวมทั้งสิทธิ ซึ่งในยุคของการขยายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้น
กลางนายทุน คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ โดยสาระ ย่อมหมายถึงสิทธิ
ในทรัพย์สินอันเป็นผลมาจากแรงงานของแต่ละคน ผลพวงที่ตามมา
จากหลักคิดปรัชญาสังคมนี้เอง ก็คือ ลัทธิเสรีนิยม ปัจเจกนิยม สิทธิทั้ง
ในชีวิต อีสรภาพ และทรัพย์สิน ตลอดจนเศรษฐกิจตลาดเสรี ฯลฯ ใน
กระแสพัฒนาการความคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองของยุคสมัยใหม่
สำนักความคิดเศรษฐศาสตร์คลาสสิก ซึ่งอดัม สมิท (Adam Smith ค.ศ.
๑๗๒๓-๑๗๙๐) ผู้เป็นต้นกำเนิดและทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่ตราบจนถึง
ปัจจุบัน จากงานเขียนสำคัญยึดถือกันเป็นดุจคัมภีร์ ทั้งในแวดวงสังคม
ศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์และในหมู่นักวิชาการชั้นนำปัญญาชน คือ *การ
ศึกษาคิดค้นถึงธรรมชาติและเหตุที่มาของความมั่งคั่งแห่งชาติ* (The
Wealth of Nation) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๗๗๖ ปีเดียวกับการประกาศ
อิสรภาพของสหรัฐอเมริกา ก็ล้วนแล้วแต่เป็นหลักความคิดและการชี้นำ
นโยบายยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่สืบสานต่อมาจากความคิดของลอค
นั่นเอง ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องกฎธรรมชาติ การปล่อยเสรีภาคธุรกิจเอกชน
การแบ่งงาน และกลไกตลาดที่จัดการตัวเองเสมือน “มือที่มองไม่เห็น”
อันเป็นสื่อชี้นำผลประโยชน์ส่วนตัวของแต่ละคน ซึ่งในที่สุดก็จะประสาน
ให้เกิดประโยชน์ของคนทั้งหมดโดยรวม กล่าวคือ ประโยชน์จากแง่ของ
การสร้างความมั่งคั่งทางวัตถุ^{๑๔}

ทั้งหมดนี้ ประกอบกันเป็นกระแสลัทธิเสรีนิยม อันเป็นรากฐาน

ของหลักความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนที่รู้จักกันในทุกวันนี้ ประเด็นที่ควรจะต้องพิจารณาที่ขยายความกันต่อไป คือ ความคิดความเข้าใจในเรื่องของปัจเจกนิยามอันเป็นหน่วยอะตอมขับเคลื่อนวิถีชีวิตของสังคม และนี่ก็อีกเช่นกัน ที่ฮอบส์เป็นผู้จุดความคิดปรัชญาการเมือง เพื่อประยุกต์ใช้กฎธรรมชาติอย่างเป็นทางการเป็นวิทยาศาสตร์โดยแท้จริง ซึ่งต่างจากในสมัยโสกราตีสของกรีกโบราณ^{๑๔} แต่นอกเหนือไปจากอิทธิพลของกลิ่นอายวิทยาศาสตร์ธรรมชาติแล้ว ฮอบส์ยังมีชีวิตอยู่ในบริบทสถานการณ์ประวัติศาสตร์ของสงครามกลางเมืองอังกฤษและความขัดแย้งรุนแรงระหว่างกษัตริย์และรัฐสภา ซึ่งจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายกองทัพคอมเวลและองคค์ษัตริย์ คือชาร์ล ที่ ๑ ต้องถูกประหาร ดังเป็นที่ทราบกัน ตัวฮอบส์เองก็ต้องลี้ภัย เพราะเหตุจากความคิดทางการเมืองของตน ในสภาวะการณ์คุกคามและรุนแรงเช่นนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรที่ฮอบส์จะโน้มเอียงมองธรรมชาติของคนและกฎธรรมชาติไปในแง่ร้ายอย่างสุดโต่ง กล่าวคือ คนโดยธรรมชาติเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม ไม่ใช่สัตว์สังคมโดยธรรมชาติอย่างที่อริสโตเติลเคยยืนยันไว้ในสมัยกรีกโบราณเช่นกัน การที่คนเข้ามารวมกันอยู่ในสังคมและรัฐ ก็เพียงเพราะด้วยความจำเป็นเพื่อปกป้องรักษาชีวิตของตนเองเท่านั้น และเมื่อเข้ามาแล้ว ก็ต้องยอมมอบตนเองอยู่ภายใต้อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของผู้ปกครอง โดยนัยนี้ ความสัมพันธ์ในสังคมและรัฐ จึงเป็นเรื่องของสิทธิอำนาจของฝ่ายผู้ปกครอง และหน้าที่หรือความรับผิดชอบของฝ่ายผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ดังนั้นคนจึงมีทางเลือกอยู่เพียงสองทางเพื่อสงวนรักษาตนเอง คือ สละสิทธิธรรมชาติของตนเองและสมัครใจยอมสละสิทธิป้องกันตนเองให้กับอำนาจบังคับของผู้ปกครอง หรือมิฉะนั้นก็ต้องกลับคืนสู่สภาวะธรรมชาติ ซึ่งเมื่อต่างคนต่างพยายามปกป้องตนเองและแสวงหาความต้องการตามสิทธิหรือสัญชาตญาณธรรมชาติเกิดกระทบกระทั่งและขัดแย้งกัน คนก็ยอม

จะตกอยู่ในสภาวะ “สงครามของทุกคนต่อทุกคน” และตกอยู่ในสภาวะของความกลัวและทุกข์ยากแร้นแค้นไปด้วยกัน^{๑๖}

เห็นได้ชัดเจนว่าสภาพการณ์ที่ฮอบส์บรรยายไว้ถึงธรรมชาติมนุษย์ กฎธรรมชาติ สิทธิธรรมชาติ และสภาวะธรรมชาติ ทั้งหมดเป็นเสมือนการฉายภาพชีวิตเศรษฐกิจการเมืองที่เราเห็น ๆ และสัมผัสกันอยู่ในปัจจุบันนี้อย่างไม่ผิดเพี้ยน ภายใต้กระแสเศรษฐกิจเสรีและตลาดเสรี ยังผลให้เศรษฐกิจเงินตราเติบโตสร้างความมั่งคั่ง แต่ในขณะเดียวกัน ก่อความยากจนทุกข์เข็ญไปทั่วโลก จนสถาบันเศรษฐกิจการเงินนานาชาติ อย่างเช่น ธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศต้องประดิษฐ์คิดค้นสูตร “ตาข่ายความปลอดภัยทางสังคม” (Social Safety Net) ขึ้นมาเพื่อช่วยค้ำจุนให้ระบอบการเบียดเบียนและกดขี่รูดนาทาเร้นดำรงคงอยู่ต่อไปในนามของ “เสรีภาพทางเศรษฐกิจ”

นี่คือ ภาพความหมายและแก่นแท้ของหลักความคิดเรื่อง ธรรมชาติคน ปัจเจกนิยม และสิทธิธรรมชาติ ที่ประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง และซึ่งมีผลกระทบอย่างสูงต่อสภาวะสิทธิมนุษยชน เกิดเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่สะสมต่อเนื่องจนหลักการสิทธิ โดยเฉพาะสิทธิในทรัพย์สิน ต้องแปรสภาพกลายเป็นการรวมพลังทุนโลก สร้างกระแสวัฒนธรรมล่าเหยื่อและทรราชย์ของระบบตลาดโลก^{๑๗} ในประการสำคัญ ยังผลให้เป็นการลบล้างหลักความคิดของตัวล่อคเองในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิและความยุติธรรม และการถ่วงดุลอำนาจในสังคมการเมือง ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะผลอันสืบเนื่องจากปัญหาช่องว่างและบิดเบือนไปจากธรรมชาติความเป็นจริงของความเป็นมนุษย์จากทัศนะ “ความเป็นวิทยาศาสตร์” ของฮอบส์นั่นเอง ซึ่งประกอบขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนตะวันตก ในบรรดาข้อวิพากษ์ลัทธิปัจเจกนิยมสุดโต่งเช่นนี้ เห็นจะไม่มีใครชัดเจนเกินไปกว่า คาร์ล มากซ์ (Karl Marx ค.ศ. ๑๘๑๘-๑๘๘๓)

เจ้าสำนักสังคมนิยมของยุโรปคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ที่ชี้ให้เห็นว่า :

สิ่งที่เรียกกันว่าสิทธิของคนเหล่านี้ ไม่มีอะไรที่พ้นไปจากเรื่องของคนที่เห็นแก่ตนเองเป็นใหญ่ คนในฐานะสมาชิกของประชาสังคม นั่นก็คือ คนปัจเจกที่คิดเข้ากับตนเอง เข้าสู่อาณาจักรส่วนตัวตนเองและอำภอใจของตนเองและแยกตนเองจากประชาคม ในเรื่องสิทธิของคนเขาถูกมองเป็นเรื่องห่างไกลจากฐานะความเป็นสมาชิกของกลุ่มพันธุ์ในทางตรงกันข้าม ชีวิตกลุ่มพันธุ์เอง กล่าวคือ สังคม ปรากฏเป็นเพียงกรอบหนึ่งอยู่ภายนอกตัวปัจเจกชนและเป็นการจำกัดความเป็นอิสระเสรีดั้งเดิมของพวกเขา สิ่งเดียวที่ผูกพันพวกเขาไว้ด้วยกัน ก็คือ ความจำเป็นโดยธรรมชาติ ความต้องการและผลประโยชน์ส่วนตัว การปกป้องรักษาทรัพย์สิน และอดตายเห็นแก่ตนเองเป็นใหญ่^{๑๘}

ตามความจริงแล้ว แม้ก่อนหน้ากระแสสังคมนิยม หลักความคิดชนิดแข็งกร้าวสุดโต่งเกี่ยวกับสิทธิของคนถึงเช่นนี้ ก็เชื่อว่าจะเป็นที่เห็นพ้องต้องกันไปเสียทั้งหมด โดยเฉพาะในแวดวงนักปฏิวัติเสรีนิยม อย่างเช่น โรเบสปีแยร์ (Maximilien de Robespierre ค.ศ. ๑๗๕๘ - ๑๗๙๔) ผู้นำฝ่ายจาโคแบงในขบวนการปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งแม้จะเชิดชูหลักการสิทธิในทรัพย์สิน แต่ก็ยืนยันถึงว่า สิทธิในทรัพย์สินในตัวเองต้องอยู่ภายใต้พันธะทางศีลธรรม และกรอบจำกัดเช่นเดียวกันสิทธิด้านอื่น ๆ กล่าวคือ พันธะที่จะพึงเคารพต่อทรัพย์สินของคนอื่น ๆ และจะต้องไม่นำไปใช้ในทางที่เป็นการล่วงละเมิดต่อความมั่นคง ต่อสิทธิเสรีภาพหรือต่อการดำรงชีวิต หรือทรัพย์สินของคนอื่น ๆ^{๑๙} หรืออย่างเช่น โทมัสเพน (Thomas Paine ค.ศ. ๑๗๓๗-๑๘๐๙) นักปฏิวัติอเมริกัน ซึ่งนอกจากจะตอบโต้ปกป้องความชอบธรรมของหลักการสิทธิธรรมชาติและการปฏิวัติฝรั่งเศสแล้ว ยังเสนอการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงสมมุติฐานที่มาของความเดือดร้อนทุกข์ยากในสังคมนิยุโรปอันเนื่องมาจากความยากจน

และรัฐบาลเผด็จการ พร้อมทั้งเสนอความคิดสนับสนุนให้ได้มีระบบ
สวัสดิการ การช่วยเหลือคนยากจน บำนาญสำหรับผู้สูงอายุ และการศึกษา
พื้นฐานสำหรับทุก ๆ คน ซึ่งล้วนแต่เป็นความคิดในเรื่องสิทธิที่ก้าวหน้า
ออกไปอีกจากที่คิดและเข้าใจกันในช่วงเวลานั้น^{๒๐} ทั้งหมดเหล่านี้ ใน
ตัวเองเป็นเครื่องบ่งบอกถึงขอบเขตจำกัดของการประยุกต์ใช้สิทธิใน
ทรัพย์สินทำนองเดียวกันกับแนวคิดของโรเบสปีแอร์ หากแต่ก้าวหน้าไป
ถึงประเด็นเกี่ยวกับพันธะหน้าที่ของสิทธิที่จะพึงมีต่อชีวิตและสังคมด้วย

โดยตรรกะธรรมดาสามัญ พัฒนาการทางความคิดเรื่องสิทธิอย่าง
เช่นของเพนและโรเบสปีแอร์ รวมทั้งที่ได้แตกหน่อแตกกิ่งก้านสาขาออกไป
ไปมากมายหลังสงครามโลกครั้งที่สองในยุคองค์การสหประชาชาติ ซึ่ง
จนถึงบัดนี้ สมควรจะได้เป็นที่รับรู้รับรองความชอบธรรมกันเป็นหลักการ
พื้นฐานของ “ระเบียบโลก” ขึ้น แทนที่จะได้แต่ปล่อยให้เป็นเรื่องของ
“ระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศใหม่” ภายใต้อำนาจครอบครองครอบงำ
ของมหาอำนาจ “ผู้แข็งแกร่งกว่า” ตามคตินิยมของชาร์ล ดาวิน ดังเช่น
ที่กำลังเป็นอยู่ ข้อพึงสังเกต ก็คือว่า การที่สิทธิด้านเศรษฐกิจ สังคม และ
วัฒนธรรม ยังไม่เป็นที่รับรู้รับรองของมหาอำนาจตะวันตกนั้น ไม่ใช่เพียง
เพราะจะเป็นภาระยุ่งยากต่อฐานะทางการเงินของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็น
การปฏิเสธโดยหลักการในข้อที่ว่า อะไรก็ตามที่นอกเหนือไปจากสิทธิ
ราษฎรและสิทธิการเมือง อันเป็นสิทธิเชิงลบที่ไม่อาจมีผู้ใดมาแทรกแซง
ขัดขวางได้โดยเฉพาะตามหลักคิดเสรีนิยม/ปัจเจกนิยมแล้ว ต้องถือว่า
ไม่ใช่สิทธิ แล้วก็เป็นเรื่องหลักการที่ไม่อาจประสานความคิดทำความเข้าใจ
เป็นอย่างอื่นได้^{๒๑}

ไม่น่าเชื่อว่า ผลกระทบของจุดเปลี่ยนสู่ยุคสมัยใหม่ตามที่บรรยาย
มาโดยสังเขปข้างต้น จะไปไกลถึงขั้นหันหลังอย่างชนิดเบ็ดเสร็จเด็ดขาด
ให้กับคุณค่าหลักการทางศีลธรรมและมนุษยธรรมอันมีมาแต่อดีต กล่าว

คือ คุณค่าหลักการที่มองเห็นและเข้าใจมนุษยชาติอย่างเป็นองค์รวม ประกอบเป็นหน่วยชีวิตอันหนึ่งอันเดียวกัน และเรียนรู้สำนักในพื้นที่แห่ง สิทธิจากแ่งมุมของพื้นที่ที่จะพึงมีต่อเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ ข้อนี้อาจ กล่าวได้ว่าเป็นคุณค่าหลักการสากลเป็นที่ยึดถือกันโดยธรรมชาติในทุก ศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งพุทธศาสนาซึ่งมีจุดประสงค์ทาง สังคมอย่างชัดเจน ไม่ใช่มุ่งแต่เพียงเรื่องฐานะเฉพาะของคนปัจเจกเพื่อ ความหลุดพ้นเฉพาะของตนเอง อย่างที่นิยมตีความกัน^{๒๒}

รวมความแล้ว ลัทธิเสรีนิยมและปัจเจกนิยมสุดโต่ง ก็มีได้ดำรง คงอยู่ในสภานิติบัญญัติในสังคมโลกปัจจุบัน หากยังแวดล้อมไปด้วยหลัก การสถาบันและวัตรปฏิบัติทางศาสนธรรมและมนุษยธรรมอยู่โดยทั่วไป แม้ในโลกยุควัตถุนิยมและบริโภคนิยมปัจจุบัน แต่เหตุใดใน สังคมโลก มนุษย์จึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของกระแสเสรีนิยม/ปัจเจกนิยม สุดโต่งเช่นว่านี้อย่างกว้างขวางและมีแนวโน้มที่จะเป็นไปอย่างรุนแรงและ เบ็ดเสร็จเด็ดขาดขึ้นโดยลำดับ พุจฉาข้อนี้ได้เคยนำมาถกกันแล้วในกรณี เกี่ยวกับปัญหาโลกทัศน์และสภาวะความรู้ที่ยังยึดมั่นถือมั่นอยู่กับวัฒนธรรม ธรรมวิทยาศาสตร์แบบกลไกและแยกส่วนดังกล่าวข้างต้น คำอธิบายก็คง เป็นในทำนองเดียวกัน คือ สาเหตุจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั่นเอง ซึ่งอุบัติขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และตามติดมาด้วย ลัทธิจักรวรรดินิยมอันเป็นตรรกะอยู่ในตัวเองของทุนอุตสาหกรรมนิยม^{๒๓} ผลก็คือ เสรีนิยมและปัจเจกนิยมซึ่งถือกำเนิดมาจากขบวนการต่อสู้ เรียกร้องเพื่อสถาปนา “ระบบศีลธรรมแห่งสิทธิ” ต้องกลับกลายเป็น เครื่องมือของอำนาจ และไม่อาจดำรงตนในสถานะบทบาทของสิทธิอีก ต่อไป กระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังเป็นไปเพื่ออำนาจครอบครองครอบงำ ในทุกวันนี้ เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นเป็นอย่างดีถึงสภาพความเป็นจริงใน ข้อนี้ ในประการสำคัญ เป็นบทเรียนสอนให้รู้ว่า สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้”

หรือวิทยาการที่เชิดชูบูชากันโดยไม่รู้จักแยกแยะนั้น มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นพัฒนาขึ้นอย่างโดดเดี่ยวในสุญญากาศ หรือที่เรียกว่า เป็นกลาง หากแต่แฝงอยู่ด้วยสำนึกในจุดประสงค์ ขึ้นอยู่กับว่า จะเป็นไปเพื่ออำนาจครอบครองครอบงำ หรือว่าเพื่อการปลดปล่อยสู่อิสรภาพ ในแง่นี้ ศาสตราจารย์ เฮนริก สโกลิเมาส์กี แห่งมหาวิทยาลัยมิชิแกน แอนนาเบอร์ สหรัฐฯ มีข้อวินิจฉัยที่น่าสนใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับสภาวะความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสังคมโลกตะวันตก ดังนี้ :

อารยธรรมตะวันตกโดยรวมเป็นอารยธรรมลัทธิอำนาจ ความคลั่งไคล้ในอำนาจมีผลกระทบ ไม่เพียงแต่สำหรับคนเล็กคนน้อย และนักการเมืองใหญ่ๆ เท่านั้น หากยังมีไปถึงบรรดานักปรัชญา ผู้ซึ่งควรที่จะเป็นกระจกเงาส่องให้เห็นถึงข้อขาดตกบกพร่องของสังคม แต่กลับสยบตนเองต่อความเย้ายวนในภาพลวงตาของอำนาจ...

การลดคุณค่าของความรู้ลงไปเป็นเพียงอำนาจ เป็นการท้าทายถึงแก่นแท้ของวิวัฒนาการ เป็นการท้าทายต่อการได้ระดับความรู้ความเข้าใจให้สูงขึ้นเป็นการท้าทายต่อมรดกทางจิตวิญญาณของมนุษยชาติ ...เป็นที่ชัดเจนว่าการลดค่าของความรู้ลงไปเป็นอำนาจ เท่ากับเป็นเสมือนสร้างนรกขึ้นมาในโลกนี้^{๒๔}

จะอย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ชี้ให้เห็นว่า ความพยายามแผ่ขยายอำนาจดขี่ ครอบงำ ย่อมจะก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านและต่อสู้เพื่อแสวงหาและจัดตั้งระบบศีลธรรมแห่งลัทธิใหม่ๆ และนับวันจะซับซ้อนหลากหลายขึ้นโดยลำดับ ปรากฏการณ์สิทธิมนุษยชนที่เป็นเช่นนี้ จะต้องขอย้ำว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญในโลกของการเปลี่ยนแปลงกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในท่ามกลางกลุ่มชนและชนชั้นอันแตกต่างหลากหลายทั้งภายในสังคมการเมืองนั้นๆ เอง และระหว่างประชาชาติทั้งหลาย โดยนัยนี้เอง สิทธิมนุษยชนในสังคมโลกร่วมสมัย จึงไม่อาจจำกัดหรือยึด

มันถ้อมันอยู่กับชุดระบบศีลธรรมแห่งสิทธิชุดหนึ่งชุดใดโดยเฉพาะ หากจำเป็นต้องผสมผสานสังเคราะห์เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมสิทธิแห่งการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน และการอยู่ร่วมกันเยี่ยงประชาคมแห่งเสรีชน มองจากแง่มุมของเกณฑ์วินิจฉัยพัฒนาการสิทธิตาม “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” ที่อ้างถึงในตอนต้นนั้น สังคมโลกมนุษย์เราจะก้าวหน้าหรือถดถอย ก็ขึ้นอยู่กับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมสิทธิที่ว่ามันนี่เอง

สิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ เริ่มต้นด้วยการสถาปนาระบบศีลธรรมแห่งสิทธิบนพื้นฐานของคุณค่าหลักการเสรีนิยมและปัจเจกนิยม และแล้วก็เข้ามาอยู่ในเส้นทางพัฒนาภายใต้กระแสอำนาจทุนนิยม ก่อปฏิกริยาตอบโต้จากกระแสคุณค่าหลักการสังคมนิยมและรัฐสวัสดิการ ในขณะเดียวกัน กระแสอำนาจจักรวรรดินิยมอันเป็นผลิตผลของทุนอุตสาหกรรมนิยมก็ก่อปฏิกริยาตอบโต้ทำนองเดียวกันจากคุณค่าหลักการ “สิทธิกำหนดใจตนเอง” และในที่สุด หลังสงครามโลกครั้งที่สองอันเป็นผลจากการขัดแย้งทางเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมแห่งสิทธิในเวทีนานาชาติ สามารถสรุปลงได้ด้วยการสถาปนาองค์การสหประชาชาติ ซึ่งมีภารกิจหลักทำหน้าที่เป็นเวทีรองรับ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุดศีลธรรมแห่งสิทธิอันหลากหลาย ควบคู่กันไปกับบทบาทหน้าที่ของการอ้างรักษาสันติภาพของโลก บนเส้นทางอันยาวนานกว่าสามศตวรรษของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนนี้เอง สังคมโลกมนุษย์ของเราก็ได้สัญจรมาถึงจุดอันเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญยิ่งอีกวาระหนึ่ง ภายใต้กระแสอำนาจข้ามชาติและ “เสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) ซึ่งโดยแท้จริงแล้วก็สืบทอดหลักความคิดและพฤติกรรมมาจากเสรีนิยมเดิมในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยมนั่นเอง กล่าวคือการแผ่ขยายอำนาจออกไปทั่วโลก หรือที่เรียกรวมๆ ว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) ณ จุดนี้เอง ปฏิกริยา

ตอบได้จึงก่อตัวขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้สำนึกในคุณค่าหลักการสิทธิมนุษยชน ซึ่งแสดงออกในรูปแบบต่างๆ และซึ่งก็เป็นปรากฏการณ์ที่แพร่กระจายอยู่ทั่วโลก ในทำนองเดียวกัน

กระบวนการพัฒนาการสิทธิมนุษยชนยุคสมัยใหม่ที่ว่านี้ อาจแสดงให้เห็นเป็นแผนภาพ ได้ดังนี้ (ดูหน้าถัดไป)

๒.๓ สิทธิกับมิติความรับผิดชอบ

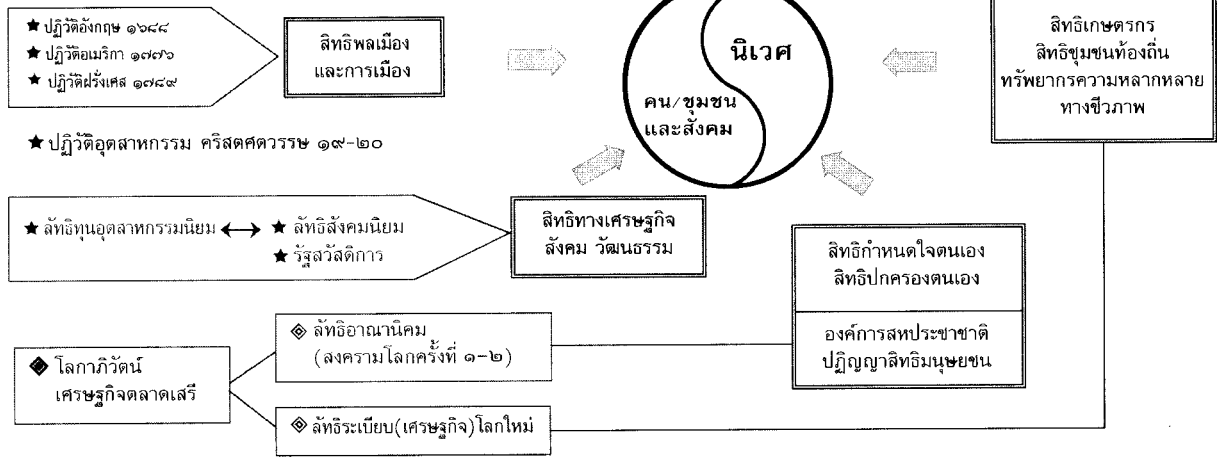
จากแผนภาพที่แสดงนี้ คงพอจะช่วยให้มองเห็นเค้าโครงพัฒนาการเชิงประจักษ์ของสิทธิมนุษยชนในกระบวนการประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ ถ้าจะพิเคราะห์กันจากแง่มุมของ “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” ของแวนไรท์ที่อ้างถึงข้างต้นนี้ สิทธิมนุษยชนก็เปรียบเสมือนภาษาหรือวาทกรรมที่มนุษย์เราสร้างขึ้นมาเพื่อการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระพ้นจากภัยคุกคามจากพลังอำนาจของทั้งธรรมชาติและสังคมนั่นเอง^{๒๕} ความจริงแล้ว ทุกยุคทุกสมัยก็เป็นมาเช่นนั้นอันเป็นปกติวิสัยของชาติมนุษย เป็นแต่เพียงว่า ยุคสมัยใหม่เป็นวาทกรรมของกระแสความเป็นสากล ซึ่งต่างนำมาใช้เป็นหลักอ้างอิงความชอบธรรมกันทั้งในด้านของอำนาจและในด้านของเสรีภาพ ความเป็นจริงอีกประการหนึ่งของยุคสมัยใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องย้ำกันไว้โดยเฉพาะก็คือว่า ในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่ตอบโต้ และต่อสู้กันระหว่างด้านอำนาจ และด้านเสรีภาพ ในสังคมนการเมืองนี้ ต่างก็อาศัยอ้างอิงภาษาหรือวาทกรรมอันเป็นภาพสัญลักษณ์เดียวกัน คือ “เสรีนิยม” หากแต่โดยเงื่อนไขทางความคิดและเกณฑ์คุณค่า ที่แตกต่างกันตรงกันข้ามต่อกัน จริงอยู่ โลกยุคสมัยใหม่ยังคงเต็ม

แผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน

คริสต์ศตวรรษ

๑๗-๑๘	๑๗-๑๘-๑๙	๑๙-๒๐	๒๐-๒๑

กระแส “สัญญาสังคม” / “สิทธิธรรมชาติ”

กระแสสิทธิมนุษยชนตะวันตก
วัฒนธรรมเดี่ยว

ปฏิสัมพันธ์เชิงอารยธรรม

กระแสกัณฑ์สิทธิมนุษยชนไทย/เอเชีย
วัฒนธรรมหลากหลาย

ไปด้วยภัยคุกคามอยู่เสมอจากหลักคิดและระบบอำนาจนิยม เผด็จการ และแม้กระทั่งอำนาจเบ็ดเสร็จ อย่างเช่นระบอบนาซีและระบบคอมมิวนิสต์ ที่ได้ประสบกันมาแล้ว กระนั้นก็ตาม จุดสนใจโดยเฉพาะในที่นี้จะมุ่งประเด็นหลักที่เรื่องราวของ “เสรีนิยม” เป็นสำคัญ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อคลี่คลายการเรียนรู้ทำความเข้าใจในความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนเองอันเป็นประเด็นปัญหาของสังคมการเมืองร่วมสมัย และในขณะเดียวกัน เพื่อพยายามเสริมสร้างป้อมปราการหลักความคิดและปฏิบัติสิทธิมนุษยชนให้มั่นคงเข้มแข็งเพียงพอที่จะเป็นภูมิคุ้มกันต่อมวลศัตรูที่แท้จริงของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

“เสรีนิยม” นับเป็นจุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย และในขณะเดียวกัน ตกอยู่ภายใต้กำกับของเงื่อนไขปมทางความคิด “ปัจเจกนิยม” ในบริบทสถานการณ์ของทั้งสงครามศาสนาและสงครามกลางเมือง ความแตกแยกกระส่ำระสาย ความกลัว ความหวาดระแวง และการตื่นตระหนกต่อผู้เพื่อความอยู่รอดในสภาวะ “สงครามของทุกคนต่อทุกคน” ตามจินตนาการทางความคิดวิเคราะห์ “เชิงวิทยาศาสตร์” ของ โทมัส ฮอบส์ ดังกล่าวข้างต้น เงื่อนไขปมทางความคิด “ปัจเจกนิยม” ที่ว่านี้ได้พัฒนาหล่อหลอมขึ้นเป็นแกนหลักทางความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสังคมโลกตะวันตกสรุปรวม ๕ ประการ ซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน คือ (๑) ความเป็นปัจเจกภาพ (๒) ความเป็นอิสระและเสรีชน (๓) ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน (๔) ทรงไว้ซึ่งความมีเหตุผลในตัวเอง และ (๕) ความเป็นศักดิ์ศรีอันติดตัวควบคู่มากับความเป็นปัจเจกภาพ^{๒๖} คุณลักษณะเหล่านี้ประกอบขึ้นเป็นคุณค่าของคนทุกคนโดยธรรมชาติและเป็นสากล “สิทธิของคน” จึงมีรากฐานมาจากธรรมชาติของความเป็นมนุษย์อยู่ในตัวเอง ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่ใครผู้ใดหรืออำนาจหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ หยิบยื่นหรือประทานลงมาให้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ปรัชญาความคิดความ

เชื่อเช่นว่านี่ จะเป็นพลังยิ่งใหญ่ปลุกเร้าจิตสำนึกและความเชื่อมั่นของ
คนให้ลุกขึ้นร่วมมือร่วมใจกันยืนหยัดต่อสู้อำนาจกดขี่ รวมทั้งพร้อมใจ
กันเชิดชูหลักการและระบบศีลธรรมแห่งสิทธิของตนขึ้นมา โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง ในท่ามกลางพฤติกรรมการกดขี่ขูดรีดภายใต้ระบบอำนาจสิทธิ์-
ขาดอันเต็มไปด้วยอภิสิทธิ์ ฟุ้งเฟ้อ ความฉ้อฉลทุจริตคอร์ปชั่น และ
ความยากจนทุกข์เข็ญของมวลประชาชน ดังเช่นที่บังเกิดขึ้นในการ
ปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งขยายวงความคิดความเชื่อครอบคลุมรวมตลอดไปถึง
มวลมนุษยชาติโดยรวมเป็นสากล ไม่จำกัดเฉพาะในหมู่ชนภายในชาติอย่าง
เช่นในการปฏิวัติ “อันเรื่องนาม” ของอังกฤษและอเมริกันก่อนหน้านั้น

จะอย่างไรก็ตามในภาพลักษณ์ของความเป็นสากลที่พยายามเชิดชู
กันนี้เอง “สิทธิของคน” ตามค่านิยมของเสรีนิยม/ปัจเจกนิยมตะวันตก
ก็คงถูกกำกับอยู่ภายใต้กรอบของเงื่อนไขทางความคิดและบริบทสถาน-
การณ์สิทธิของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง กล่าวคือ
สิทธิเป็นเรื่องของคนปัจเจกโดยเฉพาะในอันที่ปกป้องชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน
และการแสวงหาความผาสุกของตนเองโดยปราศจากการขัดขวางหรือ
แทรกแซงจากอำนาจภายนอก ไม่ว่าจะเป็นสังคม รัฐ หรือบุคคลอื่นใด
โดยนัยนี้ สิทธิจึงสื่อความหมายในเชิงลบ คือการไม่เข้าไปแทรกแซงยุ่ง
เกี่ยวกับความเป็นอิสระเสรีของแต่ละปัจเจกบุคคลในอันที่จะกระทำการ
หรือละเว้นไม่กระทำการใดๆ ตามที่ตนปรารถนา ผลพวงจากเงื่อนไข
ทางความคิดและบริบทเฉพาะทางประวัติศาสตร์ที่ว่านี้ก็คือ ระบบศีลธรรม
แห่งสิทธิชุดหนึ่งที่เรียกรวมกันว่า สิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง (Civil
and Political Liberties) อันเป็นวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนตะวันตกที่
ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันอยู่ในทุกวันนี้

ผลพวงความสำเร็จในประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชนของตะวันตก
นับเป็นคุณค่าสูงส่งอันไม่อาจปฏิเสธหรือมองข้ามกันได้อย่างแน่นอน โดย

เฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านของการสถาปนาระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมตามหลักการการปกครองโดยกฎหมายหรือนิติธรรม (The Rule of Law) เพื่อขจัดระบบการใช้อำนาจโดยพลการของคน แต่กระนั้นก็ตาม อย่างน้อยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเองได้เกิดการตั้งคำถามและวิพากษ์ถึงความถูกต้องสมบูรณ์และชอบธรรมของการยึดมั่นถือมั่น จำกัดความหมายขอบข่ายสิทธิมนุษยชนอยู่แต่ในเรื่องของสิทธิเสรีภาพเชิงลบที่ว่านี้ เสียงวิพากษ์และความพยายามนำเสนอหลักคิดทางเลือกขยายวงกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ แม้ภายในแวดวงสิทธิมนุษยชนตะวันตกเองประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่เงื่อนไขปมทางความคิดอันประกอบขึ้นเป็นวัฒนธรรมหรือจริยธรรมสิทธิอันเป็นเพียงหลักการสมมติฐานที่ใช้อ้างอิงขึ้นในบริบทสถานการณ์ “สงครามของทุกคนต่อทุกคน” มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของชีวิตในสังคมโลกมนุษย์ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย หากแต่มีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันในวิถีชีวิตทางสังคม ในประการสำคัญ เป็นจริยธรรมสิทธิที่ไม่อาจตระหนักถึงเห็นถึงธรรมชาติในความไฝ่สังคมของชีวิตคน และเพราะฉะนั้น จึงได้แต่ยึดถือเอาคนปัจเจกเป็นสรณะและในจินตภาพสากล เป็นคนปัจเจกอันเปรียบเสมือนหน่วยอะตอมเสมอภาคเท่าเทียมกัน และซึ่งต่างก็ถือเอาความใคร่ได้อยากเฉพาะส่วนของตนเป็นที่ตั้ง ปลอดภัยจากการควบคุมหรือแทรกแซงใดๆ ดังกล่าวแล้ว^{๒๗}

ในบริบทสถานการณ์สิทธิซึ่งเหล่านี้นั้นกลางนายทุนพ่อค้าวาณิชย์ต้องพยายามสรรสร้างลัทธิอุดมการณ์สิทธิของตน เพื่อต่อสู้ระบอบอำนาจกดขี่ขูดรีดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ สิทธิเสรีภาพเชิงลบ อาจถือเป็นความชอบธรรมในระดับหนึ่งและสำหรับช่วงเวลาหนึ่ง แต่ครั้งต่อมา ในบริบททุนอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งกลุ่มนายทุนพ่อค้าวาณิชย์เหล่านี้เองขึ้นสู่อำนาจความเป็นใหญ่ จริยธรรมสิทธิและระบบศีลธรรมแห่งสิทธิขุดเดียว

กันนี้เองยังผลเท่ากับให้การรับรู้รับรองความชอบธรรมของกลุ่มอำนาจ ซึ่งตั้งเป้าหมายเป็นทุนเดิมอยู่แล้วเพื่อสถาปนาระบบตลาดเสรี ซึ่งถือเอาว่ามีกฎเกณฑ์โดยธรรมชาติเฉพาะของตนเองอยู่ในตัว และไม่มีเหตุผลจำเป็นอันใดที่จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมหรือแทรกแซงจากกลไกภายนอก^{๒๘} ประเด็นเกี่ยวกับบ้นัยความหมายของระบบ “ตลาดเสรี” และผลกระทบต่อชีวิตเศรษฐกิจการเมือง ยังจะได้นำมาวิเคราะห์ขยายความอีกในบทศึกษาต่อไปว่าด้วยปัญหาสิทธิมนุษยชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

แต่ทว่า คำถามและเสียงวิพากษ์ต่อหลักสิทธิเชิงลบในความหมายของเสรีภาพปลอดจากการแทรกแซงนี้ ยังกินความลึกซึ้งไปไกลยิ่งกว่าเรื่องของบริบทความจำเป็นของสถานการณ์ หากมุ่งพิเคราะห์ตลอดไปถึงประเด็นปัญหาของทั้งระบบศีลธรรมโดยรวม และในแง่นี้ ย้ำให้ตระหนักเห็นถึงความไม่สมประกอบหรือแม้กระทั่งความอัปจนของหลักคิดสิทธิเชิงลบเช่นว่านี้ที่ไม่อาจตอบสนองปัญหาการอยู่ร่วมกันอย่างอิสระเสรี เทียงธรรม และสันติยั่งยืนได้อย่างแท้จริง ในประการสำคัญ เป็นหลักคิดที่ละเลยมองข้ามธรรมชาติความเฝือสังคมของมนุษย์อันเคยเป็นที่ยึดถือกันมาในคติปรัชญาและศาสนาแต่อดีต ในสภาวะความไม่สมประกอบและอัปจนของระบบศีลธรรมแห่งสิทธิเช่นนี้ จึงมีความจำเป็นยิ่งยวดที่จะต้องแสวงหาหลักคิดทางเลือก อย่างเช่น หลักความรับผิดชอบ การปกป้องรักษา และความไว้เนื้อเชื่อใจต่อกัน ประเด็นอยู่ที่จะต้องประมวลปัญหาและเกณฑ์วินิจฉัยคุณค่าทางจริยธรรมและศีลธรรมทั้งหลายทั้งปวง รวมทั้งเรื่องของสิทธิเข้าสู่บริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองโดยรวม ไม่ใช่ยึดติดอยู่แต่ที่คนปัจเจก ซึ่งแปลกแยกและเป็นปฏิปักษ์ต่อชีวิตสังคม เพราะในที่สุดแล้วชีวิตของคนปัจเจกเองในฐานะปัจเจกก็คือส่วนหนึ่งของชีวิตสังคมนั่นเอง แม้สิทธิในชีวิตอันเป็นสิทธิรากฐาน ก็ย่อมขึ้นกับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากเรื่องของสิทธิส่วนบุคคลอัน

เป็นหลักคิดทางศีลธรรมเพียงด้านเดียวในบรรดาความต้องการด้านอื่น ๆ ของมนุษย์^{๒๙}

เป็นที่น่าสนใจและควรบันทึกไว้ ณ ที่นี้ ก็คือว่า ในหมู่กระแสความคิดอ่านแสวงหลักคิดศีลธรรมทางเลือกที่ว่านี้ การริเริ่มส่วนหนึ่งที่สำคัญมาจากกลุ่มปรัชญาลัทธิสตรี โดยการนำเสนอหลักจริยธรรมการปกป้องรักษา (Care) เพื่อเป็นทางเลือกจากการครอบงำของความคิดจริยธรรมด้านสิทธิ ซึ่งจริง ๆ แล้ว ก็เป็นเรื่องของสามัญสำนึกโดยแท้ หากแต่ในบริบทสังคมวัฒนธรรมตะวันตกกลับดูเป็นปัญหาของการปรับเปลี่ยนที่ใหญ่ยิ่ง ในสภาวะความรู้และกระบวนการที่พื้นฐานจริยธรรมสิทธิต้องยึดติดอยู่กับลัทธิปัจเจกนิยมสุดโต่ง ถึงขั้นแยกเอาคนปัจเจกออกจากสัมพันธ์ภาพและพันธะความรับผิดชอบต่าง ๆ ในสังคม ในทางตรงกันข้ามหลักจริยธรรมการปกป้องรักษามุ่งเน้นถึงสำนึกความใส่ใจความรับผิดชอบและการตอบสนองความต้องการในชีวิตของเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ ในประการสำคัญ เป็นหลักจริยธรรมที่สอนให้เกิดสำนึก สามารถตระหนักรู้มองเห็นและเข้าใจในความต้องการและผลประโยชน์อันแตกต่างหลากหลายของคน และในขณะเดียวกัน มองเห็นและเข้าใจสิทธิของตนเองในบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ประชาชน รัฐ และระดับโลก โดยสรุปก็คือสำนึกในความเชื่อมโยงสัมพันธ์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั่นเอง ข้อแตกต่างอยู่ที่ว่าในขณะที่จริยธรรมสิทธิตะวันตกยึดติดอยู่กับความเป็นปัจเจกภาพและความเป็นมนุษย์สากลเสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นเพียงสมมติธรรมที่ปรุงแต่งสร้างขึ้นในบริบทสถานการณ์สิทธิของอดีตดังกล่าวข้างต้น แต่สำหรับจริยธรรมการปกป้องรักษามุ่งชี้ให้เกิดสำนึก และเรียนรู้ถึงธรรมชาติทางสังคมของชีวิตมนุษย์ที่มีความต้องการและผลประโยชน์แตกต่างกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เป็นจริยธรรมการปกป้องรักษาที่มีทั้งการให้และรับ โดย

นัยนี้ จริยธรรม สิทธิ การปกป้องรักษาและความรับผิดชอบ จึงประกอบกันเป็นความก้าวหน้าทั้งในทางศีลธรรมและการเมืองของมนุษย์^{๓๐}

ถึงตรงนี้ เห็นสมควรบันทึกสวดแทรกไว้ อย่างน้อยเพื่อประกอบการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ทางปัญญาความคิดข้ามวัฒนธรรมต่อไปว่า เกณฑ์คุณค่าทางสังคมที่แวดวงวิชาการปัญญาชนตะวันตกพากันเริ่มตระหนักและเรียนรู้ อย่างเช่นจริยธรรมการปกป้องรักษาและความรับผิดชอบต่อเหล่านี้ สำหรับสังคมนอกตะวันตกแล้ว มีไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่อะไรเลย ดังตัวอย่างหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่ชี้ให้เห็นถึงกฎธรรมชาติซึ่งมนุษย์ทุกรูปทุกนามต่างมีอยู่ร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ว่า “โลกถูกตัณหาสุเมเว ถูกมรณะปิดกั้นไว้ โลกตั้งอยู่ในกองทุกข์อย่างแน่นหนา สัตว์โลกจึงต้องเผชิญอยู่กับสังครามธรรมชาติ สังครามธรรมดาทุกถ้วนหน้า”^{๓๑} คำสอนนี้ไม่ใช่เพื่อให้คนมองโลกในแง่ร้าย หากเพื่อให้เกิดสำนึกตระหนักเรียนรู้จักตนเองในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและโลก เป็นความรู้อย่างมีมนุษยธรรม คือเห็นในมนุษยชาติผู้เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในชะตากรรมธรรมชาติอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือว่าถ้าจะมองชีวิตจากแง่มุมของจริยธรรมการปกป้องรักษาและพันธะความรับผิดชอบต่อ ก็ยังมีหลักธรรมปฏิบัติในเรื่องสัมมาสติหรือระลึกชอบ อันยึดถือจุดประสงค์ทางสังคมอย่างชัดเจนที่ว่า “เมื่อรักษาตน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นด้วย เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตนด้วย”^{๓๒} รวมความแล้ว เป้าหมายของการรู้จักตนเองจึงไม่ใช่เพื่อมุ่งต่อประโยชน์ตนแต่ด้านเดียว หากหมายรวมถึงทั้งสองด้านควบคู่กันไป กล่าวคือ ชีวิตและสิทธิประโยชน์ของตนเองด้านหนึ่ง และในอีกด้านหนึ่ง ชีวิตและสิทธิประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ

กระนั้นก็ตาม แม้กระแสความคิดตะวันตกจะมีส่วนเริ่มโอนเอียงจากลัทธิปัจเจกนิยมสุดขั้วมาสู่สำนึกในพันธะความรับผิดชอบต่อทางสังคมขึ้น แต่จุดแตกต่างพื้นฐานก็ดูจะยังดำรงอยู่ในวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบกลไก

และแยกส่วนของโลกตะวันตก ซึ่งสืบทอดมาแต่ครั้งการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์เมื่อสามร้อยปีก่อน เพราะจริยธรรมและศีลธรรมลัทธินั้น ในที่สุดแล้วก็ประกอบขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในระบบความคิดความเชื่อและกระบวนการสัมพันธ์ภาพทางสังคมโดยรวมนั่นเอง โดยนัยนี้ หลักจริยธรรม อย่างเช่นการปกป้องรักษาและความรับผิดชอบ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการค้นพบอะไรใหม่สำหรับสังคมโลกตะวันตก จึงไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งแปลกปลอม หรือแม้จะเป็นเพียง “ทางเลือก” แยกตัวออกจากจริยธรรมลัทธิแต่อย่างใด หากพึงต้องประกอบกันเป็นระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ผสมผสานกลมกลืนและสังเคราะห์ให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง กระบวนทัศน์ หรือระบบวิถีคิดเกี่ยวกับลัทธิมนุษยชนในสัมพันธ์ภาพทางสังคมการเมืองอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ ให้เกิดความตระหนักสำนึกอย่างเป็นภาววิสัยในสภาวะความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ ดังเช่นที่ศาสตราจารย์ มาซาโอะ อาเบ (Masao Abe) แห่งมหาวิทยาลัยนารา เกี่ยวโต ช่วยให้ความกระจ่างในประเด็นเรื่องนี้ไว้ตั้งแต่เมื่อหลายปีแล้วว่า :

สิ่งสำคัญสูงสุดในปัจจุบันนี้ คือรำลึกและเข้าใจ “มนุษยชาติ” ในฐานะเป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ เราต้องเข้าใจมนุษยชาติในฐานะเป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียวกัน มีชีวิต มีสำนึกในตนเอง เพราะหาไม่แล้วเราก็คงยอมไม่อาจเอาชนะการขัดแย้งระหว่างประชาชาติ ซึ่งเรากำลังเผชิญอยู่ และเราย่อมไม่อาจนำสันติสุขมาสู่โลกได้ ถ้าไม่ทำเช่นนั้น เราก็คงไม่อาจสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ที่ลึกซึ้งและอุดมสมบูรณ์ แม้จะไปด้วยเสรีภาพของบุคคล และลักษณะจำเพาะพิเศษของบรรดาเชื้อชาติและวัฒนธรรมต่าง ๆ และซึ่งเป็นที่ ๆ คนทั้งปวงดำรงชีวิตกันอย่างผสมผสานกลมกลืน ^{๓๓}

ประเด็นอยู่ที่ว่าเราจะมองและเข้าใจความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมิติด้านลัทธิกับมิติด้านการปกป้องรักษาและความรับผิดชอบต่ออย่างไร ใน

จุดนี้ และในสังคมโลกยุคความสัมพันธ์เชื่อมโยงข้ามชาติของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ดังที่ได้พรรณาไว้ในตอนต้น อาจกล่าวได้ว่า ได้มีพัฒนาการก้าวหน้าทางความคิดอย่างสำคัญต่อช่องทางที่จะประสานช่องว่างทางความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ระหว่างตะวันตกกับนอกตะวันตก ทำนองเดียวกันกับที่ฟริตจ็อฟ คาปรั้า ได้เคยพยายามศึกษาคิดค้นมาแล้วในด้านวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ในช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐^{๓๔} มาในช่วงทศวรรษ ๑๙๙๐ หลังการล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ คงเหลือแต่สหรัฐอเมริกาเป็นเจ้าโลกโดยลำพัง ในแวดวงวิชาการปัญญาชนทางจริยศาสตร์อเมริกันเอง ก็พากันตื่นตัววิพากษ์หลักคิดปัจเจกนิยมและข้อปฏิบัติสิทธิมนุษยชนตะวันตกกันอย่างกว้างขวาง พร้อมทั้งพยายามนำเสนอทางออกอย่างเช่นกลุ่มปรัชญาสตรีที่เอ่ยถึง จุดที่เรียกได้ว่าเป็นพัฒนาการก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีก อาจถือวิสาสะเรียกรวมในที่นี้ว่า กระแสความคิดชุมชนนิยม โดยการนำเสนอที่โดดเด่นของสองศาสตราจารย์อเมริกัน อาเธอร์ เจ. ดิค และแอมิไต เอตซีโอนี^{๓๕} ผลพวงจากกระแสความคิดทางเลือกเหล่านี้ ถ้านำมาเชื่อมต่อให้เห็นเป็นกระบวนการพัฒนาการทางความคิดสิทธิมนุษยชนตะวันตกช่วงทศวรรษ ๑๙๙๐ อันเป็นรอยต่อขึ้นสู่คริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ก็คงพอจะพูดได้ว่า ในขณะที่การนำเสนอหลักจริยธรรมการปกป้องรักษาของกลุ่มปรัชญาสิทธิสตรี เป็นการจุดประกายให้ได้คิดทบทวนถึงปัญหาความสมบูรณ์และความถูกต้องชอบธรรมของจริยธรรมสิทธิปัจเจกชนตามที่ยึดถือกันอยู่ และเพื่อเป็นแนวทางให้บรรลุผลทางการเมืองในการเสริมสร้างสังคมที่ดี^{๓๖} หรืออีกนัยหนึ่ง “ชีวิตที่ดี” ในคตินิยมของเพลโตโดยคุกรีกโบราณ ส่วนภารกิจสำหรับหลักคิดชุมชนนิยมก็คือ ชี้ให้เห็นตระหนักรู้ถึงคุณค่าความสำคัญยิ่งยวดของวิถีชีวิตชุมชนอันเป็นฐานทางสังคมวัฒนธรรมรองรับจริยธรรมสิทธิและความรับผิดชอบให้บังเกิดผลจริงจังและยั่งยืน นั่นก็คือ สิทธิและ

ความรับผิดชอบต่างก็เป็นองค์ประกอบร่วมกันและสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน เสมือนหนึ่งสองด้านของเหรียญเดียวกัน

จากแง่มุมของเกณฑ์วินิจฉัยความก้าวหน้าสำหรับสิทธิมนุษยชน กระแสความคิดทางเลือกเหล่านี้ ตั้งแต่หลักจริยธรรมการปกป้องรักษาหลักความรับผิดชอบต่อ และชุมชนนิยม รวมทั้งอื่น ๆ ที่ยังมีตามมา ทั้งหมดถือได้ว่า ต่างประกอบเป็นปรากฏการณ์ของกระบวนการความพยายามเดียวกัน ในอันที่จะปลดปล่อยระบบวิถีคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เป็นอิสระ จากกักตักทางปัญญาความคิดของลัทธิปัจเจกนิยม ซึ่งสืบทอดมาจากบริบทการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพในอดีตอันยาวไกล หากแต่ต้องมาอยู่ภายใต้อุ้งอำนาจของลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ ทั้งเก่าและใหม่ ซึ่งเป็นตัวกำกับกระแสความเป็นไปของกระบวนการโลกาภิวัตน์ตลอดช่วงสองสามศตวรรษที่ผ่านมา

ความจริงแล้ว กระแสการ “ปลดปล่อยสู่อิสระ” ทางความคิดที่ว่านี้ โดยสาระก็คือการทบทวนกลับคืนสู่หลักการ **สิทธิในชีวิตและความเป็นมนุษย์** นั่นเอง อันเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานและสากลอย่างแท้จริง ประเด็นอยู่ที่ว่า การปกป้องคุ้มครองชีวิตของเราไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของแต่ละคนที่จะปกป้องรักษาตนเอง แล้วก็แปลความหมายของสิทธิไปในด้านเดียว คือ เสรีภาพที่จะกระทำหรือไม่กระทำอะไรก็ได้โดยปราศจากการแทรกแซงจากผู้อื่น หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นสิทธิเอกเทศเฉพาะตัวของคนปัจเจกที่แปลกแยกจากชุมชนและเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ^{๓๘} ในสภาวะสิทธิธรรมชาติแบบนี้ จึงกลายเป็นว่าสภาวะความแปลกแยก (Alienation) เป็นกฎเกณฑ์ปกติธรรมดาของการดำรงชีวิต แทนที่จะเป็นปัญหาโรคร้ายที่จะต้องแก้ไขจัดบำบัดเป่า ในสภาวะทางความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้เช่นนี้จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจอะไรที่วัฒนธรรมสิทธิตะวันตกเองเป็นสมมุติฐานที่มาของความลึกลับขัดแย้งแปลกแยกและความ

รุนแรงโดยทั่วไป และไม่มีท่าทีว่าจะลดน้อยถอยลงไปแต่อย่างใด

ความเป็นจริงของชีวิตมีอยู่ว่า :

การปกป้องคุ้มครอง (ชีวิต) ตนเอง จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคน
ปัจเจกได้มีผู้อื่นให้กำเนิดและอบรมเลี้ยงดูกันมา และเพราะการ
ละเว้นไม่ทำอันตรายได้รับการปฏิบัติตามและให้ผลบังคับจริงๆ จาก
คนอื่น ๆ ชีวิตของคนปัจเจกจริงๆ แล้วไม่ใช่อะไรที่มีมาเพียงด้วยร่าง
อันมีชีวิตของตนเท่านั้น หากแต่เป็นสภาวะของการพึ่งพาอาศัยซึ่ง
กันและกัน ซึ่งได้รับการธำรงรักษาอยู่ได้ด้วยเครือข่ายการช่วยเหลือ
บริการ และการงดเว้น (ไม่ทำอันตราย) ของมนุษย์ แม้แต่บรรดา
บุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่โดดเดี่ยวด้วยแรงงานนํ้ามือของตนเอง ก็ทำเช่น
นั้นอยู่ได้เพียงตราบเท่าที่คนอื่น ๆ ไม่ได้ขัดขวาง และเพียงภายหลัง
จากที่มีผู้อื่นให้กำเนิดและอบรมเลี้ยงดูอย่างยาวนานพอที่จะสามารถ
ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเอง แล้วก็แน่นอน ปัจจัยแวดล้อม ทั้งแหล่ง
อาหาร อากาศและน้ำ ก็จะต้องไม่ถูกทำลายจากผู้อื่นใด ดังที่กระทำ
กันอย่างง่ายดายในขณะนี้ ^{๓๘}

โดยนัยของความเป็นจริงดังกล่าวนี้ กล่าวคือ ไม่ใช่เพียงเรื่องของปัจเจก
ที่เอกเทศและแปลกแยกอันเป็นสมมติธรรม สิทธิในชีวิตและความเป็น
มนุษย์จึงประกอบด้วยมิติทางสังคมและจริยธรรมที่ซับซ้อนกว้างขวาง
และเป็นพลวัต ทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการโดยธรรมชาติของชีวิต
และสังคม เริ่มกันตั้งแต่การให้กำเนิด การอบรมเลี้ยงดู การดำรงชีวิต และ
การพัฒนาเติบโต ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยเงื่อนไขของความร่วมมือ
ร่วมใจและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตลอดจนการมีส่วนร่วมแบ่งสรร
ปันส่วนแหล่งทรัพยากรและพลังงานระหว่างกันอย่างเป็นธรรม อนึ่ง ควบ
คู่กันไปกับสิทธิในชีวิต สิทธิในเสรีภาพก็มีนัยทางสังคมและจริยธรรม

ทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของคนปัจเจกที่จะเรียก
ร้องเอาตามอำเภอใจเท่านั้น หากยอมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขจำเป็นที่เพื่อน
มนุษย์อื่น ๆ ประพฤติปฏิบัติในลักษณะเอื้ออำนวยให้เสรีภาพเช่นว่านั้น
เป็นไปได้ด้วย ทั้งในด้านของการละเว้นไม่ทำอันตรายต่อกัน อย่างเช่น
ข้อปฏิบัติศีลห้าในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา และในด้านของการ
ส่งเสริมพัฒนาขีดความสามารถและโอกาสให้คนได้พัฒนาตนเอง และ
กระทำหรือละเว้นไม่กระทำการใด ๆ เงื่อนไขปัจจัยของเสรีภาพที่ว่ามานี้โดย
แท้จริงแล้วก็คือ ลักษณะองค์ประกอบของความเป็นชุมชนทั้งหลายของ
มนุษย์เราเอง ที่ทำให้ทั้งสิทธิในชีวิตและสิทธิในเสรีภาพมีความเป็นไปได้

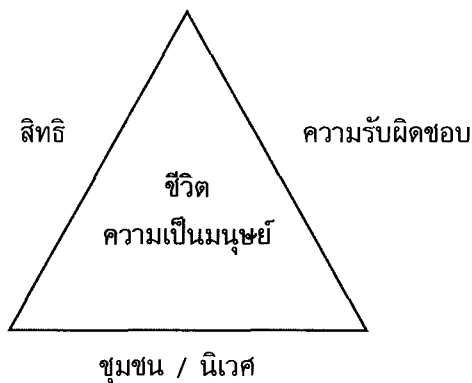
เสรีภาพและชีวิต อาจเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับคนเรา แต่สิ่งที่
จำเป็นสำหรับคนไม่ได้จบสิ้นที่ตรงนั้น ชีวิตอันเป็นเงื่อนไขจำเป็น
สำหรับคนจะเกิดขึ้นมาและดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อประชาชนร่วมมือร่วมใจ
กันในทางที่เสริมสร้างเป็นชุมชนขึ้นพร้อมด้วยเงื่อนไขปัจจัยจำเป็น
สำหรับชุมชน ข้อนี้ก็เป็นเช่นเดียวกันในเรื่องของเสรีภาพ สิ่งที่เป็น
เงื่อนไขปัจจัยสำหรับคนและเพื่อที่คนจะดำรงอยู่ก็คือ เงื่อนไขปัจจัย
สำหรับการดำรงอยู่ของบรรดาชุมชนทั้งหลายนั่นเอง และสิ่งที่
เป็นเงื่อนไขปัจจัยสำหรับที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้ ก็คือว่า คนปัจเจกต่าง
ประพฤติปฏิบัติในลักษณะที่รับผิดชอบทางศีลธรรม หรือที่เรียกกันอีก
อย่างหนึ่งว่า ตามกฎศีลธรรม การที่บอกว่า เงื่อนไขปัจจัยสำหรับชุมชน
ก็คือเท่ากับจะบอกได้ว่า ความรับผิดชอบเป็นสิ่งมาก่อนเรื่องของ
สิทธิ จริง ๆ แล้ว ข้าพเจ้าอยากจะทำบอกว่า สภาพความเป็นจริงของ
สิทธิมนุษยชนนั้น เป็นเรื่องขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงและการเกิด
ขึ้นจริงของความรับผิดชอบของมนุษย์เรา^{๓๙}

ควรต้องหมายเหตุไว้ในที่นี้ด้วยว่า เสียงเรียกร้องอย่างจริงจัง
หนักแน่นจากภายในแวดวงวิชาการปัญญาชนตะวันตกเหล่านี้ต่างมีเป้า

หมายตรงกัน คือ วิพากษ์และปฏิเสธความถูกต้องชอบธรรมของลัทธิอุดม-
การณ์ปัจเจกนิยมแบบสุดขั้วในวัฒนธรรมการเรียนรู้ของตะวันตกโดยทั่วไป
และในขณะเดียวกัน วิพากษ์และปฏิรูปหลักคิดและปฏิบัติลัทธิมนุษยชน
ของสังคมอเมริกันโดยเฉพาะ ทั้งหมดเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความ
ล้มเหลวของสังคมวัฒนธรรมตะวันตกในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดอุดม-
การณ์ลัทธิมนุษยชนยุคสมัยใหม่ ข้อที่น่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ
ที่กระแสดความคิดทางเลือกเหล่านี้ต่างเสนอข้อสรุปทางออกสอดคล้อง
ต้องกันในหลักการเป้าหมาย คือ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสิทธิ ความ
รับผิดชอบ และวิถีชีวิตชุมชน อันนำไปสู่การก่อตัวของอุดมการณ์และ
ขบวนการชุมชนนิยม (Communitarianism) เรียกร้องให้มีการฟื้นฟู
บูรณะจารีตประเพณีทางศีลธรรม ประชาสังคม และพันธะความผูกพัน
ต่อชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ โดยตอกย้ำให้ตระหนักเห็นถึงความ
เกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างสิทธิ ความรับผิดชอบ และประโยชน์ส่วนรวม
รวมทั้งชุมชนอันเป็นฐานทางสังคมและจริยธรรมของเสรีชน ในประการ
สำคัญที่มุ่งโดยตรงต่อปัญหาของสภาวะการเมืองอเมริกันร่วมสมัย ก็คือ
“คำประกาศนโยบายชุมชนนิยมว่าด้วยสิทธิและความรับผิดชอบ” (The
Responsive Communitarian Platform: Rights and Respon-
sibilities) ซึ่งแสดงทัศนะจุดยืนชัดเจนวิพากษ์และเรียกร้องให้สังคม
อเมริกันร่วมกันจำกัดบทบาทอำนาจอิทธิพลเงินของภาคเอกชน กลุ่ม
ผลประโยชน์ และการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งระบาดอยู่โดยทั่วไปในสังคม
อเมริกัน^{๔๐}

หลักความคิดผสวนเรื่องสิทธิ ความรับผิดชอบ และวิถีชีวิตชุมชน
อย่างเป็นทางการดังกล่าวนี้นี้ มิใช่จะมีความหมายต่อการแก้ไขปัญหา
ความไม่สมประกอบในทฤษฎีลัทธิมนุษยชนตะวันตกเท่านั้น ที่สำคัญ
นอกเหนือไปจากนั้น ก็คือเป็นเครื่องสะท้อนปรากฏการณ์ที่เป็นจริงของ

ชีวิตมนุษย์เองโดยทั่วไปเป็นสากลเป็นทำนองภาพ ๓ มิติ โดยรวมเรื่องของนิเวศและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ในมิติของชุมชน ดังนี้

แล้วสภาพความเป็นจริงอย่างเป็นทางการเป็นองค์รวมของสิ่งที่เรียกว่า “สิทธิในชีวิตและความเป็นมนุษย์” ที่ว่านี่ก็เริ่มเป็นที่กล่าวขวัญ และยอมรับนับถือขึ้นอย่างเป็นทางการในระดับประชาคมนานาชาติในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปีปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘ เมื่อสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติได้ผ่านมติรับรอง “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิและความรับผิดชอบ” ซึ่งมีอยู่ข้อหนึ่งย้ำถึงคุณค่าความสำคัญของหน้าที่ที่ทุกคนจะพึงมีต่อชุมชนอันเป็นพื้นฐานอำนวยให้การพัฒนาดตนเองอย่างเสรีและเต็มกำลังความสามารถมีความเป็นไปได้ ยิ่งไปกว่านั้น ภายในแวดวงยุโรปตะวันตกเองอย่างเช่นประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลัทธิเสรีนิยม/ปัจเจกนิยม ก็เริ่มมีการเคลื่อนไหวขยายทางความคิดอ่านโดยแสดงเจตนารมณ์ปฏิรูปรัฐธรรมนูญและพัฒนา **วัฒนธรรมสิทธิและความรับผิดชอบ** ขึ้นในรูปของกฎหมายสิทธิมนุษยชน (The Human Rights Act) ซึ่งประกาศใช้บังคับหลังจากที่เข้าร่วมเป็นภาคี

อนุสัญญาสิทธิมนุษยชนยุโรป^{๔๑} นับเป็นพัฒนาการล่าสุดในช่วงของวิกฤตเศรษฐกิจการเมืองโลกภายหลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น และในขณะเดียวกันกับที่สังคมโลกย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่

๒.๔ คู่สภาวะ:ความเป็นสากลและระเบียบโลก

จะอย่างไรก็ตาม ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา จากสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง กระแสสิทธิมนุษยชนก็ได้พัฒนาเข้าสู่อีกบริบทหนึ่งของความลึกลับขัดแย้งทางความคิดและเศรษฐกิจการเมืองในเวทีประชาคมนานาชาติ ซึ่งสมควรนำมาวิเคราะห์อธิบายไว้โดยสังเขปในที่นี้ กล่าวคือ ในด้านหนึ่งการรวมพลังของกลุ่มประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรในสงคราม ประกาศกฎบัตรจัดตั้งองค์การสหประชาชาติและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สถาปนากอบหลักการใหม่ของระเบียบโลกหลังสงครามเพื่ออารังรักษาสันติภาพระหว่างประเทศ พัฒนาความสัมพันธ์ฉันท์มิตรในหมู่ประชาชาติต่างๆ บนพื้นฐานหลักการสิทธิอธิปไตยเท่าเทียมกันและการกำหนดใจตนเอง และเพื่อบรรลุความร่วมมือระหว่างประเทศในการแก้ไขปัญหาระหว่างประเทศทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และมนุษยธรรม รวมทั้งการเคารพต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพมูลฐานโดยไม่แบ่งแยก เชื้อชาติ เพศ ภาษา หรือศาสนา นัยสำคัญของปฏิญญาสากลฯ ก็คือ การประกาศให้สิทธิทั้งหลายทั้งปวงแห่งความเป็นมนุษย์บังเกิดผลปฏิบัติต่อทุกๆ คนและทุกหนทุกแห่งทั่วโลก และเป็นข้อบัญญัติบังคับใช้อันชอบธรรมในทางกฎหมายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และในที่สุด เป็นการเรียกร้องคาดหวังให้เกิดการแปรเปลี่ยนระบบสังคมและระหว่างประเทศในทางที่คนสามารถเลือกใช้สิทธิ

ของคุณได้อย่างจริงจัง^{๔๒}

ถึงกระนั้นก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งแม้ลัทธิมนุษยชนยุคหลังสงคราม จะได้รับการเชิดชูในประชาคมนานาชาติให้เป็นหลักการสากลและเงื่อนไข บังคับของการสถาปนาระเบียบโลก แต่ก็ยังคงต้องตกอยู่ภายใต้กระแส การเมืองเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ทำนองเดียวกันกับในยุคสมัยก่อนๆ ไม่ใช่กระแสการเมืองของการประสานระบบศีลธรรมแห่งลัทธิใหม่ ๆ ที่ แตกต่างหลากหลายอันเป็นปกติธรรมดาของธรรมชาติสิทธิโดยทั่วไป หากเป็นปัญหาหลักกันขัดแย้งอันเกิดจากเงื่อนไขทางความคิดอันจำกัด คับแคบซึ่งสืบทอดมาจากหลักคิดเสรีนิยม/ปัจเจกนิยมตะวันตกของ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง และในประการสำคัญโดย มีเป้าหมายเพื่อการแผ่ขยายระบบศีลธรรมแห่งลัทธิหนึ่งเดียวเช่นนี้ ให้ เป็นความชอบธรรมแห่งอำนาจการครอบครองครอบงำโลกภายใต้หลัก การตลาดเสรี^{๔๓} เงื่อนไขของความลึกลับกันขัดแย้งทางความคิดและการ เมืองเรื่องอำนาจผลประโยชน์เช่นนี้จำเป็นต้องได้รับการอธิบายและประเมิน เป็นเบื้องต้น เพื่อว่าคุณค่าและหลักการลัทธิมนุษยชนจะได้เป็นที่เปิดเผย โปร่งใส และตรวจสอบซึ่งกันและกันในเวทีความคิดและการเมืองของ สังคมโลกร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากล่มสลายของระบอบ รวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จเบื้องหลังม่านเหล็กและม่านไม้ไผ่ทางด้านโลก ตะวันออก

ดังเป็นที่ทราบกัน ความคิดอ่านในการเชิดชูคุณค่าหลักการสิทธิ มนุษยชนขึ้นสู่สภาวะความเป็นสากลและระเบียบโลกได้รับแรงบันดาลใจ และวิสัยทัศน์จากอดีตประธานาธิบดีแฟรงคลิน ดี. รูสเวลท์ แห่งสหรัฐ อเมริกา เริ่มตั้งแต่ช่วงต้นๆ ของสงครามเลยทีเดียวที่สาส์นประธานาธิบดี ต่อสภาคองเกรสสหรัฐย้ำถึงความมั่นคงปลอดภัยของโลกอนาคตบน พื้นฐานหลักการของเสรีภาพสี่ประการสำหรับคนทุกคนและทุกหนแห่ง

ทั่วโลก คือ เสรีภาพในการพูดและแสดงออก เสรีภาพในการนับถือพระผู้เป็นเจ้า เสรีภาพปลอดจากความขาดแคลน และเสรีภาพปลอดจากความกลัว จากนั้น การเคลื่อนไหวตามมาด้วยปฏิญญาแอดแลนติคของประชาธิปไตย รุสเวลท์ กับนายกรัฐมนตรีนินฮัตตัน เฮอร์ซึล แห่งอังกฤษยืนยันหลักการสี่เสรีภาพดังกล่าว และปฏิญญาแห่งสหประชาชาติของบรรดาผู้แทนประเทศต่างๆ จากทั้งตะวันตกและตะวันออกยืนยันถึงเป้าหมายร่วมกันของชัยชนะสงครามคือ เพื่อปกป้องชีวิต สิทธิเสรีภาพ เอกราช และเสรีภาพทางศาสนา และทั้งเพื่อสงวนรักษาไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรม ทั้งในดินแดนของตนและอื่นๆ ถึงจุดนี้เองที่บรรดานักวิชาการปัญญาชนและนักการทูตจากประเทศและแหล่งวัฒนธรรมต่างๆ หลากหลายได้เข้ามาร่วมประชุมซึ่งจัดขึ้นโดยสถาบันกฎหมายอเมริกัน (American Law Institute) ของภาคเอกชนสหรัฐ เพื่อจัดทำร่างปฏิญญาหรือข้อบัญญัติสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ร่างข้อบัญญัติเสร็จสิ้นในปี ค.ศ. ๑๙๔๔ แต่มิได้มีการดำเนินการต่อใดๆ จนกระทั่งเมื่อสงครามสิ้นสุดในปีต่อมา และมีการประชุมก่อตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้นที่นครซานฟรานซิสโก เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ในการนี้ บรรดารัฐบาลประเทศจากกลุ่มประเทศลาตินอเมริกา ได้มีบทบาทเคลื่อนไหวอย่างสำคัญในการผลักดันให้บรรจุข้อบัญญัติสิทธิมนุษยชนเข้าไว้ในกฎบัตรสหประชาชาติ ยังผลให้ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนขึ้นเพื่อจัดทำร่างกติกามาตรฐานระหว่างประเทศในเรื่องสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนเริ่มงานในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ จัดตั้งคณะกรรมการยกกว้าง ประกอบด้วยตัวแทนจากภูมิภาคส่วนต่างๆ ของโลก และในที่สุด ยกร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน นำเสนอผ่านมติเห็นชอบของสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๘^{๔๔}

เท่าที่ถอดความสรุปถึงขั้นตอนและองค์ประกอบที่มาของการมี

ส่วนร่วมในการจัดทำกฎบัตรสหประชาชาติและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ก็ด้วยจุดประสงค์เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงสองกระแสพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในเวทีเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศหลังสงคราม ซึ่งสวนทางกัน กล่าวคือ กระแสประชาธิปไตยตามหลักการสิทธิอธิปไตยเสมอภาคกันในประชาคมนานาชาติ ไม่ว่าจะใหญ่หรือเล็ก และกระแส “ประชาธิปไตยรวมศูนย์”^{๔๕} (Democratic Centralism) ภายใต้ อัจฉริยอำนาจครอบงำของสหรัฐอเมริกาเอง ซึ่งเป็นผู้จุดประกายจินตนาการและความคาดหวังสูงส่งในหมู่นานาชาติพันธมิตรยามสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บรรดานานาชาติซึ่งผ่านการต่อสู้ได้มาซึ่งอิสรภาพและยึดมั่นในหลักอุดมการณ์สิทธิกำหนดใจตนเอง

สำหรับในที่นี้ จะขอเริ่มด้วยกระแสประชาธิปไตยในเวทีสหประชาชาติ ซึ่งถึงแม้จะมีข้อจำกัดอยู่โดยโครงสร้างอำนาจ หากแต่ยังเป็นช่องทางกระตุ้นให้เรื่องของสิทธิมนุษยชนสามารถเคลื่อนไหวเป็นพลวัตแตกหน่อทางหลักความคิดอย่างเป็นองค์รวมรอบด้านขึ้น และตระหนักเห็นในคุณค่าความหมายของกลุ่มคนเล็กคนน้อยผู้ด้อยโอกาสทั้งหลายในสังคมโลกของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากนั้นจึงจะพิจารณาไปถึงสถานะบทบาทของกระแส “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” ซึ่งยึดมั่นในลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยม/ปัจเจกนิยม และทั้งยังยึดถือเป็นพันธกิจยิ่งใหญ่และขอบธรรมในอันที่จะแผ่ขยายหลักศีลธรรมแห่งสิทธิของตนเองออกไปครอบงำทั่วทั้งโลก ดังกล่าวแล้ว และนับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญยิ่งส่วนหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย ที่จะกล่าวถึงโดยเฉพาะบทที่ ๓ ต่อไป

ในท่ามกลางภัยหายนะจากวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำรุนแรงซึ่งระบอบไปทั่วโลกมาตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษ ๑๙๓๐ แล้วตามมาด้วยมหาสงครามต่อต้านการรุกรานของฝ่ายอักษะเผด็จการฟาสซิสต์ ซึ่ง

เต็มไปด้วยความโหดเหี้ยมทารุณต่อชีวิตและเหยียบย่ำทำลายคุณค่า คักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ คงพอเป็นที่เข้าใจได้ว่าเพราะเหตุใดผู้นำ มหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรสงคราม โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา จึงเกิด แรงบันดาลใจระตือหรือล้นอย่างแรงกล้าในอันที่จะระดมสรรพกำลังของ บรรดาประชาชาติใหญ่น้อยทั้งหลายให้ร่วมมือร่วมใจกันปกป้องและ สงวนรักษาไว้ซึ่งชีวิตและสิทธิเสรีภาพ และเพื่อเสริมสร้างสันติภาพบน พื้นฐานของหลักการสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรม สุนทรพจน์ “สิ เสรีภาพ” ของประธานาธิบดีรูสเวลต์ที่อ้างถึงข้างต้นถือได้ว่า เป็นจุดเริ่ม ต้นของมวลความพยายามที่จะผลักดันให้สิทธิมนุษยชนมีความหมาย เป็นคุณค่าสากลสำหรับ “คนทุกคนและทุกหนแห่งในโลก” จากนั้น กระบวนการดำเนินงานสร้างสถาบันสหประชาชาติก็เปิดกว้าง ทั้งภาครัฐ และภาคประชาสังคมจากประเทศต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมจนบรรลุผล สถาปนากฎบัตรและองค์การสหประชาชาติ รวมทั้งปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชนในที่สุดดังกล่าวแล้ว

ในวิถีการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งโดยปกติวิสัยยึดถือเกณฑ์พลัง อำนาจและกุศโลบายเพื่อการช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์เป็นสรณะ การเมืองของสหประชาชาติจึงนับเป็นพัฒนาการใหม่ที่น่าจะสื่อความ หมายความสำคัญอย่างยิ่ง อย่างน้อยที่สุดก็ในฐานะที่สิทธิมนุษยชน ประกอบเป็นเหตุผลความชอบธรรมในการดำรงอยู่ขององค์การสห- ประชาชาติ และเป็นพื้นฐานของการจัดระเบียบระหว่างประเทศ ประเด็น อยู่ที่ว่าสิทธิมนุษยชนจะได้รับการนิยามและตีความหมายขอบข่ายศีล ธรรมแห่งสิทธิอย่างไร ในท่ามกลางความลักลั่นขัดแย้งทางลัทธิอุดม- การณ์และอำนาจผลประโยชน์เศรษฐกิจการเมืองในสังคมโลกยุคสมัยใหม่

ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สหประชาชาติริเริ่มสถาปนาขึ้นและดำรงอยู่ ด้วยความยินยอมเห็นชอบของกลุ่มมหาอำนาจผู้ชนะสงคราม ซึ่งทรง

สิทธิยับยั้ง (Veto) มีบทบาทอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดในประเด็นปัญหา
คุกคามสันติภาพโลกอยู่ในโครงสร้างอำนาจคณะมนตรีความมั่นคงตั้ง
เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว แต่บทบาทภารกิจในการส่งเสริมและพัฒนา
แนวความคิดและเกณฑ์มาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ อันเป็น
เงื่อนไขของการเสริมสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนถาวรนั้น คงตกอยู่กับ
สมัชชาใหญ่สหประชาชาติ ซึ่งมีโครงสร้างองค์ประกอบและกระบวนการ
การดำเนินงานที่เป็นประชาธิปไตยอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบต่อมวล
ประเทศสมาชิก และโดยมีคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม และคณะกรรมการ
สิทธิมนุษยชนเป็นกลไกดำเนินการ บนพื้นฐานของโครงสร้างความเป็น
ประชาธิปไตยและการจัดตั้งองค์กรที่ว่ามี แนวทางพัฒนาการในเวที
สหประชาชาติจึงมีความเป็นไปได้ที่จะเปิดกว้างต่อกระแสมติมหาชน
ส่วนใหญ่ ทำนองเดียวกันกับที่เคยเป็นมาในช่วงของการริเริ่มเคลื่อนไหว
ก่อตั้งกฎบัตร และองค์การสหประชาชาติ รวมทั้งปัญญาสากลว่า
ด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อนี้เป็นความคาดหวังอันมีมาตั้งแต่แรกเริ่มที่จะให้
สิทธิมนุษยชนได้รับการส่งเสริมและพัฒนาขึ้นอย่างเป็นองค์รวมรอบด้าน
เพื่อเป็นรากฐานของสันติภาพและความมั่นคงปลอดภัยของโลกอย่างแท้
จริง สำหรับความคาดหวังเช่นนี้จะเป็ความจริงหรือไม่อย่างไร คงไม่มี
อะไรดีไปกว่าจะนำเอาลำดับช่วงเวลาปฏิบัติการของสมัชชาใหญ่ คณะ
มนตรีเศรษฐกิจและสังคม และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนในรอบ ๕๐
ปีของปัญญาสากลฯ มาเป็นสังเขปให้พอได้มองเห็นภาพกันในที่นี้ ซึ่ง
เมื่อพิจารณาจากแง่มุมของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนแล้ว อาจประเมินได้
เป็น ๓ ประการใหญ่ๆ ดังนี้^{๔๖}

(๑) สิทธิมนุษยชนกับความเป็นองค์รวม เป็นประเด็นที่มี
นัยสำคัญอย่างสูงต่อการปลดปล่อยองค์ความรู้สิทธิมนุษยชนเองให้

หลุดพ้นไปจากกรอบอันจำกัดของลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยม/ปัจเจกนิยม
ที่ว่า สิทธิมีความหมายเพียงเสรีภาพที่จะกระทำหรือไม่กระทำการใด
โดยปลอดจากการแทรกแซงจากภายนอกรวมทั้งรัฐ บนพื้นฐานของ โคร่ง
สร้างความเป็นประชาธิปไตยดังกล่าว และแม้จะต้องเผชิญกับสถานการณ์
ขัดแย้งแบ่งแยกระหว่างสองค่ายมหาอำนาจโลก คือ ค่ายทุนเสรีนิยม กับ
ค่ายสังคมนิยม แต่สมัชชาใหญ่สหประชาชาติก็ยังคงเดินหน้าประกาศ
ยืนยันอย่างหนักแน่นตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๕๐ ในหลักการความสัมพันธ์
เชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิทธิทั้งปวงว่า

*คนเรา หากต้องถูกพรากจากสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และ
วัฒนธรรมเสียแล้วไซ้ร้ ก็ย่อมไม่ใช่บุคคลมนุษย์ผู้ซึ่งปฏิญญาสากลฯ
ถือว่าเป็นอุดมคติสำหรับความเป็นเสรีชน^{๔๗}*

แต่ดังเป็นที่ทราบกัน หลักการศีลธรรมแห่งสิทธิที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็น
จริงของชีวิตและสังคมเช่นว่านี้ ก็ไม่อาจตัดทานกระแสการเมืองของ
กำลังอำนาจและผลประโยชน์ และการเผชิญหน้าระหว่างมหาอำนาจ
ค่ายทุนเสรีนิยมและค่ายสังคมนิยมได้ พัฒนาการขั้นการจัดทำกติกา
สัญญาระหว่างประเทศอันจะมีผลบังคับตามกฎหมาย จึงต้องแบ่งแยก
ออกเป็น ๒ ฉบับ คือ กติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง
และสิทธิการเมือง กับกติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทาง
เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ถึงกระนั้น กระบวนการต่อรองก็ยึดเยื่อ
ร่วม ๑๕ ปี กว่าที่กติกาสัญญาทั้งสองจะเสร็จสิ้นผ่านมติรับรองของ
สมัชชาใหญ่ฯ ในปี ค.ศ. ๑๙๖๖ แล้วก็ยังยึดเยื่อต่อไปอีกถึง ๑๐ ปี กว่า
ที่จะมีผลใช้บังคับต่อเมื่อได้รับสัตยาบันครบตามเกณฑ์จำนวนประเทศ
สมาชิกในปี ค.ศ. ๑๙๗๖ ในขณะที่มหาอำนาจทั้งสองค่ายต่างยื่นกราน
ที่จะตั้งมั่นอยู่ในจุดยืนลัทธิอุดมการณ์ “สิทธิ” ของตนเอง และปฏิเสธที่

จะรับรองความชอบธรรมของสิทธิอีกด้านหนึ่ง

(๒) สิทธิมนุษยชนกับการพัฒนา ซึ่งความจริงแล้ว เป็นประเด็นปัญหาสืบเนื่องจากอุปสรรคความล้มเหลวในการผนวกสิทธิทั้งสองด้านดังกล่าวนั่นเอง แต่ความพยายามในช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐ ต่อมา คุณจะมีความเป็นพลวัตและตอบสนองปัญหาความต้องการของชีวิตและสังคมยิ่งๆ ขึ้นไปเสียอีก กล่าวคือ บทเรียนจากประสบการณ์ของสหประชาชาติในอันที่จะดำเนินมาตรการการแก้ไขเยียวยากรณีปัญหาการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิการเมือง อย่างเช่น ในแอฟริกาใต้ ได้ชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงพอและขาดประสิทธิผล ดังนั้น จึงเริ่มเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องหาทางช่วยให้รัฐบาลประเทศทั้งหลายได้เสริมสร้างเงื่อนไขปัจจัยเพื่อให้สามารถปฏิบัติตามพันธะทางกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

ในจุดนี้เอง ที่หลักความคิดเรื่องสิทธิในการพัฒนาได้เข้ามาอยู่ในวาระดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของสหประชาชาติ และในที่สุด สมัชชาใหญ่ฯ ก็สามารถผ่านมติประกาศ “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา” (Declaration on the Right to Development) ในปี ค.ศ. ๑๙๘๖ โดยมีหลักการเป็นการยืนยันถึงธรรมชาติความสัมพันธ์เชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิทธิมนุษยชน^{๔๘} กล่าวคือ

สิทธิในการพัฒนา เป็นสิทธิที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงให้แก่กันและกันได้ เป็นสิทธิของบุคคลมนุษยทุกคน และบรรดาประชาชาติทั้งปวง ในอันที่จะมีส่วนร่วม ที่จะช่วยเสริม และที่จะเสวยผลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง และเพื่อว่าบรรดาสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพมูลฐานทั้งปวงจะสามารถบรรลุผลอย่างเต็มที่ (มาตรา ๑) และ

บุคคลมนุษย์เป็นแกนกลางของการพัฒนา และควรเป็นผู้มีส่วนร่วม
และผู้รับประโยชน์จากสิทธิในการพัฒนา... (มาตรา ๒)

จริงอยู่ “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา” ไม่ได้มีสถานะเป็น
ผลบังคับทางกฎหมาย แต่ก็มียุทธศาสตร์ต่อการเสริมสร้างเกณฑ์มาตรฐาน
สิทธิมนุษยชนในแนวทางของความเป็นองค์รวม และในขณะเดียวกัน
ตอกย้ำให้เห็นถึงความเป็นเหตุเป็นผลอย่างแยกไม่ออกระหว่างสิทธิ
มนุษยชนกับนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านต่างๆ ความจริงแล้ว
แนวความคิดนี้ได้มีมาตั้งแต่แรกเริ่มความพยายามที่จะผนวกสิทธิด้าน
ต่างๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังที่สมัชชาใหญ่สหประชาชาติได้
แสดงทัศนะไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๕๗ ว่า

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างสมดุลและเชื่อมโยงกัน ย่อม
จะช่วยเกื้อหนุนต่อการส่งเสริม และจรรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพและ
ความมั่นคงระหว่างประเทศ ความก้าวหน้าทางสังคม และมาตรฐาน
การครองชีพที่ดีขึ้น และต่อการปฏิบัติตามและเคารพในสิทธิมนุษยชน
และเสรีภาพมูลฐาน^{๕๙}

จากนั้น ก็ตามมาด้วยเวทีประชุมต่างๆ ของสหประชาชาติและมติดำเนิน
งานสมัชชาใหญ่ฯ รวมทั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนหลายต่อหลาย
ครั้งตลอดช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อย้ำถึงหลักการความเป็นจริง
ที่ว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประชุมสิทธิมนุษยชนโลกปี ค.ศ. ๑๙๖๘
กรุงเตหะราน ซึ่งเน้นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนกับ
การพัฒนาเศรษฐกิจ ความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาคาความไม่เสมอภาค
ทางเศรษฐกิจสังคม เพื่อให้คนสามารถใช้สิทธิได้อย่างเต็มที่ ในปี ค.ศ.
๑๙๖๙ สมัชชาใหญ่ฯ มีมติรับรอง “ปฏิญญาว่าด้วยความก้าวหน้าและ
พัฒนาทางสังคม” ซึ่งจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพคุณค่าและ

ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ปี ค.ศ. ๑๙๗๗ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนหยิบยกประเด็นปัญหาเรื่องบทบาทของการพัฒนาเพื่อให้สิทธิมนุษยชนบรรลุผลเป็นจริงขึ้น และในที่สุด ปี ค.ศ. ๑๙๘๑ จึงจัดตั้งคณะทำงาน ประกอบด้วย ผู้แทนรัฐบาล ๑๕ ประเทศ ยกวาง “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา” ซึ่งผ่านมติรับรองของสมัชชาใหญ่ฯ ในปี ค.ศ. ๑๙๘๖ ดังกล่าวแล้ว

พัฒนาการสืบเนื่องจาก “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา” ก็คือความพยายามของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนในการวางขอบข่ายและเนื้อหาสาระ เพื่อให้สิทธิในการพัฒนาบรรลุผลจริงจัง ซึ่งนำไปสู่การประชุมหารือโลก (Global Consultation) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๐ ให้การยืนยันถึงสิทธิในการพัฒนาทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่ม และประชาชาติทั้งหลาย พร้อมทั้งตั้งข้อวินิจฉัยว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งแต่การเติบโตทางเศรษฐกิจ และข้อพิจารณาทางการเงิน เป็นเหตุของความล้มเหลวที่จะบรรลุความเป็นธรรมทางสังคม และข้อความจริงที่ว่าไม่มีรูปแบบการพัฒนาใดที่จะประยุกต์ใช้ได้กับบรรดาประชาชาติและวัฒนธรรมต่าง ๆ อันหลากหลาย ต่อจากนั้น สมัชชาใหญ่ฯ จึงมีมติให้จัดการประชุมสิทธิมนุษยชนโลกขึ้นอีกในปี ค.ศ. ๑๙๙๓ กรุงเวียนนา เพื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนา กับสิทธิทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และในด้านราษฎรและการเมือง และในการนี้ ได้ออก “ปฏิญญากรุงเวียนนาและโครงการปฏิบัติการ” (Vienna Declaration and Programme of Action) โดยมีประเทศสมาชิกสหประชาชาติให้การรับรองถึง ๑๗๑ ประเทศ ซึ่งถือได้ว่า ครบถ้วนกระบวนความในการผนวกสิทธิมนุษยชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามเจตนารมณ์อันมีมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ^{๕๐} แม้ว่า จะยังคงมีสถานะเป็นเพียง “ปฏิญญา” ที่ยังไม่เกิดผลบังคับตามกฎหมายก็ตาม แต่

อย่างน้อย ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นเป็นอย่างตึงบรรยากาศกระแส
ประชาธิปไตย และพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในเวทีของสหประชาชาติ

(๓) สิทธิมนุษยชนกับบทบาทภาคประชาสังคม นอก
เหนือไปจากกระแสประชาธิปไตยจากภาครัฐสมาชิกภายในโครงสร้าง
องค์การสหประชาชาติเองดังกล่าวแล้ว กระแสขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ
จากภายนอก ซึ่งอาจจะรวมเรียกได้ว่า “ภาคประชาสังคมนานาชาติ” ต้อง
เป็นที่ยอมรับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างสูงต่อกระบวนการพัฒนาเกณฑ์
มาตรฐาน และกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ รวมทั้งกระตุ้น
ให้สหประชาชาติได้สนองตอบสถานการณ์ปัญหาสิทธิมนุษยชนในมิติ
ใหม่ ๆ และหลากหลาย ข้อนี้คงต้องยกให้เป็นคุณความดีของหลักการ
ประชาธิปไตยและการมีสิทธิเสียงส่วนร่วมโดยเสมอภาคกันของมวล
ประเทศสมาชิก และในประการสำคัญ ยังจะเป็นเงื่อนไขปัจจัยส่วนหนึ่ง
ต่อการถ่วงดุลในเวทีอำนาจการเมืองระหว่างประเทศอย่างไม่อาจปฏิเสธได้
เริ่มกันตั้งแต่ช่วงทศวรรษแรก ๆ ของการก่อตั้งสหประชาชาติ วิกฤต
สงครามเย็น ระหว่างสองมหาอำนาจทุนเสรีนิยมกับสังคมนิยม สังคม
โลกต้องตกอยู่ในบรรยากาศคุกคามซึ่งอาจจะเป็นชนวนให้เกิดสงคราม
โลกครั้งที่สามได้ จึงคงจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่
ฝ่ายใด และผลักดันกระแสสิทธิกำหนดใจตนเอง (Self-determination)
ขึ้นเป็นอีกมิติหนึ่ง นอกเหนือไปจากสถานการณ์สิทธิที่แบ่งแยกกันจาก
แง่มุมเฉพาะของคนปัจเจก และเฉพาะของสังคมส่วนรวมระหว่างสอง
มหาอำนาจ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า พลังที่สามที่ว่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นอย่าง
สำคัญให้เกิดกระแสตีมหาชนในกระบวนการพัฒนาการสิทธิมนุษยชน
สืบต่อมาทั้งภายในและภายนอกสหประชาชาติ

ถัดจากขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด และกระแสสิทธิกำหนดใจตนเอง มาในแต่ต้นทศวรรษ ๑๙๖๐ รัฐเอกราชเกิดใหม่ในเอเชียและแอฟริกา ก็ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มอ็อปโพ-เอเชีย ผลักดันให้เกิดอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการกีดกันทางเชื้อชาติทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Radical Discrimination) ปี ค.ศ. ๑๙๖๕ และมาในช่วงทศวรรษ ๑๙๗๐ ขบวนการเคลื่อนไหวของบรรดาองค์กรสิทธิเอกชน อย่างเช่น องค์กรนิรโทษกรรมสากล (Amnesty International) ได้มีส่วนริเริ่มและผลักดันให้เกิดอนุสัญญาสำคัญๆ หลายฉบับด้วยกัน ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการกีดกันทุกรูปแบบต่อสตรีเพศ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) ปี ค.ศ. ๑๙๗๙ อนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่น ๆ ที่โหดเหี้ยมที่ผิดมนุษย หรือที่เหยียดหยามความเป็นมนุษย์ (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) ปี ค.ศ. ๑๙๘๔ และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of Children) ปี ค.ศ. ๑๙๘๙ เหล่านี้เป็นต้น^{๕๑}

ข้อสังเกตประการสุดท้าย ที่เห็นสมควรบันทึกไว้ ณ จุดนี้ ก็คือ ลักษณะความเชื่อมโยง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิทธิปัจเจกและสิทธิกลุ่ม ถ้าจะมองจากแง่มุมของปัจเจกนิยมเป็นตัวตั้ง ปฏิสัมพันธ์ที่ว่านี้ ก็จัดเป็นเสมือนกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่แกว่งไกวจากสิทธิปัจเจกไปสู่สิทธิกลุ่ม ตามสถานการณ์เปลี่ยนแปลง แล้วก็จะกลับคืนมาสู่สิทธิปัจเจกชนอันเป็นแกนหลัก^{๕๒} แต่ถ้าพิจารณาจากแง่ของระบบศีลธรรมแห่งสิทธิอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ ผสมกลมกลืนไปด้วยกันระหว่างสิทธิปัจเจกกับ

หลักจริยธรรมของการปกป้องรักษาและความรับผิดชอบที่กล่าวไว้ในตอนต้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิทธิปัจเจกกับสิทธิกลุ่มย่อมจะประกอบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีส่วนเสริมซึ่งกันและกัน เสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน ซึ่งเป็นทัศนะหลักของบทศึกษานี้ แม้ว่าสิทธิของคนปัจเจกถึงอย่างไรก็ตามจำเป็นต้องได้รับหลักประกันอยู่เสมอก็ตามในบริบทของกลุ่มหรือชุมชน หลักการข้อนี้ตรงกัน จะอย่างไรก็ตามในบริบทของสถานการณ์ปัญหาสิทธิมนุษยชนของสังคมการเมืองยุโรปช่วงทศวรรษ ๑๙๙๐ ก็ได้เป็นที่ตระหนักสำนึกกันขึ้นแล้วว่า สังคมตะวันตกเองเป็นผู้ทำลายคุณค่าและสังคมวัฒนธรรมประเพณีของชนพื้นเมือง ประกอบกับกระแสการก่อตัวของกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาขึ้นเป็นพลังสังคมการเมืองเข้มแข็ง ทั้งหมดเป็นแรงกระตุ้นให้ได้มีการพัฒนาการทางกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศใหม่ ๆ ตามมา อันได้แก่ อนุสัญญา ๑๖๙ ว่าด้วยประชากรชาติพื้นเมืองและชนเผ่า (Convention 169 on Indigenous and Tribal Peoples) ค.ศ. ๑๙๘๙ ขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของบรรดาบุคคลของชนกลุ่มน้อยแห่งชาติหรือชาติพันธุ์ ศาสนา หรือ ภาษา ของสหประชาชาติ (United Nations Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities) ค.ศ. ๑๙๙๔ รวมทั้งกรอบอนุสัญญาแห่งยุโรปว่าด้วยการคุ้มครองชนกลุ่มน้อยแห่งชาติ (European Framework Convention on the Protection of National Minorities) ค.ศ. ๑๙๙๔^{๕๓}

ยิ่งไปกว่านั้น ภายในองค์การสหประชาชาติเองในช่วงเวลาเดียวกัน กระแสความคิดและความเคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิกลุ่มหรือชุมชน ก็ได้ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในรูปของร่างปฏิญญาแห่งสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของประชากรชาติพื้นเมือง (UN Draft Declaration on The Rights

of Indigenous Peoples) ค.ศ. ๑๙๙๔ และร่างปฏิญญาแห่งสหประชาชาติว่าด้วยหลักการสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม (UN Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment) ค.ศ. ๑๙๙๔ ถึงแม้ข้อบัญญัติระหว่างประเทศเหล่านี้ ยังอยู่ในสถานะเป็นเพียงร่างปฏิญญา ยังไม่มีผลอ้างอิงใดๆ แต่ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงกระแสความเคลื่อนไหว โดยเฉพาะในหมู่กลุ่มชนพื้นเมืองเองในอันที่จะแสดงออกและยืนหยัดหลักการสิทธิของตนขึ้นอย่างกว้างขวางในระดับนานาชาติ ในประการสำคัญ เท่ากับเป็นพัฒนาการขยายขอบข่ายความหมายของสิทธิมนุษยชนสากล ครอบคลุมไปถึงสิทธิของกลุ่มและชุมชนในส่วนที่เกี่ยวกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นผืนดิน น้ำ อากาศ ชายฝั่ง พันธุ์พืชและสัตว์ รวมทั้งทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งโดยประเพณีได้ครอบครองหรืออาศัยดำรงชีวิตมาแต่ดั้งเดิม^{๕๔}

และล่าสุด เมื่อโลกย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ หลังจากที่ได้พยายามจัดเวทีประชุมเสวนาของสหประชาชาติหลายต่อหลายครั้ง เพื่อย้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนกับการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น สมัชชาใหญ่สหประชาชาติจึงได้มีมติออกปฏิญญาสหประชาชาติแห่งสหประชาชาติ (United Nations Millennium Declaration) เดือนกันยายน ค.ศ. ๒๐๐๐ เป็นการยืนยันถึงศรัทธาในองค์การและกฎบัตรสหประชาชาติในฐานะเป็นพื้นฐานของโลกที่สันติ รุ่งเรือง ก้าวหน้า และเป็นธรรม พร้อมทั้งยืนยันถึงเป้าหมายในการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และธรรมาภิบาล ควบคู่ไปด้วยกันกับการพัฒนา การขจัดความยากจน และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม^{๕๕}

แต่ทว่า ควบคู่ไปกับกระแสประชาธิปไตยในเวทีประชาคมนานาชาติ ซึ่งหลักศีลธรรมแห่งสิทธิได้แตกหน่อแตกกิ่งก้านสาขาออกไปตามสถานการณ์ปัญหาสิทธิอันหลากหลาย ดังที่กล่าวมานี้ พัฒนาการสิทธิ-

มนุษยชนหลังสงครามโลก ยังต้องเผชิญกับกระแสความเป็นอภิมา
อำนาจเจ้าโลกของสหรัฐอเมริกาในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในทางเศรษฐกิจ
การเงิน เทคโนโลยี หรือการทหาร และทั้งในขณะเดียวกัน ตั้งตนและ
ยึดกุมความเป็นผู้นำในหลักคิดความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน ราก
เหง้าของหลักคิดที่ว่านี้ก็คือ ลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยม/ปัจเจกนิยมแห่ง
คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ นั่นเอง เพียงแต่ว่าปรับประยุกต์เข้าสู่บริบท
เศรษฐกิจการเมืองหลังสงคราม ซึ่งสหรัฐฯ ต้องปลดปล่อยตนเองจาก
ลัทธินโยบายปลีกตนโดดเดี่ยว (Isolationism) มาสู่สถานะอำนาจหลัก
ในกระแสโลกาภิวัตน์ใหม่ของครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป้าหมายที่
เห็นได้ก็เพื่อดำเนินและปิดล้อมกระแสขบวนการปฏิวัติคอมมิวนิสต์โลก
แต่ที่ล้าลึกก้าวไกลยิ่งไปกว่านั้นก็คืออำนาจครอบครองเศรษฐกิจการเมือง
โลก และเพื่อการนี้ สิทธิมนุษยชนในฐานะหลักการสากล จึงเป็นสิ่งสำคัญ
ยิ่งในการระดมพลังสนับสนุนจากบรรดาประชาชาติทั่วโลก ซึ่งกำลังดิ้นรน
ต่อสู้เพื่อแสวงอิสรภาพของตนเอง แรงบันดาลใจและความตื่นตัวกระตือ
รือล้นเข้าร่วมในกระบวนการจัดตั้งกฎบัตรและองค์การสหประชาชาติ และ
ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความสำเร็จของ
ยุทธศาสตร์สิทธิมนุษยชนที่ว่านี้ หากแต่ว่าไม่นานนักหลังจากนั้น ภาพ
วัฒนธรรมความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชนอเมริกัน ก็ปรากฏให้เห็น
เป็นที่เข้าใจได้จากข้อวิเคราะห์วิพากษ์ในแวดวงนักวิชาการปัญญาชน
ตะวันตกเอง กล่าวคือ ในประการแรก สิทธิมนุษยชนได้ถูกตีความหมาย
เชิงวัฒนธรรมจำเพาะสำหรับความเป็นอเมริกันชน เพื่อเป็นการเกื้อหนุน
ต่อนโยบายการแผ่ขยายอำนาจออกสู่โลกภายนอก ซึ่งถือเป็นสิทธิสากล
และขอบธรรม ทั้งนี้จากแง่มุมของเสรีภาพอันปลอดจากการจำกัดหรือ
แทรกแซงใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสรีภาพในทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็น
ในเรื่องการลงทุน การผลิต การประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยี หรือการตลาด

โดยปราศจากการจำกัดขีดขวางของรัฐหรืออำนาจอื่นใด และในประการต่อมา โดยตรรกะของพลังความมั่งคั่งและหลักนโยบายการแผ่ขยายอำนาจเพื่อครองโลก สิทธิมนุษยชนอเมริกันและสากลที่ว่านี้ ก็ได้ถูกตีความและหล่อหลอมเชิงวัฒนธรรมในทำนองเดียวกัน เป็นการยืนยันถึงความชอบธรรมในสิทธิเสรีภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งแสดงออกในเชิงของลัทธิอดุมการณเศรษฐกิจตลาดเสรี ดังที่ได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นประจำในทุกวันนี้ ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ คือ ปัจเจกนิยม เสรีภาพ และเศรษฐกิจเสรีล้วนแต่รวมอยู่ในหลักการสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองอันเป็นมรดกวัฒนธรรมดั้งเดิมของตะวันตก หากผนวกมิติของเสรีภาพการแผ่ขยายอำนาจทางเศรษฐกิจเข้ามาในบริบทโลกาภิวัตน์ใหม่ภายใต้ศูนย์อำนาจของสหรัฐฯ โดยเฉพาะ ดังนั้นจึงไม่ใช่เป็นเรื่องแปลกประหลาด อะไรที่สหรัฐฯ จำต้องปฏิเสธสิทธิทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมตลอดไปถึงการใช้สิทธิยับยั้ง (Veto) สิทธิการพัฒนาด้านอันเป็นผลที่ตามมา^{๕๖}

ที่ว่ามานี้ คือสภาวะพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในบริบทโลกาภิวัตน์ยุคเศรษฐกิจตลาดเสรีภายใต้ศูนย์อำนาจของสหรัฐฯ หรือที่อาจเรียกได้ว่าเป็นกระแส “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” ที่เอื้อเอาไว้ข้างต้น ผลกระทบต่อบรรดาประชาชาติกำลังพัฒนาอย่างเช่นไทย ก็เป็นที่ประจักษ์เห็นกันมาแล้ว ว่ากันตั้งแต่ที่ธนาคารโลกอันเป็นหนึ่งในกลุ่มสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศภายใต้การกำกับควบคุมของสหรัฐฯ^{๕๗} เข้ามาแสดงบทบาทชี้แนะและกดดันให้ต้องเดินตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศรษฐกิจในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยม ยังผลให้เศรษฐกิจชาติต่างๆ เกือบทั่วโลกถูกผนวกเข้าอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจโลกภายใต้ระบบรวมศูนย์อำนาจที่ว่านี้ ในขณะที่เดียวกันกับที่ก่อปัญหาความยากจน

ขาดแคลน ปัญหาความลึกลับขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบท และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ตลอดจนปัญหาชุมชนแออัด อาชญากรรม โสเภณี การกดขี่รีดไถแรงงานเด็กและสตรี ยาเสพติด ฯลฯ ทั้งหมดเหล่านี้ ล้วนเป็นสมุฏฐานที่มาของปัญหาการลิดรอนและบั่นทอนทำลายสิทธิด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางทั่วโลก เข้าทำนองเป็นการใช้สิทธิเสรีภาพไปบั่นทอนสิทธิเสรีภาพ ดังที่เคยตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ในบทที่ ๑^{๔๘} นับเป็นส่วนหนึ่งของโจทย์ปัญหาสิทธิมนุษยชนที่จะต้องพยายามทำความเข้าใจกันต่อไป

บันทึกท้ายบท

^๑คัดแปลจาก Tony Evans, “Introduction : power, hegemony, and the universalization of human rights” in Tony Evans, ed., *Human Rights Fifty Years On: A Reappraisal*, (Manchester University Press, 1998), p. 1.

^๒Jack Donnelly, “The social construction of international human rights” in Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler, ed., *Human Rights in Global Politics*, (Cambridge University Press, 1999), p. 84.

Heiner Bielefeldt, “‘Western’ Versus ‘Islamic’ Human Rights Conceptions? A Critique of Cultural Essentialism in the Discussion on Human Rights”, *Political Theory*, Vol.28, No.1, February 2000, pp. 96-97.

^๓อ้างใน Joseph A. Camilleri, “Human Rights Cultural Diversity and Conflict Resolution : The Asia Pacific Context”, *Pacific Review*, Vol.6, No.2, 1994, p. 20.

^๔Tony Evans, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑, หน้า ๓.

Jack Donnelly, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒, หน้า ๙๕.

^๕Jack Donnelly, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๙๙.

^๖Tony Evans, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑, หน้า ๔.

^๗วีระ สมบูรณ์: รายงานวิจัย “การปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์กับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๕ บทที่ ๑ “สิทธิมนุษยชน สื่อ และสมรรถนะแห่งสิทธิ” หน้า ๑-๕ โดยเฉพาะเกี่ยวกับประเด็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างการรวมตัวของกลุ่มชน ข้อเรียกร้องทางศีลธรรมและอำนาจที่เป็นจริง

^๘W. F. Werthiem, *Evolution and Revolution: The Rising Wave of Emancipation*, (Penguin Books, 1974), pp. 40-48. คำวลี “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” เป็นคำแปลจาก “The Emancipation Principle” ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ แห่งคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้คิดนำ

มาใช้ใน “คำนำ”, เสน่ห์ จามริก, *สิทธิมนุษยชน: เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๒).

^๙Jack Donnelly, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒ หน้า ๘๒.

^{๑๐}Henryk Skolimowski, *The Participatory Mind: A New Theory of Knowledge and of the Universe*, (Penguin Books, 1994), pp. 40-41. อ้างใน เสน่ห์ จามริก, “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์,” *ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๖-๑๒๙.

^{๑๑}คัดแปลจาก C. G. Weeramantry, *Equality and Freedom: Some Third World Perspectives*, (Colombo: Hansa Publishers Ltd., 1976), pp. 67-68. อ้างใน Saneh Chamarik, “Some Thoughts on Human Rights Promotion and Protection,” *Democracy and Development: A Cultural Perspective*, (Bangkok: Local Development Institute, 1993), pp.156-157.

^{๑๒}Heiner Bielefeldt, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒ หน้า ๙๐.

^{๑๓}Johan Galtung, “The Third World and human rights in the post-1989 world order” ใน Tony Evans, ed., อ้างแล้ว, บันทึกหมายเลข ๑ หน้า ๒๑๓.

^{๑๔}Fritjof Capra, *The Turning Point: Science, Society, and The Rising Culture*, (New York: Bantam Books, 1988). pp. 68-69, 196-201. อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก: บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐ หน้า ๑๒๘ - ๑๔๐.

^{๑๕}Arthur J. Dyck, *Rethinking Rights and Responsibilities: The Moral Bonds of Community*, (Cleveland, Ohio: The Pilgrim Press, 1994), p.21.

^{๑๖}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๑-๒๓.

^{๑๗}Richard Longworth, *Global Squeeze: The Coming Crisis for First World Nations*, (Contemporary Books, 1998), pp. 50, 91, 109-110, 183, 250.

Hans-Peter Martin & Harald Schumann, *The Global Trap:*

Globalization and The Assault on Democracy and Prosperity, translated by Patrick Camiller, (London and New York: Zed Book Ltd., 1997), p. 229.

^{๑๘} คัดแปลจากที่อ้างอิงถึงใน Upendra Baxi, “From Human Rights to The Right To Be Human : Some Heresies” ใน Smitu Kothari & Harsh Sethi, ed., *Rethinking Human Rights: challenge for theory and action*, (Delhi: Lokayan, 1991), p. 61.

^{๑๙} Micheline R. Ishay, ed., *The Human Rights Reader*, (New York/London: Routledge, 1997), pp. xxiv, 159.

^{๒๐} Asbjørn Eide, “The historical significance of The Universal Declaration” in *Human Rights: 50th Anniversary of The Universal Declaration*, (Blackwell Publishers/ UNESCO, 1998), p.480.

^{๒๑} Fiona Robinson, “The limit of a rights-based approach to international ethics”, ใน Tony Evans, ed., อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑ หน้า ๖๔.

^{๒๒} Micheline R. Ishay, ed., อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๙ หน้า xv- xvi.

เสน่ห์ จามริก: “พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน” ใน *สิทธิมนุษยชน: เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘ หน้า ๓๘-๔๒.

^{๒๓} เสน่ห์ จามริก, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐, หน้า ๑๓๘-๑๔๒.

^{๒๔} Henryk Skolimowski, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐, หน้า ๓๔๘ และ ๓๕๑.

^{๒๕} Ken Booth, “Three tyrannies”, in Tim Dunne and Nicholas J. Wheeler, ed., *Human Rights in Global Politics*, (Cambridge: University Press, 1999), p. 31.

^{๒๖} Joseph A. Camilleri, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓, หน้า ๒๓.

^{๒๗} Fiona Robinson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๖๐-๖๑.

^{๒๘}Fiona Robinson, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

Karl Polanyi, *The Great Transformation: The political and economic origins of our time*, (Boston: Beacon Press, 1957), pp. 68-69.

^{๒๙}Fiona Robinson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๖๐-๖๔.

^{๓๐}Fiona Robinson, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๖๗-๗๓.

^{๓๑}อ้างใน เสน่ห์ จามริก, “พุทธธรรมและหลักการสิทธิเสรีภาพ,” *สิทธิมนุษยชน: เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด*, พิมพ์ครั้งที่สอง (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓.

^{๓๒}อ้างในเสน่ห์ จามริก, “พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน” แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๑, หน้า ๔๐-๔๑.

^{๓๓}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๓๔}Fritjof Capra, *The Tao of Physics: An exploration of the parallels between modern physics and Eastern mysticism*, (Flamingo, 1983).

^{๓๕}ผลงานสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Arthur J. Dyck, *Rethinking Rights and Responsibilities: The Moral Bonds of Community*, (Cleveland, Ohio: The Pilgrim Press, 1994). และ

Amitai Etzioni, *The Spirit of Community: The Reinvention of American Society*, (New York: A Touchstone Book, 1993).

^{๓๖}Authur J. Dyck, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๔.

Fiona Robinson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๖๙.

^{๓๗}Authur J. Dyck, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

Winin Pereira, *Inhuman Rights: The Western System and Global Human Rights Abuse*, (Penang Malaysia, 1997), p. 6.

^{๓๘}คัดแปลจาก Authur J. Dyck, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕, หน้า ๖.

โปรดดูประกอบ Winin Pereira, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๖๗-๗๓.

^{๓๙}คัดแปลจาก Authur J. Dyck, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๑๘.

^{๔๐}Amitai Etzioni, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕, หน้า ๑-

๑๕ และ ๒๕๑-๒๖๗.

^{๕๑}United Nations, “Declaration on the Rights and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms”, General Assembly resolution 53/44, ๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๙๙ และสุนทรพจน์ ลอร์ด วิลเลียม แห่งมอสติน (Lord Williams of Mostyn) อดีตรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมอังกฤษ ณ ทำเนียบรัฐบาล กรุงเทพฯ ค.ศ. ๑๙๙๙.

^{๕๒}Asbjørn Eide, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๐, หน้า ๔๗๕-๔๗๖.

^{๕๓}Tony Evans, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑, หน้า ๗.

^{๕๔}Asbjørn Eide, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๐, หน้า ๔๗๖-๔๗๘. คณะกรรมการยกร่างปฏิญญาสากลฯ ประกอบด้วยผู้แทนจากประเทศ ออสเตรเลีย ชิลี จีน ฝรั่งเศส เลบานอน สหภาพโซเวียต สหราชอาณาจักร และ สหรัฐอเมริกา

^{๕๕}เป็นการเปลี่ยนคำวลีที่เคยใช้อธิบายระบอบรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จของ อดีตสหภาพโซเวียต ที่อ้างความเป็นประชาธิปไตยในแง่ของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม มายุคเสรีนิยมใหม่ของตะวันตก ความเป็นประชาธิปไตยจำกัดอยู่แต่ในทาง ด้านสิทธิการเมือง แต่ปฏิเสธสิทธิด้านเศรษฐกิจและสังคม และในขณะเดียวกันก็ โนม์เอียงที่จะรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จ จุดแตกต่างของการรวมศูนย์อำนาจ ก็คือ เป็นอำนาจรัฐ “เผด็จการชนกรรมาชีพ” ในกรณีของสหภาพโซเวียต แต่ในกรณี ของ “เสรีนิยมใหม่” ศูนย์อำนาจตกอยู่กับภาคธุรกิจการเงินเอกชน

ประเด็นอยู่ที่ว่า “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” ที่ว่านี้ ไม่ว่าจะเป็นของฝ่ายซ้าย หรือฝ่ายขวาก็ตาม ต่างก็เป็นเครื่องแสดงถึงความไม่สมประกอบของหลักความคิด สิทธิมนุษยชนด้วยกัน และเพราะฉะนั้น ต่างจึงยังผลให้เกิดการลิดรอนและบั่นทอน ทำลายสิทธิเสรีภาพอันชอบธรรมของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งความเป็นประชาธิปไตยเองในที่สุด

^{๕๖}John P. Pace, “The development of human rights law in The United Nations, its control and monitoring machinery”, *Human Rights: 50th Anniversary of the Universal Declaration*, (Blackwell Publishers/UNESCO 1998), pp. 499-509.

Jack Donnelly, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒, หน้า ๗๓-๗๘.

^{๔๗} คัดแปลจาก John P. Pace, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๕๐๐.

^{๔๘} คัดแปลจาก John P. Pace, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๕๐๒-๕๐๓.

^{๔๙} คัดแปลจาก John P. Pace, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๕๐๓.

^{๕๐} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, John P. Pace, หน้า ๕๐๕.

^{๕๑} ประมวลจาก John P. Pace, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๕๐๐-๕๐๓.

และ Jack Donnelly, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒, หน้า ๗๓-๗๗.

^{๕๒} Tom Hadden, "The Pendulum Theory of Individual, Communal and Minority Rights," Simon Caney and Peter Jones. ed., *Human Rights and Global Diversity*, (London: Frank Cass, 2001), p. 81.

^{๕๓} Tom Hadden, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๕๔} Darrel A. Posey, *Traditional Resource Rights: International Instruments for Protection and Compensation for Indigenous Peoples and Local Communities*, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN), The World Conservation Union, 1996, pp. 28-38.

^{๕๕} Un General Assembly: Resolution A/RES/5512, 8 September 2000.

^{๕๖} Tony Evans, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑, หน้า ๕-๗ และ Noam Chomsky, "The United States and the challenge of relativity", ใน Tony Evans, ed., แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๔.

^{๕๗} Noam Chomsky, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๕๘} Soedjadmoko, "Development and Freedom," Ishizaku Memorial Lecture, 1979 อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

บทที่ ๓

เศรษฐกิจ การเมือง โลกาภิวัตน์

.. สำหรับอดัม สมิธ ศาสตราจารย์ด้วยเศรษฐกิจ การเมือง ในที่สุดแล้ว ย่อมถูกกำกับอยู่ด้วยบทเรียนของปรัชญาทางศีลธรรม ความตระหนักสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองต่อผู้อื่นในประชาคม จำเป็นต้องอยู่เหนือการใช้เหตุผลของเศรษฐศาสตร์การเมือง เอ็ดเวิร์ด เจ. ฮาเฟน ค.ศ. ๑๙๙๙^๑

รัฐบาลที่มีแต่กลุ่มพวกพ้องพ่อค้าวานิชย์ บางทีจะเลวที่สุดในบรรดา รัฐบาลทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าของประเทศใด ๆ
อดัม สมิธ ค.ศ. ๑๗๗๖^๒

...บรรดาบรรษัททั้งหลายอันเป็นเครื่องมือที่เราคิดค้นขึ้นมาเพื่อรับใช้เรา (บัดนี้) กำลังโค่นล้างทำลายพวกเรา พวกเขากำลังยึดอำนาจที่เคยยกให้เป็นของรัฐบาล และกำลังใช้อำนาจนั้นบิดเบือนชีวิตของมหาชน เพื่อสนองจุดมุ่งหมายของตนเอง...

การต่อสู้ระหว่างประชาชนกับพวกบรรษัทจะเป็นสนามรบของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ถ้าหากฝ่ายบรรษัทชนะ เสรีประชาธิปไตยก็จะเป็นอันถึงจุดจบ

...มันแสดงให้เห็นถึงว่า บรรดารัฐบาลโดยทั่วไป และโดยเฉพาะ รัฐบาลอังกฤษ ต่างพากันทำงานให้กับพวกนักวิ่งเต้นผลประโยชน์

ธุรกิจของบริษัท และกีดกันประชาชนของตนเองออกไปจาก (กระบวน)
การตัดสินใจ

จอร์จ มอนบีอ็อต ค.ศ. ๒๐๐๐^๓

๓.๑ กรีนนำ

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ราชบัณฑิตสถานได้บัญญัติศัพท์คำว่า “โลกาภิวัตน์” ขึ้นใหม่ ให้หมายถึง “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” การบัญญัติศัพท์ใหม่นี้ นัยว่า เพื่อใช้แทนคำว่า “โลกา นวัตกรรม” ซึ่งหมายถึง “การประพุดิตตามโลก” กลายเป็นวิวาทะเรื่องถ้อย คำสำนวนไป สร้างความสับสนในหมู่นักวิชาการคนไทยโดยไม่จำเป็น เพราะตามความจริงแล้ว ศัพท์ทั้งสองคำต่างก็สื่อความหมายใช้ได้ เพียง แต่ต่างกรรมต่างกาล และต่างวัฒนธรรมและตัวแสดงในเวทีเศรษฐกิจ การเมืองโลก^๔ แล้วก็มาในช่วงที่สังคมการเมืองไทยต้องถูกกดดันให้ เข้าสู่ยุค “พัฒนา” มาตั้งแต่สมัย “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตอนต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ ประเทศไทยก็ตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ “ประพุดิตตามโลก” คือโลกา นวัตกรรมจริงๆ เสียด้วย ว่ากันตั้งแต่การวาง แผนพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้เผด็จการทหารตาม “ข้อเสนอแนะ” ของ ธนาคารโลก จนมาถึงยุค “โชติช่วงชัชวาล” สมัยประชาธิปไตยครึ่งใบของ รัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ตามมาด้วยยุค “เปลี่ยนสนามรบให้ เป็นสนามการค้า” สมัยประชาธิปไตยเต็มใบของรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ ยุคปล่อยเสรีนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรม สมัย “คณะผู้รักษาความสงบ เรียบร้อย และความมั่นคงแห่งชาติ” (รสช.) ของรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน และในที่สุดเข้าสู่ยุคปล่อยเสรีการค้าเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ โดย

ผ่านกลไกวิเทศธนกิจ (Bangkok International Banking Facilities: BIBF) สมัยประชาธิปไตยของรัฐบาลชวน หลีกภัย

ผลที่ตามมาในช่วงหลังสุด ก็คือเกิดเศรษฐกิจฟองสบู่เปิดช่องให้มีการกู้หนี้ยืมสิน ซึ่งมีเหลือล้นจากต่างประเทศ เพื่อทำการลงทุนเก็งกำไรกันอย่างขนานใหญ่ โดยเฉพาะในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และตลาดหุ้น ซึ่งล้วนแต่เป็นการลงทุนเกินตัวในกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิตที่นำรายได้เข้าประเทศแทบทั้งสิ้น^๕ ทั้งหลายทั้งปวงที่ล่าดับเหตุการณ์มานี้ ประกอบเป็นกระบวนการ “โลกาภิวัตน์” หรือประพฤติตามโลก ดังที่เรียกขานกัน จนกระทั่งสถานการณ์สูงงอมระเบิดเป็นวิกฤตเศรษฐกิจการเงินรุนแรงถึงขั้นจำต้องประกาศค่าเงินบาทลอยตัวในเดือน กรกฎาคม ๒๕๔๐ และลุกลามไปสู่ประเทศอื่น ๆ ดังที่ทราบกัน ศัพท์คำว่า “โลกาภิวัตน์” ซึ่งบัญญัติขึ้นก่อนหน้านั้น ๓ ปีเศษ จึงค่อย ๆ เผยให้มองเห็นภาพ และเข้าใจถึงสภาวะความเป็นจริงทางเศรษฐกิจการเมืองของโลกยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นว่า พัฒนาการของประเทศกำลังพัฒนาอย่างเช่นของไทยในช่วง ๔ ทศวรรษที่ผ่านมาล้วนแต่เป็นไปภายใต้แรงกดดันกำกับจากพลังอภิมหาอำนาจของฝ่ายที่ขนานนามตนเองว่า “โลกเสรี” โดยนัยนี้ทั้งโลกาภิวัตน์ และโลกาภิวัตน์จึงเปรียบเสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกันนั่นเอง และต่างก็มีส่วนเสนาสนองซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านของผู้กระทำ “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” และในด้านของผู้ถูกกระทำให้ต้อง “ประพฤติตามโลก” กระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมืองที่วุ่นวายนี้เป็นประเด็นที่จะต้องทำความเข้าใจกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นสมมุติฐานที่มาของปัญหาการลิดรอนทำลายสิทธิมนุษยชนในยุคกระแสการพัฒนา และเศรษฐกิจตลาดเสรีดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

จริง ๆ แล้วศัพท์คำว่า Globalization เองซึ่งมาแปลเป็น “โลกา-

ภวัตน์” ก็เพิ่งจะคิดใช้กันในสังคมโลกตะวันตก เมื่อช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๘
มานี้เอง โดยศาสตราจารย์ไอเดออร์ เลวิตต์ (Theodore Levitt) ใน
หนังสือเรื่อง *The Globalization of Markets* เป็นการสะท้อนถึง
การเปลี่ยนแปลงอันกว้างใหญ่ไพศาลที่เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจระหว่าง
ประเทศในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวคือ การแผ่ขยายตัวอย่าง
รวดเร็วและกว้างขวางทั่วโลกในเรื่องการผลิต การบริโภค และการลงทุน
สินค้า บริการ เงินทุนและเทคโนโลยี โดยนัยนี้เองภายใต้**กระแสพลัง
อำนาจเศรษฐกิจการเมืองโลก** หรือที่นิยมเรียกกันอย่างคลุม ๆ เครือ ๆ
ในเชิงวิชาการว่า “กระแสหลัก” (Mainstream) คำว่า “Globaliza-
tion” จึงสื่อความหมายเน้นหนักไปในแง่มุมของเศรษฐกิจเป็นหลัก กล่าว
คือการผนวกเศรษฐกิจส่วนต่างๆ เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก โดยมีกลไก
ตลาด เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในด้านสินค้า บริการ
และเงินทุน^๖ ในแวดวงวิชาการปัญญาชนไทยเราเอง เมื่อมีการบัญญัติ
ศัพท์ “โลกาภวัตน์” ขึ้นมา ก็ไม่ได้มีการพยายามนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยง
ถึงสภาวะการณ์เป็นไปของชีวิตสังคมการเมือง คงได้แต่ถกเถียงขง
ชิงกันในแง่ของศัพท์คำใดถูกคำใดผิด หรือว่าเลือกจะใช้คำใดก็แล้วแต่
ความต้องการของตนเองระหว่าง “โลกาภวัตน์” และ “โลกานุวัตร”^๗
ผู้เขียนไม่ใช่นักนิรุกติศาสตร์ จึงไม่ขอข้องแวะกับการประลองภูมิปัญญา
วิชาการในเรื่องนี้ แต่โดยสามัญสำนึกก็ตระหนักเห็นในความหมายความ
สำคัญของการมีคำสองคำอย่างนี้ในภาษาไทยเรา ซึ่งแม้อาจจะโดยไม่
ได้ตั้งใจ แต่มีส่วนสำคัญอย่างสูงในการอธิบายตัวตนของ**สัมพันธภาพ
เชิงอำนาจ** ระหว่าง “โลกาภวัตน์” ของฝ่ายผู้กระทำการแผ่อำนาจ กับ
“โลกานุวัตร” ของฝ่ายผู้ถูกกระทำให้ต้องประพฤติตามกระแสอำนาจดัง
กล่าวข้างต้น

ในประการสำคัญ การไม่แยกแยะให้เห็นต้องแท้ถึงสัมพันธภาพทาง

อำนาจ กล่าวคือ โดยอาศัยยึดถือใช้คำๆ เดียวครอบคลุมคละกันไปอย่าง เช่น Globalization ในภาษาอังกฤษ รังแต่จะก่อให้เกิดความหมาย ความเข้าใจไขว้เขวไปได้ว่า เป็นเพียงเรื่องของปรากฏการณ์ธรรมชาติทาง เศรษฐกิจการเมืองของโลกซึ่งไม่อาจควบคุมเปลี่ยนแปลงกันได้ ในแง่นี้ Globalization หรือโลกาภิวัตน์ย่อมจะสื่อความหมายความเข้าใจโน้มน้าว ไปในทำนองเป็นเรื่องของชะตากรรมที่คนเราจำต้องยอมจำนนรับ สภาพตามกฎแห่งกรรมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือควบคุมได้ แล้วก็ไม่ ได้เกิดจากการกระทำของใคร หรือเป็นเรื่องอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ใด ไม่ว่าจะป็นรัฐบาล หรือองค์กร หรือกลุ่มชนชั้นนำใด ๆ ทั้งในระดับชาติ และนานาชาติ ในแวดวงวิชาการ โดยเฉพาะนักเศรษฐศาสตร์ทั้งไทย และเทศ ซึ่งภาคภูมิหนักหนาในความเป็นศาสตร์และความเป็นเลิศในความ เป็นเหตุเป็นผลทางปัญญาวิชาการ ก็คงได้แต่สรุปเอาอย่างหยาบ ๆ ลวก ๆ ว่า โลกาภิวัตน์เป็นปรากฏการณ์ที่ย่อมจะต้องมีทั้งผลดีและผลเสีย มีผู้ ได้ประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ มีผู้แพ้ผู้ชนะเป็นธรรมดา กล่าวอีกนัย หนึ่งเป็นเรื่อง Trade-off อันเป็นคำตอบสูตรสำเร็จของความเป็นศาสตร์ ในโลกวิชาการยุคปัจจุบัน คำตอบสูตรสำเร็จที่ว่านี้ อาจดูเป็นเรื่องของ ปัญหาความฉิวเฉียดทางปัญญาความคิด แต่จริงๆ แล้วเป็นเครื่องสะท้อน ถึงฐานะจุดยืนทางอำนาจและผลประโยชน์ส่วนหนึ่งในแวดวงวิชาการ ปัญญาชนที่เกี่ยวข้อง แล้วในความเป็นจริงของกระแสโลกาภิวัตน์ แวดวง การศึกษาวิชาการและปัญญาชนก็เป็นแหล่งพลังอิทธิพลที่มีบทบาท เกี่ยวข้องอย่างสำคัญ ด้งจะได้ขยายความถึงในตอนต่อไป

ความจริงมีอยู่ว่า โลกาภิวัตน์หรือการผนวกเศรษฐกิจส่วนต่าง ๆ เข้าสู่เศรษฐกิจโลก มิใช่เป็นเพียงอุบัติเหตุการณ์โดยธรรมชาติ หากแต่เป็น ผลจากน้ำมือการกระทำของมนุษย์เราเอง และเกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัย ทางการเมือง เศรษฐกิจ กระบวนประกอบการณ์อุตสาหกรรมและการจัด

ระบบสังคมมนุษย์และสัมพันธ์ภาพทางอำนาจภายในประเทศต่าง ๆ และระหว่างประเทศ ในขณะที่เดียวกันโลกาภิวัตน์ก็มีไม่ใช่แบบแผนสัมพันธ์ภาพทางเศรษฐกิจการเมืองที่ดำรงอยู่คงที่เป็นภาพนิ่งตายตัว หากแต่เป็น **กระบวนการพลวัต** ที่มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงตามสภาวะเหตุปัจจัยที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไป ภาพสถานการณ์และกลไกตลาดเศรษฐกิจการเงิน การค้า การลงทุน รวมทั้งเทคโนโลยี ที่เคลื่อนไหวไปมาให้เราเห็น ๆ กันอยู่ทุกวันนี้ ตั้งแต่ระดับโลกอย่างเช่น บรรษัทข้ามชาติ ธนาคารข้ามชาติ ตลาดกองทุนโลก สื่อสารคมนาคมข้ามชาติ ฯลฯ ลงไปถึงกลไกองค์กรและสถาบันรองรับการแผ่ขยายพลังอำนาจและผลประโยชน์ข้ามชาติในระดับชาติและท้องถิ่น ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน รวมตลอดถึงสถาบันการศึกษาวิชาการ จนกระทั่งเศรษฐกิจการเงินฟองสบู่ถึงแก่การแตกสลายในช่วงปี ๒๕๔๐ ภาพของกลุ่มตลาดกองทุนโลก (Global Capital Market) อย่างเช่นกองทุนรวม (Hedge Funds) และกองทุนบำเหน็จบำนาญ (Pension Funds) ตลอดจนสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ อย่างกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (ไอ. เอ็ม. เอฟ.) และธนาคารโลก ก็ปรากฏเผยโฉมหน้าให้เห็นถึง **สถานะบทบาทเชิงอำนาจ** ที่แท้จริงขึ้น นอกเหนือไปจากบทบาททางปัญญาวิชาการอย่างที่เคยเข้าใจกัน และแล้วก็เป็นสถานะบทบาทที่รัฐบาลและรัฐสภาไทยจำต้องยอมจำนนสนองตอบด้วยดี ทั้งนี้โดยที่ยังไม่ต้องเอ่ยถึงองค์การการค้าโลกซึ่งมีอำนาจหน้าที่กำหนดวางกฎเกณฑ์ให้ทุกประเทศทั่วโลกเข้าร่วมอยู่ภายใต้ระบบระเบียบการค้าโลกอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ว่าจะประเทศใหญ่หรือเล็ก แข็งแรงหรืออ่อนแอ ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ประกอบเป็นโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย

ข้อที่พึงต้องย้ำก็คือว่า สภาวะโลกาภิวัตน์เช่นว่านี้ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นมาลอย ๆ หรือโดยบังเอิญ หากแต่ประกอบเป็น **กระบวนการ**

พัฒนาการสะสมต่อเนื่องมานับศตวรรษ ภายใต้กระแสวัฒนธรรมทางความคิดและวิชาการอันคึกขานไปกับกระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจการเมืองในสังคมโลกตะวันตกสมัยใหม่ ทุกวันนี้เราต่างได้ยินได้ฟังกันอยู่เนือง ๆ ถึงเป้าหมายหลักเชิงธุรกิจการค้า คือ การแสวงผลกำไรสูงสุดซึ่งในตัวเองอาจดูไม่ใช่เรื่องผิดแปลกอะไรนัก หากแต่เบื้องใต้ของสิ่งที่พูดกันในภาษาธรรมดา ๆ ว่า “การแสวงผลกำไรสูงสุด” นั้น ยังถูกกำกับไว้ด้วยลัทธิอุดมการณ์และวัฒนธรรมทางความคิดความเชื่อวัตถุนิยมสุดโต่ง ถึงขั้นที่ตีคุณค่ามนุษย์ลงไปเป็นเพียงสินค้าวัตถุสิ่งของที่สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ในห้องตลาด และนี่ก็คือเงื่อนไขของวัฒนธรรมและลัทธิอุดมการณ์ อันเป็นเสมือนจิตวิญญาณที่สิงสู้อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ทุกวันนี้ อันได้แก่การแผ่พลังอำนาจครอบครองครอบงำเหนือชีวิตคนและธรรมชาติทั่วโลก แล้วก็ด้วยเงื่อนไขของวัฒนธรรมทำนองเดียวกันนี้เอง ที่ตีกรอบความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนไว้อย่างคับแคบจนกลายเป็น “สิทธิ” ประเภทที่บ่อนทำลายคุณค่าและหลักการของสิทธิมนุษยชนในที่สุด

๓.๒ ภูมิหลังประวัติศาสตร์ และฐานการวิเคราะห์

คำชี้แจงทำความเข้าใจคำศัพท์ใหม่ “โลกาภิวัตน์/Globalization” โดยพิเคราะห์จากแง่มุมของสังคมการเมืองไทย และประชาชนคนไทย ผู้เป็นฝ่ายตั้งรับ คือ ประพฤติตามโลก หรือโลกาภิวัตน์ ตามที่กล่าวมาคงพอจะช่วยให้ได้มองเห็นเป็นเบื้องต้น ถึงนัยความหมายเชิงโครงสร้างสัมพันธ์ภาพที่ไม่เท่าเทียมกัน อันแนบเนื่องอยู่ในกระบวนการ ผนวกเศรษฐกิจส่วนต่างๆ เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลก ทั้งนี้โดยอาศัยสื่อกลไก

ตลาด อันปราศจากชีวิตจิตใจ เปรียบเสมือน “มือที่มองไม่เห็น” ตามคำวลีเปรียบเปรยของ อดัม สมิธ ผู้เป็นที่ยกย่องเชิดชูเป็นบิดาแห่ง “ความเป็นศาสตร์” ว่าด้วยเศรษฐกิจยุคสมัยใหม่ ภายใต้กระแสวัฒนธรรมทางปัญญาวิชาการร่วมสมัย โลกาภิวัตน์ในแบบแผนของ “ตลาดเสรี” อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดดังเช่นที่เป็นอยู่ ถูกสรุปเหมาเอาว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เป็นสัจธรรม เป็นทั้ง “โอกาส” และ “ความเสี่ยง” ประเด็นอยู่ที่จะต้องศึกษาหาช่องทางฉวยโอกาสเพื่อแสวงอำนาจ และกอบโกยผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเท่าที่สามารถจะกระทำได้ เพราะในที่สุดแล้ว คุณธรรมสุดยอดของวัฒนธรรมตลาดเสรี ก็คือความสามารถแข่งขันในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลก อย่างที่พยายามท่องบ่นกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อกันในขณะนี้

คงไม่เป็นการยากจนเกินไปนักที่จะมองเห็นออกได้ว่า การให้ความหวังและความเข้าใจในเรื่องของโลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ว่าเป็นเพียงเรื่องของปัญหาความเสี่ยง และ/หรือโอกาสนั้น ผลลัพธ์ต่อเศรษฐกิจการเมืองและประชาชนคนไทยจะเป็นอย่างไร ดังเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตเชิงโครงสร้างที่รุนแรงอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความยากจน และช่องว่างแตกต่างเรื่องรายได้ ความแตกต่างและลักษณะขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรม/เกษตรกรรม ระหว่างเมือง/ชนบท ตลอดจนความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นแหล่งต้นทุนการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ในสภาวะเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้ โลกาภิวัตน์ตลาดเสรีย่อมจะเป็นเงื่อนไขปัจจัยกระตุ้นให้ปัญหาวิกฤตโครงสร้างที่วุ่นวายและทวีความรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นไปอีก รัฐบาลก็จะโน้มเอียงบริหารบ้านเมืองไปในทางที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของธุรกิจขนาดใหญ่เป็นหลัก พร้อมทั้ง “กีดกันประชาชนของตนเองออกไปจาก

กระบวนการตัดสินใจ” ดังเช่นที่ จอร์จ มอนบีออต ได้วิเคราะห์ไว้ถึงกรณีของรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นตัวอย่างแม่บทของระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา^๙ ในสภาพการณ์เช่นนี้ “ความเสี่ยง” และ/หรือ “โอกาส” จึงไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของปัญหาเฉพาะส่วนบุคคลที่จะสามารถหรือไม่สามารถเรียนรู้ปรับตัวให้เท่าทันสถานการณ์ที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างที่บรรดานักเศรษฐศาสตร์ถนัดที่จะรวบรัดสรุปกันเท่านั้น หากแต่โดยพื้นฐานเป็นผลกระทบโดยตรงต่อปัญหาวิกฤตโครงสร้างสัมพันธภาพดังกล่าวให้ยิ่งต้องเลวร้ายลงไปอีกเป็นทวีคูณ ดังที่จะได้กล่าวถึงในบทต่อไปว่าด้วย “เศรษฐกิจการเมืองโลกานุวัตรไทย”

ดังนั้นในขั้นนี้ จึงเห็นสมควรทำความเข้าใจกันตามสมควรถึงภูมิหลังเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องของโลกาภิวัตน์ อย่างน้อยก็เพื่อเรียนรู้สมมุติฐานที่มาและความเป็นเหตุเป็นผลพอที่จะประกอบเป็นแนวทางตั้งรับ สำหรับกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมการเมืองไทยที่ต้องตกอยู่ในสถานการณ์ “โลกานุวัตร” มาโดยตลอด ในการนี้ก็จะขอแบ่งอธิบายออกเป็น ๒ มิติใหญ่ๆ คือ ภูมิหลังในมิติของพัฒนาการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง และภูมิหลังในมิติของวัฒนธรรมการเรียนรู้และความคิดความเชื่อ ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นลัทธิอุดมการณ์กำกับกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลก ทั้งนี้โดยให้เป็นที่เข้าใจว่า ทั้ง ๒ มิติ เป็นเรื่องที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ประกอบเป็นกระบวนการอันหนึ่งอันเดียวกัน การแยกอธิบายคงเป็นเพียงเพื่อความสะดวกต่อการทำความเข้าใจในเบื้องต้นเท่านั้น

๓.๒.๑ ภูมิหลังพัฒนาการ

ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ข้างต้นว่า โลกาภิวัตน์ หรือ Globalization มักจะสื่อความหมายในแง่มุมมองของสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจเป็น

พื้นฐาน ซึ่งในตัวเองก็ไม่ได้ผิดแปลกอะไร และเพราะเหตุนี้เอง จึงชอบที่จะหยิบยกเอาเงื่อนไขปัจจัยเชิงข้อมูลตัวเลขมาใช้เป็นเกณฑ์วัดระดับอัตราการผนวกเศรษฐกิจโลก อย่างเช่น สัดส่วนทุนต่างชาติต่อสัดส่วนการลงทุนภายใน สัดส่วนการคลังไหลของทุนข้ามชาติต่อปริมาณผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน (GDP) สัดส่วนการคลังไหลของสินค้าผลิตภัณฑ์ข้ามชาติต่อปริมาณผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน รวมทั้งสัดส่วนการคลังไหลข้ามชาติของคนต่อประชากรของประเทศ เหล่านี้จริงอยู่ ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการติดตามและประเมินทำความเข้าใจถึงสภาพการณ์ความเป็นไปของฐานะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อย่างน้อยก็ช่วยให้ได้ข้อเปรียบเทียบ สรุปได้ว่า บนพื้นฐานของเกณฑ์ที่ว่านี้ สิ่ง que เรียกว่า โลกาภิวัตน์ จริงๆ แล้วมิใช่เป็นของใหม่แต่อย่างใด หากได้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในตอนหลัง กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ราวช่วงทศวรรษ ๑๘๗๐ คือเมื่อกว่าร้อยปีมาแล้ว เพียงแต่มาถูกขัดจังหวะ เพราะเหตุเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ เท่านั้น แล้วจึงมาเริ่มกันใหม่อีกตอนหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ราวช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๗๐ เท่ากับทั้งช่วงระยะเวลาห่างกันครบรอบศตวรรษโดยประมาณ และเมื่อนำเอาเกณฑ์วัดตามข้อมูลตัวเลขดังกล่าวมาเทียบเคียงกัน ถึงได้มีการประมวลรวมเรียกกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลกทั้งสองช่วงว่า โลกาภิวัตน์ ๑ และ โลกาภิวัตน์ ๒ ตามลำดับ^{๑๐}

อย่างไรก็ดีคุณค่าของการใช้เกณฑ์วัดเปรียบเทียบระดับโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจที่ว่านี้ มีข้อจำกัดต่อความเข้าใจ และทั้งอาจชวนให้มองกันไปได้ว่า การผนวกเศรษฐกิจโลกเป็นธรรมชาติและคุณธรรมอยู่ในตัวเอง โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไขปัจจัยด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาวิกฤตอยู่ในทุกวันนี้ ดังนั้น โลกาภิวัตน์จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องได้รับการ

พิเคราะห์ทบทวนกันอย่างกว้างขวางและจริงจัง ว่ามีตรรกะความเป็นเหตุเป็นผลที่เป็นมากน้อยอย่างไร ในจุดนี้การวิเคราะห์หรืออธิบายเปรียบเทียบกับโลกาภิวัตน์ ๒ ช่วงที่อ้างถึง ดีพัค เนยาร์ ศาสตราจารย์ เศรษฐศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัย ยาวทราล เนห์รู เองใช้คำวลีตั้งเป็นหัวข้อเรื่องบทศึกษาว่า “โลกาภิวัตน์: อดีต (ที่เป็นอยู่) ในปัจจุบันของเรา” (“Globalization: The Past in Our Present”) แม้ในเนื้อหาบทวิเคราะห์จะจำกัดอยู่ในขอบข่ายของช่วงเวลาโลกาภิวัตน์ ๒ โดยเฉพาะ แต่คำวลี “อดีตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน” นั้นเอง ก็ช่วยให้ภาพสะท้อนถึงนัยสำคัญในแง่ที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นมุมมองจากทัศนะของบทศึกษาสังเคราะห์ ว่าด้วย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ กล่าวคือเป็นกระบวนการต่อเนื่องอันยาวไกลออกไปเสียยิ่งกว่าเรื่องของคริสต์ศตวรรษ ที่ ๑๙ และ ๒๐ ถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นประเด็นที่เห็นสมควรนำมาอธิบายประกอบความเข้าใจเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ในที่นี้

เมื่อพิเคราะห์กันให้ถึงที่สุดแล้ว กล่าวได้ว่า หลักความคิดว่าด้วย “ตลาดเสรี” อันเป็นกลไกหัวใจของกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลกที่วันนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นมาควบคู่กับการก่อตัวของระบบทุนนิยมในยุโรปยุคสมัยใหม่ โดยตรรกะของทุนนิยมเอง เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการค้าเชิงตลาด (Market trade) และพัฒนาการระบบเศรษฐกิจโลกโดยไม่จำกัดพรมแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการฟื้นฟูวิทยาการและการปฏิรูปทางศาสนา และการค้นพบเส้นทางเดินเรือรอบโลกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ต่อมา ในศตวรรษที่ ๑๖ พวกพ่อค้าวานิชยุโรปจึงสามารถจัดตั้งระบบการติดต่อและสัมพันธ์เชื่อมโยงทางการค้ากับทั่วโลก ทั้งในเอเชีย แอฟริกา และอเมริกา โดยนัยนี้ ระบบทุนนิยมกับระบบเศรษฐกิจโลก จึงต่างเป็นองค์ประกอบเงื่อนไขปัจจัยเสริมซึ่งกันและกัน เสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน และประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาการควบคู่ขนานเป็นอัน

หนึ่งอันเดียวกัน ในประการสำคัญเป็นกระบวนการพัฒนาการเชิงโครงสร้าง
สัมพันธ์ภาพทางสถานะอำนาจขึ้นภายในโครงสร้างเศรษฐกิจโลก ระหว่าง
กลุ่มแกนกลาง (Core) กับกลุ่มชายขอบ (Periphery) และกิ่งชาย
ขอบ^{๑๑} นั่นก็คือสัมพันธ์ภาพอันไม่เท่าเทียมกันระหว่าง กลุ่มผู้กระทำการ
โลกาภิวัตน์ กับผู้ถูกระทำให้ต้องโลกาภิวัตน์ ในกรอบและบริบทสภาพ-
การณ์เช่นว่านี้ ทฤษฎีและวิชาการเศรษฐศาสตร์ที่คิดค้นว่าเรียนกันอยู่
ในทุกวันนี้ จึงเป็นเรื่องของเศรษฐกิจการเมืองเรื่องอำนาจโดยแท้

ดังนั้น แม้ก่อนหน้าปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๘ ชาติต่าง ๆ ในยุโรป อย่างเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ออสเตรีย
และกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย ก็ได้วางพื้นฐานระบบเครือข่าย การค้า
เชิงตลาด และเศรษฐกิจโลกเอาไว้แล้ว^{๑๒} ยังผลให้การค้าระหว่างประเทศ
เพิ่มทวีขึ้นหลายเท่าตัว และต่อเนื่องมาเป็นลำดับ ทั้งมูลค่า และปริมาณ
เป็นการพัฒนาขยายตัวของตลาดโลกคู่ขนานกันไปกับกระบวนการสำรวจ
แผนพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของโลก ซึ่งแม้กระทำกันด้วยเหตุผล แรงจูงใจต่าง ๆ
หลากหลายด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการผจญภัย เสี่ยงโชค ความ
อยากรู้อยากเห็นทางวิทยาศาสตร์ หรือการเผยแผ่ศาสนา ฯลฯ แต่ทั้งหมด
รวมความแล้วบังเกิดผลเป็นการเปิดพื้นที่ตลาดใหม่ๆ สำหรับการค้า
ระหว่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม โลกาภิวัตน์ในความหมายของกระบวนการผนวก
เศรษฐกิจส่วนต่าง ๆ เข้าสู่เศรษฐกิจโลกอย่างเป็นระบบสถาบัน ยังไม่อาจ
เกิดขึ้น จนกระทั่งถึงราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ดังที่มีการวิเคราะห์
อธิบายตามที่อ้างถึงข้างต้น กล่าวคือในช่วงหลังจากที่ทุนนิยมตะวันตก
ได้พัฒนาเข้าสู่ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม อันเป็นผลของการปฏิวัติ
อุตสาหกรรม และการประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยี เครื่องยนต์กลไก และ
เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ช่วยย่นระยะเวลา และประหยัดค่าใช้จ่ายลงทุน

ในการเดินทาง การขนส่ง และการสื่อสารคมนาคม ให้สะดวกรวดเร็ว
ขึ้นอย่างมหาศาล เทคโนโลยีซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัย และเป็นแรงกระตุ้นให้
เกิดกระบวนการโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจช่วงแรกนี้ก็คือ เครื่องจักรกลไอน้ำ
และระบบโทรเลข ยังผลให้เกิดกิจการรถไฟ เรือยนต์กลไฟ และการ
ไปรษณีย์โทรเลข ซึ่งขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั่วโลก
ราวปี ค.ศ. ๑๘๕๕ ปรากฏมีเส้นทางเดินรถไฟครอบคลุมทั้ง ๕ ทวีป และ
มีการพัฒนาชุมทางรถไฟเชื่อมโยงเส้นทางการเดินทางและการขนส่ง
คมนาคมกว้างขวางออกไปตามลำดับ ยิ่งไปกว่านั้นในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม
นี้เอง เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดอุตสาหกรรมใหม่ๆ ที่ประกอบเป็น
โครงสร้างพื้นฐาน และประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ ที่เกื้อหนุนต่อ
การเชื่อมโยงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ส่วนต่างๆ ของโลกเข้าด้วยกัน อย่างเช่น
อุตสาหกรรมน้ำมัน เครื่องยนต์ โทรศัพท์ สายเคเบิลใต้ท้องทะเล รวม
ทั้งสื่อมวลชน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันพัฒนาการก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการ
สื่อสารคมนาคมเหล่านี้ ก็ยังกระตุ้นให้เกิดความตระหนักร่วมกันถึงประโยชน์
และความสำคัญที่จะต้องประสานร่วมมือกัน โดยจัดตั้ง
เป็นองค์กรนานาชาติขึ้น อย่างเช่น สหภาพการโทรเลขนานาชาติ
(International Telegraph Union) สหภาพการไปรษณีย์สากล
(Universal Postal Union) องค์กรอุตุนิยมวิทยาชาติ (International
Meteorological Organization) ซึ่งยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน
นี้ ผลที่ตามมาก็คือ การขยายเติบโตอย่างรวดเร็วในทางการค้า การผลิต
และการลงทุนข้ามพรมแดน ตลอดจนการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของ
มวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากยุโรปสู่โลกใหม่ คืออเมริกาและ
ออสเตรเลีย ประมาณการว่า ในช่วง ค.ศ. ๑๘๗๘-๑๙๑๔ มีผู้คนอพยพ
เคลื่อนย้ายเหล่านี้ถึงราว ๖๐ ล้านคน^{๑๓}

ความหมายสำคัญของ “โลกาภิวัตน์ ๑” ที่ว่านี้ ได้มีการศึกษา

วิเคราะห์ที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวางว่า โดยกระแสหลักแล้ว ก็โน้มเอียง ยึดถือเอาตัวเลขผลปริมาณรวม (Aggregate) อย่างเช่น สัดส่วนการค้า การลงทุน และบริการข้ามพรมแดน ดังกล่าวแล้ว มาใช้เป็นเกณฑ์วัด ระดับการผนวกเศรษฐกิจตลาดโลก แล้วสรุปรวบยอดเอาไว้ว่า “โลกาภิวัตน์ ๒” ที่กำลังพัฒนาเข้มข้นขึ้นในช่วงปลาย ๆ คริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ จนย่าง เข้าสู่ศตวรรษใหม่นี้ มีความละม้ายคล้ายคลึงกัน เท่ากับเป็นสัญญาณบ่ง บอถึงการกลับคืนไปสู่ “ระเบียบระหว่างประเทศอันเป็นเสรี” (Liberal international order) ไปสู่การจัดระบบการค้าเปิด และสถาบันที่ ประสานสอดคล้องกันภายใต้ระบบทุนนิยม อันนำไปสู่ความเชื่อมโยง กลมกลืนทางเศรษฐกิจ (Economic convergence) ในหมู่ประเทศ ที่เข้าร่วมในระบบ และไปสู่พัฒนาการก้าวหน้าสูงสุดของการเคลื่อนย้าย โดยเสรีของเงินทุน แรงงาน และสินค้า^{๑๔}

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์เจาะลึกลงไปแล้ว กระบวนการผนวก เศรษฐกิจตลาดโลก บนพื้นฐานของข้อมูลตัวเลขเชิงปริมาณ ภายใต้ โลกาภิวัตน์กระแสหลักดังกล่าวนี้ มิได้มีตรรกะสัมพันธ์โดยตรงกับข้อสรุปเชิงคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเป็นระเบียบระหว่างประเทศ ที่เสรี หรือความเชื่อมโยงกลมกลืนทางเศรษฐกิจ ประเด็นข้อนี้มีความ หมายความว่าสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจในปัญหาและสถานการณ์เกี่ยวกับ เรื่องของสิทธิมนุษยชน ซึ่งจะได้อธิบายในตอนต่อ ๆ ไป

ความเป็นจริงก็คือว่า โลกาภิวัตน์ ๑ ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (ซึ่งอาจมีส่วนสะท้อนมาถึงโลกาภิวัตน์ ๒ ช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๐ แม้จะเป็นตัวละคร และกฎกติกาที่แตกต่างกันไปตามบริบทเศรษฐกิจ การเมือง) เป็นยุคของความไม่สมดุลที่ตัดเทียมกัน แล้วก็มิใช่เป็นยุคของ การปล่อยเสรีทางการค้า (Trade liberalization) ดังที่อ้างกัน หาก แต่เต็มไปด้วย นโยบายและมาตรการการตั้งกำแพงกีดกันทางการค้า ความ

เป็นจริงที่ว่านี่เป็นที่รู้และยอมรับกันดีโดยทั่วไปอยู่แล้ว กล่าวคือ^{๑๔}

ในประการแรกทีเดียว การเปิดตลาดการค้าเป็นผลจากการใช้พลังกำลังอำนาจของชาติจักรวรรดินิยมยุโรป บังคับเอาต่อบรรดาชาติอาณานิคม (ทั้งโดยนิตินัยและโดยพฤตินัย) ทั่วโลก โดยกำหนดอัตราภาษ้นำเข้าไว้ตายตัวเพียงร้อยละ ๕ (ของไทยร้อยละ ๓ ภายใต้สนธิสัญญาเบาริง ค.ศ. ๑๘๕๕) แล้วก็เพราะเหตุจากการบังคับใช้อัตราภาษีไม่เป็นธรรมนี้เอง ที่เป็นแรงผลักดันให้สหรัฐอเมริกาลุกขึ้นต่อต้านและประกาศอิสรภาพจากจักรวรรดิอังกฤษ เป็นผลให้อังกฤษจำต้องยอมผ่อนปรนให้อิสรภาพทางภาษีแก่แคนาดา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ซึ่งต่อมาได้รับการยกสถานะขึ้นเป็นอาณานิคมปกครองตนเอง

ประการที่สอง แม้ในหมู่ชาติอุตสาหกรรมยุโรปด้วยกัน ได้มีการพยายามล้มเลิกกำแพงภาษีระหว่างกัน โดยเริ่มจากการทำสนธิสัญญาการค้าระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. ๑๘๖๐ แล้วตามมาด้วยสนธิสัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับชาติอื่นๆ ตามหลักการชาติผู้ได้รับการปฏิบัติเท่าเทียมกัน (Most-favoured-nation) แต่แล้วในช่วงเวลาไม่ถึง ๒๐ ปี ความพยายามที่ว่านี้มีอันต้องเป็นหมันไปในที่สุด เพราะเกิดกระแสลัทธิปกป้องการค้าขึ้นอย่างกว้างขวางและรุนแรงในหมู่ชาติใหญ่ๆ เอง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ค.ศ. ๑๘๙๐ จนถึงเกิดสงครามโลกปี ค.ศ. ๑๙๑๔ ดังนั้นการเปิดเสรีทางการค้าจึงจำกัดบังคับใช้เฉพาะสำหรับในหมู่ชาติอาณานิคมและกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ในขณะที่ชาติจักรวรรดินิยมที่พัฒนาแล้วยึดถือปฏิบัติในแนวทางของการปกป้องกีดกัน

และประการสุดท้ายที่สำคัญ ในช่วงที่ยุโรปเริ่มทำการปล่อยเสรีทางการค้า ทางสหรัฐอเมริกาหลังชัยชนะสงครามกลางเมืองของฝ่ายเหนือก็เริ่มลงมือพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า พร้อมด้วยการตั้งกำแพงภาษีการนำเข้าสินค้าहतอุตสาหกรรม โดยเฉลี่ยถึงร้อยละ ๔๕

(จากขั้นต่ำสุดร้อยละ ๒๕ และสูงสุดร้อยละ ๖๐) เพื่อปกป้องอุตสาหกรรมภายในประเทศของตนเอง ซึ่งทั้งนี้ก็หมายความว่า รัฐจะต้องเข้ามาบีบบทบาทอย่างสำคัญ ทั้งต่อการส่งเสริมและคุ้มครองในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมความแล้ว เศรษฐกิจสหรัฐมีการพัฒนาเติบโตอย่างรวดเร็ว และมีเสถียรภาพอยู่ได้ก็โดยอาศัยการส่งเสริมและคุ้มครองของรัฐนี้เอง ในเอเชีย ญี่ปุ่น ก็ใช้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของตนในแนวทางทำนองเดียวกัน

สงครามโลกเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๑๔ ปิดฉากกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลกสำหรับโลกาภิวัตน์ช่วงแรก สิ่งที่สุดสูญเสียไปมิใช่การเปิดเสรีทางการค้า หรือโอกาสสำหรับความเชื่อมโยงกลมกลืนทางเศรษฐกิจ ซึ่งก็มีได้เป็นที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่แล้วในความเป็นจริง หากแต่เป็นการแตกสลายของเศรษฐกิจโลกภายใต้อำนาจครอบครองครอบงำของจักรวรรดิชาติยุโรป การค้าโลกที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วถึงอัตรา รวร้อยละ ๓๓ ในแต่ละช่วงสิบปีมาตั้งแต่ต้น ๆ ศตวรรษที่ ๑๙ ต้องตกต่ำลงอย่างฉับพลันทันใดเหลือไม่ถึงร้อยละ ๑ ต่อปีหลังสงคราม^{๑๖} การค้าการเงินกลายเป็นเครื่องมือของการช่วงชิงแสวงความมั่งคั่งใหญ่ใฝ่อำนาจและความมั่งคั่งของชาติ เศรษฐกิจโลกเข้าสู่วิกฤตตกต่ำสุดขีด และในที่สุดเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ค.ศ. ๑๙๓๙-๑๙๔๕

สงครามจบลงด้วยความสูญเสียสิ้นเนื้อประดาตัวของบรรดาชาติสัมพันธมิตรในยุโรป และการขึ้นสู่สถานะความเป็นอภิมหาอำนาจเจ้าโลกของสหรัฐอเมริกา ดังที่กล่าวถึงในตอนท้ายของบทที่ ๒ การบูรณะฟื้นฟูโครงสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจยุโรปหลังสงคราม ตามมาด้วยนโยบายและมาตรการของรัฐบาลชาติต่าง ๆ เข้าแทรกแซงส่งเสริมการเติบโต และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ผลก็คือ ความเติบโตรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในหมู่ประเทศสมาชิกองค์การความร่วมมือและการพัฒนาเศรษฐกิจ (Orga-

nization for Economic Cooperation and Development: OECD) ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนเป็นประเทศอุตสาหกรรมร่ำรวย ตลอดช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๕๐ และ ๑๙๖๐ จนกระทั่งต้องชะงักงันเกิดเป็นวิกฤตร้ายแรงตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๑๙๗๐ อันเนื่องมาจากตลาดผู้บริโภครวมและการลงทุน ตลอดจนผลพวงผลิตภาพจากเทคโนโลยีใหม่ๆ ถึงจุดอิมิตัว รวมทั้งวิกฤตราคาน้ำมันโลก จากแรงกดดันของกลุ่มประเทศโอเปค (Organization of Petroleum Exporting Countries: OPEC)^{๑๗} ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง กระแสพัฒนาการก่อตัวของพลังเศรษฐกิจการเมืองใหม่ๆ จึงปรากฏขึ้นและขยายตัวเติบโตกว้างขวางและเข้มแข็งขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ บรรษัทข้ามชาติ และเทคโนโลยี ตั้งแต่เครื่องบินไอพ่น การสื่อสารโทรคมนาคม มาจนถึงยุคข้อมูลข่าวสารคอมพิวเตอร์ อิเล็กทรอนิกส์และดาวเทียม รวมทั้งขบวนการลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) ซึ่งเป็นพลังความคิดและวิชาการอันทรงอิทธิพลครอบงำในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลก หลังการพังทลายของจักรวรรดิโซเวียต และลัทธิอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ตอนสิ้นทศวรรษ ๑๙๘๐ ทั้งหมดเหล่านี้ประกอบเป็นบริบทเศรษฐกิจการเมือง และกระแสโลกาภิวัตน์ใหม่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๑๙๙๐ เป็นกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลก และเปิดตลาดการเงิน การค้า บริการ และการลงทุนอย่างกว้างขวางขึ้น เป็นลำดับมา

บทเรียนจากพัฒนาการโลกาภิวัตน์ ๒ ช่วงหลังสงครามเป็นสิ่งน่าสนใจ ตัวละครและกฎกติกาเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไปตามบริบทและสถานการณ์เศรษฐกิจการเมือง กล่าวคือจากยุคจักรวรรดิรัฐชาติยุโรปมาสู่ยุคของบรรษัทข้ามชาติกับธนาคารและองค์กรการเงินระหว่างประเทศ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ในขณะเดียวกัน ระหว่างโลกาภิวัตน์ ๒ ยุค ซึ่งเว้นช่วงกันถึง ๑๐๐ ปีเศษนี้ ก็มีความสัมพันธ์สืบเนื่องต่อกัน และมีความเป็น

“อดีตที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน” จนอาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็คือ ยุคของการเชื่อมโยงต่อเนื่องใหม่ (Reconnecting) จากที่เคยเป็นมาแต่อดีต^{๑๘} ศาสตราจารย์ ดีพัค เนยาร์ ให้อธิบายถึงความละม้ายคล้ายคลึงกันของโลกาภิวัตน์ทั้ง ๒ ช่วงไว้ ๔ ประการใหญ่ๆ คือ การขจัดกำแพงกีดกันการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ การพัฒนาส่งเสริมทางเทคโนโลยีการสื่อสารโทรคมนาคม การจัดองค์กรอุตสาหกรรม และประการสุดท้ายที่สำคัญและจะขาดเสียมิได้ก็คือ อำนาจครอบครองและครอบงำเหนือเศรษฐกิจตลาดโลก^{๑๙} ซึ่งเป็นไปในนามของหลักเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเศรษฐกิจตลาดเสรี และการแข่งขันเสรี

๓.๒.๒ ภูมิหลังลัทธิอุดมการณ์

แต่ไม่ว่าโลกาภิวัตน์ ๒ ช่วง จะมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันตามบริบทหรือกฎกติกาอย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นพื้นฐานเชื่อมโยงต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบันก็คือ ลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม (Economic Liberalism) เรื่องของเศรษฐกิจเสรีนิยมนี้ ในการวิเคราะห์อธิบายกันโดยทั่วไป ก็มักจะพิจารณากันในแง่ที่เป็นหนึ่งในบรรดาลัทธิอุดมการณ์อื่นๆ ในกระบวนการประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลัทธิส่วนรวมนิยม (Collectivism) หรือสังคมนิยม (Socialism) ซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับกระแสเสรีนิยม รวมทั้งนโยบายและมาตรการแทรกแซงของรัฐสมัยใหม่อย่างเช่น ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของเคนส์ (Keynesianism)^{๒๐} ซึ่งเป็นแนวทางตรงกันข้ามกับกระแสตลาดเสรีและการแข่งขันเสรี การวิเคราะห์อธิบายทำนองนี้ ในตัวเองไม่มีอะไรผิดแน่นอน เป็นแต่ว่า จากแง่มุมทัศนวิสัยของบทศึกษานี้ ลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมมิได้มีสถานะเป็นเพียงหนึ่งในบรรดาสำนึกความคิดและนโยบายเศรษฐกิจการเมืองอื่นๆทั้งหลายเท่านั้น

หากแต่ทรงพลังอิทธิพลเป็น “กระแสหลัก” (Mainstream) ซึ่งประกอบเป็นกระบวนทัศน์ หรือระบบคิด (Paradigm) อันแนบเนื่องอยู่ในวัฒนธรรมทางความคิดและการเรียนรู้ของสังคมโลกตะวันตกยุคสมัยใหม่จริงอยู่ ว่ากันโดยเคร่งครัดแล้ว พัฒนาการทางความคิดถึงขั้นเป็นตัวตนลัทธิที่มีเป้าหมายอุดมการณ์แข็งแกร่งชัดเจนในหลักนโยบายเศรษฐกิจตลาดเสรี กล่าวคือ ตลาดแรงงาน เงิน และสินค้า จะมาปรากฏเอาภิในช่วงต้น ๆ คริสต์ทศวรรษ ๑๘๒๐ คือเมื่อร้อยปีเศษมานี้เอง^{๒๑} แต่ความเป็นกระแสหลักอันเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงพลังความเหนียวแน่นคงทนและต่อเนื่องของเศรษฐกิจเสรีนิยม หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธิปล่อย-เสรี (Laissez-faire) นั้น ย่อมจะต้องมีพื้นฐานที่มาทางประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมที่ฝังรากลึก นอกเหนือไปจากจะเป็นเรื่องของสำนักความคิด และกลุ่มพลังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ เพราะฉะนั้น สำหรับในที่นี้จึงเห็นเป็นการสมควรและจำเป็นที่จะต้องย้อนรอยประวัติศาสตร์การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกตะวันตกโดยสังเขป อย่างน้อยก็เพื่อจะได้ตระหนักในความหมายความสำคัญและปัญหาความลึกลับขัดแย้งอย่างถ่องแท้ขึ้นในเรื่องของเศรษฐกิจเสรีนิยม และตลาดเสรีในฐานะลัทธิอุดมการณ์ “กระแสหลัก” ในสังคมวัฒนธรรมโลกตะวันตก

ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นถือว่า การค้าเชิงตลาด และ “ตลาดเสรี” เป็นหลักความคิดและเป้าหมายการค้าที่ถือกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่แรกเริ่มการก่อตัวของระบบทุนนิยมในยุโรปยุคสมัยใหม่ การค้นพบเส้นทางเดินเรือทะเลช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ กระตุ้นให้ตลาดการค้าแผ่ขยายเชื่อมโยงกันออกไปทั่วโลก จากนั้นพัฒนาการเติบโตใหญ่ของทุนและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมก็เป็นตัวเร่งให้เกิดกระบวนการผนวกเศรษฐกิจตลาดโลก หรือที่เรียกขานกันว่า โลกาภิวัตน์ เป็น

ลำดับมาจนถึงปัจจุบัน ข้อที่ประสงค์จะทำความเข้าใจในที่นี้ก็คือว่า พัฒนาการเศรษฐกิจทุนนิยมโลกที่ว่านี้ มิใช่เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นมาลอยๆ จากแรงจูงใจความต้องการผจญภัย หรือเสี่ยงโชค แสวงผลประโยชน์ความมั่งคั่งเท่านั้น หากแต่เป็นไปภายใต้กระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางปัญญาความคิดและการเรียนรู้ครั้งใหญ่ เริ่มกันตั้งแต่กระแสฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ซึ่งก่อตัวขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ในดินแดนอิตาลี แล้วจึงแผ่อิทธิพลออกไปสู่ยุโรปตะวันตกตลอดช่วงศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ เกิดการปฏิรูปทางศาสนา (Reformation) และวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะในด้านการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือ การเดินเรือรอบโลก และที่สำคัญยิ่งต่อพัฒนาการศาสตร์ยุคสมัยใหม่ ก็คือ การคิดค้นพบทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติอันเป็นปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Revolution) ทั้งหมดเหล่านี้ ประกอบกันเป็นกระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงของยุค อันมีมูลเหตุมาจากจิตสำนึกและจุดมุ่งหมายทางอุดมการณ์ กล่าวคือ เพื่อปลดปล่อยความรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์ให้เป็นอิสระจากอำนาจอิทธิพล และลัทธิอุดมการณ์ของคริสต์ศาสนจักร^{๒๒}

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า กระแสการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางปัญญาความคิดและจิตวิญญาณเช่นว่านี้ ย่อมจะต้องส่งผลกระทบอย่างกว้างใหญ่ไพศาลต่อโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจภายในสังคมโลกตะวันตก เป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงชั้นมูลฐานผลักดันให้สังคมหลุดพ้นจากอารยธรรมยุคฟิวัดัล เข้าสู่อารยธรรมยุคสมัยใหม่ ซึ่งมีนัยความหมายสำคัญยิ่งต่อกระบวนการก่อเกิดและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน ดังที่ท่านอดีตตุลาการศาลสูงแห่งศรีลังกา ซี.จี. วีราแมนตรี ได้บรรยายเป็นเชิงเปรียบเทียบสภาวะเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ในสังคมโลกตะวันตกกับสังคมโลกที่สามไว้อย่างกะทัดรัดดังนี้:

...เป็นการตั้งคำถามท้าทายต่อสิทธิอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นที่ยึดถือ คัดค้าน หรือตั้งมั่นอยู่อย่างดีเพียงใดก็ตาม แรงกระตุ้นของผล กระทบอย่างฉับพลันทันใดต่อวัฒนธรรมโบราณก็ดี การเปิดโลกใหม่ ซึ่งปลดปล่อยทั้งจิตใจ และสังคมออกจากความผูกพันของประเพณีก็ดี สำหรับยุโรป สิ่งเหล่านี้ได้ทำลายระเบียบสังคมแบบโบราณ และ ปลดปล่อยปัจเจกบุคคลให้เป็นอิสระจากกลุ่ม และผลักดันแนวคิด เรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลและความเสมอภาคให้พัฒนาก้าวหน้าออกไป กลายเป็นมรดกตกทอดของยุคนั้นสู่ยุคอื่นต่อๆ มาในยุโรป^{๒๓}

กระแสฟื้นฟูวิทยาการและความเลื่อมทรมของศาสนจักร เป็นแรง กระตุ้นให้เกิดการดิ้นรนต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการศึกษาเรียนรู้และการคิด ค้นแสวงหาความรู้ให้เป็นอิสระจากประกาศิตกตขี้กิดขวางของศาสนจักร อุปสรรคและความยากลำบากของการดิ้นรนต่อสู้เพื่ออิสรภาพของจิตใจ ที่ไม่รู้จะเห็นได้จากสิ่งที่ต้องใช้เวลาถึงศตวรรษเต็มๆ กว่าที่การค้นพบ ของ นิโคลัส คอปเปอร์นิคัส (ค.ศ. ๑๔๗๓-๑๕๔๓) โยฮานส์ เคเพลอร์ (ค.ศ. ๑๕๗๑-๑๖๓๐) และ กาลิเลโอ กาลิเล (ค.ศ. ๑๕๖๑-๑๖๔๒) จะเป็นที่เปิดเผยและยอมรับกันได้ กล่าวคือ สัจธรรมความเป็นจริงที่ว่า โลกเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาลอย่างเช่นที่ ปโตเลมีและคัมภีร์ ไบเบิลยึดมั่นถือมั่นกันมาเป็นเวลากว่าพันปี จากนั้น กระบวนการ คิดค้นทดลองทางวิทยาศาสตร์ของกาลิเลโอ ก็กลายเป็นลัทธิคัมภีร์ ยึด มั่นถือมั่นกันในวงวิชาชีพวิชาการวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การ ทดลองและอธิบายธรรมชาติและสร้างกฎแห่งธรรมชาติโดยภาษาและวิธี การวัดและคำนวณเชิงปริมาณทางคณิตศาสตร์ จากฐานความคิดที่มองเห็นธรรมชาติในเชิงเป็นเพียงวัตถุที่สามารถวัดและคำนวณเชิงปริมาณ ได้นี้เอง การเสาะแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงเปลี่ยนรูปโฉมไปใน ทางตรงกันข้าม กล่าวคือ จากที่เคยเป็นความพยายามเรียนรู้ทำความเข้าใจ

เข้าใจถึงระเบียบธรรมชาติและ การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ มาเป็นการใช้วิธีการเชิงประจักษ์ใหม่ เพื่อที่จะได้ครอบครองและควบคุมธรรมชาติในยุคของ ฟรานซิส เบคอน (ค.ศ. ๑๕๖๑-๑๖๒๖) และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทักษะที่มีต่อโลกธรรมชาตก็เปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากที่เคยถือเป็นสิ่งมีชีวิตอยู่ร่วมกัน มาสู่โลกทัศน์ภายใต้กระแสความคิดของสองนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ต่อมา คือ เรอเน เดการ์ (ค.ศ. ๑๕๙๖-๑๖๕๐) กับ ไอแซค นิวตัน (ค.ศ. ๑๖๔๒-๑๗๒๗) ซึ่งมองเห็นโลกธรรมชาติเป็นเพียงเครื่องยนต์ กลไกปราศจากชีวิตจิตใจ ไร้จุดมุ่งหมายในตัวเองสามารถจำแนกแยกส่วนและบังคับใช้งานภายใต้กฎเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์ที่คำนวณได้และพยากรณ์ได้ และด้วยโลกทัศน์อันคับแคบเช่นนี้เอง การบังคับชุดจริยธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งถูกต้องชอบธรรมจากแง่ของวิทยาศาสตร์ยุคสมัยใหม่^{๒๔}

ผลงานความสำเร็จของวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ ส่งอิทธิพลอย่างสูงต่อพัฒนาการของบรรดาศาสตร์ด้านต่างๆ เดการ์เองได้ขยายหลักคิดเชิงเครื่องยนต์กลไก รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตด้วย ซึ่งหมายความว่า มวลพืชและสัตว์ทั้งหลายรวมทั้งร่างกายและสรีระของมนุษย์เอง ก็ไม่ต่างอะไรกับการทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่างๆ ของเครื่องยนต์กลไก โลกทัศน์เชิงกลศาสตร์ที่วันนี้จึงได้เข้ามาเป็นหลักคิดพื้นฐานของบรรดาศาสตร์สมัยใหม่ทั้งหลาย ทั้งในเรื่องของฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ ชีววิทยา จิตวิทยา และการแพทย์ บรรดานักคิดทางสังคมการเมืองต่างๆ ก็พากันประยุกต์หลักการกลศาสตร์ของนิวตันให้เข้ากับศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และสังคม ถึงกับมีการขนานนามกันว่าเป็นฟิสิกส์สังคม ว่ากันตั้งแต่ จอห์น ลอค (ค.ศ. ๑๖๓๒-๑๗๐๔) เป็นที่โดดเด่นในการนำเอาแนวทัศนะแบบอะตอมทางฟิสิกส์มาใช้อธิบายสังคม ในทำนองเดียวกันกับที่นักฟิสิกส์ลดทอนองค์ประกอบของแก๊สลงไปเป็นการเคลื่อนของ

หน่วยอะตอม หรือโมเลกุลของแก๊ส ลอคก็พยายามลดทอนแบบแผนความเป็นไปที่สังเกตเห็นได้ในสังคมลงไปให้เป็นเรื่องของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ด้วยหลักเหตุผลข้อนี้ ลอคจึงพยายามประยุกต์หลักความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ เข้าไปในเรื่องของเศรษฐกิจการเมือง และจากแนวคิดของ โทมัส ฮอบส์ (ค.ศ. ๑๕๘๘-๑๖๗๙) ที่ว่า ความรู้ทั้งปวงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดเห็นที่สัมผัสรับรู้ได้ (รวมทั้งการที่ ฮอบส์เองตกอยู่ในสถานการณ์ระส่ำระสายทางสังคมการเมืองและความหวาดกลัวที่ต้องหลบหลีกหนีจากภัยคุกคามรุนแรงในยุคของตน ดังที่กล่าวถึงไว้ในบทที่ ๒) ลอค ก็นำมาใช้สรุปเอาว่า การกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากแรงกระตุ้นของผลประโยชน์ของตนเอง กฎธรรมชาติจากทัศนะของ ลอค ก็คือ เสรีภาพและความเสมอภาคของปัจเจกบุคคลทั้งปวง รวมทั้งสิทธิซึ่งในยุคของการขยายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลาง นายทุนและการแข่งขันช่วงชิงทางการค้าระหว่างชาติต่างๆ โดยสาระสำคัญ หมายความว่ารวมไปถึงสิทธิในทรัพย์สินและเสรีภาพทางธุรกิจการค้า นอกเหนือไปจากสิทธิในชีวิตและอิสรภาพ^{๒๔}

ที่กล่าวมานี้ คือที่มาที่ไปของกระแสความคิดเสรีนิยมในพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองของโลกตะวันตกยุคสมัยใหม่ การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติแผ่อิทธิพลโลกทัศน์และกระบวนทัศน์ หรือวิถีคิดต่อชีวิตมนุษย์และธรรมชาติมาสู่การจำลองแบบฟิสิกส์ หรือความเป็นศาสตร์ทางสังคม ทั้งหมดประกอบเป็นกรอบความคิดความเชื่อในกระแสเสรีนิยมตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แล้วก็ตามมาด้วยการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ยิ่งอีกวาระหนึ่งของโลก ต่อมาในช่วงกลางศตวรรษที่ ๑๘ และนั่นก็คือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งตามติดมาด้วยกระแสจักรวรรดินิยมและกระบวนกรผนวกเศรษฐกิจโลกในศตวรรษต่อๆ มาตามลำดับ ดังที่กล่าวถึงข้างต้น

ถึงตรงนี้ ถ้าเราจะทบทวนย้อนไปในประวัติศาสตร์การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงของโลกตะวันตกตลอดช่วง ๔ ศตวรรษก่อนหน้า คือ จากกระแสการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ การปฏิรูปทางศาสนา และการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นไปเพื่อปลดปล่อยความรู้และการเรียนรู้ให้เป็นอิสระจากแอกอิทธิพลของคริสต์ศาสนจักรยุคกลาง และทั้งยังผลให้เกิดกระแสความคิดเศรษฐกิจเสรีนิยมการค้า ควบคู่กันไปกับการขยายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุน มาถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรม แม้จะไม่ถึงกับเกี่ยวข้องสืบสายโดยตรงที่เดียวจากการปฏิรูปปฏิวัติทั้งหลายเหล่านี้ แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า เป็นบทสรุปของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงที่ยังผลเป็นการแตกหักจากยุคเกษตรกรรม เข้าสู่อารยธรรมใหม่ยุคอุตสาหกรรม กล่าวคือเป็นการปฏิวัติทางเทคโนโลยีเปลี่ยนรูปโฉมทุนนิยมพาณิชยกรรมมาสู่ทุนอุตสาหกรรมนิยม เป็นการปฏิวัติวิถีการผลิตและวิถีชีวิตสังคมเมือง รวมทั้งการศึกษา การขนส่ง การสื่อสารคมนาคม ขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็วตลอดจนการอพยพแผ่ขยายผู้คนพลเมืองจากยุโรปออกสู่ดินแดนโพ้นทะเล ภายใต้กระแสพลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่วุ่นวายระเบียบเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นรากฐาน ในประการสำคัญ ถึงกาลเวลาที่จะต้องมีการพัฒนาการ “ศาสตร์” ทางเศรษฐกิจขึ้นใหม่ที่สามารถใช้คำนวณและพยากรณ์ได้ด้วยวิธีการทางคณิตศาสตร์ และสถิติทำนองเดียวกับวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ และในจุดนี้เองที่กระแสนิยมความคิดเศรษฐกิจการเมืองจึงได้พัฒนาสานต่อจากที่ จอห์น ลอค ได้บุกเบิกแนวทางไว้ให้แล้วตอนช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ นักคิดคนสำคัญ ผู้ประสานเชื่อมโยงกระแสเสรีนิยมของยุคทุนอุตสาหกรรมนิยมก็คือ ออตัม สมิธ (ค.ศ. ๑๗๒๓-๑๗๙๐) ผู้เป็นต้นกำเนิดสำนักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกอันทรงอิทธิพลตราบจนถึงปัจจุบันนี้ งานเขียนสำคัญอันยึดถือเป็นต้นตำรับคัมภีร์ ทั้งในแวดวงสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะ

เศรษฐศาสตร์ และบรรดาผู้นำทางการเมือง คือ **ความมั่งคั่งแห่งชาติ** (The Wealth Of Nations) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๗๗๖ ปีเดียวกันกับการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา^{๒๖}

นอกเหนือจากสานต่อความคิดจาก จอห์น ลอค แล้ว อดัม สมิธ ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนัก ฟิซิโอแครต ของฝรั่งเศส ซึ่งถือว่า กฎธรรมชาติจะจัดการดูแลกิจกรรมเรื่องราวทั้งหลายทางเศรษฐกิจเอง ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของคนทั้งมวล ถ้าไม่มีอะไรมากีดขวาง ข้อนี้ก็เป็นที่มาของหลักความคิดความเชื่อเรื่อง “ปล่อยเสรี” อันเป็นหลัก หมายของหลักทฤษฎีเศรษฐ “ศาสตร์” สมัยใหม่ นอกจากนั้น อดัม สมิธ ยังคุ้นเคยและได้เรียนรู้จาก เจมส์ วัตต์ (James Watt ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๘๑๙) วิศวกรนักประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ ซึ่งเป็นเทคโนโลยี หลักเริ่มแรกของการปฏิวัติอุตสาหกรรม รวมทั้งเรียนรู้จากประสบการณ์ ใหม่ ๆ ของการประกอบการเอกชน การแบ่งงานในระบบโรงงาน และ เครื่องจักรกลขับเคลื่อนด้วยพลังไอน้ำ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนมีส่วนหล่อ มความคิดของอดัม สมิธ ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้พ้น จากระบบฟิวดัล เป้าหมายหลักของอดัม สมิธ ก็คือ การสร้างความ มั่งคั่งของชาติโดยอาศัยฐานการผลิตจากแรงงานมนุษย์ และทรัพยากร ธรรมชาติ การเพิ่มผลผลิตด้วยระบบวิธีการแบ่งงาน และอาศัย “มือที่ มองไม่เห็น” คือกลไกตลาดเป็นสื่อชี้นำผลประโยชน์ส่วนตัวอันเป็นวิสัย ธรรมชาติของแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการ ผู้ผลิต หรือ ผู้บริโภค ตามกฎธรรมชาติของอุปสงค์อุปทาน ซึ่งในที่สุดก็จะประสานผลประโยชน์ ส่วนตนให้เกิดผลประโยชน์ของคนทั้งหมดโดยส่วนรวม กล่าวคือ ผล ประโยชน์จากแง่มุมของการสร้างความมั่งคั่งทางวัตถุ^{๒๗}

ดังเป็นที่ทราบกัน ยุโรปคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นยุคของความ รู้แจ้ง (Enlightenment) อันเต็มไปด้วยศรัทธาเชื่อมั่นอย่างแรงกล้า

ในความก้าวหน้า และธรรมชาติความเป็นเหตุเป็นผลของมนุษย์ ดังนั้น ภายใต้อิทธิพลการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และทั้งในบรรยากาศของการมองโลกในแง่ดีเช่นนี้ อตัม สมิธ จึงเป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรก ที่สามารถอธิบายหลักการเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของเศรษฐกิจโดยอาศัยหลักสมมติฐานเบื้องต้นที่ว่า ผลประโยชน์ส่วนตนโดยธรรมชาติจะเป็นแรงผลักดันให้คนเราพัฒนาปรับปรุงฐานะของตนตามแนวความถนัดเฉพาะตัว จึงเกิดเป็นระบบการแบ่งงานขึ้น แต่ละคนจะใช้ทักษะความสามารถของตนอย่างเต็มที่ แล้วกระบวนการประสานงานทักษะความสามารถของแต่ละคนเช่นว่านี้ ในที่สุดก็ย่อมจะบังเกิดผลเป็นเป็นระบบการทำงานของสังคมโดยส่วนรวม เป็นการประสานงานความร่วมมือบนพื้นฐานของผลประโยชน์เฉพาะตน และเป็นการบรรจบกลมกลืนกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนกับส่วนรวม ซึ่งทั้งหมดนี้ ในตัวเองย่อมจะเป็นหนทางนำไปสู่การเสริมสร้างคุณค่าของมนุษย์^{๒๘}

โดยนัยนี้ เสรีนิยมตามหลักการเศรษฐศาสตร์คลาสสิกของอตัม สมิธ เรื่องของการประสานผลประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม กับการบรรลุถึงคุณค่าของมนุษย์ จึงประกอบเป็นกระบวนการอันหนึ่งอันเดียวกันโดยธรรมชาติ ด้วยศรัทธาความเชื่อในเหตุผลของมนุษย์เช่นนี้ ประกอบกับความด้อยประสิทธิภาพและการทุจริตคอร์รัปชันของรัฐบาล ซึ่งแพร่ระบาดอยู่ในยุคเดียวกันนั่นเอง อตัม สมิธ จึงโน้มเอียงไปในทางชื่นชมส่งเสริมการริเริ่มประกอบการของเอกชน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เชื่อว่าจะปล่อยปลະละเลยตามยถากรรมของกลไกตลาด หรือ “มือที่มองไม่เห็น” อย่างที่พยายามตอกย้ำกันทุกวันนี้ จนถึงกับ สันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ ต้องออกมาเตือนถึงภัยของลัทธิ “การเชิดชูบูชากลไกตลาด”^{๒๙} หากแต่เสรีนิยมทางเศรษฐกิจการค้าของ อตัม สมิธ ยังต้องอิงอยู่กับหลักการทาง

ศีลธรรม มนุษยธรรมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลประโยชน์ของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มชนคนยากคนจน ตลอดจนกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาส ซึ่งประกอบเป็นชนส่วนใหญ่ของรัฐ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลธรรมดาสามัญที่ว่า

ไม่มีสังคมใดจะเจริญก้าวหน้า และมีความสุขได้อย่างแน่นอน ถ้าหากว่าชนสมาชิกส่วนใหญ่ต้องยากจน และแร้นแค้น^{๓๐}

นอกจากนั้น ในทัศนะของ อัดัม สมิธ เอง การริเริ่มประกอบการของบรรดานักอุตสาหกรรมและพ่อค้าก็ไซ้จะปล่อยเสรีกันตามอำเภอใจ หากแต่ควรต้องมีมาตรการของรัฐในการควบคุมการลงทุนและจำกัดผลประโยชน์เชิงธุรกิจด้วย นอกเหนือไปจากบทบาทหน้าที่หลักๆ เรื่อง กระบวนการยุติธรรม การป้องกันประเทศ การปกป้องความมั่นคงของสถาบันมหาชนที่สำคัญและจำเป็น^{๓๑}

จะอย่างไรก็ตาม หลักการทางศีลธรรมและมนุษยธรรมของ อัดัม สมิธ ผู้เป็นต้นกำเนิดของเศรษฐกิจเสรีนิยมยุคทุนอุตสาหกรรมนิยม ก็เป็นอันต้องเสื่อมถอยลงไปเป็นลำดับในแวดวงนักเศรษฐศาสตร์รุ่นต่อๆ มา พร้อมกับ การขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นสู่ฐานะอำนาจและอิทธิพลยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนใหม่ ที่ได้รับการขนานนามว่า ชนชั้นกระฎุมพี (Bourgeoisie) และซึ่งยึดมั่นถือมั่นอย่างแรงกล้าและเชิดชูบูชาในระบบทุนนิยม การประกอบการเอกชนที่แข่งขันกัน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เหตุผลและความก้าวหน้า ตลอดจนการสกัดกันยับยั้งให้ชนชั้นคนยากคนจนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกต้องของตน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่มีทางเลือกอื่นใดในระบบวิธีการพัฒนาก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ นอกเหนือไปจากระบบวิธีการของทุนนิยม จากจุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษที่เป็นมาและปมวัฒนธรรมทางความคิดเช่น

ว่านี้ ลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยมจึงดำเนินไปในวิถีทางของการแผ่ขยายอำนาจความเป็นใหญ่เพื่อครอบครองเหนือโลกโดยลำดับ ทั้งหมดนี้คือกระแสการเมืองกระฎุมพีชน^{๓๒} และเป็นไปภายใต้ป้ายคำขวัญว่า “เศรษฐกิจตลาดเสรี”

๓.๓ เส้นทางเศรษฐกิจเสรีนิยม

ถ้าจะว่ากันไปแล้ว เมื่อมองย้อนไปในประวัติศาสตร์ยุคหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ก็กล่าวได้ว่า การเมืองกระฎุมพีชนได้กระทำการบรรลุผลสำเร็จหลายอย่างหลายประการ ที่เป็นมรดกตกทอดแพร่สะพัดออกไปทั่วโลกตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบผู้แทน การปกครองโดยเสียงข้างมาก หลักการถ่วงดุลอำนาจ ระบบพรรคการเมือง การเลือกตั้ง สิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป สิทธิพลเมือง และสิทธิการเมือง หลักนิติธรรม กระบวนการยุติธรรม และหลักความเป็นอิสระของศาล สถิติยุติธรรม ฯลฯ เหล่านี้ซึ่งรวมเรียกว่าระบอบรัฐธรรมนูญเสรีนิยม (Liberal Constitutionalism) ล้วนดูเป็นไปในทิศทางของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ครั้นเมื่อพิเคราะห์เจาะลึกลงไปจริง ๆ แล้ว อัจฉริยภาพและสิ่งประดิษฐ์คิดค้นทางนิติศาสตร์และการเมืองทั้งหลายทั้งปวงที่เราเรียนรู้จักกันมาในแง่มุมของความเป็นสากลนั้น โดยเนื้อแท้ก็มีจุดกำเนิดและเป็นไปเพื่อรองรับอำนาจความเป็นใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุนที่กำลังขยายตัวเติบโตขึ้นสู่สถานะบทบาทอำนาจของความเป็นอภิสิทธิ์ชนเสมอเหมือนชนชั้นปกครองใหม่นั้นเอง อันเป็นวัฏจักรธรรมชาติของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสังคมและสัมพันธภาพเชิงอำนาจ^{๓๓} “เสรีนิยม” ซึ่ง

เคยเป็นแรงบันดาลใจของชนชั้นกลางในกระบวนการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยสู่อิสระ เสรีภาพ และประชาธิปไตยมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์อันยาวนานนับศตวรรษๆ ณ บัดนี้ ได้เปลี่ยนรูปโฉมโดยสิ้นเชิงมาเป็นลัทธิแห่งการแผ่ขยายอำนาจ ความเป็นใหญ่ ทั้งนี้ ในนามของหลักการความเป็นศาสตร์เศรษฐกิจของ อดัม สมิท หรืออีกนัยหนึ่ง ลัทธิอุดมการณ์ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” (Economic Liberalism) การปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ คือ จุดแตกหักที่วานี้ และจากนั้น เพียงไม่กี่ทศวรรษต่อมา “เศรษฐกิจเสรีนิยม” ก็สามารถสถาปนาตนเองขึ้นเป็นหลักการจัดระเบียบสังคมใหม่บนพื้นฐานของระบบตลาด^{๓๔} อันเป็นแรงขับเคลื่อนกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลกสู่โลกาภิวัตน์ ๑ และโลกาภิวัตน์ ๒ เป็นลำดับมา ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

๓.๓.๑ การเมืองกระฎุมพีชนกับเศรษฐกิจตลาดเสรี

คำวลี “ปล่อยเสรี” (Laissez-faire) ซึ่งในปัจจุบันใช้เรียกขานกันโดยทั่วไป ถึงนโยบายเศรษฐกิจของสำนักเศรษฐกิจเสรีนิยม จริงๆ แล้ว เดิมทีมาจากแนวคิดสำนักฟิซิโอแครต ของฝรั่งเศส ตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แต่ในครั้งนั้น ก็ยังเป็นเพียงเรื่องของนโยบายปล่อยเสรีเชิงทุนนิยมพาณิชย์ (Mercantilism) เท่านั้น เพื่อเปิดช่องให้บรรดาพ่อค้าพาณิชย์ สามารถส่งออกเมล็ดธัญพืชกันได้โดยเสรี เป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ทั้งมวลชาวไร่ชาวนาและเจ้าที่ดินมีรายได้ดีขึ้น ส่วนกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกเหนือไปจากนั้น ก็ยังคงต้องอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมของอำนาจอันเหลือล้นของรัฐบาลฝรั่งเศส ครั้นมาถึงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจเสรีนิยมในอังกฤษต้นศตวรรษที่ ๑๙ นโยบาย “ปล่อยเสรี” จึงครอบคลุมไว้หมดทั้ง ๓ มิติ คือ แรงงาน ซึ่งเป็นไปตาม “ราคา” ในท้องตลาด เงินตรา ซึ่งมีกลไกปรับโดยอัตโนมัติ

ของตนเอง และสินค้า ซึ่งสามารถสิ้นไหลเข้าออกระหว่างประเทศอย่างเสรี กล่าวโดยสรุปก็คือ ๓ องค์ประกอบของระบบตลาดเสรี อันได้แก่ ตลาดแรงงาน มาตรฐานทองคำ (Gold Standard) และการค้าเสรี^{๓๔}

ทั้งหมดเหล่านี้ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันเป็นตรรกะความจำเป็นเพื่อการดำรงคงอยู่ และการแผ่ขยายอำนาจ ความเป็นใหญ่ของทุนอุตสาหกรรมนิยม ในจุดนี้ มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกันตามสมควรถึงเงื่อนไขทาง เศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมทางปัญญาความคิด อันเป็นสมมุติฐาน ที่มาของเสรีนิยมในแบบฉบับของอังกฤษ ผู้ครอบครองแสนยานุภาพ กองทัพเรือและอาณานิคมโพ้นทะเลทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมของเศรษฐกิจการเมืองไทย ซึ่งตกอยู่ในที่นั้งจำต้องโลกาภิวัตน์ หรือ ประพฤติตามโลก ดังที่เกริ่นไว้ในตอนต้นของบทที่ ๓ นี้ โลกกาภิวัตน์ ๑ ช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๙ กับโลกาภิวัตน์ ๒ ช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๐ ถึงปัจจุบันอาจอยู่ในบริบทและตัวละครที่แตกต่างกัน แต่ก็มีแบบแผน โลกทัศน์และวัฒนธรรมทางความคิดที่มีรากฐานสืบเนื่องกัน สำหรับ หลักนโยบายการค้าเสรี เป็นเรื่องเข้าใจกันได้ไม่ยาก ในฐานะของประเทศ อุตสาหกรรมอย่างอังกฤษ ซึ่งได้เปรียบในเรื่องกำลังทุนและเทคโนโลยี ในการผลิตสินค้าปริมาณมาก ๆ และรวดเร็วออกสู่ตลาดโลก ในขณะที่เดียวกับที่ต้องการให้สินค้าพืชพันธุ์ธัญญาหาร รวมทั้งวัตถุดิบจาก ประเทศบริวารได้หลั่งไหลเข้าประเทศอย่างเสรี เพื่อป้อนเข้าโรงงานและ ลดต้นทุนค่าจ้างแรงงาน ส่วนในด้านของมาตรฐานทองคำ ก็เป็นเรื่อง ของความจำเป็นที่จะต้องมีการรองรับความผันผวนของราคาสินค้า ก่อผลกระทบต่อค่าครองชีพผู้ใช้แรงงาน และอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา ต่างประเทศ^{๓๖}

แต่ข้อที่ควรแก่การสนใจเป็นพิเศษในที่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จาก

แง่มุมของผลกระทบต่อชีวิตและสิทธิมนุษยชน ก็คือ ในเรื่องของตลาดแรงงานเสรี ซึ่งจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ข้อเรียกร้อง “เสรีภาพทางเศรษฐกิจ” (Economic Freedom) ภายใต้ทุนอุตสาหกรรมนิยม หรือที่เรียกรวมๆ กันเป็นเชิงอุดมการณ์เสรีนิยมนั้น โดยแท้ที่จริง เป็นเรื่องที่สวนทางอย่างร้ายแรงกับหลักการคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพียงใดและอย่างไร ปมปัญหาทั้งหลายทั้งปวงมักถกเถียงวนเวียนกันอยู่แต่ในประเด็นเรื่องความชอบธรรมไม่ชอบธรรมของเป้าหมายธุรกิจการค้า “เพื่อแสวงหาผลกำไรสูงสุด” หรือว่าถ้าการแสวงหาผลกำไรสูงสุด ทวีความรุนแรงถึงขั้นเป็นการขูดรีดก่อปัญหาความยากจนยากไร้ และความเดือดร้อนระส่ำระสายในสังคมทั่วโลกอย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ทุกวันนี้ คำตอบที่ได้จนถึงบัดนี้ก็ไม่ได้แต่เพียงเบี่ยงบ่ายหลบเลี่ยงปัญหากันไปมาจนในที่สุด ทางออกที่ดีที่สุดที่นำเสนอล่าสุดจากสถาบันระดับโลก อย่างเช่นธนาคารโลก ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยอัจฉริยภาพนักวิชาการปัญญาชน ก็คือ การสร้าง “ตาข่ายความปลอดภัยทางสังคม” (Social Safety Net) แต่ความหมายจริงๆ ก็คือความปลอดภัยจากความระส่ำระสายทางสังคม เพื่อความมั่นคงยั่งยืนของ **ทุนนิยมในแบบฉบับของเศรษฐกิจเสรีนิยมและตลาดเสรี** ในขณะที่เดียวกันกับที่ปัญหาความยากจนยากไร้ ยังคงดำรงอยู่และแผ่ขยายกว้างขวางรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นโดยลำดับ

ความจริงมีอยู่ว่า การแสวงหาผลกำไรสูงสุด เป็นเพียงผลพวงดิกรรรมอันเกิดแต่เหตุ และนั่นก็คือ **เหตุจากหลักความคิดและทัศนคติ ที่มีต่อคนและธรรมชาติ** อันเป็นรากเหง้าของทุนอุตสาหกรรมนิยม กับลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยมอังกฤษศตวรรษที่ ๑๙ และซึ่งยังจะเป็นมรดกสืบทอดต่อๆ กันมาจนถึงทุกวันนี้ การปฏิวัติทางเทคโนโลยี เครื่องจักรกล เป็นจุดเปลี่ยนสังคมพาณิชย์ให้เข้าสู่วัฒนธรรม วัตถุนิยม และลัทธิความเชื่ออย่างสุดโต่งว่า ปัญหาทั้งปวงของมนุษย์จะสามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้

ด้วยสินค้าวัตถุดิบที่จะเข้าสู่ท้องตลาดอย่างไม่จำกัดปริมาณ และนี่เป็นเครื่องแสดงถึงความก้าวหน้า ในประการสำคัญวัฒนธรรมวัตถุนิยมที่วันนี้ยังไปไกลสุดถึงขั้นมองเห็นค่าของคนเป็นเพียงหน่วยแรงงาน และธรรมชาติมีความหมายเป็นเพียงวัตถุดิบ ทั้งคนและธรรมชาติ จึงไม่ต่างอะไรจากผลิตภัณฑ์สินค้าอื่น ๆ โดยทั่วไปที่ต่างก็มีราคา ซึ่งกำหนดขึ้นตามกฎธรรมชาติของอุปสงค์อุปทาน หรืออีกนัยหนึ่ง ตลาดเสรีซึ่งมี *กลไกจัดระเบียบของตัวเอง* (Self-regulating market) โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการควบคุม หรือแทรกแซงจากภายนอก^{๓๗}

รวมความแล้ว ภายใต้ระบบกลไกตลาดเสรี คนและธรรมชาติต่างถูกแปลงและตีค่าลงให้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์สินค้า และประกอบเป็นต้นทุนส่วนหนึ่งของปัจจัยผลิต ลัทธิความเชื่อเช่นว่านี้มีใ้เชื่อว่าอุปนิสัยขึ้นมอลอยๆ ในสัจญญากาศ หากแต่หล่อหลอมขึ้นมาในท่ามกลางของการต่อสู้อย่างเข้มข้นรุนแรง เพื่อล้มล้างระบอบเก่าที่พยายามให้ความอนุเคราะห์พวกคนยากคนจน โดยตรากฎหมายและมาตรการสงเคราะห์ช่วยเหลืออย่างเช่น กฎหมายคนจน (Poor Law) ซึ่งมีมาช้านานตั้งแต่ครั้งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แต่ก่อนที่จะดูว่าต่อสู้กันอย่างไร ก็พึงเป็นที่เข้าใจด้วยการอนุเคราะห์และสงเคราะห์ช่วยเหลือคนจนภายใต้กฎหมายดังกล่าว มิใช่ว่าจะช่วยฟื้นฟูบูรณะฐานะศักดิ์ศรีคุณค่า และศักยภาพสร้างสรรค์ของความเป็นมนุษย์อะไรขึ้นมา สภาพความเป็นอยู่ภายใต้การสงเคราะห์ช่วยเหลือก็แสนกระเบียดกระเสียนตั้งแต่จะกดดันให้คนยิ่งตกต่ำลง เพราะในที่สุดแล้วชะตากรรมตกทุกชาติได้ยากของมวลชนเหล่านั้น ล้วนแต่มีสมมติฐานมาจากนโยบายจงใจของชนชั้นปกครองเองรุ่นแล้วรุ่นเล่าจนเป็นกระบวนการสืบต่อกันมาที่เรียกว่า “ขบวนการปิดล้อม” (Enclosure movement) กล่าวคือการปิดล้อมพื้นที่สาธารณะ ซึ่งโดยธรรมเนียมประเพณี ชุมชนท้องถิ่นที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมาแต่ก่อน เป็นพื้นที่เปิด

ให้กับบรรดาชาวไร่ชาวนา และคนยากคนจนได้เข้าใช้ประโยชน์ แต่ครั้งเมื่อเกิดอุทสาศกรรมชนแกะกระจายตัวกว้างขวางขึ้นในช่วงศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ ขบวนการปิดล้อมจึงเปิดฉากขึ้นและแผ่ขยายออกไปทั่ว ขึ้นแรกก็โดยอาศัยน้ำมือของกลุ่มเจ้าที่ดินและพวกตระกูลชนชั้นสูงผู้กุมอำนาจ และในศตวรรษต่อๆ มา อำนาจถึงได้เปลี่ยนมือไปเป็นกลุ่มพ่อค้าวานิชย์และเศรษฐีชนบท ตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง จนในที่สุดเข้ายุคปฏิวัติอุทสาศกรรมและยุคอำนาจ “การเมืองกรรมภูมิ” ของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนใหม่ที่กำลังพุ่งถึง การผลักดันกระบวนการปิดล้อมก็ยิ่งทวีความกล้าแข็งและรุนแรงขึ้น การก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วเป็นทวีคูณด้วยพลังทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในสถานการณ์เช่นนี้ เป็นที่แน่นอนว่า มวลชนคนจนคนยากไร้สูญเสียช่องทางทำมาหากินย่อมจะยิ่งเพิ่มทวีปริมาณจำนวนขึ้นอย่างมหาศาล ถึงขนาดได้รับการขนานนามว่า ชนชั้นกรรมมาชีพ ต่อมาในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ เดียวกันนั่นเอง แต่มาคราวนี้ ขบวนการปิดล้อมมีความแตกต่างอย่างสำคัญจากที่เคยเป็นมาในอดีตตรงที่ว่า ลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมยุคการเมืองกรรมภูมิตั้งตนเป็นปฏิปักษ์โดยตรงและปฏิเสธแทรกแซงสงเคราะห์ช่วยเหลือใดๆ ของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้กฎหมายคนจนที่ใช้ยืนยาวมานับศตวรรษ ในทางตรงกันข้าม กลับยิ่งเห็นเป็นความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องขจัดกฎหมายและมาตรการสงเคราะห์ช่วยเหลือเหล่านั้นออกไปเสีย รวมทั้ง การปฏิรูปในด้านอื่นๆ เพื่อขจัดอุปสรรคกีดขวาง กระบวนการตลาดเสรี อันเป็นกลไกจัดระเบียบภายในตัวเองดังกล่าวข้างต้น^{๓๔}

แนวความคิดความเข้าใจและทัศนคติ ที่มีต่อคนและธรรมชาติ รวมไปถึงหลักนโยบายและมาตรการทางกฎหมาย การบริหารจัดการตั้งที่รวบรวมนำมาบรรยายโดยสังเขปนี้ คงจะช่วยให้มองเห็นเปรียบเทียบ

และเข้าใจได้ถึงนัยความหมายและผลกระทบต่อชีวิตประชาชนพลเมือง รวมทั้งฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วย “พื้นที่เปิด” สำหรับ ชุมชนท้องถิ่นโดยทั่วไป หากแต่ต้องตกอยู่ในที่นั่งจำต้องยอมรับสถานะ “โลกาภิวัตน์” ทำการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมตามกระแสโลกเศรษฐกิจ เสรีนิยม อย่างเช่นของไทยเรา แต่ปมปัญหาที่ไม่อาจเป็นที่ยอมรับ ปล่อยให้เป็นอย่างที่เป็นอยู่ได้อีกต่อไป ก็คือลัทธิอุดมการณ์วัตถุนิยม ที่ สรุปลงไว้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดว่า การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นับเป็นผลงานความสำเร็จของมนุษยชาติ อันนำมาซึ่งความจำเริญ เติบโตมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และดังนั้นจึงเป็นความก้าวหน้าซึ่งความ สูญเสียใดๆ ไม่ว่าจะป็นมนุษยชาติ หรือธรรมชาติ ย่อมไม่อาจถือเป็น อุปสรรคมาหยุดยั้งขัดขวางได้^{๓๙} เพราะเหตุของความเป็ลัทธิสุดโต่ง และ แปรลกแยกเป็นปฏิปักษ์ต่อคุณค่ามนุษย์ถึงเช่นนี้เอง หลักความคิดความ เชื่อเรื่องความก้าวหน้า รวมทั้งวัฒนธรรมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันเป็นฐานอ้างอิง ตลอดจนวัฒนธรรมเศรษฐกิจเสรีนิยม จึงได้ถูกหยิบ ยกขึ้นมาวิพากษ์และวิเคราะห์ประเมินกัน เผยให้เห็นถึงปัญหาช่องว่าง และทัศนคติแปรลกแยกในสภาวะความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ ทั้งใน ทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและศาสตร์สาขาวิชาอื่น พร้อมทั้งพากันเรียกร ้องให้มีการปฏิวัติปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ หรือวิธีคิดกันเสียใหม่ ให้ ได้ตระหนักรับรู้ เรียนรู้ถึงสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพ และ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเป็นศาสตร์ กับมนุษย์และธรรมชาติ หากแต่เสียง เรียกร้องที่วุ่นๆ ก็เป็นอันต้องเป็นหมั่นไป เพราะเหตุจากกระแสอำนาจ ผลการของกลุ่มชนชั้นปกครองใหม่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ที่มุ่งแต่จะ เกลี้ยอำนาจความเป็นใหญ่เหนือเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก และธรรมชาติอย่าง อิศรเสรี ทั้งนี้ ในนามของอุดมการณ์เสรีนิยม ประชาธิปไตย และ เศรษฐกิจตลาดเสรี^{๔๐}

ลัทธิอุตุนิยมวิทยา ทุนอุตสาหกรรมนิยม เสรีนิยม และนโยบายมาตรการปฏิรูปทางเศรษฐกิจสังคมนิยมในการเมืองระบอบฟาสซิสต์ ศตวรรษที่ ๑๙ ยังผลให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงและลึกซึ้งต่อโครงสร้างสังคมและสัมพันธภาพเชิงอำนาจ จะเรียกถึงขั้นว่าเป็นการเปิดศักราช *อารยธรรมใหม่* ของโลก ก็คงไม่ผิดอะไร เพราะในที่สุดแล้ว แก่นสารของเศรษฐกิจตลาดเสรี ก็คือ กระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลกนั่นเอง โดยอาศัยกลไกตลาดของกลุ่มชนชั้นกรรมวิธี โดยชนชั้นกรรมวิธี และเพื่อชนชั้นกรรมวิธี ในประการสำคัญ เป็นอารยธรรมใหม่ อันนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่มนุษยชาติโดยส่วนรวม และเพราะฉะนั้นจึงไม่อาจปล่อยให้มืออุปสรรคใดๆ มาขัดขวางได้ แล้วก็โดยนัยนี้เอง ความหมายและระบบแบบแผนของตลาด ซึ่งเป็นตัวกำกับควบคุมระบบเศรษฐกิจ ย่อมจะต้องแปรเปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ กล่าวคือ จากที่เคยเป็นที่เข้าใจกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคมโดยทั่วไป และอยู่ภายใต้การควบคุมจัดระเบียบของอำนาจสังคม แต่มาภายใต้อารยธรรมเศรษฐกิจตลาดเสรี ตามอรรถาธิบายอันแหลมคมของศาสตราจารย์ คาร์ล โปลานยี:

มันหมายความว่าไปถึงขั้นเป็นการจัดระเบียบแบบแผนของสังคม ในฐานะที่เป็นส่วนต่อของตลาด แทนที่เศรษฐกิจจะร่วมประกอบอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมกลับถือเป็นส่วนประกอบอยู่ในระบบเศรษฐกิจ ความสำคัญของปัจจัยเศรษฐกิจต่อการดำรงคงอยู่ของสังคม ทำให้ไม่มีทางสรุปเป็นอย่างอื่นได้ มาในตอนนี้ ระบบเศรษฐกิจได้จัดตั้งขึ้นเป็นสถาบันต่างๆ แยกออกไปบนพื้นฐานของแรงจูงใจ เฉพาะและมีสถานะพิเศษ สังคมจึงต้องจัดรูปให้เป็นไปในลักษณะที่เอื้ออำนวยให้ระบบที่ว่ามันได้ทำงานไปตามกฎของตนเอง ที่ว่ามานี้คือความหมายของข้อสรุปที่รู้ๆ กันอยู่ว่า

เศรษฐกิจตลาดจะสามารถทำงานได้ ก็แต่ในสังคมตลาดเท่านั้น ^{๔๑}

นี่คือต้นตอรากฐานความคิดและลัทธิอุดมการณ์ เศรษฐกิจตลาดเสรี อันสืบสายต่อเนื่องกันมาโดยตลอด ตั้งแต่เข้าสู่โลกาภิวัตน์ ๑ จนถึงโลกาภิวัตน์ ๒ ในปัจจุบัน เป็นที่แน่นอนและอาจคาดหมายกันได้ไม่ยากนักว่า โครงสร้างสัมพันธ์ภาพเช่นนี้ ย่อมจะต้องก่อปัญหาความแปลกแยกและลัทธิขัดแย้งอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังจะเห็นได้จากที่ระบบเศรษฐกิจตลาดกระทำการกดขี่ขูดรีด ทั้งคนและธรรมชาติอย่างกว้างขวางและรุนแรง ทั้งภายในประเทศอุตสาหกรรมเองและอาณานิคมทั่วโลกตลอดศตวรรษที่ ๑๙ อันเป็นแรงยั่วยุกระตุ้นให้เกิดกระแสขบวนการสังคมนิยมถึงขั้นเกิดคำประกาศคอมมิวนิสต์ (Communist Manifesto) เปิดศักราชสงครามชนชั้นขึ้น ดังเป็นที่ทราบกันแล้ว ครั้นเมื่อจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ต้องล่มสลายไป เพราะแพ้กัยเผด็จการภายในของตัวเอง และสงครามเย็นจึงเป็นอันสิ้นสุดลงตอนปลายทศวรรษ ๑๙๘๐ คือ เมื่อยี่สิบปีเศษที่ผ่านมาเนือง สถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองโลก ก็จะเป็นที่แซ่ซ้องสาธุการในแวดวงวิชาการปัญญาชนประหนึ่งเป็นชัยชนะขั้นสุดท้ายของลัทธิอุดมการณ์ และระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี ดังเช่นผลงานเขียนประกาศความสิ้นสุดของของประวัติศาสตร์ อันหมายถึงอวสานของลัทธิอุดมการณ์ และระบบเศรษฐกิจการเมืองฝ่ายตรงกันข้าม คือ สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และจะไม่มีลัทธิ และระบบคู่แข่งอื่นใดอีกต่อไป แต่ถึงกระนั้นก็ดี ถัดจากนั้นเพียงไม่กี่ปี ก็ยังตามติดๆ กันมาด้วยผลงานเขียนสำคัญเป็นการประกาศสงครามอารยธรรมกับปฏิปักษ์ลัทธิอุดมการณ์ เศรษฐกิจตลาดเสรี ภายในทศวรรษ ๑๙๙๐ เดียวกันนั้นเอง มาถึงตอนนี้คู่แข่งตัวงาย ก็ได้แก่ อิสลาม ซึ่งถือว่ายังจะเป็นสงครามขับเคี่ยวกันต่อไปในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ใหม่ ^{๔๒}

ระบบแบบแผนความคิดความเชื่อในความสำคัญยิ่งใหญ่ของ เศรษฐกิจตลาด เห็นความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นลัทธิอุดมการณ์ที่ หยิ่งรักลึกและทำหน้าที่เป็นกรอบวัฒนธรรมการเรียนรู้ และการสร้างสม ทางปัญญาความคิดของศาสตร์ทั้งปวงที่ผลิตออกมาจากแหล่งอารยธรรม ตะวันตกยุคสมัยใหม่ แล้วก็แผ่ขยายอิทธิพลกว้างขวางออกไปทั่วโลก ควบคู่ ไปด้วยกันกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ อิทธิพลวัฒนธรรม การเรียนรู้ภายใต้อารยธรรมเศรษฐกิจตลาดเสรีที่ว่านี้ ดูจะยืนยงอย่าง ไม่เสื่อมคลาย แม้ในแวดวงวิชาการปัญญาชนที่มีใจรักอิสระเสรีเปี่ยม ด้วยมนุษยธรรมนิยม และประชาธิปไตย ตัวอย่างโดดเด่นก็เห็นจะ ได้แก่กรณีของ ศาสตราจารย์อมาตยา เช่น แห่งมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด ผู้ได้รับรางวัลโนเบลทางเศรษฐศาสตร์ จากผลงานศึกษาค้นคว้าใน ประเด็นปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย กับการแก้ไขปัญหา ความยากจนอดอยาก อมาตยา เช่น นับเป็นหนึ่งในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ ไม่กี่คนที่ตื่นตัวต่อปัญหาวิกฤตความแปลกแยกและแตกแยกอันเกิดแต่ โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ จนถึงขั้นเกิดการประท้วงต่อต้านอย่างกว้าง ขวางรุนแรงทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อการประชุมองค์การการค้าโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพล กระแสโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย จึงได้มีความพยายามในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ ที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์บทวนถึงเหตุแห่งความสำเร็จ และความล้ม เหลวของระบบทุนนิยมเศรษฐกิจตลาดเสรี อมาตยา เช่น เองยอมรับถึง ว่า ประสบการณ์ ความสำเร็จ ของทุนนิยมในอดีต ไม่เพียงแต่เป็นไป ด้วยอาศัยกลไกตลาดโดยลำพังเท่านั้น หากต้องยังขึ้นอยู่กับพัฒนาการ ของการผสมผสานทางสถาบันต่าง ๆ ซึ่งเศรษฐกิจตลาดประกอบเป็น ส่วนหนึ่ง พร้อมทั้งย้ำว่า :

เราจะต้องให้การยอมรับอย่างเหมาะสมขึ้นในบทบาทของบรรดาสถาบันที่ไม่ใช่ตลาด ต่อความสำเร็จของเศรษฐกิจตลาด และบทบาทของคุณค่าที่ไม่ใช่เรื่องผลกำไร รวมทั้ง(ให้การยอมรับ)ต่อบรรดาพื้นฐานพฤติกรรมทั้งหลาย สำหรับความสำเร็จของทุนนิยม ^{๔๓}

แต่กระนั้นก็ตาม อมาตยา เช่น ก็ยังโน้มเอียงที่จะมองเศรษฐกิจตลาด เป็นตัวตั้งอยู่ดี และมองสถาบันที่มีตลาด และคุณค่าพฤติกรรมอื่น ๆ ที่มีใช่เรื่องแสวงผลกำไร เป็นเพียงตัวเสริม (Supplementation) ให้กับเศรษฐกิจตลาด ทั้งที่โดยพื้นฐานวัฒนธรรมประเพณีแต่ก่อนมาของเศรษฐศาสตร์เอง เศรษฐกิจกับเกณฑ์คุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมต่างประกอบเป็นกระบวนการชีวิตสังคมอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังที่ศาสตราจารย์จืออฟ ฮอดจสัน ได้ให้บรรยายไว้เมื่อสี่สิบปีมาแล้ว

...การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ ถึงสภาวะเป็นไปในปัจจุบันไม่ควรแยกออกจากภาพของสังคมที่เป็นธรรมและเสรี สำหรับนักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากในอดีต รวมทั้ง อดัม สมิท เดวิด ริคาร์โด คาลมากซ์ และจอห์น เมนาร์ด เคนส์ การแยกเช่นนั้น ไม่เคยทำกันอย่างเด็ดขาด ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ไม่อาจอยู่รอด และรุ่งเรืองขึ้นมาในสุญญากาศ ประวัติศาสตร์ของสังคมศาสตร์สอนเราว่า มีน้อยมาก ถ้าหากจะมี ที่ทฤษฎีจะแยกออกจากอุดมการณ์ นี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะทอดทิ้งการอ้างความเป็นศาสตร์ ตรงกันข้าม มันหมายถึงว่าเป็นการจัดความเป็นศาสตร์ ให้อยู่ใน บริบทของ(ชีวิต) มนุษย์ และสังคม ควบคู่กันไปกับทฤษฎีบริสุทธิ์ เรายังจะต้องประเมินคุณค่าของจุดมุ่งหมายทางการเมืองและสังคมอีกด้วย ^{๔๔}

๓.๓.๒ ปฏิรูปการเมืองภายใต้กระแสตลาดเสรี

เมื่อพิเคราะห์เรื่องราวมาถึงตรงนี้ เราก็คงพอจะเริ่มมองเห็นเค้า
เงื่อนของนัยความเป็นอารยธรรมใหม่ของ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” ได้ชัดเจน
ขึ้นพอสมควร และข้อนี้ย่อมจะมีความหมายความสำคัญอย่างไม่ต้อง
สงสัยต่อเรื่องของสิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นหลักการความเป็นสากล
และความสัมพันธ์เชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันของสิทธิด้านต่าง ๆ ดังที่ได้บรรยายไว้ในบทก่อน ปัญหาความ
ลักลั่นขัดแย้งและวิกฤติทางเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนความยากจนยากไร้
ในทุกวันนี้ มักจะได้รับการอธิบายกันไปในทำนองเป็นเพราะสาเหตุจาก
การที่พวกนักธุรกิจการเงินภาคเอกชนพากันตั้งหน้าตั้งตาพยายาม
ผูกขาดกอบโกยผลกำไรเกินควร หรือไม่ก็เพราะขาดจริยธรรมในการ
ประกอบการต่าง ๆ ข้อกล่าวหาอ้างอิงเหล่านี้มีส่วนถูกอยู่ แต่ก็เพียง
เพียงปลายเหตุเท่านั้น รากฐานของปัญหาทั้งปวงจริง ๆ แล้วอยู่ที่เรื่อง
ของหลักเกณฑ์คุณค่าในการจัดระเบียบสังคมมนุษย์เราเอง ปัญหาอยู่
ตรงที่ว่า ภายใต้ *อารยธรรม “เศรษฐกิจเสรีนิยม”* ที่ว่านี้ กลุ่ม
ชนชั้นนายทุน ซึ่งเคยผ่านการดิ้นรนต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพมาในอดีต
มาบัดนี้ ได้ตั้งตนอ้างอิงลัทธิอุดมการณ์สิทธิเฉพาะส่วนตนอย่างเบ็ด
เสร็จเด็ดขาด ในอันที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงหลักการจัดระเบียบ
สังคมบนพื้นฐานของ *สถาบันตลาด* อันมีกลไกจัดระบบของตนเองโดย
เคร่งครัด และปราศจากการแทรกแซงจากรัฐหรือปัจจัยภายนอกอื่นใด^{๔๔}
ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อความก้าวหน้าอันหมายถึงการจำเรียดเติบโตทางเศรษฐกิจ
วัตถุประสงค์เป็นหลักใหญ่ ส่วนสำหรับสถาบันและคุณค่าต่อชีวิตและ
สังคมอื่น ๆ ทั้งหลายรวมทั้งธรรมชาตินั้น อย่างดีก็เป็นเรื่องอันดับรอง
และถ้าจำเป็นก็พึงต้องมีบทบาทหน้าที่เอื้ออำนวยให้สถาบันกลไกตลาด
สามารถทำงานได้อย่างราบรื่นและอิสระเสรี ดังเช่นที่ใช้อ้างอิงกันในฉายา

ของ “เสรีภาพทางเศรษฐกิจ” (Economic freedom) อยู่ทุกวันนี้

กฎหมายปฏิรูป (Reform Bill) ปี ค.ศ. ๑๘๓๒ เป็นหลักหมายแห่งชัยชนะของชนชั้นกลางนายทุน เป็นการเปิดศักราชการปฏิรูปการเมืองครั้งใหญ่ โดยขยายสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง สมาชิกรัฐสภากว้างขวางออกไป จากที่เคยจำกัดอยู่แต่ภายในแวดวงของบรรดากลุ่มชนชั้นสูงเจ้าที่ดินภายใต้ระบอบฟิวด์ล จากยุคกลาง ซึ่งเป็นฐานอำนาจทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่ เหนือรัฐสภาที่เต็มไปด้วยสมาชิกจากเขตเมืองเลือกตั้งภายใต้รัฐอำนาจของเจ้าที่ดิน (Pocket boroughs) หรือไม่กี่มาจากเขตเมืองเลือกตั้งที่ร่ำรวยผู้คน (Rotten boroughs) มาภายใต้กฎหมายปฏิรูป สิทธิออกเสียงเลือกตั้งขยายฐานรวมไปถึงกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนผู้มีทรัพย์สินรายได้ ซึ่งขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นโดยลำดับ และในทันทีที่อำนาจควบคุมรัฐสภาเปลี่ยนมือไปสู่ชนชั้นปกครองใหม่ มาตรการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางนิติบัญญัติก็พรุ้งพรุดตามติดๆ กันมาตลอดในช่วงทศวรรษ ๑๘๓๐-๑๘๔๐ นั้นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตรากฎหมายปฏิรูปเปลี่ยนแปลงกฎหมายเก่า ๓ ฉบับ คือ กฎหมายแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายสงเคราะห์คนจน ค.ศ. ๑๘๓๔ (Poor Law Amendment Act 1934) กฎหมายธนาคาร ค.ศ. ๑๘๔๔ (Bank Act 1844) และกฎหมายต่อต้านกฎหมายห้ามการนำเข้าเมล็ดพืช ค.ศ. ๑๘๔๖ (Anti-Corn Law Bill 1846) กฎหมายทั้งสามฉบับที่ว่านี้มีนัยความหมายเกี่ยวข้องของสัมพันธ์และเสริมซึ่งกันและกัน นั่นก็คือ ต่างทำบทบาทหน้าที่เป็นองค์ประกอบ ๓ ด้านหลัก เพื่อการเสริมสร้างและแผ่ขยายระบบตลาด อันได้แก่ **ตลาดแรงงาน ตลาดเงินตรา และตลาดการค้า** ดังที่กล่าวถึงข้างต้น เหตุผลก็ไม่ใช่ว่าเรื่องเร้นลับซับซ้อนอะไร เพราะบรรดากฎหมายและระเบียบแบบแผนภายใต้ระบอบเก่ายุคศักดินา ล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อปกป้องคุ้มครองสถานะอภิสิทธิ์ และผล

ประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นสูงเจ้าที่ดินเป็นสำคัญ แล้วก็แน่นอน นับเป็นอุปสรรคขัดขวางการค้าเสรีอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงของอารยธรรมยุคสมัยใหม่

เป้าหมายและพฤติกรรมปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเพื่อสถาปนาระบบตลาดที่วันนี้เผยให้เห็นถึงธาตุแท้ของความก้าวร้าวรุนแรงและถืออำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของระบบตลาดเหนือชีวิตสังคมมาตั้งแต่แรกเริ่มจุดกระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมที่เดียว รวมทั้งยังเป็นการวางรากฐานของการแผ่ขยายอำนาจทำนองเดียวกันออกสู่โลกภายนอก ต่อมาในช่วงศตวรรษเดียวกันนั่นเอง ที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ ๑ ดังกล่าวข้างต้น มาตรการนิติบัญญัติอันดับแรกก็ชี้ให้เห็นเป็นแนวโน้มเช่นนั้น คือ เรื่องของการล้มเลิกระบบการสงเคราะห์ช่วยเหลือมวลชนคนยากคนจนภายใต้กฎหมายคนจน ซึ่งถือว่า เป็นตัวอุปสรรคขัดขวางมิให้เกิดมวลชนชั้นแรงงานอุตสาหกรรม หรืออีกนัยหนึ่งแหล่งตลาดจ้างงานสนองความต้องการของทุนอุตสาหกรรม ซึ่งกำลังขยายตัวเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ความจริง ก่อนหน้านั้นก็ได้มีความคิดอ่านพยายามที่จะล้มเลิกกฎหมายคนจนกันมาแล้ว เป็นแต่ว่ายังมีบรรดาบุคคลชั้นนำสำคัญๆ อย่างเช่น นักเศรษฐศาสตร์ เดวิด ริคาร์โด (David Ricardo ค.ศ. ๑๗๗๒-๑๘๒๓) และผู้นำทางการเมืองระดับนายกรัฐมนตรี อย่างเช่น รอเบิร์ต พิล (Robert Peel ค.ศ. ๑๗๘๘-๑๘๕๐) ต่างเห็นตรงกันว่า ควรจะกระทำกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่ผลผลิตลามรวบรัดบังคับเอาอย่างฉับพลันทันใดดังเช่นที่เกิดขึ้นภายใต้การครองอำนาจของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนแล้วจากกฎหมายผลักดันบังคับขับไล่ผู้คนให้จำเป็นต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานเสรีก็นำไปสู่การตรากฎหมายสถาปนาตลาดเงินตรามาตรฐานทองคำ และกฎหมายล้มเลิกการห้ามนำเข้าเมล็ดพืช (เพื่อเป็นการตัดราคาอาหารการกินและค่าจ้างแรงงาน) โดยลำดับดังกล่าว ทั้งหมดประกอบกันยัง

ผลเป็นการแผ่ขยายระบบตลาด ทั้งการนำเข้าสินค้าเกษตรและส่งออก
ผลิตภัณฑ์สินค้าอุตสาหกรรม พร้อมทั้งกระแสความคิดความเชื่อการค้า
เสรีที่ตั้งคัมภีร์ศาสนาแพร่ไพศาลทั่วโลก^{๕๖}

จะอย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจเสรีนิยมก็มีใช้ว่าจะอุบัติขึ้นมาในทันที
ทันใดที่กลุ่มชนชั้นทุนอุตสาหกรรมขึ้นมายึดกุมอำนาจการเมืองโดย
อาศัยกฎหมายปฏิรูปปี ๑๘๓๒ หากแต่โดยแท้จริงแล้ว มีความสัมพันธ์
สืบเนื่องมาจากเสรีนิยมทุนพาณิชย์ศตวรรษก่อนหน้านั้นนั่นเอง ทั้งใน
ระดับกระแสปรัชญาความคิด และในระดับกระบวนการสร้างสถาบันเพื่อ
รองรับการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ในช่วง
คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ เป็นศตวรรษการเกิดขึ้นของรัฐประชาชาติ
ระบบบริหารรัฐกิจ การเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุน และทุนนิยม
พาณิชย์โดยมีอังกฤษและฮอลแลนด์ ซึ่งผ่านการปฏิรูปโปรเตสแตนต์
เป็นมหาอำนาจหลัก ครั้งนั้นก็ได้นักคิดคนสำคัญอย่างจอห์น ลอค ซึ่ง
ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งเสรีนิยมสมัยใหม่ เป็นผู้วางพื้นฐานหลัก
ความคิดไว้ในเรื่องของสิทธิเสรีภาพ ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเสรีนิยม
แต่ก็จะเน้นหนักความหมายความสำคัญไปที่สิทธิในทรัพย์สิน และสิทธิ
ประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนเป็นหลักใหญ่ ครั้นมาถึงยุค
ปฏิวัติอุตสาหกรรมช่วงกลางศตวรรษที่ ๑๘ และมี อดัม สมิท เป็นผู้ก่อ
กำเนิดสำนักเศรษฐศาสตร์คลาสสิก วิเคราะห์อธิบายกระบวนการทำงาน
และแบ่งงานของระบบเศรษฐกิจใหม่ภายใต้กระแสพัฒนาการก้าวหน้า
ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ตลอดจนความชอบธรรมและการ
ประสานกลมกลืนระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนกับคุณประโยชน์ส่วนรวม
ดังที่ได้กล่าวถึงไว้ในตอนก่อน การเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรมที่เวลานี้
จึงเป็นพลังกดดันและกระตุ้นให้เกิดความจำเป็นต้องมีการปรับปฏิรูป
สังคมครั้งใหญ่อีกวาระหนึ่ง เพื่อรองรับไม่เฉพาะแต่พลังอำนาจอิทธิพล

ของชนชั้นนายทุนอุตสาหกรรมเท่านั้น หากรวมตลอดไปถึงขั้นการแก้ไข
ปรั้รัฐธรรมนูญเสรีนิยม อันเป็นฐานสร้างความชอบธรรมสืบทอดมาจาก
ทุนนิยมพาณิชย์ในกระแสความคิดเสรีนิยมก่อนหน้านี้ของจอห์น ลอค
ณ จุดเชื่อมต่อการแปรเปลี่ยนจากยุคสังคมนเกษตร สู่ยุคสังคมนอุตสาหกรรมบนพื้นฐานความชอบธรรมทางเศรษฐกิจเสรีนิยมหรือตลาดเสรีนี้เอง
ภารกิจทางความคิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง จึงตกได้แก่สำนักปรัชญา
ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ภายใต้การนำของ เจเรมี เบนแธม
(Jeremy Bentham ค.ศ. ๑๗๔๘-๑๘๓๒) พร้อมด้วยนักคิด
นิติศาสตร์ผู้โด่งดัง จอห์น ออสติน (John Austin ค.ศ. ๑๗๙๐-
๑๘๕๙)^{๔๗}

เบนแธมเป็นคนของศตวรรษที่ ๑๘ เช่นเดียวกับนักบอตัน สมิธ
แม้จะอ่อนวัยกว่าถึง ๒๕ ปีเศษ แต่ด้วยความเป็นอัจฉริยะในการศึกษา
เล่าเรียนมาแต่เยาว์ จึงสามารถผลิตงานเขียนสำคัญชิ้นแรกขึ้นในช่วงปี
เดียวกันกับผลงานเรื่อง *ความมั่งคั่งแห่งชาติ* คือ บทศึกษาชื่อ *ส่วน
หนึ่งว่าด้วยรัฐบาล* (*A Fragment on government*) ปี ค.ศ. ๑๗๗๖
และอีกเรื่องหนึ่งตามติดมาในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน คือ *ความรู้เบื้องต้น
ว่าด้วยหลักการเกี่ยวกับศีลธรรมและนิติบัญญัติ* (*Introduction to
the Principle of Morals and Legislation* ปรากฏเป็นร่างแรก ปี
๑๗๘๐ มาตีพิมพ์ปี ๑๗๘๙ อันเป็นปีของปฏิวัติฝรั่งเศส) เบนแธมมี
ผลงานเขียนมากมายตามแนวความสนใจอันค่อนข้างหลากหลาย แต่ที่
โด่งดังและทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่ในแวดวงนิติศาสตร์ของอังกฤษถึงขั้นเป็น
ที่กล่าวขวัญถึงจาก จอห์น สจ๊วต มิลล์ นักคิดร่วมสำนักรุ่นหลังต่อมา
ว่า ทรงคุณค่าความเป็นศาสตร์ทางกฎหมาย ในทำนองเดียวกับความ
เป็นศาสตร์ทางเศรษฐกิจของ อดัม สมิธ^{๔๘} ก็ได้แก่ ผลงานเขียนสอง
เรื่องที่ว่านี้ ซึ่งเสริมซึ่งกันและกัน จุดใหญ่ใจความมุ่งเป็นการปฏิรูปยก

เครื่องรากฐานทางปรัชญาความคิดทางนิติศาสตร์ (Jurisprudence) โดยรวม งานเขียนชิ้นแรกใช้เป็นบทตรวจสอบและวิพากษ์ *บทอรรถาธิบายกฎหมาย (Commentaries)* ของเซอร์วิลเลียม แบล็กสโตน (Sir William Blackstone) นักนิติศาสตร์ใหญ่ในเวลานั้น ส่วนงานเขียนเล่มที่สอง เป็นการนำเสนอหลักการนิติศาสตร์และนิติบัญญัติใหม่ที่ถือว่ามีความเป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับธรรมชาติความต้องการของมนุษย์อย่างเป็น รูปธรรมสัมผัสได้ ไม่ใช่หลักการแบบนามธรรมอันเลื่อนลอยดังเช่นที่นิยมใช้อ้างอิงกันใน *บทอรรถาธิบาย* ของแบล็กสโตน

ท่วงทำนองงานเขียนและอภิปรายรณรงค์เผยแพร่ความคิดของเบนแธม บ่งบอกถึงความเป็นนักปฏิรูปอย่างสูง และทิ้งสอตรงกับบริบทสถานการณ์อันสูงงอมช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสัมพันธ์ภาพทางอำนาจซึ่งตั้งเค้ามาตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๗ ในยุคทางความคิดของจอห์น ลอค ในแง่หนึ่งที่สำคัญ เบนแธมกับสำนักปรัชญาประโยชน์นิยมมีความหมายความสำคัญเป็นเสมือนแหล่งที่รวมและบทสรุปสังเคราะห์เรียนรู้จากกระแสทางปัญญาความคิดและ “ศาสตร์” ด้านต่าง ๆ จากนิติศาสตร์ อันเป็นจุดเริ่มต้นความสนใจโดยตรงของเบนแธมเอง แล้วก็ขยายวงการคบหาสมาคม และเรียนรู้กว้างขวางออกไปถึงเศรษฐศาสตร์ และการเมืองการปกครอง ทั้งหมดประกอบกันบังเกิดผลเป็นขบวนการเคลื่อนไหวปฏิรูปอย่างค่อนข้างรอบด้าน และสืบทอดยาวนานข้ามศตวรรษ จนเข้าสู่ช่วงกฎหมายปฏิรูปขยายสิทธิออกเสียงเลือกตั้งปี ๑๘๓๒ และการขึ้นครองอำนาจของกลุ่มอำนาจใหม่ในรัฐสภาดังกล่าวข้างต้น^{๔๙}

จะอย่างไรก็ตามผลงานทางความคิดเคลื่อนไหวปฏิรูปทางนิติศาสตร์ของเบนแธมเอง ต้องนับว่าเป็นเงื่อนไขอันสำคัญยิ่งต่อสัมฤทธิ์ผลของขบวนการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองของอังกฤษศตวรรษที่ ๑๙

เพราะเท่ากับเป็นการวางรากฐานทางความคิด ความรู้ และกระบวนการที่
ที่จะเป็นประหนึ่งเสาเข็มค้ำจุนให้กับโครงสร้างและระเบียบสังคมใหม่ที่
กำลังจะเกิดขึ้น ข้อนี้เป็นประเด็นที่ตั้งใจบันทึกเป็นหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้
อย่างน้อยเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัญหาภารกิจการปฏิรูปที่สังคมไทย
เรากำลังตกอยู่ในสภาวะสับสนวุ่นวายอยู่ในเวลานี้ นับตั้งแต่หลังประกาศ
ใช้รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งถือว่าเป็นผลสืบเนื่อง
มาจากกระแสขบวนการปฏิรูปการเมืองจาก ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ มาจน
ถึง “พฤษภาทมิฬ” ๒๕๓๕ ในกรณีของอังกฤษในท่ามกลางกระแสทุน
อุตสาหกรรมนิยมและเสรีนิยมเมื่อสองร้อยปีก่อน เจเรมี เบนแธม กับ
สำนักปรัชญาประโยชน์นิยม ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่อย่างไรก็ตาม
สามารถประยุกต์ใช้หลักการเหตุผลนิยมที่พัฒนากันมาตั้งแต่สมัยจอห์น
ลอค โดยพุ่งเป้าไปที่ตัวระบบนิติศาสตร์และระเบียบแบบแผนทางกฎหมาย
เป็นหลักใหญ่ นั่นก็คือ เพื่อล้มล้างระบบความคิดแบบแผนนิติศาสตร์เก่า
และสร้างนิติศาสตร์ใหม่ ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดปรัชญาของ
เบนแธม มีความหมายเป็น “ปรัชญาเรดิคัล” (Philosophical Radicals)
ไม่ใช่จะเพิ่งจะมาเป็นเอาตอนที่ได้พบกับ เจมส์ มิลล์ ผู้นำสำคัญของ
ขบวนการปฏิรูปการเมืองอังกฤษ ในปี ค.ศ. ๑๘๐๘ เมื่อเบนแธม
อายุถึง ๖๐ ปีแล้ว ดังที่นักประวัติศาสตร์ยิ่งใหญ่ทางปรัชญาตะวันตก
เบอร์ทรัน รัสเซลล์ ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้^{๕๐} บทเรียนเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า
ความเป็น “ปรัชญาเรดิคัล” ทางนิติศาสตร์เท่านั้นที่จะสามารถทะลาย
ทำนบความเป็นอนุรักษสุดโต่งทางนิติศาสตร์ได้ และในประการสำคัญ
เท่ากับเป็นการเปิดช่องทางให้สังคมได้สามารถพัฒนาก้าวหน้าต่อไปได้
โดยเสรีตามที่ควรจะเป็น

กระนั้นก็ตาม นิติปรัชญาของเบนแธมกับสำนักประโยชน์นิยม
ก็เชื่อว่าเปิดกว้างเป็นเสรีจริง ๆ หากแต่อยู่ภายใต้กรอบจำกัดและเงื่อนไข

ของกระแสพลังทุนอุตสาหกรรมนิยมและตลาดเสรี ขบวนการนิติปรัชญา ประโยชน์นิยมอาจถือได้ว่า บรรลุความสำเร็จในการวิพากษ์ลบล้างหลัก ความคิดความเชื่ออันสืบทอดมาจากยุคกลางที่ว่า กฎหมายคือข้อบัญญัติ ที่ก่อกำเนิดขึ้นและพัฒนาสะสมพอกพูนมาจากความคิดอ่านของสังคม โดยรวมในเรื่องเกี่ยวกับความถูกต้องและความเป็นธรรม ดังนั้นกฎหมาย จึงเป็นเรื่องของกระบวนการวิวัฒนาการตามจารีตประเพณี ไม่ใช่ใครผู้ใดมา บัญญัติขึ้น และบทบาทหน้าที่ของการนิติบัญญัติย่อมจำกัดอยู่แต่ใน ฐานะเป็นการประกาศใช้กฎเกณฑ์กฎหมายที่มีอยู่แล้วเท่านั้น มิใช่เป็น การสร้างกฎระเบียบอะไรขึ้นมาใหม่โดยใครผู้ใดทั้งสิ้น โดยนัยนี้ ใน ส่วนที่เกี่ยวกับสถานะบทบาทของรัฐ ย่อมถือได้ว่ากฎหมายเป็นข้อบัญญัติ ที่มีอยู่ก่อนหน้าแล้ว มิใช่เป็นเพียงผลจากการทำกิจกรรมของรัฐ หลัก การและแนวความคิดความเชื่อทางนิติศาสตร์เช่นว่านี้ ความจริงแล้วก็เป็น วิถีทางพัฒนาการของรัฐธรรมนุญอังกฤษมาตั้งแต่แรก แล้วก็เป็น ปัจจัยสำคัญช่วยถ่วงดุลเหนี่ยวรั้งการใช้อำนาจทุจริตประพฤติมิชอบ และกดขี่หลายต่อหลายกรณีด้วยกันในอดีต *บทอรรถาธิบายกฎหมาย* ของแบล็คสโตน เป็นความพยายามประมวลหลักการกฎหมายจารีต ประเพณี ขึ้นมาอย่างเป็นระบบ แต่ทว่าเป็นความพยายามที่ต้องสวนกระแส ความเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานของยุคสมัยใหม่ ซึ่งมาสรุปลงตัวที่ปฏิวัติ อุตสาหกรรมและเศรษฐกิจเสรีนิยมแห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘-๑๙^{๕๑}

ภายใต้กรอบจำกัดและเงื่อนไข ของกระแสการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจเช่นว่านี้ ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า สำนักปรัชญา ประโยชน์นิยม หรือกลุ่ม “ปรัชญาเรดิคัล” นำเสนอหลักการนิติศาสตร์ ะไรขึ้นมาแทนที่ ประเด็นข้อนี้ ก็เป็นอีกบทเรียนหนึ่งที่สำคัญยิ่ง จำเป็น ต้องได้รับการพิเคราะห์ตรวจสอบและประเมินกันให้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเด็นเกี่ยวกับความหมายและเนื้อหาสาระ รวมทั้งทิศทางของสิ่งที่

พูดและเขียนกันอย่างคลุมเครือในแวดวงวิชาชีพวิชาการว่า สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และนิติธรรม ซึ่งถือเป็นจุดขายทางอารยธรรมของโลกตะวันตก ใช้เป็นข้ออ้าง ความถูกต้องชอบธรรมที่จะพึงแผ่ขยายออกไปทั่วโลก บทเรียนสำหรับชาติมหาอำนาจอุตสาหกรรม พอเป็นที่เข้าใจกันได้ไม่ยาก เพราะเป็นการเปิดทางสะดวกต่อการแผ่ขยายพลังอำนาจทุนและเทคโนโลยีเพื่อเก็บเกี่ยวหรือแม้กระทั่งดึงดูดชุดทรัพยากรและผลประโยชน์จากทั่วโลก แต่สำหรับชาติที่อ่อนด้อยกว่าและกระหายที่จะ “ประพุดิตตามโลก” หรือโลกานุวัตร อย่างเช่นไทยในนามของ “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” และ “การพัฒนา” ภารกิจการพัฒนาสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และนิติธรรม จำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องการได้รับการพิทักษ์เพราะหากลั่นกรองกันอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแบบฉบับที่พ่วงนำเข้ามาภายใต้สูตรของ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” อย่างที่กำลังเป็นอยู่ ในประการสำคัญ จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงฐานต้นทุนทางสังคม วัฒนธรรมและศาสนธรรม รวมทั้งจารีตประเพณี “นิติธรรม” อันเคยมีมาแต่อดีต ซึ่งมีส่วนช่วยให้ถ่วงดุลและเหนี่ยวรั้งการใช้อำนาจประพุดิตมิชอบในระดับหนึ่ง ข้อคิดข้อสังเกตุจากบทเรียนยุคปฏิรูปเช่นว่านี้ จะได้นำมาประกอบการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และนิติธรรมในสังคมไทยบทต่อ ๆ ไป

จริง ๆ แล้ว สำนักปรัชญาประโยชน์นิยมแทบจะไม่ได้นำเสนออะไรใหม่ที่เดียนอกเหนือไปจากผสมผสานสังเคราะห์แหล่งกระแสความคิดปรัชญาต่างๆ ทั้งจากภาคพื้นยุโรปและในอังกฤษเอง ซึ่งประดังกันขึ้นมาในยุคของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ แต่ก็ทรงอิทธิพลอย่างสูงเมื่อโครงสร้างอำนาจใหม่ขยายตัวเติบโตใหญ่ถึงจุดสูงงอมเป็นฐานรองรับให้กับขบวนการปฏิรูปตามแนวปรัชญาประโยชน์นิยม ซึ่ง ณ บัดนี้ สามารถรวมตัวเป็นปีกแผ่นโดดเด่นขึ้นจนได้รับสมญา “กลุ่ม

ปรัชญาเรติคัล” ในศตวรรษที่ ๑๙ ต่อมา มาในขั้นนี้ ปรัชญาประโยชน์นิยมซึ่งเริ่มต้นจากเป้าหมายปฏิรูปรากฐานนิติศาสตร์และสถาบันกฎหมายอาญา จึงได้พัฒนาขึ้นเป็นขบวนการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองอย่างเต็มรูป เป็นศูนย์รวมหล่อหลอมเค้าโครงแนวทางการสร้างเสริม และพัฒนาสถาบันชาติขึ้นภายใต้กรอบวัฒนธรรมเศรษฐกิจเสรีนิยม นั่นก็คือ การกิจการสถาปนาหลักการและแนวปฏิบัติว่าด้วยรัฐบาลและอำนาจนิติบัญญัติขึ้นใหม่ แทนที่อำนาจกฎหมายจารีตประเพณีอันสืบทอดมาแต่อดีตตามหลักนิติศาสตร์ของแบล็คสโตน

ในการนี้ กลุ่มปรัชญาประโยชน์นิยมก็สามารถโล่เรียงหยิบฉวยมาใช้อ้างอิงได้ให้เข้ากับยุคสมัย ว่ากันตั้งแต่แนวคิดของโทมัส ฮอบส์ เมื่อ ๑๒๐ ปีเศษก่อนหน้าที่กำลังตกอยู่ในสภาวะลี้ภัยสงครามกลางเมืองและความล่มสลายของระบอบเก่า ในบริบทของสถานการณ์เช่นนั้น ความชอบธรรมของรัฐบาลก็มีเหลืออยู่เพียงประการเดียว คือ ชีตความสามารถ “ทำประโยชน์” ให้ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่ใช่ออยู่ที่หลักศาสนธรรม หรือกฎธรรมชาติใดๆ ซึ่งเบนแรมถากถางไว้ด้วยคำวลีที่นิยมอ้างถึงกันว่า “เป็นเรื่องเหลวไหล ดังตัวตลกบนขาหยั่ง” “Nonsense upon stilts” แล้วจากเกณฑ์คุณค่าเรื่อง “ประโยชน์” ของฮอบส์ เบนแรมก็นำมาดัดแปลงวางโครงสร้างพื้นฐานเกี่ยวกับสัมพันธภาพและปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง อำนาจนิติบัญญัติ และตลาดเสรี กล่าวคือ หลัก “ประโยชน์” (Utility) จากแง่มุมของความต้องการตามธรรมชาติมนุษย์ที่เห็นแก่ตัว แต่ก็ยังต้องการสังคมในหลักความคิดของ ฟรานซิส ฮัทชีสัน (Francis Hutcheson ค.ศ. ๑๖๙๔-๑๗๔๖) รวมทั้งแนวคิดของคล็อด เอลเวติอุส (Claude Adrien Helvétius ค.ศ. ๑๗๑๕-๑๗๗๑) ซึ่งเชื่อในการประสานผลประโยชน์ส่วนตัวกับส่วนรวม และการจัดตั้งระบอบการปกครองที่ “ทรงเหตุผล”

พร้อมด้วยอำนาจออกกฎหมาย และจัดการศึกษาเพื่อปรับปรุงคุณภาพของคนให้เป็นไปในแนวทางเช่นนั้น จากแนวคิดเรื่องประโยชน์ที่ว่าเป็นเบนแธมก็นำมาอ้างอิงประมวลเข้าเป็นทฤษฎีประโยชน์นิยมของตนเองขึ้นเพื่อใช้เป็นมาตรวัดความถูกต้องชอบธรรมของรัฐบาลและกฎหมาย เกณฑ์ที่คิดขึ้นก็ดูง่าย ๆ ง่ายๆ ตรงไปตรงมา คือ เกณฑ์ของความพอใจ และความเจ็บปวด (Pleasure and pain) อะไรก็ตามที่ให้ความพอใจ ก็ถือว่าถูกต้องชอบธรรม ในทางตรงกันข้าม อะไรก็ตามที่ก่อความเจ็บปวด ย่อมต้องถือว่า ไม่ถูกต้องชอบธรรม โดยสรุปก็คือ ใช้สัมผัสของมนุษย์เป็นตัววัดอะไรถูกอะไรผิด ถ้าพิจารณาเพียงแค่นี้ ก็ฟังดูดี ดูประหนึ่งให้คุณค่าความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพของคน แต่ทว่าเบนแธมยังได้นำเอาหลักประโยชน์ของฟรานซิส ฮัทซัน ผู้เป็นศาสตราจารย์ทางธรรมปรัชญาเช่นเดียวกันกับ อัดัม สมิธ ในช่วงแรก ๆ ของวิชาชีพวิชาการ ไปเชื่อมโยงเข้ากับเศรษฐศาสตร์คลาสสิกของอาดัม สมิธ เพราะฉะนั้น จึงถูกจำกัดให้เข้าอยู่ภายใต้กำกับของกรอบลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี และกระแสความคิดความเชื่อในกลไกตลาด อันสามารถจัดระเบียบภายในของตนเอง รวมทั้งเป็นเครื่องส่งเสริมให้สังคมมนุษย์ได้พัฒนาก้าวหน้าส่วนสำหรับการประสานผลประโยชน์ส่วนตัวกับส่วนรวมนั้น ก็เป็นที่เชื่อกันอย่างหนักแน่นอยู่แล้วตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์คลาสสิกของ อัดัม สมิธว่า ตลาดเสรี จะเป็นกลไกจัดการกับปัญหานี้โดยอัตโนมัติ และในการนี้อีกเช่นกัน เบนแธมก็ดัดแปลงคำวลีอันมีนัยเชิงศีลธรรมที่ว่า “สิ่งดียิ่งใหญ่ที่สุดของคนจำนวนมากที่สุด” (The greatest good of the greatest number) ของฟรานซิส ฮัทซัน ให้เป็นในเชิงวัตถุธรรมว่า “ความสุขยิ่งใหญ่ที่สุดของคนจำนวนมากที่สุด” (The greatest happiness of the greatest number)^{๕๒}

๓.๓.๓ เศรษฐกิจเสรีกับฐานอำนาจนิยม

อังกฤษคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นช่วงของการล่อหลอมความคิดทางปรัชญาวิชาการ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม อันเป็นผลจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ยังผลเป็นการปูพื้นฐานอารยธรรมเศรษฐกิจเสรีนิยม แล้วก็ถ่ายทอดไปสู่ขบวนการปฏิรูปการเมืองต้นศตวรรษที่ ๑๙ โดยมีสำนักปรัชญาประโยชน์นิยมภายใต้การนำทางปัญญาความคิดของเจเรมี เบนแธม เป็นสื่อเชื่อมต่อ ผลลัพธ์เป็นที่ชัดเจน ทั้งในด้านของวัฒนธรรมความคิดและการเรียนรู้ กับในด้านของการสร้างและพัฒนาสถาบันชาติภายใต้กรอบอารยธรรมที่ว่านี้ ทั้งสองด้านเกี่ยวข้องเชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นที่รู้จักกันในสูตรฉายาที่ใช้เรียกคั่น ๆ กันว่า ประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญเสรีนิยม และนิติธรรม เป็นสัญลักษณ์ของความเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ความพัฒนาก้าวหน้า และความเป็นสากลซึ่งใคร ๆ ก็พากันแสวงหา เป็นแต่ว่า ในภาพความประทับใจเหล่านี้ซึ่งผู้เขียนเองมีส่วนร่วมอยู่ด้วย มีเงื่อนไขหลายอย่างหลายประการที่สมควรได้รับการพิเคราะห์ทบทวนและประเมิน อย่างน้อยก็จากแง่มุมของผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ และสังคม และสิทธิมนุษยชน อันเป็นโจทย์หลักของบทศึกษานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อเสริมความเข้าใจในประเด็นปัญหาของเศรษฐกิจการเมืองไทย ที่ต้องตกอยู่ภายใต้เอกอารยธรรมเศรษฐกิจเสรีนิยม และทั้งเพื่อประกอบเป็นแนวทางเรียนรู้กำหนดนโยบายสาธารณะที่เหมาะสมอันเป็นประเด็นหนึ่งที่จะได้พยายามพิเคราะห์ถึงในบทที่เกี่ยวข้องต่อไป

ในประการแรกทีเดียว ควรเป็นที่ชัดเจนและยุติกันได้แล้วว่า สิ่งที่ใช้อ้างอิงเรียกกันตลอดมาว่า ตลาดเสรี อันเป็นกลไกสามารถจัดระเบียบภายในของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการแทรกแซงของอำนาจรัฐนั้น

ไม่ได้เกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ในชีวิตจริงแต่ประการใด หากเป็นแต่เพียงข้อสมมติฐานในเชิงทฤษฎี ซึ่งได้ถูกจำแลงเป็นมายาภาพของลัทธิอุดมการณ์สร้างแรงจูงใจและเป้าหมายที่จะต้องต่อสู้ผลักดันให้บรรลุถึง ในประการสำคัญที่เป็นเงื่อนไขพัฒนาธรรมการเมืองของลัทธิปล้อยเสรี ก็คือมุ่งเป็นการจัดระเบียบสังคมเพื่อสถาปนาระบบตลาดขึ้นอยู่เหนือความสัมพันธ์อื่น ๆ ในชีวิตสังคม ดังนั้นทั้งในเชิงหลักทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติของขบวนการปฏิรูปเสรีนิยมศตวรรษที่ ๑๙ ลัทธิปล้อยเสรีกับลัทธิการแทรกแซง (Interventionism) จึงเป็นนโยบายที่ยึดถือคู่ขนานไปด้วยกันเสมอ ดังที่นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ คาร์ล โปลานยี ได้สรุปเอาไว้อย่างหนักแน่น กล่าวคือ ในขณะที่ยังไม่ได้ขึ้นครองอำนาจ ก็ทำบทบาทหน้าที่เป็นขบวนการปฏิรูปการเมืองเพื่อเปิดช่องทางชนชั้นกลางนายทุนเข้าสู่อำนาจ และจัดตั้งสถาบันกลไกตลาดเสรี และครั้นเมื่อได้อำนาจแล้ว ก็ใช้อำนาจรัฐคอยปกป้องระบบตลาดที่ว่านั้นให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนต่อไป^{๕๓} โดยนัยนี้ ลัทธิและนโยบายทั้ง “ปล้อยเสรี” และ “แทรกแซง” จึงเท่ากับเป็นผลลัพธ์อันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ การผูกขาดอำนาจของชนชั้นปกครองใหม่ในอันที่จะประกอบการธุรกิจอย่างอิสระเสรีเหนือการควบคุมสอดส่องดูแลใดๆ ของสังคม หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการปฏิรูปเพื่อสถาปนาระบบอำนาจผลการและทรงสิทธิอำนาจกระทำการแต่ฝ่ายเดียว (Unilateralism) ในรูปแบบใหม่ภายใต้มายาภาพประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญเสรีนิยม และนิติธรรม แทนที่ระบอบกษัตริย์ผู้ทรงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในอดีต

ตรงนี้เองที่ขบวนการปรัชญาวิชาการยุคเหตุผลนิยมศตวรรษที่ ๑๘ ได้ก่อตัวขึ้นมารองรับกระแสอำนาจเศรษฐกิจการเมืองใหม่ พร้อมด้วยพลาณภาพทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยประสานเชื่อมโยง “ความเป็นศาสตร์” ด้านต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ทั้งเศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์

การเมืองการปกครอง และการบริหาร ทั้งหมดประกอบเป็นโครงสร้างพื้นฐานอันสถาปนาขึ้นจากการปฏิรูปยกเครื่องฐานความคิดอ้างอิงทางนิติศาสตร์ และนิติบัญญัติ ตามแนวของหลักประโยชน์นิยม ซึ่งถูกปรับให้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับหลักการเศรษฐกิจตลาดเสรีดังกล่าวข้างต้น

ประการที่สอง พลังทางความคิดปฏิรูปรากฐานหลักนิติศาสตร์ของ เจเรมี เบนธัม ประสานกับอิทธิพลขบวนการปฏิรูปการเมืองของเจมส์ มิลล์ และชัยชนะทางรัฐสภาของฝ่ายชนชั้นกลางนายทุน ยังผลเป็นการเปิดทางสำหรับนิยามความหมายของกฎหมายและนิติบัญญัติ รวมทั้งบทบาทอำนาจของรัฐบาลขึ้นใหม่ กล่าวคือ ลบล้างหลักความคิดความเชื่อที่ว่า กฎหมายถือกำเนิดที่มาจากกฎธรรมชาติ จารีตประเพณี และความคิดความอ่านของประชาคม หรือชุมชน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องสมมติเหลวไหล และยังเป็นบ่อเกิดของความไร้ประสิทธิภาพ ไม่เป็นธรรม และทุจริตคอร์รัปชัน หลักการใหม่ที่เชื่อถือได้เป็นวิทยาศาสตร์สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอุตสาหกรรม ก็คือ หลักประโยชน์ ซึ่งสามารถปรับใช้เอื้ออำนวยประโยชน์สุขได้ตามสูตร “ความสุขอันยิ่งใหญ่ของคนจำนวนมากที่สุด” บนพื้นฐานของหลักประโยชน์ ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์วัดความผิดถูกเช่นว่านี้ เกณฑ์กำหนดสถานะความเป็นกฎหมายย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไป จากหลักการที่เลื่อนลอยสมมติขึ้น ให้เป็นหลักการที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ที่ว่านี้ ก็คือ เหตุผลที่มาที่ไปของหลักนิติศาสตร์ใหม่ที่ว่า กฎหมายไม่อาจยึดถือเป็นกฎหมายได้ เว้นเสียแต่จะจะสามารถบังคับใช้ได้เท่านั้น และโดยนัยนี้เอง กฎหมายก็คือคำบัญชาของผู้ทรงอำนาจเหนือตนเอง ไม่ใช่เป็นเพียงคำประกาศประเพณี หรือสำนักทางกฎหมายที่มีอยู่แล้ว ส่วนสำหรับความหมายของหลักประโยชน์ในความคิดและวิสัยทัศน์ของขบวนการปฏิรูป

ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ย่อมไม่อาจมีเป้าหมายเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจาก เศรษฐกิจเสรีนิยม ซึ่งตามความคิดความเชื่อของเศรษฐศาสตร์คลาสสิก จะสามารถประสานผลประโยชน์ส่วนตนกับส่วนรวม และบันดาล ประโยชน์สุข อันยิ่งใหญ่ที่สุด ของชนจำนวนมากที่สุดได้^{๔๔}

จากหลักความคิดที่ว่า กฎหมายคือคำบัญชาของผู้เป็นใหญ่และสามารถบังคับใช้ได้นี้ จอห์น ออสติน นักนิติศาสตร์ยิ่งใหญ่ แห่งสำนัก ประโยชน์นิยมรุ่นต่อมาได้นำมาสานต่อ โดยเริ่มจากฐานคิด อันสืบทอด มาจากการก่อกำเนิดรัฐชาติตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และหลักความคิดของ จัง โบแดง (Jean Bodin ค.ศ. ๑๕๓๐-๑๕๙๖) ปราชญ์ฝรั่งเศส เรื่ององค์อธิปัตย์แห่งรัฐ บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ และศูนย์อำนาจรัฐที่ว่านี้เอง ในทัศนะของออสติน สังคมมนุษย์เราจะเป็นสังคม “การเมือง” ได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อเข้าอยู่ภายใต้ศูนย์อำนาจ องค์อธิปัตย์ เท่านั้น ซึ่งก็คือหลักคิดของโทมัส ฮอบส์ เมื่อศตวรรษที่ ๑๗ นั้นเอง ดังที่กล่าวถึงไว้ในบทที่ ๒ ดังนั้น ทฤษฎีเรื่องอธิปไตยแห่งชาติ และศูนย์อำนาจรัฐที่ออสตินสร้างขึ้นจึงยึดติดอยู่กับสำนักในเรื่องของ ปัญหาความมั่นคงปลอดภัยดังเช่นที่ฮอบส์เองเคยประสบมาในชีวิตยุค สงครามกลางเมือง ในสถานการณ์บ้านแตกสาแหรกขาด จิตสำนึก หวาดระแวงภัยและการแสวงหาศูนย์อำนาจคุ้มครองให้ความมั่นคง ปลอดภัย ย่อมเป็นที่เข้าใจได้ มาในยุคขึ้นครองอำนาจของชนชั้นกลาง นายทุนศตวรรษที่ ๑๙ เหตุผลของการแสวงหาความมั่นคง จึงไม่ใช่ เรื่องของภัยอันตรายอย่างเช่นในสมัยก่อนๆ หากแต่เป็นไปเพื่อสถาปนารากฐานสถาบันอำนาจรัฐค้ำจุนระบอบอำนาจรัฐใหม่ ภายใต้กระแส เศรษฐกิจเสรีนิยมนั่นเอง ทฤษฎีอธิปไตยชาติกิติ หลักนิติศาสตร์ที่ยึด ถือกฎหมายเป็นแต่เพียงคำสั่ง หรือคำบัญชาแห่งองค์อธิปัตย์แห่งรัฐ ที่เรียกกันว่า Positive Law กิติ ตลอดจนหลักอำนาจสูงสุดของรัฐสภา

(Parliamentary Supremacy) รัฐธรรมนูญเสรีนิยม และการปกครอง โดยกฎหมาย (The Rule of Law) เหล่านี้ล้วนแต่มุ่งไปสู่เป้าหมาย อันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะในที่สุดแล้ว องค์ประกอบอำนาจรัฐทั้งหมด ทั้งในด้านบริหารและนิติบัญญัติต่างก็ตกอยู่ในมือของกลุ่มอำนาจเดียวกัน โดยผ่านทางกลไกพรรคการเมือง การเลือกตั้ง และระบบคณะรัฐมนตรี (Cabinet) ในระบอบประชาธิปไตยรัฐสภา แม้แต่อำนาจด้านตุลาการ ก็ยังต้องอยู่ภายใต้อำนาจการออกกฎหมายตามหลักการอำนาจสูงสุด ของรัฐสภา แล้วอีกด้วยเหตุผลนี้เอง หลังจากกฎหมายปฏิรูป ๑๘๓๒ ออก มา จึงได้มีกฎหมายฉบับต่าง ๆ พรั่งพร้อมกันมา ซึ่งมุ่งส่งเสริมนโยบาย เศรษฐกิจเสรีและอำนาจผลประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นนายทุนและนาย จ้างเป็นหลักใหญ่ หากแต่โดยหลักประโยชน์นิยมก็ถือเอาเสียว่าผล ประโยชน์ส่วนตัวกับส่วนรวม จะประสานกันได้ด้วยอาศัยกลไกตลาดเป็น สื่อกลาง จนบังเกิดผลเป็น “ความสุขยิ่งใหญ่ที่สุด ของคนจำนวนมากที่สุด” ได้ในที่สุด^{๕๕}

และเงื่อนไขประการที่สามที่ตามมาจากฐานอำนาจนิยม อันแฝง อยู่ในหลักปรัชญาประโยชน์นิยมและทฤษฎีนิติศาสตร์ของ จอห์น ออสติน ซึ่งเป็นที่นิยมยึดถือกันเป็นหลักสากล และดูจะรวมถึงในแวดวงนิติศาสตร์ ของไทยเราด้วยก็คือ ผลกระทบต่อเรื่องของหลักการและแนวปฏิบัติ เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ความจริงก็คือว่าหลักความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ ของอังกฤษ และรวมถึงสหรัฐอเมริกาด้วยนั้น ถูกจำกัดกรอบอยู่ภายใต้ กระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมและวัฒนธรรมอำนาจเป็นใหญ่ ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เนื่องด้วยเป็นวัฒนธรรมสิทธิ ที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการต่อสู้เรียกร้อง ของกระแสชนชั้นกลางนายทุน และดังนั้น จึงมุ่งเน้นกันที่เรื่องของ สิทธิในทรัพย์สินเป็นสำคัญ แล้วถ้าจะยึดถือกันเป็นหลักการสิทธิมนุษย-ชนสากลอย่างที่พยายามผลักดันยึดเยียดกันตามกระแสโลกาภิวัตน์ขณะนี้

อย่างดีที่สุดก็คงเป็นได้แต่เพียงหลักการสากลชนิดครึ่งดีครึ่งร้ายเท่านั้น เพราะสุมเสียงที่จะกลบกลายไปเป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ ด้วยการบั่นทอนทำลายสิทธิเสรีภาพของคนอื่นชาติอื่นอย่างที่ไซต์จัดโมโก (Saedjatmoko) นักคิดชาวอินโดนีเซียและอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยสาธาณูปการ ได้เคยแสดงความเป็นห่วงเป็นใยไว้เมื่อหลายปีมาแล้ว^{๕๖}

ยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่ความเป็นตัวตนของสิทธิก็ยังคงขึ้นกับการรับรู้รับรองบังคับใช้โดยกฎหมายภายใต้อำนาจของคฤธิปไตย ซึ่งก็คืออำนาจรัฐนั่นเอง ไม่ใช่เป็นข้อเรียกร้องทางศีลธรรมจากกลุ่มชนผู้ทรงสิทธิเบนแรมเองผู้ให้กำเนิดสำนักปรัชญาประโยชน์นิยม ก็มีความคิดความรู้สึกดูหมิ่นดูแคลนหลักทฤษฎีสิทธิของคนดังที่ประกาศไว้ในปฏิญญาสิทธิของคนและพลเมืองของปฏิวัติฝรั่งเศสว่าเป็นเรื่องเหลวไหลลึ้นดีพร้อมทั้งย้าถึงอำนาจของกฎหมายรัฐที่จะเป็นตัวกำหนดความชอบธรรมของสิทธิ ด้วยสำนวนโวหารเสียดแทงอันเป็นที่เล่าขานกันว่า :

สิทธิ...เป็นลูกของกฎหมาย เพราะจากกฎหมายจริง จึงได้เกิดมีสิทธิของจริง...แต่จากกฎหมายฝันเฟื่อง หรือจากกฎธรรมชาติที่นึกฝันปั้นแต่งขึ้นโดยกวี โดยนักโวหาร และนักค้ายาพิษทางศีลธรรม และกมุขปัญญา จึงได้เกิดมีสิทธิประเภทฝันเฟื่อง อันเปรียบได้กับฝูงลูกอ่อนนอกสมรสของเหล่าอสูรกาย^{๕๗}

ในรูปการณืเช่นนี้ การนิยามและพัฒนากฎสิทธิ จึงขึ้นอยู่กับอำนาจของชนชั้นปกครองภายใต้กระแสเศรษฐกิจเสรีนิยม และเสรีนิยมจึงต้องเปลี่ยนรูปโฉมไปสู่การแบ่งแยกและแปลกแยกชัดเจนระหว่างกลุ่มชนชั้นที่มีกับกลุ่มชนชั้นที่ไม่มี ฝ่ายคนรวยกับฝ่ายคนจน ฝ่ายปกครองกับฝ่ายผู้ถูกปกครอง ดังที่เห็นๆ กันอยู่ในทุกๆ วันนี้ แต่ที่น่าคิดอย่างยิ่ง ก็คือว่า

หลักการสิทธิแบบแยกส่วนครั้งดีครั้งร้ายเช่นว่านี้ กลับเป็นที่เชื่อถือและยึดถือกันในแวดวงวิชาการปัญญาชน รวมทั้งนักสิทธิมนุษยชนนอกตะวันตก ถึงกับนำมาใช้อ้างอิงเป็นเกณฑ์ส่วนหนึ่งของการประเมินคุณค่าพัฒนาการสิทธิมนุษยชนสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในข้อที่ว่า สิทธิจะถือเป็นสิทธิจริง ก็ต่อเมื่อบังคับใช้ได้ตามกฎหมาย (Judiciability) ดังที่เบนแธมกับบออสตินตอกย้ำเอาไว้^{๕๘}

ความแข็งแกร่งและก้าวร้าวระรานของเศรษฐกิจเสรีนิยม เป็นแรงกระตุ้นให้จำต้องตั้งคำถามต่อความสมบูรณ์ขอบธรรมของสถาบันประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญเสรีนิยม และการปกครองโดยกฎหมายตามที่ถือปฏิบัติกัน แม้แต่จอห์น สจีวิต มิลล์ แห่งสำนักประโยชน์นิยมรุ่นหลังสุดก็ยังมองเห็นและตระหนักถึงปัญหาเงื่อนไขอันปมความสุดโต่งสุดชั่วที่วันนี้เป็นอย่างดี ถึงกับบอกร้างท้วงติงการใช้อำนาจโดยไม่คำนึงถึงผลภัยเสียหายต่อผู้อื่น แม้จะเป็นเพียงเสียงส่วนน้อยก็ตาม แต่ข้อวิพากษ์ที่คมชัดจริง ๆ ก็เห็นจะได้แก่ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx ค.ศ. ๑๘๑๘-๑๘๘๓) เจ้าสำนักสังคมนิยม และเจ้าของร่วมคำประกาศคอมมิวนิสต์ (Communist Manifesto ค.ศ. ๑๘๔๘) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นอัตรานาซิสต์ในวัฒนธรรมสิทธิปัจเจกนิยมของตะวันตก ทั้งมิลล์และมาร์กซ์ แม้จะห่างไกลกันในเชิงลัทธิอุดมการณ์ แต่ต่างก็ตระหนักเห็นค่อนข้างตรงกันถึงคุณค่าความสำคัญของความเป็นคนในชุมชน หรือประชาคมอันเป็นสายใยพันระผูกพันการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม^{๕๙} เรื่องของพันธะความเป็นชุมชนหรือประชาคม รวมทั้งหลักการความรับผิดชอบในฐานะองค์ประกอบของวัฒนธรรมสิทธิ เป็นประเด็นจุดสนใจที่ได้เกริ่นถึงไว้บ้างแล้วในบทก่อน และยังคงได้หยิบยกขึ้นมาพิเคราะห์ศึกษาในบทต่อไป

๓.๔ คู่มือฉบับใหม่

๓.๔.๑ ข้อพึงพิจารณาเบื้องต้น

เท่าที่บรรยายมา มุ่งเฉพาะพัฒนาการเศรษฐกิจเสรีนิยมในอังกฤษเป็นหลัก จากช่วงของการล่อหลอมทางความคิดอุดมการณ์อย่างรอบด้านในศตวรรษที่ ๑๘ จนเข้าสู่ช่วงของขบวนการปฏิรูปในศตวรรษที่ ๑๙ จัดตั้งสถาปนาสถาบันชาติ ครอบคลุมทั้งเศรษฐกิจ กฎหมาย การเมือง การปกครอง และการบริหาร ตลอดจนองค์กรข้อมูลความรู้วิชาชีพวิชาการสาขาต่าง ๆ รวมถึงรัฐประศาสนศาสตร์ และการทหาร ทั้งหมดประกอบเป็นโครงสร้างพื้นฐานรองรับพลังการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเสรีนิยมขยายดินแดนออกสู่โลกภายนอกอันกว้างใหญ่ไพศาล จนบรรลุผลสำเร็จสามารถสถาปนาตนเองขึ้นสู่สถานะความเป็นจักรภพอังกฤษ แต่จริง ๆ แล้ว เศรษฐกิจเสรีนิยมศตวรรษที่ ๑๘ ไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่ภายในของอังกฤษเท่านั้น หากยังได้แผ่อิทธิพลกว้างขวางออกไปถึงในหมู่ผู้นำจัดตั้งระบอบรัฐธรรมนูญเสรีนิยมของสหรัฐอเมริกา (Founding Fathers) และกลุ่มปัญญาชนเอนไซโคลปีเดีย (Encyclopaedists) ของฝรั่งเศสด้วย สำหรับในฝรั่งเศส หลังจากกลุ่มฝ่ายหัวรุนแรงปฏิวัติฝรั่งเศสเข้ากุมอำนาจแล้ว เศรษฐกิจเสรีนิยมก็เป็นอันหมดอิทธิพลลงไป แต่ในกรณีของสหรัฐอเมริกาหลังประกาศอิสรภาพ ปี ๑๗๗๖ อันเป็นปีเดียวกันกับการตีพิมพ์ *ความมั่งคั่งแห่งชาติ* ของอดัม สมิธ การปฏิวัติอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีขยายตัวอย่างรวดเร็ว ควบคู่ไปกับกระแสอิทธิพลของเศรษฐกิจเสรีนิยม ซึ่งกลับประสบความสำเร็จมากที่สุดในสหรัฐอเมริกา เพราะไม่ต้องพบกับอุปสรรคขัดขวางจากระบบฟิวดัลและอิทธิพลทางด้านศาสนจักรของรัฐ รวมทั้งกระแสขบวนการสังคมนิยมของยุโรป เป็นแต่ว่าอเมริกายังจำกัดฐานะบทบาทของตนเองอยู่ภายในกรอบลัทธิมอนโร

(Monroe Doctrine ค.ศ. ๑๘๒๓) ที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอก รวมทั้งมีปัญหาเอกภาพภายในที่ยังต้องจัดการ ซึ่งก็ระเบิดออกมาเป็น สงครามกลางเมืองฝ่ายเหนือกับฝ่ายใต้ในช่วงทศวรรษ ๑๘๖๐ แต่พอ ย่างขึ้นศตวรรษที่ ๒๐ ศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองโลกจึงเคลื่อนตัว สู่อเมริกา ในขณะที่ยุโรปต้องประสบกับความหายนะจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๑๔-๑๙๑๘) และสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยาวนานต่อ จากนั้น^{๖๐}

พิเคราะห์ออกไปจากทัศนวิสัยทางประวัติศาสตร์เช่นนี้แล้ว เศรษฐกิจเสรีนิยม จึงดูค่อนข้างจะเป็นระบบแบบแผนเฉพาะตัวของวัฒนธรรม แองโกลอเมริกัน เป็นความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกระหว่างสองรัฐชาติ ซึ่งมีสายใยผูกพันกันทางภาษาและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง นี่เป็นข้อสังเกตเบื้องต้น ที่เข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์ ช่วยฉายภาพความรู้ความเข้าใจในพัฒนาการของเศรษฐกิจเสรีนิยม ภายใต้การนำและแสนยานุภาพความเป็นอภิมหาอำนาจของสหรัฐอเมริกา ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐/๒๑ ในทำนองเดียวกับที่อังกฤษได้กระทำมาแล้วในศตวรรษที่ ๑๙ หากแต่อยู่ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป เท่านั้น จุดประสงค์ในตอนท้ายของบทที่ ๓ ว่าด้วย “เศรษฐกิจ การเมือง โลกาภิวัตน์” นี้ จึงจะจำกัดขอบข่ายเรื่องราวเฉพาะในส่วนเกี่ยวกับ พัฒนาการของเหตุการณ์และเงื่อนไขสถานการณ์แวดล้อม รวมทั้งการจัดการระบบองค์กรโดยสังเขป จากโลกาภิวัตน์ ๑ สู่มหาภิวัตน์ ๒ ในรูปของ “เสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) ส่วนสำหรับตัวกลไก และแนวเนื้อหาการทำงานของเศรษฐกิจตลาดเสรีในบริบทและสภาวะแวดล้อมใหม่ของศตวรรษที่ ๒๐ นั้น จะได้นำไปศึกษาและอธิบายเป็น ทำนองบทนำให้กับบทที่ ๔ ถัดไปว่าด้วย “เศรษฐกิจการเมือง โลกาภิวัตน์ไทย” ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อช่วยให้ภาพที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับผลกระทบ

จากปฏิสัมพันธ์ของเศรษฐกิจการเมืองภายในกับภายนอกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ๒ ซึ่งบทบาทน่าจะอยู่ที่สหรัฐอเมริกา

ในพัฒนาการจากโลกาภิวัตน์ ๑ สู่มหาสงครามโลกาภิวัตน์ ๒ ที่ว่านี้ ก่อนอื่นต้องไม่ลืมว่า ทั้งสองช่วงมีความสัมพันธ์สืบเนื่องต่อกัน ดังที่ศาสตราจารย์ตีฟฟี่ เนยาร์ สะท้อนออกด้วยคำวลี “อดีตที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน” ตามที่อ้างถึงไว้ในตอนท้ายของ ๓.๒.๑ หากแต่ตีฟฟี่ เนยาร์ มุ่งเน้นเอาเฉพาะตรงที่ความละม้ายคล้ายคลึงกันในเรื่องของการขจัดกำแพงกีดกันทางการค้า การพัฒนาเทคโนโลยีสื่อสารคมนาคม การจัดระบบองค์กรอุตสาหกรรม และอำนาจอิทธิพลเหนือเศรษฐกิจตลาดโลก เหล่านี้ ซึ่งเป็นที่ชัดเจนถูกต้องแน่นอน แต่อดีตอันดำรงอยู่ในปัจจุบัน ที่ต้องถือว่าเป็นรากฐานวัฒนธรรมร่วมกันของเศรษฐกิจเสรีนิยม ยุคศตวรรษที่ ๑๙ ของอังกฤษ กับเสรีนิยมใหม่ยุคศตวรรษที่ ๒๐/๒๑ ของสหรัฐอเมริกา ก็คือหลักการจัดระเบียบสังคมบนพื้นฐานและภายใต้กำกับของสถาบันตลาดพร้อมด้วยระบบและเครื่องมือกลไกทางกฎหมาย การเมืองการปกครอง การบริหารและวิชาชีพวิชาการ ซึ่งทั้งหมดสรุปรวมเป็นฐานอ้างอิงความชอบธรรมในสูตรไตรลักษณ์เสรีนิยม คือ “ประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญเสรีนิยม และการปกครองโดยกฎหมาย” รากฐานวัฒนธรรมเศรษฐกิจการเมือง ที่ว่านี้ ได้สถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงลงตัวแล้วในช่วงศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ข้อแตกต่างหลากหลายย่อมมีอยู่เป็นธรรมดาระหว่างระบอบรัฐสภาของอังกฤษ กับระบอบประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ตามสภาวะการณ์แวดล้อม และบริบททางประวัติศาสตร์ โลกาภิวัตน์ ๑ กับ ๒ ก็ทำนองเดียวกัน ย่อมเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันออกไปตามบริบทและสถานการณ์ แต่ทั้งสองต่างก็ร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในวัฒนธรรมอำนาจนิยมอันแนบเนื่องอยู่ในลัทธิคัมภีร์ตลาดของเศรษฐกิจเสรีนิยม

๓.๔.๒ ภูมิหลังพัฒนาการและเงื่อนไขปมความลึกชั้น ขัดแย้ง

ได้กล่าวไว้ในตอนท้าย ๓.๒.๑ เกี่ยวกับภูมิหลังพัฒนาการโลกาภิวัตน์ช่วงแรกแล้วว่า สงครามโลก ๑๙๑๔-๑๙๑๘ เป็นจุดปิดฉากกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลก ภายใต้อำนาจอิทธิพลครอบครองครอบงำของบรรดาจักรวรรดิชาติยุโรป ซึ่งต่างพากันละทิ้งหลักการการค้าเสรี โดยตั้งกำแพงภาษีกีดกันและช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่ทางการค้าการเงินระหว่างกัน เศรษฐกิจโลกล่มสลายและเข้าสู่วิกฤตรุนแรงถึงขั้นระเบิดเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นในเวลาเพียง ๒๐ ปีเศษ ประเด็นที่เห็นสมควรต้องอธิบายขยายความกันในจุดนี้ ก็คือว่า เมื่อพิเคราะห์กันถึงที่สุดแล้ว สมมุติฐานจริงๆ ของวิกฤตเศรษฐกิจโลกที่วานี้ก็เกิดแต่ภายในธรรมชาติของตัวระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมนั่นเอง นั่นก็คือ เรื่องของปัญหา **วัฏจักรทางธุรกิจการค้า** ความจริงวัฏจักรขึ้นๆ ลงๆ ทางการค้าก็ไม่ใช่ว่า จะเป็นปรากฏการณ์แปลกใหม่อะไร หากได้มีมาตั้งแต่ก่อนยุคทุนนิยมเสียอีก และยิ่งความสูญเสียทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน เป็นแต่ว่า ในสมัยก่อนๆ ได้อาศัยพื้นฐานจารีตประเพณีของสังคมช่วยผ่อนคลายความทุกข์ยากเดือดร้อนกันไประดับหนึ่ง ผิดกับในระบบทุนนิยม ซึ่งยึดถือเอาหลักการและเป้าหมายการกอบโกยผลกำไรสูงสุดเป็นคุณธรรมยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาในยุคทุนอุตสาหกรรมนิยมและเศรษฐกิจเสรีนิยม พลังตลาดเป็นที่ยึดถือเชิดชูบูชากันในฐานะเป็นสื่อกลางประสานประโยชน์ส่วนตัวกับส่วนรวม ยังผลเป็น “ความสูญยิ่งใหญ่ที่สุด ของคนจำนวนมากที่สุด” ดังกล่าวแล้ว และพลังตลาดที่ว่านี้ ก็คือ เครื่องสำแดงพลัง **สิทธิในทรัพย์สินอันเกิดแต่ความมั่งคั่งทางการเงิน** นั่นเอง^{๖๑}

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนนิยมและเสรีนิยม เต็มขีดของทุนอุตสาหกรรมนิยม และเศรษฐกิจเสรีนิยม เช่นว่านี้ ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำอันแนบเนื่องอยู่ในวัฏจักรทางธุรกิจการค้าจะรุนแรงโหดเหี้ยมเพียงใด โดยเฉพาะต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลชนผู้ใช้แรงงาน เราได้เห็นกันมาแล้วถึงความล่มสลายของชุมชนและมวลชนชนบทจากผลกระทบของ “ขบวนการปิดล้อม” บีบบังคับให้เกิด “ตลาดแรงงาน” รองรับการต้องการของระบบการผลิตอุตสาหกรรม ดังนั้น ในช่วงเวลาเดียวกันกับขบวนการปฏิรูปเปิดทางการขึ้นสู่อำนาจของกลุ่มชนชั้นนายทุนนั่นเอง วัฏจักรการตกต่ำทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตลอดช่วงทศวรรษ ๑๘๓๐ และ ๑๘๔๐ ทั้งในอังกฤษและภาคพื้นยุโรป จึงเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกระแสความคิดและขบวนการก่อการจลาจลต่อต้านและปฏิวัติล้มล้างทุนนิยมกันอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ขบวนการปฏิวัติเหล่านี้ก็ถูกกำราบปราบปรามลงไป พร้อมด้วยการปฏิรูปขยายสิทธิเสียงทางการเมืองกว้างขวางออกไปโดยลำดับ รวมถึงการรับรู้รับรองสิทธิจัดตั้งสหภาพของชนชั้นแรงงาน ปัจจัยสำคัญที่ช่วยบรรเทาคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทางสังคมการเมืองลงไป ก็คือ สภาวการณ์ทางเศรษฐกิจที่ฟื้นตัวและรุ่งเรืองขึ้นหลังทศวรรษ ๑๘๔๐ เมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมแผ่ขยายออกไปทั่วยุโรปและสหรัฐอเมริกา แล้วจากนั้นเอง บรรดามหาอำนาจตะวันตกทั้งหลาย จึงเริ่มออกตระเวนนำเอาระบบการค้าเสรีของตนออกไปขู่เชิญบังคับใช้เอากับชาติต่างๆ ในภูมิภาคอื่นๆ ทั่วโลก รวมทั้งไทยเรา^{๖๒}

การปฏิวัติอุตสาหกรรม เทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคม ตลาดการค้า การเงิน และการลงทุน ทั้งหมดเหล่านี้ประกอบกันเป็นพื้นฐานของโลกาภิวัตน์หรือกระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลก สำหรับช่วงแรก ซึ่งก็หมายถึงว่า วัฏจักรทางธุรกิจการค้าย่อมจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ

ทั่วโลกด้วยควบคู่กันไป ไม่ได้จำกัดวงเฉพาะเป็นรายประเทศอย่างเช่นในอดีต การล่มสลายของธนาคารแห่งหนึ่งในนครนิวยอร์ก ปี ค.ศ. ๑๘๕๗ ก่อวิกฤตลูกกลามจากสหรัฐออกไปถึงอังกฤษ เยอรมันนี สแกนดิเนเวีย และข้ามไปสู่อเมริกาใต้ ก่อให้เกิดการล้มละลาย และการตกงานกันโดยทั่วไป แต่ที่ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนอย่างกว้างขวางรุนแรงยิ่งกว่าถึงขั้นเป็นการปิดฉากเศรษฐกิจโลกที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ก็คือ การแตกสลายของตลาดหุ้นนครนิวยอร์ก ปี ค.ศ. ๑๘๗๓ อันสืบเนื่องจากการตกต่ำที่กรุงเวียนนา วิกฤตครั้งนี้กินเวลาอยู่ถึงกว่า ๒๐ ปี แล้วยังตามมาด้วย “เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่” (Great Depression) ในช่วงปลายทศวรรษ ๑๙๒๐ ต่อมา^{๖๓} มาคราวนี้ เศรษฐกิจกึ่งอาณานิคมของไทยได้รับผลกระทบโดยตรง และประกอบเป็นชนวนส่วนหนึ่งนำไปสู่การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ดังเป็นที่ทราบกัน

เหตุปัจจัยหลักของวัฏจักรทางธุรกิจการค้าที่วันนี้อาจจำแนกได้เป็น ๒ ประการใหญ่ ๆ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความล้นเกินขัดแย้งทั้งต่อสังคมในวงกว้างดังกล่าวแล้วและ*ภายในกระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมเอง* กล่าวคือ ปัจจัยประการแรกทีเดียว ก็ได้แก่เรื่องของศักยภาพเทคโนโลยีอันเป็นตัวจักรสำคัญของการผลิต การตลาด และเป้าหมายการขยายตัวเติบโตอย่างไม่มีที่สิ้นสุดภายใต้กระแสลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยม ในการนี้ จึงย่อมต้องอาศัยการลงทุนประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ อยู่อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นจูงใจให้เกิดการลงทุนและเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) ในตลาดของการแข่งขันช่วงชิงความได้เปรียบทั้งในด้านราคา และคุณภาพ รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดตลาดผู้บริโภคใหม่ ๆ การล่มสลายของตลาดหุ้นปี ค.ศ. ๑๘๗๓ เป็นผลสะท้อนของความล้าสมัยในศักยภาพของเทคโนโลยียุคต้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรม (เครื่องจักรไอน้ำ ลิงทอ รถไฟ เหล็กและเหล็กกล้า)

และการเปลี่ยนผ่านมาสู่เทคโนโลยียุคใหม่ (พลังไฟฟ้า ปีโตรเลียม เคมี และเครื่องจักรยนต์) ในสภาวะการณ์เช่นนั้น อัตราผลกำไรของภาคอุตสาหกรรมรุ่นเก่าย่อมต้องตกต่ำลงไปและไม่อาจบริหารจัดการในรูปแบบของธุรกิจเอกชนต่อไปได้อย่างเหมาะสม ข้อนี้จึงเป็นเหตุผลที่เมื่อเกิดสงครามโลกปี ค.ศ. ๑๙๑๔ ขึ้น รัฐจึงต้องเข้าไปครอบครองและควบคุมอุตสาหกรรมสำคัญ ๆ อย่างเช่น การรถไฟและอุตสาหกรรมถ่านหิน ความจริงก่อนหน้านี้ภาครัฐรวมทั้งเทศบาล ก็ได้เข้าไปถือครองควบคุมอุตสาหกรรมและสาธารณูปโภคหลัก ๆ อยู่แล้ว อย่างเช่น การประปา การสื่อสารคมนาคม เป็นต้น สงครามโลกครั้งที่ ๑ ช่วยเป็นแรงกระตุ้นให้บรรดาผู้นำทางการเมืองพากันตระหนักเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นถึงปัญหาประโยชน์สุขและสวัสดิการของสาธารณชนที่เกี่ยวข้องอยู่กับภาคอุตสาหกรรมหลัก ๆ ทั้งหลาย นอกเหนือไปจากผลกำไรของภาคธุรกิจเอกชน และเพราะฉะนั้น จึงยอมรับในความจำเป็นที่จะต้องให้มันโยบายเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น โดยคำนึงถึงเป้าหมายหลัก ๓ ประการควบคู่กันไป อันได้แก่ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ผลกำไร และการจ้างงาน แทนที่จะปล่อยให้เสรีให้ชีวิตเศรษฐกิจต้องเป็นไปตามยถากรรมภายใต้กลไกตลาดและการกดดวงผลกำไรเป็นใหญ่ อย่างที่บรรดาเจ้าลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมทั้งหลายใช้อ้างกัน ข้อนี้ควรหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็คือว่า บรรดานโยบายและมาตรการให้รัฐเข้าครอบครองและบริหารจัดการภาคอุตสาหกรรมและบริการหลัก ๆ ที่ว่ามานั้นนั้น เป็นเรื่องของเหตุผลความจำเป็นในทางปฏิบัติโดยแท้ มิใช่เกิดจากการแตกหักเชิงหลักการพื้นฐาน หรือลัทธิอุดมการณ์แต่ประการใด หากแต่เป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาพิษภัยต่อสังคมจากระบบตลาดเสรีและทั้งเพื่อปกป้อง และพิทักษ์รักษาประโยชน์สุขและสวัสดิการของชนส่วนใหญ่ในสังคมเป็นสำคัญ^{๖๔}

ประการที่สอง เป็นตัวก่อปัญหาความลึกลับขัดแย้งต่อเศรษฐกิจ ตลาดเสรีโดยตรง กล่าวคือ ความล้มเหลวของระบบในการกระตุ้นอุปสงค์ เพียงพอต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจโลก สงครามโลกครั้งที่ ๑ จบลงด้วยความหายนะของบรรดาชาติมหาอำนาจในยุโรป และการขึ้นสู่ความเป็นมหาอำนาจโดดเด่นทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา ทำนองเดียวกันกับผลสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากเป็นดินแดนอยู่ห่างไกลจากเวทีการสู้รบ และทั้งได้ประโยชน์จากการเข้าร่วมสงคราม สาเหตุที่เศรษฐกิจอันเฟื่องฟูต้องประสบความล้มเหลวก็มีไข่อะไรอื่นไกลเลย หากเป็นเพราะตัวความสำเร็จในการกอบโกยผลกำไรสูงสุดนั่นเอง อันเป็นเป้าหมายหลักของเศรษฐกิจเสรีนิยม ในขณะที่เดียวกับที่อัตราค่าจ้างแรงงานตกต่ำลง ดังนั้น ในยามเศรษฐกิจตลาดเสรีเฟื่องฟู อุปสงค์มวลชนจึงไม่อาจขยายตัวได้ทัดเทียมกับอัตราการขยายตัวอย่างรวดเร็วของผลิตภาพ ผลก็คือ การผลิตล้นตลาด และการเก็งกำไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านอสังหาริมทรัพย์ และในที่สุดความล่มสลาย ทางออกสำหรับสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นเศรษฐกิจระดับทวีป ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจภายนอก อย่างเช่นอังกฤษก่อนหน้านั้นก็คือเร่งขยายสินเชื่อผู้บริโภครายชานใหญ่ เพื่อรองรับผลิตภัณฑ์อุปโภคบริโภคจากเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สหรัฐเป็นต้นคิด อย่างเช่นรถยนต์และสื่อบันเทิงต่าง ๆ ทั้งหมดเหล่านี้ กล่าวคือ การแบ่งบานของทั้งการเก็งกำไรอสังหาริมทรัพย์และสินเชื่อผู้บริโภค ตกเป็นภาระของระบบธนาคารซึ่งต้องแบกภาระหนี้สินที่ไม่อาจชำระคืนได้ เศรษฐกิจสหรัฐซึ่งเฟื่องฟูขึ้นหลังสงคราม จึงต้องถดถอยลงและเข้าสู่ภาวะ “เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่” ในปี ค.ศ. ๑๙๓๒ ดังกล่าวข้างต้น รัฐบาลประธานาธิบดีรูสเวลต์ (Franklin Delane Roosevelt ค.ศ. ๑๘๘๒-๑๙๔๕ ประธานาธิบดี ๑๙๓๓-๑๙๔๕) พยายามกู้สถานการณ์ด้วยนโยบาย “ข้อตกลงใหม่” (New Deal) เข้าแทรกแซงควบคุมจัดการ

เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ ทำนองเดียวกันกับรัฐบาลชาติต่างๆ ในยุโรป เศรษฐกิจสหรัฐทำท่าจะเฟื่องฟูขึ้นอีก แต่ในช่วงปลายทศวรรษ ๑๙๓๐ นั้นเอง ก็กลับทรุดและชะงักตัวลง (Stagnation) อันเป็นสภาวะที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน ยกเว้นนักเศรษฐศาสตร์อังกฤษ จอห์น เมนาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes ค.ศ. ๑๘๘๓-๑๙๔๖) ผู้เคยวิพากษ์การประชุมแวร์ไฮไซส์เจรจาค่าปฏิกรรมสงครามจากเยอรมันในงานเขียนเรื่อง *ผลสืบเนื่องทางเศรษฐกิจของสันติภาพ* (The Economic Consequences of the Peace ค.ศ. ๑๙๒๐) โดยกระตุ้นเตือนให้ตระหนักถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องให้เศรษฐกิจเยอรมันได้กลับฟื้นขึ้นเพื่อเสถียรภาพความมั่นคงของเศรษฐกิจเสรีนิยมในยุโรป แต่ทว่าชาติมหาอำนาจในยุโรปเอง โดยเฉพาะฝรั่งเศส กลับต้องการให้เยอรมันอ่อนแออยู่ต่อไปเพื่อความมั่นคงของตนเอง ในที่สุด ผลสะท้อนจาก “เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่” นั้นเอง ก็กลายเป็นแรงกระตุ้นหนุนให้ขบวนการชาตินิยมรุนแรงในเยอรมันได้ขึ้นสู่อำนาจการเมือง “ด้วยวิถีประชาธิปไตย” ภายใต้การนำของ ออดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler ค.ศ. ๑๘๘๙-๑๙๔๕) และเป็นชนวนก่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นในไม่ช้า ต่อมาในปี ๑๙๓๙^{๖๕}

จะอย่างไรก็ตามนโยบายโครงการ “นิวดีล” หรือ “ข้อตกลงใหม่” ของรัฐบาลประธานาธิบดีรูสเวลต์ ก็ต้องถูกจำกัดอยู่ภายใต้กระแสอิทธิพลของบรรดานายทุนธุรกิจขนาดใหญ่และสถาบันศาลสูงสุด (Supreme Court) และเพราะฉะนั้น จึงไม่อาจบังเกิดผลจริงจังต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจและลดปัญหาการตกงานอย่างจริงจัง แล้วที่ไม่ได้ถูกต่อต้านขัดขวางอะไรนัก ก็เพราะเป็นนโยบายที่ให้การส่งเสริมสนับสนุนภาคธุรกิจการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกกฎหมายกำหนดให้บรรดาธนาคารทั้งหมดเข้าประกันเงินฝากในระดับหนึ่งไว้กับองค์กรรัฐบาล คือ

บรรษัทประกันเงินฝากสหรัฐฯ (Federal Deposit Insurance Corporation) อันเท่ากับเป็นการให้ประกันเงินฝากของบรรดาคนออมรายเล็กรายย่อยไปด้วย รัฐบาลชาติต่างๆ ในยุโรปก็ดำเนินรอยตามไปในแนวทางทำนองเดียวกัน จนกลายเป็นหลักปฏิบัติให้รัฐต้องมีพันธหน้าที่เป็น “ผู้ให้กู้แหล่งสุดท้าย” ของภาคธุรกิจธนาคารไปในที่สุด แต่ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ รวมทั้งนโยบายมาตรการแทรกแซงของรัฐในปัญหาเศรษฐกิจสังคมด้านอื่นๆ ก็หมายความว่า เศรษฐกิจเสรีนิยม ณ บัดนี้ได้พัฒนาคลี่คลายมาเผยให้ประจักษ์ชัดถึงความล้มเหลวของระบบกลไกตลาด ที่ไม่อาจปล่อยให้จัดระเบียบภายในของตนเองโดยลำพัง (Self-regulating) อย่างที่อ้างเอาไว้แต่แรก หากแต่ยังต้องอาศัยอำนาจจัดการดูแลของรัฐ ทั้งในขั้นตอนจัดตั้งตั้งที่กระทำกันในช่วงการปฏิรูปเสรีนิยมคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และในขั้นตอนของการสนับสนุนค้ำจุนจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องสวัสดิการสังคม การจ้างงาน การค้าประกัน การล้มละลายของสถาบันการเงิน หรือแม้แต่การส่งเสริมการลงทุนของภาคธุรกิจเอกชน อย่างเช่น การให้เงินอุดหนุน การประกันเงินกู้ การลดหย่อนภาษี ตลอดจนการวิจัยและพัฒนา ฯลฯ^{๖๖} และนโยบายมาตรการชุดเดียวกันนี้เอง ยังจะได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้สำหรับชาติกำลังพัฒนาทั้งหลายที่จัดอยู่ในค่ายโลกเสรียุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งนี้ในนามของเศรษฐกิจตลาดเสรี

รวมความแล้ว บทบาทของรัฐที่จำเป็นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกำกับดูแลภาคเศรษฐกิจสำคัญๆ และจัดสวัสดิการสังคมต่างๆ เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ ในอังกฤษอันเป็นต้นกำเนิดของเศรษฐกิจเสรีนิยมเอง รัฐบาลพรรคเสรีนิยมสมัยลอยด์ ยอร์จ (Lloyd George ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๔๕) เป็นรัฐมนตรีคลัง (๑๙๐๘-๑๙๑๕) และนายกรัฐมนตรี (๑๙๑๖-๑๙๒๒) ก็ได้เดินไปในแนวทางที่ว่านี้อยู่

แล้ว อย่างเช่น โครงการบำนาญผู้สูงอายุ (๑๙๐๘) และโครงการประกันสังคม (๑๙๑๑) อย่างไรก็ดี แนวความคิดและมาตรการเหล่านี้ก็เป็นเพียงความพยายามที่จะรับมือกับปัญหาตามที่เกิดขึ้น ยังมีได้เป็นระบบเชิงทฤษฎีหรือนโยบายอะไร จนกระทั่งปรากฏผลงานเขียนสำคัญของเคนส์ คือ *ทฤษฎีทั่วไปว่าด้วยการจ้างงาน ดอกเบี้ย และเงิน* (General Theory of Employment, Interest and Money) ซึ่งตีพิมพ์ออกมาในปี ค.ศ. ๑๙๓๖ เป็นการนำเสนอทฤษฎีและนโยบายทางเลือกจากหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ และนโยบายเศรษฐกิจตลาดเสรีที่ล้มเหลว กล่าวคือ รัฐบาลจะต้องมีบทบาทรับผิดชอบให้เกิดการจ้างงานสูงสุด (Full employment) อันเป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ ในแวดวงการเมืองและธุรกิจเองไม่ลွ้จะคล้อยตามแนวคิดที่จะให้รัฐเข้ามามีบทบาทบริหารจัดการเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นที่ยึดถือกันเคร่งครัดว่าเป็นเรื่องอยู่ในอาณาธุรกิจของภาคเอกชนโดยเฉพาะ หากแต่เพราะเหตุภัยคุกคามของสงครามจากเยอรมัน เป็นแรงผลักดันให้ทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกา จำต้องเร่งทำการระดมสร้างกำลังทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ และเพราะเหตุความจำเป็นต้องเตรียมรับสงครามกับเยอรมันนั่นเองที่ยังผลให้สหรัฐซึ่งกำลังประสบกับปัญหาการตกงานอย่างรุนแรงตลอดทศวรรษ ๑๙๓๐ ได้สามารถกระตุ้นให้เกิดการจ้างงานสูงสุดได้อย่างรวดเร็ว^{๖๗}

โดยนัยนี้ ภาวะสงครามจึงเป็นจุดเริ่มต้น จากความจำเป็นของสถานการณ์ มาเป็นหลักการนโยบาย อันเป็นที่ยอมรับนับถือกันทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงนโยบายให้รัฐบาลได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงในการขึ้นนำทางเศรษฐกิจมหภาค รวมทั้งจัดสวัสดิการสังคมด้านต่างๆ อันจำเป็นต่อการอ้างความสอดคล้องสมานฉันท์ภายในสังคม ไม่ใช่จะหวนกลับไปสู่ระบบปล่อยเสรี ดังที่เคยยึดถือกันในช่วงก่อนสงครามโลก

ครั้งแรก ซึ่งรังแต่จะก่อปัญหาความทุกข์เข็ญของมวลชนและความขัดแย้งแตกแยกกันในสังคม สำหรับผู้นำชาติมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรในตอนนั้น เป้าหมายอุดมการณ์ของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่ใช่แค่เพียงอยู่ที่ชัยชนะทางการทหารเท่านั้น หากหมายรวมไปถึงการสร้างเสริมสังคมที่ดีขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สวัสดิการสังคม และการจ้างงานสูงสุด รัฐบาลอังกฤษภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีวินสตัน เชอร์ชิลล์ (Winston Leonard Spencer Churchill ค.ศ. ๑๘๗๔-๑๙๖๕ นายกรัฐมนตรี ๑๙๔๐-๑๙๔๕) ในช่วงคับขันยามสงคราม ประกาศใช้นโยบายรัฐสวัสดิการ และการจ้างงานสูงสุด แล้วยังตามมาด้วย “รายงานบีเวอริจ เรื่องการจ้างงานสูงสุด” ปี ๑๙๔๒ (Beveridge Report on Full Employment โดยเซอร์ วิลเลียม บีเวอริจ นักเศรษฐศาสตร์ (William Henry Beveridge ค.ศ. ๑๘๗๙-๑๙๖๓) ซึ่งวางแผนจัดตั้งโครงการประกันสังคมในอังกฤษหลังสงคราม จากนั้นหลักนโยบายการจ้างงานสูงสุดทำนองเดียวกันก็ไปปรากฏในกฎหมายจ้างงานของสหรัฐปี ๑๙๔๖ (Employment Act 1946) และในรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐที่สี่ของฝรั่งเศส รวมความแล้ว นโยบายมาตรการปฏิรูปทางเศรษฐกิจสังคมได้รับการสนองตอบเป็นอย่างดี ไม่ใช่เพราะจากแรงกดดันของมวลชน หรือเพราะความเกรงกลัวเหตุการณ์ปฏิวัติต่อต้านอย่างที่เคยเกิดขึ้นในอดีต หากแต่เป็นเรื่องที่รัฐบาลชาติมหาอำนาจตะวันตก ต่างพากันตระหนักและให้การยอมรับเป็นหลักนโยบายปฏิบัติของตนเอง^{๖๘}

๓.๔.๓ ความเสื่อมถอยสู่อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ: ฉันท- มติวอชิงตัน

เป็นอันว่า ควบคู่กันไปกับที่ลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ได้พัฒนาเติบโตใหญ่สามารถหล่อหลอมชนชั้นปกครองใหม่ ขึ้นเถลิงอำนาจการเมืองภายใต้ฉายา “ตลาดเสรี” อย่างพลการและเบ็ดเสร็จ วัฏจักรทางธุรกิจการค้าอันเกิดแต่เนื้อในของเศรษฐกิจเสรีนิยมนั้นเอง ก็ก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำรุนแรงเรื้อรังและปัญหาความทุกข์เข็ญและขัดแย้งแตกแยกภายในสังคมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปრაกฏการณ์เช่นว่านี้ ถ้าจะว่าไปแล้ว เป็นเครื่องสะท้อนถึงลัทธิอุดมการณ์และชนชั้นปกครองที่ยึดถืออำนาจความเป็นใหญ่เป็นที่ตั้ง รวมตลอดไปถึงความอ่อนด้อยในแวดวงวิชาการปัญญาชน ซึ่งพากันหลงใหลอยู่ในภวังค์แห่งอำนาจ ตรงนี้เองคือหัวใจของสิ่งที่เรียกขานกันว่า “เสรีภาพทางวิชาการ” ในท่ามกลางสภาวะทางความรู้และอำนาจเช่นว่านี้ ผลงานทางความคิดและวิชาการของ จอห์น เมนาร์ด เคนส์ จึงเป็นที่โดดเด่นและควรแก่การยกย่องสรรเสริญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชนชั้นนายทุนและนักเศรษฐศาสตร์ค่ายเสรีนิยมเองโดยทั่วไป เพราะเท่ากับเป็นการบุกเบิกแนวทางกอบกู้ระบบทุนนิยมและเสรีนิยมแท้ๆ ให้กลับฟื้นคืนมาสู่ความถูกต้องชอบธรรมและแม้เพื่อความยั่งยืนสถาพรของตนเองในที่สุด ผลงานเขียนของเคนส์ เรื่อง *ทฤษฎีทั่วไปว่าด้วยการจ้างงาน ดอกเบี้ย และเงิน* ที่อ้างถึงข้างต้น มาปรากฏตีพิมพ์เอาในปี ๑๙๓๖ แต่นับเป็นผลงานทางความคิดอันพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๑๙๒๐ ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนและความล้มเหลวของระบบทุนนิยม ที่ขาดการชี้แนะและส่งเสริมจากปฏิบัติการของรัฐบาลที่ชาญฉลาด ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ผ่านการพิสูจน์แล้วว่า ทุนนิยมมีแนวโน้มอยู่ในตัวเองที่จะขาดเสถียรภาพและความยั่งยืน คำตอบของเคนส์ ก็คือ นโยบายมาตรการ

ต่าง ๆ ควรต้องเป็นไปโดยอาศัยการควบคุมอันชาญฉลาดของรัฐ แทนที่จะเอาแต่ยึดถือกันถึงขั้นเป็นลัทธิเทิดทูนบูชาปล่อยให้อะไร ๆ ขึ้นอยู่กับพลังของตลาดอันมีขอบเขต^{๖๕}

จะอย่างไรก็ตาม หลักเศรษฐศาสตร์และแนวนโยบายของเคนส์ ที่ว่ามานี้แม้จะเป็นที่เห็นพ้องกันในบรรดารัฐบาลชาติมหาอำนาจในยุโรป ซึ่งต่างมีความเป็นสังคมนิยมประชาธิปไตยกันอยู่โดยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีทางการเมือง แต่ทว่าในบริบทของสหรัฐอเมริกาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง คงจะเป็นด้วยกระแสอำนาจอิทธิพลของกลุ่มทุนธุรกิจขนาดใหญ่และสถาบันศาลสูงสุดดังที่กล่าวถึงข้างต้น ตัวประธานาธิบดีรูสเวลต์ แห่งพรรคเดโมแครตเอง ผู้ประกาศนโยบาย “นิวดีล” ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีครั้งแรกในปี ๑๙๓๒ ก็ยังคงพูดวิพากษ์โจมตีประธานาธิบดีฮูเวอร์ (Herbert Hoover ค.ศ. ๑๘๗๔-๑๙๖๔ ประธานาธิบดี ๑๙๒๙-๑๙๓๓) อย่างรุนแรงในเรื่องงบประมาณขาดดุลและการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ทั้ง ๆ ที่ตัวเนื้อหาสารัตถะนโยบายเศรษฐกิจ “นิวดีล” ของรูสเวลต์ อิงอยู่กับแนวทางที่เคนส์ได้เสนอแนะไว้ในงานเขียน *ทฤษฎีทั่วไป* ซึ่งสนับสนุนให้ใช้งบประมาณรายจ่ายของรัฐ เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการจ้างงานสูงสุดเพื่อฟื้นการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวม ด้วยเหตุนี้เอง ปฏิบัติการนโยบาย “นิวดีล” จึงดำเนินไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ บังเกิดผลช่วยให้เกิดอัตราการว่างงานลดลงไปได้บ้าง แต่ก็ยังเป็นไปอย่างเชื่องช้าจากอัตราถึงร้อยละ ๒๕ ลงเป็นร้อยละ ๑๔ ในช่วง ๕ ปีระหว่าง ๑๙๓๓-๑๙๓๗ บรรดาที่ปรึกษาคนสำคัญของประธานาธิบดีรูสเวลต์ ยังไม่อาจตระหนักชัดถึงความหมายและความสำคัญของข้อเสนอแนะของเคนส์ ได้อย่างจริงจัง จนกระทั่งถึงปี ๑๙๓๘ เมื่อเกิดวิกฤตฉุกเฉินและคุกคามต่อความหายนะของเศรษฐกิจภาคสินค้าและธนาคารโดยรวม ทั้งที่วิกฤตได้ตั้งเค้ามาตั้งแต่ปี ๑๙๓๒

อันเป็นช่วงการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดี และมีธนาคารถึงจำนวนกว่า ๑,๔๐๐ แห่งต้องล้มละลาย จากนั้นตั้งแต่ช่วงต้นปีต่อมาบรรดาธนาคารที่เหลือทั้งหมด ตกอยู่ในสถานการณ์อ่อนแอจนขาดความมั่นคงแน่นอน ถึงขั้นที่มลรัฐต่างๆ กว่า ๒๑ รัฐ เริ่มจากรัฐเดลาแวร์ และรัฐมิชิแกน จำต้องประกาศพักกิจการธนาคาร (Banking moratorium) ร้อนถึงประธานาธิบดีรูสเวลต์ ต้องเข้ามาประกาศพักกิจการธนาคารทั่วประเทศ พร้อมทั้งสั่งห้ามการจำหน่ายเคลื่อนย้ายทองคำ ทางด้านสภาkongเกรส ก็ตอบสนองได้อย่างรวดเร็ว โดยผ่านกฎหมายให้อำนาจประธานาธิบดี ที่จะจัดการปรับองค์กรและเปิดธนาคารที่ปิดไปแล้วให้ได้ มีพื้นฐานที่มั่นคงขึ้น^{๗๐}

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น วิฤตภัยคุกคามจากเยอรมันเป็นแรงผลักดันกระตุ้นให้สหรัฐจำต้องเร่งระดมสร้างแสนยานุภาพทางการทหารอย่างรวดเร็ว ผลจากการทุ่มเทงบประมาณใช้จ่ายในการนี้ ก็คือ สามารถเปลี่ยนรูปโฉมฐานะเศรษฐกิจของสหรัฐขึ้นมาได้อย่างทันตาเห็น จากที่เคยตกต่ำและตงงานกัน กลับเข้าสู่การจ้างงานกันอย่างล้นเหลือ และได้ผลิตผลเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ทั้งในด้านผลิตภัณฑ์และบริการในช่วงสงครามเต็มรูปแบบในปี ๑๙๓๙-๑๙๔๕ โดยนับนี้ สงครามจึงเท่ากับเป็นตัวผลักดันบังคับให้สหรัฐจำต้องรับเอาหลักนโยบายที่อาจเรียกกันว่า “ลัทธิเคนส์ทางการทหาร” เพื่อให้เกิดการจ้างงานสูงสุด โดยจัดงบประมาณขาดดุลอย่างจำใจ ในส่วนของเคนส์เองก็ให้การยอมรับถึงบทบาทความสำคัญของงบประมาณรายจ่ายลงทุนเพื่อการป้องกันประเทศ ต่อเป้าหมายโดยรวมของการจ้างงานสูงสุด^{๗๑} ประเด็นเรื่องนโยบายงบประมาณขาดดุล เพื่อใช้จ่ายสร้างงานสาธารณะ และโครงการสวัสดิการสังคมต่างๆ จะได้เป็นชนวนข้อถกเถียงต่อสู้อย่างสำคัญระหว่างพรรคฝักฝ่ายทางการเมืองช่วงต่อไปของสหรัฐในโลกยุคหลังสงคราม แต่ ณ

จุดนี้เห็นสมควรนำเอาเรื่องราวความเคลื่อนไหวและทำที่ปฏิบัติการในแวดวงของกลุ่มธุรกิจการเมืองและนักวิชาการปัญญาชนฝ่ายลัทธิอนุตมการณ์ เศรษฐกิจเสรีนิยมมาบันทึกไว้ให้ได้เป็นที่รับทราบกัน อย่างน้อยเพื่อความต่อเนื่องและประกอบการทำความเข้าใจในพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองสู่อีกขั้นขั้นตอนหนึ่งของโลกาภิวัตน์ยุคหลังสงครามเย็น รวมทั้งในประการสำคัญเพื่อการเรียนรู้ถึงความตื่นลึกหนาบางในเชิงลัทธิอนุตมการณ์ของบรรดาสถาบันการศึกษาการวิจัยทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองในโลกตะวันตก โดยเฉพาะกลุ่มประเทศแองโกล-แซกซอน อังกฤษ สหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย

เราได้เห็นแล้วว่า เศรษฐกิจเสรีนิยมต้องแพ้ยัยจากภายในของตนเองอย่างไร ทั้งผลจากการก่อกรรมทำเข็ญ ก่อความขัดแย้งระส่ำระสาย และแตกแยกในสังคมชาติและนานาชาติ และจากวัฏจักรทางธุรกิจการค้าซึ่งก่อความปั่นป่วนและล่มสลายทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า หลักการทางเศรษฐศาสตร์และข้อเสนอแนะนโยบายทางเศรษฐกิจของจอห์น เมนาร์ด เคนส์ เปรียบเสมือนนักบุญมาโปรดช่วยกู้สถานการณ์ปกป้องระบบทุนนิยมมิให้ต้องถึงแก่อับปาง พร้อมทั้งยังวางหลักประกันให้เศรษฐกิจทุนนิยมเองสามารถเติบโตด้วยความมีเสถียรภาพ กล่าวคือ การจ้างงานสูงสุดและสวัสดิการสังคม โดยนโยบายการคลังขาดดุลและงบประมาณใช้จ่ายสร้างงานสาธารณะ ทั้งหมดนี้ว่าไปแล้วล้วนแต่เป็นเรื่องของตรรกะและสามัญสำนึกโดยแท้ ในประการสำคัญเป็นหลักการและแนวทางอันสอดคล้องกับเป้าหมายของชีวิตและสังคม รวมทั้งได้พิสูจน์ให้เห็นจากประสบการณ์ถึงประสิทธิภาพประสิทธิผลในการกอบกู้ความตกต่ำและล้มละลายทางเศรษฐกิจ ในช่วงสงครามและหลังสงคราม

แต่กระนั้นก็ดี จากแง่มุมของเจ้าลัทธิอนุตมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม

และเป้าหมายของการแสวงอำนาจความเป็นใหญ่ในแผ่นดินและโลก หลักการเศรษฐศาสตร์การเมืองของเคนส์ มิใช่เป็นแต่เพียงการปฏิวัติทางปัญญาความคิดและวิชาการเท่านั้น หากยังหมายถึงเป็นการล้มล้างลัทธิอุดมการณ์ศักดิ์สิทธิ์อันมีอาจแต่ต้องได้ นั่นก็คือ เป็นการปฏิเสธลัทธิหลักคิดและความเชื่ออันเป็นหัวใจของลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมในข้อที่ว่า ระบบทุนนิยมทำงานได้ดีที่สุด ถ้าหากปล่อยให้ดำเนินไปตามลำพัง โดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ แล้วพลังตลาดก็จะเป็นหลักประกันให้เป็นไปได้เช่นนั้นตราบเท่าที่มีการแข่งขันกันทั่วโลก ข้อโต้แย้งของเคนส์ก็อยู่ที่ว่า ความพยายามที่จะให้บรรลุถึงความสมดุลบนพื้นฐานที่ว่านั้นได้ล้มเหลวอย่างชัดเจน และประสบการณ์ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นกันแล้วว่า การค้าเสรี การเคลื่อนย้ายทุนนิยมระหว่างประเทศ และการถือกรรมสิทธิ์ของต่างชาติในสินทรัพย์ของชาติต่างๆ นั้น รังแต่จะเป็นชนวนนำไปสู่สงครามมากกว่าสันติภาพ^{๗๒}

จะอย่างไรก็ตาม ผลงาน “ปฏิวัติ” ของเคนส์ ก็ต้องเผชิญกับการตอบโต้ทางปัญญาความคิดและวิชาการในทำนองเดียวกัน บุคคลผู้เป็นมันสมองของ “การปฏิวัติได้กลับ” ที่ว่านี้ก็คือ ฟรีดริค ไฮเอค (Friedrich August von Hayek ค.ศ. ๑๘๘๙-๑๙๙๒) แห่งสำนักเศรษฐกิจเสรีนิยมออสเตรีย ซึ่งต่อมาในปี ๑๙๓๑ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งวิชาการ ณ สำนักเศรษฐศาสตร์ลอนดอน (London School of Economics-LSE) นับว่า เพื่อถ่วงดุลอิทธิพลทางความคิดวิชาการของเคนส์ แห่งสำนักเคมบริดจ์ รวมทั้งนักวิชาการคนสำคัญๆ ในสำนักเศรษฐศาสตร์ลอนดอนเองด้วย การโต้ตอบระหว่างระหว่างค่ายเศรษฐกิจเสรีนิยมภายใต้การนำของไฮเอค ในช่วงทศวรรษ ๑๙๓๐ บังเกิดผลเป็นขบวนการเศรษฐกิจเสรีนิยมนานาชาติและสำนักต่อต้านเศรษฐศาสตร์เคนส์ในอังกฤษโดยเฉพาะหลังสงครามภายใต้การชี้นำของ

สถาบันกิจการเศรษฐกิจ (Institute of Economic Affairs-IEA) ต่อมาในช่วงสงครามนั่นเอง “รายงานบีเวอร์จ เรื่องการจ้างงานสูงสุด ๑๙๔๒” ถูกโต้ตอบกลับอย่างฉับพลันในปีต่อมาจากการตีพิมพ์ผลงานเขียนคลาสสิกของไฮเอค เองเรื่อง *หนทางสู่ความเป็นทาส (Road to Serfdom)* ซึ่งยืนยันหนักแน่นว่า มาตรการอันจำเป็นที่จะให้บรรลู่เป้าหมายการจ้างงานสูงสุด ในตัวเองย่อมหมายถึงเป็นการสถาปนาระบบการเมืองแบบอำนาจเบ็ดเสร็จขึ้นมานั่นเอง^{๗๓}

จากนั้น ชื่อเสียงของไฮเอค ก็ขจรขยายอย่างรวดเร็ว ผลงานเขียน *หนทางสู่ความเป็นทาส* เป็นที่ยกย่องนับถือกันเป็นตำรับคัมภีร์สำหรับฝ่ายขวา และตัวไฮเอคเองได้รับการทาบทามและสนับสนุนทางการเงินจากกลุ่มนักธุรกิจ นักอุตสาหกรรม นายธนาคารมากหน้าหลายตา เชิญให้ไปบรรยายปาฐกถาในที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งที่มหาวิทยาลัยชิคาโก ตลอดจนร่วมกันสนับสนุนให้ก่อตั้งสมาคมเพื่อชกแจงโน้มน้าวให้ปัญญาชนรุ่นใหม่ๆ ได้เกิดความนิยมเลื่อมใสในลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ขบวนการเคลื่อนไหวณรงค์เป็นไปอย่างกว้างขวางเข้มข้นเพียงในเวลาไม่ถึงสองปีหลังจากที่สงครามยุติลง โดยเฉพาะเมื่อได้แรงหนุนทางการเงินจากอังกฤษกับสหรัฐอเมริกา ก็สามารถเปิดการประชุมเป็นครั้งแรกขึ้นที่ มองต์ เปอเลอแรง (Mont Pelerin) สวิตเซอร์แลนด์ ไฮเอคได้รับเลือกเป็นประธานและเปิดฉากโจมตีสหภาพแรงงาน พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า ความหวังใดๆ ที่จะหวนกลับคืนสู่เศรษฐกิจเสรี ก็ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ว่า จะจำกัดอำนาจของสหภาพแรงงานให้เหมาะสมได้อย่างไร ทั้งในทางกฎหมายและในทางเป็นจริง สมาคมเปอเลอแรงมีการประชุมกันเป็นประจำต่อเนื่องอย่างเจียบๆ จนกระทั่งทศวรรษ ๑๙๘๐ จึงเป็นที่เปิดเผย เพราะมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ในขั้นแรกแนวความคิดอ่านของสมาคมยังไม่ออกเผยแพร่อิสระแก่กว้างขวางอะไร จนกระทั่ง

ได้กลุ่มนักธุรกิจโดยเฉพาะแอนโทนี ฟิชเชอร์ (Anthony Fisher) ทูมเทสนับสนุนทางการเงิน แก่สถาบันกิจการเศรษฐกิจที่เพิ่งจะเอ่ยถึง รวมทั้งนักคิดค่ายตลาดเสรีจำนวนมาก ให้ช่วยกันเผยแพร่ความคิดทางเศรษฐกิจให้กระจายออกไปตามมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ จากนั้นก็ได้มีการประสานสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสื่อมวลชนใหญ่ ๆ อย่างเช่น *เดอะ เดลีเทเลกราฟ* (The Daily Telegraph) และ *เดอะ ไทมส์* (The Times) รวมทั้งก่อตั้งองค์กรสถาบันอย่างเช่น “ศูนย์ศึกษานโยบาย” (Centre for Policy Studies-CPS ๑๙๗๔) “สถาบันอดัม สมิธ” (The Adam Smith Institute-ASI ๑๙๗๖) แล้วก็เข้าไปทำงานให้กับมูลนิธิเฮริเทจ (Heritage Foundation) ซึ่งถือเป็น “คลังสมอง” ของสหรัฐอเมริกา ก่อตั้งในปี ๑๙๗๓ โดยอดีตบัณฑิตจากสำนักเศรษฐศาสตร์ลอนดอน เพื่อช่วยงานการเมืองอเมริกัน ทำนองเดียวกับที่ “ศูนย์ศึกษานโยบาย” ช่วยงานการเมืองของอังกฤษ ตัวผู้ก่อตั้งคลังสมองตลาดเสรีของอังกฤษเองคือ แอนโทนี ฟิชเชอร์ ยังได้ไปดำรงตำแหน่งเป็นประธานคนแรกของสถาบันฟิชเชอร์ (Fisher Institute) ในแคนาดา ในปี ๑๙๗๔ และต่อมาในปี ๑๙๗๗ ก่อตั้งศูนย์ระหว่างประเทศเพื่อการศึกษานโยบายเศรษฐกิจ (International Centre for Economic Policy Studies) ที่นิวยอร์ก รวมทั้งสถาบันแปซิฟิกเพื่อนโยบายสาธารณะ (Pacific Institute for Public Policy) ที่ซานฟรานซิสโก ในปี ๑๙๗๙ เพื่อเป็นการสนับสนุนและประสานงานสถาบันต่างๆ เหล่านี้ ฟิชเชอร์ยังได้ตั้งมูลนิธิวิจัยเศรษฐกิจรวมทางภูมิศาสตร์ (Atlas Economic Reserch Foundation) ขึ้น ซึ่งสามารถครอบคลุมสถาบันจำนวนมากในกว่า ๕๐ ประเทศ^{๗๔}

โดยนัยนี้เอง ขบวนการเคลื่อนไหวเศรษฐกิจเสรีนิยมของอังกฤษกับสหรัฐอเมริกา จึงประสานสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันโดยใกล้ชิด และ

ทั้งหมดล้วนเป็นไปภายใต้การชี้นำของกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ และธุรกิจ สื่อสารมวลชนของสมาคมเปอเลอแรง ทั้งสิ้น และในช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐ ซึ่งเศรษฐกิจโลกกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤต สถาบันกิจการเศรษฐกิจของอังกฤษจึงสามารถจัดตั้งลัทธิเศรษฐกิจแธตเชอร์ (Thatcherism) ขึ้น เพื่อสนองนโยบายรัฐบาลมากาเรต แธตเชอร์ (Margaret Hilda Thatcher ค.ศ. ๑๙๒๕- หัวหน้าพรรคคอนเซอร์เวทีฟ ๑๙๗๕-๑๙๙๐ นายกรัฐมนตรี ๑๙๗๙-๑๙๙๐) ตัวผู้อำนวยการ แอนโทนี ฟิเชอร์ เอง ได้รับบรรดาศักดิ์ ลอร์ด เป็นการตอบแทน ส่วนในสหรัฐอเมริกา มูลนิธิเฮอริเทจ ก็ตีพิมพ์เอกสารเรื่อง “อาณัติสำหรับความเป็นผู้นำ” (Mandate for Leadership) ให้เป็นแนวนโยบายของประธานาธิบดีรีแกน (Ronald Reagan ค.ศ. ๑๙๑๑-๒๐๐๔ ประธานาธิบดี ๑๙๘๑-๑๙๘๙)^{๗๔}

ทั้งหมดที่ได้มีการประมวลมานี้ ประกอบเป็นภูมิหลังของกระแส ลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมที่คงเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้นอยู่ตลอด มาไม่ได้ขาดสาย เชื่อว่า ความมุ่งมั่นและพลังปัญญาความคิดวิชาการ ตลอดจนกระบวนการงานศึกษาวิจัย ภายใต้แรงกระตุ้นสนับสนุนจากกลุ่มอิทธิพล ธุรกิจการเงิน เหล่านี้ประกอบกันช่วยให้สามารถติดตามวิเคราะห์สถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองหลังสงครามได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และทันการณ์ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็หมายความว่าสภาวะการณ์จะโน้มเอียง ย้อนกลับไปสู่สถานะเดิมของระบบทุนนิยมที่มุ่งยึดถือเอาแต่เรื่องของ ผลกำไรและอำนาจความเป็นใหญ่ของกลุ่มทุนในวงแคบเป็นที่ตั้ง ขาดหลักจริยธรรมความสำนึกคำนึงถึงประโยชน์สุขและสันติสุขของคนส่วนใหญ่ตามสิทธิอันพึงมีพึงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นการหักล้างความพยายามของ จอห์น เมนาร์ต เคนส์ ทั้งในทางหลักวิชาการ และนโยบาย มาตรการเศรษฐกิจในอันที่จะปรับและควบคุมการทำงานของพลังเศรษฐกิจ-

กิจทั้งหลาย ไม่ให้เป็นการบั่นทอนทำลายเสถียรภาพ และความเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งในแง่หนึ่งที่สำคัญ ย่อมเท่ากับเป็นแนวทางช่วยประสานให้ประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ได้สามารถประสานกลมกลืนไปด้วยกันกับความเป็นธรรมทางสังคมและเสรีภาพส่วนบุคคล^{๖๖} พิจารณาจากเกณฑ์คุณค่าของเสรีภาพความก้าวหน้าของมนุษย์ ขบวนการเคลื่อนไหวครั้งใหม่ของกระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมที่ว่านี้ ก็คือความถดถอย และเสื่อมถอย ในประการสำคัญ จากแง่มุมของการเมืองสิทธิมนุษยชนของ ความหมายขอบข่ายของสิ่งที่เรียกว่า “สิทธิ” ก็คงจำกัดอยู่แต่ในเรื่องที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะ และเพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้อำนาจการบัญญัติกฎหมายอันถือเป็นคำสั่งขององค์อธิปัตย์ตามกฎหมายของเบนแฟมกับบอสตัน เมื่อ ๑๕๐ ปีเศษมาแล้ว โดยนัยนี้ “สิทธิ” จะมีความหมายเป็นแต่เพียงสิ่งที่ผู้ครองอำนาจกำหนดขึ้น แทนที่จะเป็นคุณสมบัติอันแนบเนื่องอยู่ในธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ดังที่นานาประชาชาติรวมทั้งอังกฤษกับสหรัฐอเมริกาเอง ต่างพร้อมใจกันตรัสขึ้นไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ

จะอย่างไรก็ตาม หลักการเศรษฐศาสตร์ของเคนส์ ก็ต้องถูกท้าทายภายใต้เงื่อนไขสภาวะการณ์เศรษฐกิจการเมืองที่ผันแปรไปหลังจากยุคความรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจตลอด ๒ ทศวรรษทอง ด้วยอันนิสงส์ของการที่รัฐสอดแทรกเข้าไปมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมต่างๆ อย่างกว้างขวางทางเศรษฐกิจตามแนวความคิดของเคนส์ สงครามโลกครั้งที่สองจบลงด้วยการขึ้นสู่ความเป็นอภิมหาอำนาจเจ้าโลกของสหรัฐอเมริกา ๕ ปีแรกเป็นช่วงของการเร่งรัดบูรณะฟื้นฟูภายใต้แผนการมาร์แชล (Marshall Plan) ของสหรัฐอเมริกา จนสามารถกลับคืนสู่สภาวะเศรษฐกิจก่อนสงครามสำหรับประเทศส่วนใหญ่ จากนั้นตลอดช่วง ๒ ทศวรรษ ๑๙๕๐ และ ๑๙๖๐ เศรษฐกิจยุโรปตะวันตกก็เติบโตรุ่งเรือง

ขึ้นเป็นลำดับ พร้อมทั้งบรรลุเป้าหมายการจ้างงานสูงสุด โดยมีอัตราการว่างงานเฉลี่ยเหลืออยู่เพียงร้อยละ ๑.๕ รวมทั้งในญี่ปุ่น เพียงร้อยละ ๑.๓ เศรษฐกิจโลกเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงระหว่างต้นทศวรรษ ๑๙๕๐ และต้น ๑๙๗๐ อัตราการผลิตหัตถอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นถึง ๔ เท่าตัว การค้าโลก ๑๐ เท่าตัว รวมทั้งอัตราผลิตทางการเกษตรก็เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่แถบอเมริกาเหนือ ยุโรปตะวันตก และเอเชียตะวันออก การเติบโตทางเศรษฐกิจพร้อมด้วยเสถียรภาพทางสังคม ชวนให้บรรดาประเทศอุตสาหกรรมสมาชิกองค์การความร่วมมือและพัฒนาเศรษฐกิจ โอ.อี.ซี.ดี. (Organization for Economic Co-operation and Development: OECD) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี ๑๙๖๑ เกิดความเชื่อมั่นถึงกับปรับตัวเลขพยากรณ์อัตราการเติบโตถึงกว่าร้อยละ ๕ ในช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๗๐ ในช่วงทศวรรษทองของการขยายตัวเติบโตทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศเช่นนี้ เป็นที่เห็นได้ว่า เศรษฐกิจทุนเสรีนิยมมีภาษีเหนือกว่าสังคมนิยมอันเป็นคู่แข่งขั้วเดียวกันจากรัฐทั้งในลัทธิอุดมการณ์ และในทางการเมือง การทหาร เทคโนโลยี ตลอดจนศึกช่วงชิงทางการเมืองสิทธิมนุษยชน ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสงครามเย็นยุคหลังสงคราม แล้วก็เพราะกระแสศรัทธาจากสงครามเย็นและการแผ่ขยายอำนาจจักรวรรดิคอมมิวนิสต์นี้เอง ที่ผลักดันให้สหรัฐอเมริกาจำต้องหันไปส่งเสริมสนับสนุนให้ญี่ปุ่นและเกาหลีได้รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ในเอเชียอย่างเช่นไทย ได้วางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างฐานอุตสาหกรรม เพื่อรับมือกับการแผ่ขยายอิทธิพลคอมมิวนิสต์ ตลอดจนสงครามเกาหลีและสงครามเวียดนามในช่วงทศวรรษ ๑๙๕๐ และ ๑๙๖๐ ตามลำดับ และทั้งหมดก็โดยอานิสงส์ของการที่รัฐเข้าไปมีบทบาทในการวางแผนจัดการควบคุมดูแลและให้การส่งเสริมสนับสนุนในทำนองเดียวกัน^{๗๖}

หากแต่ว่า ตรงกันข้ามกับที่คาดหมายพยากรณ์กันไว้ถึงการเติบโต
โตรุ่งโรจน์และยั่งยืนสืบต่อจากทศวรรษทอง ๑๙๖๐ เศรษฐกิจโลก
กลับต้องเข้าสู่ภาวะฝกผันในทันทีที่เปิดฉากทศวรรษ ๑๙๗๐ แล้วก็ตาม
มาด้วยวิกฤตหนี้และภาวะเศรษฐกิจถดถอยรุนแรงในช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐
ภาวะทางเศรษฐกิจการเงินและการทหารอันเนื่องมาจากสงครามเย็น
และสงครามเวียดนาม ประกอบกันเป็นเหตุให้ฐานะการเงินของสหรัฐ
อเมริกา ผู้ทรงอำนาจอิทธิพลครอบงำ และเป็นฐานควบคุมการเติบโต
และความมั่นคงของเศรษฐกิจโลก เกิดอาการทรุดตัวถึงกับรัฐบาล
ประธานาธิบดีนิกสัน (Richard Nixon ค.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๙๔
ประธานาธิบดี ๑๙๖๙-๑๙๗๔) ต้องประกาศลอยตัวค่าเงินดอลลาร์
ออกจากพันธะมาตรฐานทองคำในปี ๑๙๗๑ ซึ่งก็หมายถึงเป็นการล่ม
สลายของระบบการเงินระหว่างประเทศภายใต้ข้อตกลงเบรตัน วู้ดส์ ปี
๑๙๔๔ ต่อมาในช่วงปี ๑๙๗๒-๑๙๗๓ เศรษฐกิจกลุ่มประเทศ
โอ.อี.ซี.ดี. ก็เกิดการเก็งกำไรร้อนแรงอันเนื่องมาจากตลาดผู้บริโภครุ่ง
จุดอิมตัว และลู่ทางการลงทุนหดตัวลง แล้วจากนั้นในปีเดียวกัน ก็ยัง
ตามติดมาด้วยวิกฤตขึ้นราคาน้ำมันโลกจากแรงกดดันของกลุ่มประเทศ
โอเปค ดังที่ได้อ้างถึงในตอนต้นของบทที่ ๓ นี้ วิกฤตซ้ำซ้อนเหล่านี้ ส่ง
ผลให้เศรษฐกิจโลกเข้าสู่ภาวะถดถอย อัตราการขยายตัวเติบโตทาง
เศรษฐกิจต่อหัวใน ๑๖ ประเทศชั้นนำของกลุ่ม โอ.อี.ซี.ดี. ลดอย่าง
ฮวบฮาบจากร้อยละ ๓.๘ ต่อปีในช่วงปี ๑๙๕๐-๑๙๗๓ ลงไปเหลือ
เพียงร้อยละ ๑.๙ ต่อปีในช่วง ๑๙๗๓-๑๙๘๗ เป็นอันสิ้นสุดของยุค
แห่งความรุ่งโรจน์เติบโตและเสถียรภาพ พร้อมกับเป็นจุดเริ่มต้นของยุค
วิกฤตความผันผวนและการฟื้นกระแสนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยม ในรูป
ลักษณะของ “เสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) นับตั้งแต่ช่วงปี ๑๙๗๓
เป็นลำดับมา^{๗๘}

เศรษฐกิจโลกทศวรรษ ๑๙๗๐ ต้องตกอยู่ในสถานการณ์วิกฤตใหม่อย่างที่ไม่เคยคาดคิดกันมาก่อน และในประการสำคัญ มีความลั่นซับซ้อนเกินกว่าที่หลักการและนโยบายมาตรการกระตุ้นอุปสงค์ของเคนส์ จะสามารถเป็นคำตอบหรือแก้ไขเยียวยาให้ได้ เหตุด้วยทั้งภาวะเศรษฐกิจถดถอย และการว่างงานกับเงินเฟ้อต่างประดังกันขึ้นมาในช่วงเวลาเดียวกัน การกระตุ้นอุปสงค์ให้เพิ่มขึ้น ย่อมจะยังผลให้สถานการณ์เงินเฟ้อทวีความรุนแรงเลวร้ายยิ่งขึ้นไปอีก หรือว่าถ้าจะตัดทอนอุปสงค์ลงไป ก็ย่อมจะส่งผลให้สถานการณ์ว่างงานทวีความรุนแรงเลวร้ายยิ่งขึ้นในทำนองเดียวกัน ตามความจริง สภาวะวิกฤตอันลั่นซับซ้อนของทศวรรษ ๑๙๗๐ ที่ว่านี้ ถ้าพิเคราะห์กันให้ถี่แล้ว ก็จะเป็นผลสืบเนื่องมาจากพฤติกรรมพฤติกรรมอันเกิดแต่ตรรกะภายในของระบบทุนนิยมนั่นเอง และนั่นก็คือ เป้าหมายของการจำเริญเติบโตและการแสวงหาผลกำไรสูงสุด เมื่อภาวะผู้บริโภครั้งจืดจาง และอุปสงค์ผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีรุ่นใหม่เติบโตอย่างเชื่องช้า ผลที่ตามมาอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้คือ การแข่งขันช่วงชิงส่วนแบ่งตลาด การเร่งขยายสินเชื่อธนาคาร และเครดิตผู้บริโภครั้ง ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นกระบวนการก่อให้เกิดสภาวะเงินเฟ้อ และในขณะเดียวกัน การแข่งขันช่วงชิงส่วนแบ่งตลาดนั่นเองก็เป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้ต้องตัดทอนรายจ่ายลงทุน ซึ่งรวมไปถึงลดทอนอัตราการจ้างงานก่อให้เกิดวิกฤตการว่างงานสูงขึ้น ดังที่กลุ่มประเทศ โอ.อี.ซี.ดี. ส่วนใหญ่ต้องประสบมาตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ ๑๙๖๐ ถึงตอนนี้ วิกฤตการว่างงานมิใช่จะเป็นเรื่องของวัฏจักรทางธุรกิจการค้าเท่านั้น หากแต่ยังเป็น **ปรากฏการณ์และปัญหาเชิงโครงสร้าง** อีกด้วย เพราะเหตุจากการปฏิวัติทางเทคโนโลยีและการเติบโตใหญ่ของพลังอำนาจบริษัทข้ามชาติ ด้วยเหตุนี้ ปัญหาการว่างงานจึงเกิดขึ้นได้แม้ในวิสาหกิจที่กำลังขยายตัว อนึ่ง ในสถานการณ์ที่เกิดภาวะวิกฤต

เงินเพื่อประดังกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจถดถอยและการว่างงาน (Stagflation) ที่ว่านี้ ความพยายามที่จะกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยอาศัยมาตรการทางการเงิน และการคลังที่เคยใช้ปฏิบัติกันมาในยุคของความรุ่งโรจน์ ก็กลับกลายเป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาทางปริมาณขาดดุลขึ้นจากที่เคยเกินดุล เนื่องจากรายจ่ายสวัสดิการสังคมที่เพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่ารายได้ของรัฐ รวมทั้งยังกลายเป็นตัวเร่งสถานการณ์การขยายสินเชื่อของธนาคาร และการเก็งกำไรอีกส่วนหนึ่งด้วย^{๙๙}

รวมความแล้ว การบริหารจัดการเศรษฐกิจช่วงทศวรรษ ๑๙๗๐ และ ๑๙๘๐ ต้องเผชิญกับปัญหายุ่งยากซับซ้อนขึ้นเป็นทวีคูณ มีทั้งเรื่องของเหตุปัจจัยทางด้านกลุ่มประเทศโอเปค ความแข็งแกร่งของสภาพแรงงานซึ่งก็ไม่ได้สำคัญอะไรนักสำหรับในสหรัฐอเมริกา การเคลื่อนไหวอย่างกว้างขวางรวดเร็วของเงินทุนและอัตราแลกเปลี่ยนหลังการล่มสลายของระบบเบรตัน วูดส์ เหล่านี้ล้วนแต่ก่อแรงผลักดันให้เกิดเงินเฟ้อรุนแรงทั้งสิ้น ในสภาวะการณ์เช่นนี้ การต่อสู้ปัญหาเงินเฟ้อ จึงถือเป็นประเด็นปัญหาสำคัญ เหนือกว่าการกระตุ้นอุปสงค์และการจ้างงาน ฉันทามติในหลักการเศรษฐศาสตร์และนโยบายมาตรการเศรษฐกิจสำนักเคนส์ จึงต้องสั่นคลอนลงไป และถูกมองว่าเป็นมาตรการล้มเหลวไม่อาจกู้วิกฤตยุคใหม่ของระบบทุนนิยมได้ รวมทั้งยังถูกกล่าวหาว่าเป็นสังคมนิยมอีกด้วย ทั้งหมดนี้เป็นการเปิดช่องทางสำหรับบรรดาเจ้าลัทธิเศรษฐศาสตร์ “ปล่อยเสรี”ทั้งหลายสามารถก่อ “การปฏิวัติได้กลับ” ลัทธิเคนส์ โดยจัดตั้งสำนักความคิดเศรษฐกิจการเงินขึ้นใหม่ในรูปลักษณะเป็นที่รู้จักกันในป้ายชื่อของ “ทฤษฎีบริหารเศรษฐกิจโดยจัดการด้านอุปทานการเงิน” (Monetarism)^{๑๐๐} ขบวนการ “การปฏิวัติได้กลับ” นี้มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดมา นับตั้งแต่การตีพิมพ์เผยแพร่งานเขียนของไฟรดริค ไฮเอค เรื่อง *หนทางสู่ความเป็นทาส* ตอบโต้ “รายงานบีเวอร์จ”

เรื่อง การจ้างงานสูงสุดระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ดังที่ได้กล่าวถึงไว้ในข้างต้น มาถึงปี ๑๙๖๙ ก็ได้มีการก่อตั้งรางวัลโนเบลทางสาขาเศรษฐศาสตร์ขึ้น เป็นการรองรับกระแสเสรีนิยมใหม่ โดยตัดลินมอบรางวัลให้แก่ทั้งฟรีดริค ไฮเอค และมิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman ค.ศ. ๑๙๑๒-) นักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมหัวรุนแรงแห่งสำนักมหาวิทยาลัยชิคาโก ในปี ๑๙๗๔ และ ๑๙๗๖ ตามลำดับ นับตั้งแต่นั้น ขบวนการเสรีนิยมก็มีการเคลื่อนไหวกันอย่างคึกคักกว้างขวาง และมีอิทธิพลครอบงำนโยบายรัฐบาลตลอดช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐ เมื่อมากาเรต แธตเชอร์ ผู้นำพรรคคอนเซอร์เวทีฟ ขึ้นครองตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของอังกฤษ และโรนัลด์ รีแกน ผู้นำพรรครีพับลิกัน ขึ้นสู่ตำแหน่งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา^๑

ว่ากันโดยหลักวิชาการ “ทฤษฎีบริหารเศรษฐกิจโดยจัดการด้านอุปทานการเงิน” ของเจ้านักคิดมิลตัน ฟรีดแมน ที่ว่านี้ อาจถือเป็นคำตอบในการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจถดถอยและการว่างงาน ซึ่งกำลังเป็นที่กล่าวขวัญถึง แต่ในความเป็นจริงตลอดช่วงทศวรรษ ๑๙๗๐ และ ๑๙๘๐ เป็นที่เห็นได้ชัดว่า เป็นการดำเนินนโยบายและมาตรการทางการเงินการคลัง เพื่อฟื้นฟูและส่งเสริมความมั่งคั่งเติบโตใหญ่และพลังอำนาจของภาคธุรกิจเอกชนเป็นสำคัญ แล้วก็ด้วยเหตุจูงใจข้อนี้เอง จึงมุ่งเน้นน้ำหนักความสำคัญ โดยเฉพาะลงไปในเรื่องของตลาดเสรี การล้มเลิกระเบียบควบคุม (Deregulation) การลดอัตราภาษี เพื่อเป็นแรงจูงใจการลงทุน มาตรการส่งเสริมการลงทุนธุรกิจอุตสาหกรรมทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อย่างเช่น สัญญาจ้างการวิจัยพัฒนาและผลิตอาวุธ ยุทโธปกรณ์ รวมทั้งสินค้าและบริการต่างๆ ที่ต้องการจะส่งเสริมสนับสนุน แต่ทว่าในขณะเดียวกัน ก็หันไปตัดทอนรายจ่ายทางด้านสวัสดิการสังคม อาหารโรงเรียน บริการรักษาโรค สวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย ฯลฯ ซึ่งล้วน

แต่เป็นเรื่องบั่นทอนคุณภาพชีวิตของประชาชนคนส่วนใหญ่ ตลอดจนเด็ก และเยาวชน รวมถึงการลดทอนอัตราภาษีผู้มีรายได้สูง ๆ ดังกล่าว ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เท่ากับเป็นการผลักภาระสัดส่วนภาษีให้ไปตกแก่คนส่วนใหญ่ผู้มีรายได้น้อย และคนยากคนจนโดยทั่วไป^๒

ยิ่งไปกว่านั้น ในความเป็นจริงเช่นเดียวกัน แม้แต่ในหมู่เจ้าตำรับ ทฤษฎีจัดการด้านอุปทานการเงินเอง ก็ต้องยอมรับว่าการควบคุมปริมาณการเงินให้เป็นตัวกำหนดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอัตราเงินเฟ้อ นั้น เป็นเรื่องที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ในระบบเศรษฐกิจยุคโลกาภิวัตน์หลังปี ๑๙๗๐ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีข้อมูล ข่าวสาร และการสื่อสารโทรคมนาคม พร้อมทั้งการก่อตัวเติบโตใหญ่ของ บรรดาบริษัทข้ามชาติ ซึ่งเป็นมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ จากสถานการณ์วิกฤตและการแข่งขันช่วงชิงส่วนแบ่งการตลาดดังกล่าวข้างต้น การพังทลายของระบบการเงินเบรตัน วูดส์ เพราะการประกาศลอยตัวค่าเงินดอลลาร์สหรัฐ ปี ๑๙๗๑ เปิดทางให้เกิดตลาดเสรีในกิจการแลกเปลี่ยนเงินตราและการเงินระหว่างประเทศ ซึ่งขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็ว จนจัดตั้งขึ้นเป็นตลาดทุนโลก (Global capital market) ในสภาวะการณ์เช่นนี้ ผลในเชิงนโยบายที่เริ่มก่อตัวเป็น “ฉันทมติ” ของโลกาภิวัตน์ยุคใหม่ ก็คือ การยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) การปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาคเอกชน (Privatization) ทั้งหมดประกอบกัน เป็นการเปิดฉากโจมตีลัทธิอุดมการณ์อำนาจการควบคุมแทรกแซงของรัฐ (Etatism) อันเป็นหลักการรวมศูนย์อำนาจการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในแบบฉบับของค่ายสังคมนิยม ภายใต้การนำของสหภาพโซเวียต คู่ปรปักษ์ขบเคี้ยวในสงครามเย็น รวมทั้งทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบเคนส์ แต่แนวความคิดเชิงนโยบายเหล่านี้ ก็ยังไม่อาจบรรลุถึงขั้นหลักปฏิบัติ

อุดมการณ์ จนกระทั่งการพังทลายของกำแพงเบอร์ลิน และการล่มสลายของจักรวรรดิโซเวียตตอนอย่างเข้าทศวรรษ ๑๙๙๐ อันหมายถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็นและความเป็นอภิมหาอำนาจแต่ผู้เดียวของสหรัฐ ภายใต้พลังอำนาจอิทธิพลทางเศรษฐกิจการเมือง เทคโนโลยีและการทหารของสหรัฐนี้เอง “ฉันทมติ” โลกาภิวัตน์ จึงแปรรูปมาเป็น “ฉันทมติวอชิงตัน” (Washington Consensus) อยู่ในปัจจุบันนี้^๓

“ฉันทมติ” ที่ว่ามานี้ จะเรียกชื่อกันอย่างไรก็ตามที่ จุดใหญ่ใจความอยู่ตรงที่เป้าหมายของ “การปฏิวัติได้กลับ” เพื่อฟื้น “พลังตลาด” ซึ่งถือกันว่าเป็นเครื่องมือสถาบันเดียวเท่านั้นที่จะช่วยให้สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างแท้จริง และโดยนัยนี้ พลังตลาดจึงถือว่าเป็นใหญ่เหนือพรหมแดนใดๆ ที่กำหนดขึ้นโดยกระบวนการทางการเมือง และทั้งไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อมหาชนในกระบวนการทางการเมือง หรือว่าต่อประชาสังคม ลัทธิบูชา “ตลาด” เช่นว่านี้ ความจริงแล้ว ไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่อะไร หากเป็นการสืบทอด “อารยธรรมเศรษฐกิจเสรีนิยม” อันหมายถึง “เป็นการจัดระเบียบแบบแผนของสังคมในฐานะที่เป็นส่วนต่อของตลาด. (เพราะ) เศรษฐกิจตลาดจะสามารถทำงานได้ก็แต่ในสังคมตลาดเท่านั้น” ดังที่ ศาสตราจารย์ คาร์ล โปลานยี นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจได้เคยตั้งเป็นข้อสังเกตไว้อย่างแหลมคม^๔ กระแสการเคลื่อนไหวในแวดวงวิชาการปัญญาชนและธุรกิจการเงิน นับตั้งแต่ปฏิวัติตอบโต้เศรษฐกิจสำนักเคนส์ ของไฟรดริก ไฮเอค ต่อเนื่องมาถึงการจู่โจมด้วยทฤษฎีจัดการด้านอุปทานของมิลตัน ฟรีดแมน เป็นเครื่องสะท้อนถึงกระบวนการสืบทอดอารยธรรมเศรษฐกิจเสรีนิยมอย่างไม่ขาดสาย ในแง่นี้ “ฉันทมติวอชิงตัน” จึงนับเป็นผลสรุปอันแนบเนื่องอยู่ภายในตรรกะของลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมเอง กล่าวคือกระบวนการสู่อำนาจความยิ่งใหญ่ของพลังตลาดอย่างเบ็ดเสร็จเด็ด

ขาดเหนือความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปวง ซึ่งอยู่ในสถานะเป็นเพียงส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจตลาด และฐานอำนาจความเป็นใหญ่ของพลังตลาด ณ จุดนี้ ก็คือ อภิมหาอำนาจเจ้าโลกสหรัฐอเมริกา นั่นเอง

แล้วโดยเหตุการณ์ก็เป็นเช่นนั้นด้วย “ฉันทมติวอชิงตัน” เป็นผลจากการตกลงจัดการกันภายในแวดวงของเจ้าหน้าที่เศรษฐกิจอาวุโสของสหรัฐอเมริกา กับกลุ่มสถาบันเบรตัน วูดส์ อันได้แก่ ธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (ไอ.เอ็ม.เอฟ.) ข้อนี้เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงอำนาจอิทธิพลของรัฐบาลสหรัฐฯ เหนือสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศเหล่านี้ โดยร่วมกันกำหนดหลักการณ์นโยบายปฏิบัติไว้ดังนี้

- วินัยทางการคลังเพื่อลดการขาดดุล
- จัดอันดับความสำคัญก่อนหลังของรายจ่ายสาธารณะ
- การปฏิรูปภาษี
- การปล่อยเสรีทางการเงิน
- อัตราการแลกเปลี่ยนหนึ่งเดียว
- การปล่อยเสรีทางการค้า
- การส่งเสริมการลงทุนโดยตรงของต่างประเทศ
- การแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาคเอกชน
- การยกเลิกระเบียบควบคุม
- สิทธิในทรัพย์สินที่มั่นคงปลอดภัย

ข้อใหญ่ใจความของ ๓ ประการแรก เป็นเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของรัฐ ๔ ประการต่อมา เกี่ยวกับการเปิดประตูการค้าต่างประเทศ และ ๓ ประการสุดท้าย เป็นเรื่องของการตลาดและการแข่งขันเสรี แล้วก็โดยพื้นฐานของหลักการเหล่านี้เองที่ประกอบกันขึ้นเป็น “เค้าโครงการปรับโครงสร้าง”

(Structural adjustment programme : SAP) ซึ่งจะถูกนำมาประยุกต์ใช้แทนที่นโยบายการพัฒนาของประเทศต่างๆ ที่ตกอยู่ในฐานะจำยอมต้องถือปฏิบัติ แล้วก็โดยนัยนี้อีกเช่นกันที่หลักการ “ฉันทมติวอชิงตัน” จะตั้งต้นเป็นปรากฏการทำทลายและสกัดกั้นแนวทางการพัฒนาที่เป็นอิสระเสรีในหมู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งไทยเรา ซึ่งพาดนเข้ามาในห่วงโซ่ของโลกาภิวัตน์ยุค “ฉันทมติวอชิงตัน”^{๔๕}

เมื่อมองย้อนไปในอดีตช่วง ๕๐ ปีเศษที่ผ่านมา “ฉันทมติวอชิงตัน” นับเป็นการเปลี่ยนแปลงพลิกผันอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากความคิดก้าวหน้ามาสู่ความถดถอย ทั้งนี้จะเป็นด้วยปัญหาวิสัยทัศน์ของผู้นำหรือพื้นเพวัฒนธรรมการเรียนรู้ทางสังคม รวมทั้งกิเลสในอำนาจ ผลประโยชน์อย่างไรรั้น เป็นประเด็นควรแก่การพิเคราะห์ศึกษากัน แต่อย่างน้อยสหรัฐอเมริกาที่เคยได้ผู้นำอย่างเช่น ประธานาธิบดี แฟรงคลิน ดี. รูสเวลต์ ที่ฝากความหวังอย่างสูงให้กับมนุษยชาติ เพียงสองสามวันหลังเพิร์ล ฮาร์เบอร์ ถูกญี่ปุ่นโจมตี ประธานาธิบดีรูสเวลต์ ก็ออกมาแถลงประกาศทันทีถึงเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะต้องเอาชนะไม่เฉพาะแต่สงครามเท่านั้น หากแต่มุ่งถึงยามสันติภาพด้วย โดยการส่งเสริมระเบียบที่จะควบคุมพฤติกรรมระหว่างประเทศ และก่อตั้งสถาบันเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ จากนั้นก็ตามมาด้วยกฎบัตรและองค์การสหประชาชาติ การประชุมที่เบรตัน วูดส์ จัดตั้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลก เพื่อเป็นแนวทางการร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศและการเงินการลงทุนในการบูรณะฟื้นฟูและการพัฒนาหลังสงคราม การจัดตั้งข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แผนการมาร์แชล และการก่อตั้งสหภาพยุโรป ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ยึดมั่นในหลักการ “พหุภาคีนิยม” (Multi-lateralism) เป็นสื่อสัมพันธ์ในความเข้าใจและร่วมมือ

นานาชาติ บนพื้นฐานของการเคารพในอธิปไตยเท่าเทียมกัน การกำหนดใจตนเอง สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตยและความเป็นธรรมทางสังคม แต่แล้วหลักอุดมการณ์เช่นว่านี้ ซึ่งเริ่มจาก “เสรีภาพ ๔ ประการ” ของประธานาธิบดี รูสเวลต์ ก็ต้องล่มสลายลงไปภายใต้กระแสความต้องการอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่ผู้เดียวของสหรัฐอเมริกาเอง พร้อมด้วยแผนยานุภาพครบครัน เพื่อการครอบครองครอบงำเศรษฐกิจและทรัพยากรทั้งหมดของโลกในฉายาของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี”

บันทึกท้ายบท

^๑คัดแปลจาก Edward J. Harphan, “Economics and History: Book II and III of The Wealth of Nations”, *History of Political Thought* Vol. XX, no.3, Autumn 1999, p. 455.

^๒คัดแปลจากแหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^๓คัดแปลจาก George Monbiot, *Captive State, The Corporate Takeover of Britain*, (Pan Books, 2000), p. 4, 17, 305.

^๔เสนห์ จามริก, “เงื่อนไขวัฒนธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง” ใน *ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิถัทรทัศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓-๔๘.

^๕*Bangkok Post*, ๑๓ สิงหาคม ๑๙๙๗ ภาค Business หน้า ๖.

^๖ผู้จัดการรายวัน ๗ กรกฎาคม ๒๕๔๐ คอลัมน์ “ภัทรยี่นวาระแห่งชาติ แก้ววิกฤติเงินบาทลอยตัว” หน้า ๑, ๔ และ ๑๑ อ้างใน เสนห์ จามริก, “แนวทางแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจการเมืองไทยในยุคปัจจุบัน” แหล่งอ้างอิงเดียวกันกับบันทึกท้ายบท หมายเลข ๔.

^๖Chakravarthi Raghavan, “What is Globalization?”, *Third World Resurgence*, Issue No. 74, October 1996, pp.11-13.

Deepak Nayyan, “Globalization : The Past In Our Present”, *Third World Economics*, Issue No. 168, 1-15 September 1997, p. 7.

Geoffrey Garrett, “The Causes of Globalization”, *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No.6/7, August / September 2000, pp. 941-942.

^๗สยามรัฐ ๒๕, ๒๖ และ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๓๗.

พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ฉบับ เอียร์ชัย เอี่ยมวาระเมธ สำนักพิมพ์รวมสาสน์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ให้อธิบายเพียงว่า คัพท์ “โลกาภิวัตน์” และ “โลกาวัตน์” ต่างหมายถึง โลกไร้พรมแดน โดยแปลมาจาก Globalization เหมือนกัน เพียงแต่ว่า คำแรก ราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้บัญญัติ ส่วนคำหลัง ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นผู้บัญญัติ !

^๘Chakravarthi Raghavan, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบทหมายเลข ๖.

Theodore J. Lowi, “Our Millennium: Political Science Confronts The Global Corporate Economy,” *International Political Science Review*, Vol. 22, No. 2, 2001, p. 137.

^๙George Monbiot, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓.

^{๑๐}Deepak Nayyar, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖, หน้า ๗-๑๑.

Theodore J. Lowi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘, หน้า ๑๓๓.

Paul Bairoch and Richard Kozul-Wright, “Globalization Myths: Some Historical Reflections on Integration, Industrialization and Growth in The World Economy”, ใน Richard Kozul-Wright and Robert Rowthorn, ed., *Transnational Corporations and the Global Economy*, The United Nations University/ World Institute for Development Economics Research (WIDER), 1998, pp. 38-42.

^{๑๑}Immanuel Wallerstein, “The Rise and Future Demise of The World Capitalist System” ใน Frank J. Lechner and John Boli, ed., *The Globalization Reader*, (Blackwell Publishers, 2000), pp. 57-60.

E. J. Hobsbaum, *The Age of Capital 1848-1875*, (London:

Abacus, 1977), Chapter Three “The World Unified”, pp. 64-66.

^{๑๒}Immanuel Wallerstein, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๑๓}E. J. Hobsbaum, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑, หน้า ๖๗-๗๘ และ ๘๒-๘๔.

Daniel Yergin and Joseph Stanislaw, *The Commanding Heights: The Battle for The World Economy*, (New York: Touch store, 2000), pp. 383-386.

^{๑๔}เป็นข้อสรุปของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (ค.ศ. ๑๙๙๔) Jeffrey Sachs and A. Warner (ค.ศ. ๑๙๙๕) และ Obstfeld and Taylor (ค.ศ. ๑๙๙๗) ที่อ้างถึงโดยลำดับใน Paul Bairoch and Richard Kozul-Wright อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐, หน้า ๔๐ และ ๔๑ และใน Geoffrey Garrett อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖, หน้า ๙๕๔.

^{๑๕}ประมวลจาก Paul Bairoch and Richard Kozul-Wright, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๕.

Deepak Nayyan, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖, หน้า ๑๒.

^{๑๖}Daniel Yergin and Joseph Stanislaw, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓, หน้า ๓๘๖.

^{๑๗}Harry Shutt, *The Trouble with Capitalism: An Inquiry into the Causes of Economic Failure*, (London & New York: Zed Books, 1998), pp. 34-35.

David Reynolds, *One World Divisible: A Global History since 1945*, (Penguin Books, 2000), p. 404.

^{๑๘}Deepak Nayyan, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖ หน้า ๑๑,

Daniel Yergin and Joseph Stanislaw, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓, หน้า ๓๘๗-๓๘๙.

^{๑๙}Deepak Nayyan, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๒๐}แนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์ ของจอห์น เมนาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes ค.ศ. ๑๘๘๓-๑๙๔๖) นักเศรษฐศาสตร์อังกฤษ ในช่วงเศรษฐกิจโลกตกต่ำครั้งใหญ่ (Great Depression) ทศวรรษ ๑๙๓๐ มุ่งให้รัฐมีบทบาทรับผิดชอบในการกระตุ้นอุปสงค์ของสินค้าและบริการ โดยใช้นโยบายการ

คลังลดอัตราภาษีและเพิ่มงบประมาณรายจ่ายโครงการสาธารณะ เพื่อให้เกิดการจ้างงานสูงสุด (Full employment) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund) และธนาคารโลก (World Bank)

^{๒๑}Karl Polanyi, *The Great Transformation: The political and economic origins of our time*, (Boston: Beacon Press, 1957), pp.135-137.

^{๒๒}Henryk Skolimowski, *The Participatory Mind: A New Theory of Knowledge and of The Universe*, (Penguin Books, 1994), pp. 40-41. และ ปรีดี พนมยงค์: “ปรัชญาคืออะไร” ใน *ข้อเขียนทางปัญญา* (สถาบันสยามเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และสถาบัน, ๒๕๑๘), หน้า ๑๓๐-๑๓๑. อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก: “บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษาแก้ปัญหาสภาวะความไร้มนุษยธรรม” อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔, หน้า ๑๒๕.

^{๒๓}คัดแปลจาก C.G. Weeramantry, *Equality and freedom: Some Third World Perspectives*, (Colombo: Hansa Publishers Limited 1974), p. 13. อ้างถึงใน Saneh Chamarik, “Some Thoughts on Human Rights Promotion and Protection,” *Democracy and Development : A Cultural Perspective*, (Bangkok: Local Development Institute, 1993), pp. 156-157.

^{๒๔}Fritjof Capra, *The Turning Point: Science, Society, and The Rising Culture*, (New York: Bantam Books, 1982/1988), pp, 54-69. อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๒, หน้า ๑๒๘-๑๓๐.

^{๒๕}Fritjof Capra, แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า ๖๘-๖๙, อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๑๓๐-๑๓๒.

John Bowle, *Western Political Thought: An Historical Introduction from the Origins to Rousseau*, (London: Jonathan Cape, 1954), pp. 360-361.

^{๒๖}John Bowle, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๔๓๙-๔๔๐.

Fritjof Capra, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๑๙๖-๒๐๑, อ้างถึงใน เสน่ห์

จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

^{๒๗}Fritjof Capra, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๒๘}John Bowle, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๕, หน้า ๔๔๐-๔๔๑.

^{๒๙}Pope John Paul II, *Encyclical Letter: Address on The Hundredth Anniversary Rarum Nevarum*, อ้างถึงใน Saneh Chamarik, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๓ หน้า ๓๗.

^{๓๐}อดัม สมิธ, อ้างถึงใน John Bowle, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๕, หน้า ๔๔๑.

Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๑๑๑-๑๑๖.

^{๓๑}John Bowle, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๔๔๑-๔๔๒.

^{๓๒}E. J. Hobsbaum, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑ หน้า ๒๘๓-๒๙๓ “การเมืองกรรมพีชน” (Bourgeoisie Politics) เป็นคำวลีที่นักประวัติศาสตร์ ศาสตราจารย์ อี. เจ. ฮอบส์บอม ใช้บรรยายภาพเศรษฐกิจการเมืองยุคหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเหมาะสมกระทัดรัดและลือให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจน

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ศัพท์คำว่า “กรรมพี” อาจแปลได้ ๒ อย่าง คือ “คนมั่งมี, พ่อเรือน” หรือ “มักนิยมใช้คู่กับไพร่ เป็นไพร่กรรมพี หมายความว่า ชนชั้นต่ำ” ซึ่งถ้าพิเคราะห์ให้ดีแล้ว มีความหมายสอดคล้องและเสริมซึ่งกันและกัน ความหมายตรงๆ ก็คือคนมั่งมีหรือนายทุนนั่นเอง แต่ที่นิยมใช้คู่กับ “ไพร่” ก็เป็นเพียงเรื่องทัศนคติในหมู่ชนชั้นสูงในอดีต ซึ่งเคยเป็นใหญ่มาแต่ก่อน และดูแลคนนายทุนที่มีได้มีพื้นเพสูงส่งอะไรมาแต่กำเนิด หรือโดยอาศัยยศบรรดาศักดิ์ จะอย่างไรก็ตามทัศนคติและอคติทำนองนี้ นับวันจะเสื่อมสูญไป เพราะทุกวันนี้ฐานะเงินทองก็เป็นที่เชิดชูบูชากันโดยทั่วหน้าและทุกระดับชั้นของสังคม

^{๓๓}ชนชั้นกลาง ผู้ได้ชื่อในประวัติศาสตร์ว่า เป็นพลังจุดประกายการปฏิวัติเพื่อสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตย ก็ไม่พ้นจากวัฏจักรการเปลี่ยนแปลงที่วนนี้ ดังที่ ดร. เกรย์สัน ได้เคยนิยามและตั้งข้อสังเกตเรื่องชนชั้นกลางไว้อย่างน่าคิดนานมาแล้วว่า:

คุณลักษณะพื้นฐานซึ่งแสดงว่า คน ๆ หนึ่ง เป็นสมาชิกของชนชั้นกลางนั้น

มิใช่อยู่ที่ฐานะของเขาในโครงสร้างลำดับชั้นของสังคม หากแต่อยู่ที่ทัศนคติ
ของเขาต่อสังคมมากกว่า ถ้าเขามุ่งมั่นที่จะก้าวไปสู่ฐานะที่ดีกว่าในวงสังคม
เขาก็นับเป็นคนชั้นกลาง เขาเป็นผู้สร้างสรรค์ เป็นผู้เปลี่ยนแปลง เป็นผู้จัด
ระเบียบใหม่ ความมุ่งประสงค์พื้นฐานของเขา มิใช่เพื่อก่อความแตกสลายให้
แก่สังคม หากแต่เพื่อแปรเปลี่ยนแก้ไขโครงสร้างสังคม เพื่อว่า เขา ในฐานะ
บุคคลหนึ่ง จะได้ก้าวสู่ฐานะที่ดีขึ้น เมื่อใด เขา ยุติที่จะแสวงฐานะที่สูงขึ้น และ
คอยมุ่งมั่นแต่จะดำรงฐานะที่มีอยู่ เมื่อนั้น เขาก็ไม่ใช่สมาชิกของชนชั้นกลาง
อีกต่อไป เพราะเขากลับกลายเป็นพะวงอยู่กับอภิสิทธิ์ และการจำกัดหวงห้าม
มากกว่าการเปลี่ยนแปลง

(Henry Grayson, *The Crisis of The Middle Class*, (New York: Rinehart & Company Inc., 1956), p. Preface IX.)

^{๓๔}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๑๓๕.

^{๓๕}แหล่งอ้างอิงกัน, ต้นกำเนิดของสำนักฟิสิกส์ไอแควเรต คือ ฟรังซัวร์ เกส
เนย์ (Francois Quesnay ค.ศ. ๑๖๙๔-๑๗๗๔) นักเศรษฐศาสตร์การเมือง
ฝรั่งเศส หลักนโยบายเศรษฐกิจ “ปล่อยเสรี” แบบทุนนิยมเชิงพาณิชย์มาจากงาน
เขียนสำคัญ *Tableau économique* (ค.ศ. ๑๗๕๘) ก่อนหน้า ความมั่งคั่งแห่ง
ชาติ ของ อดัม สมิท ภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยม รวม ๒๐ ปี

^{๓๖}แหล่งอ้างอิงกัน, หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

Frederic F. Clairmont, *The Rise and Fall of Economic Liberalism: The Making of the Economic Gulag*, (Penang, South-bound: Third World Network, 1996), pp. 60-61.

^{๓๗}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๔๐-๔๒.

^{๓๘}Karl Polanyi, แหล่งอ้างอิงกัน, หน้า ๓๔-๓๖.

^{๓๙}Karl Polanyi, แหล่งอ้างอิงกัน.

^{๔๐}นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญผู้ทำการวิเคราะห์วิพากษ์และเรียกร้องเสนอ
ให้ปฏิบัติปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ คือ Thomas S. Khun, *The Structure of
Scientific Revolution*, (The University of Chicago Press, 1970) ซึ่ง
เป็นที่กล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวางในแทบทุกวงการนับตั้งแต่นั้นมา

นอกจาก คาร์ล โปแลนด์ นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ กับฟริตซ์อ็อฟ คาปร้า
นักฟิสิกส์ ที่ใช้อ้างถึงโดยเฉพาะในบทศึกษานี้แล้ว ผลงานเขียนสำคัญที่ขยาย

ประเด็นปัญหาทำนองเดียวกันไปถึงผลกระทบทางปัญญาความคิดและวิชาการในสังคมโลกที่สาม คือ Susantha Goonatilake, *Aborted Discovery: Science and Creativity in The Third World*, (London: Zed Books Ltd. 1984) ซึ่งชี้ให้เห็นชัดเจนถึงสภาวะความรู้และการเรียนรู้แบบลอกเลียนในแวดวงวิชาการปัญญาชนของสังคมประเทศโลกที่สาม อ้างถึงใน Saneh Chamarik, "Technological Self-Reliance and Cultural Freedom" ใน C.G. Weeramantary, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, (Tokyo: United Nations University Press, 1990), pp. 42-43, 46. และ เสน่ห์ จามริก. "บทวิเคราะห์ว่าด้วย การศึกษาและปัญหา สภาวะความรู้มนุษย์" อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๒.

^{๑๑}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๕๗, เน้นโดยผู้เขียนเอง.

^{๑๒} Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, (Penguin Books, 1992).

Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, (New York: Touchstone Books, 1997).

^{๑๓}Amartya Sen, "The Market, Democracy and Development" บทปาฐกถานำเสนอในการประชุมวิชาการ เรื่อง "การเมือง การบริหาร และการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในต้นศตวรรษหน้า" จัดโดยสถาบันพระปกเกล้า ณ โรงแรมรอยัลคลิฟบีชรีสอร์ท พัทยา ชลบุรี ๑๐-๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๒ หน้า ๒ อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *สิทธิมนุษยชน: เส้นทางสู่สันติประชาธรรม*, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๑๔}Geoff Hodgson, *The Democratic Economy: A New Look at Planning, Markets and Power*, 1984. คัดแปลโดยผู้เขียนเอง อ้างถึงใน บทความ "แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง" นำเสนอในการสัมมนาวิชาการเรื่อง "ทิศทางเศรษฐกิจการเมืองไทยในศตวรรษหน้า" จัดโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๓-๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ นำลงตีพิมพ์รวมบทความ เสน่ห์ จามริก, *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คัพไฟ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๙๓-๑๙๔. เน้นโดยผู้เขียนเอง.

^{๑๕}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๑๓๕

และ ๑๔๙.

^{๔๖}Karl Polanyi, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๓๗-๑๓๙.

ในถ้อยคำของ เซอร์จอห์น เบริง (Sir John Bowring) นายทุนแมนเชสเตอร์และสมาชิกรัฐสภา : “พระเยซูคริสต์คือการค้าเสรี การค้าเสรีคือพระเยซูคริสต์” คัดแปลจากที่อ้างถึงใน Frederic F. Clairmont, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖ หน้า ๖๐.

^{๔๗}Bertrand Russell, *History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*, (London: George Allen and Unwin Ltd., 1946), Sixth Edition, 1957, pp. 620-623.

John Bowle, *Politics and Opinion in the Nineteenth Century: An Historical Introduction*, (London: Jonathan Cape, 1954), p. 59.

^{๔๘}John Bowle, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๔๙}โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๐๘ ตอนเบนแธมอายุถึง ๖๐ ปี ได้ทำความรู้จักกับเจมส์ มิลล์ (James Mill ค.ศ. ๑๗๗๓-๑๘๓๖) ประชาชนชาวสกอต นักประวัติศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ ผู้เป็นผู้นำสำคัญในขบวนการเคลื่อนไหวปฏิรูปการเมือง บุคคลทั้งสองต่างเรียนรู้เสริมกำลังทางปัญญาความคิดซึ่งกันและกัน ทำให้หลักความคิดประโยชน์นิยมแม่อธิพลกว้างขวางในแวดวงขบวนการปฏิรูปการเมือง เจมส์ มิลล์ เองยังได้นำเอาแนวความคิดปรัชญาประโยชน์นิยมของเบนแธม มาวิเคราะห์ขยายความออกไปในมิติของเศรษฐศาสตร์การเมือง ปรากฏเป็นผลงานเขียนชื่อ *องค์ประกอบของเศรษฐกิจการเมือง* (Elements of Political Economy ค.ศ. ๑๘๒๑) และ *บทวิเคราะห์ว่าด้วยปรากฏการณ์ของจิตใจมนุษย์* (Analysis of the Phenomenon of the Human Mind ค.ศ. ๑๘๒๙) หลังจากนั้น ก็ยังได้ จอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill ค.ศ. ๑๘๐๖-๑๘๗๓) ประชาชนผู้บุตร เป็นผู้สานต่อ และดัดแปลงปรัชญาประโยชน์นิยม เน้นคุณค่าความสำคัญของสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ในงานเขียนที่รู้จักกันดี เรื่อง *ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ* (On Liberty ค.ศ. ๑๘๕๙)

John Bowle, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๕๓ และ Collins Concise Dictionary ค.ศ. ๒๐๐๑ หน้า ๙๔๙.

^{๕๐}Bertrand Russell, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗, หน้า ๙๐๑.

^{๕๑}John Bowle, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗, หน้า ๕๘-๕๙.

^{๕๒}John Bowle, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๕๔-๖๖.

Bertrand Russell, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗, หน้า ๗๕๐-๗๕๑, และ ๘๐๒-๘๐๕.

^{๕๓}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๑๓๙-๑๔๑ และ ๑๔๙.

^{๕๔}John Bowle, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗, หน้า ๕๗-๖๖.

Bertrand Russel, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗, หน้า ๘๐๑-๘๐๕.

^{๕๕}John Bowle, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๖๖-๗๐.

Bertrand Russel, แหล่งอ้างเดียวกัน.

Frederic F. Clairmont, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖, หน้า ๖๑. ในที่นี้ ผู้เขียนเจตนาแปลคำวลี “The Rule of Law” ตรงๆ ตามตัวอักษรว่า “การปกครองโดยกฎหมาย” แทนที่จะเป็น “นิติธรรม” ซึ่งใช้กันแพร่หลายทั่วไป ทั้งนี้ โดยจงใจเน้นให้เห็นถึงแก่นสารทางทฤษฎีนิติศาสตร์ ของ จอห์น ออสติน กับสำนักประโยชน์นิยม ซึ่งมุ่งเจาะจงในเรื่องของ *อำนาจการออกกฎหมาย* (Legislation) เป็นสำคัญเหนือ *เนื้อหาสาระความถูกต้องชอบธรรม* ตามความหมายธรรมดาสามัญทั่วไป ความจริงแล้ว คำภาษาไทย “นิติธรรม” ในวงการนิติศาสตร์ไทย น่าจะได้รับการพิจารณาประยุกต์ใช้กันอย่างพิถีพิถันเคร่งครัดในหลักการของความถูกต้องชอบธรรมให้เหมาะสมขึ้นกว่าที่กำลังเอาแต่เจริญรอยตามหลัก Positive Law ของออสติน

^{๕๖}Saedjatmoko, “Development and Freedom,” Ishizaku Memorial Lectures, ค.ศ. 1979 อ้างถึงใน Saneh Chamarik, “Buddhism and Human Rights” อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๓, หน้า ๑๐๗.

^{๕๗}คัดแปลจากที่อ้างถึงใน *The Economist*, “The Politics of Human Rights”, ฉบับ ๑๘-๒๔ สิงหาคม ค.ศ. ๒๐๐๑ หน้า ๙.

Bertrand Russell, อ้างแล้ว, บันทึกหมายเลข ๔๗, หน้า ๘๐๓.

^{๕๘}ตัวอย่างเช่น Onuma Yasuaki, “The Need for an Inter-civilizational Approach to Evaluating Human Rights”, *Human Rights Dialogue*, Volume 10, September, 1997, p. 9.

^{๕๙}Smitu Kotha and Harsh Sethi, *Rethinking Human Rights: challenges for theory and action*, (Delhi: Lokayan, 1991), p. 159, 161.

Herman E. Daly and John B. Cobb Jr., ed., *For The Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, (Green Print, 1990), p. 161-165. ย้ำให้เห็นและเข้าใจถึงคุณค่าของคนในฐานะเป็น “บุคคลในประชาคม” (person-in-community) มีสัมพันธภาพทางสังคม โดยนัยนี้ บัณฑิตบุคคลจึงมิใช่จะดำรงอยู่เพียงด้วยสัญชาตญาณธรรมชาติของความพอใจ หรือไม่พอใจ เฉพาะของตนเองอย่างที่ เจเรมี เบนธัม ตั้งเป็นข้อสมมติฐานในทฤษฎีนิติศาสตร์ของสำนักประโยชน์นิยม หากแต่ในอีกมิติหนึ่งของชีวิต คนเรายังมีสำนักต่อพันธผูกพันทางสังคมอยู่ด้วยควบคู่กันไปกับคุณค่าความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualism)

^{๖๐}Bertrand Russell, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๖๒๓.

John Bowle, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗, หน้า ๒๐.

^{๖๑}Harry Shutt, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗, หน้า ๖-๘.

^{๖๒}Harry Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๘-๑๗.

^{๖๓}Harry Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

E. J. Hobsbawm, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑, หน้า ๘๕-๘๗.

^{๖๔}Harry Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๖๕}E. J. Hobsbawm, *The Age of Extremes: A History of the World 1914-1991*, (New York: Vintage Books, 1996), pp. 97-104.

^{๖๖}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๑๔๔-๑๕๐.

Harry Shutt, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗, หน้า ๑๕-๑๗ และ ๒๒-๒๔.

^{๖๗}Harry Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

E. J. Hobsbawm, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๕, หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

^{๖๘}Harry Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

E. J. Hobsbawm, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๖๑-๑๖๓.

^{๖๙}Robert Lekachman, *The Age of Keynes: A Biographical*

Study, (Pelican Books, 1969), pp. 53-56.

^{๗๐}Robert Lekachman, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๙๖-๑๐๐.

^{๗๑}Robert Lekachman, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

Harry Shutt, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๗๒}Ted Wheelwright, "How neo-liberal ideology triumphed," *Third World Resurgence*, Issue No. 99, 1998, pp. 9-12 ซึ่งเป็นบทความประกอบการเก็บความ จาก Richard Cockett, *Thinking The Unthinkable: Thinks-tanks and the Economic Counter- Revolution 1931-83*, (London: Harper Colins, 1994).

^{๗๓}Ted Wheelwright, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๗๔}Ted Wheelwright, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๗๕}Ted Wheelwright, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๗๖}William Keegan, *The Spectre of Capitalism*, (Vintage, 1993), p. 11, 20.

^{๗๗}Harry Shutt, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗, หน้า ๒๐-๒๙.

E. J. Hobsbaum, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๕, หน้า ๒๕๗-๒๖๑ และ ๒๗๔-๒๗๖.

Frederic F. Clairmont, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖, หน้า ๓๓๖-๓๓๗.

^{๗๘}Harry Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๓๔-๔๔.

E. J. Hobsbaum, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๘๑-๒๘๖.

William Keegan, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๖, หน้า ๑๙-๒๑.

^{๗๙}Hary Shutt, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

E. J. Hobsbaum, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๔๐๗-๔๑๖.

^{๘๐}เป็นนโยบายเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการควบคุมอุปทานการเงินของประเทศ โดยมีสมมติฐานว่า ปริมาณของเงินในระบบเศรษฐกิจหนึ่งๆ จะเป็นตัวกำหนดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอัตราเงินเฟ้อของระบบเศรษฐกิจนั้นๆ และถ้าหากปล่อยให้เพิ่มสูงขึ้นรวดเร็วเกินไป ราคาสินค้าก็จะขึ้นสูงก่อให้เกิดเงินเฟ้อ ดังนั้นเพื่อควบคุมแรงกดดันเงินเฟ้อไว้รัฐบาลจึงจำเป็นต้องลดอุปทานเงินและเพิ่มอัตราดอกเบี้ย หลักการและแนวนโยบายที่ว่ามีอิทธิพลสำคัญต่อนโยบายเศรษฐกิจของอังกฤษ

และสหรัฐอเมริกา ช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐ (*The New Penguin Encyclopedia* ๒๐๐๓ หน้า ๑๐๑๘ และม.ร.ว. สฤษดิ์ดิคุณ กิตติยากร: *ประมวลศัพท์ธุรกิจ* สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๔ หน้า ๓๐๐).

^{๔๑}William Keegan, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๖, หน้า ๕๑-๖๖.

E. J. Hobsbaum, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๕, หน้า ๔๐๙-๔๑๐.

^{๔๒}William Keegan, แหล่งอ้างเดียวกัน.

^{๔๓}E. J. Hobsbaum, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๕, หน้า ๔๑๐-๔๑๕.

Howard M. Watchtel, "World Trade Order and the Beginning of the Decline of The Washington Consensus", *International Politics and Society* (PS), 3/2000, pp. 247-250.

^{๔๔}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑.

^{๔๕}Howard M. Watchtel, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘๓.

Christian Comeliau, "Limitless growth assumption", *International Social Science Journal*, Unesco, 166/2000, pp. 457-458. อ้างถึงงานเขียนที่นำเอาหลักการ "ฉันทมติอสังขัตติ" มาประมวลรวบรวมไว้คือ John Williamson, ed., *The Political Economy of Policy Reform*, (Institute for International Economics, Washington D.C., 1994) และ John Williamson, "The Washington Consensus Revisited", ใน Emmerij Louis, ed., *Economic and Social Development in The Twenty-First Century*, (Inter-American Development Bank, Washington D.C., 1997), pp. 48-61.

บทที่ ๕

เศรษฐกิจการเมือง โลกานุวัตรไทย

...การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว
จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีเขาได้
การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา
แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว...

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑

รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๘๔

...นอกเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเข้ามาช่วย
ทำให้ราษฎรเสีย คือ ฝ่ายโทษต่าง ๆ ที่มากับอารยธรรมของชาวตะวันตก
การค้าขายไปมาติดต่อกัน หนังสือ ภาพยนตร์ เหล่านี้ เป็นโรงเรียนที่ปฏิเสธ
ไม่ได้ คุณอนันต์ โทษมหันต์...

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พ.ศ. ๒๔๖๒^๒

...โลกเศรษฐกิจทศวรรษ ๑๙๙๐ ดูเหมือน ๆ กันกับตอนปลาย
ศตวรรษที่ ๑๙

....(แต่) ก็มีข้อแตกต่างกัน จักรวรรดินิยมแบบเก่าหมดไปแล้ว
และถูกแทนที่โดยการครองอำนาจร่วมกันของบรรดาสถาบันการเงิน

พหุภาคีกับเหล่าขุนนางนักวิชาการจากฮาวาร์ดและอ็อกซฟอร์ดใน
โลกที่สาม...

ตี เชนวู้ด ค.ศ. ๑๙๙๘^m

...หรือจะเป็นเพราะว่า เศรษฐศาสตร์ในฐานะสาขาวิชาการหนึ่ง เป็น
ที่ดึงดูดใจ แต่ผู้คนที่เห็นแก่ตัว หรือจะเป็นเพราะว่า เศรษฐศาสตร์ช่วย
หล่อหลอมทำให้คนเหล่านั้น กลายเป็นคนเห็นแก่ตัวกันแน่ คำตอบที่
ค่อนข้างแน่ชัด ก็คือ เป็นอย่างละเอียดอย่างละน้อย ทั้งสองอย่าง

โจเซฟ อี สติกลิตซ์ ค.ศ. ๒๐๐๒^c

๔.๑ ภูมิหลัง: ภูมิรัฐศาสตร์และฐานะการวิเคราะห์

ในบทที่ ๓ ได้ประมวลที่มาที่ไปและพัฒนาการของกระแส
เศรษฐกิจเสรีนิยมภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทั้งในด้านลัทธิอุดม
การณ์ และการก่อตัวขึ้นสู่อำนาจความเป็นใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุน
โดยผ่านกระบวนการปฏิรูปการเมือง การบริหาร และนิติบัญญัติ เป็นการ
สถาปนาระบบอำนาจรัฐใหม่ในฉายาของ “รัฐธรรมนูญเสรีนิยม” กระทำ
การ “โลกาภิวัตน์” หรืออีกนัยหนึ่ง การเอาชนะโลก และแผ่ขยาย
อำนาจออกไปทั่วโลก จากโลกาภิวัตน์ช่วงแรกยุคล่าอาณานิคม ราว ค.ศ.
๑๘๗๐-๑๙๑๔ ผ่านวงจรวิกฤตผันผวนทางธุรกิจการค้าการเงิน และ
การต่อต้านทำลายของทั้งกระแสลัทธิสังคมนิยม และหลักการเศรษฐ-
ศาสตร์ของเคนส์ ทั้งก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนในที่สุด
หวนกลับคืนสู่อำนาจความเป็นใหญ่อีกวาระหนึ่งในรูปโฉมของ “เสรีนิยม

ใหม่” แห่งโลกาภิวัตน์ช่วงที่สองในปัจจุบันหลังการล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ตอนปลายทศวรรษ ๑๙๘๐ ทั้งหมดประกอบเป็นเงื่อนไขวัฒนธรรมของกระบวนการผนวกเศรษฐกิจทั่วโลกเข้าสู่ระบอบ “ตลาดเสรี” ดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

จะอย่างไรก็ตาม กระบวนการผนวกเศรษฐกิจโลกที่ว่ามานี้ก็เป็นแต่เพียงด้านหนึ่งเท่านั้นของประเด็นปัญหาเศรษฐกิจการเมืองร่วมสมัย กล่าวคือ เป็นเรื่องราวความเข้าใจ เฉพาะ “ฝ่ายผู้กระทำการโลกาภิวัตน์” หากแต่ยังมีอีกด้านหนึ่งของเหรียญ ที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณาประกอบเพื่อให้ได้ภาพความเป็นจริงและความรู้ความเข้าใจที่รอบด้านสมบูรณ์ขึ้นเกี่ยวกับปัญหาและเนื้อหาสาระความเป็นไปของเศรษฐกิจการเมืองโลก นั่นก็คือ เรื่องราวความเข้าใจจากแง่มุมของมวลประชาชาติ “ฝ่ายผู้ถูกระทำการ” อย่างเช่นไทยเรา ซึ่งตกอยู่ในสถานะจำต้อง “โลกาภิวัตน์” หรือประพุดิตตามโลก บัญญัติศัพท์ของราชบัณฑิตยสถานตรงนี้ อาจถูกต้องสมบูรณ์ในเชิงของอักษร แต่ทว่าแฝงไว้ด้วย **เงื่อนไขวัฒนธรรมการเรียนรู้และจิตสำนึก** ที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจกัน^๕ นำเสียตายอย่างยิ่งที่พฤติกรรม “ประพุดิตตามโลก” ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจเสรีนิยมได้กลายเป็นแบบแผนวัฒนธรรมประพุดิตปฏิบัติตลอดมาในนามของ “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” โดยแทบจะไม่มี การตั้งข้อสงสัยหรือข้อแม้ใด ๆ โดยเฉพาะในแวดวงระดับชนชั้นนำและนักวิชาการ ปัญญาชนสมัยใหม่ ทั้ง ๆ ที่ได้เคยปรากฏคำเตือนสติอย่างเช่น จากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ตั้งแต่ก่อนหน้าสนธิสัญญาเบาริงในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือจากคำชี้แจงของเจ้าพระยาธรรมาศกัศมิ์มนตรีในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ ดังที่นำมาอ้างไว้ข้างต้น ยิ่งมาในยุค “พัฒนา” ช่วงทศวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐ อันเป็นช่วงเศรษฐกิจยุคทอง บรรดาขุนนางนักวิชาการเศรษฐศาสตร์ และบริหารศาสตร์ไทย

ต่างก็พากันแซ่ซ้องขานรับคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ของจอมพลเผด็จการตอนเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกอย่างปราศจากข้อกังขาใดๆ ทั้งสิ้น หรือหากจะมีผลเสียอะไรก็ตามมา ก็ถือเสียว่าเป็นเรื่องของ “Trade-off” เป็นทำนอง “มีได้ ก็ยอมมีเสีย” อันเป็นธรรมดาในสายตานักเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิกทั้งไทยและเทศ แล้ววัฒนธรรมประเพณีตามโลก รวมทั้งมีจิตคติขุนนางนักวิชาการที่ว่านี้ ก็ฝังรากกลายเป็นบรรทัดฐานวัฒนธรรมการเรียนรู้และการกำหนดแนวนโยบายสาธารณะในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของไทยตลอดมา ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องสะท้อนที่นำเป็นห่วงถึงสภาวะทางปัญญาความคิด และวัฒนธรรมการศึกษาเรียนรู้ศาสตร์ต่างๆ ทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและศาสตร์ทางสังคม ผลักไสให้ทั้งระบบการศึกษาวิชาการและเศรษฐกิจการเมืองไทยต้องจำนนต่อกระแสความคิดความต้องการของอำนาจภายนอก โดยนัยนี้ เงื่อนไขวัฒนธรรมการศึกษาเรียนรู้จึงเป็นเหตุปัจจัยที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้ถ่องแท้ขึ้น ในฐานะเป็นสมมุติฐานทางปัญญา ความคิดของกระบวนการกำหนดทิศทางและแนวนโยบายเศรษฐกิจการเมืองในการเผชิญหน้ากับกระแสโลกาภิวัตน์

ในขณะที่เดียวกัน ภายใต้กระแสสิทธิมนุษยชนอันเป็นสากลแพร่ออกไปทั่วโลกสมัยใหม่ในทำนองเดียวกัน ทั้งโลกาภิวัตน์และโลกาอนุวัตร ก็ไซ้ว่าจะเป็นไปโดยคู่ขนาน หากแต่จะคู่ขนานไปด้วยกันกับกระแสปฏิภริยาต่อต้านและต่อสู้ตามความโน้มเอียงใฝ่เสรีภาพ โดยธรรมชาติของมนุษย์เรา และข้อนี้ก็เป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ สิทธิการกำหนดใจตนเอง (Self-determination) ก็ดี หรือสิทธิในการพัฒนา (Right to development) ก็ดี ที่ได้มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อสู้ จนถึงขั้นสหประชาชาติให้การรับรู้รับรอง ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากขบวนการต่อสู้ต่อต้านที่ว่านี้นั่นเอง ดังนั้น ในการศึกษาวิเคราะห์

กันถึงโลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ จึงมิใช่เป็นเพียงเรื่องของการจำนนตั้งรับ แต่ด้านเดียว หากโดยสาระเป็นเรื่องราวของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของฝ่ายกระทำกับฝ่ายผู้ถูกกระทำ ซึ่งต่างย่อมสามารถจะเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างเป็นพลวัต รวมทั้งการแสวงทางออกหรือทางเลือก เป็นบทเรียนที่สอนให้รู้ว่า เรื่องของอำนาจนั้น ในที่สุดแล้วย่อมมีขีดคั่นจำกัดอยู่เสมอด้วยสัญชาตญาณใฝ่และแสวงเสรีภาพของมนุษย์ ในแง่นี้เองปรากฏการณ์ที่ศาสตราจารย์แวร์ไทม์ เรียกว่า “หลักการปลดปล่อยสู่อิสระ” อันถือเป็นเกณฑ์ประเมินความก้าวหน้า หรือความถดถอยของมนุษย์ จึงสื่อความหมายความสำคัญ ในการวินิจฉัยเกณฑ์คุณค่าของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ โลกาภิวัตน์/โลกาภิวัตน์ ดังกล่าว^๖ ประเด็นอยู่ที่จะต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เกี่ยวกับเงื่อนไขปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลกระทบ ซึ่งเป็นจุดสนใจโดยเฉพาะสำหรับบทศึกษาต่าง ๆ ต่อไปจากนี้

๔.๑.๑ โลกที่สามในมิติชุมชนฐานทรัพยากรเขตร้อน

แต่ก่อนที่จะมุ่งไปที่เรื่องราวของไทยเราโดยตรง เห็นสมควรทำความเข้าใจกันโดยสังเขปในที่นี้ ถึงอาณาโลกาภิวัตน์ อันกว้างขวางออกไปครอบคลุมมวลพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์และประชาชาติ ที่รวมเรียกกันว่า ‘โลกที่สาม’ (The Third World) ในภูมิภาคทวีปแอฟริกา เอเชีย และลาตินอเมริกา ซึ่งส่วนใหญ่ทีเดียวเคยตกเป็นอาณานิคม ประเทศไทยไม่ได้ผ่านการเป็นอาณานิคมโดยตรง หากโดยนัยทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมวัฒนธรรมก็ต้องตกอยู่ในสถานะถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกในทำนองเดียวกันตลอดช่วงศตวรรษครึ่งที่ผ่านมา^๗ จริง ๆ แล้วคำว่า “โลกที่สาม” ใช้เรียกขานกันในยุคสงครามเย็น ซึ่งปะทุขึ้นหลัง

สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงไม่กี่ปี ให้หมายถึงกลุ่มประเทศที่ไม่เข้า
ชายถือเป็นส่วนหนึ่งของ “โลกที่หนึ่ง” คือกลุ่มประเทศทุนอุตสาหกรรม
นิยมที่พัฒนาแล้ว ภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา และทั้งไม่เข้าชาย
นับเป็นส่วนหนึ่งของ “โลกที่สอง” คือ กลุ่มประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์
ภายใต้การนำของสหภาพโซเวียต มาในช่วงหลัง ๆ เมื่อสงครามเย็นยุติลง
คำว่า “โลกที่สาม” จึงดูหมดความหมายที่ชัดเจนลงไป ถึงกระนั้น ก็ยัง
คงมีการนำมาใช้กล่าวขวัญอ้างอิงถึงกันในแวดวงวรรณกรรมวิชาการ
และสื่อมวลชนอยู่ในทุกวันนี้ โดยทั่วไปก็มักจะสื่อความหมายไปถึง
สภาวะความเป็นประเทศด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนา ซึ่งก็มีส่วนถูกต้อง
แต่ความหมายที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นและควรแก่การสนใจศึกษา โดย
เฉพาะจากแง่มุมของพัฒนาการสิทธิมนุษยชน ก็คือ สภาวะความเป็น
โซนร้อนของโลก (The Tropics) อันประกอบเป็นบริบทและสภาพ
ปัญหาสิทธิมนุษยชนจากผลกระทบของโลกาภิวัตน์ ที่อยู่นอกเหนือออก
ไปจากเรื่องราวของสถานการณ์ขับเคลื่อนช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่กัน
ในสงครามเย็น และในประการสำคัญ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดประเด็นปัญหา
“ศีลธรรมแห่งสิทธิ” ใหม่ ๆ เกิดขึ้น **ในบริบทของสังคมฐานทรัพยากร
เขตร้อน** นอกเหนือไปจากที่ได้สร้าง หรือส่งเสริมกันมาในอารยธรรม
ตะวันตก ในบทศึกษานี้ จึงจะอนุโลมคงคำ “โลกที่สาม” ไว้ อย่างน้อย
ก็เพื่อให้เป็นการต่อเนื่องจากเรื่องราวความเป็นมาแต่อดีตเกี่ยวกับโลกา-
ภิวัตน์/โลกาวัตร ภายใต้กระแสเศรษฐกิจเสรีนิยม และในขณะเดียวกัน
ก็เห็นสมควรที่จะสอดแทรกเรื่องของสภาวะธรรมชาติความเป็นจริงทาง
กายภาพภูมิรัฐศาสตร์ไว้ในที่นี้ พอให้ได้เห็นภาพบูรณาการของชีวิตจริง รวม
ทั้งปฏิสัมพันธ์ต่อกระแสเศรษฐกิจการเมืองโลกในกระบวนการเปลี่ยนแปลง
ให้ทันสมัยและการ “พัฒนา” ภายใต้กระแสเศรษฐกิจเสรีนิยม

ดังเป็นที่ทราบกัน ภูมิภาคโซนร้อนที่รวมเรียกว่า โลกที่สาม

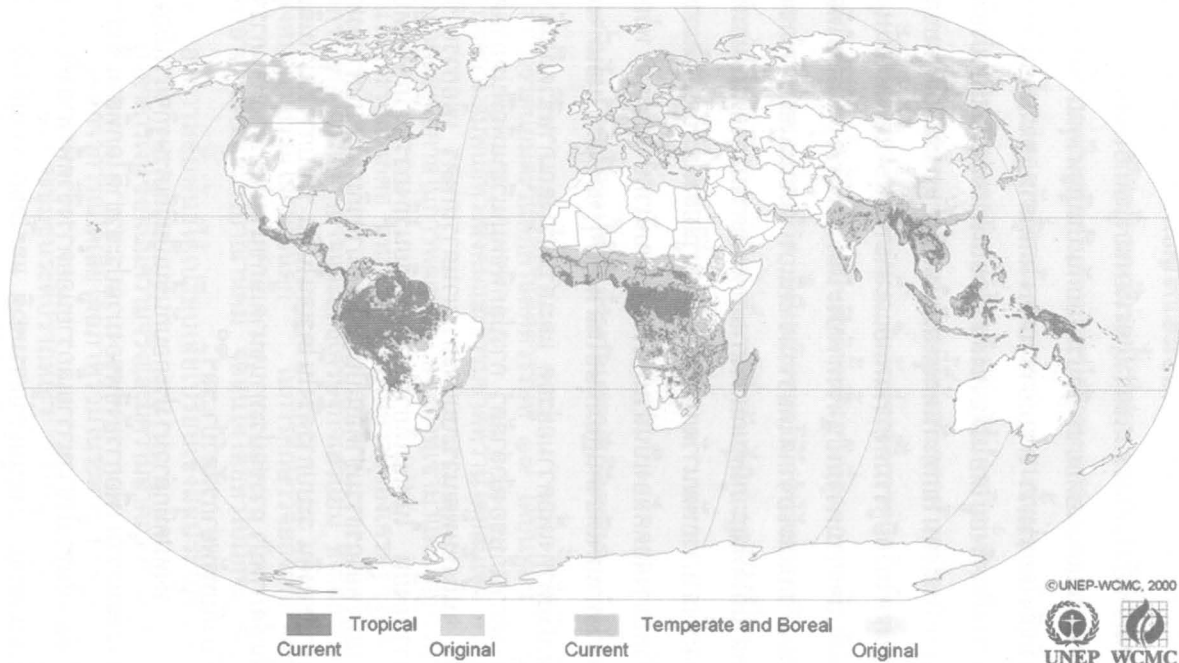
ประกอบไปด้วยพื้นที่อาณาบริเวณเส้นศูนย์สูตร ระหว่างเส้นสมมติทรอปิค ออฟ แคนเซอร์ (Tropic of Cancer) ๒๓ องศา ๒๗ ลิปดาเหนือ กับ เส้นทรอปิค ออฟ คาปริคอน (Tropic of Capricorn) ๒๓ องศา ๒๗ ลิปดาใต้ ในอาณาบริเวณที่ว่่านี้ นอกเหนือไปจากพื้นที่แถบทะเลทราย ซึ่งร้อนและแห้งแล้งที่สุด และแถบทุ่งหญ้าแล้ว ก็เป็นแหล่งกำเนิดและ ฐานที่ตั้งของป่าฝนเขตร้อน ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ไม้และสัตว์ ตลอดจนจุลินทรีย์ที่แตกต่างหลากหลายมากมายมหาศาลตามสภาวะ ปัจจัยเงื่อนไขธรรมชาติ คือลักษณะดินฟ้าอากาศ และภูมิประเทศ โดย ันนี้ ป่าเขตร้อน จึงแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วนใหญ่ ๆ อันได้แก่ (๑) ป่า เขตร้อนแถบทวีปอเมริกา ครอบคลุมอาณาบริเวณ ตั้งแต่ตอนกลาง ประเทศเม็กซิโก ลงไปจรดทวีปอเมริกาใต้ (๒) ป่าเขตร้อนแถบอินโด- มาเลย์ ครอบคลุมป่าบริเวณประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย (๓) ป่าเขตร้อนแถบทวีป แอฟริกา ครอบคลุมอาณาบริเวณส่วนใหญ่แถบที่ราบลุ่มน้ำคองโก (ตั้ง แผนภาพหน้าถัดไป) บทศึกษานี้จะมุ่งเน้นไปที่เรื่องราวของประเทศ โลกที่สาม ในอาณาบริเวณป่าเขตร้อนเป็นสำคัญ ซึ่งประเทศไทยเรานับ เป็นส่วนหนึ่ง

สภาพเงื่อนไขเฉพาะทางปรากฏการณ์ธรรมชาติ คือ เหตุปัจจัย เรื่องความร้อนแรงและฝนชุก ผิดแผกแตกต่างไปจากอาณาบริเวณโซน อบอุ่นทั้งซีกโลกเหนือและใต้ ความร้อนเป็นตัวเร่งให้เกิดปฏิกิริยาทาง เคมีและวงจรชีวภาพ ก่อกำเนิดสิ่งมีชีวิตพันธุ์พืชไม้และสัตว์นานาชนิด ยังผลให้อณาบริเวณป่าเขตร้อน ซึ่งกินเนื้อที่เพียงราวร้อยละ ๗ ของ ผืนแผ่นดินบนโลก เป็นแหล่งถิ่นอยู่อาศัยของสรรพสิ่งมีชีวิตที่หนาแน่น และหลากหลายที่สุดถึงกว่าครึ่งหนึ่งของชนิดสิ่งมีชีวิตในโลก คุณค่า ความหลากหลายทางชีวภาพเช่นว่่านี้ นับเป็นข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ

โดยพื้นฐานทางธรรมชาติและศักยภาพ สำหรับประเทศกำลังพัฒนา
อย่างเช่นไทยเราซึ่งจะได้ขยายความอ้างอิงถึงในบทต่อไปว่าด้วยสิทธิชุมชน
แต่ในขณะเดียวกัน ด้วยเงื่อนไขทางธรรมชาติเช่นว่านี้เอง ก็เป็นเหตุ
ปัจจัยทำให้สภาพดินในอาณาบริเวณป่าเขตร้อนขาดความมั่นคงและ
อุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุว่า ความร้อน และฝน ที่ก่อกำเนิดสิ่งมีชีวิตนั้นเอง
เป็นตัวเร่งให้เกิดแบคทีเรีย ปฏิบัติการย่อยสลาย ทั้งขุยอินทรีย์ และมวลพืช
และเศษไม้ที่ผุเปื่อย พร้อมทั้งชะล้างพัดพาหน้าดินอันเปราะบางออกไป
เป็นวัฏจักรสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปกับหน้าดิน ส่วนที่เกิดใหม่
จากเศษกิ่งไม้ใบไม้มหาศาลที่ร่วงหล่นทับถมกันลงมา และรวมตัวอยู่ได้
โดยอาศัยภายใต้ร่มเงากิ่งก้านสาขาอันแผ่ไพศาลของมวลไม้ใหญ่น้อยใน
ป่า ในสภาพวงจรธรรมชาติและความเปราะบางของหน้าดินเช่นนี้ มวล
ดินไม้ในป่าเขตร้อนจึงไม่หยั่งรากลึกอย่างเช่นในป่าเขตอบอุ่น หากจะ
แผ่ขยายรากออกไปรอบ ๆ อยู่นิดดินเพียงเล็กน้อย แล้วจะทำหน้าที่ดูด
ซึมธาตุอาหารทันทีที่ถูกปล่อยลงสู่ผิวดิน โดยอาศัยมวลแบคทีเรียและ
จุลชีพตามผิวหน้าดินช่วยย่อยสลาย รวมความแล้ว แหล่งสารอาหารใน
ป่าเขตร้อนจึงมีได้อยู่ในดินต่งเช่นในอาณาบริเวณเขตอบอุ่น หากแต่จะ
สะสมอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของพืชและดินไม้ในป่า ทั้งหมดนี้ประกอบเป็น
วงจรธรรมชาติที่มีระบบและกระบวนการปรับตัวระหว่างความสูญเสีย
และการทดแทนแร่ธาตุพลังงานให้อยู่ในสภาวะสมดุล ซึ่งประกอบเป็น
รากฐานการ ดำรงคงอยู่ของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ
อันอุดมสมบูรณ์ ดังกล่าวข้างต้น^๙

ไม่แต่สภาพดินอันเปราะบางเท่านั้น ภาวะความร้อนแรงอบอ้าวยังเป็น
ตัวก่อกำเนิดสิ่งมีชีวิตนานาชนิด จำพวกแมลง กาฝาก เชื้อรา ซึ่ง
ล้วนแต่เป็นพาหะนำเชื้อโรค เป็นพิษเป็นภัยต่อชีวิตมนุษย์และพืชพันธุ์
ธัญญาหาร รวมทั้งเป็นปัจจัยบั่นทอนขีดความสามารถในการผลิต และ

Global Distribution of Original and Remaining Forests

การประกอบกิจการของมวลประชากรโดยทั่วไป โดยพื้นฐานปัจจัยทางธรรมชาติอันไม่เป็นธรรมเช่นว่านี้เอง เรื่องของโรคภัยไข้เจ็บทุกโภชนาการ ความขาดแคลนอดอยาก จึงประกอบกันเป็นปัญหาคุณภาพชีวิตที่กล่าวขวัญถึงโดยรวมว่า ความยากจนของโลกที่สาม ความข้อนี้อมีส่วนของความ เป็นจริงอยู่โดยไม่ต้องสงสัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกับในสังคมโลกตะวันตกยุคสมัยใหม่ที่ผ่านการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการแพทย์และสาธารณสุข แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ต้องไม่ลืมสังเคราะห์ความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า แม้ภายใต้สภาวะ เสี่ยงเปรียบและข้อจำกัดโดยธรรมชาตินี้เอง ชุมชนมนุษย์ชาวป่าชาวดอย เหล่านี้ก็ได้พัฒนาภูมิคุ้มกันทางกายภาพเพื่อความอยู่รอดมาในระดับหนึ่ง และยังสามารถพัฒนาวัฒนธรรมการเรียนรู้สืบสานภูมิปัญญาในการดำรง ชีวิตอย่างสอดคล้องเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศป่าเขตร้อน พร้อมด้วย พลวัตทำนองเดียวกันกับมนุษย์ในส่วนอื่นๆ ของโลก ในอันที่จะเรียนรู้ จักปรับตัวทั้งเพื่อความอยู่รอด และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเป็นลำดับมา ตั้งแต่การเก็บของป่าล่าสัตว์ การปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อฟื้นสภาพดินและ ป่า จนถึงขั้นพัฒนาระบบและกระบวนการเกษตร เพื่อการยังชีพและ ความยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันกับการเรียนรู้ถึงการอนุรักษ์พื้นที่ป่าและ ฐานทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นแหล่งทำมาหากิน มีระบบควบคุมการพัง ทลายของดิน ระบบการตรึงไนโตรเจนในดิน ระบบการใช้น้ำในดิน การ ฟื้นฟูสภาพป่า การชลประทานขนาดเล็กขนาดย่อม ตลอดจนการจัดการ เกี่ยวกับทรัพยากรสัตว์ป่า ฯลฯ^{๑๐}

ทั้งหมดที่กล่าวมา ประกอบกันขึ้นเป็นวิถีเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรม เพื่อการยังชีพของมวลประชาชาติโลกที่สาม ซึ่งส่วนใหญ่ ที่เดียวเป็นชาวไร่ชาวนารายเล็กรายน้อยดำรงชีวิตพึ่งพาอาศัยและเรียนรู้ ซึ่งกันและกัน ทั้งมนุษย์กับธรรมชาติ และโดยการรวมตัวจัดตั้งกันเป็น

กลุ่มเป็นก้อน ตั้งแต่ระดับเครือข่ายและขยายวงออกไปเป็นชุมชนที่กว้างใหญ่ขึ้นโดยลำดับ จริงอยู่ ยกเว้นชนชั้นปกครองและกลุ่มอำนาจส่วนน้อยนิด ชีวิตความเป็นอยู่ของมวลชนชาวไร่ชาวนาเหล่านี้อาจไม่สะดวกสบายอะไรนักในแง่ของวัตถุธรรม รวมทั้งยังถูกชนชั้นปกครองขูดรีดเบียดเบียนแรงงานและผลผลิต เพื่อแลกเปลี่ยนกับความมั่นคงปลอดภัยของตนเอง แต่อย่างน้อยที่สุด เขาเหล่านี้ก็ยังสามารถดำรงคุณค่าความเป็นมนุษย์เยี่ยงเสรีชนในระดับหนึ่ง ในอันที่จะจัดการดูแลและควบคุมวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สุด กล่าวคือ สิทธิในชีวิตและปัจจัยการดำรงชีวิต ซึ่งในบริบทของนิเวศป่าเขตร้อน ย่อมหมายรวมไปถึงสิทธิในการพัฒนา เพื่อการพึ่งตนเองและบูรณภาพความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

๔.๑.๒ โลกที่สามใต้รัฐอำนาจเศรษฐกิจตลาด

จักรวรรดินิยมตะวันตกคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ได้บั่นทอนทำลายโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติที่วานนี้โดยสิ้นเชิง พร้อมทั้งศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาตนเอง สิ่งที่เข้ามาแทนที่อย่างฉับพลันทันใดและรุนแรงก็คือ ลัทธิอาณานิคมในคราบของเศรษฐกิจตลาด ภายใต้กำกับของกระแสอำนาจและลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยม ที่ได้สถาปนาขึ้นในสังคมวัฒนธรรมโลกตะวันตก^{๑๑} ในการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบของลัทธิอาณานิคมและกึ่งอาณานิคม จุดสนใจโดยทั่วไปมักจะมุ่งเน้นกันในเรื่องของความสัมพันธ์ได้เปรียบเสียเปรียบเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการค้าการเงินซึ่งก็เป็นความจริงและมีความสำคัญอย่างแน่นอน แต่ทว่าเบื้องใต้สภาวะการณ์ได้เสียโดยภาพรวมในระดับมหภาคนี้ ยังมีเรื่องราวของมนุษย์และชุมชนระดับรากหญ้า ซึ่งในบริบทของสังคมวัฒนธรรมฐานทรัพยากรเขตร้อนโลกที่สามและจากทัศนคติศึกษาว่าด้วย

“สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ เป็นประเด็นปัญหาที่สมควรได้รับการพิจารณาที่ประณีตกัน ทั้งในแง่มุมมองของการสูญเสียและศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันเป็นเป้าหมายอุดมการณ์สากลของสังคมโลกร่วมสมัย ในท่ามกลางของกระแสอำนาจทุนอุตสาหกรรมนิยม

จริงๆ แล้ว ความหมายความสำคัญของชุมชนมนุษย์โลกที่สามก็ไม่ได้คลาดไปจากสายตาอันแหลมคมและเที่ยงธรรมของนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของโลกตะวันตกเอง อย่างเช่น ศาสตราจารย์คาร์ล โปลานยี เราได้เรียนรู้กันมาแล้วถึงข้อวิเคราะห์วิพากษ์ของท่านผู้นี้ถึงผลกระทบบั่นทอนทำลายของเศรษฐกิจตลาดที่แปรผันขึ้นมาสถิตอยู่เหนือชีวิตมนุษย์และสังคม^{๑๒} มาในสถานการณ์อาณานิคมและกึ่งอาณานิคม นอกเหนือไปจากการชู้ตริตและเอารัดเอาเปรียบในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรมนานปีการแล้ว การสูญเสียที่สำคัญยิ่งใหญ่และฝังรากลึกยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ สภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม หรืออีกนัยหนึ่ง ปัจจัยทางสถาบันต่างๆ ทั้งในทางการเมือง กฎหมาย ประเพณี ศาสนธรรม ฯลฯ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นฐานรองรับสถานะความดำรงคงอยู่ทางสังคมของคน และนี่คือสิทธิทางสังคมและวัฒนธรรมรุ่นแรกๆ ที่ถูกลิดรอนทำลายภายใต้กระแสลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยม หรือที่เรียกขานกันติดปากในแวดวงนักวิชาการปัญญาชนว่า ตลาดเสรี ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ได้จำกัดแต่ในเรื่องของการได้เปรียบเสียเปรียบ เิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเงินที่ใช้ต่อรองกันในเวทีระหว่างประเทศ หากแต่โดยรากฐานหมายถึงการสูญเสียในอัตลักษณ์ ความนับถือตนเองและในที่สุดความเสื่อมถอยตกต่ำทางวัฒนธรรม^{๑๓} ในประเด็นข้อนี้ คาร์ล โปลานยี ให้ อรรถาธิบายไว้อย่างน่าสนใจยิ่งดังนี้ :

...การชู้ตริตในความเป็นมนุษย์ โดยขัดแย้ง ที่คนผิวขาวได้กระทำอย่างต่อเนื่อง และไร้ความปรานีต่อมวลประชาชาติล้าหลังของโลก

เป็นไปถึงขั้นไม่อาจละเลยที่จะต้องให้ความสำคัญในการพูดคุยกันถึง ปัญหาของอาณานิคม แต่การมุ่งเน้นกันถึงเรื่อง การชู้ตริต (ทาง เศรษฐกิจ) มักจะชวนให้เรามองข้ามประเด็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่กว่า ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความตกต่ำทางวัฒนธรรม ถ้าหากการชู้ตริตถูก นิยามกันโดยเคร่งครัดในแง่ของเศรษฐกิจ คือ ความไม่ถูกต้องเหมาะสมอย่างถาวร เกี่ยวกับสัดส่วนการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ถ้าเป็นเช่นนั้นก็น่าสงสัยว่า มีการชู้ตริตเกิดขึ้นจริงหรือไม่ (แต่) ความหายนะ ของชุมชนคนพื้นถิ่น นับเป็นผลโดยตรงจากการแตกสลายอย่างรวดเร็ว และรุนแรงของบรรดาสถาบันพื้นฐานของเหล่าคนผู้เป็นเหยื่อ ไม่ว่าจะโดยใช้พลังกำลังหรือไม่ก็ตาม ไม่ใช่เป็นประเด็น สถาบันเหล่านี้ ต้องแตกสลาย โดยข้อเท็จจริงที่ว่า เศรษฐกิจตลาดได้ถูกนำมา ใช้ครอบงำชุมชนที่มีการจัดระเบียบแตกต่างกันออกไป แรง งานและผืนแผ่นดินถูกแปรผันทำให้เป็นสินค้า ซึ่งเป็นเพียงสูตรวิธีการ เพื่อจัดทำลายสถาบันทางวัฒนธรรมทุก ๆ ด้านของสังคมที่มีชีวิต องค์กรวม เป็นที่ชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงในเรื่องตัวเลขรายได้ และประชากร จะนำมาปรับใช้ไม่ได้เลยกับกระบวนการ (ล่มสลาย ทางสถาบันและวัฒนธรรม) เช่นว่านั้น ^{๑๔}

และแล้ว “ความหายนะของชุมชนคนพื้นถิ่น” พร้อมกับความล่ม สลายของสถาบันและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ก็ตั้งเค้าขึ้นโดย เฉพาะในหมู่ชนชั้นชาวไร่ชาวนา เมื่อเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นของเขาเหล่านั้นพร้อมด้วยฐานทรัพยากรการยังชีพและพึ่งตนเอง ต้องถูกผนวกเข้าสู่ ระบบเศรษฐกิจตลาดโลก เหตุปัจจัยที่จะต้องหยิบยกขึ้นมาพูดถึงกันเป็น เบื้องแรกก็คือ ปัญหาของการใช้ผืนแผ่นดินป่าเขตร้อน ภายใต้วัฒนธรรมทุนอุตสาหกรรมนิยม ดังเป็นที่ทราบกัน ระบบการจัดการและใช้ ประโยชน์ที่ดินถูกกำหนดขึ้นด้วยกลไกราคาตลาด เพื่อให้ได้มาซึ่งผล

กำไรสูงสุด และนั่นก็คือ การใช้เพาะปลูกพืชแบบชนิดเดียว (Monoculture) และเชิงพาณิชย์ (Cash crops) เพื่อการส่งออก ระบบวิธีการเกษตรเชิงเดี่ยวเช่นนี้ มุ่งใช้กับภูมิภาคโลกที่สามเป็นสำคัญ เพราะจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ได้ตั้งหลักไว้แล้วว่า จะตั้งตนเป็นศูนย์การผลิตอุตสาหกรรมของโลก และกำหนดให้ดินแดนโลกที่สามทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตอาหารและวัตถุดิบ ในขณะที่เดียวกันกับที่เป็นแหล่งตลาดรองรับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมของตน ระบบการจัดการและใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเชิงเดี่ยวเช่นนี้ เมื่อนำมาจู่โจมบังคับใช้กับผืนแผ่นดินภูมิภาคโซนร้อน อันละเอียดอ่อนและเปราะบางดังกล่าวข้างต้น ก็เห็นได้ชัดว่า ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศและปริมาณน้ำฝนในท้องถิ่นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การหักล้างดวงพงเปลี่ยนสภาพพื้นที่ป่าให้เป็นไร่นาเชิงพาณิชย์ ทิ้งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หรือการทำอุตสาหกรรมไม้ ทั้งหมดเหล่านี้ เท่ากับเป็นกระบวนการผันแปรเป็นทะเลทรายให้ขยายตัวออกไปและลดพื้นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ลงไปเป็นลำดับ ในสภาวะเช่นนั้น พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสะท้อนความร้อนของแสงอาทิตย์ก็จะเพิ่มทวีขึ้น เกิดสภาวะอากาศแห้งแล้ง ปริมาณฝนตกลงน้อยถอยลง เนื่องจากสูญเสียพื้นที่ป่าและพืชที่จะคายน้ำให้ระเหยกลับคืนสู่บรรยากาศ ในสภาวะเช่นนั้น ปริมาณน้ำในวัฏจักรของน้ำในพื้นดินก็จะลดลงไป^{๑๔}

แม้บรรดานักอุดมศึกษา อาจจะไม่ถึงกับสรุปลงไปทีเดียวว่า กิจกรรมของมนุษย์อาจจะส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับภูมิภาค แต่ความจริงที่ปรากฏก็คือว่า ในช่วงเวลาไม่นานหลังจากที่โลกที่สามถูกรวบรัดผนวกเข้าเป็นบริวารของศูนย์อำนาจเศรษฐกิจตลาดโลกได้ขยายตัวถึงจุดสูงสุดของโลกาภิวัตน์ช่วงแรก ๑๘๗๐-๑๙๑๔ ภัยแล้งรุนแรงครั้งใหญ่ที่เรียกว่า เอลนีโญ (El Niño)

ก็อุบัติขึ้นถึง ๓ วาระติดต่อกันตลอดช่วงปี ๑๘๗๖-๗๗, ๑๘๘๙-๙๑ และ ๑๘๙๖-๑๙๐๒ แล้วก็ยังอุบัติขึ้นตามมาอีกในช่วงปี ๑๙๑๘, ๑๙๒๕-๒๖, ๑๙๘๒-๘๓ และ ๑๙๙๗-๙๘ ของศตวรรษที่ ๒๐ หลังจากที่ว่างเว้นมานานนับศตวรรษจากที่เคยเกิดขึ้นในช่วงปี ๑๗๔๓-๔๔ ตอนเหนือประเทศจีน ซึ่งในครั้งนั้นถือกันว่าเป็นเรื่องผิดปกติธรรมชาติ ที่ลมมรสุมเกิดขาดหายไปถึงสองปีซ้อน พืชผลถูกทำลาย ชาวไร่ชาวนาพากันล้มตายภายใต้แสงแดดอันร้อนแรง รวมทั้งเกิดการขาดแคลนเสบียงอาหารด้วยเหตุอุปสรรคการคมนาคมขนส่งอันล้าสมัย แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้อันตรายถึงเกิดการล้มตายหมู่ เพราะเหตุจากความอดอยากหรือโรคระบาด ผลกระทบต่อชีวิตและคุณค่าของมนุษย์ ผิดแผกแตกต่างห่างไกลกับที่บังเกิดขึ้นช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๙ ขึ้นศตวรรษที่ ๒๐ ในยุคทองของทุนเสรีนิยมช่วงปลาย ๑๘๗๐-๑๙๑๔ ดังกล่าว มาในคราวนี้ทุพภิกขภัยจากฝนแล้งแผ่อาณาบริเวณกว้างใหญ่ไพศาลในภูมิภาคไซเบอร์รอน ครอบคลุมทั้งซูดาน เอธิโอเปีย อินเดีย เกาหลี บราซิล รัสเซีย และจีนตอนเหนือ ผู้คนต้องล้มตายนับสิบ ๆ ล้าน เฉพาะตัวเลขประมาณการเท่าที่บันทึกไว้ในกรณีของ ๓ ประเทศใหญ่ ๆ คือ จีน อินเดีย และบราซิล ก็ตกถึง ๓๐-๖๐ ล้านชีวิต และความอดอยากหิวโหยล้มตายก็ยังตามมาด้วยโรคระบาดนานาชนิด ทั้งมาลาเรีย กาฬโรค อหิวาต์ ไข้ทรพิษ ฯลฯ รวมทั้งถูกกระหน่ำซ้ำเติมจากเหล่านักจักรวรรดินิยม ทั่วยุโรป ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา พากันฉวยโอกาสจับจองช่วงชิงดินแดนอาณานิคมใหม่ ๆ ผืนแผ่นดินของชุมชน และแหล่งทรัพยากรพืชผล และแร่ธาตุใหม่ ๆ^{๑๖} สาเหตุจริง ๆ ของการล้มตายจากทุพภิกขภัยอย่างมากมายมหาศาลเช่นนี้ ก็อีกเช่นกันที่ คาร์ล โปลานยี ได้ให้การวิเคราะห์ถึงพิษภัยจากระบบตลาดเสรีไว้อย่างตรงไปตรงมา ดังนี้ :

ยกตัวอย่างอันโด่งดังในกรณีของอินเดีย มวลชนชาวอินเดียใน
ครึ่งหลังศตวรรษที่ ๑๙ ไม่ได้ตายเพราะถูกซูตริตจาก (อุตสาหกรรม)
เมืองแลงแคเชียร์ (Lancashire) เขาเหล่านั้นตายกันเป็นก่ายเป็นกอง
ก็เพราะชุมชนหมู่บ้านชาวอินเดียถูกทำลายไป...สมมุติฐานที่มา
จริงๆ ของความขาดแคลนอาหารในช่วงห้าสิบปีที่ผ่านมา ก็คือ การ
ตลาดพืชผลแบบเสรี พร้อมกับความตกต่ำของรายได้ในท้องถิ่น การที่
พืชผลตกต่ำเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งแน่นอน แต่การขนส่งพืชผลโดยทาง
รถไฟก็สามารถช่วยบรรเทาภัยในท้องถิ่นที่ถูกคุกคามได้ ปัญหาอยู่ที่ว่า
ประชาชนไม่สามารถซื้อหาข้าวปลาอาหารในราคาที่พุ่งสูงขึ้น โดย
(ราคา) ในระบบตลาดเสรี แต่ขาดการจัดการที่เหมาะสม ย่อมจะมี
ปฏิภยาสองตอจบสภาวะการขาดแคลน ในสมัยก่อนๆ พวกร้านค้า
เล็กๆ ในท้องถิ่นจะเป็นที่พึ่งในยามที่การทำให้ทำอะไรทำไม่ได้ผล แต่สิ่ง
เหล่านี้ก็ต้องหยุดชะงักไป หรือไม่ก็ถูกกวาดต้อนให้เข้าไปอยู่ในตลาด
ใหญ่ๆ ...ทุพภิกขภัยใหญ่ๆ สามสี่ครั้งที่ทำลายอินเดียตั้งแต่ครั้งเกิด
เหตุจลาจล...เป็นเพียงผลสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งระบบตลาดแรง
งานและที่ดินแบบใหม่ ซึ่งล้มสลายชุมชนหมู่บ้านดั้งเดิมโดยไม่
จัดการแก้ปัญหาอะไร...ในสมัยก่อนที่อยู่ภายใต้ระบอบศักดินาและ
ชุมชนหมู่บ้าน...ระเบียบการควบคุมตลาดพืชผลยังได้ช่วยระงับยับยั้ง
ความขาดแคลนอาหาร แต่มาภายใต้กฎของตลาด ประชาชนไม่
อาจได้รับการปกป้องให้รอดพ้นจากการอดตายตามกฎเกณฑ์การ
ตลาด...ภายใต้การแลกเปลี่ยนอย่างเสรีและเท่าเทียมกัน มวลชนคน
อินเดียต้องพากันล้มตายนับล้านๆ คน ^{๑๙}

รวมความแล้ว ปรากฏการณ์เรื่องลมฟ้าอากาศแปรปรวนที่เคย
เข้าใจกันว่าเป็นเรื่องของอุบัติเหตุตามธรรมชาติโดยเฉพาะนั้น โดย
แท้จริงมีความเป็นเหตุเป็นผลปฏิสัมพันธ์อยู่ด้วยกันกับการจัดระเบียบชีวิต

ความเป็นอยู่ทางสังคมของมนุษย์เรา ในการนี้ แต่ละสังคมย่อมจะต้องมีระบบและแนววิธีการ ทั้งในทางสถาบัน สังคมวัฒนธรรม และเทคนิควิธีการของตนเอง ในอันที่จะจัดการกับสภาวะการณ์และเหตุเภทภัยต่างๆ และโดยนัยนี้เอง ปัญหาทุพภิกขภัยจึงนับเป็นวิกฤตทางสังคมโดยแท้ อันเป็นเครื่องสะท้อนถึงความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจการเมืองหนึ่งๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง เมื่อพิเคราะห์กันจากแง่มุมของ “นิเวศทางการเมือง” (Political ecology) เช่นนี้แล้ว การที่มวลชนชาวไร่ชาวนาภูมิภาคฐานทรัพยากรเขตร้อน ต้องเผชิญกับภัยพิบัติจากลมฟ้าอากาศแปรปรวนอย่างรุนแรงหลังปี ๑๙๗๐ ถึงขั้นอดอยากล้มตายกันเช่นนั้น จึงมีสมมุติฐานที่มาเกี่ยวข้องอยู่กับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนครัวเรือนและหมู่บ้านทั้งหลาย ให้ผนวกเชื่อมโยงเข้ากับระบบการผลิตและตลาดการค้าโลก ระบบตลาดและกลไกราคาที่ขาดระเบียบควบคุมอย่างเหมาะสมนี่เองที่เป็นตัวกำหนดสภาพความเสี่ยงของบรรดาชุมชนและครัวเรือนเหล่านั้น^{๑๔}

ความล้มสลายหายนะของมวลชุมชนหมู่บ้านในกรณีของอินเดียที่คาร์ล โปแลนด์ อ้างถึงนี้เป็นปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นโดยทั่วหน้าในดินแดนโลกที่สาม ขอบข่ายความรุนแรง หนักเบา คงเป็นไปตามสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป แต่ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ก็มิมีนัยสำคัญลบล้างทฤษฎีของมัลธัส (Thomas Robert Malthus ค.ศ. ๑๗๖๖-๑๘๓๔) ซึ่งเป็นที่ยึดถืออย่างเคร่งครัดในหมู่นักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกว่า ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าข้าวปลาอาหารที่ผลิตได้เป็นทวีคูณ ดังนั้น ถ้าไม่มีการคุมกำเนิด การเพิ่มของประชากรก็จะถูกหยุดยั้งจากการขาดแคลนอาหาร โรคระบาด หรือไม่ก็สงคราม ในกรณีของอินเดียและที่อื่นๆ ของโลกที่สาม ก็คงเป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ ไม่ใช่เพราะทรัพยากรความมั่งคั่งถูกขูดรีดและดูดซับไปให้ประเทศอังกฤษอย่างที่มี

การวิพากษ์วิจารณ์กัน แต่ความเป็นจริงตามที่ได้มีการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดถี่ถ้วนจากหลายๆ แหล่งด้วยกัน ชี้ไปในทางตรงกันข้ามจากข้อสรุปทางทฤษฎีดังกล่าว ในประเทศใหญ่ๆ อย่างจีนและอินเดีย ในทั้งสองช่วงศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ ประชากรโดยรวมไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เฉพาะในเอเชียใต้ สัดส่วนประชากรโลกกลับลดลง ในขณะที่ไปเพิ่มขึ้นในยุโรป ข้อเท็จจริงอันเป็นสมมุติฐานของความยากจนและขาดแคลนอดอยากในหมู่มวลชาวไร่ชาวนาภูมิภาคเอเชีย ก็คือระบบและโครงสร้างความสัมพันธ์ของบรรดาชุมชนและครัวเรือนของชาวไร่ชาวนาต่อระบบตลาดการค้าโลกดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเสียเปรียบดุลการค้าและหุ้มเทการส่งออกผลิตภัณฑ์เกษตร ภายใต้ระบบเพาะปลูกพืชชนิดเดียวเชิงพาณิชย์ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งบั่นทอนทำลายความมั่นคงทางอาหารภายในสังคมของตนเอง ดังที่ได้ประสบกันมาแล้ว โดยเฉพาะในยามเกิดภัยพิบัติ หรือว่าการถูกรีดภาษีอัตราสูงๆ และตกเป็นเหยื่อนายทุนหน้าเลือด หรือว่าแหล่งรายได้และทรัพยากรสำคัญๆ ถูกต่างชาติควบคุม ซึ่งเป็นการจำกัดโอกาสความสามารถในการพัฒนาโครงสร้างบริการพื้นฐาน เพื่อตอบสนองปัญหาความต้องการภายใน อย่างเช่น คุคลองการชลประทาน เป็นต้น หรือว่านโยบายและมาตรการกำหนดกฎเกณฑ์มาตรฐานทองคำ ซึ่งยังผลให้ค่าเงินท้องถิ่นและกำลังซื้อของประชาชนคนสามัญตกต่ำลงอย่างฉับพลันทันใด และประการสุดท้าย นอกเหนือไปจากนโยบายและมาตรการกีดกันที่ขูดรีดและบีบคั้นในทางเศรษฐกิจ การค้าการเงิน รวมทั้งการทหารแล้ว มวลชนชาวไร่ชาวนายังถูกพรากโอกาสช่องทางในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรสาธารณะ (อย่างเช่น ลุ่มน้ำ ป่า และทุ่งหญ้า) และบริการพื้นฐาน (อย่างเช่น คุคลองชลประทาน ยุงฉาง) ซึ่งทั้งหมดประกอบเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคม ที่เปิดเป็นสิทธิสำหรับชุมชนตามประเพณีวิถีชีวิตของ

การเกษตรเพื่อการยังชีพแต่ดั้งเดิม^{๑๙}

ในท่ามกลางฐานทรัพยากรและนิเวศโซนร้อน และวิถีชีวิตเศรษฐกิจการยังชีพตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ความจริงสำคัญยิ่งประการหนึ่งซึ่งจะต้องไม่ลืมกัน ก็คือว่า ในสังคมโลกที่สาม โดยเฉพาะเอเชีย ผู้คนไม่ได้ตกอยู่ในสภาพบ้านป่าเมืองเถื่อนอย่างที่มักคิดหรืออยากจะเข้าใจกัน หากแต่ได้มีการพัฒนางานช่างฝีมือ ศิลปหัตถอุตสาหกรรม และการค้าขายเจริญรุ่งเรืองขึ้นแล้วอย่างค่อนข้างเป็นปึกแผ่นและกว้างขวางทั้งภายในและระดับภูมิภาค ถ้าจะเทียบฐานะทางเศรษฐกิจกันในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ระดับรายได้และความมั่งคั่งไม่ได้แตกต่างอะไรกันระหว่างยุโรปกับเอเชีย แต่ในศตวรรษที่ ๑๙ ต่อมา หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมของเอเชียก็ถูกบั่นทอนทำลายและเป็นอันต้องล่มสลายไป เพราะผลกระทบจากการทุ่มเทนำเข้าผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากเมืองแลงแคเชอร์ของประเทศอังกฤษ ทั้งนี้ไม่ใช่ด้วยวิธีการแข่งขันอย่างเสรี หากแต่โดยอาศัยวิธีการบังคับขู่เข็ญ ทั้งด้วยมาตรการภาษีแบบพลการฝ่ายเดียวและกำลังทหาร อันเป็นแบบฉบับของการใช้กำลังคุกคามและความรุนแรงภายใต้กฎสันติภาพแห่งจักรวรรดิอังกฤษ (Pax Britannica) รวมไปถึงแม้กระทั่งวิธีการอบายมุข ผลักดันการส่งออกฝิ่นจากอินเดีย และนำเข้าจีน พร้อมทั้งกระตุ้นขยายปริมาณตลาดการเสพและรีดภาษีส่งออกฝิ่นเป็นรายได้ นำมาใช้จ่ายปฏิบัติการทางทหารเพื่อแผ่ขยายอำนาจในภูมิภาคเอเชียได้ ดังนั้น ภายใต้อำนาจจักรวรรดิอังกฤษในฉายาของเศรษฐกิจเสรีนิยมนี้ นอกเหนือไปจากที่มวลชนชาวไร่ชาวนาถูกถอนรากถอนโคนจากฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตของเศรษฐกิจการยังชีพและความมั่นคงทางอาหารแล้ว ประชาชาติโลกที่สามโดยรวมยังต้องถูกมัดมือมัดเท้า ในอันที่จะได้พัฒนาโครงสร้างอุตสาหกรรมบนพื้นฐานของข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของตนเองอย่างเป็น

อิสระ โดยนัยนี้ ดินแดนและมวลประชาชาติทั้งเมืองและชนบทจึงเท่ากับถูกประทับตราบาปให้ตกอยู่ในความยากจน เสี่ยงต่อความขาดแคลนอย่างถาวรในฐานะบริวารในเครือข่าย “ระเบียบเศรษฐกิจโลก” ภายใต้บังคับของศูนย์อำนาจตะวันตก^{๒๐}

ในจุดของ”การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง” (Structural Adjustment ตามภาษาวิชาการของ “เสรีนิยมใหม่” คริสต์ศตวรรษที่ ๒๐) เช่นว่านี้ ไม่แต่จะเป็นการพลิกผันตัดสายสัมพันธ์ของคนกับแหล่งปัจจัยการยังชีพ และการสูญเสียอธิปไตยทางเศรษฐกิจการเงินเท่านั้น หากยังส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญยิ่งต่อระบบสัมพันธ์ภาพของชนชั้นปกครอง และชนชั้นนำต่อมวลประชาชนของตนเองไปด้วย และนี่เป็นจุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษของการก่อตัวความแปลกแยกและลึกลับขัดแย้งชั้นมูลฐานภายในโครงสร้างสังคมการเมืองโลกที่สามเมื่ออย่างเข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย เริ่มต้นด้วยความจำเป็นต้องต่อสู้ต้านทานการก้าวร้าวรุกรานของมหาอำนาจตะวันตกทั้งทางกำลังทหาร และมาตรการขูดตกลงมาตรการบีบคั้นชู้ตริตทางเศรษฐกิจการค้าและการเงิน จนจำต้องละทิ้งพันธะหน้าที่การให้ความอนุเคราะห์ ช่วยเหลือประชาชนในยามภัยพิบัติ ดังที่เคยถือปฏิบัติกันมาในระเบียบประเพณีแต่อดีต ในขณะที่เดียวกันกับที่พยายามสงวนรักษาสถานะอำนาจและผลประโยชน์ชนชั้นของตนเอง พร้อมทั้งปรับฐานความคิดและโลกทัศน์ตลอดจนนโยบาย เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมให้รับกับกระแสพลังอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก ผลพวงที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ว่านี้ ด้านหนึ่งที่สำคัญและฝังรากลึกอย่างแน่นแฟ้นในสังคมโลกที่สามตราบเท่าถึงทุกวันนี้ ก็คือ ระบบการศึกษา “สมัยใหม่” โดยจำลองแบบอย่างของสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก การศึกษาศึกษาใหม่เช่นว่านี้เองที่ก่อกำเนิดชนชั้นนำใหม่ พร้อมด้วยโลกทัศน์และวัฒนธรรม การ

เรียนรู้ที่แปลกแยกออกไปจากสภาพความเป็นจริงและวิถีชีวิตเศรษฐกิจ-
พอเพียงและพึ่งพาตนเองของชนส่วนใหญ่ในสังคมภูมิภาคฐานทรัพยากร
โซนร้อนดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น การศึกษาสมัยใหม่เปิดฐานโอกาสสำหรับ
มวลชนคนสามัญที่จะไต่เต้าขึ้นสู่สถานะชนชั้นนำกว้างขวางขึ้น แต่ใน
ขณะเดียวกันก็ถูกจำกัดอยู่ภายในกรอบทางปัญญาความคิดและวัฒนธรรม
การเรียนรู้ตามแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยมตะวันตก โดยนัยนี้
ระบบการศึกษาจึงทำบทบาทหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นแหล่งบ่มเพาะอาณา-
นิคมทางวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งสามารถดำรงคงอยู่อย่างเหนียวแน่น
แม้ในท่ามกลางกระแสขบวนการชาตินิยมและการต่อสู้จนบรรลุอิสรภาพ
ทางการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และโดยนัยนี้เช่นกัน ที่ชนชั้น
นำใหม่พากันเติบโตใหญ่ขึ้นสู่สถานะอำนาจและบทบาทเสมือนเจ้าอาณานิคม
เหนือภาคสังคมและประชาชน รวมทั้งฐานทรัพยากรภายในอาณาจักร
ของตนเอง^{๒๑}

เมื่อมองในมุมกว้างออกไป ระบบวิธีการศึกษาแบบชนชั้นนำนิยม
ยังส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมโดยรวม (Social learning)
ก่อให้เกิดช่องว่างและลักลั่นขัดแย้งขึ้นภายในโครงสร้างสังคมโลก
ที่สามระหว่างกลุ่มชนชั้น “ผู้ไร้การศึกษาและผู้ได้รับการศึกษาที่ผิด”
(Uneducated and Miseducated) ในสายตาอันแหลมคมของพอล
แธริสัน นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์อิสระชาวอังกฤษ ผู้ติดตามศึกษา
วิเคราะห์เรื่องราวของโลกที่สามอย่างใกล้ชิดในช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๘๐
อันเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของพัฒนาการกระแสโลกาภิวัตน์สู่ยุค “เสรีนิยมใหม่”
มาถึงจุดของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยนี้เอง “การศึกษา” จึงกลายเป็น
ปัจจัยแบ่งแยกชนชั้น และ “ความรู้” หมายถึงอำนาจ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็น
กลไกดึงดูดชุดทรัพยากรจากมวลชนผู้อยู่ใต้อำนาจ เพื่อแจกจ่ายต่อ
ไปให้แก่กลุ่มชนในเครือข่ายอำนาจรัฐ^{๒๒} ประเด็นปัญหาและช่องว่าง

และความลึกลับขัดแย้งที่ว่ามันไม่ได้เป็นที่สนใจอะไรกันจนกระทั่งหลังวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ช่วงหลังกลางทศวรรษ ๑๙๙๐ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศไทยเราเองโดยตรง และมีส่วนกระตุ้นให้เกิดกระแสความสนใจในคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น หรือที่เรียกกันในภาษา ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมว่า “ทรัพย์สินทางปัญญา” เป็นประเด็นที่จะได้หยิบยกมาพิจารณากันในตอนต่อ ๆ ไป

จะอย่างไรก็ตาม ภายใต้ช่องทางปัญญาความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้อันจำกัดคับแคบขาดการรู้จักตนเองในหมู่ชนชั้นนำโลกที่สาม ประกอบกับแรงบันดาลใจที่จะวิ่งววดให้ทัดเทียมกับโลกอุตสาหกรรมตะวันตก เมื่อได้รับการปลดปล่อยเป็นเอกราชหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงไม่เป็นการยากเย็นอะไรที่จะถูกชักจูงให้เข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยม แต่นั่นก็ประจวบเป็นช่วงทศวรรษของ ๑๙๕๐-๑๙๖๐ ของเศรษฐกิจสหรัฐอเมริกากับยุโรปตะวันตกกลุ่ม โอ.อี.ซี.ดี. ซึ่งกำลังขับเคี่ยวอยู่ในสงครามเย็นและต้องการส่งเสริมสนับสนุนให้ประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในเอเชียได้มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจสร้างฐานอุตสาหกรรมเพื่อรับมือกับการแผ่ขยายอิทธิพลของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ตลอดจนสงครามเกาหลี และสงครามเวียดนาม ที่สำคัญนโยบายความต้องการข้อนี้ก็มาพ้องเข้ากับยุคของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจโลกใหม่ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติทางเทคโนโลยี การก่อตัวเติบโตใหญ่ของพลังอำนาจบริษัทข้ามชาติเพื่อชิงชิงส่วนแบ่งตลาดผู้บริโภค ซึ่งถึงจุดอิมตัว เกิดการเก็งกำไรร้อนแรงและลู่ทางการลงทุนภายในหอดตัวลง และทั้งหลายทั้งปวงที่อุบัติขึ้นภายในวัฏจักรทุนอุตสาหกรรมนิยมเหล่านี้ ยังตามติดมาด้วยวิกฤตขึ้นราคาน้ำมันโลก เพราะแรงกดดันของกลุ่มประเทศโอเปค เกิดกระแสปริมาณเงินทุนปิโตรดอลลาร์ล้นธนาคารทั้งหลายในยุโรปและสหรัฐอเมริกา^{๒๓} ใน

สถานการณ์เงินทุนในตลาดเช่นนี้ โลกที่สามจึงเป็นแหล่งระบายนเงินทุนที่ที่ดีที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรูปของการปล่อยกู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้เงื่อนไขที่เปิดทางสะดวกให้อภิสถิธิกับการลงทุนอุตสาหกรรมของภาคเอกชน และเปิดพื้นที่เข้าครอบครองและจัดการใช้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันทรงค่าและประกอบเป็นฐานการยังชีพของชุมชนชาวไร่ชาวนาดังกล่าวข้างต้น เป็นที่แน่นอนว่าแนวทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยมโดยมุ่งเร่งอัตราการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) เป็นที่ตั้ง ย่อมจะสอดคล้องต้องตามวัฒนธรรมการเรียนรู้และลัทธิอุดมการณ์ชนชั้นนำใหม่ในหมู่ประเทศโลกที่สามเป็นอย่างดี ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยนัยนี้เองแม้บรรดาประชาชาติโลกที่สามจะได้มาซึ่งเอกราชทางการเมือง แต่ก็ต้องถูกชักนำให้เข้าสู่สถานะความเป็นบริวารทางเศรษฐกิจภายใต้กำกับของมหาอำนาจอุตสาหกรรม ทั้งในด้านของเงินทุน เทคโนโลยี และตลาด ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย และการ “พัฒนา” ตลอดช่วงสี่ห้าทศวรรษที่ผ่านมา

และแล้วไม่ช้าไม่นาน สถานะความเป็นบริวารทางเศรษฐกิจก็ผกผันเข้าสู่ความเป็นอาณานิคมในรูปแบบใหม่ของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นั่นก็คือ ภายใต้ อำนาจอิทธิพลและอาณัติของเหล่าบริษัทข้ามชาติและสถาบันการเงินระหว่างประเทศ อย่างเช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลก แรงกดดันเร่งรัดพัฒนาบังคับให้ต้องอาศัยการนำเข้าสินค้าเครื่องจักรและอุปกรณ์เครื่องมืออันจำเป็นต่อการสร้างอุตสาหกรรมรวมทั้งปุ๋ยเคมีใช้ในการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ อย่างเช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพดสำหรับเป็นวัตถุดิบผลิตอาหารสัตว์ในประเทศอุตสาหกรรม ในขณะที่เดียวกันกับที่เร่งส่งออกทรัพยากรแร่ธาตุสนองความต้องการบริโภคพลังงานอย่างฟุ่มเฟือย ภายในสังคมโลกตะวันตก

ผลที่ได้จากการค้าระหว่างประเทศที่วุ่นวาย ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับในสมัยโลกาภิวัตน์ศตวรรษที่ ๑๙ นั่นเอง กล่าวคือ มวลประเทศโลกที่สามต้องพากันขาดดุล ซึ่งสะสมพอกพูนสูงขึ้นเป็นลำดับ สรุปรวมความแล้ว เกือบทุกประเทศพากันถล่มลึกตกอยู่ในภาวะวิกฤตหนี้สินรุนแรงและไม่อยู่ในฐานะสามารถชำระคืนได้ ประมาณการได้ว่า เพิ่มสูงขึ้นกว่าสามเท่าตัวจาก ๕๔.๖ พันล้านเหรียญสหรัฐ ในปี ค.ศ.๑๙๖๙ เป็น ๑๗๒ พันล้านในปี ๑๙๗๖ ในจำนวนเงินนี้ ยังมีกลุ่มเจ้าหนี้ภาคเอกชน คือ ธนาคารและผู้ส่งออก ซึ่งคิดอัตราดอกเบี้ยเชิงพาณิชย์ (เฉลี่ยร้อยละ ๙.๖ ในปี ๑๙๘๒) สัดส่วนจำนวนหนี้พุ่งสูงขึ้นถึงสองเท่าตัวของหนี้ภาครัฐบาลและองค์กรระหว่างประเทศ ในสภาวะการณ์เช่นนี้ หนทางเดียวที่เหลืออยู่เฉพาะหน้าก็คือ กู้หนี้ใหม่เพื่อสมทบชำระหนี้เก่าและเพื่อพยุงฐานะไว้มิให้ต้องถึงกับล้มละลาย แต่ทั้งนี้ก็มิ่นัยเท่ากับเป็นการจำนองอนาคตของประเทศชาติตนเอง หนี้สินกลายเป็นภาระต่อดุลการชำระเงินหนักเสียยิ่งกว่าปัญหาดุลการค้า เกิดเป็นค่าใช้จ่ายบริการหนี้ที่ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย (Debt Service) ที่จะต้องชำระ ซึ่งเพิ่มพูนขึ้นอย่างรวดเร็วจาก ๗.๖ พันล้านเหรียญสหรัฐในปี ๑๙๖๙ มาเป็น ๒๕.๖ พันล้านในปี ๑๙๗๖ ใช้จ่ายค่าบริการหนี้ท่วมท้นทวีคูณในประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่ใช่ผู้ผลิตน้ำมันถึงกว่าร้อยละ ๒๐ ของรายได้จากการส่งออก ซึ่งเป็นจุดอันตราย เพราะเป็นรายได้ที่ผันผวนตามสภาวะราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลก เป็นอันว่าหนี้เหล่านี้ไม่มีทางจะสามารถชำระคืนได้ พวกธนาคารผู้ให้กู้เองก็ไม่นำพาอะไรตราบเท่าที่ยังได้รับชำระดอกเบี้ยและบริการหนี้ ประกอบกับบรรดาบริษัทข้ามชาติต่างพากันหาช่องทางลงทุนทำกำไรในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ในยามที่เศรษฐกิจภายในประเทศของตนกำลังตกอยู่ในภาวะชะงักงันมาตั้งแต่กลางทศวรรษ ๑๙๗๐ จนกระทั่งเกิดวิกฤตในช่วงต้น ๆ ทศวรรษ ๑๙๘๐ เพราะประเทศ

ลูกหนี้รายใหญ่ในลาตินอเมริกา เริ่มจากอาร์เจนตินา เม็กซิโก ชิลี และ บราซิลตกอยู่ในฐานะไม่สามารถชำระต่อไปอีกได้ และตัวธนาคารเองซึ่ง ปล่อยกู้ยืมอย่างสนุกมือในช่วงเงินดอลลาร์น้ำมัน ท่วมตลาดเงินทุน ก็จวน เจียนเอาตัวไม่รอด หากแต่ได้รับการสนับสนุนแทรกแซงจากรัฐบาลและ องค์การระหว่างประเทศช่วยจัดการปรับขยายระยะเวลาชำระหนี้ให้ใหม่ (Rescheduling) จึงสามารถตัดทอนสินทรัพย์ส่วนที่เสียและรอดพ้น จากภาวะล้มละลายไปได้ ส่วนบรรดาประเทศลูกหนี้ก็คงต้องตกอยู่ใน วงจรอุบาทว์ของการพัฒนาและหนี้สินล้นพ้นตัวต่อไป^{๒๔}

ในห้วงของวิกฤตหนี้และภาวะถดถอยรุนแรงของเศรษฐกิจโลก รวมทั้งการล่มสลายของระบบการเงินระหว่างประเทศภายใต้ข้อตกลงเบรตัน วูดส์ ปี ๑๙๔๔ นี้เอง ก็เป็นช่วงของการฟื้นฟูกระแสพลังอำนาจของลัทธิ อุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมในรูปลักษณะของ “เสรีนิยมใหม่” จนเกิดเป็น “ฉันทมติวอชิงตัน” ขึ้นภายใต้ความเป็นเอกภาพอำนาจของสหรัฐฯ^{๒๕} วงจร อุบาทว์ดังกล่าวยังเปิดช่องทางให้สถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ อย่างเช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) สามารถวางกับดักบรรดาประเทศลูกหนี้ในโลกที่สามให้ ถึงกับต้องสูญเสียอิสรภาพทางเศรษฐกิจการเมือง ทั้งนี้ในนามของการ สร้างความเชื่อถือให้แก่เจ้าหนี้ (Creditworthiness) ทั้งหลาย โดย กำหนดมาตรการเงื่อนไขการกู้ตามแนวทางของฉันทมติวอชิงตัน เป็นต้น ว่า การลดค่าเงิน การขึ้นอัตราภาษีเพื่อจำกัดกำลังซื้อของประชาชน การ ตัดทอนรายจ่ายภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านบริการและสวัสดิการ สังคม ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อมาตรฐานการครองชีพ และคุณภาพชีวิตของประชาชนคนยากคนจน รวมทั้งลิดรอนสิทธิสหภาพ แรงงาน ในขณะเดียวกันกับที่ให้อภิสิทธิ์แก่บรรดาบริษัทข้ามชาติใน การลงทุน และส่งผลกำไรกลับประเทศ ผลที่ได้ตกแก่สังคมโลกที่สาม

โดยทั่วไปก็คือ รายได้ประชาชนตกต่ำลง เกิดภาวะทุพโภชนาการ โรคภัยไข้เจ็บ ความระส่ำระสายวุ่นวายในสังคม การใช้กำลังอำนาจรัฐกดขี่ปราบปรามประชาชนของตนเอง การกำจัดลิดรอนสิทธิเสรีภาพ ตลอดจนการใช้กำลังทหารเข้าแทรกแซง^{๒๖}

๔.๑.๓ ฐานพิจารณาเบื้องต้น

เท่าที่นำเอาเรื่องราวอาณาบริเวณโซนร้อนของโลก ซึ่งเรียกรวม ๆ กันไปว่า โลกที่สาม หรือโลกฝ่ายใต้ หรือกลุ่มประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา มาเกริ่นไว้เป็นเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของภูมิภาคฐานทรัพยากรป่าเขตร้อนนั้น ก็เพื่อให้ได้ภาพบริบทและขอบข่ายของประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนเป็นที่ชัดเจนขึ้นตามความเป็นจริง ในประการแรกทีเดียว เป็นการสะท้อนถึงภัยอันตรายของหลักคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่มองและเข้าใจเรื่องของสิทธิมนุษยชนอย่างแยกส่วน โดยยึดมั่นถือมั่น “...เฉพาะแต่สิทธิส่วนบุคคลและการเมือง...(และ) ไม่ได้รวมไปถึงสิทธิทางเศรษฐกิจในเรื่องของการยังชีพ การศึกษา บริการสุขภาพ ที่อยู่อาศัย และการจ้างงาน...”^{๒๗} หรืออีกนัยหนึ่ง ปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตมนุษย์ ในวิถีประเพณีทางความคิดความเชื่อของไทยเรา อีกทั้งเมื่อทฤษฎีเสรีนิยมแบบตะวันตกตกอยู่ภายใต้กระแสลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยม ระบบและกลไกตลาดก็กลายมาเป็นที่เชิดชูบูชาเหนือสถาบันสังคมวัฒนธรรมอื่น ๆ ทั้งหลาย แทนที่จะทำบทบาทหน้าที่รับใช้ชีวิตมนุษย์และสังคมดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต^{๒๘} ในสภาวะการณ์เช่นนั้น สิทธิเสรีภาพที่สังคมโลกตะวันตกได้เคยเสียเลือดเนื้อกระทำการปฏิบัติต่อสู้ให้ได้มาในยุคเหตุผลคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ จึงต้องแปรสภาพมาสู่ความเป็นอำนาจครอบครองครอบงำในคราบของประชาธิปไตยทางการเมือง โดยอาศัยกลไกรัฐสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง และที่ขาด

เสียมิได้ก็คือ อำนาจอิทธิพลเงินตรา ตลอดจนการศึกษาและสื่อมวลชน

ประการที่สอง วัฒนธรรมปัจเจกนิยม วัตถุนิยมและสิทธิทรัพย์สินอย่างสุดขีดของตะวันตก ยังผลให้เรื่องของสิทธิมนุษยชนเกิดเป็นเงื่อนไขปมสร้างระบบและกระบวนการความสัมพันธ์ ที่แปลกแยกและแบ่งแยก ทั้งภายในประชาคมมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สภาวะความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมและศีลธรรมเช่นนี้หยั่งรากลึกและแผ่ขยายออกไปกว้างขวางทั่วโลกตลอดช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ยังความสูญเสียอย่างเอนกอนันต์และเป็นภัยคุกคามอย่างชัดเจนต่ออนาคตของมวลมนุษยชาติและธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้กระแสอำนาจลัทธิอุตสาหกรรม “เสรีนิยมใหม่” ในสถานการณ์อันเลวร้ายสุดขีดเช่นนี้ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจอะไร ที่ได้เกิดกระแสในแวดวงวิชาการปัญญาชนผู้มีใจรักความเป็นธรรมและสันติ พวกกันระดมความคิดแสวงทางเลือกใหม่ออกไปจากสภาวะความเสื่อมทรามและสูญเสียที่เป็นอยู่ ทั้งในด้านของวัฒนธรรมและจริยธรรมสิทธิ โดยมุ่งเน้นถึงมิติความรับผิดชอบกับคุณค่าความเป็นชุมชนและสังคมของชีวิตมนุษย์ และในด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการสรรค์สร้างระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์แห่งสิทธิและพันธะหน้าที่อันเท่าเทียมกันของเสรีชน กับในขณะเดียวกันให้ความเคารพและปกป้องรักษาต่อโลกของธรรมชาติ^{๒๙} จะอย่างไรก็ตามกระแสเรียกร้องแสวงหาหลักการและแนวทางเลือกเหล่านี้ ก็ยังคงจำกัดอยู่ภายในแวดวงแคบๆ เท่านั้น และไม่อาจตัดทอนกระแสพลังอำนาจอันเชี่ยวกรากของลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรีในสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่

และประการที่สามที่สำคัญ ผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อมวลประชาชาติโลกที่สาม และฐานทรัพยากรเขตร้อน เท่ากับเป็นการเปิดมิติใหม่ในความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชน ซึ่งย่อมมีพัฒนาการ

ไปตามบริบทและสถานการณ์ปัญหาขัดแย้งกับสภาวะจิตสำนึกทางศีลธรรมของยุคสมัย^{๓๐} โดยที่สิทธิในชีวิตและร่างกายเป็นสิทธิขั้นมูลฐานที่สุด การกระทำหรือละเว้นไม่กระทำการใด ๆ ที่บั่นทอนทำลายทั้งต่อชีวิตและร่างกายโดยตรง หรือต่อปัจจัยการดำรงชีวิตย่อมส่งผลเท่ากับเป็นการลดรอนสิทธิขั้นมูลฐานนั่นเอง เราได้เห็นกันมาแล้วถึงกระแสกระบวนการปิดล้อมพื้นที่สาธารณะในสังคมโลกตะวันตกเอง ทั้งก่อนและหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม ส่งผลให้ชีวิตของมวลชนตามท้องที่ชนบทต้องถูกขูดรากถอนโคน และเร่ร่อนพเนจรกลายเป็นเพียงหน่วยแรงงานราคาถูก ๆ ในระบบตลาด “เสรี” ที่จัดตั้งกันขึ้นมาเพื่อแสวงผลกำไรสูงสุดตามคตินิยมประจำใจของสำนักเศรษฐิกิจเสรีนิยม ไม่ใช่เป็นระบบหรือกลไกที่จัดระเบียบภายในของตัวเอง ปลอดภัยจากการควบคุมหรือแทรกแซงจากพลังอำนาจภายนอกอย่างที่ใช้กล่าวอ้างกัน^{๓๑} จากนั้น เราก็ได้เห็นกันมาแล้วเช่นกันถึงวิธีการและมาตรการใช้กำลังขู่เข็ญคุกคามและความรุนแรงที่มหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกกระทำการกดขี่บังคับให้บรรดาประชาชาติโลกที่สามต้องจำนนตกอยู่ภายใต้อู่อำนาจการครอบครองครอบงำของระบบเศรษฐิกิจตลาด ผลกระทบยังความสูญเสียถึงขั้นตกต่ำและหายนะจริง ๆ ที่มีคมองข้ามกันไปในยุคของการก่อร่างสร้างรัฐประชาชาติสมัยใหม่ก็คือ สถาบันและวัฒนธรรมความเป็นชุมชนท้องถิ่นระดับรากหญ้า พร้อมทั้งฐานทรัพยากรธรรมชาติเขตร้อนอันมีค่ายิ่ง ดังที่ ศาสตราจารย์คาร์ล โปลานยี ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้นานมาแล้ว จากแง่มุมของกระแสการสร้างความทันสมัย และการพัฒนา ซึ่งถือได้ว่าเชื่อมโยงต่อเนื่องกันภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เศรษฐิกิจเสรีนิยม ฐานทรัพยากรกับสถาบันและวัฒนธรรมความเป็นชุมชนท้องถิ่น อาจจะไม่ได้มีความสลักสำคัญอะไรนัก แต่ในแง่ของฐานความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบโดยธรรมชาติกับศักยภาพการพัฒนาอย่างยั่งยืนและพึ่งตนเองแล้ว

สถาบันและวัฒนธรรมชุมชนที่ว่านี้ ก็อาจมีคุณค่าความสำคัญส่วนหนึ่ง ในเวทีเศรษฐกิจการเมืองของโลกคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ จะอย่างไรก็ตาม ทั้งที่ตกอยู่ในอาการล่มสลาย ถึงกระนั้นในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาเอง บรรดา “ชุมชนคนพื้นเมือง” ก็ได้เกิดความตื่นตัวเรียกร้องสิทธิตาม ประเพณีชุมชนแพร่หลายออกไปในระดับโลก ถึงขั้นสามารถรวมตัวกัน จัดทำร่าง “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของชนพื้นเมือง” (Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) ขึ้นนำเสนอต่อสมัชชา ใหญ่แห่งสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ.๑๙๙๖ มาแล้ว^{๓๒} สะท้อนให้เห็น ถึงขบวนการสิทธิชุมชนโลกที่เริ่มตั้งเค้าขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งมีนัย สำคัญต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชนบนพื้นฐานของชุดศีลธรรมแห่งสิทธิ จากแง่มุมของสังคมวัฒนธรรมชุมชนระดับบราซอเลีย โดยนัยนี้เอง ที่ในแวดวงองค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชนชาวบ้านพากันรวมตัวเคลื่อนไหว อย่างเช่นในการประชุมสุดยอดเพื่อการพัฒนาสังคม (World Summit for Social Development) ที่กรุงโคเปนเฮเกน ก็ได้มีการกล่าวขวัญ กันบ้างแล้วถึงการเสริมสร้างกระแส “โลกาภิวัตน์ทางเลือกจากฐานล่าง”^{๓๓}

ที่กล่าวมาข้างต้น ประกอบกันเป็นสถานการณ์สากลภายใต้พลัง อำนาจการครอบครองครอบงำ ของลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจ “ตลาดเสรี” ซึ่งกระทำการแผ่อำนาจสู่โลกที่สาม ก่อผลกระทบบั่นทอนทำลายฐาน ปัจจัยการดำรงชีวิต ทั้งในด้านสถาบันสังคมวัฒนธรรมความเป็นชุมชน และในด้านของนิเวศป่าเขตร้อน ตลอดจนความแปรปรวนของดินฟ้า อากาศถึงขั้นเกิดภาวะฝนแล้งภัยแล้งและวิกฤตข้าวยากหมากแพงไปทั่ว ทั้งภูมิภาค^{๓๔} ว่ากันโดยเคร่งครัดแล้ว ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนจริง ๆ ในบริบทของสังคมภูมิภาคฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน ก็อยู่ที่ตรงนี้เอง กล่าว คือ สิทธิในชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของมวลชนคนบราซอเลีย ซึ่ง

ต้องสูญเสียไปในท่ามกลาง “ความหายนะของชุมชนคนพื้นถิ่น” ภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาด ดังที่ศาสตราจารย์คาร์ล โปลานยี ได้ชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ก็ตกอยู่ในบริบททำนองเดียวกันนี้ หากแต่ว่า ด้วยข้อจำกัดในภาวะจิตสำนึกและสภาวะความรู้แห่งยุคสมัย ประกอบกับเงื่อนไขของสถานการณ์ ซึ่งชนชั้นนำไทยจำเป็นต้องฉวยกำลังความเป็นปึกแผ่นในการต่อสู้ และตอบโต้ภัยคุกคามเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตย จุดสนใจจึงพุ่งไปที่เรื่องของเป้าหมายและกระบวนการก่อร่างสร้างรัฐประชาชาติ โดยการรวมศูนย์อำนาจรัฐเป็นหลักใหญ่^{๓๔} ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้ว โดยพื้นฐานก็คือ การจำลองภาพและสืบทอดแบบแผนและลัทธิอุดมการณ์รัฐประชาชาติของจักรวรรดินิยมตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับสังคมและการเมืองไทยนั่นเอง และก็เพราะเหตุนี้ ที่ระบบและกระบวนการสร้างรัฐประชาชาติ และความทันสมัยของไทย จึงมีนัยความหมายและผลกระทบอย่างสำคัญต่อระบบสิทธิ สถานภาพของชุมชน และแบบแผนการจัดการฐานทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นโดยถ้วนหน้า

ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทั้งในด้านสัมพันธภาพอำนาจและในด้านปฏิสัมพันธ์ วัฒนธรรมสิทธิที่แตกต่างลึกลับกัน ๓ ระดับหลัก ๆ ด้วยกัน ว่ากันตั้งแต่กลุ่มมหาอำนาจทุนอุตสาหกรรมนิยมโลก ผ่านมายังกลุ่มรัฐประชาชาติด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ลงสู่ชุมชนและมวลชนรากหญ้า^{๓๖} ฐานอ้างอิงความชอบธรรมของอำนาจทุนนิยมของโลก ก็คือ “เสรีภาพทางเศรษฐกิจ” (Economic freedom) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากทฤษฎีสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิในทรัพย์สินรวมทั้งตลาดเสรี ในอารยธรรมตะวันตกยุคสมัยใหม่ ในขณะที่บรรดารัฐประชาชาตินอกตะวันตกที่เกิดขึ้นใหม่ ทั้งก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ต่างได้รับอานิสงสิทธิ์กำหนดใจตนเอง (Self-determination) บนพื้นฐาน

ของหลักการอธิปไตยชาติ ซึ่งก็มีรากมาจากอารยธรรมตะวันตกยุคสมัยใหม่ นั่นเอง และเพราะฉะนั้น จึงสืบทอดโทษสมบัติความเป็นอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้หลักการนิติศาสตร์และนิติบัญญัติใหม่ในกรอบของลัทธิเสรีนิยม เพื่อลบล้างคุณค่าความสำคัญของหลักการดั้งเดิมที่ยึดถือว่ากฎหมายมีรากฐานมาจากกระบวนการวิวัฒนาการในจารีตประเพณี ไม่ใช่เป็นเพียงข้อบัญญัติ หรือคำสั่งคำบัญชาของอำนาจรัฐ^{๓๗} ไม่ต้องสงสัยเลยว่า โทษสมบัติความเป็นอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จของระบบรัฐประชาชาติสมัยใหม่ที่ว่านี้ จะมีนัยความหมายและส่งผลกระทบต่ออย่างไรต่อสถานะของ “ชุมชนคนพื้นถิ่น” ระดับรากหญ้าผู้อยู่ในวัฒนธรรมลัทธิตามจารีตประเพณี ทั้งในวิถีการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงพึ่งตนเอง และในความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศ เหล่านี้เป็นประเด็นเรื่องราวที่สมควรจะได้รับการสำรวจตรวจสอบและประเมินจากแง่มุมของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนตามนัยความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวม สอดคล้องต่อธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตสังคมมนุษย์^{๓๘}

๔.๒ เส้นทางรัฐประชาชาติไทย

จริง ๆ แล้ว แรงผลักดันให้สยามประเทศต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นรัฐประชาชาติสมัยใหม่ ก็ด้วยกระแสพลังการผนวกระเบียบเศรษฐกิจโลก ภายใต้อำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกนั่นเอง อันเป็นจุดกำเนิดโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ช่วงหลังกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙^{๓๙} ในท่ามกลางของสถานการณ์ที่บรรดาประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างตกเป็นอาณานิคมภายใต้มหาอำนาจตะวันตก เรื่อง

ราวของกระบวนการก่อร่างสร้างรัฐประชาชาติสยาม หรือไทยในปัจจุบัน จึงมักจะมุ่งเน้นหนักไปที่เรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้ต่อต้านลัทธิอาณานิคมเป็นหลักใหญ่ ซึ่งก็ต้องนับว่ามีคุณค่ามีความสำคัญอย่างไม่ต้องสงสัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อัจฉริยภาพและภูมิปัญญาความสุขุมคัมภีรภาพของกลุ่มชนชั้นนำ “สยามหนุ่ม” ในครั้งนั้น หากแต่ว่าเบื้องได้การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่ว่านี้ เมื่อพิเคราะห์จากแง่มุมของโครงสร้างสัมพันธภาพทางอำนาจและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งกำลังเป็นประเด็นปัญหาแห่งยุคร่วมสมัยแล้ว รวมทั้งเพื่อช่วยให้ได้เรียนรู้และเข้าใจสถานการณ์กันอย่างถ่องแท้ขึ้น เป็นคุณประโยชน์ต่อการคิดอ่านสรรคสร้างนโยบายสาธารณะที่ถูกต้องชอบธรรมสอดคล้องกับชีวิตความเป็นจริงและศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นธรรม จึงเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องนำเอาองค์ประกอบโครงสร้างสัมพันธภาพทั้ง ๓ ระดับมาพิเคราะห์ให้เห็นอย่างเป็นองค์รวมในบทศึกษานี้

ในบทที่ ๓ ได้พยายามประมวลอธิบายถึงสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับระเบียบเศรษฐกิจการเมืองโลก ภายใต้กระแสพลังอำนาจทุนอุตสาหกรรมนิยม และลัทธิอุดมการณ์ เศรษฐกิจตลาดเสรี รวมทั้งแนวโน้มเข้าสู่ระบอบอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จยุค “เสรีนิยมใหม่” และฉันทมติอชิงตันตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๐ ภายใต้เอกอำนาจครอบงำของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” นี้เองที่ประกอบเป็นเงื่อนไขกำหนดแบบแผนและกระบวนการสร้างรัฐประชาชาติไทย นอกเหนือไปจากประเด็นเรื่องของการใช้กำลังอำนาจบังคับขู่เข็ญให้ได้มาซึ่งสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritorial rights) และการล้มเลิกข้อจำกัดกีดกันทางการค้า รวมทั้งอัตราภาษีศุลกากรแล้ว อีกด้านหนึ่งของศัสตราวุธครอบครองอำนาจ ที่จักรวรรดินิยมตะวันตกนำมาใช้กระทำการต่อมวลประเทศโลกที่สาม ทั้งที่เป็นและไม่ได้เป็นอาณานิคมอย่างเช่นไทย หากแต่ไม่ได้เป็นที่สนใจใน

แวดวงวิชาการปัญญาชน จนกระทั่งเมื่อเร็วๆ มาเนื้อง ก็คือ เทคโนโลยีการทำแผนที่ (Mapping) กำหนดเขตแดนอธิปไตยชาติและอำนาจบริหารการปกครองท้องที่สมัยใหม่ แล้วความสนใจที่ว่านี้ ก็ไม่ใช่ว่าจะอุบัติขึ้นมาลอยๆ หากเป็นผลสะท้อนถึงกระแสความตื่นตัวในหมู่ชุมชนชาติพันธุ์เอง ที่ถูกลิตรอนสิทธิจารีตประเพณีในที่ดิน และฐานทรัพยากร และจึงได้พยายามสร้างแผนที่โต้ตอบ (Counter maps) เพื่อเป็นการปกป้องและเรียกร้องสิทธิอันมีมาแต่ดั้งเดิมของตน^{๑๐} ร่าง “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของชนพื้นเมือง” ค.ศ. ๑๙๙๖ ของสมัชชาใหญ่ สหประชาชาตินับเป็นสัญญาฉบับบ่งบอกถึงกระแสสิทธิชุมชนพื้นถิ่น หรืออีกนัยหนึ่ง ประชาสังคมรากหญ้า ซึ่งถูกละเลยและมองข้ามกันมาโดยตลอดยุคของรัฐประชาชาติสมัยใหม่ แต่ ณ บัดนี้ ได้ตั้งเค้าความเป็นตัวตนขยายวงกว้างขวางออกไปโดยลำดับทั้งภายในประเทศ และระดับนานาชาติ ทั้งนี้ในขณะที่เดียวกันกับที่ระเบียบเศรษฐกิจ การเมืองโลก ภายใต้ระบบตลาดเสรี กำลังถูกตั้งคำถามถึงความถูกต้องชอบธรรม อย่างกว้างขวางและหนักแน่นขึ้นโดยลำดับเช่นกัน พร้อมทั้งกระแสการแสวงทางเลือกสำหรับวิถีชีวิตเศรษฐกิจการเมืองในศตวรรษใหม่

เทคโนโลยีการทำแผนที่ อันเป็นพื้นฐานของการสร้างรัฐประชาชาติสมัยใหม่ที่ว่านี้ พึ่งเป็นที่เข้าใจด้วยว่า ไม่ใช่มีนัยเป็นเพียงเรื่องของเทคนิควิทยาการเท่านั้น หากโดยเนื้อแท้แล้วยังทำบทบาทหน้าที่เป็นกลไกเครื่องมือของการผนวกชนชาติต่างๆ เข้าสู่ระบบประชาคมนานาชาติสมัยใหม่ อันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่ความพยายามจัดระเบียบความมั่นคงในสังคมโลกตะวันตก ภายใต้สนธิสัญญาเวสฟาเลีย (Westphalia Treaty) ปี ค.ศ. ๑๖๔๘ ระหว่างฝรั่งเศส สวีเดน และจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (The Holy Roman Empire) เพื่อยุติสงคราม ๓๐ ปี ระหว่างคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ ในการนี้ ความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตย

(Sovereignty) ได้ถูกนำมาใช้เป็นหลักการกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยชาติ เขตดินแดน และสถานภาพนานาชาติที่จะไม่ถูกแทรกแซงในกิจการภายในของรัฐ ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อขจัดปัญหาความแตกแยกระหว่างในสภาวะการณ์อนาธิปไตยของยุคนั้น

อย่างไรก็ตาม มาบัดนี้เป็นที่เห็นกันแล้วว่า หลักอำนาจอธิปไตยที่ผูกติดอย่างค่อนข้างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอยู่เฉพาะกับรัฐประชาชาติ (Exclusive Sovereignty) ตามแบบฉบับของระบบนานาชาติเวสฟาเลี่ยนนั้น อาจช่วยบรรเทาปัญหา*ความมั่นคงของรัฐ*ในระดับหนึ่ง แต่ทว่าไม่อาจตอบสนองปัญหาการเรียกร้องสิทธิอธิปไตย ตามหลักการสิทธิกำหนดใจตนเอง (Self-determination) ในหมู่ชุมชนชาติพันธุ์ ซึ่งโดยรากฐานเป็นประเด็นปัญหา*ความมั่นคงของมนุษย์* ในสภาวะการณ์เช่นนั้น ความมั่นคงของรัฐ และความมั่นคงของมนุษย์ระดับชุมชนรากหญ้า จึงกลายเป็นปัญหาหลักกันชัดแย้งซึ่งกันและกัน ดังเช่นที่เป็นมาและเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ซึ่งในที่สุดแล้วหลักอธิปไตยและความมั่นคงของรัฐกลับจะเป็นเหตุปัจจัยบ่อนทำลายและก่อสภาวะอนาธิปไตยในอีกรูปแบบหนึ่ง แทนที่จะเป็นตัวเสริมสร้างสันติภาพและความมั่นคงอย่างแท้จริงและยั่งยืน ดังนั้น ความมั่นคงของรัฐจึงไม่อาจเป็นมรรคและผลอยู่ในตัวเอง โดยลำพัง หากจะต้องประกอบควบคู่กันไปกับหลักการและเป้าหมายของสิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมด้วยเสมอ และนี่เป็นประเด็นปัญหาที่สมควรและจำเป็นจะต้องนำขบคิดแสวงแนวทางเลือกจากสภาวะความหลักกันชัดแย้งที่ว่านี้ ทั้งในทางหลักการและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับหลักอธิปไตยรัฐประชาชาติ ทั้งนี้ จากแง่มุมของสิทธิมนุษยชนและความมั่นคงของมนุษย์ ในฐานะที่ชุมชนชาติพันธุ์ รวมทั้งชุมชนฐานทรัพยากรโดยทั่วไป ต่างก็เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งในโครงสร้างรัฐประชาชาติ และประชาคมนานาชาติ สภาวะปัญหาหลักกันชัดแย้งอันสืบทอดเรื้อรังมาช้านาน และ

ขยายตัวทวีความโหดเหี้ยมรุนแรงอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องคิดอ่านพัฒนาหลักการและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับอธิปไตย สิทธิกำหนดใจตนเอง และระเบียบสังคมนานาชาติ ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลออกไปจากระบบของยุคเวสฟาเลียแห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมโลกตะวันตกเมื่อกว่าสามศตวรรษครึ่งที่แล้วมา^{๔๑}

๔.๒.๑ จาก “ปฏิรูปการเมือง” สู่จักรวรรดินิยม “การค้าเสรี”

ณ จุดนี้ ก่อนที่จะขยายความต่อไปถึงผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อพัฒนาการรัฐประชาชาติไทย และเพื่อให้ได้ความเข้าใจที่กระจ่างชัดขึ้น เห็นสมควรทำความเข้าใจกันสักเล็กน้อยถึงพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นมาก่อนหน้านั้น ในตอนต้นของบทที่ ๓ เช่นกัน ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงว่าความคิดเรื่อง “ตลาดเสรี” นั้น มิใช่เพิ่งจะมามีขึ้นในยุคจักรวรรดินิยมคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หากแต่ได้ถือกำเนิดแบบเนื่องมาจากการก่อตัวของระบบทุนนิยมในยุโรปสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังการฟื้นฟูวิทยาการและปฏิรูปทางศาสนา และการค้นพบเส้นทางเดินเรือรอบโลกช่วงศตวรรษที่ ๑๕ เปิดช่องทางโอกาสให้บรรดาพ่อค้าวานิชยุโรปสามารถจัดตั้งระบบการติดต่อและเครือข่ายความสัมพันธ์เชื่อมโยงทางการค้าทั่วโลก ทั้งในเอเชีย แอฟริกา และอเมริกา เหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการค้าเชิงตลาดและพัฒนาการระบบเศรษฐกิจโลกโดยไม่จำกัดพรมแดน พร้อมทั้งในขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบก่อให้เกิดกระบวนการเชิงโครงสร้างสัมพันธ์ภาพทางสถานะและอำนาจ ในรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแกนกลางยุโรปกับกลุ่มชายขอบโลกที่สามขึ้นภายในโครงสร้างเศรษฐกิจโลก จากนั้น โครงสร้างสัมพันธ์ภาพอันไม่เท่าเทียมกันที่ว่านี้ก็ขยายวงและทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อยุโรป

อย่างเข้าสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมและ **พลังอำนาจถ่ายโอนจากทุนนิยมพาณิชย์มาสู่ทุนอุตสาหกรรมนิยม** จนมาถึงยุค “ปฏิรูปการเมือง” ช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๙ ทุนนิยมและระบบเศรษฐกิจตลาด จึงผันตัวเองเข้าสู่กระแสอำนาจนิยมโดยสมบูรณ์ หากแต่ในคราวของเศรษฐกิจเสรีนิยมรัฐธรรมนูญนิยม และประชาธิปไตยทางการเมือง^{๔๒}

กล่าวโดยเฉพาะถึงอาณาบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลไกการแผ่ขยายอำนาจการค้าเชิงตลาด อันเป็นที่กล่าวขวัญกันอยู่เสมอ ก็คือ บริษัทอีสต์อินเดีย (East India Company) ซึ่งถือกำเนิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มสมาคมการค้าอังกฤษ ฮอลแลนด์ และฝรั่งเศส ช่วงศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ครั้นมาถึงช่วงหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม และการเติบโตใหญ่ของกระแสเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร ตกอยู่กับจักรวรรดินิยมอังกฤษ กระทำการแผ่ขยายอาณาจักรการค้าเสรีและอำนาจการครอบครองทางการพาณิชย์ โดยเข้ายึดครองสิงคโปร์ (ค.ศ. ๑๘๑๙) มาลัคกา (๑๘๒๔) พม่าตอนเหนือ (๑๘๒๔-๒๖) กบตันใต้ (๑๘๕๒) สเตรทส์เซตเติลเมนต์ (Straits Settlements ๑๘๒๖) ฮองกง (๑๘๔๒) และอินเดีย (๑๘๕๘) รวมทั้งบังคับสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคต่อจีน (๑๘๔๒ และ ๑๘๕๘) และญี่ปุ่น (๑๘๕๘)^{๔๓} ช่วงทศวรรษ ๑๘๒๐-๑๘๕๐ จึงเป็นยุคของการแผ่ขยายอาณาจักรเศรษฐกิจตลาดอย่างกว้างขวางและเข้มข้นในภูมิภาคเอเชีย ซึ่งสยามนับเป็นส่วนหนึ่งในโครงข่ายอำนาจการครอบครองครอบงำในรูปแบบของการล่าอาณานิคมที่วุ่นวาย ผลพวงและผลกระทบที่ตามมาคือแรงกดดันบังคับให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสัมพันธภาพเชิงอำนาจ และฐานความคิดเกี่ยวกับลัทธิอธิปไตยรัฐภายในภูมิภาคเอเชียโดยรวม ตามแบบฉบับของระบบเวสฟาเลียจากสังคมนิยมวัฒนธรรมโลกตะวันตกที่กล่าวถึงข้างต้น นับเป็นประเด็นเรื่องราวที่เห็นสมควรขยายความเป็นหมายเหตุ

ไว้ ณ ที่นี้ อย่างน้อยก็เพื่อประกอบความเข้าใจถึงสภาพปัญหาหลักอันขัดแย้งภายในภูมิภาค อันเนื่องมาจากระบอบ “แบ่งแยกและปกครอง” จากอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์ภายนอก รวมทั้งกระแส “ความเปลี่ยนแปลงแห่งสมัย” ภายใต้อาณัติความจำนนต่อพลังอำนาจบังคับคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยนัยนี้ การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย (Modernization) จึงดูไม่แตกต่างอะไรนักจากการถูกกระทำให้เป็นแบบอย่างตามตะวันตก (Westernization) ทั้งในด้านวัฒนธรรม และวัฒนธรรมการเรียนรู้

ในส่วนของสยามช่วงเวลาเดียวกัน การติดต่อก้าขายของชาติตะวันตก อันมีมาช้านาน เริ่มตั้งเค้าขึ้นเป็นกระแสการแผ่พละนาฎภาพจักรวรรดินิยมอังกฤษ เพื่อผนวกสยามประเทศเข้าสู่ระบบการค้าเสรี เมื่อบริษัทบริติชอินเดียน ส่งจอห์น ครอบเฟิร์ต (John Crawford) มาเจรจาทำสนธิสัญญาการค้าพาณิชย์กับสยามในปี ค.ศ. ๑๘๒๒ ได้เกริ่นไว้แล้วข้างต้นว่า สังคมโลกเอเชียได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและการติดต่อก้าขายเจริญรุ่งเรืองเป็นพื้นฐานของตนเองอยู่แล้ว^{๔๔} ช่วงเวลาที่จอห์น ครอบเฟิร์ต เข้ามาก็เป็นช่วงที่เศรษฐกิจสยามได้ถูกผนวกเข้าอยู่ในระบบเครือข่ายการค้าภายในภูมิภาคเอเชีย โดยมีจีนเป็นศูนย์กลางทั้งในการพาณิชย์และการเมือง และจอห์น ครอบเฟิร์ต ผู้นี้เองที่มีสายตายาวไกลเล็งเห็นถึงความสำคัญของสยาม ทั้งในฐานะเป็นเส้นทางเชื่อมโยงสัมพันธ์และติดต่อก้าขายกับบรรดาประเทศอาณานิคมอ่าวสยามสู่ประเทศจีน และฐานะเป็นแหล่งตลาดบริโภคอันกว้างใหญ่สำหรับสินค้าหัตถอุตสาหกรรมจากยุโรป ในขณะที่เดียวกันก็ตั้งข้อสังเกตถึงระบบการผูกขาดของรัฐบาลสยาม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขยายการค้าของอังกฤษ จากนั้นในปี ค.ศ. ๑๘๒๕ รัฐบาลอังกฤษจึงส่งกัปตัน เฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney) มาเป็นทูตเจรจาจัดตั้งระบบการค้าเสรี

กับสยาม รวมทั้งปัญหาขัดแย้งเรื่องเขตดินแดน ซึ่งปะทุขึ้นทั้งในภาคเหนือกับพม่า และในภาคใต้กับรัฐเคดาห์ ประเด็นปัญหาเขตดินแดนกับชาติตะวันตกมีนัยและผลกระทบอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของสยาม และภูมิภาคเอเชียโดยรวมสู่ยุคสมัยใหม่ ซึ่งยังจะได้ขยายความในลำดับต่อไป ในที่สุด กัปตันเบอร์นี สามารถบรรลุข้อตกลงทำสนธิสัญญากับรัฐบาลสยามได้ในปี ค.ศ. ๑๘๒๖ กำหนดให้การค้าขายเป็นไปอย่างเสรี ปลอดภัยจากการบังคับค้าทาสใด ๆ^{๔๕}

บนพื้นฐานของข้อตกลงการค้าเสรีภายใต้สนธิสัญญาเบอร์นี ๑๘๒๖ นี้ ที่ต่อมา เซอร์จอห์น เบาริง (Sir John Bowring ค.ศ. ๑๗๙๒-๑๘๗๒) ได้สานต่อจนบังเกิดผลสำเร็จ เป็นสนธิสัญญาเบาริง ในปี ค.ศ. ๑๘๕๕ หลังจากความล้มเหลวของเจมส์ บรูค (James Brooke ผู้ก่อตั้งบริษัทบอร์เนียว) ในปี ๑๘๕๐ ดังที่ได้บรรยายไว้ในบทก่อน ทศวรรษ ๑๘๓๐-๑๘๔๐ เป็นช่วงการขึ้นสู่อำนาจของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุน และกระบวนการปฏิรูปการเมืองและนิติบัญญัติในอังกฤษภายใต้กระแสลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจตลาดเสรี อันสืบทอดจากจอห์น ลอค และอดัม สมิธ ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ สู่ขบวนการ “ปรัชญาเรดิคัล” และปฏิรูปของ เจเรไม เบนแธม และ เจมส์ มิลล์ ต้นศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งทั้งหมดประกอบกันเป็นฐานอำนาจของการแผ่ขยายอาณาจักรเศรษฐกิจตลาดออกสู่โลกภายนอก^{๔๖} จากภูมิหลังกระแสการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และลัทธิอุดมการณ์ ดังกล่าวนี จอห์น เบาริง ได้ก้าวขึ้นมามีบทบาทสำคัญยิ่งในการแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลของจักรวรรดินิยมอังกฤษในเอเชียตะวันออก จอห์น เบาริง เริ่มงานชีวิตเข้าร่วมในขบวนการปรัชญาเรดิคัล และเป็นผู้ร่วมงานใกล้ชิดกับ เบนแธม และเจมส์ มิลล์ มาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๑๘๒๐ ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการร่วมออกวารสาร “เวสต์มินสเตอร์ รีวิว” (Westminster

Review) ซึ่งเป็นกระบอกเสียงของขบวนการปรัชญาเรดิคัล มีงานเขียนเกี่ยวกับการปฏิรูปคุก ทาส และการค้าเสรี ร่วมการก่อตั้งสันนิบาตต่อต้านกฎหมายจำกัดการนำเข้าเมล็ดพืช (Anti-Corn Law League ค.ศ. ๑๘๓๘) เป็นสมาชิกสภาสามัญ (ค.ศ. ๑๘๓๕-๓๗) เป็นผู้แทนทำหน้าที่เจรจาแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบภาษีสินค้าจากอังกฤษกับรัสเซีย (ค.ศ. ๑๘๓๙) ปรากฏผลเป็นรายงาน ซึ่งถือกันเป็นต้นตำรับการค้าเสรี จากนั้น จึงถูกส่งไปเป็นกงสุลประจำกวางตุ้ง (ค.ศ. ๑๘๔๗) และต่อมา (ค.ศ. ๑๘๕๔) ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นทูตอำนาจเต็มประจำประเทศจีน พร้อมทั้งตำแหน่งข้าหลวงใหญ่และเป็นผู้บัญชาการกองทัพเรือประจำฮ่องกง ซึ่งครอบคลุมเขตอำนาจไปถึงจีน ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม และสยาม รวมความก็คือ เป็นความพยายามกดดันให้เปิดประตูทางการค้าเสรีในจีน และตะวันออกไกล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อสนองความต้องการและผลประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมผ้าฝ้าย และกลุ่มพ่อค้าอังกฤษที่สิงคโปร์ แต่โดยที่ต้องเผชิญกับการต่อต้านจากทางการรัฐบาลจีน ประกอบกับเกิดสงครามไครเมีย กับรัสเซีย จอห์น เบาร์ริง จึงเบนความสนใจไปที่ประเทศอื่นๆ และเดินทางเข้าสยามประเทศในเดือนมีนาคม ๑๘๕๕ แล้วก็สามารถจัดทำสนธิสัญญาพาณิชย์เป็นผลสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว ในช่วงระยะเวลาเพียงไม่ถึงเดือน เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๕ สนธิสัญญาบาร์ริงนี้เอง ได้ถูกนำไปใช้เป็นต้นแบบสำหรับบรรดาประเทศตะวันตกอื่นๆ ทั้งหมดพากันตามเข้ามาจัดทำกับสยามภายในช่วงระยะเวลาเพียง ๑๕ ปีเศษต่อจากนั้น (สหรัฐฯ ๑๘๕๖ ฝรั่งเศส ๑๘๕๖ เดนมาร์ก ๑๘๕๘ ปอร์ตุเกส ๑๘๕๙ เนเธอร์แลนด์ ๑๘๖๐ เยอรมัน ๑๘๖๒ สวีเดน ๑๘๖๘ นอร์เวย์ ๑๘๖๘ เบลเยียม ๑๘๖๘ อิตาลี ๑๘๖๘ ออสเตรีย-ฮังการี ๑๘๖๙ สเปน ๑๘๗๐ รวมทั้งญี่ปุ่น ๑๘๙๘ และรัสเซีย ๑๘๙๙)^{๔๗}

เป็นความจริงที่ว่า ภารกิจของเซอร์จอห์น เบาริง ค่อนข้างสะดวก
ง่ายตายกว่า ในกรณีของกัปตันเบอร์นี และเจมส์ บรูค ในช่วงรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (ครองราชย์ ค.ศ.
๑๘๒๔-๕๑) ด้วยเหตุจากความไม่ไว้วางใจในการเจรจาทำความ
ตกลงกับอังกฤษ โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษปลายรัชกาล ซึ่งเกิดปัญหา
ขัดแย้งและพยายามควบคุมจำกัดการค้าต่างประเทศกับยุโรป ปัญหา
ปฏิบัติการรุกรานของอังกฤษในพม่า และสงครามฝิ่นในจีน รวมทั้งการ
คุกคามของพ่อค้าอเมริกันที่เรียกร้องขอความสนับสนุนของกองทัพเรือ
อังกฤษ^{๔๘} และก็เป็นความจริงในประการต่อมาเช่นเดียวกันว่า ครั้นล่วง
มาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (ครอง
ราชย์ ค.ศ. ๑๘๕๑-๖๘) กลุ่มผู้นำสยามรุ่นใหม่โน้มเอียงไปในทางนิยม
ตะวันตกขึ้น และค่อนข้างเห็นสอดคล้องกับ จอห์น เบาริง ว่า ระบบการ
ผูกขาดทางการค้าของรัฐที่ถือปฏิบัติเป็นประเพณีกันมา จะขัดต่อผล
ประโยชน์ในระยะยาว จึงได้ยอมปฏิบัติคล้อยตามข้อบัญญัติการค้าเสรี
ภายใต้สนธิสัญญาด้วยดี^{๔๙} แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็จะต้องไม่ลืมด้วยว่า เซอร์
จอห์น เบาริง เข้ามาเจรจาสนธิสัญญา “การค้าเสรี” ในฐานะเพียงพร้อม
ไปด้วย พลจัตมาและอิทธิพลในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในสถานะทูต
อำนาจอัครราชทูตพระราชนิเทศแห่งอังกฤษโดยตรง ไม่ใช่เพียงผู้แทน
รัฐบาลบริติชในอินเดียอย่างที่แล้วๆ มา หรือว่า ได้รับแรงหนุนจาก
บริษัทจาร์ดีน แมธสัน (Jardine Matheson & Co., Ltd.) ซึ่งมี
อิทธิพลกว้างขวางในแวดวงธุรกิจที่สนับสนุนการค้าเสรีในเอเชีย และซึ่ง
ทั้งบุตรชายคนโต และตัวจอห์น เบาริง เองมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องในทาง
การเงินและการค้าฝิ่น และในประการสำคัญ คณะทูตของจอห์น เบาริง
ยังเข้ามาพร้อมด้วยเรือรบ ๒ ลำใช้เป็นเครื่องมือข่มขู่คุกคามให้ต้องยอม
จำนนในกระบวนการเจรจาต่อรองทางการค้า รวมความก็คือ สิ่งทีเรีย

ชานกันว่า “การค้าเสรี” นั้นจริงๆ แล้ว เป็นเรื่องของการอาศัยใช้กำลังอำนาจบังคับทุก ๆ ด้านและทุกรูปแบบ ทั้งในทางการเมือง อิทธิพลธุรกิจ การเงิน และทางทหาร ซึ่งล้วนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษ ประเทศแม่เป็นสำคัญ^{๕๐} แสดงให้เห็นถึงธาตุแท้ความเป็นอำนาจนิยมก้าวร้าวรุนแรงอันแฝงไว้ซึ่งลลาภยศและผลประโยชน์ส่วนตัวของลัทธิ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” ทุกยุคทุกสมัย ตลอดจนถึงยุค “เสรีนิยมใหม่” ในปัจจุบัน

ด้วยทัศนคติที่นิยมตะวันตกและวิเทโศบายโอนอ่อนผ่อนตาม จึงเป็นผลให้สยามไม่ต้องตกอยู่ในสถานะอาณานิคม แต่ถึงกระนั้น ภายใต้สนธิสัญญาเบาริง สยามก็ต้องสูญเสียอธิปไตยส่วนสำคัญไป ทั้งในทางการศาล และเศรษฐกิจการค้าและการเงิน กล่าวคือ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra-territorial rights) ของคนในบังคับอังกฤษที่จะขึ้นศาลกงสุลอังกฤษ สิทธิของคนในบังคับอังกฤษที่จะทำการค้าขายในท่าเรือต่างๆ โดยเสรี และมีภูมิลำเนาถาวรในกรุงเทพฯ การกำหนดอัตราภาษีศุลกากรสินค้าเข้าร้อยละ ๓ ยกเว้นฝิ่นและทองแท่งไม่ต้องเสียภาษี สินค้าออกจะถูกเก็บภาษีได้เพียงครั้งเดียว และสิทธิของพ่อค้าอังกฤษที่จะค้าขายกับคนไทย โดยปราศจากการแทรกแซงใดๆ นับสำคัญของอัตราภาษีศุลกากรร้อยละ ๓ ที่ว่านี้ ก็คือ ยังผลเท่ากับสูญเสียอำนาจการควบคุมภาษีสินค้าเข้าออกไป อันหมายถึงระบบและแหล่งการจัดเก็บรายได้ในส่วนสำคัญยิ่งของประเทศ ยิ่งไปกว่านั้น ไม่แต่สยามจะต้องยอมจำนนอยู่ภายใต้สนธิสัญญาอันไม่เท่าเทียมกันเท่านั้น อัตราภาษีขาเข้าร้อยละ ๓ ก็ปรากฏว่า เป็นอัตราต่ำสุดในเอเชีย อย่างเช่น ในกรณีของอินเดีย จีน และญี่ปุ่น ก็กำหนดอัตราไว้สูงกว่าถึงร้อยละ ๕^{๕๑}

สนธิสัญญาเบาริงและสนธิสัญญา “การค้าเสรี” กับนานาชาติตะวันตกดังกล่าว เป็นจุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษสำหรับเศรษฐกิจการเมือง

ไทย ยังผลให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นปฏิวัติเชิงโครงสร้าง ดังที่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงกล่าวถึงการปฏิรูป “แก้ไขธรรมเนียมการปกครอง” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ อันเป็นจุดเริ่มต้นว่า เป็นการ “พลิกแผ่นดิน”^{๕๒} ทั้งนี้ มิใช่เพียงด้วยเหตุที่ต้อง “เปิดประเทศ” ติดต่อกับชายกับโลกภายนอก ซึ่งก็ได้มีมาช้านานแล้วนับศตวรรษตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทั้งภายในภูมิภาคเอเชีย และกับนานาชาติตะวันตก ดังเป็นที่ทราบกันอยู่ สำหรับในส่วนของเซอร์จอห์น เบาริง เอง ผู้เป็นเจ้าของประโยคสำนวน “พระเยซูคริสต์ คือ การค้าเสรี การค้าเสรี คือ พระเยซูคริสต์” แล้ว^{๕๓} สนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๔๕ ช่วงต้นรัชกาลที่ ๔ นับเป็นผลงานยิ่งใหญ่ในชีวิตทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะของความเป็นนักปฏิรูปแกนนำแห่งสำนักปรัชญาเรติคัลลัทธิความเชื่อในหลักการของเหตุผล (Rationalism) ในอังกฤษศตวรรษที่ ๑๘ ภายใต้การนำทั้งในทางลัทธิอุดมการณ์และขบวนการปฏิบัติการปฏิรูปการเมืองของ เจเรไมเบนธัม กับเจมส์ มิลล์ และในที่สุด สามารถกระทำการแผ่ขยายอาณาจักร “การค้าเสรี” มาสู่ภูมิภาคเอเชียอันอุดมสมบูรณ์และมั่งคั่งได้เป็นผลสำเร็จอย่างงดงาม ซึ่งตามคำบอกเล่าของเซอร์จอห์น เบาริง เอง: “ข้าพเจ้าคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะนำมาซึ่งคุณประโยชน์ใหญ่หลวงต่อประเทศของข้าพเจ้า และต่อมนุษยชาติ...และโดยเฉพาะต่อประชาชนผู้ถูกกดขี่แห่งสยามประเทศ โดยการปลดปล่อยสู่อิสระส่วนหนึ่งของโลกตะวันออกอันกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ และอนาคตสดใส และทั้งข้าพเจ้าเองก็แปลกใจจริง ๆ ในความสำเร็จของตัวข้าพเจ้า ซึ่งเคยมีอยู่ครั้งสองครั้งที่ดูจะสิ้นหวัง”^{๕๔}

จากนั้น พฤติการณ์ล่าอาณานิคมก็ขยายวงทวีความก้าวร้าวรุนแรงขึ้นโดยลำดับ เพื่อช่วงชิงอาณาเขตตลาด “การค้าเสรี” และครอบครอง

ฐานทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมด้วยการชูเชิญคุกคามพรมแดนจาก อังกฤษกับฝรั่งเศสในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ โดยสยามประเทศกอยู่ใน ฐานรัฐกัณชน ภายใต้ข้อตกลงอังกฤษ-ฝรั่งเศส ปี ค.ศ. ๑๘๙๖ ประกัน สถานะความเป็นกลางของอาณานิคมลุ่มน้ำเจ้าพระยา^{๕๕} ภายใต้กระแส การกดดันคุกคาม “การค้าเสรี” ของมหาสมุทรประเทศตะวันตกนี้เอง ที่ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกระบวนการก่อร่างสร้างรัฐประชาชาติไทย พร้อม กับการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยตลอดช่วง ๑๕๐ ปีเศษที่ผ่านมา ทั้งหมด นี้ประกอบเป็นกระบวนการโลกาภิวัตน์ หรืออนุวัตรตามโลก คู่ขนานไป กับกระแสโลกาภิวัตน์หรืออีกนัยหนึ่งการแผ่ขยายการครอบครองครอบงำ ของลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ภายใต้อุ้งอำนาจจักรวรรดินิยม ตะวันตกคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ สู่ศตวรรษต่อ ๆ มา

๔.๒.๒ สู่รัฐประชาชาติรวมศูนย์ และ “ความเปลี่ยนแปลง แห่งสมัย”^{๕๖}

ประเด็นมืออยู่ว่า เราจะมองและทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ เปลี่ยนแปลงถึงขั้น “พลิกแผ่นดิน” ที่ว่านี้อย่างไร บทศึกษานี้เสนอการ พิเคราะห์ประเด็นปัญหา**อย่างเป็นกระบวนการ** กล่าวคือ เป็นเรื่องราว ของกระบวนการโลกาภิวัตน์ หรือประพืดคล้อยตามเป็นปฏิสัมพันธ์ต่อ กระแสโลกาภิวัตน์ ทางด้านของฝ่ายกระทำการแผ่ขยายอำนาจการ ครอบครองครอบงำจากภายนอก ทั้งนี้โดยมีลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจ เสรีนิยม เป็นปมปัจจัยทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการทั้งสอง ในบทที่ ๓ ที่ผ่านมา เราได้เห็นกันมาแล้วถึงกระบวนการทาง ด้านของกระแสโลกาภิวัตน์ ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และช่วง ปลายศตวรรษที่ ๒๐ ขึ้นสหัสวรรษใหม่ ซึ่งแม้จะตกอยู่ในบริบทสถาน- การณ์เศรษฐกิจการเมืองที่แตกต่างกันออกไปตามสภาวะการเปลี่ยนแปลง

แต่ก็คงถือได้ว่า เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันนั่นเอง ดังคำอธิบายอันแนบคายของศาสตราจารย์ตีฟฟ์ เนยาร์ ที่ว่าเป็น “อดีต(ที่ดำรงอยู่) ในปัจจุบันของเรา”^{๕๗} ฉะนั้นไต่ถิ่นนั้น การเปลี่ยนแปลงชั้น “พลิกแผ่นดิน” ที่ปะทุขึ้นจากยุคล่าอาณานิคมคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ก็เชื่อว่าจะจบสิ้นไปกับการสิ้นสุดของ “จักรวรรดินิยมแบบเก่า”^{๕๘} หากแต่กระบวนการโลกาภิวัตน์ของไทยก็ยังคงดำรงอยู่และสะสมต่อเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้ จะมีว่างเว้นขาดตอนไปบ้าง ก็เป็นไปตามสถานการณ์โลกที่ผันแปรไป

จริงอยู่ พัฒนาการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคแต่ละสมัย ย่อมเป็นเรื่องขึ้นอยู่กับพื้นฐานความคิดความเข้าใจและการวินิจฉัยตัดสินใจของปวงชนในเหตุการณ์และสถานการณ์ที่ต้องเผชิญแต่ละช่วงแต่ละตอนของกาลเวลา ไม่อาจตระหนักถึงเห็นถึงนัยความหมายและผลกระทบในระยะเวลาอันยาวไกล ดังที่จอห์น คอตสกี เคยเตือนเอาไว้ว่า “แนวทางที่การเมืองของประเทศด้อยพัฒนาหนึ่ง ๆ จะดำเนินไปนั้น จะถูกกำหนดขึ้นจากความคิดอ่านต้องการของบรรดาผู้คนที่เกี่ยวข้องอยู่กับการเมือง (ของยุคนั้น สมัยนั้น) ไม่ใช่ความคิดอ่านของบรรดาผู้ที่ทำการศึกษาวิเคราะห์ทั้งหลาย”^{๕๙} ดังนั้น การนำเสนอการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยอย่างเป็นทางการ โดยครอบคลุมระยะยาวตั้งแต่สนธิสัญญาเบาริงถึงปัจจุบัน สิริรวมระยะเวลาถึงศตวรรษครึ่ง จึงไม่ใช่เป็นไปเพื่อจะมาวิเคราะห์วิพากษ์อดีต โดยอาศัยใช้ข้อมูลความรู้ความเข้าใจ หรือเป้าหมายแนวทางที่เกิดขึ้นใหม่ แม้ว่าจะสืบเนื่องกันไปในอีกยุคสมัยหนึ่งมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยเหตุการณ์ย้อนหลัง ห้ามมิได้ หากแต่เจตนาารมณ์หลักในที่นี้ มุ่งเพื่อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ถึงปัจจัยความเป็นเหตุเป็นผลและสมมุติฐานที่มาของปัญหาในปัจจุบัน และทั้งเพื่อประกอบการวินิจฉัยตัดสินใจสำหรับอนาคตที่ตื้นขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมของสิทธิมนุษยชน ความเป็นธรรม และสันติสุขของชนส่วนใหญ่ ซึ่งในอดีตยังไม่

เป็นประเด็นปัญหาที่ค้ำึงถึงกันเท่าใดนักเท่ากับปัญหาการอยู่รอดปลอดภัย
ทว่าเป็นเรื่องที่น่าวันจะทวีขอบข่ายความสำคัญยิ่ง ๆ ขึ้น โดยลำดับใน
สังคมโลกร่วมสมัย รวมทั้งภายในสังคมการเมืองไทยของเราเอง

จะอย่างไรก็ตาม นอกเหนือขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งจากเรื่องของ “ความ
คิดอ่านต้องการ” ในส่วนของผู้คนที่เกี่ยวข้องในยุคนั้นสมัยนั้นแล้ว ยังมี
เรื่องของ **เงื่อนไขพัฒนาธรรม** อันเป็นตัวกำกับความคิดอ่านต้องการของ
ชนชั้นนำและแนวทางการพัฒนาเปลี่ยนแปลงซึ่งจะอยู่ในขอบข่ายความ
สนใจโดยตรงในที่นี่ โดยนัยนี้เองที่ข้อสังเกตเชิงทฤษฎีของจอห์น คอตสกี
น่าจะช่วยให้ความเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นในระดับหนึ่ง กล่าวคือ การแยก
แยะลักษณะความแตกต่างระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีเหตุปัจจัย
มาจากภายในสังคมการเมืองนั้น ๆ เอง กับที่การเปลี่ยนแปลงเป็นผล
จากพลังกระตุ้นภายนอก พัฒนาการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทย
จากสภาวะความเป็นสังคมประเพณีมาสู่ความทันสมัย ก็จัดอยู่ในลักษณะ
แบบแผนอย่างหลังที่ว่านี้ ภายใต้พลังอำนาจอิทธิพลและเทคโนโลยีจาก
ตะวันตก และโดยที่มิได้ตกเป็นอาณานิคมอย่างเป็นทางการดังเป็นที่
ทราบกัน การพัฒนาเปลี่ยนแปลงจึงได้อาศัยสื่อชักนำของกลุ่มผู้ปกครอง
และชนชั้นนำเป็นหลักใหญ่^{๖๐} ข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้น ก็คือว่า
อำนาจบารมีและเทคโนโลยี รวมทั้งวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบตะวันตก
ใช้ว่าจะเสื่อมคลายหายไป พร้อม ๆ กันกับการสิ้นสุดของอำนาจการขู่เข็ญ
คุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก หากแต่วัฒนธรรมการเรียนรู้และ
ลัทธิอุดมการณ์นิยมตะวันตก ก็ยังดำรงฝังรากอยู่อย่างแน่นแฟ้น โดย
อาศัยสื่อระบบการศึกษา “สมัยใหม่” ซึ่งจำลองแบบอย่างของสังคม
อุตสาหกรรมตะวันตก ทำหน้าที่เป็นแหล่งบ่มเพาะก่อเกิดวัฒนธรรมการ
เรียนรู้ และลัทธิอุดมการณ์ชนชั้นนำใหม่ที่โน้มเอียงแปลกแยกออกไป
จากวิถีชีวิตชุมชนรากหญ้า^{๖๑}

ในประการสำคัญ ควรต้องเป็นที่เข้าใจด้วยว่า พลังอำนาจอิทธิพลชาติตะวันตกยุคหลังปฏิวัติอุตสาหกรรมจะส่งผลกระทบกว้างใหญ่ไพศาลต่อโครงสร้างสังคมการเมืองไทยในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นในทางเศรษฐกิจการเมืองหรือสังคมวัฒนธรรมและการศึกษา ทั้งนี้โดยมีลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมเป็นแกนความคิดนำ และโดยอาศัยพลาณภาพทางการทหาร และเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นแรงบังคับขับเคลื่อนตั้งที่กล่าวมาข้างต้น พัฒนาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างก้าวเข้าสู่ความทันสมัยตามรอยชาติอุตสาหกรรมตะวันตกที่ว่านี้ อาจกล่าวได้ว่า เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เสด็จขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. ๒๓๙๔) และนำไปสู่การปฏิรูปครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓)^{๖๒} ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ประเมินกันอย่างเป็นกระบวนการดังกล่าวแล้ว ก็จะต้องตระหนักเห็นถึงลักษณะความเชื่อมโยงสัมพันธ์จากปฏิวัติอุตสาหกรรมและปฏิรูป “เสรีนิยม” ในอังกฤษ แผลพลาณภาพกดดันให้เกิดการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ แล้ว ก็ยังส่งผลมาถึงยุค “พัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง” ภายใต้อำนาจความเป็นเจ้าโลกของสหรัฐอเมริกาและเผด็จการทหารของจอมพลสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ช่วงแรกเป็นเรื่องของการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและสถาปนาอธิปไตยชาติ กับช่วงที่สองต่อมาเป็นการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการก่อตัวเติบโตใหญ่ของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุน อันจะเป็นฐานรองรับกระแสเสรีนิยมใหม่ช่วง ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา^{๖๓}

ตามความจริงแล้ว จุดเปลี่ยนของการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงช่วงรัชกาลที่ ๔-๕ ก็คือ ผลกระทบจากการขยายตัวทางการค้าต่างประเทศกับยุโรป และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากแบบยังชีพพออยู่พอกิน

มาเป็นเชิงพาณิชย์ภายใต้ระบอบอาณานิคมในเอเชียโดยทั่วไป หลังจากสิ้นยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ความสัมพันธ์กับยุโรปต้องเป็นอันชะงักงันไป โดยมาสัมพันธ์ติดต่อกับจีนเป็นหลักใหญ่ ทั้งในทางการค้าและการทูต แต่ครั้นมาถึงช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔/ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๕๑) ซึ่งก็ประจวบกับเป็นช่วงกระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมกำลังแบ่งบานในอังกฤษ และแผ่อำนาจครอบครองครอบงำมาสู่ดินแดนประเทศต่างๆ ในเอเชีย รวมทั้งจีนดังที่ได้กล่าวถึงไว้ในตอนต้น ตลาดในประเทศจีนซึ่งเคยรองรับสินค้าปาจึงลดความสำคัญลงไป ในขณะที่เกิดตลาดใหม่ๆ ทั้งในยุโรปและดินแดนอาณานิคมเป็นแหล่งรองรับการส่งออกข้าวและสินค้าเกษตรอื่นๆ อันเป็นผลกระทบจากการผลิตพืชไร่ขนาดใหญ่เชิงพาณิชย์ ชัยชนะของจักรวรรดินิยมอังกฤษกับพม่าครั้งแรก (ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๒๖) และสงครามฝิ่นกับจีน (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๘๔๒) เป็นแรงกระตุ้นโน้มน้าวให้ความสัมพันธ์เป็นไปในแนวทางสนองความต้องการของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะกับอังกฤษ ในสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ทางเศรษฐกิจการเมืองและภายใต้แรงกดดันของแสนยานุภาพทางทหารเช่นนี้ รวมถึงความเลื่อมใสศรัทธาในหมู่ชนชั้นนำไทยรุ่นใหม่ต่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ของตะวันตก อย่างเช่นการต่อเรือ ซึ่งมีประสิทธิภาพประสิทธิผลเหนือเรือสำเภาจีนอย่างเห็นได้ชัด วิถีโคบายของไทยนับแต่รัชกาลที่ ๔ จึงโน้มเอียงไปในทางนิยมอังกฤษเป็นพื้นฐาน^{๖๔} ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้เป็นแรงกดดันให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนถึงขั้นโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจกันอย่างขนานใหญ่ ทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งอาจประมวลสรุปได้รวม ๓ มิติใหญ่ๆ ประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาการเกี่ยวข้อและสืบเนื่องเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การจัดตั้งระบบแผนที่กำหนดเส้นเขตแดนอำนาจอธิปไตยรัฐสมัยใหม่ การปฏิรูป “แก้ไขธรรมเนียมการปกครอง” ในส่วนกลาง และการปฏิรูปการปกครอง

ห้องที่ ทั้งหมดประกอบกัน บังเกิดผลเป็นกระบวนการสถาปนาระบอบรัฐ “ประชาชาติ” และอธิปไตยชาติเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ซึ่งสมควรนำมาพิเคราะห์ กันโดยลำดับ

ในตอนต้นของบทที่ ๔ นี้ ได้เกริ่นเอาไว้ถึงผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ภายใต้กระแสลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม แม้ขยายอาณาจักร เศรษฐกิจตลาดและการค้าเสรีเข้าครอบครองครอบงำภูมิภาคฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลกที่สาม ก่อความหายนะล่มสลายแก่มวลชุมชนคนพื้นถิ่นรากหญ้าทั้งหลาย โดยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนครัวเรือนและหมู่บ้านให้ผนวกเชื่อมโยงเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์และตลาดการค้าโลก ยิ่งผลเท่ากับบั่นทอนทำลายบรรดา ปัจจัยแวดล้อมทางสถาบันสังคมวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในทางการเมือง กฎหมาย ประเพณี ศาสนธรรม ฯลฯ ซึ่งล้วนประกอบกันเป็นฐานรองรับวิถีการดำรงชีวิต และอัตลักษณ์ หรือสถานะความเป็นตัวตนทางสังคมวัฒนธรรมของคนในชุมชนท้องถิ่น ผลสืบเนื่องที่ตามมา ก็คือมวลชนคนพื้นถิ่นชาวไร่ชาวนาต้องถูกกลืนรอนโอกาสการเข้าถึง ใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรสาธารณะและตกอยู่ในสภาวะความยากจน และขาดแคลนอดอยากไปทั่วทั้งภูมิภาค^{๖๔}

มวลชนคนพื้นถิ่นในดินแดนฐานทรัพยากรเขตร้อนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งไทยเป็นส่วนหนึ่ง อันเป็นเป้าหมายการขยายอำนาจของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก ก็ตกอยู่ในชะตากรรมทำนองเดียวกัน รัฐประศาสนโยบายและมาตรการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง รัชสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ก็คงเป็นไปภายใต้กระแสกดดันและจำกัดอยู่ภายในกรอบของเป้าหมายการขยายอาณาจักรเศรษฐกิจตลาดและการค้าเสรี การจัดตั้งระบบแผนที่กำหนดเส้นเขตแดนรัฐประชาชาติสมัยใหม่นั้นับเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทางเศรษฐกิจการเมืองที่วันนี้

และโดยนัยนี้ จึงเป็นเทคโนโลยี ซึ่งอิงแอบแนบเนื่องอยู่กับกระแสลัทธิ
อุดมการณ์ของการแผ่ขยายอำนาจจักรวรรดินิยมเพื่อการครอบครอง
ครอบงำโลก ทั้งในด้านการตลาดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ทางปัญญา
ความคิด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่ใช่เป็นเพียงแผนที่กำหนดเขตแดนพื้นที่
ทางภูมิศาสตร์ลอย ๆ หากยังประกอบเป็นแผนที่ของอาณาจักรตลาดและ
ลัทธิอุดมการณ์ เป็นกระบวนการต่อสู้ช่วงชิงอันสลับซับซ้อนซึ่ง “ไม่ใช่
เป็นเพียงเรื่องของทหารกับปืนเท่านั้น หากแต่ยังเกี่ยวข้องไปถึงเรื่องของ
ความคิด รูปแบบ ภาพลักษณ์ และจินตนาการ”^{๖๖} ในประการสำคัญ
ภายใต้กระแสอันเชี่ยวกรากของลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยม มหาอำนาจ
ตะวันตกเองเป็นผู้แสวงทั้งอำนาจและผลประโยชน์จากการกระทำการแผ่
ขยายอำนาจ หรือโลกาภิวัตน์ ในนามของสิทธิในทรัพย์สิน รวมไปถึง
ความเป็นเลิศประเสริฐเหนือชั้นกว่าทางเชื้อชาติและอารยธรรม และ
เพราะฉะนั้น จึงทรงสิทธิในอันที่จะพึงปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของ
ตนในแดนไกล แม้ด้วยวิธีการใช้กำลังความรุนแรงรุกรานทางทหารต่อ
ชนชาติอื่น ๆ ที่ต่ำต้อย ผู้ซึ่งยอมทรงสิทธิและสถานภาพทางศีลธรรม
จิตใจที่ต่ำต้อยด้อยค่ากว่า^{๖๗}

เทคโนโลยีในวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ตะวันตก ในมิติของความคิดและจินตนาการ ยังเป็นประเด็นที่จะได้กล่าวถึงอีกในตอนต่อ ๆ ไป ว่า
กันโดยเฉพาะถึงเทคโนโลยีการทำแผนที่ในชั้นนี้ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยน
แห่งศตวรรษสำหรับโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจในภูมิภาคเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นเพราะว่าในยุคก่อนสมัยก่อน จะไม่ได้
มีสำนึกหรือความคิดอ่านกันในเรื่องเกี่ยวกับเขตแดนหรือเขตอำนาจรัฐ
เสียเลย หากแต่เป็นไปในความหมายความเข้าใจในบริบทของโลกทัศน์
ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ในข้อนี้
เบเนดิก แอนเดอร์สัน แห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ได้ให้ข้อคิดข้อสังเกต

เปรียบเทียบไว้นำสนใจดังนี้

สถาบันกษัตริย์จัดระเบียบทุกสิ่งทุกอย่างไว้รอบ ๆ ศูนย์กลาง (อำนาจ) เบื้องสูง ความชอบธรรม (ของสถาบันกษัตริย์) สืบเนื่องมาจากฐานะความศักดิ์สิทธิ์ ไม่ไหลมาจากมวลประชากร ผู้ซึ่งในที่สุดแล้ว เป็นเพียงคนใต้บังคับ ไม่ใช่พลเมือง ในหลักความคิดสมัยใหม่ อธิปไตย รัฐทรงไว้ซึ่งอำนาจบังคับอย่างเต็มที่ เด็ดขาดและทั่วถึงอยู่เหนือทุก ๆ ตารางเซนติเมตรของดินแดนที่ได้กำหนดเส้นเขตแดนไว้โดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ทว่าในจินตนาการแบบเก่าซึ่งนิยามความหมายของรัฐไว้ที่ศูนย์กลาง เขตแดนมีความยืดหยุ่น ไม่ชัดเจน และบรรดาอธิปไตยทั้งหลายต่างแทรกซ้อนซึ่งกันและกัน จนไม่อาจสังเกตเห็นได้^๔

ภายใต้ “จินตนาการแบบเก่า” ที่ว่านี้ ก็คือ การจัดระบบระเบียบ สังคมการเมืองแบบดั้งเดิม ซึ่งกระจายตัวออกเป็นเมืองเป็นนครรัฐขนาดเล็ก ๆ หลากหลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนต่อมาถึงได้มีการรวมศูนย์อำนาจการเมืองกว้างขวางออกไปเป็นรัฐเป็นอาณาจักรแล้ว ศูนย์อำนาจที่ว่านี้ ในกรณีของไทยก็เปลี่ยนมื่อย้ายถิ่นฐาน จากยุคสมัยกรุงสุโขทัยสู่กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ ตามลำดับดังที่เราเรียนรู้กันมาในประวัติศาสตร์ และในกระบวนการพัฒนาการรวมศูนย์อำนาจการเมืองนี้เอง มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อมาเมื่อชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้น ก็เรียกอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในนามของ Siam จนมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองไทยจึงเรียกตัวเองว่า สยามประเทศ ดังปรากฏในคำนำลักษณะพระธรรมนูญของ *กฎหมายตราสามดวง* ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงให้มีการสะสางรวบรวมขึ้น จากนั้นมาในยุคปฏิรูปเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยเริ่มจากรัชกาลที่ ๔ ก็ใช้คำ “สยาม” เป็นชื่อเรียกราชอาณาจักรไทยทั้งหมด และ

ใช้พระนามเรียกพระองค์เองในภาษาละตินว่า Rex Siamen Sium หรือ
พระเจ้ากรุงสยาม^{๖๙}

ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการทำสงครามแผ่ขยายอาณาเขตและ
อิทธิพลราชอาณาจักรสยามออกไปทุกทิศทาง ถึงรัฐฉานทางภาคเหนือ
กัมพูชาและเวียดนามทางภาคตะวันออก และรัฐเคดาห์ในอารักขาของ
มลายูทางภาคใต้^{๗๐} แต่ทั้งนี้ความหมายและขอบข่ายของคำว่า “สยาม”
ก็ยังคงจำกัดครอบคลุมเพียงบรรดาหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อราชสำนักสยาม
เท่านั้น ดังจะประมวลความได้จากสำเนาร่างประกาศตั้งกงสุลเมืองสิงค-
โปร์ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๖ แสดงถึงพระราชอำนาจของ
พระองค์ในฐานะ “...พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม...แลเป็นเจ้าเป็นใหญ่ได้
ครอบครองพระราชอาณาจักสยามราษฎร แวดล้อมด้วยนานาประเทศ
ราชชนบทต่างๆ ทุกทิศ คือ ลาวโยน ลาวเฉียงในทิศพายัพแลอุดร ลาว
กาวแต่ทิศอีสานจนบุรีรัมย์ โขชาเขมรแต่บุรีรัมย์จนภาคเนย์ เมืองมลายู
เป็นอันมากแต่ทิศทักษิณจนหริดี แลบ้านเมืองของกะเหรี่ยงบางเหล่าแต่
ทิศปจิมจนพายัพ แลชาของแลชาติต่างๆ อื่นๆ อีกเป็นอันมาก...”^{๗๑}
รวมความก็คือ ในพื้นที่อาณาบริเวณผืนแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ระหว่างราชอาณาจักรใหญ่ๆ ไทย-พม่า-เวียดนาม ก็ยังเต็มไปด้วย
ด้วยบรรดาเมืองและแคว้นนครรัฐ รวมทั้งบ้านเมืองกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ
หลากหลายเป็นจำนวนมากที่ยังคงดำรงความเป็นอิสระปกครองตนเอง
ระดับหนึ่ง โดยมีผู้ปกครอง มีกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและ
วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ในขณะที่เดียวกันกับที่ต้องตกอยู่
ภายใต้กระแสนำนาจอิทธิพลของอาณาจักรอื่นๆ ที่ทรงพละานุภาพเหนือ
กว่า เป็นความสัมพันธ์ในสถานะของประเทศราชหรือรัฐบรรณาการ ที่
ผูกพันต้องส่งเครื่องบรรณาการ แสดงความจงรักภักดีตามธรรมเนียมที่
ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน

ในขณะเดียวกัน ความเป็นประเทศราชหรือรัฐบรรณาการก็ไม่ได้จำกัดความผูกพันขึ้นอยู่กับอาณาจักรหนึ่งใดโดยเฉพาะ หากแต่ยังแบ่งปันไปยังศูนย์อำนาจอาณาจักรอื่นๆ เป็นการแสวงความอารักขาคุ้มครอง และถ่วงดุลอำนาจมิให้ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบครองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของศูนย์อำนาจหนึ่งใดโดยเฉพาะ หัวเมืองเล็กๆ ตามชายแดนเหล่านี้จึงเป็นที่เรียกขานกันว่า “สองฝ่ายฟ้า” ตามฐานะภาพที่แบ่งความสวามิภักดิ์สองฝักสองฝ่าย เพื่อความอยู่รอด ในสภาวะการณ์เช่นนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างบรรดารัฐต่างๆ จึงมีลักษณะเป็นโครงสร้างลำดับชั้นของศูนย์อำนาจอาณาจักรและเมืองใหญ่น้อยทั้งหลายในภูมิภาค และความหมายของขอบข่ายของอำนาจอธิปไตยรัฐ ก็ไม่ใช่รวมศูนย์เบ็ดเสร็จเด็ดขาด หากแต่เป็นไปในลักษณะแบบแผนของอธิปไตยร่วมส่วน หรืออธิปไตยเชิงซ้อนและแทรกซ้อนซึ่งกันและกัน เมืองอาณาจักรย่อยๆ เหล่านี้เอง ยังทำบทบาทหน้าที่เสมือนหนึ่งเมืองพรมแดนกันร่วมกันระหว่างอาณาจักรใหญ่ๆ ข้างเคียง โดยนัยนี้บรรดารัฐบรรณาการจึงคงดำรงสิทธิอธิปไตยของตนเองอยู่ในระดับหนึ่ง แต่สถานะก็อิสระ เช่นว่านี้ ก็ต้องถูกล้มล้างไปโดยสิ้นเชิงภายใต้หลักการทางนิติศาสตร์การเมืองของยุโรปสมัยใหม่ ซึ่งยึดถือเอาเส้นเขตแดนเป็นตัวกำหนด และแบ่งสัดส่วนเขตอธิปไตยรัฐต่างหากจากกันอย่างชัดเจนและเบ็ดเสร็จเด็ดขาด^{๑๒}

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นการเปิดศักราชกระบวนการโลกาภิวัตน์ช่วงแรกของการแผ่ขยายพลังอำนาจทุนอุตสาหกรรม และลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจตลาดเสรี โดยอาศัยรูปแบบของจักรวรรดินิยมกระทำการเสาะแสวงโล่ล่าดินแดน เพื่อครอบครองอาณานิคมทั่วโลก^{๑๓} เอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงสยามประเทศ นับเป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์หนึ่ง เริ่มด้วยอังกฤษซึ่งบรรลุการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็น

ชาติแรก แผ่ขยายอำนาจอิทธิพลจากอินเดียเข้าสู่แหลมมลายูและพม่า หลังจากจัดตั้งฐานที่มั่นอาณาจักรมทิลงโคโปรแล้ว จึงดำเนินการเจรจาการค้าเสรีและปัญหาขัดแย้งเรื่องเขตดินแดนกับสยามทางด้านพม่าและมลายู สนธิสัญญาเบอร์นีปี ๑๘๒๖ ยังผลให้เกิดการแบ่งแยกแหลมมลายูออกเป็นเขตอิทธิพลของสยามและอังกฤษโดยมีอาณาเขตติดต่อกันตามเส้นเขตแดนทางใต้ของรัฐเคดาห์ กลันตัน และตรังกานู แล้วในทศวรรษถัดมา ก็เข้ามาแทรกแซงเมืองประเทศราชของสยามทั้งตอนเหนือและใต้ โดยนับว่าเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ทางการค้าการลงทุน และแหล่งทรัพยากรป่าไม้ และแร่ธาตุต่างๆ ทางด้านพรมแดนตะวันออกฝรั่งเศสซึ่งเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับกำพูชาอยู่ก่อนแล้ว มาในช่วงทศวรรษ ๑๘๔๐ จึงแผ่อิทธิพลเข้ามาในเวียดนามตอนใต้และกำพูชาโดยตรง ซึ่งก็เป็นโอกาสให้รัฐบาลสยามทอตสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสเพื่อคานอำนาจอิทธิพลของอังกฤษ ทำนองเดียวกันกับที่เคยใช้ปฏิบัติมาแล้วในอดีต เพื่อคานอำนาจของฮอลแลนด์ จากนั้นในช่วงกลางทศวรรษต่อมาจึงตกลงทำสนธิสัญญาการค้าเสรีแบบเดียวกันกับสนธิสัญญาเบาริงกับฝรั่งเศส และประเทศตะวันตกอื่นๆ ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น ซึ่งแม้จะต้องยอมสูญเสียสิทธิอธิปไตยในทางการคลังและการศาลบางส่วนไป แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีเป้าหมายเพื่อหลีกเลี่ยงการรุกรานของประเทศต่างๆ จากยุโรป^{๑๔}

เป็นอันว่า การขยายดินแดนของสยามต้องถูกสกัดกั้นไว้โดยรอบด้าน ซึ่งจากแง่มุมของรัฐอาณาจักรย่อยๆ ทั้งหลายแล้ว การแทรกแซงของทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ย่อมมีความหมายเท่ากับเป็นแหล่งพักพิงอารักขาและต่อต้านอำนาจอิทธิพลของสยามดังเช่นที่เคยเป็นมาแต่อดีตนั่นเอง ยังไม่ได้ตระหนักเท่าทันถึงเป็นเป้าหมายจริงๆ ของมหาประเทศ

ตะวันตกที่ต้องการเข้ายึดครองในฐานะดินแดนอาณานิคมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดดังกล่าวแล้ว เพื่อแข่งขันช่วงชิงกันขยายตลาดการค้าการลงทุนและการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ และในสายตาของตะวันตกแล้ว ระบบรัฐบรรณาการก็ให้ความหมายเพียงเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นมิตรไมตรี ความนับถือ และยำเกรงต่อกันเท่านั้น มิใช่เรื่องของอำนาจอิทธิพลโดยของสยามเหนือรัฐอื่น ๆ แต่ประการใด หรือแม้แต่จะมีสิทธิอิทธิพลโดยร่วมส่วนดังเช่นที่เคยเป็นธรรมเนียมถือปฏิบัติกันมาช้านานก็ตาม^{๗๕}

บนพื้นฐานของหลักการอ้างอิงทางนิติศาสตร์อำนาจนิยมและพลังอิทธิพลผลประโยชน์ที่แผ่ครอบงำไปทั่วทั้งภูมิภาคนี้เอง จากนั้นมาตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ จนปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ สยามประเทศก็ต้องตกอยู่ภายใต้การคุกคามช่วงชิงดินแดนและแหล่งทรัพยากรซึ่งขยายวงทวีความก้าวร้าวรุนแรงขึ้นโดยลำดับ จนถึงจุดล่อแหลมต่อการสูญเสียเอกราชของสยามเอง ช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ ฝรั่งเศสแผ่อำนาจเข้าผนวกเวียดนามตอนใต้ แล้วขยายดินแดนเข้ามายังกัมพูชา จำปาสัก และหลวงพระบางซึ่งเป็นหัวเมืองขึ้นของสยาม เพื่อครอบครองทั้งทรัพยากรและตลาดการค้าทำนองเดียวกัน รวมทั้งเส้นทางแม่น้ำโขงไปสู่จีนตอนใต้ถึงช่วงรัชกาลที่ ๕ ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างโหมกำลังขยายอำนาจหนักมือขึ้น ทางภาคใต้ อังกฤษจัดตั้ง “ระบบผู้สำเร็จราชการ” ขึ้นทำการปกครองรัฐมลายูต่างๆ มาในช่วงทศวรรษ ๑๘๘๐ มหาอำนาจตะวันตกทั้งสองต่างมาถึงจุดที่ต้องเผชิญหน้ากันช่วงชิงเส้นทางเข้าถึงจีน เมื่ออังกฤษชนะสงครามเด็ดขาดและผนวกพม่าตอนเหนือ ในขณะที่ฝรั่งเศสชนะสงครามเข้าครอบครองเวียดนามตอนเหนือ ในสถานการณ์บีบคั้นกดดันจากรอบด้านเช่นนี้ ประเด็นปัญหาบูรณภาพและความมั่นคงของสยามประเทศเองเป็นที่ตระหนักกันมาตั้งแต่ต้น ดังจะเห็นได้จากการที่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาส
สิงคโปร์และอินเดียของอังกฤษตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พร้อมทั้งดำเนิ
การทางการทูตผ่านสถานกงสุลอังกฤษในกรุงลอนดอน อย่างกุ่ม และสิงค-
โปร์ รวมทั้งมีการว่าจ้างนายทหารอังกฤษเข้ามาประจำการในกองทัพบก
และกองทัพเรือสยาม และวิศวกรชาวอังกฤษเข้ามาสร้างป้อมปราการ
ใหม่ในกรุงเทพฯ ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจทางด้านฝรั่งเศส
ตลอดจนยอมผ่อนปรนทำสนธิสัญญาการค้าเสรีให้สิทธิพิเศษทางการคลัง
และการศาลทำนองเดียวกันแก่ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปดังกล่าวมาข้างต้น
แต่ถึงกระนั้น ก็ยังไม่อาจยับยั้งการคุกคามกดดันของฝรั่งเศสเรียกร้อง
ให้ดินแดนฝั่งซ้ายลุ่มน้ำโขงเป็นเส้นแบ่งกันเขตแดนของฝ่ายสยาม
สถานการณ์ทวีความก้าวร้าวรุนแรงถึงขั้นฝรั่งเศสใช้เรือปืนบุกเข้ามาถึง
น่านน้ำในกรุงเทพฯ ในปี ๑๘๙๓ ดังที่เรียกกันว่าเหตุการณ์ปากน้ำ
หรือวิกฤต ร.ศ. ๑๑๒ เหตุการณ์ลงเอยลงโดยสยามต้องยอมตกลงทำ
สนธิสัญญากับฝรั่งเศสในปีเดียวกันนั่นเอง ยินยอมถอนกำลังทหารออก
จากดินแดนอินโดจีนทั้งหมด รวมทั้งต้องชดใช้ค่าเสียหายและถูกยึด
เมืองจันทบุรีไว้เป็นประกันการปฏิบัติตามสนธิสัญญา ทางด้านของอังกฤษ
นอกจากไม่อาจช่วยอะไรได้แล้ว คงได้แต่จัดการทำสนธิสัญญากับ
ฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๘๙๖/พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นการประกันสถานะความ
เป็นกลางของดินแดนอาณาบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา
การขัดแย้งระหว่างกัน และแล้วไม่ช้าไม่นานต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๐๙/พ.ศ.
๒๔๕๒ ก็บีบให้สยามต้องทำสนธิสัญญาโอนสิทธิอธิปไตยสยามเหนือ
ดินแดนรัฐกัณฑ์ตัน ตรังกานู เคดาห์ และปะลิส เพื่อรักษาดินแดนตอน
เหนือแหลมมลายูไว้ คือ ปัตตานี ตรัง และภูเก็ต ซึ่งตั้งขึ้นเป็นมณฑล
ครอบคลุมลงไปถึงสตูลตอนเหนือสุดของรัฐมลายู ดังกล่าว^{๖๖}

กระแสคุกคามอันเชี่ยวชาญกรุนแรงรอบด้านและในท่ามกลางวิกฤต

การต่อสู้เพื่อปกป้อง และสร้างเสริมบูรณภาพความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ภายใต้หลักการอธิปไตยรัฐประชาชาติยุคสมัยใหม่ดังกล่าวมานี้เอง เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการปฏิรูปใหญ่ตลอดรัชสมัยอันยาวนานของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยมีเป้าหมาย สำคัญเพื่อฟื้นฟูและรวมศูนย์อำนาจมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ และใน ขณะเดียวกัน เพื่อผนึกรวมอำนาจการปกครองท้องถิ่นเข้าสู่ศูนย์อำนาจ ส่วนกลาง การปฏิรูปทั้งสองส่วนต่างมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์คู่ขนานซึ่ง กันและกัน ซึ่งในที่สุดแล้ว ผลงานปฏิรูปส่วนกลางจะเป็นเงื่อนไขสำคัญ จำเป็นต่อกระบวนการปฏิรูปส่วนท้องถิ่น^{๗๗}

สำหรับในด้านปฏิรูปการปกครองส่วนกลาง โดยที่พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ตั้งแต่วังพระเยาว์ต้อง เผชิญกับกระแสพลังต่อต้านในหมู่มุขมนตรีผู้ครองอำนาจอิทธิพล และ ผลประโยชน์อยู่ภายใต้ระบอบเก่า ว่ากันตั้งแต่ผู้สำเร็จราชการ ฝ่ายวังหน้า อัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีจตุสดมภ์เวียง วัง คลัง นา ตลอดจนเจ้านายและขุนนางอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในฐานะตำแหน่งควบคุมทรัพยากรของชาติ ทั้งในด้านกำลังเงินและกำลังคน ในสภาวะการณ์เช่นนี้ จึงเกิดการรวม ตัวกันของ “กลุ่มสยามหนุ่ม” ประกอบไปด้วยบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอ และขุนนางรุ่นใหม่ทั้งหลาย ภายใต้การนำขององค์พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง ร่วมกันเป็นพลังผลักดันการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งในทางการเมืองและการบริหาร การเงินการคลัง การศาล และทางสังคม ซึ่งก็เริ่มต้นในทันทีที่พระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา สิ้นสุด แห่งการมีผู้สำเร็จราชการในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้นเอง โดยการตั้งหอ รัษฎากรพิพัฒน์รวมอำนาจการเก็บภาษีอากรแล้วตามมาด้วยการลดทอน อำนาจอื่น ๆ ของฝ่ายขุนนางในปีต่อมา ได้แก่ การจัดตั้งศาลรับสั่งพิเศษ ขำระคดีความที่เคยอยู่ในศาลของกรมต่าง ๆ และเกษียณปลดปล่อยลูก

ทาสเป็นไทเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี พร้อมทั้งจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ในปีเดียวกัน เพื่อคานอำนาจกับฝ่ายเสนา- บัติจตุสดมภ์ และเตรียมกำลังผู้นำรุ่นใหม่ในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ ที่จะรับภารกิจบริหารราชการบ้านเมืองในเวลาข้างหน้า แล้วครั้นเมื่อกลุ่ม ขุนนางหัวเก่าค่อย ๆ เสื่อมอำนาจลง และเมื่อตัวผู้สำเร็จราชการถึงแก่ พินาศ และวังหน้าทิวศตช่วงปี พ.ศ. ๒๔๒๖-๒๔๒๘ ภารกิจการฟื้นฟู พระราชอำนาจจึงเป็นอันบรรลุผล โดยการประกาศเลิกธรรมเนียมการ มีวังหน้า และการสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช จากนั้นจากช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ก็ดำเนินงานเตรียมการเปลี่ยนแปลง “ธรรมเนียมการ ปกครอง” จัดตั้งระบบคณะเสนาบดีตามแบบอย่างระบบ “คาบิเนต” ของ อังกฤษ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงสามารถจัดตั้งกระทรวง ๑๒ กระทรวง เป็นผลสำเร็จ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงถึงขั้น “พลิก แผ่นดิน” ดังที่กล่าวถึงในตอนต้น ในประการสำคัญ ผลการปฏิรูปที่ว่า นี้มิใช่แต่จะเป็นการรวมศูนย์อำนาจภายในเมืองหลวงเท่านั้น หากยัง เป็นการวางพื้นฐานอำนาจสำหรับการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงการปกครอง หัวเมืองจากระบบ “กินเมือง” ซึ่งอำนาจกระจัดกระจายอยู่ภายใต้เจ้าผู้ ครองต่าง ๆ มาสู่ระบบเทศาภิบาลต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ โดยรวมเอา หัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งหมด เข้ามาสู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาอันหนึ่งอัน เดียวของกระทรวงมหาดไทยที่จัดตั้งขึ้นใหม่ เป็นการสถาปนารัฐประชา- ชาติรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยเด็ดขาดนับแต่นั้นมา^{๑๘}

ในความเป็นจริงแล้ว ความพยายามปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่น ได้เริ่มมีมาตั้งแต่ต้นรัชกาล เพราะเหตุจำเป็นต้องปกป้องดินแดนอาณา บริเวณที่ถูกกดดันคุกคามจากทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ทั้งนี้โดยการตั้ง ข้าหลวงต่างพระองค์ออกไปประจำหัวเมืองต่าง ๆ ทำนองเดียวกันกับที่ เคยปฏิบัติกันมาในอดีต แต่ระบบวิธีการนี้ใช้บังคับได้สำหรับหัวเมืองชั้น

นอกและหัวเมืองชั้นในมากกว่าในกรณีของหัวเมืองประเทศราช ซึ่งอยู่ใกล้ต่อการแทรกแซงจากมหาอำนาจต่างชาติ จะอย่างไรก็ตาม หลังช่วงทศวรรษ พ.ศ. ๒๔๒๐ ความพยายามที่จะโยงอำนาจการปกครองท้องถิ่นเข้าสู่ส่วนกลาง ก็เป็นอันต้องระงับไว้ก่อน เนื่องจากขาดแคลนกำลังทรัพยากรของรัฐบาลกลาง ซึ่งยังคงอยู่ในช่วงกำลังทำการปฏิรูปอำนาจการปกครองและควบคุมทรัพยากรเข้าสู่ศูนย์อำนาจสถาบันพระมหากษัตริย์ดังกล่าวข้างต้น จบจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ของการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลง “ธรรมเนียมการปกครอง” จัดตั้งกระทรวงมหาดไทย ภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ จึงสามารถลงมือทำการปฏิรูปโยงอำนาจการปกครองท้องถิ่นเข้าสู่ศูนย์อำนาจส่วนกลางอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่วงหลังวิกฤต ร.ศ. ๑๑๒ โดยจัดตั้งและขยายพื้นที่และจำนวนเขตข้าหลวงขึ้นมาใหม่เป็นเขตมณฑลโดยลำดับมา ให้ชื่อว่า สมุหเทศาภิบาล หรือข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งได้รับการแต่งตั้งรับเงินเดือนโดยตรงจากส่วนกลางคือ กระทรวงมหาดไทย และมีข้าหลวงทั้งฝ่ายงานด้านมหาดไทย ด้านการศาล และด้านการคลังอยู่ภายใต้สังกัด ขณะเดียวกันก็ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ และออก “ข้อบังคับปกครองหัวเมือง” ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ กำหนดกฎเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองจากระดับจังหวัด อำเภอ ลงไปถึงระดับตำบล และหมู่บ้าน รวมทั้งพระราชกำหนด ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เดียวกันนั้นให้สมุหเทศาภิบาล มีอำนาจรับผิดชอบการแต่งตั้งและปลดข้าราชการท้องถิ่นส่วนใหญ่ และนายอำเภอทั้งหมด ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ก็เพื่อทำให้ความเป็นอิสระในการปกครองท้องถิ่นที่ยังมีหลงเหลืออยู่หมดสิ้นไปนั่นเอง รัฐประศาสน์นโยบาย และมาตรการทำนองเดียวกันนี้ ครั้นเมื่อขยายวงออกไปถึงหัวเมืองชั้นนอก และประเทศราช จึงเป็นชนวนก่อให้เกิดปฏิกริยาขบวนการต่อต้านขัดขวางอย่างรุนแรง

ในทุกภูมิภาคภายในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เดียวกัน ดังที่เรียกขานกันตามตำราประวัติศาสตร์ไทยว่า ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. ๑๒๑ ขบถเงี้ยว-เมืองแพร่ ร.ศ. ๑๒๑ และพระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดขบถ ร.ศ. ๑๒๑ แม้รัฐบาลจะได้ชัยชนะสามารถปราบปรามขบวนการต่อต้านเหล่านี้ลงไปได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็จำต้องผ่อนผันขั้นตอนดำเนินการลงไป และในที่สุดจนถึงช่วงใกล้จะสิ้นสุตวรรษสมัยรัชกาลที่ ๕ อาณาเขตของสยามประเทศก็เข้าสู่ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นหลังจากที่จำเป็นต้องยอมตกลงยกดินแดนบางส่วนจากเขตมณฑลทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้กับฝรั่งเศส และเขตมณฑลทางภาคใต้ให้กับอังกฤษ ภายใต้สนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๔๕๐ และพ.ศ. ๒๔๕๒ ตามลำดับ ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้โดยนัยว่า เป็นไปตามคำเรียกร้องต้องการความรักชาติคุ้มครองของราชอาณาจักรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในภูมิภาค^๙

๔.๒.๓ เจือนปมวัฒนธรรม “รัฐประชาชาติของยุคทุนนิยม”^{๑๐}

ได้เกริ่นไว้แล้วเป็นเบื้องต้นว่า บทศึกษาถึงเรื่องของกระแสโลกาภิวัตน์/โลกาวัตร์ไทยจำเป็นต้องเรียนรู้เป็นที่เข้าใจกันในแง่มุมของความ เป็นกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองอันสัมพันธ์กันเป็นพลวัตอย่างต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งทั้งหมดประกอบกันส่งผลกระทบต่อทั้งในด้านโครงสร้างสัมพันธ์ภาพอำนาจและในด้านปฏิสัมพันธ์วัฒนธรรมลัทธิ ไม่ว่าจะ เป็นในระดับนานาชาติ ระดับชาติหรือในระดับของชุมชนท้องถิ่นและมวลชนรากหญ้า^{๑๑} เมื่อพิจารณาที่ในเชิงของกระบวนการทางประวัติศาสตร์เช่นนี้แล้ว การปฏิรูป “พลิกแผ่นดิน” สถาปนารัฐประชาชาติภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์จักรวรรดินิยมทุนอุตสาหกรรม และลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจตลาดเสรีดังที่ได้บรรยายมา จึงเท่า

กับเป็นเพียงจุดเริ่มต้นแห่งวิถึพัฒนาการต่อ ๆ มาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน ในประเด็นข้อนี้ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ให้ข้อสังเกตสะท้อนทัศนวิสัยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อย่างน่าสนใจยิ่ง สมควรนำมาบันทึกไว้โดยละเอียดในที่นี้:

...บริเวณที่เรียกว่า สยามแท้ ๆ (Siam proper) คือบริเวณภาคกลางของประเทศไทยเท่านั้น นอกนั้นออกไปคือ ประเทศราชชนบทต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองทางการเมืองของสยาม

สยามมาหมายถึงประเทศไทยทั้งหมด (แบบรัฐประชาชาติยุคทุนนิยม) เอาต่อเมื่อรัชกาลที่ ๕ ได้ปรับปรุงการปกครองครั้งใหญ่ทั่วประเทศ จัดการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้น ยกเลิกประเทศเชียงใหม่ ยกเลิกนครรัฐของพระยาสามนุตราชทั้งหมด ยกเลิกประเพณีสืบสกุล เจ้าเมืองท้องถิ่น หากส่งข้าราชการสำนักออกไปปกครองจากนครหลวงโดยตรง ยกเลิกระบบส่วย หากใช้ระบบภาษีสรรพากรแบบใหม่ ใช้พระบรมวงศานุวงศ์ออกไปเป็นสมุหเทศาภิบาล ตั้งกระทรวงดำเนินงานแบบตะวันตก โดยมีพระบรมวงศ์ฯ เป็นเสนาบดีเจ้ากระทรวง การรวบอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจครั้งใหญ่นี้ ด้านหนึ่งทำให้ระบบศักดินาที่กระจายอำนาจของไทยแต่เดิมนั้น กลายมาเป็นระบบศักดินารวมอำนาจรวมศูนย์อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดทางการเมืองของระบบนี้ และขณะเดียวกันนั้น ลักษณะของรัฐประชาชาติ (National State) แบบรัฐของยุคทุนนิยมก็เริ่มฟักตัวขึ้น ความรู้สึกแบบเดิมที่ว่า มีนครใหญ่เป็นผู้ปกครองและมีเมืองขึ้นเป็นบริวารเป็นชั้น ๆ ลงไปค่อย ๆ หายไป ความรู้สึกที่ว่า ราชอาณาจักรสยามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุก ๆ ส่วนของดินแดน คือส่วนหนึ่งที่เท่าเทียมกันภายในราชอาณาจักรสยาม เริ่มเกิดขึ้น^{๒๔}

และในบริบทของความเป็น “ราชอาณาจักรสยามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” ในท่ามกลางสภาพความเป็นจริงของความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์และสังคมวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นนี้เองรัฐประชาชาติไทยที่ก่อกำเนิดขึ้นจึงได้รับการนิยามเป็นเบื้องต้นว่า:

...ในรัฐประชาชาติหนึ่ง ๆ นั้น ประชาชาติย่อมประกอบด้วยชนที่มีเชื้อสายมาจากเผ่าชนหรือเชื้อชาติต่างกัน และมีองค์ประกอบเป็นชนชาติส่วนน้อยหลายชนชาติ นี่เป็นสิ่งธรรมดาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัญหาอยู่ที่ว่าชนเชื้อชาติต่าง ๆ เหล่านั้น มีเอกภาพแห่งดินแดนมีเอกภาพแห่งเศรษฐกิจและการเมืองร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว เราต้องยอมรับความจริงข้อนี้ แม้ประเทศไทยปัจจุบันนี้ องค์ประกอบของประชากรก็มีลักษณะเดียวกัน^{๘๓}

ข้อสรุปที่บ่งชี้ไปถึงว่า การปฏิรูปสถาปนารัฐประชาชาติไทยเมื่อศตวรรษล่วงมาแล้ว เป็นจุดกำเนิดการ “พักตัว” รัฐของยุคทุนนิยมที่ว่านี้สมควรได้รับการอธิบายขยายความเล็กน้อย ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นเพียงเพราะเหตุจากการถูกกดดันบีบบังคับให้เข้าอยู่ภายใต้เศรษฐกิจตลาดที่กล่าวมาข้างต้น หากยังเป็นด้วยเหตุปัจจัยเงื่อนไขทางวัฒนธรรม อันฝังรากอยู่เบื้องใต้กระบวนการแผ่ขยายพหุภาพจักรวรรดินิยมการค้าเสรีออกไปสู่ดินแดนโลกที่สาม ประเทศไทยเราเอง แม้จะปลดอตรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคม แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะมีส่วนร่วมอยู่ภายใต้กระแสวัฒนธรรมรัฐประชาชาติในแบบฉบับของลัทธิอุดมการณ์ทุนอุตสาหกรรมนิยม ทำนองเดียวกันนั่นเอง ซึ่งถือกำเนิดมาจากลัทธิชาตินิยมระบอบรัฐชาติยุโรป การปฏิวัติพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และในที่สุดการขึ้นสู่อำนาจเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนในนามของเศรษฐกิจเสรีนิยม รัฐธรรมนูญนิยม และประชาธิปไตยทาง

การเมือง^{๕๔} โดยนัยนี้เอง เทคโนโลยีการทำแผนที่กำหนดเขตดินแดน
อธิปไตยของรัฐของยุคสมัยใหม่ที่เรารู้จักมักคุ้นกันอยู่ในทุกวันนี้ จึงมิใช่เป็น
เพียงเครื่องหมาย บ่งบอกถึงเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เชิงกายภาพ หรือ
อาณาเขตตลาดการค้าขายแลกเปลี่ยนธรรมดาๆ เท่านั้นหากแต่ยังหมาย
รวมถึงเป็นแผนที่อาณาบริเวณทางลัทธิอุดมการณ์ที่จะเป็นตัวกำกับ
ทางปัญญา ความคิดจิตใจ และวิถีทางพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมือง
ร่วมสมัยของบรรดาประเทศด้อยพัฒนา และกำลังพัฒนาทั้งหลายหลังยุค
อาณานิคม หรือโลกาภิวัตน์ช่วงต้น แล้วเมื่อมองจากแง่มุมความชอบ
ธรรมทางศีลธรรม ของการแผ่ขยายอาณาเขตอำนาจจักรวรรดินิยม
ออกสู่อินแดนอาณานิคมโพ้นทะเลอันกว้างไกลแล้ว ผืนแผ่นดินพื้นที่
ทางภูมิศาสตร์เช่นว่านี้จึงสื่อความหมายที่ถึงแม้จะเป็นพื้นที่ดินแดนชาย
ขอบจากศูนย์อำนาจจักรวรรดินิยมในยุโรป แต่ก็ให้ความหมายและจุด
มุ่งหมายทางสังคม รวมทั้งการแข่งขันช่วงชิงเชิงวัฒนธรรม และใน
ประการสำคัญยิ่งอันเป็นจุดสนใจสำหรับบทศึกษาว่าด้วย “สิทธิมนุษย-
ชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้โดยเฉพาะ ก็คือในข้อที่ว่า เจื้อนปม
วัฒนธรรมที่ว่านี้เอง ที่เป็นกระแสพลังทางปัญญาทางความคิดก่อร่าง
สร้างระบบการศึกษาผลิต “ความรู้” นานาชนิดขึ้น รวมถึงประวัติ-
ศาสตร์นิพนธ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องพึ่งพิงขึ้นอยู่กับว่า **พื้นที่ดินแดนทาง
ภูมิศาสตร์ชายขอบเหล่านี้ จะถูกมองและกำหนด ชะตาชีวิตความ
เป็นไปแบบไหนอย่างไรและเพื่ออะไรเท่านั้น**^{๕๕} พิศุทธะทีในแง่นี้
ปฏิรูปการศึกษาของไทยเพื่อสร้างกำลังคนชั้นนำของประเทศเพื่อ รองรับ
ตำแหน่งงานและวิชาชีพยุคสมัยใหม่ ซึ่งเริ่มไว้แต่รัชสมัยรัชกาลที่ ๕ จึง
นับเป็นจุดเปลี่ยนหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปฏิรูปทาง
ด้านการเมืองการปกครอง เพื่อปกป้องเอกราชอธิปไตย และบูรณภาพ
ดินแดนแห่งราชอาณาจักร^{๕๖} กำลังคนชั้นนำอันเป็นผลิตผลของระบบ

การศึกษาสมัยใหม่เหล่านี้เอง ที่จะมีบทบาทนำสำคัญต่อวิถีพัฒนาการ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมตั้งแต่บัดนั้นมา และซึ่งจะส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อปัญหาอัตลักษณ์และสถานภาพทางการเมืองของ บรรดากลุ่มชนชาติพันธุ์รวมถึงชุมชนท้องถิ่นชนบททั้งหลาย ซึ่งต้องตก อยู่ระหว่างจิตสำนึกผูกพันอยู่ในชุมชนประเพณีดั้งเดิมกับพันธะความ ภักดีต่อศูนย์อำนาจรัฐประชาชาติใหม่ ภายใต้หลักการอธิปไตยชาติแบบ เบ็ดเสร็จเด็ดขาดและแยกส่วนกีดกัน^{๕๖}

หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือว่า ในขณะที่ราชอาณาจักรสยาม สามารถบรรลุผลสำเร็จในเป้าหมายหลักของการสถาปนารากฐานบูรณ- ภาพความมั่นคงแห่งรัฐตามวิถีทางกระบวนการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงการ เมืองการปกครองเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ในท่ามกลางสถานการณ์ล่าอาณานิคม และการคุกคามต่อเอกราชอธิปไตยของช่วงศตวรรษก่อน แต่ในอีกศต- วรระต่อมา ภายใต้ระบอบอธิปไตยแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและแยกส่วน กีดกันนั่นเอง ก็กลายเป็นแรงกดดันกระตุ้นให้ปัญหาความลึกลับซับซ้อนขัดแย้ง ในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ความมั่นคงของมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่นชนบท รวมถึงกระแสสิทธิมนุษยชนที่ตามมา เกิดปะทุขึ้นและขยายวงทวีความรุนแรง กว้างขวางออกไปโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสังคมการเมืองไทย ถูกบีบกดดันให้ต้องเข้าสู่ยุคของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง สัมพันธภาพอำนาจอีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ช่วงที่ สอง จากหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ. ๑๙๓๙-๑๙๔๕/พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘) เป็นต้นมา^{๕๗} ซึ่งจะได้นำมาพิเคราะห์ทำความเข้าใจกันเป็นลำดับไป

๔.๓ สูญ่คพัฒนาภกับความเป็นเศรษฐกิจบรึวาร

ตั้งนั้น เมื่อพิเคราะห์ย้อนมองวิถีพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองไทย โดยรวมออกไปจากเงื่อนไขพัฒนาธรรมอันแนบเนื่องอยู่ในกระบวนการสถาปนา “รัฐประชาชาติของยุคทุนนิยม” เช่นนี้แล้ว ก็คงพอเป็นที่เข้าใจกันได้ถึงลักษณะความเป็นปฏิสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลระหว่างโลกาภิวัตน์อันเป็นสถานการณ์สากลกับโลกาภิวัตน์ หรือประพฤติตามโลกในส่วนของสังคมการเมืองไทย ซึ่งควรจะได้ทำความเข้าใจกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมของผลกระทบต่อการพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในสังคมการเมืองไทย

ในบทที่ ๓ ได้พยายามประมวลนำเสนอภาพภูมิหลังของกระแสโลกาภิวัตน์ช่วงแรกในแบบแผนของจักรวรรดินิยมทุนอุตสาหกรรมภายใต้ลัทธิอุตสาหกรรมเศรษฐกิจตลาดเสรี โดยเริ่มจากอังกฤษซึ่งมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นชาติแรกตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และเมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมขยายวงไปยังประเทศต่างๆ ในยุโรปและสหรัฐอเมริกาในศตวรรษต่อมา มหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกเหล่านี้ต่างก็กระทำการขยายอาณาจักรการค้าเสรีของตนออกสู่ดินแดนโพ้นทะเลในทำนองเดียวกัน แล้วหลังจากที่อังกฤษกับฝรั่งเศสทำข้อตกลงประกันเอกราชอริปไตยของราชอาณาจักรสยาม ก็พากันเข้ามาแข่งขันช่วงชิงอิทธิพลผลประโยชน์ทางการค้า รวมถึงตำแหน่งที่ปรึกษางานพัฒนาความทันสมัยด้านต่างๆ ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้การพัฒนาประเทศได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว จะอย่างไรก็ตาม ทางด้านของบรรดาประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมเองก็ยังคงแพ้ภัยจากภายในวัฏจักรธุรกิจการค้าของตนเอง นำไปสู่สภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ ซึ่งขยายตัวกว้างขวางและรุนแรงขึ้นโดยลำดับ พร้อมทั้งในขณะเดียวกัน ต่างก็ตั้งกำแพง

ภาษีกีดกันและช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่ทางการค้าการเงินระหว่างกัน เกิดสถานการณ์ต่อสู้ขัดแย้งอย่างรุนแรงจนระเบิดเป็นสงครามโลกครั้งแรกขึ้น (ค.ศ. ๑๙๑๔-๑๙๑๘/พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๖๑) ในช่วงต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นการปิดฉากกระแสโลกาภิวัตน์ผนวกเศรษฐกิจโลก ความหายนะจากสงครามกระหน่ำซ้ำเติมวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำที่เรื้อรังต่อเนื่องกันมาหลายทศวรรษก่อนหน้านั้น ลุกลามทวีความรุนแรงขึ้นเกิด “เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่” ในท่ามกลางกระแสชาตินิยมรุนแรงในประเทศเยอรมันผู้แพ้สงคราม เป็นชนวนนำไปสู่สงครามโลกครั้งที่ ๒ (ค.ศ. ๑๙๓๙-๑๙๔๕/พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘) เว้นห่างจากสงครามโลกครั้งแรกเพียง ๒๐ ปีเศษ^๙

ไม่แต่เพียงปัญหาความลึกลับขัดแย้งในเชิงของการแข่งขันช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ รวมทั้งความล้มเหลวของระบบกลไกตลาด “ปล่อยเสรี” เท่านั้น ภายในโลกที่เป็นจริงของทุนอุตสาหกรรมนิยม แม้แต่ในทางปัญญาวิชาการและตัวลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมก็ต้องถูกท้าทายตอบโต้จากการนำเสนอหลักนโยบายและมาตรการเศรษฐกิจทางเลือกของสำนักเศรษฐศาสตร์ จอห์น เมนาร์ด เคนส์ กล่าวคือ เศรษฐกิจ/เศรษฐศาสตร์ เพื่อเสถียรภาพความเป็นธรรมทางสังคม และสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล แทนที่ลัทธิ “ปล่อยเสรี” เพื่อผลกำไรสูงสุดและอำนาจความเป็นใหญ่ของกลุ่มชนชั้นนำทุนในวงแคบ โดยปราศจากความคำนึงถึงหลักจริยธรรมความสำนึกในประโยชน์สุขและสันติสุขของชนส่วนใหญ่^{๑๐} ภายใต้ความผันผวนทางเศรษฐกิจ สังคม และการแสวงทางเลือกดังกล่าวนี้ ประกอบกับกระแสขบวนการสังคมนิยมอันแพร่หลายขยายวงอย่างรวดเร็ว หลักอุดมการณ์ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” (Social Democracy) จึงก่อตัวและลงหลักปักฐานอย่างกว้างขวางมั่นคงในวัฒนธรรมทางการเมืองของภาคพื้นยุโรป ต่างจากกรณีของทุนอุตสาหกรรม-

กรรมนิยมในสหรัฐอเมริกา ซึ่งตกอยู่ภายใต้กระแสอำนาจอิทธิพลของกลุ่มทุนขนาดใหญ่และพัฒนาการเข้าสู่วัฏจักร “เสรีนิยมสมัยใหม่” ในที่สุด^{๙๑}

๔.๓.๑ จากระบอบ “อาญาสิทธิ์ที่ liberal”^{๙๒} สู่ “ประชาธิปไตยที่ขาดพื้นฐานของมติมหาชน”^{๙๓}

ในช่วงเวลา ๓๐ ปีเศษจากที่สงครามโลกครั้งแรกเริ่มต้นขึ้น และสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง จึงเรียกได้ว่าเป็นช่วงพัฒนาการของสังคมการเมืองไทยที่เป็นไปโดยลำพังของตนเอง ในท่ามกลางบรรยากาศของการศึกษาการเรียนรู้แสวงหาอันหลากหลาย อันดำเนินไปในกระบวนการปรับเปลี่ยนสัมภาพทางอำนาจภายในหมู่กลุ่มชนชั้นนำรุ่นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในระบบราชการ ซึ่งขยายวงกว้างออกสู่สามัญชน ทั้งฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน และเติบโตสูงขึ้นโดยลำดับ ตามความจริงแล้วโครงสร้างสัมพันธภาพเชิงอำนาจที่ว่านี้ ได้เริ่มมีการขยายกันมาตั้งแต่ช่วงกลางรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีการจัดตั้งระบบคณะเสนาบดีตามแบบอย่างระบบ “คาบิเนต” ของอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ตามที่กล่าวถึงข้างต้น ซึ่งก็เป็นไปตาม “คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน” ร.ศ. ๑๐๓ คือตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๘ อันเป็นปีที่สิ้นสุดของกลุ่มอำนาจระบอบเก่าดังกล่าวไว้ในตอนต้น แต่นั่นก็ยังเป็นในช่วงของการปฏิรูปเพื่อ “ฟื้นฟูพระราชอำนาจ” ครั้นเมื่ออย่างเข้ารัชสมัยรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) ได้เพียงปีเศษ กระแสการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพมีส่วนร่วมทางการเมืองถึงขั้นเตรียมการใช้กำลังทหารกระทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง ก็ปะทุขึ้นทันที เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) นี้ แม้จะถูกฝ่ายรัฐบาลจัดการระงับยับยั้งไว้ได้ก่อนลงมือปฏิบัติการ แต่ก็ไม่อาจหยุดยั้ง

กระแสการเรียกร้องและวิพากษ์วิจารณ์อันสะท้อนถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างกว้างขวาง ในหมู่มวลผู้นำราชการชั้นกลางและผู้นำปัญญาชน รวมทั้งสื่อมวลชน ถึงช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๘) หลังจากขึ้นครองราชย์ได้เพียง ๘ เดือนเศษ กระแสการเคลื่อนไหวคุกคามต่อระบบ “แอบโซลูตโมนากี” เป็นที่ตระหนกแน่ชัดขึ้นจาก “ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้ง ว่าระยะเวลาของระบบเอกราธิปไตยเหลือน้อยเต็มที” จากนั้นก็ทรงพยายามผลักดันให้เกิดระบอบรัฐธรรมนูญขึ้น เพื่อรองรับสถานการณ์ที่ว่า “...สักวันหนึ่ง เราอาจจำเป็นต้องมีประชาธิปไตยรูปหนึ่งขึ้นในประเทศสยามแล้ว เราก็ต้องค่อย ๆ เตรียมตัวเราสำหรับประชาธิปไตย...” จะอย่างไรก็ตาม ด้วยกระแสเรียกร้องต้องการรัฐธรรมนูญและสิทธิเสรีภาพการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแรงกล้าของกลุ่มชนชั้นนำใหม่ ประกอบกับปัญหาความลึกลับขัดแย้ง บวกกับแรงต่อต้านขัดขวางจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมสุดขั้วภายในแวดวงชนชั้นปกครอง รวมไปถึงวิกฤตเศรษฐกิจ ตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก เหตุปัจจัยทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ จึงนำไปสู่การปฏิวัติยึดอำนาจการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ในที่สุด^{๙๔}

การเมืองไทยหลังปฏิวัติมิถุนายน ๒๔๗๕ ไม่เพียงจะเป็นการทดสอบเอกภาพและวุฒิภาวะของคณะผู้ก่อการเท่านั้น หากแต่ที่สำคัญอันควรค่าแก่การเรียนรู้ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ในข้อที่เป็นบทเรียนอันบ่งบอกถึงสังขรณ์ความจริงทางการเมือง ดังที่โจชยา ครอสบี้ เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตเอาไว้ถึงปมปัญหาของประชาธิปไตยที่ “ขาดพื้นฐานพลังมติมหาชน” ซึ่งย่อมโน้มเอียงที่จะตกเป็นเหยื่อการทำลายล้างจากพลังฝ่ายทหารในที่สุด^{๙๕} ประเด็นตรงนี้ มักจะถูกชักจูงชวนให้เข้าใจกันไปในแง่ของความไม่พร้อมของมวลชนคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวไร่ชาวนาตามท้องถิ่นชนบท ซึ่ง

ไร้โอกาสหรือยังอยู่ในระดับการศึกษาที่ต่ำอยู่ ดังจะเห็นได้จากที่มีการบรรจุเป็น “บทเฉพาะกาล” ไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ กำหนดให้สภานิติบัญญัติประกอบด้วยสมาชิกทั้งประเภทเลือกตั้งและประเภทแต่งตั้งระหว่างที่ประชาชนครึ่งหนึ่งยังได้รับการศึกษาไม่จบประถมศึกษา ข้ออ้างอิงถึงปัญหาระดับการศึกษาลงใหม่นี้อาจฟังดูดี แต่ก็ผิวเผิน ไม่ได้ช่วยอธิบายอะไรเท่าไรนักเกี่ยวกับปัญหาความล้มเหลวของประชาธิปไตยในสังคมไทย ซึ่งคงเป็นไปและสืบเนื่องกันมาโดยตลอดตราบเท่าทุกวันนี้

จริง ๆ แล้ว ตัวระบบการศึกษา “สมัยใหม่” นี้เอง ก็คือตัวเหตุแห่งปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นเหตุปัจจัยต่อยุ่ระบบโครงสร้างสัมพันธภาพทางอำนาจ อันสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมประเพณี “สังคมแบบราชูปถัมภ์” (Patrimonial) ของไทยซึ่งรวมศูนย์อำนาจและจัดแบ่งสถานภาพชัดเจนระหว่างกลุ่มชนผู้นำในระบบราชการและมวลชนภายนอก ระหว่างกลุ่มชนชั้นนำส่วนน้อยในกรุงและมวลชนตามหัวเมือง แบบแผนการจัดแบ่งสถานภาพทำนองเดียวกัน ก็ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในโครงสร้างการศึกษาไทยทุกวันนี้ บทบาทความหมายของการศึกษาแผนสมัยใหม่ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับบรรดาเทคโนโลยีอื่น ๆ ทั้งหลายที่ถ่ายทอดมาจากตะวันตกซึ่งล้วนเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับสนองตอบปัญหาความต้องการที่กลุ่มชนชั้นนำเป็นผู้กำหนดจากศูนย์อำนาจส่วนกลาง ความจริงในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เองก็เคยมีผู้นำระดับเสนาบดีศึกษาธิการหัวก้าวหน้า อย่างเช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๕๙) กับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (พ.ศ. ๒๔๕๙-๒๔๖๙) พยายามผลักดันแนวความคิดและนโยบายสร้าง “การศึกษาสำหรับชาติ” เพื่อกระจายการศึกษาออกไปสู่ท้องที่ต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ทั้งนี้โดยมีหลักการให้ประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ

มีส่วนร่วมออกเงินบำรุงและรับผิดชอบจัดการศึกษา หากแต่ความพยายามเช่นว่านี้ก็ต้องเป็นหมันไปภายในชั่วระยะเวลาไม่กี่ปี^{๙๖} เรื่องผลกระทบของระบบการศึกษาต่อกระแสทิศทางการพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองไทย ยังจะได้หยิบยกขึ้นมาพิเคราะห์ดูกันอีกเมื่อสังคมไทยเข้าสู่ยุคการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเด็น ณ ที่นี้ก็ถือว่า ได้มีการปูพื้นฐานเอาไว้อย่างฝังรากมั่นคงมาตั้งแต่ยุคการปฏิรูปครั้งใหญ่ในศตวรรษก่อนหน้านั้นแล้ว

ในบริบทประชาธิปไตยที่ขาดพื้นฐานพลังมติมหาชนเช่นนี้ การเมืองไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มิถุนายน ๒๔๗๕ จึงเต็มไปด้วยความขัดแย้งและผันผวนรุนแรงถึงขั้นใช้กำลังล้มล้างรัฐธรรมนูญเกือบโดยตลอด เพียงชั่วระยะเวลา ๒๕ ปี จาก ๒๔๗๕-๒๕๐๐ ก่อนหน้าเข้าสู่วาระของยุคการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้รัฐธรรมนูญรวม ๖ ฉบับ ซึ่งถ้าไม่นับ “ฉบับถาวร” ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ที่มีอายุยืนยาวได้ถึง ๑๔ ปีเศษแล้ว แต่ละฉบับก็มีอายุได้เฉลี่ยเพียง ๒ ปีเศษ มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลถึง ๒๖ ชุด ยกเว้นชุดที่ ๔-๑๐ ต่อเนื่องกันภายใต้ผู้นำฝ่ายทหารรวมกันกว่า ๑๐ ปี แล้วรัฐบาลแต่ละชุดนอกนั้น ก็มีอายุเฉลี่ยเพียง ๙ เดือนเศษ และที่สำคัญเกิดเหตุการณ์กบฏและรัฐประหารอย่างน้อยถึง ๑๒ ครั้ง ในช่วงเวลาเดียวกัน^{๙๗}

แต่ทว่าจริงแล้ว ๆ สภาพความลึกลับขัดแย้งรุนแรงและบ่อนทำลายเสถียรภาพ ก็ได้ปะทุขึ้นเพียงไม่กี่เดือนหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และตั้งเค้าเข้าสู่วิถีของการใช้กำลังรุนแรงในชีวิตการเมืองประชาธิปไตยไทยเป็นลำดับมา เป็นปัญหาของความไม่อาจลงรอยกันฝังรากลึกทั้งระหว่างกลุ่มอำนาจฝ่าย “ระบอบเก่า” กับฝ่ายคณะก่อการ ซึ่งเรียกตัวเองว่า “คณะราษฎร” และภายในคณะราษฎรด้วยตนเอง ระหว่างสายทหารกับฝ่าย

พลเรือน จุดแตกหักอันเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันโดยเฉพาะ ก็คือ “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” ซึ่งผู้นำฝ่ายคณะราษฎรสายพลเรือน นายปรีดี พนมยงค์ จากสำนักนิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์การเมืองฝรั่งเศส ในท่ามกลางบรรยากาศกลืนอายุกระแสนิยมและสังคมประชาธิปไตยในยุโรปดังกล่าวข้างต้น เป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ยกวางขึ้น กลายเป็นชนวนก่อให้เกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรงถึงขั้นประกาศปิดสภา งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และยุบคณะรัฐมนตรี ณ จุดนี้ บรรยากาศและโอกาสของการโอนอ่อนรอมขอมระหว่างฝ่ายระบอบเก่ากับฝ่ายก่อการซึ่งมีมาตั้งแต่แรกจนช่วยให้การก่อการปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ สามารถลงเอยได้อย่างรวดเร็วและหลีกเลี่ยงการรุนแรงเสียเลือดเนื้อตลอดจนเปิดทางให้ผู้นำฝ่ายระบอบเก่า คือ พระยามโนปกรณนิติธาดา ขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นคนแรก จึงเป็นอันสิ้นสุดลง จากนั้นก็เป็นเรื่องของการปะทะกันด้วยกำลังทหารและลิดรอนทำลายเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยกันเป็นระลอก ๆ เริ่มด้วยการตอบโต้ยึดอำนาจกลับคืนของฝ่ายก่อการ เกิดกบฏบวรเดชหรือ “คณะกู้บ้านกู้เมือง” การออกกฎหมายจัดตั้งศาลพิเศษจัดการกับฝ่ายตรงกันข้าม และในที่สุด ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสู่ความเสื่อมถอย ก็คือ การสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ในเดือน มีนาคม ๒๔๗๗ และการขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายทหารผู้ก่อการหนุ่ม พันโทหลวงพิบูลสงคราม ในเดือนธันวาคม ๒๔๘๑ และขึ้นสู่ยุคจอมพลของหรั่งสามเหล่าทัพอย่างรวดเร็วใน ปี พ.ศ.๒๔๘๔^{๙๘}

แรงสะท้อนจากวิกฤตการขัดแย้งแตกหักกันในกรณี “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” และในบรรยากาศทางการเมืองของการกล่าวหาประนามกันถึงขั้นเป็นโครงการแบบคอมมิวนิสต์^{๙๙} ยังหมายถึงว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงเบี่ยงเบนออกไปจากแนวทาง “หลัก ๖ ประการ” ของ

คณะราษฎรที่อ้างถึงทั้งในคำประกาศการยึดอำนาจการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และใช้เป็นคำปฏิญาณในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งแรกสามสัปดาห์ต่อมา เป็นการตอกย้ำถึงพันธะผูกพันในอันที่จะนำ ประเทศชาติและประชาชนไปในวิถีทางสู่ความเป็นเอกราชและสิทธิเสรีภาพ ในทุก ๆ ด้าน ทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจสังคม^{๑๐๐} พิศุระห์จาก แจ่มมุมพัฒนาการสิทธิมนุษยชนแล้ว “หลัก ๖ ประการ” ต้องนับเป็น แนวความคิดที่ก้าวหน้าออกไปจากหลักการและหลักปฏิบัติในวัฒนธรรม ตะวันตกภายใต้กระแสลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ซึ่งยึดถือเอา สิทธิแบบปัจเจกนิยมและสิทธิทรัพย์สินเป็นใหญ่ และซึ่งแม้แต่ในหมู่นัก ปฏิวัติเสรีนิยมตะวันตกเอง อย่างเช่น โรเบสปีแอร์ และโทมัส เพน เมื่อ สองศตวรรษล่วงมาแล้ว ก็ยังตระหนักเห็นถึงพิษภัยของวัฒนธรรมสิทธิ- มนุษยชนเช่นว่านี้ต่อการดำรงชีวิตและสิทธิเสรีภาพของคนอื่น ๆ รวมทั้ง มองเห็นถึงคุณค่าความหมายของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม ตอกลุ่ม คนผู้ตกอยู่ในความยากจนยากไร้และด้อยโอกาส ซึ่งแพร่ระบาดอยู่โดย ทั่วไปในสังคม^{๑๐๑} เห็นจะเป็นเพราะจุดหักเหออกไปจากวิถีทางของความ เป็นเอกราชและสิทธิเสรีภาพของมวลสามัญชนคนไทยดังกล่าวมานี้เอง ที่ประชาธิปไตยไทยจึงต้องสูญเสียโอกาสช่องทางในอันที่จะพัฒนาตนเอง สู่ความเป็นประชาธิปไตยที่ตั้งอยู่บน “พื้นฐานของมติมหาชน” จนตราบ เท้าทุกวันนี้ เท้าที่ยังหลงเหลืออยู่ให้ดูชมกันเป็นกลไกองค์กรอย่างเช่น พรรคการเมือง การเลือกตั้ง และรัฐสภา ก็ดำรงคุณค่าความหมายเป็นแต่ เพียงรูปแบบเท่านั้น แล้วก็เปราะบางพร้อมสำหรับชนชั้นนำของประเทศ จะซັกจุงหันเหไปตามความต้องการได้เสมอ^{๑๐๒}

จะอย่างไรก็ตามไม่เพียงแต่อุปสรรคต่อต้านจากพลังกลุ่มอำนาจ ครอบงำเท่านั้น วิถีทางของหลัก ๖ ประการจริง ๆ แล้ว ก็ไม่ใช่จะเป็น ที่เห็นพ้องต้องกัน แม้ภายในแวดวงแกนกลางของคณะผู้ก่อการเองที่

ร่วมคิดร่วมจัดตั้งวางแผนกันมาดั้งเดิม ตั้งแต่ครั้งยังร่ำเรียนกันอยู่ในประเทศฝรั่งเศส โดยเฉพาะในสายของฝ่ายทหาร^{๑๐๓} เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจนักในทันทีที่พันโทหลวงพิบูลสงครามก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำรัฐบาล ในช่วงเวลาเพียงเดือนเดียวก็ทำการจับกุม “ศัตรูทางการเมือง” พร้อมทั้งออกกฎหมายจัดตั้งศาลพิเศษตัดสินประหารชีวิตถึง ๑๘ ราย และจำคุกตลอดชีวิต ๒๕ ราย รวมแม้กระทั่งสมาชิกฝ่ายผู้ก่อการเองบางส่วนก็ถูกขจัดให้พ้นจากตำแหน่งอำนาจไป แล้วจากนั้นไม่นาน ก็มุ่งมั่นขะมักเขม้นสร้าง “วัฒนธรรมทางการเมืองใหม่” ภายใต้ลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหาร โดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นคู่คิด อันนำไปสู่การออกประกาศ “รัฐนิยม” ซึ่งประเดิมฉบับแรก ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒ ด้วยเรื่อง “การใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ” โดยเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทย และตามมาด้วย รัฐนิยมฉบับที่ ๓ ๒ สิงหาคม ปีเดียวกันเรื่องการเรียกชื่อชาวไทย พร้อมทั้งก่อสร้างเรียก ร้องดินแดนคืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส ในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๓-๘๔ ผลของสงครามโดย “การไถ่เกี้ยกรณีพิพาท” ของญี่ปุ่น ช่วยให้ไทยได้ดินแดนไชยบุรี จำปาสัก เสียมราฐ และพระตะบอง ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดในการปกครองของไทยตามลำดับว่า ลานช้าง นครจำปาศักดิ์ พิบูลสงคราม และพระตะบอง ครั้นแล้วในปลายปี ๒๔๘๔ เดียวกันนั้นเอง หลังจากญี่ปุ่นเปิดฉากสงครามมหาเอเซียบูรพากับสหรัฐอเมริกา พร้อมกับบุกเข้าประเทศไทยและดินแดนอาณานิคมในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐบาลจอมพล ป. ก็ตกลงทำกติกาสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่น เป็นการสถาปนา “วงไพบูลย์ร่วมกัน” (Co-Prosperity) ตามคำขวัญนโยบาย “เอเซียสำหรับชาวเอเซีย” พร้อมทั้งประกาศสงครามร่วมกับฝ่ายอักษะของเยอรมันนาซี อิตาลีฟาสซิสต์ และญี่ปุ่นภายใต้ลัทธิทหาร^{๑๐๔}

กล่าวโดยเฉพาะถึงนโยบายรัฐนิยมเปลี่ยนชื่อประเทศและ

ประชาชนชาวไทยนั้น จุดประสงค์เบื้องหลังก็คือ ให้ชื่อประเทศไทยเป็นที่รวมชนชาติไทยในดินแดนต่างๆ เข้ามาอยู่ใน “มหาอาณาจักรไทย” เดียวกัน ทำนองที่ฮิตเลอร์กำลังกระทำการแผ่ขยายดินแดนในยุโรปเพื่อรวมชนชาติเยอรมันในประเทศต่างๆ ให้เข้ามาอยู่ในมหาอาณาจักรเยอรมันนั่นเอง ซึ่งทั้งหมดเป็นเครื่องสะท้อนถึงวุฒิภาวะความเสื่อมถอยจากพัฒนาการชาตินิยม หรือที่รัฐบุรุษอาวุโสปริดี พนมยงค์ เรียกว่า “ทัศนะรักชาติ” (Patriotism) ลงไปเป็นเพียง “ทัศนะเชื้อชาตินิยม” (Racism) อันคับแคบ โดย “ถือว่าเชื้อชาติของตนอยู่เหนือเชื้อชาติและชนชาติอื่น ซึ่งเป็นส่วนน้อยอยู่ในชาติเดียวกันอันเป็นการบั่นทอนเอกภาพของชาติ ซึ่งทำให้ชนส่วนน้อย (Minority) ในชาติดินรนแยกดินแดนดังปรากฏอยู่ในหลายประเทศ”^{๑๐๔} ประเด็นปัญหาข้อนี้มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของประเทศไทยที่ประกอบไปด้วยหลายชนชาติรวมกันอยู่เป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นจะต้องพินิจพิเคราะห์จัดรูปแบบและกระบวนการทางสังคมการเมืองที่เหมาะสมชอบธรรมสามารถรวมชนชาติส่วนน้อยต่างๆ เข้าร่วมอยู่ในราชอาณาจักรไทยอย่างยั่งยืนตลอดไป วิธีการของเผด็จการแบบนาซี หรือฟาสซิสต์รวมทั้งลัทธิทหาร คงเป็นไปได้เพียงชั่วคราวช่วยยามเท่านั้น ไม่อาจหยุดยั้งจิตสำนึกโดยธรรมชาติที่จะมีความรักหวงแหนแผ่นดินปิตุภูมิมาตุภูมิท้องที่ของแต่ละกลุ่มชน แนวทางเลือกก็คือ วิธีการของประชาธิปไตยอันเอื้ออำนวยต่อหลักการสิทธิเสรีภาพ ก่อร่างสร้าง “เอกภาพของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร” โดยแท้จริง^{๑๐๖}

แต่ทว่า ความเป็นจริงก็คือ ระบอบจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังผลให้สังคมการเมืองไทยต้องเข้าสู่วิถีทางของเผด็จการทหาร ภายใต้กระแสลัทธิผู้นำและลัทธินิยมทหารอันแฝงไว้ด้วย “ทัศนะเชื้อชาตินิยม” รวมทั้งวัฒนธรรมทางการเมือง อันปลุกฝังเข้าไปในจิตสำนึกมวลชน

โดยอาศัยสื่อเผยแพร่ทางวรรณกรรม และศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ไม่
ว่าจะเป็นบทละครทางประวัติศาสตร์หรือดนตรี^{๑๐๗} ผลกระทบอิทธิพล
จากลัทธิอุตมการณ์และวัฒนธรรมการเมืองเช่นนี้ยังคงดำรงอยู่ตลอดมา
แม้ว่าจะระบอบจอมพล ป. ต้องถูกโค่นล้มเสียอำนาจโดยแพะแค้นเสียง
ในสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับโครงการนครหลวงเพชรบูรณ์-พุทธบุรี
มณฑลสระบุรี จึงต้องลาออกไป “ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ” ในเดือน
กรกฎาคม ๒๔๘๗ แต่นั่นก็เป็นเรื่องของระหว่งการเปลี่ยนแปลงใน
สงครามของฝ่ายอักษะ และตัวจอมพล ป. เองกับคณะต้องถูกกำจัดออก
จากเวทีอำนาจไปในที่สุดในเดือนต่อมา^{๑๐๘}

ในช่วงปีก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สองจะสิ้นสุดลงในเดือน
สิงหาคมปีต่อมาตัวเอง โดยสามัญญ์สำนักแล้วจึงน่าจะเป็นช่วงโอกาสของ
การเริ่มต้นศักราชทางการเมืองไทยกันใหม่ในหมู่ผู้นำฝ่ายพลเรือน โดย
ปราศจากอุปสรรคกีดขวางจากพลังอำนาจกลุ่มผู้นำฝ่ายทหารซึ่งอิทธิพล
และเกียรติภูมิตกต่ำลงไปเพราะผลของสงคราม แล้วดูทีท่าจะไปกันได้
ดีด้วย เริ่มต้นด้วยการยกให้นายควง อภัยวงศ์ ผู้นำทางปีกอนุรักษนิยม
ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรียามสงคราม ส่วนทางนายปรีดี พนมยงค์ก็ขึ้นเป็น
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พร้อมทั้งทำหน้าที่เป็นผู้นำขบวนการเสรีไทย
ประสานงานไปทางมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านฝ่ายญี่ปุ่นช่วง
ปลายสงครามและหลังสงคราม บรรยากาศแห่งการรวมขอมจึงเกิดขึ้น
อีกวาระหนึ่ง จากการประสานงานร่วมมือกันกู้ชาติ ทั้งภายในและภายนอก
ประเทศ การอภิเษกนักการเมืองต้องคำพิพากษาศาลพิเศษ ตลอดจน
ประกาศให้เจ้านายผู้ใหญ่ที่ถูกถอด ได้กลับดำรงฐานันดรศักดิ์ตามเดิม
และการถวายอารักขาดูแลความปลอดภัยแก่บรรดาเจ้านายจากภัย
สงคราม ฯลฯ การเปิดทางให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย
ประจำสหรัฐอเมริกา กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อเป็นแรงหนุนในการ

เจรจายุติสถานะสงครามกับอังกฤษ ในประการสำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ในช่วงบรรยากาศแห่งการรวมขอมทางการเมืองนี้เอง ยังได้มีการหารือ ประสาน ความคิดเห็นกันจากผู้นำทุกฝ่าย รวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์ เห็น พ้องต้องกันที่จะให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ๒๔๗๕ โดยมีหลักการ ยกเลิกบทเฉพาะกาล และให้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติประกอบด้วย ๒ สภา ซึ่งต้องมาจากการเลือกตั้ง อันนับเป็นก้าวสำคัญของพัฒนาการไปสู่ ระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันก็มีการจัด ตั้งพรรคการเมืองกันหลากหลายขึ้นเข้าแข่งขันชิงชัยในการเลือกตั้ง หลัง จากที่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ยุบสภาในเดือนมกราคม ๒๔๘๙ เป็นผลให้นายควง อภัยวงศ์ ซึ่งตอนนั้นแบ่งฝักฝ่ายชัดเจนอยู่ทางปีกของ อนุรักษนิยม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาล แต่ก็อยู่ในตำแหน่งได้ เพียงเดือนเศษ โดยแพ้คะแนนเสียงในสภาเรื่องพระราชบัญญัติคุ้มครอง ค่าใช้จ่ายของประชาชน จากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ จึงขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งแรก และดำเนินการนำร่างรัฐธรรมนูญซึ่งคณะกรรมการ- ธิการสภาซึ่งตั้งขึ้นสมัยรัฐบาลควง และรัฐบาลเสนีย์ ขึ้นเสนอต่อสภาผู้ แทนราษฎร และทูลเกล้าถวายพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๗๗- ๘๙) ทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙^{๑๐๙}

แต่ที่ว่า บรรยากาศและวัฒนธรรมแห่งการรวมขอมและสมานฉันท์ ในหลักการมูลฐานของสังคมนั้น อันมีกติกาดำเนินรัฐธรรมนูญเป็นตัวกำกับ ก็เป็นอันล่มสลายไปอย่างฉับพลันทันใด เป็นความจริงที่ว่า ระบบและ กระบวนการเมืองระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยที่ว่านี้ ต้องตกอยู่ใน สภาวะแวดล้อมของสถานการณ์หลังสงคราม ซึ่งล้อมรอบไปด้วยปัญหา วิกฤตด้านต่าง ๆ อย่างรุนแรง ว่ากันตั้งแต่ปัญหาข้าวยากหามาแพง การ ขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค โจรผู้ร้าย ไปจนถึงการฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งแพร่ระบาดอยู่โดยทั่วไป รวมทั้งความไม่พอใจในหมู่ทหารที่รู้สึกว่

ถูกทอดทิ้งหลังสงคราม แต่สมมุติฐานเบื้องต้นของความล้มเหลวก็คือ ปัญหาอรัญญานและความหวาดระแวงอันเป็นมาตั้งแต่ครั้งปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง มิถุนายน ๒๔๗๕ และยังคงดำรงอยู่ต่อมาอย่างไม่เสื่อมคลาย ประจวบกับเกิด “กรณีสวรรคต” ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ หลังจากรัฐธรรมนูญ ๒๔๘๙ มีผลใช้และนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ได้เพียงเดือนเดียว จากนั้นจึงเกิดการรวบรวายใส่ร้ายป้ายสีกันอย่างรุนแรง ต้องมีการเปลี่ยนรัฐบาลกันอีก ๓ ชุด ในช่วงระยะเวลาเพียงไม่ถึงปีครึ่ง ก็เกิดการรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ล้มล้างรัฐธรรมนูญโดย “คณะทหาร” รุ่นใหม่ดึงเอาจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามาเป็นผู้นำ ผู้ซึ่งโดยที่เพ็งจะพ้นจากคดีอาชญากรรม สงคราม นายควง อภัยวงศ์ ผู้นำฝ่ายกระแสนุรักษ์นิยมจึงถูกเชิดขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีได้เพียง ๒ เดือนเศษ (๙ กุมภาพันธ์ - ๘ เมษายน ๒๔๙๑) จากนั้นจอมพล ป. ก็ขึ้นครองอำนาจเสียเองตลอดมาจนกระทั่งถูกปฏิวัติยึดอำนาจโดยกลุ่มผู้นำ “คณะทหาร” ชุดเดียวกันกับที่กระทำการรัฐประหารเมื่อปี ๒๔๙๐ นั้นเอง^{๑๑๐}

๔.๓.๒ เข้าสู่วัฏจักรแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาไม่สมดูล

จุดหักเหออกไปจากวิถีทางของประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน รวมถึงกระแสผกผันผลักดันพัฒนาการชาตินิยมของรัฐประชาชาติไทยให้ถดถอยลงไป กลายเป็นเพียงเรื่องของความหลงชาติ ภายใต้กระแส “ทัศนะเชื้อชาตินิยม” ภายในชั่วระยะเวลาไม่ถึง ๗ ปี หลังจากปฏิวัติ มิถุนายน ๒๔๗๕ ดังที่ประมวลมานี้ ยังผลเท่ากับประทับตราบาปไว้ ณ วิถีทางพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองของไทยตลอดมา ซึ่งย่อมส่งผลไปถึงทัศนะรัฐประศาสนโยบาย และวัฒนธรรมการเรียนรู้ประพฤติปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ และชนกลุ่มน้อยต่างๆ ในราชอาณาจักรอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

โดยเฉพาะจากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีส่วนเป็นแรงกระตุ้นอย่างสำคัญต่อการก่อตัวแพร่สะพัดของขบวนการเรียกร้องเอกราชและสิทธิกำหนดใจตัวเอง หรืออัตวินัจฉัย (Self-determination) ในการปกครองตนเองในหมู่ชนชาติและชนกลุ่มน้อยต่างๆ หลากหลายทั่วโลกเท่านี้ยังไม่พอ ในช่วงสิบปีเศษของการเถลิงอำนาจหลังรัฐประหาร ๒๔๙๐ ระบอบจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับ “คณะทหาร” รุ่นใหม่ ยังได้ทิ้งรอยต่างไว้กับหลักการรากฐานทางนิติศาสตร์และสถานะอำนาจฝ่ายตุลาการ อันเป็นเสาหลักหนึ่งของพัฒนาการประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนต่อๆ มา และซึ่งย่อมส่งผลกระทบเสื่อมเสียต่อหลักปฏิบัตินิติธรรมของประเทศอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เช่นกัน ประเด็นปัญหาเหล่านี้ สมควรหมายเหตุพอเป็นสังเขปเบื้องต้นไว้ ณ ที่นี้ เพื่อประกอบการพิเคราะห์กันในตอนต่อๆ ไป เกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองของไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งจะค่อยๆ จำแลงแปลงรูปออกไปจากเผด็จการทหาร และเข้าสู่วงจรลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจตลาดเสรี และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชนชั้นนำใหม่ในที่สุด

เมื่อมองย้อนกลับไป ช่วงสิบปีเศษของระบอบจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากรัฐประหาร ๒๔๙๐ ถึงการปฏิวัติยึดอำนาจ ๒๕๐๐ ก็เปรียบเสมือนเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน และทั้งหมดเป็นไปภายใต้พลังอิทธิพลของกลุ่มผู้นำ “คณะทหาร” รุ่นใหม่โดยตลอด เป็นจุดสิ้นสุดของคณะก่อการ ๒๔๗๕ เป็นแต่เพียงว่า โดยภาพพจน์ของผู้นำทหารที่ยังใหม่ต่อเวทีการเมือง “ประชาธิปไตย” และเพิ่งจะผ่านพ้นจากการพ่ายแพ้ในสงครามโลก กับทั้งประกอบด้วยท่าทีของผู้นำมหาอำนาจฝ่ายโลกเสรีตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ในสภาวะการณ์เช่นนี้ คณะรัฐประหารจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือปองดองจากฝ่ายอนุรักษนิยม ภายใต้การนำของกลุ่มผู้นำโดดเด่นอย่างเช่น นายควง อภัยวงศ์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อย่างน้อยก็ในช่วง ๕ ปีแรก ถึงกับยอมให้มีการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญตามแนวทางและหลักการที่คณะรัฐบาล ๖๐ วัน ของนายควง อภัยวงศ์ ได้ริเริ่มเอาไว้ ออกมาเป็นรัฐธรรมนูญ ๒๓ มีนาคม ๒๔๙๒ ซึ่งมีชัยมีนาน ก็กลายเป็นปมปัญหาอุปสรรคขัดข้องต่อโอกาสช่องทางที่บรรดาผู้นำคณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ จะเข้ามาร่วมเสวยอำนาจการปกครอง ผลก็คือ เกิด “รัฐประหารเจียม” ให้นำเอารัฐธรรมนูญ ๒๔๗๕ มาใช้อีกคำรบหนึ่ง แต่แล้ว จอมพล ป. ก็ยังต้องตกอยู่ในสถานการณ์แตกแยกแบ่งข้างขัดแย้งชิงอำนาจ ผลประโยชน์กันอย่างร้อนแรง ระหว่างผู้นำคุ่มกำลังฝ่ายตำรวจ คือ พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ และผู้นำกลุ่มกำลังฝ่ายทหาร คือ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทางออกของจอมพล ป. ในฐานะเป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการ ๒๔๗๕ ก็อาศัยใช้กุศโลบายนำเอามาตรการและกลไกประชาธิปไตยมาใช้ ถึงกับลงทุนออกเดินทางไปเยือนสหรัฐอเมริกา และประเทศต่างๆ ในโลกเสรีตะวันตก แล้วเมื่อกลับมา ก็ดำเนินงานรณรงค์ประชาธิปไตยอย่างแข็งขัน มีการออกกฎหมายพรรคการเมืองและเปิดเวทีให้ได้ใช้สิทธิเสรีภาพแสดงความคิดเห็นทางการเมืองกันอย่างกว้างขวาง พร้อมทั้งจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐ ผลที่ออกมาพรรคเสรีมนังคศิลาของฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป. มีชัยชนะจัดตั้งรัฐบาล แต่แล้วการเลือกตั้งทั่วไปนั้นเอง ก็ต้องถูกประนามเป็น “การเลือกตั้งสกปรก” เกิดการประท้วงต่อต้านอย่างกว้างขวางร้อนแรง จนในที่สุด จอมพลสฤษดิ์ ก็กลายเป็นวีรบุรุษนำ “คณะทหาร” และประชาชนเข้าทำการยึดอำนาจ ๑๖ กันยายน ปีเดียวกันนั่นเอง^{๑๑๑}

ในท่ามกลางหัวเลี้ยวหัวต่อของการผลัดเปลี่ยนอำนาจทางการเมืองดังกล่าวนี้ ก่อนที่จะพิจารณากันต่อไปถึงความเป็นไปช่วง “ระบอบปฏิวัติ” ตามที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้เรียกแบบแผนการใช้อำนาจ

การปกครองของตนเอง มีเงื่อนไขทางวัฒนธรรมทางการเมืองอันเป็นจุดเชื่อมต่อเนื่อง ระหว่างฝ่ายของจอมพล ป. หลังรัฐประหาร ๒๔๙๐ กับของจอมพลสฤษดิ์หลัง ๒๕๐๐ อย่างน้อย ๒ ประการ ซึ่งสมควรบันทึกกันไว้ ณ ที่นี้ อย่างน้อยเพื่อประกอบการวิเคราะห์ประเมินพัฒนาการประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย กล่าวคือสถานภาพของคำสั่งหรือประกาศของคณะปฏิวัติ และอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองของไทย ซึ่งทั้งสองประการเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีนัยและผลกระทบอย่างสำคัญต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชน

ประการแรก เกี่ยวกับเรื่องของคำสั่งหรือประกาศของคณะปฏิวัติ เป็นประเด็นปัญหาสืบเนื่องมาจากกรณีวุฒิสมาชิกตั้งคำถามเอาที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถึงความถูกต้องชอบธรรมในการใช้กำลังอาวุธบังคับให้รัฐบาล ๖๐ วัน ของนายควง อภัยวงศ์ ออกจากตำแหน่ง จึงต้องมีการแถลงให้อรรถาธิบายกันว่า การปฏิวัติรัฐประหารเมื่อบรรลุผลสำเร็จขึ้นครองอำนาจรัฐอย่างแท้จริงแล้ว ก็ย่อมถือว่า ผู้กระทำการปฏิวัติรัฐประหารเป็นรัฐอธิปไตยมีอำนาจเลิกล้มรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่ใช้อยู่ได้ เกณฑ์วินิจฉัยในแนวนี้ พอเป็นที่รับฟังกันได้ เมื่อคำนึงถึงสัจธรรมความเป็นจริงทางการเมืองของไทยที่ยังไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นอารยะเกินไปจากวัฒนธรรมนิยมการใช้อำนาจโดยผลการ แต่ทว่าหลักความเข้าใจสามัญสำนึกที่ว่านี้ต้องถูกขยายความออกไปในแวดวงของวิชาชีพวิชาการนิติศาสตร์ รวมทั้งภายในของอำนาจตุลาการเอง ถึงขั้นที่ว่า คำสั่งหรือประกาศคณะปฏิวัติที่ออกมา “...ยังคงใช้บังคับได้ “เสมอไป” จนกว่าจะมีกฎหมายที่มีศักดิ์เท่ากันหรือสูงกว่ามาเปลี่ยนแปลงแก้ไข ทั้งนี้แม้ว่าคณะปฏิวัติจะสลายตัวไปแล้วก็ตาม..” (ดร.วิษณุ เครืองาม) และข้อวินิจฉัยทางปัญญาวិชาการเช่นว่านี้ ก็สอดคล้องต้องกันอย่างสนิทแนบแน่นกับกระบอกเสียงของคณะปฏิวัติสมัยจอมพลสฤษดิ์-ถนอม ที่ยืนยัน

เอาไว้ว่า “...เกี่ยวกับคำสั่งหรือประกาศของคณะปฏิวัตินั้น จะมีผลเป็นกฎหมายบังคับต่อไปได้หรือไม่ เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว.. เรื่องนี้ไม่มีปัญหา ต้องเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับได้อยู่ตลอดไป จนกว่าจะมีพระราชบัญญัติยกเลิก เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไป และเป็นที่ยอมรับกันทั้งในวงการนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ทั่วโลก..” (บทความสถานีวิทยุสองศูนย์เรื่อง “รัฐธรรมนูญใหม่กับคณะปฏิวัติ” ๑๖ มิถุนายน ๒๕๑๑) ในประการสำคัญ หลักการตีความทางนิติศาสตร์ ทำนองเดียวกันนี้ ยังได้รับการยืนยันรับรองเอาไว้เป็นอย่างดี จากคำพิพากษาศาลฎีกาถึง ๒ ครั้ง คือคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๔/๒๔๙๖ ในยุครัฐประหารพฤศจิกายน ๒๔๙๐ และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๖๖๒/๒๕๐๕ ยุคปฏิวัติตุลาคม ๒๕๐๑ ของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์กับคณะ^{๑๑๒} ผลก็คือ คำสั่งหรือประกาศของคณะปฏิวัติมีค่าเท่าเทียมหรือเหนือกว่ารัฐธรรมนูญ และด้วยเหตุนี้เองตราฉบับนี้ ภายใต้รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งให้หลักประกันคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างค่อนข้างครบถ้วนสมบูรณ์ จึงยังปรากฏว่ามีคำสั่งหรือประกาศคณะปฏิวัติค้างคาหลงเหลืออยู่อีกอย่างน้อย ๑๒ ฉบับ^{๑๑๓}

และประการที่สอง เรื่องอิทธิพลสหรัฐอเมริกาต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมืองไทย สมมุติฐานเบื้องต้น ก็สืบเนื่องมาจาก “สงครามเย็น” ซึ่งปะทุขึ้นทันทีที่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง เป็นการช่วงชิงแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์ระหว่างค่ายโลกเสรี ภายใต้การนำของอภิมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของสหภาพโซเวียต สงครามเย็นขยายวงมาถึงเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อจีนคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะครองแผ่นดินใหญ่ในปี ๒๔๙๒ และตามมาด้วยสงครามเกาหลีในปีต่อมา ในช่วงนี้เองประเทศไทยเป็นจุดสนใจทางยุทธศาสตร์ต่อต้านกระแสการกรบขยายตัวของฝ่าย

คอมมิวนิสต์ ในฐานะเป็นใจกลางของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามทฤษฎีโดมิโนที่ว่า ถ้าไทยตกเป็นคอมมิวนิสต์ไป ก็จะต้องส่งผลกระทบต่อลูกหลานไปถึงบรรดาดินแดนประเทศต่างๆ ถัดไปในภูมิภาคด้วย ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ กระชับแน่นแฟ้นขึ้นโดยลำดับหลังจากลงนามสัญญาความช่วยเหลือด้านต่างๆ ทั้งในเศรษฐกิจ การศึกษา และที่สำคัญโดยเฉพาะก็คือด้านการทหารและความมั่นคง ในขณะเดียวกันนอกเหนือจากการช่วยเหลือทางการเงินจากรัฐบาลสหรัฐฯ โดยตรงแล้ว ธนาคารโลกซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลของสหรัฐฯ เองก็ให้เงินกู้กับไทยเป็นประเทศแรกในเอเชีย^{๑๑๔}

ควบคู่กันไปการช่วยเหลือจากสหรัฐฯ รัฐบาลจอมพล ป. ก็ให้มีการจัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติและต่อมา “คณะกรรมการร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับต่างประเทศ” ขึ้นให้ทำหน้าที่ประสานงานเกี่ยวกับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการสหรัฐฯ จากนั้นจึงได้ติดต่อขอให้ธนาคารโลกส่งคณะผู้แทนเข้ามาสำรวจสถานะเศรษฐกิจของประเทศไทย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ คณะสำรวจสถานะเศรษฐกิจของธนาคารโลกเดินทางเข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทยในเดือนกรกฎาคม ๒๕๐๐ เพียง ๒ เดือนเศษก่อนหน้ารัฐบาลจอมพล ป. จะถูกขับออกจากอำนาจไป และจัดทำรายงานออกมาในปี ๒๕๐๒ ในชื่อเรื่อง “โครงการการพัฒนาสาธารณะสำหรับประเทศไทย” (A Public Development Program for Thailand) ซึ่งโดยสรุปชี้ให้เห็นถึงผลเสียของนโยบายของรัฐ ที่มุ่งส่งเสริมรัฐวิสาหกิจทั้งในแง่ของความไร้ประสิทธิภาพ และการเป็นภาระอันหนักหน่วงทางการคลังของประเทศ พร้อมกับเสนอแนะให้มีการเปลี่ยนแปลงทิศทางนโยบายให้รัฐบาลหันมาส่งเสริมการประกอบการและการลงทุนของภาคเอกชน และจำกัดบทบาทของรัฐให้มุ่งอำนวยความสะดวกทางเศรษฐกิจและสังคม และ

ลงทุนเฉพาะด้านบริการพื้นฐานอย่างเช่น การขนส่ง โทรคมนาคม พลังไฟฟ้า และการชลประทาน เป็นต้น^{๑๑๕} รายงานธนาคารโลกนี้ใช้เป็นหลักการกำกับการดำเนินงานวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในช่วงรัฐบาลคณะปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยระดม “กำลังสติปัญญาของผู้ชำนาญการต่าง ๆ เพื่อร่วมมือปฏิบัติงาน” จึงสามารถจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจฉบับแรกได้สำเร็จในระยะเวลาเพียงปีเศษ ออกมาประกาศใช้ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔^{๑๑๖} จริง ๆ แล้ว สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติที่เพิ่งจะจัดตั้งกันขึ้นในปี ๒๕๐๒ ภายใต้อำนาจรัฐบาลคณะปฏิวัติโดยแรงผลักดันของธนาคารโลก ยังขาดแคลนบุคลากรในเรื่องการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ หากแต่ได้อาศัยบรรดาผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกันที่ส่งเข้ามาประจำหน่วยงานสำคัญ ๆ ภายในสภานั้น ถึงได้สามารถรวบรัดจัดทำแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๗-๒๕๐๙) สำเร็จได้อย่างรวดเร็ว^{๑๑๗} สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลครอบงำของสหรัฐฯ กับธนาคารโลกมาตั้งแต่แรกเริ่มของการวางแผนพัฒนาประเทศ ทั้งในทางเศรษฐกิจการเมือง การทหารและปัญหาวิชาการ

นโยบายของรัฐบาลคณะปฏิวัติในการ “ระดมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ มาช่วยงานของชาติ” และโครงการช่วยเหลือด้านการศึกษาทุ่มเทกำลังทุนส่งคนไทยไปศึกษาต่อที่สหรัฐฯ นี้เอง ที่เป็นฐานก่อกำเนิดกลุ่มชนชั้นนำใหม่ ที่เรียกขานกันทั่วไปว่า เทคโนแครต (Technocrats) หรือขุนนางนักวิชาการ ซึ่งต่างได้รับการหล่อหลอมในวัฒนธรรมการเรียนรู้และทัศนคติทางปัญหาวิชาการตามแบบฉบับอย่างที่ว่า วอลเดน เบลโลกับคณะเรียกว่า “ลูกศิษย์ไทย” ในสังกัดธนาคารโลก^{๑๑๘} และตัวแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกเองก็ถูกตั้งข้อสังเกตจากสื่อมวลชนด้านเศรษฐกิจการเงินว่า “สนองแผน-ปรัชญาวอลล์สตรีท” ทั้งนี้หลังจากที่ได้ประจักษ์

เห็นถึงผลกระทบเลวร้ายต่าง ๆ ต่อทั้งผู้คน ชุมชน สังคมวัฒนธรรม และ
ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่พากันมุ่งแต่เร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม
แบบพึ่งพาและอัตราการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ^{๑๑๙}

ข้อสังเกตและข้อวิพากษ์ทั้งหลายเหล่านี้ไม่ได้เกินเลยอะไร ซึ่งจะ
เห็นได้ชัดเจนจากตัวอย่างแนวความเชื่อทางปัญญาวิชาการเสมือนหนึ่ง
เป็นคัมภีร์ศาสนาของนักเศรษฐศาสตร์ไทย ผู้เป็นที่ปรึกษาคนแรกของ
รัฐบาลเผด็จการทหาร ดังนี้:

*เฮิร์ชแมนไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีความจำเริญแบบสมดุล... (และ)...
ยังได้โจมตีทฤษฎีแบบสมดุลต่อไปว่า ทฤษฎีนี้มีได้เป็นทฤษฎีแห่งการ
พัฒนา เพราะไม่ได้พิจารณาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
ระหว่างสภาพหนึ่งกับอีกสภาพหนึ่งซึ่งก้าวหน้ากว่า กล่าวคือ... ไม่ได้
อธิบายถึงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างดุลยภาพทั้งสอง... (เพราะ) ได้มอง
ข้ามไปว่ากระบวนการพัฒนาที่แท้จริงประกอบด้วยความล้มเหลว หรือ
ความไม่สมดุลในบางส่วนของระบบเศรษฐกิจหรือของอุตสาหกรรม
หรือของหน่วยงาน (firm) หนึ่ง การขาดดุลยภาพเนื่องจากที่ส่วน
หนึ่ง อุตสาหกรรมหนึ่ง หรือหน่วยงานหนึ่งก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว
กว่าส่วนอื่นๆ นี้ จะกลายเป็นสิ่งที่จะไปกระตุ้น ผลักดันและชักนำให้
ส่วนอื่นๆ พยายามก้าวตามไปเพื่อจะได้ขจัดภาวะการขาดดุลยภาพ
ให้หมดไป โดยวิธีนี้ ความเจริญก้าวหน้าในบางส่วนของระบบ
เศรษฐกิจจะแผ่ขยายไปส่วนอื่นๆ ...*^{๑๒๐}

ทั้งนี้ รวมไปถึงความเชื่อและหลงใหลได้ปลื้มกับ “พลังตลาด” ตามแบบ
ฉบับของลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมจากจักรวรรดินิยมตะวันตก
กล่าวคือ

...ความไม่สมดุล หรือ การขาดดุลยภาพในลักษณะนี้ จะช่วยให้

พลังตลาด (market forces) ซึ่งได้แก่โอกาสที่ผู้ประกอบการเอกชนจะได้กำไร และเกิดพลังนอกตลาด (non-market forces) ซึ่งได้แก่ประชามติ เสียงเรียกร้อง หรือกดดันทางการเมือง พลังตลาดที่เกิดขึ้นนี้ จะไปกระตุ้นผลักดันและชักนำให้ผู้ประกอบการเอกชนตัดสินใจริเริ่ม หรือขยายกิจการเศรษฐกิจขึ้น ส่วนพลังนอกตลาด ก็จะไปกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลนำมาตรการมาแก้ไขการขาดดุลยภาพที่เกิดขึ้นให้หายไป โดยการขยายการผลิตหรือปรับปรุงบริการที่ยังล่าหลังอยู่ให้ทันส่วนที่ล่าหน้าไป ... แล้วกระบวนการพัฒนา ก็จะเกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อย ๆ ^{๑๒๑}

แต่ทว่า ความเป็นจริงอันเป็นที่ทราบกันดี ก็คือว่า “พลังนอกตลาด” หรือ พลังทางสังคมการเมืองที่ว่ามีวันหรือโอกาสที่จะเป็นไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้ระบอบเผด็จการและอำนาจนิยมในระบบการเมืองและราชการไทย ผลก็คือ สภาวะความไม่สมดุลได้ก่อให้เกิดปัญหาการแผ่ขยายความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ และระหว่างเมืองกับชนบท ปัญหาได้ลุกลามขยายตัวอย่างรวดเร็วและทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับ จนเป็นที่ยอมรับกันในช่วงการจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ ๔ (พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕) ว่า:

ทั้งหมดนี้นำมาซึ่งปัญหาโครงสร้างในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาความยากจนของบรรดาประชาชนชาวชนบท...สภาพและมาตรฐานการครองชีพของคนส่วนใหญ่ในเขตชนบทกำลังเสื่อมโทรมลง และเผชิญกับความยากจนมากขึ้น... ^{๑๒๒}

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง ทางองค์การสหประชาชาติก็ได้หยิบยกเอาประเด็นปัญหาการพัฒนาอย่างไม่สมดุลมุ่งแต่การจำริญเติบโตทางเศรษฐกิจขึ้นสู่การพิจารณาอย่างจริงจัง และประกาศ “ปฏิญญาว่าด้วย

สิทธิในการพัฒนา” ยืนยันให้เห็นว่า เป็นการบั่นทอนทำลายโดยตรงต่อสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม^{๑๒๓}

ที่ว่านี้ คือ ที่มาที่ไปทางปัญญาวิชาการและผลกระทบของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาไม่สมดุล หรืออย่างที่รังสรรค์ ธารณะพรพันธ์ เรียกว่า “ภูมิปัญญาทางเศรษฐศาสตร์แบบอเมริกัน”^{๑๒๔} ซึ่งเป็นที่ซีมีซาบหยั่งลึกกลงกลายเป็นลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจการเมืองในแวดวงขุนนางนักวิชาการไทย และซึ่งสอดรับกันเป็นอย่างดีกับยุทธศาสตร์ทางการเมืองและการทหารของสหรัฐฯ ที่ต้องการส่งเสริมสนับสนุนให้ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ทางด้านเอเชียตะวันออก รวมถึงประเทศไทยทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจสร้างฐานอุตสาหกรรมเพื่อรับมือกับการแผ่ขยายอิทธิพลฝ่ายคอมมิวนิสต์ พร้อมทั้งในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการลงทุนของบรรดาประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ซึ่งกำลังอยู่ในช่วงของการรุ่งโรจน์เติบโตหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ดังที่กล่าวถึงในบทก่อน^{๑๒๕}

๔.๓.๓ การเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุนไทยกับ “ทุนนิยมเทียม”^{๑๒๖}

คู่ขนานกันไปกับความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจสังคมและความยากจนในหมู่มวลชนประชาชนส่วนใหญ่ อันเกิดแต่นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างไม่สมดุล ก็คือ ความมั่งคั่งและอำนาจอิทธิพลของกลุ่มอภิสิทธิ์ชนส่วนน้อย ซึ่งแต่เดิมในกรอบของสังคมประเพณี จำกัดอยู่ในแวดวงของภาครัฐและราชการ ครั้นมาในยุคของ “การพัฒนา” บทบาทภาครัฐและราชการลดน้อยถอยลง ความมั่งคั่งและอำนาจอิทธิพลจึงค่อยๆ เปลี่ยนมือไปสู่ภาคธุรกิจเอกชนอย่างเข้มข้นยิ่งๆ ขึ้นโดยลำดับ เกิดชนชั้นนำใหม่ ซึ่งอาจเรียกรวมๆ กันว่า ชนชั้นกลางนายทุน อัน

เสมือนหนึ่งจำลองภาพของชนชั้นนายทุนในสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก หากแต่ว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสมควรทำความเข้าใจกันตามสมควรในที่นี้

ถึงตรงนี้ เมื่อมองย้อนไปในอดีตช่วงของการแผ่ขยายอำนาจจักรวรรดินิยมการค้าเสรีในรอบศตวรรษที่ผ่านมา ก็คงพอสังเกตเห็นได้ถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมการเมืองและสัมพันธภาพเชิงอำนาจ รวม ๒ ช่วงใหญ่ๆ ด้วยกันซึ่งมีทั้งความแตกต่างและความต่อเนื่อง ในทำนองเดียวกันกับที่มีทั้งความต่างและความต่อเนื่องกันระหว่างโลกาภิวัตน์ยุคก่อนสงครามโลกกับยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง^{๑๒๗} กล่าวคือ ช่วงแรก เป็นผลของการปฏิรูปในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ และช่วงต่อมา เป็นผลของการ “พัฒนา” สร้างอุตสาหกรรม ภายใต้ “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทั้งสองช่วงล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากแรงกดดันของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก ในยุคโลกาภิวัตน์ ๑ และ ๒ ตามลำดับ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันมีเหตุปัจจัยจากภายนอกและด้วยเงื่อนไขวัฒนธรรมเป็นตัวกำกับแบบแผนความคิดอ่านและค่านิยมของชนชั้นนำ ตลอดจนทิศทางของการพัฒนาการเปลี่ยนแปลง ดังที่ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตเชิงทฤษฎีไว้ในตอนต้น^{๑๒๘}

สำหรับการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลงช่วงแรกในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ว่าบังเกิดผลเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ในขณะเดียวกันกับที่รวมศูนย์อำนาจนั้น ก็เนื่องด้วยรัฐประศาสนโยบายขยายการศึกษาสมัยใหม่เพื่อระดมกำลังคนเข้าสู่ระบบราชการทั้งฝ่ายพลเรือนและทหารตามความจำเป็นของยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย และรองรับสถานการณ์แผ่ขยายอำนาจอิทธิพลของโลกตะวันตก ระบบการศึกษาและราชการจึงจำเป็นต้องเปิดกว้าง เป็นโอกาสช่องทางสำหรับคนรุ่นใหม่ที่มีพื้นเพ

มาจาก “ชาติตระกูล” สามัญชน ในอันที่จะไต่เต้าเลื่อนฐานะทางสังคม และราชการที่สูงขึ้นโดยลำดับ กลุ่มชนชั้นนำใหม่นี้อาจรวมเรียกว่า ชนชั้นกลาง อยู่ในสถานะกึ่งกลางระหว่างกลุ่มเจ้านายและกลุ่มชนชั้นชาวไร่ชาวนา แต่ก็ยังคงจำกัดอยู่ภายในโครงสร้างขุนนางข้าราชการนั่นเอง อันเป็นค่านิยมและแหล่งที่มาของเกียรติและอำนาจในสังคมในสมัยนั้น ภายใต้ระบบรวมศูนย์อำนาจนี้เอง ที่กลุ่มชนชั้นนำใหม่ได้กลายเป็นแกนนำของการเรียกร้องสิทธิเสรีและส่วนร่วมในอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งก็เป็นกระแสการตื่นตัวตามยุคสมัย และขยายวงกว้างขึ้นโดยลำดับ เริ่มตั้งแต่คณะเจ้านายเองร่วมด้วยกลุ่มข้าราชการสถานทูตในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ร่วมกันเข้าชื่อ “กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน” ร.ศ.๑๐๓ (พ.ศ. ๒๔๒๘) จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เป็นระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ จากนั้นในรัชกาลต่อๆ มาก็คงเกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) และปฏิวัติมิถุนายน ๒๔๗๕ ในที่สุด^{๑๒๙}

“ระบอบปฏิวัติ” ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ก็นับเป็นเรื่องของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงจากภายในโครงสร้างอำนาจราชการนี้เอง หากแต่บังเกิดผลเป็นการสร้างและพัฒนาชนชั้นกลางนายทุนที่แยกตัวออกไปจากระบบโครงสร้างขุนนางข้าราชการ อันเป็นผลจากนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา และส่งเสริมการลงทุนและการประกอบการของภาคเอกชนตามคำแนะนำและการส่งเสริมสนับสนุนของสหรัฐฯ กับธนาคารโลกดังกล่าวข้างต้น ภายในช่วง ๒ แผนแรกของการพัฒนา (๒๕๐๔-๒๕๐๙ และ ๒๕๑๐-๒๕๑๔) เศรษฐกิจไทยภาคหัตถอุตสาหกรรมและบริการพื้นฐานเติบโตอย่างรวดเร็ว สัดส่วนผลผลิตตรายได้มวลรวมของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ในขณะที่ของภาคเกษตรกรรมลดน้อยถอยลง ล่อเค้าให้เห็นถึงช่องว่างและความเหลื่อมล้ำที่จะทวีขึ้นโดยลำดับ อัตรา

การเติบโตของเศรษฐกิจโดยรวมสูงขึ้น ทั้งนี้ก็โดยอาศัยกำลังเงินที่หลั่งไหลเข้ามา ทั้งจากเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศและเงินกู้ธนาคารโลก ตลอดจนเงินช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ สังคมและทางการแพทย์จากสหรัฐอเมริกา แหล่งเงินทุน เงินกู้ และการช่วยเหลือต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงสถานะของเศรษฐกิจไทยที่ต้องอาศัยพึ่งพาแหล่งทุนจากภายนอก การเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมไม่แต่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจโดยรวม หากยังส่งผลกระทบไปถึงโครงสร้างกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ให้บรรดาธุรกิจข้ามชาติจากยุโรป สหรัฐฯ และญี่ปุ่นได้ขยายตัวเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยแรงจูงใจกว้างขวางของรัฐบาลคณะปฏิวัติ^{๑๓๐}

ในขณะเดียวกัน และในกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงภายใต้ระบอบอำนาจสิทธิ์ขาดของรัฐบาลคณะปฏิวัตินี้เอง กลุ่มพลังธุรกิจการเงินและวิชาชีพอิสระรวมทั้งกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ หลากหลายในภาคเอกชน ก็ได้กระจายขยายตัวเติบโตขึ้นโดยลำดับ ผลพวงจากการพัฒนาไม่สมดุล ก่อให้เกิดปัญหาความลักลั่นขัดแย้งใหม่ๆ ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาช่องว่างเหลื่อมล้ำที่ทวีขึ้นระหว่างคนมี-คนจน ภาคอุตสาหกรรม-เกษตรกรรม เมือง-ชนบท รวมไปถึงการผูกขาดอำนาจและเบียดบังผลประโยชน์ซึ่งจำกัดอยู่ในวงแคบในหมู่ผู้นำทหารการเมืองและข้าราชการ เหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในหมู่คนรุ่นใหม่อย่างกว้างขวาง เกิดเป็นขบวนการนิสิตนักศึกษาประชาชนพากันเรียกร้องสิทธิเสรีและรัฐธรรมนูญซึ่งถูกรัฐประหารล้มเลิกไป หลังจากใช้เวลาร่างจัดทำยาวนานถึง ๑๐ ปีเศษ จนในที่สุดเกิดเป็นเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ยังผลให้คณะผู้นำเผด็จการทหารถูกขับออกจากอำนาจไป จากนั้นการเมืองไทยก็ตกอยู่ในความผันผวนรุนแรงเกิดการปฏิวัติรัฐประหารปราบปรามทำลายล้างขบวนการนิสิตนักศึกษาประชาชน ซึ่งลงเอยด้วยบรรยากาศระดมขอมและผ่อนปรนจากกระแสความคิดใหม่ๆ และ

ก้าวหน้าในหมู่ผู้นำ “ทหาร-ประชาธิปไตย” อันเป็นผลให้ได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ๒๒ ธันวาคม ๒๕๒๑ ที่เรียกกันว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” โดยตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ผู้นำรัฐบาลไม่ต้องมาจากการเลือกตั้ง^{๑๓๑} จากนั้นการเมืองไทยจึงเข้าสู่กระบวนการรัฐสภามีการจัดตั้งพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง (รวมถึงพฤติกรรมการซื้อขายเสียง) เพียงแต่ว่า ตำแหน่งนายกรัฐมนตรียังคงสงวนไว้สำหรับผู้นำฝ่ายทหารตามที่รัฐธรรมนูญเปิดช่องทางไว้ และเพราะฉะนั้น พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ จึงสามารถขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ในปี ๒๕๒๓ สืบต่อจากรัฐบาลของพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ผู้มาจากการเลือกตั้ง รัฐบาลพลเอก เปรมครองตำแหน่งอยู่ถึง ๘ ปีเศษ อันเป็นช่วงของการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจสำคัญ ๆ จากนั้นก็พ้นจากอำนาจไป โดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทย เป็นผู้สืบทอดตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และโดยที่เป็นการผู้นำมาจากการเลือกตั้ง จึงได้ชื่อว่า “ประชาธิปไตยเต็มใบ” เป็นช่องทางให้กลุ่มธุรกิจการเงินภาคเอกชนเข้าสู่ตำแหน่งอำนาจทางการเมืองมีบทบาทกำหนดนโยบายสาธารณะโดยตรง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ช่วงความผันผวนทางการเมืองที่ว่ามานี้ เป็นช่วงของแผนพัฒนาฉบับที่ ๓ และ ๔ (๒๕๑๕-๑๙ และ ๒๕๒๐-๒๔) เศรษฐกิจโลกเกิดอาการผกผันอันเนื่องด้วยวิกฤตราคาน้ำมัน แล้วตามด้วยวิกฤตหนี้ ภาวะเศรษฐกิจถดถอย และปัญหาการตกงานกับเงินเฟ้อรุนแรง รวมทั้งสหรัฐฯ ก็ต้องประกาศลอยตัวค่าเงินดอลลาร์ ดังที่กล่าวถึงไว้ในบทก่อน^{๑๓๒} ในเวลาเดียวกัน ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเริ่มมีปัญหาจากการที่อัตราการเติบโตผลผลิตมวลรวมตกต่ำลง ในสถานการณ์เช่นนี้ ธนาคารโลกก็เข้ามามีบทบาทชกนាំอีกเช่นเคย โดยชี้แนะให้เห็นว่า เป็นปัญหาข้อจำกัดของขนาดตลาดอันคับแคบภายในประเทศ รวมถึงนโยบายการคุ้มครองอุตสาหกรรมภายในประเทศ ปัญหา

ขยายวงและทวีความรุนแรงจากวิกฤตราคาน้ำมันสูงขึ้นราคาวัตถุดิบตกต่ำลง และวิกฤตหนี้ทั่วโลก รวมทั้งของประเทศไทยเอง เพื่อรับมือกับปัญหาวิกฤตอันรุนแรงเหล่านี้ ธนาคารโลกช่วงที่ นายรอบерт แมคดอนนาลด์ อดีตรัฐมนตรีกลาโหมสมัยประธานาธิบดีเคนเนดี เป็นประธานธนาคารฯ จึงได้เสนอแนะแกมกตตันให้ประเทศไทยพัฒนาไปในแนวทางของอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก แล้วข้อชี้แนะเช่นนี้ก็ได้รับการขานรับเป็นอย่างดี จากกลุ่มธุรกิจการเงินและบรรดาขุนนางนักวิชาการทั้งหลาย ซึ่งเริ่มเข้ามามีบทบาทอิทธิพลสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะช่วงของรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์^{๑๓๓}

ในแนวทางของการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อส่งออกนี้ ทางธนาคารโลกได้เน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจเปิดกว้างขึ้น โดยให้มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเป็นของเอกชน และส่งเสริมให้เงินทุนระหว่างประเทศเข้าเพื่อการพัฒนา และพร้อมๆ กันนั้น ธนาคารโลกก็ตกลงสนับสนุนให้ประเทศไทยได้รับเงินกู้เพื่อการปรับโครงสร้าง (Structural adjustment loans) จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund: IMF) และธนาคารโลก ทั้งนี้ทั้งนั้น นอกจากเพื่อสร้างดุลยภาพของระบบเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นไปเพื่อให้เศรษฐกิจไทยเดินไปในแนวทางให้เป็นเศรษฐกิจเปิดเสรียิ่งขึ้น โดยการลดภาษีศุลกากร ลดบทบาทของรัฐวิสาหกิจลง ยกเลิกการควบคุมราคา และให้อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศยืดหยุ่นขึ้น ซึ่งรัฐบาลไทยก็ตอบสนองด้วยดี โดยการลดค่าเงินบาทลงร้อยละ ๑๔.๗ ในเดือนพฤศจิกายน ปี ๒๕๒๗ พร้อมทั้งดำเนินมาตรการลดภาษีนำเข้าวัตถุดิบสำหรับการผลิตเพื่อส่งออก ยกเลิกภาษีส่งออกหลายประเภท จัดตั้งระบบเครดิตสำหรับผู้ส่งออก และแรงจูงใจการลงทุนประกอบการเพื่อการส่งออก^{๑๓๔}

ณ จุดของการตั้งเข็มการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกนี้ ศักยภาพขีดความสามารถของระบบทุนนิยมไทย สมควรต้องมีการพิเคราะห์ประเมินกันในที่นี้ อย่างน้อยก็เพื่อประกอบการทำความเข้าใจถึงผลพวงปัญหาที่จะตามมา เราได้เห็นกันมาแล้วถึงสภาวะการพัฒนาเศรษฐกิจไทยที่เข้ามาอยู่ภายใต้แรงผลักดันกำกับทิศทางและต้องอาศัยพึ่งพาแหล่งทุนและเทคโนโลยีจากภายนอกมาตั้งแต่แรกเริ่มการวางแผนพัฒนาประเทศ นโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกก็จะต้องตกย้ำและเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้เศรษฐกิจการเมืองไทยต้องผูกพันตกอยู่ในสถานะพึ่งพายังขึ้นเป็นทวีคูณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเทคโนโลยี ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ด้วยความคิดสั้นๆ เอาแต่ได้ ในหมู่ขุนนาง นักวิชาการสภาพัฒน์ฯ ที่มุ่งกันแต่เร่งรัดอัตราการจำเริญเติบโตสถานเดียว และในส่วนของกลุ่มทุนไทยเองก็หมกมุ่นกันแต่เรื่องของการเก็บเกี่ยวผลกำไรเป็นใหญ่ ไม่ได้มีความคิดอ่านที่จะลงทุนลงแรงสร้างฐานทางเทคโนโลยี ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ และผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ออกสู่ท้องตลาดผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง อันเป็นแบบแผนวัฏจักรธุรกิจการค้าภายใต้กระแสเศรษฐกิจการค้าเสรี ซึ่งยึดติดอยู่กับเป้าหมายของการขยายตัวเติบโตอย่างไม่มีที่สิ้นสุด^{๑๓๔} ดังที่บรรดาขุนนางนักวิชาการไทยสามารถจดจำลอกเลียนมาประยุกต์ใช้กันเป็นอย่างดี ผลก็คือแผนการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยจึงเป็นการพัฒนาที่ปราศจากฐานทางเทคโนโลยี (Technologyless industrialization) และกลุ่มทุนไทยที่เรียกขานกันว่า กลุ่มอุตสาหกรรมก็คงเป็นได้แต่เพียงทุนนิยมทางการค้าพาณิชย์และการตลาดเท่านั้น ดังที่เป็นประเพณีปฏิบัติกันมาแต่อดีต^{๑๓๖} แล้วเราก็ได้แต่เพียงภาคภูมิใจในความสามารถตั้งเงื่อนไขเรียกร้องให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology Transfer) ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่ได้เกิดเป็นมรรคเป็น

ผลอะไรในแง่ของความต่อเนื่องยั่งยืนและความเป็นอิสระเสรี

แต่ในประการสำคัญอย่างยิ่งที่มองข้ามกันมาโดยตลอด ก็คือ สภาวะการพึ่งพิงทางเทคโนโลยีภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยม ยังมีนัยสำคัญต่อฐานะและอนาคตของพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองโดยรวม ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ด้วยสัจธรรมความเป็นจริงที่ว่า เทคโนโลยีไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของวิทยาศาสตร์ประยุกต์ หรือว่าตัวเครื่องจักรกล หรือระบบวิธีการผลิตอย่างหนึ่งซึ่งเป็นกลางและอิสระอยู่ในตัวเอง หากแต่ยังแฝงไว้ด้วยบทบาทหน้าที่ทางการเมืองและสังคมวัฒนธรรม ดังที่ ศาสตราจารย์ โยฮัน กัลดุง ได้ให้อธิบายไว้ชัดเจนเมื่อกว่า ๒๐ ปีมาแล้วถึงเทคโนโลยีระบบอุตสาหกรรมตะวันตก ซึ่งเห็นสมควรนำมาพิจารณา กันในที่นี้ ดังนี้:

เทคโนโลยี ไม่ใช่เป็นเพียงวิธีการผลิต และไม่ใช่จะเป็นกลาง (หากแต่) แฝงไว้ด้วยรหัสโครงสร้างด้านต่างๆ คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมทั้ง ในด้านการเรียนรู้และรับรู้ รหัสด้านเศรษฐกิจ อันแนบเนื่องอยู่ในเทคโนโลยีตะวันตก กำหนดให้อุตสาหกรรมทั้งหลายต้องใช้ทุนเข้มข้น การวิจัยระดับเข้มข้น การจัดองค์กรเข้มข้น และใช้แรงงานแต่น้อย รหัสด้านสังคม ก่อให้เกิด “ศูนย์กลาง” กับ “เขตบริวารชายขอบ” และเพราะฉะนั้น จึงเป็นการคงสภาพโครงสร้าง ความไม่เสมอภาคไว้ตลอดไป ในด้านวัฒนธรรม ยึดถือเอาโลกตะวันตกเป็นฝ่ายที่ชะตากรรมลิขิตให้ต้องแบกภาระหน้าที่ที่จะหล่อหลอมโลกส่วนอื่นๆ ทั้งหมดให้เข้ากับแบบแผนของตัวเอง ในด้านการเรียนรู้รับรู้ ก็ปลูกฝังให้มองเห็นคนเป็นนายเหนือธรรมชาติ มองเห็นความสัมพันธ์แบบชนชั้นสูงต่ำ และแบบปัจเจกนิยมในหมู่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้ดูเป็นสิ่งปกติธรรมดาและเป็นธรรมชาติ รวมทั้ง (มองเห็น) ประวัติศาสตร์ในแง่มุมที่เป็นขบวนการก้าวหน้าไปในเส้นทางอันหนึ่ง

อันเดียวกัน ๑๓๗

จะอย่างไรก็ตาม สำหรับผู้นำทางการเมืองกับขุนนางนักวิชาการไทยแล้ว ทุนและเทคโนโลยีถือเป็นจุดมุ่งหมายและคุณธรรมสูงส่งอยู่ในตัวเอง ไม่ได้มีเหตุผลตรรกะหรือความจำเป็นอันใดที่จะต้องตั้งคำถามหรือไตร่ตรองอะไรทั้งสิ้น นอกเหนือไปจากเร่งรัดผลักดันให้ “เศรษฐกิจ” เติบโตเท่าที่จะสามารถกระทำได้ และแสวงหาโอกาสช่องทางที่จะดักดวงผลกำไรและผลประโยชน์ต่างๆ เพื่อสร้างความมั่งคั่งและอำนาจอิทธิพลให้กับตนเองและพวกพ้อง แล้วก็เพราะเหตุจากความอหังการภายใต้ความเป็นอาณานิคมทางปัญญาวิชาการนี้เองที่สร้างความสำคัญผิดให้กับทั้งตนเอง และสาธารณชนคนไทยในสถานะทางเศรษฐกิจการเมืองที่แท้จริงของประเทศ จนถึงกับนำไปสู่ความหายนะในที่สุด ในช่วงเวลาเพียงทศวรรษครึ่ง ส่งผลกระทบบ้างกว้างขวางรุนแรงต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนคนไทย นอกเหนือไปจากความสูญเสียทางเศรษฐกิจการเงินของประเทศ ดังที่จะนำมาประมวลพิเคราะห์กันโดยสังเขป

๔.๔ เศรษฐกิจการเมืองไทยใต้อุ้ง “เสรีนิยมใหม่”

ช่วง ๑๕ ปีเศษจนถึงวิกฤตเศรษฐกิจการเงิน ปี ๒๕๔๐ ซึ่งถือกันว่าเริ่มต้นขึ้นในประเทศไทย แล้วแผ่ขยายวงกว้างออกไปถึงกับเรียกขานกันโดยทั่วไปว่า “ต้มยำกุ้ง” มักได้รับการอธิบายขยายความกันในแง่ของการกำหนดนโยบายสาธารณะผิดพลาดของรัฐบาลชุดต่างๆ เป็นสาเหตุก่อให้เกิดปัญหา โดยตั้งโจทย์เป็นทำนองว่า “ใครทำเศรษฐกิจของไทยพังมากพั้งน้อย” เริ่มจากรัฐบาลเปรม ติณสูลานนท์ ชาติชาย ชุณหะวัณ อานันท์ ปันยารชุน บรรหาร ศิลปอาชา ชวลิต ยงใจยุทธ

และชวน หลีกภัย ตามลำดับ^{๑๓๘} ซึ่งก็ไม่ได้ผิดอะไร แต่จริง ๆ แล้ว สมภูฐานที่ไปที่ไปของนโยบายต่างๆ เหล่านี้กินความลึกไปถึงรากฐาน วัฒนธรรมทางความคิดและการเรียนรู้แบบลอกเลียนฟังกาในหมู่ชนชั้น นำของประเทศแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นในทางการเมืองหรือวิชาการยุค การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและ “พัฒนา” อันนำมาสู่โครงสร้างและ กระบวนการทางสังคมการเมือง และการศึกษาแบบแบ่งแยกและแปลกแยก ออกไปจากพื้นฐานสภาพความเป็นจริงทางสังคมวัฒนธรรมของไทย อัน เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคฐานทรัพยากรเขตร้อน ความข้อนี้ได้เกริ่นไว้ บ้างแล้วในตอนต้นของบทที่ ๔ นี้^{๑๓๙} และยังคงได้ขยายความถึงอีกใน บทต่อไปว่าด้วย “สิทธิชุมชน” สำหรับในขั้นนี้เหตุปัจจัยเฉพาะหน้าเท่า ที่เห็น ๆ กันและน่าจะทำความเข้าใจกันในฐานะที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่าง สำคัญต่อปัญหาความยุ่งยากทั้งหลายทั้งปวงก็คือ พื้นฐานวัฒนธรรม ของระบบทุนนิยมไทยเองดังที่กล่าวไว้ข้างต้น และกระแสเศรษฐกิจ การ เมืองจากภายนอก ทั้งสองด้านประกอบกันและเสนอสนองซึ่งกันและ กันเป็นชนวนนำไปสู่นโยบายสาธารณะแบบสุกเอาเผากินอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ ซึ่งตกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลครอบงำของกลุ่มธุรกิจการเงินทั้ง ภายในและภายนอกอย่างแน่นแฟ้นยิ่ง ๆ ขึ้นโดยลำดับ หลังจากยุคเผด็จ การทหารสิ้นสุดลงในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๑๐

ดังนั้น เพื่อความเป็นธรรมต่อสังคมและประชาชนคนไทยโดยรวม ก็น่าที่จะต้องช่วยกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาให้กว้างและไกลออกไป จากเพียงตั้งใจหาคำถามพื้น ๆ ว่า รัฐบาลชุดไหน ใครทำผิดถูกมากน้อย ยิ่งหย่อนต่างกันอย่างไร เพียงใด กล่าวคือให้พ้นออกไปจากวงจรคับแคบ ทางการเมืองแบบแบ่งฝักแบ่งฝ่ายเล่นพรรคเล่นพวก โจทย์หลักของปัญหา จริง ๆ ก็เป็นดังที่ศาสตราจารย์เชน ฮอง ฟาง แห่งมหาวิทยาลัยเซี่ยเหมิน (Xiamen University) ของจีน ได้วิเคราะห์ไว้ชัดเจนไว้ว่า วิกฤตการ

เงินปี ๒๕๔๐ จะบังเกิดผลเป็นแรงกระตุ้นให้เศรษฐกิจสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบไปในทิศทางอุดมคติจริงๆ ได้ ก็ต่อเมื่อคนไทยสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ปัญหา แล้วก็ดำเนินการปฏิรูป ทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมืองให้สำเร็จลุล่วงไปเท่านั้น และปมปัญหาประการหนึ่ง ก็คือ ปัญหาโครงสร้างการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยภายนอก ทั้งในด้านแหล่งการลงทุนและเทคโนโลยี ดังที่ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ข้างต้น รวมไปถึงเศรษฐกิจการเมืองที่รวมศูนย์อำนาจไว้ในส่วนกลาง และการใช้จ่ายบริโภค ที่ฟุ่มเฟือยเกินตัว^{๑๔๐} ประเด็นปัญหาเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ฝังรากลึกและยาวนาน จนกล่าวได้ว่าเป็นปมปัญหาวัฒนธรรมประจำชาติ นับเป็นปัญหาท้าทายยิ่งใหญ่สำหรับภารกิจการปฏิรูปและพัฒนาการลู่อนาคตของสังคมการเมืองไทย

๔.๔.๑ จุดผกผันสถาบันเบรตน์วูดส์กับกระแสทุนข้ามชาติ

ช่วง ๖ ผู้นำรัฐบาลที่เกิดปัญหาเศรษฐกิจจนถึงจุดวิกฤต (๒๕๒๓-๒๕๔๐) ตกอยู่ในช่วงทศวรรษของการเปลี่ยนแปลงผันผวนรุนแรงของเศรษฐกิจโลก ภายใต้การครอบงำของอภิมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา และแผ่อิทธิพลอย่างสูงต่อกระบวนการตัดสินใจกำหนดทิศทางนโยบายสาธารณะของรัฐบาลไทย ภายใต้การขึ้นนำของกลุ่มธุรกิจการเงินและเหล่าขุนนางนักวิชาการ ดังกล่าวข้างต้น จึงเห็นสมควรนำเอาเรื่องราวของช่วงการเปลี่ยนแปลงผันผวนที่ว่านี้มาทำความเข้าใจเพิ่มเติมขึ้นอีกเล็กน้อยจากที่ได้ประมวลสรุปไว้ในบทก่อน

ในบทที่ ๓ ตอนว่าด้วย “สู่เสรีนิยมใหม่” ได้ทำความเข้าใจถึงสถานการณ์วิกฤตเศรษฐกิจถดถอย เกิดทั้งภาวะว่างงานและเงินเฟ้อรุนแรง (Stagflation) จนถึงกับสหรัฐอเมริกาต้องลอยตัวค่าเงินดอลลาร์ออกจากมาตรฐานทองคำ ยังผลให้ระบบการเงินระหว่างประเทศ ภายใต้ข้อ

ตกลงเบรตันวูดส์ ปี ค.ศ. ๑๙๔๔ ต้องล่มสลาย แล้วทั้งธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ก็ยังไปมีส่วนร่วมกันกับรัฐบาลสหรัฐฯ ในการสถาปนา “ฉันทมติวอชิงตัน” และระบบ “โครงการปรับโครงสร้าง” (Structural Adjustment Program-SAP) ภายใต้กระแสลัทธิอุดมการณ์ “เสรีนิยมใหม่”^{๑๔๑} ผลที่ตามมาก็คือ สถาบันเบรตันวูดส์เหล่านี้ต้องพลิกแพลงสถานะและบทบาทของตนออกไปจากเจตนารมณ์และหลักการที่ตั้งไว้แต่เดิม โดยที่จุดแปรผันที่ว่านี้ จะมีส่วนเกี่ยวข้องส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญยิ่งต่อแนวทางและความเป็นอิสระเสรีในกระบวนการตัดสินใจกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะสำหรับบรรดาประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย รวมถึงไทยเราด้วย ประเด็นที่จะต้องตระหนักเข้าใจกันให้ดีเป็นเบื้องต้น ก็คือว่า ณ บัดนี้ สถาบันเบรตันวูดส์เหล่านี้ (ซึ่งก็อาจรวมไปถึงองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) ด้วย “โครงการปรับโครงสร้าง” และ “ฉันทมติวอชิงตัน” ต่างประกอบเป็นกระบวนการเศรษฐกิจการเมืองอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้ลัทธิอุดมการณ์ตลาดเสรีในรูปลักษณะของ “เสรีนิยมใหม่” ซึ่งมุ่งรับใช้อำนาจจิวธิพลและผลประโยชน์ของกลุ่มและประชาคมธุรกิจการเงินเป็นสำคัญ^{๑๔๒} และซึ่งขุนนางนักวิชาการไทยมักอาศัยใช้เป็นสูตรสำเร็จอ้างอิงความชอบธรรมในความพยายามผลักดันนโยบายสาธารณะของตนอยู่เสมอมาตราบเท่าทุกวันนี้

ธนาคารโลกกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ถือกำเนิดขึ้นจากผลการประชุมเรื่องการเงินการคลังของสหประชาชาติ (UN Monetary and Financial Conference) ที่เบรตันวูดส์ (Bretton Woods) รัฐนิวแฮมเชอร์ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๔๔ ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่สอง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการร่วมมือทางการเงินฟื้นฟูบูรณะยุโรป จากผลความหายนะของสงคราม และในขณะเดียวกันป้องกันมิให้เกิด

ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำรุนแรงอย่างเช่นในช่วงทศวรรษ ๑๙๓๐ และเป็นชนวนให้เกิดสงคราม การกิจด้านการฟื้นฟูบูรณะและพัฒนาตกอยู่กับธนาคารโลกตามที่ชื่อเต็มว่า ธนาคารเพื่อ “การฟื้นฟูบูรณะและพัฒนา” (International Bank for Reconstruction and Development) ส่วนภารกิจด้านการรักษาเสถียรภาพเศรษฐกิจโลก ซึ่งยุ่งยากซับซ้อนกว่าให้เป็นบทบาทหน้าที่ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หลักคิดพื้นฐานก็คือ เป็นที่ยอมรับกันจากประสบการณ์ว่า กลไกตลาดไม่อาจทำงานโดยลำพังได้ (ซึ่งนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจผู้มองเห็นการณ์ไกลอย่างเช่น คาร์ล โปลานยี ได้เตือนเอาไว้มานานมาแล้ว^{๑๔๓}) มาคราวนี้ นักคิดผู้ให้ อรรถาธิบายชัดเจนและมีบทบาทสำคัญในการประชุมครั้งนั้น ก็คือ จอห์น เมนาร์ต เคนส์ ผู้เป็นต้นคิดหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์และนโยบายทางเลือก ให้รัฐมีบทบาทกำกับดูแลภาคเศรษฐกิจสำคัญ ๆ โดยการกระตุ้นด้านอุปสงค์ให้เกิดการจ้างงานสูงสุด พร้อมทั้งจัดสวัสดิการสังคมต่าง ๆ^{๑๔๔}

ลักษณะความต่างมุมมองข้างระหว่างสถาบันเบรตันวูดส์ในช่วงแรก เริ่มกับช่วงต่อมาเป็นที่ชัดเจน ในขณะที่ช่วงต้น ซึ่งเคนส์มีบทบาทสำคัญ ตระหนักเห็นถึงข้อจำกัดของกลไกตลาด แต่ช่วงหลังถึงปัจจุบันนี้ พวกกัน เชิดชูบูชาในความประเสริฐเลิศเลอของพลังตลาด ความต่างมุมมองข้างที่ว่านี้จะอนุমানได้เป็นอย่างดีจากบุคคลิกภาพทางความคิดระหว่างเจ้าทฤษฎีทั้งสอง กล่าวคือระหว่าง จอห์น เมนาร์ต เคนส์ กับไฟรดริก ไฮเอค ซึ่งตามมาด้วย มิลตัน ฟรีดแมน ผู้มีบทบาทชี้้นำให้เกิดผลเป็นนโยบายปฏิบัติในช่วงของนายกรัฐมนตรีนีมากาเรต แอตเชอร์ แห่งอังกฤษและประธานาธิบดีโรนัลด์ รีแกน แห่งสหรัฐฯ ในขณะที่เป้าหมายเบื้องได้แนวความคิดของเคนส์ มุ่งเพื่อประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ความเป็นธรรมและเสถียรภาพทางสังคม และเพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาช่องทางควบคุมการทำงานของพลังเศรษฐกิจและตลาด รวม

ทั้งอำนาจอิทธิพลเงิน^{๑๔๕} แต่สำหรับ “เสรีนิยมใหม่” ภายใต้กระแสความคิดของไฮเอดคัมมิลตันแล้ว บทบาทของรัฐในการกระตุ้นอุปสงค์เพื่อบรรลุปเป้าหมายการจ้างงานสูงสุดมีความหมายเท่ากับเป็นการสถาปนาระบอบอำนาจเบ็ดเสร็จ ดังนั้นเพื่อขจัด “หนทางสู่ความเป็นทาส” จึงต้องปล่อยให้ระบบทุนนิยมและกลไกตลาดได้ทำงานไปตามลำพัง ปราศจากการแทรกแซงของรัฐ และพลังตลาดเสรีก็จะเป็นหลักประกันให้เป็นไปได้เช่นนั้น^{๑๔๖} ภายใต้กระแสลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ในรูปโฉมของ “เสรีนิยมใหม่” นี้เองที่ถูกแปลออกสู่ภาคปฏิบัติที่เรียกว่า “ฉันทมติวอชิงตัน” กับการวางเงื่อนไขเงื่อนไข (Conditionality) “โครงการปรับโครงสร้าง” ต่อประเทศผู้กู้เงิน และทั้งหมดประกอบกันเป็นสูตรสำเร็จทางความคิดและนโยบายหลักของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ กล่าวคือ การเลิกล้างระเบียบควบคุม (Deregulation) การปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาคเอกชน (Privatization) รวมทั้งมาตรการประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง^{๑๔๗}

ที่ว่านี้ คือ รากฐานที่มาแห่งความแปรผันของสถาบันเบรตันวูดส์ โดยเฉพาะกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ที่จะเป็นกลไกปฏิบัติโดยตรงต่อบรรดาประเทศผู้กู้ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า ส่วนใหญ่ทีเดียวได้แก่บรรดาประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ปัจจุบันกองทุนการเงินระหว่างประเทศมีประเทศสมาชิกถึง ๑๘๓ ประเทศ โดยผ่านการเป็นสมาชิกของธนาคารโลก และรัฐมนตรีคลังหรือผู้ว่าการธนาคารชาติจากทั้ง ๑๘๓ ประเทศสมาชิก ประกอบกันเป็นคณะผู้ว่าการ (Board of Governors) มีอำนาจกำหนดนโยบายของกองทุนฯ แต่โดยระบบการลงคะแนนเสียงซึ่งให้น้ำหนักกับฐานะรายได้ ปริมาณเงินทุนสำรองระหว่างประเทศและรายรับรายจ่ายของแต่ละประเทศ อำนาจควบคุมนโยบายจึงตกอยู่กับกลุ่ม

ประเทศอุตสาหกรรมร่ำรวยโดยเฉพาะสหรัฐฯ เยอรมัน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอังกฤษ และโดยที่การตัดสินใจสำคัญ ๆ จะต้องใช้คะแนนเสียงข้างมากถึงร้อยละ ๘๕ ตามข้อกำหนดของธรรมนูญกองทุนฯ สหรัฐฯ จึงเป็นประเทศเดียวที่สามารถใช้สิทธิยับยั้งการตัดสินใจหรือมติที่สำคัญ ๆ ได้ทุกเรื่องในฐานะที่มีคะแนนเสียงตามสัดส่วนดังกล่าวถึงร้อยละ ๑๗.๒๙ โดยสรุป ก็คือ เท่ากับบางเกณฑ์ให้กองทุนการเงินระหว่างประเทศต้องดำเนินงานอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของสหรัฐฯ นั่นเอง^{๑๔๘} มองในแง่นี้ กระแส “เสรีนิยมใหม่” จึงยิ่งเท่ากับเป็นแรงหนุนฐานะอำนาจของสหรัฐฯ ให้สูงส่งขึ้นเป็นทวีคูณ แล้วเมื่อสหภาพโซเวียตถึงแก่การแตกสลายและกำแพงเบอร์ลินพังทะลายเพราะแพ้ภัยตัวเองในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๘๙-๙๐ ในแวดวงวิชาการปัญญาชนอเมริกันก็พากันแซ่ซ้องเป็นเสมือนประกาศชัยชนะของ “เสรีนิยมใหม่” และระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีเหนือสังคมนิยม และระบบการควบคุมแทรกแซงของรัฐทั้งปวง และเป็นทางเลือกทางเดียวเท่านั้นที่จะพึงมีอยู่ได้ สำหรับเศรษฐกิจการเมืองของโลก^{๑๔๙}

การแปรเปลี่ยนสถานะและบทบาทของสถาบันเบรตันวูดส์ จากภารกิจการฟื้นฟูบูรณะและพัฒนาการรักษาสถียรภาพเศรษฐกิจโลก มาสู่การทำหน้าที่เป็นกลไกทำงานภายใต้ “ฉันทมติวอชิงตัน” และ “โครงการปรับโครงสร้าง” ดังกล่าวมานี้ไม่ได้เป็นไปในสุญญากาศ หากแต่เป็นการพัฒนาการคู่ขนานไปกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างสำคัญภายในแวดวงมหาอำนาจอุตสาหกรรม นั่นก็คือการขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็วของ **บริษัทข้ามชาติและตลาดทุนโลก** กับปฏิวัติเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ ข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารโทรคมนาคม^{๑๕๐} ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุความผันแปรของโลกเศรษฐกิจตะวันตก ช่วงหลัง ค.ศ.๑๙๕๐ ๕ ปีเศษหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง การฟื้นฟูบูรณะยุโรปเป็นอันสิ้นสุดลง จากนั้นตลอด ๒ ทศวรรษ

๑๙๕๐ ถึงต้น ๑๙๗๐ อันเป็นยุคเฟื่องฟูของโทรทัศน์ รถยนต์ อสังหาริมทรัพย์ บ้านที่อยู่อาศัย สินค้าอุปโภคบริโภค รวมถึงบริการพื้นฐาน อย่างเช่น โรงเรียน ถนนหนทาง และสาธารณูปโภค เหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นหนุนให้เศรษฐกิจขยายตัวเติบโตในอัตราสูง แล้วหลังจากนั้นเมื่อย่างเข้าทศวรรษ ๑๙๗๐-๑๙๘๐ ก็เข้าสู่ภาวะถดถอย อัตราการเติบโตตกต่ำเพราะเหตุจากอุปสงค์ตลาดผู้บริโภคถึงจุดอิ่มตัวและลู่ทางการลงทุนหดตัวลง รวมทั้งวิกฤตขึ้นราคาน้ำมัน แต่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นเงินลงทุนขยายตัวเติบโตขึ้นจากช่วงเศรษฐกิจรุ่งเรืองทศวรรษก่อน กลุ่มบริษัทข้ามชาติทั้งหลายเติบโตใหญ่กล้าแข็งขึ้นโดยการรวมตัวและควบกิจการ (Mergers and acquisitions) ทำการขยายการลงทุนและอำนาจบริหารจัดการออกไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่แรงงานและทรัพยากรราคาถูก เพื่อลดต้นทุนการผลิตและการตลาด ยิ่งไปกว่านั้น การที่ในแวดวงประเทศอุตสาหกรรมต่างก็พากันปล่อยค่าเงินตราของตนลอยตัว อันสืบเนื่องมาจากสหรัฐฯ ปลดปล่อยค่าเงินดอลลาร์ออกจากมาตรฐานทองคำในสมัยประธานาธิบดีนิกสัน และต่อมา “ข้อตกลงพลาซ่า” (Plaza Accord) ซึ่งกลุ่มมหาอำนาจอุตสาหกรรม “G5” (สหรัฐฯ อังกฤษ เยอรมันตะวันตก ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น) ร่วมมือจัดทำขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๘๕ เพื่อกดดันให้ค่าเงินเยนญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น และค่าเงินดอลลาร์สหรัฐฯ อ่อนตัวลง เป็นการแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้าของสหรัฐฯ เหล่านี้ยังเป็นแรงหนุนให้ภาคตลาดการเงินเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลที่ตามมาก็คือ เกิดตลาดและนักค้าเงินตราสกุลสำคัญ ๆ ของโลกซึ่งพัฒนาขึ้นมาเป็นกองเงินลงทุนเพื่อการเก็งกำไร (Hedge Funds) กองทุนเหล่านี้ได้รับการหนุนหลังจากธนาคารพาณิชย์ใหญ่ ๆ จากธนาคารกองทุนรวม (Mutual Funds) กองทุนบำเหน็จบำนาญ (Pension Funds) บริษัทประกันภัย รวมตลอดไปถึงกองทุนมหา-

วิทยาลัย (University Endowments Funds) และกองทุนองค์กรทางศาสนา (Church Funds) โดยจดทะเบียนไว้ที่เกาะเคย์แมนส์ (Caymans) หรือ เกาะบาฮาม่า (Bahama) หรือเกาะบริติชเวอร์จิน (British Virgin Islands) เพื่อหลบเลี่ยงภาษีและการควบคุมของกฎหมายรัฐ รวมความแล้วการกระจุกตัวของพลังอำนาจบริษัทข้ามชาติ และบรรดากองทุนเก็งกำไร ทั้งหลายเหล่านี้ประกอบกับขีดความสามารถทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และข้อมูลข่าวสารในการสื่อสารเคลื่อนย้ายเงินทุนและเงินตราระหว่างประเทศโดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ยังผลให้ตลาดทุนโลกอันประกอบด้วยกลุ่มบริษัทข้ามชาติและนักค้าเงินเก็งกำไรเหล่านี้สามารถยึดครองผูกขาดกลไกตลาดได้อย่างเต็มภาคภูมิ และในประการสำคัญสามารถครองอำนาจอิทธิพลเหนือการควบคุมทางสังคมการเมืองและอธิปไตยของรัฐ แม้ในระบอบเสรีประชาธิปไตยของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกเอง^{๑๔๑}

ความยิ่งใหญ่ของกลุ่มบริษัทข้ามชาติจะเป็นที่เข้าใจได้จากรายงานการลงทุนของโลก (World Investment Report) ปี ค.ศ. ๑๙๙๕ ขององค์การการค้าและการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UN Conference on Trade and Development) ประมาณการจากผลของการกระจุกตัวขยายการลงทุนและอำนาจบริหารจัดการออกสู่ต่างแดนว่า มีบริษัทข้ามชาติอยู่ทั่วโลกรวม ๔๐,๐๐๐ บริษัท ควบคุมบริษัทเครือข่ายถึง ๒๕๐,๐๐๐ แห่ง ในจำนวนนี้กลุ่มบริษัทใหญ่ที่สุดเพียง ๒๐๐ บริษัท (ซึ่งร้อยละ ๘๖ เป็นของ ๕ ประเทศนายทุนยักษ์ใหญ่ คือ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส เยอรมัน และสหราชอาณาจักร) สามารถควบคุมกว่าหนึ่งในสี่ของกิจกรรมเศรษฐกิจโดยวัดจากปริมาณขายโดยรวมของโลก และการค้าโลกส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๓๐ ถึงกว่าร้อยละ ๔๐ เป็นกิจกรรมการค้าภายในเครือข่ายบริษัทเดียวกัน เมื่อสรุปรวมแล้ว

สองในสามของการค้าโลกอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มบริษัทข้ามชาติซึ่งนับวันจะเติบโตใหญ่กล้าแข็งขึ้นโดยลำดับอย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ ในประการสำคัญ บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ยังได้แรงหนุนจากบรรดารัฐบาลที่เดินแนวตลาดเสรี รวมทั้งจากสถาบันเบรตันวูดส์ คือ กองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก ซึ่งทั้งหมดประกอบกันเป็นพลังผลักดันระบบตลาดเสรี อันเป็นหัวใจสำคัญของระเบียบโลกใหม่ภายในกรอบของ “ฉันทมติวอชิงตัน” และ “โครงการปรับโครงสร้าง” ดังกล่าวข้างต้นให้แผ่ไพศาลออกไปทั่วทั้งโลก^{๑๕๒}

รวมความแล้ว “เสรีนิยมใหม่” ในรูปลักษณะของ “ฉันทมติวอชิงตัน” กับ “โครงการปรับโครงสร้าง” และสูตรนโยบายกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ๓ ประการ คือ การเลิกล้างระเบียบการควบคุมของรัฐ การปล่อยเสรีทางการค้าและทางการเงิน และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ให้เป็นของภาคเอกชน ตามที่กล่าวมานี้ โดยแท้จริงจึงเป็นไปเพื่อสนองอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์ทางการค้าและการเงินของบรรดาบริษัทข้ามชาติและกองทุนเก็งกำไรเหล่านี้เอง ซึ่งต่างพากันสอดส่ายหาแหล่งลงทุนที่พร้อมด้วยเงื่อนไขผลประโยชน์ “กำไรสูงสุด” สำหรับตนเอง และยึดเหยียดบทลงโทษต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนคนสามัญอย่างเป็นระบบเสียจนได้ชื่อว่าเป็น “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” (Predatory culture) และ “ค่ายกักกันบริษัทข้ามชาติ” (Transnational corporate gulag)^{๑๕๓}

ผลกระทบบั่นทอนอธิปไตยของรัฐและพัฒนาการประชาธิปไตย เป็นที่สังเกตเห็นกันได้ชัดเจนแม้แต่ในแวดวงวิชาการปัญญาชนในประเทศอังกฤษ ผู้เป็นพันธมิตร “เสรีนิยมใหม่” ไกลชิดของสหรัฐอเมริกา ซึ่งสมควรนำมาอ้างอิงถึงอีกครั้งหนึ่ง ณ ที่นี้ อย่างน้อยก็เพื่อเป็นข้อคิดข้อเตือนใจสำหรับบรรดาผู้นำทั้งในทางการเมืองและปัญญาวิชาการของไทย ซึ่งพาตัวเองและประเทศชาติให้เข้ามาอยู่ภายใต้กระแสบริษัทข้ามชาติ

และตลาดทุนโลกในทำนองเดียวกัน

...บรรดาบริษัททั้งหลายอันเป็นเครื่องมือที่เราคิดกันขึ้นมาเพื่อ
รับใช้เรา (บัดนี้) กำลังโค่นล้างทำลายพวกเรา พวกเขากำลังยึด
อำนาจที่เคยยกให้เป็นของรัฐบาล และกำลังใช้อำนาจนั้นบิดเบือน
ชีวิตของมหาชนเพื่อสนองจุดมุ่งหมายของตนเอง...

การต่อสู้ระหว่างประชาชนกับพวกบริษัทจะเป็นสนามรบของ
คริสต์ศตวรรษ ที่ ๒๑ ถ้าหากฝ่ายบริษัทชนะ เสรีประชาธิปไตยก็
เป็นอันถึงจุดจบ

...มันแสดงให้เห็นถึงว่า บรรดารัฐบาลโดยทั่วไป และโดยเฉพาะ
รัฐบาลอังกฤษต่างพากันทำงานให้กับพวกนักวิ่งเต้นผลประโยชน์
ธุรกิจของบริษัท และกีดกันประชาชนของตนเองให้พ้นออกไปจาก
“กระบวนการตัดสินใจ”^{๑๔๔}

ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ก็คือว่า ข้อสังเกตที่ว่านี่ดูจะสะท้อนภาพสถานการณ์
และเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นกับเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทยอย่างไม่
ผิดเพี้ยน ในแง่มุมนี้ บทเรียนจากวิกฤตเศรษฐกิจการเงินปี ๒๕๔๐ จึง
ไม่เพียงแต่จะเป็นเรื่องของโครงสร้างการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยภายนอก
หรือระบบการรวมศูนย์อำนาจ หรือการใช้จ่ายบริโภคฟุ่มเฟือยเกินตัว
ดังที่ผลงานวิจัยของศาสตราจารย์เชน ฮองฟาง ได้ชี้เอาไว้เท่านั้น หาก
ในประการสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ก็คือเป็นปัญหารากฐานของวัฒนธรรม
การศึกษาเรียนรู้และทัศนคติของบรรดาชนชั้นนำไทยโดยรวม ซึ่งจำเป็น
ต้องได้รับการประเมินและปฏิรูปเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน
ยุคของ “การปฏิรูปการเมือง” และ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ๒๕๔๐
ซึ่งคลอตามมาในปีเดียวกันกับวิกฤตและหายนะทางเศรษฐกิจการเงิน
ครั้งใหญ่นั่นเอง

๔.๔.๒ หนทางสู่หายนະทางเศรษฐกิจการเงินและความ เสื่อมถอยแห่งอธิปไตย

ในปีเดียวกันกับที่ประธานาธิบดีนิกสัน ลอยตัวค่าเงินดอลลาร์ เศรษฐกิจการเมืองไทยก็กำลังตกอยู่ใน ช่วงของวิกฤตการเปลี่ยนผ่าน จากระบอบเผด็จการทหารสู่ระบอบ “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” ภายใต้ ทุนเสรีนิยม^{๑๕๕} โดยลำดับ อาจกล่าวได้ว่า การ “รัฐประหารตนเอง” ของ รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๔ ล้มล้าง รัฐธรรมนูญปี ๒๕๑๑ ซึ่งใช้เวลาร่างกันมาถึงสิบปี นับเป็นจุดเริ่มต้น ของวิกฤตการเปลี่ยนแปลง เป็นผลให้เกิดขบวนการต่อต้านรัฐบาลทหาร และเรียกร้องรัฐธรรมนูญ อันนำไปสู่ “ปฏิวัติ” ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ๒๕๑๗ จากนั้นในชั่วเวลาเพียง ๓ ปี ก็เกิด กระแส “ชาวพิฆาตซ้าย” ซึ่งจบลงด้วยรัฐประหาร ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ โดย “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” และประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ๒๕๑๙ ซึ่งก็อยู่ได้เพียงไม่ถึง ๖ เดือน เกิดปัญหาการแตกแยกขัดแย้งรุนแรง ภายในแวดวงทหารด้วยกัน จนต้องกระทำการ “ปฏิวัติ” ยึดอำนาจการ ปกครองอีกคำรบหนึ่ง และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตย ครึ่งใบ” ปี ๒๕๒๑ โดยตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไม่ต้องมาจากการเลือก ^{๕ ๑๕๖}
ตั้ง

ภายใต้รัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” นี้เอง ที่เป็นช่องทาง ให้พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ผู้เป็นทหารโดยอาชีพ ขึ้นสู่ตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี ครองอำนาจอยู่ถึง ๘ ปี (๒๕๒๓-๒๕๓๑) และโดย กระแสเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมไทย ในช่วงการพัฒนา เศรษฐกิจที่ผ่านมา ซึ่งส่งเสริมผลักดันการลงทุนภาคเอกชน กลุ่มธุรกิจ การเงินขยายตัวเติบโตใหญ่กล้าแข็งและมีสายสัมพันธ์กับเศรษฐกิจโลก กว้างขวางขึ้น โดยลำดับ จึงสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในคณะรัฐบาล แม้

จะยังเป็นส่วนน้อยนิด แต่ก็มีความหมายความสำคัญอย่างสูงในฐานะ “ดรีมทีมเศรษฐกิจ” ซึ่งมีบทบาทโดยตรงต่อการกำหนดทิศทางของ เศรษฐกิจการเมืองไทย

เกือบจะในทันทีที่ได้โอกาสเข้ามีส่วนร่วมครองอำนาจรัฐบาล “ดรีมทีมเศรษฐกิจ” อันมี “ซาร์เศรษฐกิจ” บัญชู โรจนเสถียร รอง นายกรัฐมนตรีกับนายอานวย วีรวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นแกนนำก็ประกาศประเทศไทยเป็น “บรัษัทรวมไทย” หรือ Thailand Inc. ตามแบบอย่าง Japan Inc. ของญี่ปุ่น ส่อให้เห็นถึงทัศนคติท่าที และวัฒนธรรมความคิดอ่านในแบบฉบับของพ่อค้าวาณิชอย่างเต็มตัว^{๑๕๗} ซึ่งกลายมาเป็นความเชื่อความเข้าใจสืบทอดกันมาในแวดวงธุรกิจการเมืองไทยในระบอบรัฐสภาไทยจนถึงทุกวันนี้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ต้องไม่ลืมว่า โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของไทยกับญี่ปุ่นนั้นแตกต่างกันไกลอย่าง เทียบกันไม่ได้เลย เพราะในขณะที่สังคมการเมืองไทยพัฒนากันมาใน ทิศทางของการรวมศูนย์อำนาจ ดังที่บรรยายไว้ในตอนต้น แต่ในกรณี ของญี่ปุ่นเป็นไปในวิถีทางของการกระจายอำนาจ โดยมีระบบผู้นำสอง ระดับทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น และด้วยเหตุฉะนี้ จึงสามารถก่อตั้งและพัฒนาาระบบโรงเรียนและการศึกษาในส่วนของชุมชนท้องถิ่นอัน หลากหลายได้อย่างมั่นคง เป็นผลให้บรรดาผู้นำท้องถิ่นมีพลังและ บทบาทสำคัญในการริเริ่มเสริมสร้างพลังอำนาจและพัฒนาท้องถิ่นใน ด้านต่าง ๆ^{๑๕๘} ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ สถานะขีดความสามารถทางเทคโนโลยี ในขณะที่เศรษฐกิจการเมืองไทยพัฒนาอุตสาหกรรมโดยต้องอาศัยพึ่งพาเทคโนโลยีจากแหล่งทุนนิยมตะวันตกมาโดย ตลอด และไม่มีท่าทีหรือช่องทางที่จะสามารถพึ่งตัวเองได้ ส่วนในกรณีของ ญี่ปุ่น แม้จะสร้างอุตสาหกรรมโดยอาศัยวิธีการนำเข้าเทคโนโลยีสมัย ใหม่จากตะวันตกในช่วงแรก ๆ แต่ในที่สุด ก็ดำเนินนโยบายการพัฒนา

เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โดยทุ่มเทลงทุนการวิจัยและพัฒนาอย่างจริงจัง จนสามารถพึ่งตนเองและขึ้นสู่ฐานะมหาอำนาจอุตสาหกรรมทัดเทียมกับ ตะวันตกเป็นที่ประจักษ์กันอยู่ในทุกวันนี้^{๑๕๙}

ด้วยเหตุที่ขาดพื้นฐานของการกระจายอำนาจอันเป็นแรงถ่วงดุล ในระบบและกระบวนการกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์การพัฒนา และ เพราะจำกัดอยู่ในกรอบวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบลอกเลียนฟังก่อนค้นคว้า แค้นในหมู่ชนชั้นนำนี้เองที่เศรษฐกิจไทย จึงได้แต่มองเห็นเรื่องของเงิน ทุนเป็นคุณธรรมเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางในตัวของมันเอง เพียงเพื่อให้ ได้เสวยความมั่งคั่ง หรือที่เรียกกันในภาษาวิชาการอันผิวเผินว่า “การ จำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ”

ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าจะเปรียบเทียบไทยกับญี่ปุ่น ซึ่งเราอาศัยใช้ชื่อ เป็นแบบอย่างมาตั้งแต่ครั้งปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ ๕-๖^{๑๖๐} กัน ให้ถึงที่สุดแล้ว ข้อแตกต่างมูลฐานที่ไม่อาจมองข้ามกัน ก็คือ บริบททาง ภูมิรัฐศาสตร์และนิเวศ ในแง่นี้ไทยมีข้อได้เปรียบประการหนึ่งในฐานะที่ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเขตร้อน อันได้แก่ฐานทรัพยากรชีวภาพอัน อุดมสมบูรณ์ พร้อมด้วยวัฒนธรรมการเรียนรู้และการพึ่งตนเองของชุมชน ท้องถิ่น^{๑๖๑} ในขณะที่ญี่ปุ่นไม่ได้อยู่ในบริบทที่เอื้ออำนวยเช่นว่านี้ แต่แล้ว ชนชั้นนำไทยสมัยใหม่ ก็ไม่อาจมองเห็นคุณค่าความสำคัญในข้อได้ เปรียบเช่นว่านี้เอาเสียเลย โดยเฉพาะในแง่ของศักยภาพการพัฒนา อย่างยั่งยืนในอนาคต ดังที่นายสิปปนนที เกตุทัต ผู้ได้ชื่อว่าเป็นนัก วิทยาศาสตร์โดดเด่น ร่วมอยู่ในขณะรัฐบาลพลเอกเปรมเช่นกันในฐานะ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ทรรศนะอธิบายถึงวิสัยทัศน์การปฏิรูป การศึกษาและเทคโนโลยีไว้ดังนี้:

ความได้เปรียบของประเทศทั้งหลายในอนาคต จะมีใช้ขึ้นอยู่กับ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ แต่จะขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรมนุษย์และ

เทคโนโลยีเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างที่เห็นมาแล้วในกลุ่มประเทศ
อุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย ที่อาศัยการทุ่มเทด้านการพัฒนา
กำลังคน และการพัฒนาเทคโนโลยีเป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จ^{๑๖๒}

ในคณะรัฐบาลพลเอกเปรมจึงตกลึกประสานเสียงกลมกลืนกัน
เป็นอย่างดีระหว่าง นักเศรษฐศาสตร์ นักธนาคารการเงิน และนักวิทยา
ศาสตร์ ผู้ผันตัวเองมาแสดงบทบาทนักการศึกษา ตัวอย่าง “กลุ่ม
ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย” ที่ว่านี้ นอกจากญี่ปุ่น ก็ยังได้แก่
เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกง และสิงคโปร์ จึงเป็นอันว่า นอกเหนือไปจาก
แหล่งวัฒนธรรมจักรวรรดินิยมตะวันตก กับญี่ปุ่นแล้ว มาคราวนี้ได้ “ครู”
รุ่นใหม่ๆ ในเอเชียด้วยกันเพิ่มขึ้น ซึ่งต่างก็เริ่มต้นมาจากสถานะความ
เป็นประเทศกำลังพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และซึ่งเป็นที่มาของ
คำขวัญนโยบายใหม่ ที่เรียกว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบ
“ฝูงห่านบินตามกันไป” (Flying geese) อันเป็นคำวลีที่ยืมมาจาก
ธนาคารโลก แต่โดยสถานการณ์ที่เป็นจริงแล้ว ภายในประเทศอุตสาหกรรม
ทั้งหมดทั้งหลายเหล่านี้เอง กำลังตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจถดถอยมาตั้งแต่
กลางทศวรรษ ๒๕๑๐ หรือ ช่วงแผนพัฒนาฯ ที่ ๓ ของไทย (๒๕๑๖-
๒๕๒๐) ในขณะเดียวกันกับที่ปริมาณเงินลงทุนเพิ่มขึ้น จำเป็นต้อง
พยายามแสวงหาแหล่งลงทุนใหม่ๆ เพื่อชั่งชิงส่วนแบ่งตลาดในเวทีการ
แข่งขันการค้าโลก รวมทั้งในกระบวนการเดียวกันนั่นเอง ก็เพื่อเป็นการ
แผ่ขยายอำนาจอิทธิพลของบรรดาบริษัทข้ามชาติและตลาดทุนโลก
ออกสู่ทั่วโลก ดังที่กล่าวถึงไว้ข้างต้น^{๑๖๓} โดยนัยนี้เอง ไม่ว่าจะโดย
ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจอย่างไร หลักคิดและปฏิบัติของบรรดาชนชั้นนำไทย โดย
เฉพาะเหล่าขุนนางนักวิชาการ จึงไม่ต่างอะไรจากความเป็น “ปัญญาชน
นายหน้า” (Comprador intelligensia) ซึ่งทำบทบาทหน้าที่เผยแพร่
ปลูกฝังในหมู่เพื่อนร่วมชาติของตนเองให้เข้ากับหลักวิถีคิดแบบตะวันตก

ที่เอื้ออำนวยต่อการถ่ายโอนทรัพย์สินสมบัติความมั่งคั่งจากภายในสังคมของตนเองออกไปสู่สังคมโลกตะวันตก และในขณะเดียวกัน ก็พยายามบั่นทอนทำลายความเชื่อมั่นในเรื่องของการแสวงหาการพัฒนาทางเลือกที่ต่างออกมาจากกระแสอาณานิคมสมัยใหม่ เป็นความคิดความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติเสมือนหนึ่งเป็นเจ้าของอาณานิคมล่าเหยื่อในหมู่คนภายในชาติของตนเสียเอง^{๑๖๔}

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือโครงสร้างรวมศูนย์อำนาจอันแข็งกระด้าง เบ็ดเสร็จเด็ดขาด และวัฒนธรรมการศึกษาเรียนรู้แบบลอกเลียนพึงพาในแวดวงชนชั้นนำของประเทศ เหล่านี้ประกอบกันเป็นสมภูมิต่างกันที่มาของการกำหนดนโยบายการพัฒนาในแนวทางและยุทธศาสตร์ที่ก่อกรรมทำเข็ญให้กับประชาชนคนสำคัญและชุมชนท้องถิ่น รวมถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติอันทรงค่า สำหรับผลกระทบต่อความไม่เป็นธรรมและสูญเสีย โดยเฉพาะต่อฐานทรัพยากรและชุมชนท้องถิ่นอันเป็นต้นทุนชีวิตสังคม จะได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป ประเด็นอยู่ที่จะต้องชัดเจนในสมภูมิต่างกันของปัญหาการพัฒนาไม่สมดุล ซึ่งเริ่มกันมาตั้งแต่ยุค “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ และขยายวงทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับ ในยุคของ “ฉันทมิตรวชิร” และกระแสอำนาจอิทธิพลอันเกี่ยวรากลึกของทุนและเทคโนโลยีข้ามชาติ เหตุการณ์และสถานการณ์วิกฤตเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๐ เป็นเพียงผลอันเกิดแต่เหตุ ซึ่งเห็นสมควรนำมาลำดับความโดยสังเขปในที่นี้ พอให้เห็นความต่อเนื่องเป็นมาจากปัญหาเงื่อนไขทางโครงสร้างและวัฒนธรรม

ช่วง ๑๗ ปีเศษหลังความผันผวนทางการเมือง จากรัฐบาลพลเอกเปรมเดือนมีนาคม ๒๕๒๓ ถึงวิกฤตเศรษฐกิจการเงินเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๐ เรามีนายกรัฐมนตรี ๖ คน และคณะรัฐบาล ๑๐ ชุดด้วยกัน ไม่นับชุดพลเอก สุจินดา คราประยูร ซึ่งขึ้นครองอำนาจรัฐบาล

จากการก่อการ “รัฐประหารหลังยุค” เฉพาะสมัยพลเอกเปรมครองอำนาจ ต่อเนื่องกันถึงเกือบ ๘ ปีครึ่ง (มีนาคม ๒๕๒๓-สิงหาคม ๒๕๓๑) ถือได้ว่า เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเบิกโรงรับมือนโยบายกับสถานการณ์ท้าทาย ของกระแสนุเทคโนโลยีข้ามชาติดังกล่าวมาข้างต้น แม้จะเป็นช่วงเวลา ที่ดูห่างไกลจากเหตุการณ์วิกฤต ๒๕๔๐ แต่ก็บังเกิดผลเท่ากับเป็นการ ปูพื้นฐานความคิดและหลักนโยบายที่ตอกย้ำยึดมั่นถือมั่นในวัฒนธรรม ฟังพาแหล่งทุนเทคโนโลยีจากภายนอก ซึ่งระบบ “ทุนนิยมเทียม” ของ ไทยยึดถืออยู่แล้วเป็นทุนเดิม นั่นก็คือ ควบคู่กันไปกับการตั้งฉายาทาง เศรษฐกิจการเมืองของไทยให้ลดสถานะลงไปเป็นเพียง “บริษัทรวมไทย” “ดรีมทีมเศรษฐกิจ” ของรัฐบาลพลเอกเปรมก็ประกาศรณรงค์เชิญชวน บรรดาบรรษัทข้ามชาติให้เข้ามาลงทุน โดยอาศัยแรงจูงใจเรื่องแรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติราคาถูก อันถือเป็น “ข้อได้เปรียบ” สำหรับการ ลงทุนในประเทศไทย^{๑๖๕} จริงอยู่แก่นนำ “ดรีมทีมเศรษฐกิจ” ครอง ตำแหน่งอยู่ในคณะรัฐบาลพลเอกเปรมเพียงปีเศษ (มีนาคม ๒๕๒๓- มีนาคม ๒๕๒๔) แต่แนวโน้มที่ว่านี้ ก็ไม่ได้มีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง อะไร สะท้อนให้เห็นถึงว่าเป็นแนวความคิดที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะอยู่กับตัว บุคคล หากโดยพื้นฐานเป็นปัญหาวัฒนธรรมการเรียนรู้ในแวดวงชนชั้น นำโดยทั่วไป ภายในแวดวงขุนนางนักวิชาการ แก่นนำในทางความคิดอ่าน จริงๆ อยู่แล้วอยู่ที่สภาพพัฒนาฯ ภายใต้การนำของนายเสนาะ อุณากร ผู้ ครองตำแหน่งเลขาธิการต่อเนื่องกันถึง ๑๐ ปี (๒๕๒๓-๒๕๓๒) และ สืบทอดด้วยนายพิสิฎฐ์ ภัคเกษม (๒๕๓๒-๒๕๓๗) ผู้มีส่วนผลักดัน อย่างแข็งขันให้เศรษฐกิจไทยเป็น “เสือตัวที่ ๕” ในกลุ่มประเทศ อุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย^{๑๖๖}

ในท่ามกลางกระแสบรรษัทข้ามชาติกับตลาดทุนโลกอันร้อนแรง ที่ว่ามานี้เอง ที่สภาพพัฒนาฯ ภายใต้รัฐบาลพลเอกเปรมได้ริเริ่มผลักดัน

“โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ขึ้นเพื่อสนองนโยบายการพัฒนาไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่และพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เขตอุตสาหกรรมหนัก อุตสาหกรรมเบา พร้อมด้วยท่าเรือน้ำลึกที่ทันสมัยที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ในประการสำคัญ การพัฒนาโครงการนี้กระทำกันอย่างรีบเร่งถึงขนาดลงมือดำเนินการพัฒนาบางโครงการล่วงหน้าไปก่อนที่จะมีการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการพัฒนา และโดยมิได้สนใจศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมและนิเวศ ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพียงเพื่อช่วงชิงโอกาสของทางการค้าและการลงทุนเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากเป็นเพราะในช่วงครึ่งแรกของรัฐบาลพลเอกเปรมเกิดภาวะเศรษฐกิจการเงินฝืดเคือง อันเนื่องมาจากราคาน้ำมันโลกแพงขึ้น ราคาผลิตผลเกษตรตกต่ำลงและต้องแบกภาระหนี้สินต่างประเทศอย่างหนัก ถึงกับต้องลดค่าเงินบาทและเข้าโครงการปรับโครงสร้างของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกจึงซบเซาลงไปถึงกับต้องมีการทบทวนโครงการกันในปี ๒๕๒๙ แต่โชคดีที่ในปีก่อนหน้านั้น ญี่ปุ่นถูกกดดันให้เพิ่มค่าเงินเยนภายใต้ “ข้อตกลงพลาซ่า” เป็นเหตุให้การผลิตในประเทศมีต้นทุนสูงขึ้น จำเป็นต้องย้ายฐานลงทุนออกไปยังบรรดาประเทศกลุ่มอาเซียน (Association of Southeast Asian Nations-Asean) ซึ่งก็พ้องกับความต้องการการลงทุนจากต่างประเทศของรัฐบาลพลเอกเปรมอย่างเหมาะสมจะสามารถประกาศเป็นยุคใหม่ของการพัฒนาประเทศด้วยคำขวัญที่ว่า “โชติช่วงชัชวาลย์” และจริงๆ แล้ว การทุ่มเทลงทุนของญี่ปุ่นก็เป็นส่วนสำคัญช่วยให้เศรษฐกิจไทยได้หลุดพ้นจากภาวะฝืดเคือง เข้าสู่ช่วงของความเฟื่องฟูตลอดมาจนถึงจุดสิ้นสุดในปี ๒๕๔๐^{๑๖๗}

และแล้วจากนั้น ในท่ามกลางกระแสทุนนิยมญี่ปุ่น ซึ่งโน้มเอียง

ที่จะลงทุนเกินตัว เพื่อครอบครองตลาด รวมทั้งการเก็งกำไรอสังหาริมทรัพย์และตลาดหุ้นอยู่แล้ว^{๑๖๘} เศรษฐกิจการเมืองไทยในคราบของสัญญา “บริษัทรวมไทย” ก็ก้าวกระโดดอย่างรวดเร็วและฉับพลันทันใดเข้าสู่ “หลุมดำ” ในท่ามกลางกระแสคลื่นพายุเงินลงทุนจากภายนอก เริ่มด้วยนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ภายใต้รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (สิงหาคม ๒๕๓๑-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔) ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกระแสการก้าวขึ้นชื่อเก็งกำไรอสังหาริมทรัพย์ นโยบายการเปิดเสรีทางการค้าภายใต้รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน (มีนาคม ๒๕๓๔-เมษายน ๒๕๓๕ และมิถุนายน -กันยายน ๒๕๓๕) ซึ่งออกกฎหมายมากมายหลายฉบับที่อำนวยความสะดวกให้แก่วงการธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลดภาษีนำเข้ารถยนต์ ก่อให้เกิดความฟุ้งเฟ้อนิยมบริโภคสินค้านำเข้า แล้วก็ตามมาด้วยนโยบายการเปิดเสรีทางการเงิน ภายใต้รัฐบาลชวน หลีกภัย (กันยายน ๒๕๓๕-กรกฎาคม ๒๕๓๘) อนุญาตให้ธนาคารต่างประเทศเข้ามาเปิดสาขาและให้มีการปล่อยสินเชื่อวิเทศธนกิจ (Bangkok International Banking Facilities-BIBF) เพื่อให้ประเทศไทยได้เป็นศูนย์กลางการเงินภูมิภาค ทั้งหมดเหล่านี้ประกอบกันเป็นกระบวนการสืบเนื่องกันภายใต้การผลักดันชี้แนะของกลุ่มขุนนางนักวิชาการ โดยอาศัยใช้นโยบายดึงดูดเงินลงทุนเหล่านี้ ด้วยการคงอัตราดอกเบี้ยสูงและกำหนดค่าเงินบาทผูกติดไว้กับดอลลาร์สหรัฐเป็นการจูงใจ และประกันความเชื่อมั่นในหมู่นักลงทุนต่างประเทศ และในขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางให้ฝ่ายผู้กู้ไทยสามารถทำกำไรได้ดังตาม โดยปล่อยกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๑๕-๒๐ ในตลาดเงินของไทย^{๑๖๙}

ธุรกิจเก็งกำไรอย่างร้อนแรงและกว้างขวางในช่วงนี้ ไม่ว่าจะเป็นในด้านอสังหาริมทรัพย์ก็ดี หรือตลาดการเงินและการลงทุนตราสารหนี้ (Portfolio investment) ก็ดี ยังผลให้เกิดกลุ่มเศรษฐกิจและชนชั้น

กลางใหม่ รวมทั้งกลุ่มวิชาชีพรุ่นหนุ่มสาวจบปริญญาใหม่ๆ ที่พากันเข้าสู่แวดวงธุรกิจการเงินและหลักทรัพย์ ซึ่งให้เงินเดือนและผลตอบแทนสูงๆ เหนือกว่าแม้กระทั่งธนาคาร และซึ่งเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการการลงทุนและเคลื่อนย้ายเงินตราระหว่างประเทศ ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนแต่เป็นแรงกระตุ้นการบริโภคที่ฟุ่มเฟือย และการกู้หนี้ยืมสินในภาคเอกชนให้ยิ่งเพิ่มสูงขึ้นเป็นทวีคูณ กล่าวโดยเฉพาะถึงหนี้ต่างประเทศอันเป็นชนวนนำไปสู่ความล้มละลายหายหน้าในเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๐ ปรากฏว่าสูงเป็นประวัติการณ์ถึง ๘๙ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ในจำนวนนี้เป็นหนี้ภาคเอกชนถึงร้อยละ ๘๐ และเกือบครึ่งเป็นหนี้ระยะสั้นเพื่อการเก็งกำไร รวมเป็นสัดส่วนหนี้ต่างประเทศถึงร้อยละ ๒๐ ของผลผลิตมวลรวมของชาติ ที่สำคัญก็คือ การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดจากการค้ากับต่างประเทศสูงขึ้นอย่างน่าตกใจ อันเนื่องมาจากภาวะชะงักงันของการส่งออกตกลงไปเป็นศูนย์ในปี ๒๕๓๙ เมื่อเทียบกับอัตราการเติบโตถึงร้อยละ ๒๑-๒๔ ในช่วงสองปีก่อนหน้านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพราะเงินลงทุนมหาศาลที่ลั่งไหลเข้าประเทศ ต้องถูกปลุกปั่นทุ่มเทไปในเรื่องของการเก็งกำไร ทั้งในด้านธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่มีการปั่นราคา กัน และในด้านตลาดการชำระเงินตรา โดยอาศัยการกู้จากกองทุนเก็งกำไรฉาบฉวยระยะสั้น แทนที่จะนำไปใช้ลงทุนในภาคเศรษฐกิจจริง^{๑๗๐}

ในสภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ที่ต้องอิงอาศัยเงินทุนต่างประเทศเป็นสรณะเช่นนี้ เป็นที่ชัดเจนว่า ชะตากรรมของประเทศชาติย่อมต้องแขวนไว้กับการคาดคะเนและความต้องการอันผันผวนของบรรดานักลงทุนเก็งกำไรต่างชาติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ในช่วงปี ๒๕๓๙ และ ๒๕๔๐ นั้นเอง ค่าเงินดอลลาร์แข็งตัวขึ้นโดยลำดับ ซึ่งหมายถึงมูลค่าราคาสินค้าส่งออกของไทยสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว เนื่องจากค่าเงินบาทผูกติดไว้กับเงินดอลลาร์สหรัฐ ดังกล่าวแล้ว ทั้งหมดนี้เป็นแรงกระตุ้นให้เหล่า

นักลงทุนตราสารหนี้พากันขายหุ้นของตนเพื่อเคลื่อนย้ายเงินลงทุนและเงินฝากออกอย่างรวดเร็ว คิดเป็นมูลค่าถึงราว ๒๔ พันล้านดอลลาร์ ผลที่ตามมาก็คือ มูลค่าราคาหุ้นในท้องตลาดตกต่ำลงไปถึงราวร้อยละ ๖๕ บรรดาบริษัทหลักทรัพย์พากันขาดทุนถึงขั้นล้มละลายกันระเนระนาด และในช่วงจังหวะนี้เองที่เปิดช่องทางให้พวกนักลงทุนเก็งกำไรอย่างเช่น จอร์จ โซรอส (George Soros) แห่งกองทุนควอนตัม (Quantum Fund) เข้ามาจู่โจมทำการกว้านซื้อขายเงินบาท-ดอลลาร์เพื่อทำกำไร โดยเก็งว่าเงินบาทจะต้องลดค่าในที่สุด ซึ่งก็มีส่วนถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงในขณะนั้น หากแต่ว่ารัฐบาลไทยทั้ง ๓ ชุด (รัฐบาลชวน ๑ กันยายน ๒๕๓๕-กรกฎาคม ๒๕๓๘ รัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา กรกฎาคม ๒๕๓๘-พฤศจิกายน ๒๕๓๙ และรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ พฤศจิกายน ๒๕๓๙-พฤศจิกายน ๒๕๔๐) ต่างยืนหยัดที่จะตรึงค่าเงินบาทผูกติดอยู่กับดอลลาร์สหรัฐ ทั้งที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศได้เคยแนะนำให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายอัตราแลกเปลี่ยนไว้ตั้งแต่สมัยรัฐบาลชวน ๑ แต่ก็ยังมาเตือนเร่งเร้าให้รัฐบาลไทยลดค่าเงินบาทอีกในเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๐ ส่วนทางด้านธนาคารแห่งประเทศไทย ครั้นเมื่อค่าเงินบาทถูกโจมตีรุนแรงขึ้นตอนต้นปี ๒๕๔๐ ก็ตัดสินใจทุ่มเงินทุนสำรองต่อสู้ป้องกันค่าเงินบาทจนถึงขั้นเงินทุนสำรองร่อยหรอลดฮวบลงไปจาก ๓๘.๖๕ พันล้านดอลลาร์ เหลือเงินทุนสำรองสุทธิเพียงราว ๕-๗ พันล้านดอลลาร์และยังลดลงไปอีกในช่วงสองวันก่อนหน้ารัฐบาลพลเอกชวลิตตัดสินใจประกาศลอยตัวค่าเงินบาท ๒ กรกฎาคม ๒๕๔๐ ยังผลให้ค่าเงินบาทตกดิ่งลงไปจาก ๒๕.๖ บาทต่อดอลลาร์ถึงระดับ ๕๗ บาทต่อดอลลาร์ แล้วจึงลาออกไปในเดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกันนั้น หลังจากที่ได้ออกหนังสือแสดงเจตจำนง (Letter of Intent-LOI) เป็นฉบับแรกไปยัง นายมิเชล กองเตสซู (Michael

Camdessus) กรรมการผู้จัดการกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ขอ
เข้าโครงการเงินกู้เฉพาะเมื่อมีการเบิกถอนเงินกู้ (Stand-by Arrange-
ment) ในวงเงินกู้ราว ๔ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อดำเนินการตาม
นโยบายปรับโครงสร้างภาคการเงิน และลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด
รวมทั้งมาตรการอื่นๆ ที่จำเป็นเพื่อฟื้นความเชื่อมั่นของตลาด ตามที่จะ
ได้ปรึกษาหารือกับกรรมการผู้จัดการกองทุนฯ ต่อไป^{๑๗๑} ซึ่งหมายถึงว่า
นโยบายและมาตรการเศรษฐกิจการเงินของรัฐบาลไทย จะต้องอยู่ในการ
กำกับดูแลของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ภายใต้เจตนาธรรมณ์ “ฉันท-
มติวอชิงตัน” ดังที่กล่าวข้างต้น

นอกเหนือไปจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศแล้ว ก็ยังมีกร
สนับสนุนเงินกู้จากรัฐบาลญี่ปุ่น ๔ พันล้านดอลลาร์ ร่วมกับธนาคารกลาง
ออสเตรเลีย จีน ไทย และสิงคโปร์ แห่งละ ๑ พันล้านดอลลาร์ ธนาคาร
กลางอินโดนีเซีย สาธารณรัฐเกาหลี และบรูไน แห่งละ ๕๐๐ ล้านดอลลาร์
ธนาคารโลก ๑.๕ พันล้านดอลลาร์ และธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย ๑.๒
พันล้านดอลลาร์ รวมกับวงเงินที่ได้รับอนุมัติจากกองทุนการเงินระหว่าง
ประเทศ ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือทางการเงินทั้งสิ้น ๑๗.๒ พัน
ล้านดอลลาร์สหรัฐ^{๑๗๒} จึงเป็นอันว่า ความพ้อฝันที่จะยกฐานะประเทศ
ไทยให้เป็นศูนย์กลางทางการเงินของภูมิภาคสมัยรัฐบาลชวน ๑ ก็ต้อง
อันตรธานไปในที่สุด

แต่แล้วโดยวิถีทางประชาธิปไตยแบบไทยๆ ผู้นำรัฐบาลชวน ๑
ซึ่งเดินนโยบายเปิดเสรีวิเทศธนกิจ อันเป็นต้นเหตุของความวิบัติหายนะ
ทางการเงินของประเทศ ก็หวนกลับขึ้นสู่อำนาจจัดตั้งรัฐบาลชวน ๒ อีก
วาระหนึ่ง โดยมี “ตรีมิตรเศรษฐกิจ” ชุดเดียวกันกับรัฐบาลชวน ๑ ภาย
ใต้การนำของนายศุภชัย พานิชภักดิ์ ในฐานะรองนายกรัฐมนตรี ฝ่าย
เศรษฐกิจกับนายธารินทร์ นิมมานเหมินทร์ รัฐมนตรีคลัง นับว่าเพื่อเข้า

มากู้สถานการณ์แก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจการเงินที่อุบัติขึ้นในช่วง
สองรัฐบาลบริหารกับรัฐบาลพลเอกชวลิต^{๑๗๓} ทั้งที่จริง ๆ แล้ว สมมุติฐาน
ของปัญหาได้ปะทุขึ้นเป็นกระบวนการพัฒนาการสืบเนื่องกันมาโดยลำดับ
ตั้งแต่รัฐบาลพลเอกเปรมสู่รัฐบาลพลเอกชาติชาย รัฐบาลอานันท์ และ
รัฐบาลชวน ๑ แล้วเศรษฐกิจฟองสบู่จึงมาระเบิดขึ้นในช่วง ๒ ปีเศษ
ของรัฐบาลบริหาร กับรัฐบาลพลเอกชวลิต ดังที่ได้สรุปลำดับความเป็น
มาข้างต้น ความเข้าใจชัดเจนในประเด็นข้อนี้ นับเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง
หาไม่แล้ว เราก็คงไม่มีวันได้เข้าถึงแก่นของปัญหารากฐานและสู่ทางปฏิรูป
แก้ไขกันได้อย่างแท้จริง

ในทันทีที่ขึ้นสู่อำนาจ รัฐบาลชวน ๒ ก็ออกหนังสือแสดงเจตจำนง
ฉบับที่ ๒ (๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๐) เป็นการยืนยันถึง “ความตั้งใจ
แน่วแน่ (ของคณะผู้บริหารเศรษฐกิจชุดใหม่) ที่จะดำเนินมาตรการเพิ่ม
เติมให้แผนฟื้นฟูเศรษฐกิจมีความเข้มงวดน่าเชื่อถือมากขึ้น...(และ) ใน
ระยะต่อไป รัฐบาลชุดใหม่มีเจตนารมณ์ที่จะดำเนินมาตรการต่าง ๆ ให้
แล้วเสร็จโดยเร็ว”^{๑๗๔} แล้วก็ด้วย “ความตั้งใจแน่วแน่” ที่ว่านี้ ภายใน
ชั่วระยะเวลาเพียง ๒ ปีแรกของกระบวนการฟื้นฟูเศรษฐกิจภายใต้ “โครงการ
ปรับโครงสร้าง” จึงสามารถดำเนินการบังคับใช้มาตรการต่าง ๆ อย่าง
ครบถ้วนสมบูรณ์ตามเกณฑ์เงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ
โดยการออกหนังสือแสดงเจตจำนงเพิ่มเติมอีก ๖ ฉบับ รวมเบ็ดเสร็จ ๘
ฉบับ และโดยรวบรัดการตราบังคับใช้กฎหมายอันอื้อฉาว ๑๑ ฉบับ ซึ่ง
เอื้ออำนวยต่อการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว
และการฟ้องร้องคดีล้มละลาย และซึ่งล้วนแต่เป็นไปเพื่อสนองความ
ต้องการและผลประโยชน์ของบรรดาบริษัทข้ามชาติเป็นสำคัญ อันถือ
เป็นภาระหน้าที่โดยตรงของกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่จะต้อง
จัดการดูแลอยู่แล้วตามเจตนารมณ์ “ฉันทมติอวชิงตัน” ดังกล่าวข้างต้น

แล้วเกณฑ์เงื่อนไขที่ว่านี้ก็ตามมาด้วย “มาตรการสำคัญยิ่งในแผนปฏิบัติการ (ฟื้นฟูเศรษฐกิจการเงิน)” รวม ๖ ประการใหญ่ๆ คือ การปฏิรูประบบสถาบันการเงินภายในประเทศ การปฏิรูปด้านการคลังเพื่อให้เกิดดุลยภาพ การดำเนินมาตรการภาษี โดยเฉพาะการขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิตบางประเภท การรักษาระดับรายจ่ายของรัฐให้สอดคล้องกับความสามารถในการจัดหารายได้และปล่อยให้ราคาสาธารณูปโภคลอยตัวตามต้นทุนที่แท้จริง การให้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนเป็นระบบลอยตัวโดยมีการจัดการ (Managed float) และนโยบายการเงินที่เข้มงวด^{๑๗๔}

เกณฑ์เงื่อนไขและมาตรการ “การปรับโครงสร้าง” ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ นัยว่าเป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาโครงสร้างวิกฤตทางเศรษฐกิจมหภาค ซึ่งจริงๆ ดังที่เราได้เห็นกันมาแล้ว เกณฑ์เงื่อนไขอย่างเช่น การเปิดเสรีทางการเงิน ก็คือ เหตุปัจจัยก่อให้เกิดวิกฤต นั่นเอง แต่ในประการสำคัญ ที่พึงต้องตระหนักกันไว้ให้จงหนัก ก็คือ การกำหนดเกณฑ์เงื่อนไขครอบคลุมไปถึงการตัดสินใจในนโยบายเศรษฐกิจการเงินกันอย่างกว้างขวางเช่นนี้ ย่อมยังผลเท่ากับเป็นการจําานฐานะอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจต่อพลังอำนาจและผลประโยชน์ภายนอก รวมทั้งเป็นการบั่นทอนทำลายเจตนารมณ์ประชาธิปไตยแล้วยิ่งไปกว่านั้น เงื่อนไขบางอย่างไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และบางอย่างก็ไม่ได้เกี่ยวกับปัญหาจริงๆ ที่กำลังเกิดขึ้นด้วย^{๑๗๖}

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การจําานสิทธิอธิปไตยดังกล่าวนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อชนบั่นทอนและสูญเสียอย่างกว้างใหญ่ไพศาลต่อสาธารณชนคนไทย โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส จากการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่มและการตัดทอนรายจ่ายบริการสังคมอย่างเช่นการศึกษา และสาธารณสุข และทั้งผลกระทบต่อภาคธุรกิจการเงินจากมาตรการปฏิรูประบบ

สถาบันการเงิน ซึ่งนำไปสู่นโยบายการปิดบริษัทเงินทุน ๕๖ แห่งที่ถูก
ระงับกิจการในช่วงรัฐบาลพลเอกชวลิตเป็นการชั่วคราว ระหว่างรอคอย
ให้รัฐบาลแก้ปัญหาเพื่อเปิดกิจการใหม่ ผลจากการปิดถาวรบริษัทเงิน
ทุนเหล่านี้ลุกลามไปถึงธนาคารและบริษัทเงินทุนตลอดจนธุรกิจอื่น ๆ ถึง
กับต้องปิดกิจการลงอีกเป็นจำนวนมาก^{๑๗๗} ปัญหาและผลกระทบร้าย
แรงต่าง ๆ ที่ว่ามานี้ จากแ่งมุมของรัฐบาลและขุนนางนักวิชาการไทย มัก
จะถูกตอกย้ำอยู่เสมอว่า เป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ผิดกันกับในกรณี
ของมาเลเซีย ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านใกล้ชิดกันนี้เอง ได้ผู้นำอย่างเช่นนายก
รัฐมนตรีมหาธีร์ โมหะหมัด (Mahathir bin Mohammad) กลับ
ดำเนินนโยบายสวนทางกองทุนการเงินระหว่างประเทศด้วยการคงอัตรา
ดอกเบี้ยต่ำและสกัดกั้นการไหลออกอย่างรวดเร็วของเงินเกินกำไร ปัญหา
วิกฤตเศรษฐกิจการเงิน จึงเป็นไปเพียงชั่วคราว และไม่ถล่มถลายเช่นใน
กรณีของผู้นำไทย^{๑๗๘}

ความผิดแผกแตกต่างและห่างชั้นระหว่างผู้นำสองประเทศ ยัง
สะท้อนให้เห็นกันได้ชัดเจนจากผลลัพธ์ของนโยบายแบบไทย ๆ ที่เดิน
ตามเกณฑ์มาตรฐานกองทุนการเงินระหว่างประเทศกับนโยบายที่เป็น
อิสระของมาเลเซีย กล่าวคือ ในขณะที่ในกรณีของมาเลเซีย (รวมถึง
สาธารณรัฐเกาหลี) ไม่จำเป็นต้องมีการปิดธนาคารและสถาบันการเงิน
โดยรัฐบาลเข้าไปจัดการปรับโครงสร้างสถาบันการเงินและบริษัทธุรกิจ
เสียเองอย่างแข็งขัน แต่ในกรณีของประเทศไทย รัฐบาลชวน ๒ ลงมือ
จัดการปิดสถาบันการเงินอย่างถาวรส่งผลกระทบต่อลูกกลามออกไปอย่าง
รุนแรงและกว้างขวางดังกล่าวข้างต้น แล้วยังนำเอาสินทรัพย์ทั้งหมด
ของบรรดาสถาบันการเงินเหล่านั้นโอนไปยัง “องค์การเพื่อการปฏิรูป
ระบบสถาบันการเงิน” (ปรส.) เพื่อทำการประมูลขาย โดยไม่ต้องมีการ
แยกหนี้ดีหนี้เสีย ดังที่ได้เคยมีการดำริไว้ในช่วงของรัฐบาลพลเอกชวลิต

เพื่อที่จะได้มีการควมรวบรวมสถาบันการเงินให้มีความเข้มแข็งขึ้น แล้วในกระบวนการดำเนินงานประมวลขายสินทรัพย์สถาบันการเงินอย่างชนิดเหวี่ยงแหเหล่านี้ ก็ยังต้องอาศัยว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาต่างชาติเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลประโยชน์เกาะเกี่ยวอยู่กับกองทุนเก็งกำไรที่พากันเข้ามาโจมตีค่าเงินบาทจนถึงจุดวิกฤต ดังที่กล่าวมาแล้ว ผลที่ตามมาก็คือ สินทรัพย์ที่นำออกมาประมวลขายส่วนใหญ่ที่เตี้ยตกอยู่ในมือของบรรดาบริษัทต่างชาติกลุ่มเดียวกันนี้เอง ส่อให้เห็นเป็นอย่างดีถึงการขาดความสุจริตโปร่งใส และการทุจริตคอร์รัปชัน ในแวดวงของบรรษัทข้ามชาติซึ่งอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์เติบโตขึ้นมาภายใต้กระแส “ฉันทมิตรอสังขัต”^{๑๗๙}

จะอย่างไรก็ตาม เป้าหมายใหญ่ของโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจตลาดเสรียุคทุนและเทคโนโลยีข้ามชาติ มิได้จำกัดอยู่แต่เพียงเรื่องของการฉกฉวยผลประโยชน์เงินทองจากเหตุการณ์วิกฤตทางเศรษฐกิจการเงินเป็นครั้งเป็นคราวไปเท่านั้น หากมุ่งเพื่ออำนาจครอบครองครอบงำอย่างเป็นระบบ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐมนตรีช่วยคลั่งกับผู้แทนสำนักงานการค้าของสหรัฐอเมริกาเดินทางมาเข้าพบรัฐมนตรีคลังของไทย เพื่อเปิดการหารือเกี่ยวกับการเปิดเสรีทางการเงินของไทย นับว่าเพื่อเป็นลู่ทางนำไปสู่การเปิดตลาดการเงินในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อส่งเสริมความแข็งแกร่งให้กับระบบการเงินของโลก และในขณะเดียวกันประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคก็จะได้รับประโยชน์จากบริการและความเชี่ยวชาญของสหรัฐฯ เป็นการตอบแทน ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ข้อเสนอที่ว่านี้ เป็นเรื่องสอดคล้องเป็นอย่างดีกับความคิดนโยบายของรัฐบาลชวน ๒ อยู่แล้วที่ต้องการจะผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางตลาดการเงินของภูมิภาค แต่นั่นก็หมายถึงว่า จะเป็นแรงกดดันให้บรรดาสถาบันการเงินภาคเอกชนทั้งของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านจำต้องพึงพาต่างชาติยิ่ง ๆ

ชั้นเป็นลำดับ^{๑๙๐} ซึ่งก็มีใช่เป็นสิ่งที่ขาดอย่างเช่นมาเลเซีย จะพึงปรารถนา
ดังที่ได้แสดงออกชัดเจนในช่วงวิกฤต ปี ๒๕๔๐

ในขณะที่เดียวกัน เป้าหมายเพื่ออำนาจครอบครองครอบงำ ก็ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในด้านตลาดการเงินเท่านั้น หากแต่เป็นไปอย่างเบ็ดเสร็จ
ครอบคลุมตลอดไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยเฉพาะในภูมิภาค
ฐานทรัพยากรเขตร้อนโลกที่สาม ซึ่งจะเป็นเป้าหมายอันดับต่อไปในยุค
พัฒนาการก้าวหน้าจากทุนเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารไปสู่เทคโนโลยีชีวภาพ
อันเป็นปรากฏการณ์ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและนิเวศของ
ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นประเด็นที่จะหยิบยกขึ้นมาศึกษาวิเคราะห์กันในบท
ต่อไป

บันทึกท้ายบท

^๑พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๘๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, หน้า ๓๗๐.

^๒กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.๖ ศ. ๑/๑ คำชี้แจงของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการต่อที่ประชุมอุปราช และสมุหเทศภิบาล พ.ศ. ๒๔๖๒.

^๓คัดแปลจาก Doug Henwood, "The Free Flow of Money," *Third World Resurgence*, Issue No. 99, 1998, p. 17.

^๔คัดแปลจาก Joseph E. Stiglitz, *The Nation*, December 12, 2002, p. 5A.

^๕โปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, "เงื่อนไขพัฒนาธรรมในกระแสการเปลี่ยนแปลง", ใน *ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิทยทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓-๔๘.

^๖บทที่ ๒, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘.

^๗Ian Brown, *The Elite and The Economy in Siam c.1890-1920*, (Oxford University Press, 1988), pp. 2-7.

^๘บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒, ๓, ๔ และ ๑๓.

^๙Paul Harrison, *Inside The Third World*, (Penguin Books, 1981), pp. 21-31;

E. O. Wilson, ed., *Biodiversity*, (Washington D.C.: National Academy Press, 1988), p. 8, 60.

สมศักดิ์ สุขวงศ์, "ป่าเขตร้อน" *สารคดี* ฉบับ ๙ ปีที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ หน้า ๘๖-๘๘.

อรรถรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, *ป่าเขตร้อน*, พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๕), หน้า ๔-๑๒.

^{๑๐}Paul Harrison, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน

อรรถรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๘๑-๙๔.

^{๑๑}โปรดดูบทที่ ๓ ตอน ๓.๓ ว่าด้วย "เส้นทางเศรษฐกิจเสรีนิยม".

^{๑๒} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๑๓} Karl Polanyi, *The Great Transformation: The political and economic origins of our time*, (Boston: Beacon Press, 1975), p. 157.

^{๑๔} คัดแปลจาก Karl Polanyi, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๕๙. ตัวเอนเน้นและความในวงเล็บ โดยผู้เขียนเอง คำวลี “สังคมที่มีชีวิตโดยรวม” แปลจาก “organic society”

Mike Davis, *Late Victorian Holocaust : El Nino Famines and The Making of The Third World*, (London-New York: Verso 2001), pp. 9-11.

^{๑๕} เลสเตอร์ อาร์ บราวน์, *สภาวะโลกวิฤต* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ, ๒๕๓๒) พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์ แปลจาก Lester R. Brown and Linda Stark, ed., *State of The World*, (A World Watch Institute Report, 1985) โดย วิศิษฐ์ วัจนวิญญู และวราพร สุรวดี, บรรณาธิการแปล, หน้า ๑๙-๒๙.

^{๑๖} เลสเตอร์ อาร์ บราวน์, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

Mike Davis, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔, หน้า ๖-๑๑, ๒๗๐-๒๗๓ และ ๒๗๙-๒๘๕.

^{๑๗} คัดแปลจาก Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓, หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

Mike Davis, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๑๘} Mike Davis, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

^{๑๙} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๘๘-๒๙๒ และ ๓๐๒-๓๑๐ โปรดดูประกอบบทที่ ๓ ตอน ๓.๒.๒ ว่าด้วย “ปฏิรูปการเมืองภายใต้กระแสตลาดเสรี”

^{๒๐} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๙๒-๓๐๑.

^{๒๑} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๓๐๒-๓๐๓;

Paul Harrison, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙, หน้า ๕๒-๕๔, ๓๐๓-๓๐๘ และ ๓๒๒-๓๒๗;

Eric Hobsbaum, *The Age of Extremes : A History of The World, 1914-1991*, (New York: Vintage Books, 1996), pp. 202-203. ซึ่งให้แง่มุมในการวิเคราะห์ถึงว่า ประวัติศาสตร์ผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงโลกที่สามศตวรรษนี้ ก็คือ ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำกลุ่มน้อย

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ ปรมาจารย์อังกฤษให้ข้อคิดข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า ระบบการศึกษา ไม่ใช่สิ่งที่เป็นกลาง หากแฝงไว้ด้วยมูลจูงใจทางการเมืองอยู่ด้วยเสมอ เพื่อส่งเสริมกำลังฐานะของชนบางกลุ่มเหนือชนกลุ่มอื่นๆ มูลจูงใจที่ว่านี้ จะเป็นตัวกำหนดลงไปว่า จะสอนวิชาอะไร ให้ความรู้เรื่องอะไร ตลอดจนกำหนดถึงว่า นักเรียนควรจะได้รับ การถ่ายทอดอุปนิสัยใจคอเช่นใด (Bertrand Russell, *Principles of Social Reconstruction*, (George Allen & Unwin Ltd., 1954), p. 103. อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาของไทย* (โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒.

^{๒๒} Paul Harrison, แหล่งอ้างเดียวกัน. ถึงกับตั้งชื่อบทวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาการศึกษาของโลกที่สามว่า “เครื่องจักรกลความแปลกแยก: (กลุ่มชน) ผู้ไร้การศึกษาและผู้ได้รับการศึกษาที่ผิด” (*Alienation Machine: The Uneducated and The Miseducated*) หน้า ๓๐๓-๓๒๗;

Eric Hobsbaum, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๓๕๒-๓๕๔.

^{๒๓} บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๗-๘๐.

^{๒๔} Paul Harrison, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙, หน้า ๓๕๒-๓๕๖ และ ๓๖๓-๓๖๕.

Eric Hobsbaum, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑, หน้า ๔๐๓-๔๐๕ และ ๔๒๒-๔๒๔.

^{๒๕} บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๘-๘๕.

^{๒๖} Paul Harrison, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙, หน้า ๓๕๖-๓๕๘.

Chakravarthi Raghavan, “Role of Multilateral Organization in the Globalization Process”, *Third World Economics*, Issue 28, 1-5 January 1996, pp. 9-10.

^{๒๗} Edward S. Herman, “Immiseration & Human Rights”, *Third World Resurgence*, No. 58, January 1995, p. 41. อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *สิทธิมนุษยชน: เส้นทางสู่สันติประชาธรรม*, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๑๘.

โปรดดูประกอบ บทที่ ๒, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗-๒๔.

^{๒๘}Karl Polanyi, Francis Fukuyama, Amartya Sen และ Geoff Hodgson อ้างถึงในบทที่ ๓, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๑, ๔๒, ๔๓ และ ๔๔ ตามลำดับ.

Geoff Hodgson, *The Democratic Economy: A New Look of Planning, Markets and Power*, (1984) อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก: “แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง” นำเสนอในการสัมมนาวิชาการ ๒๕๒๙ เรื่อง “ทิศทางเศรษฐกิจไทยในศตวรรษหน้า” คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๓-๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙.

^{๒๙}บทที่ ๒ ตอน ๒.๓ ว่าด้วย “สิทธิกับมิตินิยมรับผิดชอบ”.

James Robertson, *Future Wealth: A New Economics for the 21st Century*, (Cassell Publishers Limited, 1990), pp. ix-xi, 26-28.

^{๓๐}บทที่ ๒ ตอน ๒.๑ ว่าด้วย “ธรรมชาติสิทธิ และเกณฑ์วินิจฉัยพัฒนาการ”.

^{๓๑}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๗-๔๔.

^{๓๒}Darrell A. Posey, *Traditional Resource Rights: International Instruments for Protection and Compensation for Indigenous Peoples and Local Communities*, IUCN-The World Conservation Union, 1996, pp. 28-35 อ้างถึงใน Saneh Chamarik “Community Rights : A Global Perspective” ปรากฏหน้าในการประชุม III MMSEA (Montane Mainland Southeast Asia) Conference, ยูนนาน ๒๕-๒๘ สิงหาคม ค.ศ. ๒๐๐๒ Xu Jianchu and Stephen Mikesell, ed, *Landscape of Diversity : Indigenous Knowledge, Sustainable Livelihoods and Resource Governance in Montane Mainland Southeast Asia*, Kunming, Yunnan, Science and Technology Press, 2003, pp. 42-44.

^{๓๓}“The Copenhagen Alternative Declaration”, *Third world Resurgence*, No. 56, April 1995, pp. 19-21. อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก, *สิทธิมนุษยชน: เส้นทางสู่สันติประชาธรรม*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๗ หน้า ๔๐-๔๑.

^{๓๔}*Bangkok Post*, December 14, 2003, p. 1. ล่าสุด ในประชุมเชิงปฏิบัติการระหว่างประเทศ เรื่อง ความแปรปรวนรุนแรงของภูมิอากาศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแปซิฟิกใต้ และตะวันตก ที่เมลเบิร์น ออสเตรเลีย ได้ข้อ

สรุปถึงแนวโน้มที่ฝนแล้ง และความร้อน จะขยายอาณาบริเวณกว้างขวางออกไปยิ่ง ๆ ขึ้น และที่รุนแรงที่สุด ก็จะต้องอยู่ในอาณาบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหมู่เกาะแปซิฟิก (Report on The Third APN Workshop on Climate Extremes Melbourne, Australia, 18-20 April 2001, <http://www.bom.gov.au>)

^{๓๕}เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์, “แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน *ประวัติศาสตร์และการเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๑๙๐-๑๙๗, ๒๐๒ และ ๒๐๙-๒๑๐

David K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn*, (Bangkok: Thai Wattana Panich, B.E. 2512), pp. 42-62.

ทั้ง ๒ แห่ง อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๒-๘๒.

^{๓๖}ข้อสังเกตเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับสัมพันธภาพอำนาจและวัฒนธรรม ๓ ระดับ ที่ว่านี้ ดูจะพ้องเป็นอย่างดีกับแนวการวิเคราะห์ใน Oliver P. Richmond, “States of sovereignty, sovereign states, and ethnic claims for international status”, *Review of International Studies*, Vol. 28, 2002, pp. 381-402. ซึ่งจัดแบ่งระบบระหว่างประเทศในสภาวะการณ์โลกหลังสงครามเย็นไว้เป็น ๓ ระดับ ทำนองเดียวกันจากแง่มุมของประชาคมชาติพันธุ์ กล่าวคือ ระดับประชาสังคมพื้นบ้าน ระดับรัฐประชาชาติ และระดับประชาสังคมโลก ข้อแตกต่างมีเพียงว่า สำหรับบทศึกษา “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ สัมพันธภาพ ๓ ระดับไม่ใช่ปรากฏการณ์แปลกใหม่อะไร หากแต่ได้ก่อตัวขึ้นมาแล้วตั้งแต่ยุคจักรวรรดินิยม หรือโลกาภิวัตน์คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ข้อที่เห็นพ้องต้องกันน่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ เป็นการให้การยอมรับในเอกลักษณ์และสถานะอันชอบธรรมของประชาคมชาติพันธุ์ ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึง “ชุมชนคนพื้นถิ่น” ในฐานะส่วนหนึ่งของประชาคมโลก

^{๓๗}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗-๕๒.

^{๓๘}บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๙-๔๑.

^{๓๙}Charles F. Keyes, *Thailand: Buddhist Kingdom as Modern State*, (Westview Press Inc., 1989), Editions Duang Kamol pp. 44-45.

^{๔๐}Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geobody of a Nation*, (University of Hawaii Press, Chaingmai, Silkworm Books edition, 1994), pp. 143-150, 164-174.

Fadzilah Majid Cooke, "Maps and Counter-maps: Globalized Imaginings and Local Realities of Sarawak's Plantation Agriculture", *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 34(2), June 2003, pp. 265-267, 274-276.

^{๔๑}Oliver P. Richmond อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖ หน้า ๓๘๑-๓๘๓ และ ๓๙๗-๓๙๙ กระแสการเรียกร้องสิทธิอธิปไตยและการกำหนดใจตนเองมีเป็นจำนวนมากที่เป็นไปในลักษณะของขบวนการแยกตัวเข้ากับอีกรัฐหนึ่งหรือแบ่งแยกดินแดนตั้งตนเป็นรัฐอิสระขึ้นเพื่อปกป้องความมั่นคงปลอดภัยของตนเองซึ่งก็มีทั้งกรณีประสบและไม่ประสบความสำเร็จ แต่สำหรับบทศึกษา "สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล" นี้ คงจำกัดเฉพาะชุมชนในฐานะเป็นองค์ประกอบของรัฐระดับรากหญ้า เพราะฉะนั้น จึงหมายรวมถึงทั้งชุมชนชาติพันธุ์ และชุมชนฐานทรัพยากรโดยทั่วไป ตามที่คาร์ล โปลานยี เรียกกรวมๆ กันไปว่า "ชุมชนคนพื้นถิ่น" (บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔ และ ๑๗) ซึ่งยังคงดำรงอัตลักษณ์ของตนเอง ภายใต้อารบอบรวมศูนย์อำนาจในช่วงกว่าศตวรรษที่ผ่านมา.

^{๔๒}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑-๑๓ และ ๔๖-๔๗.

^{๔๓}Suehiro Akira, *Capital Accumulation in Thailand 1855-1985*, (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies, 1989), p.16.

^{๔๔}บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๐.

^{๔๕}Suehiro Akira, อ่างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๔ หน้า ๑๖-๒๑.

James C. Ingram, *Economic Change in Thailand 1850-1970*, (Stanford: Stanford University Press, 1971), pp. 33-35.

^{๔๖}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๕-๕๐.

^{๔๗}Suehiro Akira, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๔.

James C. Ingram, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๖.

Virginia Thompson, *Thailand : The New Siam*, (New York: Paragon Book Reprint Corporation, 1967), pp. 158-160, 221-223.

David K. Wyatt, "Introduction" ใน Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam*, Reprint Volume One, (London-New York: Oxford University Press, 1969), pp. v-xiii.

^{๔๘}Suehiro Akira และ James C. Ingram, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

Thongchai Winichakul, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๐ หน้า ๖๓ และ ๖๗-๖๘.

^{๔๙}Suehiro Akira และ James C. Ingram, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗.

^{๕๐}Suehiro Akira, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๑.

David K. Wyatt, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๘ หน้า ix-xi.

^{๕๑}Suehiro Akira, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, และ James C. Ingram, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๖.

^{๕๒}พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชนิพนธ์คาน่า พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๗๗-๗๘.

^{๕๓}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๖.

^{๕๔}คัดแปลจาก Suehiro Akira, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๔ หน้า ๒๑.

David K. Wyatt, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๘.

^{๕๕}Thongchai Winichakul, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๐ หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๑๖๐-๑๖๕.

^{๕๖}เป็นคำวลีของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒.

^{๕๗} บทที่ ๓ ตอน ๓.๒ ว่าด้วย “ภูมิหลังประวัติศาสตร์และฐานการวิเคราะห์”.

^{๕๘} คำวลีของดัก เฮนวิวด, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓.

^{๕๙} John H. Kautsky, *The Political Consequences of Modernization*, (New York: John Wiley and Sons, Inc, 1972), p. 13.

^{๖๐} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๕-๒๒, ๔๙-๕๕ และ ๗๐-๗๑.

^{๖๑} Paul Harrison, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑.

^{๖๒} Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๓๔-๓๕.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิภลย์ พงศ์พนิตานนท์, “ร. แลงกาดักกับประวัติศาสตร์กฎหมายไทย” คำนำบรรณาธิการใน *ร. แลงกาดัก: ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖).

^{๖๓} เสน่ห์ จามริก, “๑๐๐ ปีแห่งการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๓๕, หน้า ๑๙๔-๑๙๖.

เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่สอง, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐) สรุปรูปจากบทที่ ๒ “ศตวรรษของการเมืองไทยยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” กับบทที่ ๓ “ระบอบรัฐธรรมนูญทหารกับปัญหาการพัฒนา.”

^{๖๔} Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๓๐-๓๙.

เดช บุนนาค, *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘* *กระทรวงมหาดไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ* (ภรณ์ กาญจนันธุ์ตี แปลจาก Tej Bunnag, *The Provincial Administration of Siam, 1892-1915: The Ministry of The Interior under Prince Damrung Rajanubhab*, Oxford University Press 1977) สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๖๗-๗๐.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร-คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่สาม* (สำนักพิมพ์ซิลค์ เวิร์ม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗-๑๘ และ ๒๗๖-

๒๗๗.

ผู้เขียนถนัดที่จะใช้คำวลี “พีชเชิงการค้า” หรือ “พีชเชิงพาณิชย์” ให้เป็นการเฉพาะเจาะจงลงไป แทนที่จะใช้คำว่า “พีชเศรษฐกิจ” ซึ่งควรจะครอบคลุมความหมายกว้าง รวมไปถึงทั้งการผลิตเพื่อยังชีพหรือพออยู่พอกิน อันเป็นวิถีชีวิตเศรษฐกิจดั้งเดิม และการผลิตเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนแบบสมัยใหม่

สำหรับพลังขับเคลื่อนทางการเมืองจุดประกายกระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมในอังกฤษ โปรดดูบทที่ ๓ โดยเฉพาะตอน ๓.๓.๒ ว่าด้วย “ปฏิรูปการเมืองภายใต้กระแสตลาดเสรี,” บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๕-๕๖.

^{๖๕}บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓-๑๙.

^{๖๖}Edward Said, *Culture and Imperialism* (Vintage, 1994), pp. 6-9, 27-28, 93, 225.

^{๖๗}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘ และ ๔๑-๔๒.

^{๖๘}คัดแปลจาก Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, (London: Verso 1983), pp. 25-26.

^{๖๙}จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๙), หน้า ๓๔๕-๓๕๗.

^{๗๐}เดช บุญนาค, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๔, หน้า ๑๙.

^{๗๑}อ้างอิงในจิตร ภูมิศักดิ์, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๙, หน้า ๓๕๘-๓๕๙.

^{๗๒}Thongchai Winichakul, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๐ หน้า ๘๑-๘๘ และ ๙๕-๑๐๑.

เดช บุญนาค, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๔ หน้า ๗๓-๗๔.

Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

^{๗๓}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐-๑๕.

^{๗๔}Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๑๔๔-๕๔ และหน้า ๑๘๓-๑๘๔;

เดช บุญนาค, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๔ หน้า ๖๗-๗๐.

^{๗๕}Virginia Thompson, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๑๕๓.

เดช บุณนาค, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๗๖}Virginia Thompson, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๖๐-๖๘ และ ๑๘๓.

เดช บุณนาค, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๖๙-๗๔ และ ๒๒๐-๒๒๑.

^{๗๗}Virginia Thompson, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๔๕-๕๘.

เดช บุณนาค, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๕-๒๔, ๖๖ และ ๗๔-๗๖.

^{๗๘}เดช บุณนาค, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๗๔-๘๓.

เสน่ห์ จามริก, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๗๐-๘๒.

^{๗๙}เดช บุณนาค, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๘๓-๘๘, ๑๓๖-๑๔๒, ๑๖๒-๑๗๑, ๑๘๕-๑๙๐, ๒๐๕-๒๑๑ และ ๒๒๐-๒๒๒. โปรดอ่านประกอบ เดช บุณนาค, *ขบถ ร.ศ. ๑๒๑*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๔).

^{๘๐}เป็นคำวลีของจิตร ภูมิศักดิ์, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๙ หน้า ๓๕๙.

^{๘๑}บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๔-๓๘ และ ๕๗-๕๘.

^{๘๒}จิตร ภูมิศักดิ์, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๙ หน้า ๓๕๙-๓๖๐. ข้อความเน้นโดยผู้เขียนเอง.

^{๘๓}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๖ ข้อความเน้นโดยผู้เขียนเอง.

^{๘๔}Edward Said, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๖ หน้า ๖๘-๖๙ และบันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๓.

^{๘๕}Edward Said, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๗-๒๘ และ ๙๓-๙๔.

^{๘๖}ประเด็นปัญหากำหนดแนวทางจัดการศึกษาไทยระหว่าง ๒ แนวทางเลือก กล่าวคือ เพื่อพัฒนากลุ่มชนชั้นนำส่วนน้อย หรือสำหรับกลุ่มชนส่วนใหญ่ รวมถึงการศึกษาสำหรับชุมชนท้องถิ่นชนบท หรือในภาษาสำนวนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาหลักฉันทัดแย้งระหว่างแนว “จัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ” กับอีกแนวทางหนึ่งเพื่อ “พยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกัน” โปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, “แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น,” ใน *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙๗-๓๕๘. และเสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑

หน้า ๖๙-๗๑.

^{๘๗}Thongchai Winichakul, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๐

หน้า ๑๖๔-๑๖๖.

^{๘๘}บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๐-๓๓ และ ๔๑.

^{๘๙}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๐-๖๕.

Virginia Thompson, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗ หน้า ๔๓-๔๔.

^{๙๐}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๖-๖๘ และ ๗๖.

^{๙๑}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๐-๗๕.

^{๙๒}คำวลีของสมเด็จพระนครสวรรค์พรินิต หอจดหมายเหตุ เอกสาร ร.๗ รล.๖/๓ เรื่องพระราชบัญญัติองคมนตรี ๑๑ เมษายน ๒๔๗๐.

^{๙๓}คำวลีของ Josiah Crosby, *Siam, The Crossroads*, (London: Hollis & Carter Ltd.,) อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๑๔๘.

^{๙๔}เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๐๕-๒๑. ความในัญประกาศประกอบเป็นส่วนหนึ่งของพระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๗ เรื่อง *Problems of Siam*, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.๗ สม.๒.๔๗ เล่ม ๓ *บันทึกเรื่อง การปกครอง*, ๒๓ กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๔๖๙.

^{๙๕}เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๒๒, ๑๓๕ และ ๑๔๘.

^{๙๖}เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๕๕-๕๘. แนวความคิดเกี่ยวกับ “สังคมาธิปไตย” (Patrimonial) ใช้อ้างอิงจาก Norman Jacobs, *Modernization without Development: Thailand as an Asian Case Study*, (New York: Praeger Publishers, 1971) เปรียบเทียบแนวพัฒนาการเปลี่ยนแปลงระหว่างกรณีประเทศไทย กับญี่ปุ่นซึ่งเป็นสังคมแบบพิวคัล ซึ่งได้นำมาประมวลไว้โดยสังเขปใน *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, หน้า ๓๖-๕๑.

^{๙๗}เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๑๒๗ ประมวลจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช-พิรศักดิ์ จันทรินทร์ (ผู้รวบรวม), *ข้อมูลพื้นฐานกึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย*, (สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖-๒๙.

^{๙๘} เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๑๓๐-๑๔๐.

^{๙๙} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติการเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๒-๑๔๒.

^{๑๐๐} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *๒๔๗๕: การปฏิวัติสยาม*, พิมพ์ครั้งที่สอง, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑-๔๒ และ ๑๖๖.

หลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎร ได้แก่:

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด

๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทำโดยเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง

๔. จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอภาคกัน

๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อมีเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการ ดังกล่าวข้างต้น

๖. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

^{๑๐๑} บทที่ ๒ “พัฒนาการลัทธิมนุษยชน” บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗-๒๒.

^{๑๐๒} Saneh Chamarik, “Democracy: Form versus Substance,” ใน Saneh Chamarik, *Democracy and Development: A Cultural Perspective*, (Bangkok: Local Development Institute, 1993), pp. 47-68.

^{๑๐๓} ในประเด็นนี้ ผู้เขียนค่อนข้างเห็นต่างจากชาญวิทย์ เกษตรศิริ ที่มองว่า “...จะเป็นการเข้าใจผิดอย่างยิ่ง ถ้าหากจะมองว่า การสร้าง “ลัทธิผู้นำ” ขึ้นมาทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ละทิ้งจากอุดมการณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ... (หากแต่) เป็นการผสมผสานไปกับ “ลัทธิประชาธิปไตย” และการพยายามหาความร่วมมือจากสภาผู้แทนราษฎร...” ชาญวิทย์ เกษตรศิริ: *ประวัติการเมืองไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙๙ หน้า

๑๘๘. จริงๆ แล้ว มูลเหตุและแรงจูงใจเข้าร่วมก่อการปฏิวัติมิถุนายน ๒๔๗๕ มีอยู่แตกต่างกันหลายคละกันไป แต่ก็เห็นตรงกันว่าควรต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ดังที่กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ใน *เบื้องหลังการปฏิวัติ* อ้างถึงใน *เสน่ห์ จามริก, การเมืองกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๑๑๙-๑๒๑ และ ๑๓๑. จะอย่างไรก็ตาม ต้นแบบ “ลัทธิผู้นำ” ร่วมสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากโรงเรียนทหารปืนใหญ่ที่ฟองเตนโบล ประเทศฝรั่งเศส ก็คือ ฮิตเลอร์ ฮิตเลอร์ ในเยอรมัน ผู้เรียนรู้ที่จะใช้สถาบันการเลือกตั้งและสภาผู้แทนให้เป็นประโยชน์ต่อการรวมอำนาจเบ็ดเสร็จก่อสงครามรุกรานในทำนองเดียวกัน กับทั้งยังร่วมเป็นพันธมิตรฝ่ายอักษะของฮิตเลอร์ในสงครามโลกครั้งที่สองอีกด้วย ดังเป็นที่ทราบกัน

๑๘๙ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๑๙๐-๒๐๕ และ ๒๕๗-๒๗๔.

ส่วนสำหรับที่เรียกว่า “ความสำเร็จในการเรียกร้องดินแดนจากอินโดจีน ฝรั่งเศส” (หน้า ๒๐๑) นั้น เป็นประเด็นขึ้นอยู่กับว่าพิจารณาจากมุมมองของใครอย่างไร เพื่ออะไร

๑๙๐ ปรีดี พนมยงค์, “ความเป็นมาของชื่อ “ประเทศสยาม” กับ “ประเทศไทย”. ใน *ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย*, (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๘๖-๙๖. ความในอัญประกาศ หน้า ๙๒.

๑๙๑ ปรีดี พนมยงค์, “อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด” และ “ข้อสังเกตเกี่ยวกับ เอกภาพของชาติกับประชาธิปไตย” แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๗๗ และ ๑๒๙-๑๓๐ ตามลำดับ.

๑๙๒ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙๙ หน้า ๒๐๗-๒๒๓.

๑๙๓ แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๓๗๕-๔๐๑; *เสน่ห์ จามริก*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๑๔๒-๑๕๒.

๑๙๔ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๔๑๕-๔๒๒ และ ๔๓๕-๔๕๕; *เสน่ห์ จามริก*, แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๑๔๔-๑๕๒ และ ๑๘๙-๑๙๑.

๑๙๕ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, แหล่งอ้างเดียวกัน; *เสน่ห์ จามริก*, แหล่งอ้างเดียวกัน”

๑๙๖ ประมวลความเป็นไปทางการเมืองช่วง ๒๔๙๐-๒๕๐๐ โปรดดู

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๔๖๘-๔๗๖ และ ๔๘๔-๕๐๕. และ
เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๙๑-๒๐๑.

๑๑๒ เสน่ห์ จามริก, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๓๙-๒๖๓.

๑๑๓ รวมถึงฉบับที่ ๔๔, ๑๑ มกราคม ๒๕๐๒ ให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่หรือถอนอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างในที่ดินในแม่น้ำลำคลอง อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือเป็นที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งก็พึงดูดีเป็นการจัดระเบียบสังคม แต่ความจริงแล้ว ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาบ้านเมือง อันเป็นไปในลักษณะเบียดเบียนกลุ่มคนด้อยโอกาส ทั้งในเมืองและชนบท แผนพัฒนาเศรษฐกิจต่างๆ ที่ตามมายิ่งเท่ากับเป็นการกระหน่ำซ้ำเติมสถานการณ์ให้เลวร้ายยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

๑๑๔ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙๙ หน้า ๔๗๗-๔๘๔.

๑๑๕ *A Public Development Program for Thailand, Report of a Mission organized by The International Bank for Reconstruction and Development, (Baltimore: The John Hopkins Press, 1959), pp. 16, 20-21.*

๑๑๖ เสนาะ อุนากุล, “การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย” ในอมร รักษาสัตย์-ชัตติยา กรรณสูต (บรรณาธิการ): *ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ* ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๔๔๓-๔๔๘.

๑๑๗ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *อนิจลักษณะของเศรษฐกิจไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๓๖), หน้า ๖๖-๖๘. และ Suehiro Akira, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๓ หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

๑๑๘ Walden Bello, Shea Cunningham, and Li Kheng Poh, *A Siamese Tragedy: Development & Disintegration in Modern Thailand*, (London & New York: Zed Books Ltd., 1998), p.13.

๑๑๙ ฝ่ายข่าวพิเศษ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, “ได้เวลาถลกหนังไอ้เสือค้อย” มิถุนายน ๒๕๔๔, หน้า ๖๙.

๑๒๐ อำนวย วีรวรรณ, “กลยุทธ์แห่งการพัฒนาเศรษฐกิจ” ในอมร รักษาสัตย์-ชัตติยา กรรณสูต (บรรณาธิการ), *ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ*,

อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๕ หน้า ๓๕๔-๓๕๕.

๑๒๑ แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

๑๒๒ แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๔ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ), หน้า ๓๑-๓๒. ตัวหนาเน้นโดยผู้เขียนเอง.

๑๒๓ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๘-๕๐ และ ๕๕.

๑๒๔ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๗ หน้า ๖๗.

๑๒๕ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๗.

๑๒๖ คำลีแปลจาก “Ersatz Capitalism” ใน Yoshihara Kunio, *The Rise of Ersatz Capitalism in South-East Asia*, (Singapore: Oxford University Press, 1988), pp. 130-131. ซึ่งโดยสรุปก็สื่อความหมายถึงทุนนิยมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยเรา ที่พัฒนาอุตสาหกรรม โดยต้องอาศัยพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอกเป็นหลัก เข้าลักษณะเป็นแบบฉบับของนายทุนนายหน้า (comprador capitalists) และทุนนิยมพึ่งพา ประเด็นอยู่ที่ว่า ทุนนิยมที่ขาดพื้นฐานความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เช่นนี้ ย่อมไม่อาจเป็นพลังผลักดัน การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นอิสระได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สามารถมีการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและสร้างอุตสาหกรรม แต่ไม่อาจมีการพัฒนาอย่างแท้จริง

๑๒๗ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๘-๑๙.

๑๒๘ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๗-๖๑.

๑๒๙ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕, หน้า ๙๘-๑๐๐. และ *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๔๖-๔๙.

๑๓๐ Suehiro Akira, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๓, หน้า ๑๘๑-๑๘๓, ๑๘๘-๑๘๙ และ ๑๙๓.

๑๓๑ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับการพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕, หน้า ๓๓๑-๓๗๔. และ “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคคม” ใน *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ ๓ เล่มที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๑๗ หน้า ๑๖๖-๑๗๔.

๑๓๒ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๘-๗๙.

๑๓๓ Walden Bello กับคณะ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๘

หน้า ๑๐-๑๒.

๑๓๔ แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

๑๓๕ บทที่ ๓, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๔.

๑๓๖ Yoshihara Kunio, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒๖, หน้า ๑๑๑-๑๒๐ และ Suehiro Akira, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๓, หน้า ๒๘๓-๒๘๖.

๑๓๗ คัดแปลจาก Johan Galtung, "The North-South Debate: Technology, Basic Human Needs and The New International Order", Working Paper Number 12, World Order Model Project, (New York: Institute for World Order Inc., 1980), p.4 อ้างถึงใน Saneh Chamarik, "Technological Self-Reliance and Cultural Freedom," ใน C. G. Weeramantry, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, (Tokyo: United Nations University Press, 1990), p.42. เกี่ยวกับประเด็นเชิงสังคมวัฒนธรรมและการเรียนรู้ รับรู้ตลอดจนระบบการศึกษา โปรดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๖-๖๗.

๑๓๘ ตัวอย่างเช่น สุรศักดิ์ นานานุกูล. *ฟองสบู่แตก ยืดทรัพย์สินชายชาติชายแผ่นดิน: ปัญหาเศรษฐกิจของไทยตลอดช่วง ๖ รัฐบาล* (สำนักพิมพ์ บริษัท ฟองทองเอนเตอร์ไพรส์จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒-๒๖ และ ๒๓๗-๒๔๘.

๑๓๙ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗-๑๙.

๑๔๐ Shen Hong Fang, "The Asian Financial Crisis: A Catalyst in the Transition of East Asian Economic Development Models" (Case Studies of Thailand and the Philippines) ใน *Asianizing Asia: Reflexivity, History and Identity*, First Annual Conference, May 27-29, 2001, Bangkok, Thailand, Asia Fellows Program, pp. 167 และ 175-178.

๑๔๑ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๗-๗๙ และ ๘๕.

๑๔๒ Joseph Stiglitz, *Globalization and Its Discontent*, (London: Allen Lane, The Penguin Press, 2002), pp. 206-208.

^{๑๔๓}Karl Polanyi, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓ หน้า ๗๑-๗๖.

^{๑๔๔}อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๒ หน้า ๑๑-๑๒ สำหรับเรื่องราวของวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำและความล้มเหลวของกลไกตลาดกับแนวความคิดของจอห์น เมนาร์ด เคนส์ โปรดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๓-๖๘.

^{๑๔๕}William Keegan, *The Spectre of Capitalism*, (Vintage, 1993), p. 11, 20.

^{๑๔๖}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๒-๗๓ คำวลี “หนทางสู่ความเป็นทาส” เป็นชื่องานเขียนคลาสสิกของ ไพรตริก ไฮเอด *Road to Serfdom* ค.ศ. ๑๙๔๓ เป็นการตอบโต้รายงานบีเวอร์ริก เรื่อง*การจ้างงานสูงสุด* ปี ค.ศ. ๑๙๔๒

^{๑๔๗}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘๓-๘๕.

^{๑๔๘}Joseph Stiglitz, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๒ หน้า ๑๒ และศรีประภา เพชรเมธีร์ กับคณะ, *เศรษฐกิจเสรี การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย*, มีนาคม ๒๕๔๕ รายงานวิจัย ชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” หน้า ๓๘-๔๐.

^{๑๔๙}อย่างเช่นผลงานเขียนของ Francis Fukuyama, *The End of History and The Last Man*, (Penguin Books, 1992) ตีพิมพ์ออกมาหลังการล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ เพียง ๒ ปีเศษ เป็นการนำเสนอเรื่องราวด้วยท่วงทีเชิงปรัชญาว่าด้วยกระบวนการพัฒนาการของประวัติศาสตร์ จากอดีตอันยาวนานสู่จุดสิ้นสุดของประวัติศาสตร์ ตรงที่ชัยชนะของระบบเสรีนิยมและตลาดล่าสุด Michael Mandelbaum, *Ideas That Conquered The World: Peace, Democracy and Free Markets in The Twenty-First Century*, (New York: Public Affairs, 2003) บรรยายถึงการแผ่ขยายความคิดเกี่ยวกับสันติภาพประชาธิปไตย และตลาดเสรีภายใต้ “ความรับผิดชอบ” ซึ่งก็คืออำนาจครอบครองครอบงำของสหรัฐอเมริกานั่นเอง.

^{๑๕๐}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๙ และ ๘๓.

Michael Tanzer, “Globalizing the Economy: The Role of the IMF and the World Bank”, *Third World Resurgence*, Issue No.74 1996, p.22.

John Stopford, "Multinational Corporations", *Foreign Policy*, No.113, Winter 1998-1999, p. 12.

^{๑๔๑}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๘.

Michale Tanzer, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๓-๒๔.

สมภพ มานะรังสรรค์, *พลวัตของระบบการเงินโลกกับผลกระทบต่อไทย*, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖), หน้า ๖๘-๖๙ และ ๑๑๐-๑๑๑.

Walden Bello กับคณะ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๘ หน้า ๑๗.

Han-Peter Martin & Harald Schumann, *The Global Trap: Globalization and the Assault on Democracy and Prosperity*, Translated by Patrick Camiller, (London and New York: Zed Books LTD. 1997), pp. 46-48, 61, 196-226 และ 236.

Richard C. Longworth, *Global Squeeze: The Coming Crisis for First-World Nations*, (Illinois: Contemporary Books, 1998), pp. 6, 46-49, 63.

สุรศักดิ์ นานานุกูล, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓๘ หน้า ๒๕๒-๒๕๔.

^{๑๔๒}Frederic Clairmont & John Cavanagh, "The World's Top 200 corporations", *Third World Resurgence*, Issue No. 42/43, February/March 1994, pp. 37-39.

Frederic Clairmont, "The Unstoppable Behemoths", *Third World Resurgence*, Issue No. 63 November 1995, pp. 34-36.

Chakravarthi Raghavan, "TNCS control two-thirds of the world economy", *Third World Resurgence*, Issue No.65/66 January/February 1996.

Sarah Anderson & John Cavanagh, "The rise of global corporate power", *Third World Resurgence*, Issue No.97, September 1998.

^{๑๔๓}Richard C. Longworth, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๕๑

หน้า ๑๘๓ และ ๒๕๐.

Frederic Clairmont, "The transnational gulag: Reflection on Power Inc.", *Third World Resurgence*, No.79, March 1997, pp. 18-21.

Joseph Stiglitz, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๒ หน้า ๑๘-๒๐.

๑๔๔ จอร์จ มอนบิออต (George Monbiot) อ้างถึงในบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓.

๑๔๕ คำวลี "ประชาธิปไตยรวมศูนย์" (Democratic centralism) ผู้เขียนเลียนมาจากระบอบรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จของอดีตสหภาพโซเวียต ประเด็นก็คือว่า ระบอบรัฐสภาของไทย เราโน้มเอียงไปในทางรวมศูนย์อำนาจ อันเนื่องมาจากความล้มเหลวของการกระจายอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ทุนนิยมยุค "เสรีนิยมใหม่"

๑๔๖ ลำดับความละเอียด โปรตุเกส เสน่ห์ จามริก, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๓๓๑-๓๓๔.

๑๔๗ ยศ สันตสมบัติ, *อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย*, (สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๐-๒๐๖. นำเสนออบทศึกษาถึงชีวประวัติและแนวความคิดอ่านของนายบุญชู โรจนเสถียร ในฐานะสมญา "ซาร์เศรษฐกิจ" ช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์.

๑๔๘ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๓๖-๔๕.

๑๔๙ Saneh Chamarik, *Report: Project on Self-Reliance in Science and Technology for National Development*, (Tokyo: The United Nations University, 1989), pp. 12-15.

๑๕๐ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาไทย*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๓๘-๓๙.

๑๕๑ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙-๑๐.

๑๕๒ เอกสาร *บทวิเคราะห์วิสัยทัศน์* ของคณะศึกษา "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์" นำเสนอในประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง "วิสัยทัศน์การศึกษาไทยในอนาคต" ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘ อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก, "บทวิเคราะห์ว่าด้วย

การศึกษาเกี่ยวกับสภาวะความรู้มนุษย์” *ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๕.

๑๖๓ *บันทึกท้ายบท* หมายเลข ๑๕๑-๑๕๒.

Henry Shutt, *The Trouble with Capitalism: An Inquiry into The Cause of Global Economic Failure*, (London & New York: Zed Books, 1998), pp. 35-37.

๑๖๔ Renato Constantino, “Globalization and the intellectual Tradition”, *Third World Resurgence*, No 76, January 1996, p. 34 อ้างถึงใน *เสน่ห์ จามริก, สิทธิมนุษยชน: เส้นทางสู่สันติประชาธรรม* (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐-๒๑.

๑๖๕ จากคำสัมภาษณ์ของนายบุญชู โรจนเสถียร ในฐานะรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจ หลังจากเข้าร่วมคณะรัฐบาลเพียง ๒ เดือนเศษ:

ถาม: บริษัทข้ามชาติแสดงความสนใจในนโยบาย “ประชัทรวมไทย” ที่ท่านได้ประกาศออกไปแล้วบ้างหรือไม่?

ตอบ: ผมได้ยินว่า พวกเขา กำลังจะมากัน ผมต้องการจะปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานภาคเอกชนอย่างรีบด่วน เนื่องจากกรุงเทพฯ ยังไม่เป็นสถานที่ที่บริษัทข้ามชาติต้องการจะเข้ามาทำธุรกิจ ช่องกึ่งก็เป็นที่แออัดและแพงเกินไป กรุงเทพฯ อาจจะแทนที่ช่องกึ่งได้ ถ้าสามารถขยายโครงสร้างบริการพื้นฐานขึ้น

ถาม: ดังนั้น ท่านคงจะพยายามฉวยโอกาสจากกระแสแนวโน้มในหมู่บริษัทต่างชาติที่ต้องการใช้แรงงาน และกำลังจะผลจากแหล่งที่ค่าลงทุนสูง อย่างเช่น ไต้หวัน เกาหลีใต้ ช่องกึ่ง และสิงคโปร์ มายังแหล่งค่าลงทุนต่ำใช่หรือไม่?

ตอบ: ถูกต้อง

แนวความคิดทำนองเดียวกัน ได้รับการยืนยันจากนายอานวย วีรวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อดีตที่ปรึกษาเศรษฐกิจของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้เสนอแนะแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาไม่สมดุล:

เรากำลังส่งเสริมการสร้างอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกมานานแล้ว... เป็นนโยบายที่สอดคล้องกันกับความเชื่อของเราที่ว่า นี่ก็คือ วิธีที่เราจะต้องวางแผนโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมของเรา...(และ) หาช่องทางทางการลงทุนใหม่ ๆ สำหรับอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งเป็นด้านที่เรามีข้อได้เปรียบ เป็นต้นว่า ในเรื่องแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติ

คัดแปลจาก *Far Eastern Economic Review*, May 23-29, 1980, pp. 42, 46.

^{๑๖๖}ในยุค “โชติช่วงชัชวาล” ตอนปลายสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม วิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดสัมมนาวิชาการ เรื่อง “สังคมไทย: เส้นทางสู่ความเป็นนิค” เดือนสิงหาคม ๒๕๓๐ นายพิสิฏฐ์ ภัคเกษม แห่งสภาพัฒนาฯ ประกาศก้องหอประชุมเล็กว่า เศรษฐกิจไทยจะต้องมุ่งหน้าสู่ความเป็นนิค หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Country: NIC) ให้ได้ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบกันอย่างไรก็ตาม

^{๑๖๗}บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๕๑.

Walden Bello กับคณะ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๘ หน้า ๑๖-๑๗.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง, ร่างรายงานการศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง โดยการสนับสนุนของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส) นำเสนอในการประชุมสัมมนา ณ โรงแรมระยองออคิต จังหวัดระยอง หน้า ๕-๑๑.

^{๑๖๘}Hanns W. Maull, “Crisis in Asia: Origins and Implications”, *International Politics and Society*, No.1, 1999, pp. 56-58.

^{๑๖๙}Walden Bello กับคณะ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๘ หน้า ๑๘-๒๘.

สุรศักดิ์ นานานุกูล, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓๘ หน้า ๘๒-๘๙.

^{๑๗๐}Walden Bello กับคณะ, แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า ๓๒-๓๙.

Hanns W. Maull, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๖๘ หน้า ๕๙-๖๐.

^{๑๗๑}Walden Bello, กับคณะ แหล่งอ้างเดียวกัน.

สุรศักดิ์ นานานุกูล, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓๘ หน้า ๑๐๑-๑๒๖.

หนังสือแสดงเจตจำนง ฉบับที่ ๑ (จากรัฐบาลพลเอกชวลิต) ๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๐ นำเสนอ “บันทึกความทรงจำเรื่องนโยบายเศรษฐกิจ” (Memorandum on Economic Policies).

๑๗๒) บันทึกถกสนทนาแห่งประเทศไทย เลขที่ ๕๖/๒๕๔๐ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๐.

ศรีประภา เพชรหมี่ศรี กับคณะ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๘ หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

๑๗๓) เป็นการกล่าวอ้างทำนองเดียวกันของนายอานันท์ ปันยารชุน นายกรัฐมนตรีคณะรัฐบาลชุดเปิดเสรีทางการค้า ก่อนหน้าการเปิดเสรีทางการเงินของรัฐบาลชวน ๑ ในโอกาสหนังสือพิมพ์ *Bangkok Post* จัดงานพิธีเป็นเกียรติเนื่องในโอกาสได้รับรางวัล แมกไซไซ ตอนหนึ่งว่า:

การที่รัฐบาล(ชวน ๒) จะต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากไอ.เอ็ม.เอฟ. แสดงให้เห็นว่า เราไม่สามารถแก้ไขปัญหาของเราเอง เพราะความไม่มีศรัทธาในระบบที่เป็นอยู่ เราได้สร้างชาติของเราขึ้นมาในช่วง ๔๐-๕๐ ปีที่ผ่านมา แต่ทว่าในช่วงระยะเวลาเพียงสองปีครึ่งในช่วงรัฐบาลสองชุดที่แล้ว (ชุดรัฐบาลบรรหาร กับชุดรัฐบาลพลเอกชวลิต) ความพยายามทั้งหมดก็ต้องมาสูญสลายไปสิ้น

(คัดแปลมาจาก *Bangkok Post* ๕ สิงหาคม ๒๕๔๐ ความในวงเล็บของผู้เขียน)

๑๗๔) หนังสือแสดงเจตจำนง ฉบับที่ ๒ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๐.

๑๗๕) บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๗ และ ๑๕๓.

ศรีประภา เพชรหมี่ศรี กับคณะ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๘ หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

๑๗๖) Joseph Stiglitz, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๒ หน้า ๙ และ ๙๖.

๑๗๗) สุรศักดิ์ นานานุกุล, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓๘ หน้า ๔๗-๔๙.

๑๗๘) Joseph Stiglitz, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔๒ หน้า ๙๓ และ ๑๒๔-๑๒๖.

ไม่แต่ผู้นำทางการเมืองเท่านั้น แม้ในแวดวงนักวิชาการปัญญาชนไทย ทั้งในด้านเศรษฐศาสตร์ระดับรองนายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลชวน ๒ และในด้านสื่อมวลชนชั้นแนวหน้าต่างแสดงปฏิกิริยาจบบังคับในการให้สัมภาษณ์ถึงกรณีนายกรัฐมนตรีมาเลเซีย มหาธีร์ โมหะหมัด ประกาศมาตรการควบคุมการไหลเข้าออก

เงินตรา ถึงขั้นกล่าวแตกตันเปรียบเปรยเป็นเสียงเดียวกันให้มาเลเซียปิดประเทศแบบพม่าไปเสียเลย! ส่อให้เห็นถึงความมั่งงายได้แต่คิดอ่านตามกัน ไอ.เอ็ม.เอฟ และสหรัฐอเมริกาแต่ถ้ายเดียว ไม่ได้มีสำนึกในศักดิ์ศรีของประเทศชาติอย่างเช่นในกรณีผู้นำมาเลเซีย ซึ่งผ่านประสบการณ์อาณานิคมของอังกฤษมาก่อนในอดีต

^{๑๗๙} Joseph Stiglitz, แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

สุรศักดิ์ นานานุกูล, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓๘ หน้า ๔๙-๕๐, ๕๓-๕๕ และ ๑๖๗-๑๗๙.

^{๑๘๐} ผู้จัดการรายวัน ๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๐ คอลัมน์ “สหรัฐกวาดผลประโยชน์หลังไทยจ๋านน ไอ.เอ็ม.เอฟ” และ “ทุนการเงินไทยถึงทางตันพร้อมเสนอขอตปท.ทูน” หน้า ๑/๑๑ และ ๑/๔ ตามลำดับ อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, “แนวทางการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจการเมืองไทยในยุคปัจจุบัน” ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

บทที่ ๕

สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสสากล

...กฎหมายมีไว้สำหรับให้มีความสุขในบ้านเมือง มิใช่ว่ากฎหมายมีไว้สำหรับบังคับประชาชน ถ้ามุ่งหมายที่จะบังคับประชาชน ก็กลายเป็นเผด็จการ กลายเป็นสิ่งที่บุคคลหมู่น้อยจะต้องบังคับบุคคลหมู่มาก ในทางตรงกันข้าม กฎหมายมีไว้สำหรับบุคคลส่วนมาก มีเสรี และอยู่ได้ด้วยความสะดวก บางที่เราตั้งกฎหมายขึ้นมา ก็ด้วยวิชาการซึ่งได้จากต่างประเทศ เพราะว่าวิชาการกฎหมายนี้ก็เป็วิชาการที่กว้างขวาง จึงต้องมีอะไรอย่างหนึ่ง แต่วิชาการนั้นอาจไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือท้องที่ของเรา...

...ในป่าสงวนซึ่งทางราชการได้ขีดเส้นไว้ว่า เป็นป่าสงวนหรือป่าจำแนก แต่ว่าเราขีดเส้นไว้ ประชาชนก็มีอยู่ในนั้นแล้ว เราจะเอากฎหมายป่าสงวนไปบังคับคนที่อยู่ในป่าที่ยังไม่ได้สงวน เพิ่งไปสงวนทีหลัง โดยขีดเส้นบนเศษกระดาษ ก็ดูชอบกลอยู่ แต่มีปัญหาเกิดขึ้นที่เมื่อขีดเส้นแล้ว ประชาชนที่อยู่ในนั้น ก็กลายเป็นผู้ฝ่าฝืนกฎหมายไป ถ้าดูในทางกฎหมาย เขาก็ฝ่าฝืน เพราะว่าตรามาเป็นกฎหมายโดยชอบธรรม แต่ว่าถ้าตามธรรมชาติ ใครเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย ก็ผู้ที่ขีดเส้นนั่นเอง เพราะว่าบุคคลที่อยู่ในป่านั้น เขาอยู่ก่อน เขามีสิทธิในทางเป็นมนุษย์ หมายความว่าทางราชการบุกรุกบุคคล ไม่ใช่บุคคลบุกรุกกฎหมายบ้านเมือง...

พระบรมราชาบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน^๑

...ชุมชนที่ปราศจากเสรีภาพ เป็นแผนงานที่น่าสะพึงกลัว เช่น
เดียวกันกับเสรีภาพอันปราศจากชุมชน...

ซิกมันท์ เบาแมน^๒

...การเมืองเป็นธุรกิจลึกลับ เหมือนเชื้อเอชไอวี...เชื้อโรคชนิดที่
จะให้หายขาดได้ คือการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเข้าไปเยียวยา...

เจริญ วัตอักษร^๓

...เดี๋ยวนี้บ้านเมืองเรามีแต่ข้าราชการและนักการเมือง ที่เอาแต่
ทุจริตโกงกิน เห็นแก่ตัว แต่คนเหล่านี้ยังลอยนวล และกฎหมายก็ไม่
เคยได้นำไปลงโทษอย่างจริงจัง จังๆ แค่ออกจากตำแหน่งแล้ว ก็
พินิจ ดูเหมือนว่า การลบล้างความผิดที่ตนทำง่ายเหลือเกิน ผมว่า
สาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากกฎหมายบ้านเมืองของเราไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่
เหมือนสมัยก่อน บ้านเมืองเรายึดถือผี เคารพผี ซึ่งผีนี้แหละเป็นกฎหมาย
ผีเป็น**ธรรมนูญชุมชน** ผีมีความศักดิ์สิทธิ์ ทุกคนก็เลยเคารพ การ
ทุจริตโกงกินก็เลยมีน้อย...

...ธรรมนูญชุมชนคือกฎหมายของหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน
เป็นคนกำหนดขึ้นมา เพื่อต้องการสร้างความสงบให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน
ให้เหมาะสมกับหมู่บ้านของตนเอง แต่**ละชุมชนก็จะมีธรรมนูญ**
ของใครของมัน ซึ่งเหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ หรือเผ่า นั้นๆ เผ่า
กระเลิงก็มีธรรมนูญอีกแบบหนึ่ง เผ่าลาวก็มีแบบหนึ่ง เผ่าโซ เผ่าย้อ
เผ่าเขมร เผ่ากูไท แต่ละเผ่าชนก็เหมาะสมกับแบบของเขา...

...การมีระเบียบชุมชนนี้ จะทำให้รู้จักใช้ทรัพยากรอย่าง
ประหยัด แล้วเราก็จะมีกินมีใช้ตลอดไป เอื้ออำนวยให้ผลประโยชน์
แก่คนทุกคน ถ้าเรารู้จักใช้อย่างเคารพ กินอย่างเคารพ มันเป็นข้อ
บังคับให้ทุกคนเคารพและควบคุมพฤติกรรมให้เป็นที่พึง

ประสงค์ ต่อสังคม...

พ่อเล็ก กุตุวงศ์แก้ว

สองบทที่แล้วมาประกอบกันเป็นความพยายามแจ่มแจ้งอธิบายพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองคู่ขนานระหว่างโลกาภิวัตน์กับโลกาภิวัตน์ไทย ภายใต้กระแสลัทธิอุดมการณ์ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” และระบอบ “การเมืองกระฎุมพีชน”^๔ พัฒนาการที่วุ่นวาย ดำเนินสืบเนื่องกันมาจากช่วงแรกยุคอาณานิคมและกึ่งอาณานิคม ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงสงครามโลกครั้งที่ ๑ ช่วงที่สองยุค “เสรีนิยมใหม่” หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ถึงปัจจุบัน แต่ละช่วงโลกาภิวัตน์เป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้เกิดพัฒนาการเศรษฐกิจสังคมและการเมืองไทยเข้าสู่ยุค “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” ในช่วงแรก และยุค “การพัฒนา” ในช่วงต่อมาตามลำดับผลพวงที่ตามมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสัมพันธภาพเชิงอำนาจสองระนาบ ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ในระนาบชนชั้นนำศูนย์อำนาจส่วนกลาง และในระนาบสัมพันธภาพอำนาจส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น สำหรับเรื่องราวของชนชั้นนำศูนย์อำนาจส่วนกลาง เราได้เห็นกันมาแล้วถึงกระบวนการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นสู่สถานะอำนาจการปกครองของชนชั้นกลางภาคราชการและชนชั้นกลางนายทุนภาคเอกชนตามลำดับ ส่วนในด้านของสัมพันธภาพอำนาจส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่นนั้น ระบอบ “อธิปไตยชาติ” สมัยใหม่ซึ่งจักรวรรดินิยมตะวันตกนำเข้ามาบังคับใช้ในกระบวนการแบ่งสรรและครอบครองเขตดินแดนอาณานิคมโดยรอบสยามประเทศ ยังผลให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบรวมศูนย์อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แทนที่ระบบ “อธิปไตยร่วมส่วน” และอิสรภาพปกครองตนเองของชุมชนคนพื้นถิ่นต่างๆ อันเป็นจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมา

แต่อดีต แล้วในขณะเดียวกัน ในกระบวนการปฏิรูปกฎหมายสมัยใหม่ ความหมายของ “กฎหมาย” ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปจากพื้นฐานจารีต ประเพณีธรรม ที่วิวัฒนาการมาในวิถีชีวิตชุมชนและสังคมโดยรวม กลายมาเป็นเพียงคำสั่งหรือคำบัญชาของศูนย์องค์อำนาจอธิปัตย์ เจริญรอยตามแบบฉบับการปฏิรูปกฎหมายของจักรวรรดินิยมอังกฤษยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙^๖ การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการเมืองไทยเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ก็คงเป็นเพียงเรื่องของรูปแบบที่สืบทอดลอกเลียนมาจากตะวันตกเท่านั้นเอง ไม่ได้บังเกิดผลเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาสาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการกระจายอำนาจส่วนท้องถิ่น อันเป็นรากฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ ประชาธิปไตยไทย จึงโน้มเอียงกระเตื้องไปในแนวทางของ “ประชาธิปไตยรวมศูนย์” ซึ่งไม่ได้เอื้ออำนวยอะไรต่อการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในส่วนต่างๆ อันหลากหลายของประเทศ

ภายในกรอบของโครงสร้างการเมืองแบบอำนาจนิยมและรวมศูนย์อำนาจนี้เอง ระบบการศึกษาและกระบวนการปลูกฝังอบรมบ่มเพาะทางสังคมและวิชาชีพวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งโดยสาระสืบทอดแบบแผนมาจากสังคมวัฒนธรรมอุตสาหกรรมตะวันตก จึงยังผลเป็นการสร้างชนชั้นนำใหม่ ก่อปมปัญหาช่องว่างและความแปลกแยกทางวัฒนธรรมการเรียนรู้ และระบบแบบแผนความคิดความเชื่อ ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติระหว่างชนชั้นนำกับมวลชนคนสามัญ และระหว่างเมืองกับชนบท เป็นปัญหาความลึกลับขัดแย้งเชิงโครงสร้าง ซึ่งนับวันมีแต่จะขยายวงกว้างขวางและทวีความรุนแรงยิ่ง ๆ ขึ้นโดยลำดับในยุคของ “การพัฒนา” ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุค “เสรีนิยมใหม่”

มิติหนึ่งของความลึกลับขัดแย้งและแปลกแยกเชิงโครงสร้างที่ว่านี้

ที่มักจะมองข้ามกันในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนก็คือ ประเด็นปัญหา การจัดการและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ สภาวะสิทธิเสรีภาพและชีวิตความเป็นอยู่ของชนส่วนใหญ่ในภาคชนบท ในบทที่แล้วมา ได้วิเคราะห์กันถึงพัฒนาการทางการเมืองและการศึกษา ที่ดำเนินมาอย่างลุ่มๆ ดอนๆ ภายใต้กระแสวัฒนธรรมอำนาจนิยมและระบบอุปถัมภ์ เป็นกระบวนการตั้งคู่อัศวัยกร รวมทั้งกำลังคน โดยเฉพาะในหมู่ “ผู้มีการศึกษา” เข้าสู่ศูนย์กลางอำนาจส่วนกลาง นโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ ต่อมากลายเป็นกระบวนการช่วงชิงทรัพยากรท้องถิ่นอย่างกว้างขวางและรุนแรง เป็นเหตุผลักดันและกระตุ้นให้เกิดกระแสความตื่นตัวและรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพ ส่วนปัจเจกบุคคลอย่างที่รู้จักในสังคมโลกตะวันตก หากโน้มเอียงไปใน ลักษณะแนวทางเกี่ยวกับ “สิทธิกลุ่ม” (Group rights) ของชุมชนท้องถิ่นทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง” นับเป็นปรากฏการณ์สิทธิมนุษยชนใหม่ และอาจกล่าวได้ว่า มีแนวโน้มที่จะเป็นปมปัญหาหลักของสิทธิมนุษยชน ยุคร่วมสมัย ดังที่ได้แสดงเป็นแผนภาพพัฒนาการสิทธิมนุษยชนไว้ใน ตอนกลางบทที่ ๒ จึงเป็นประเด็นที่สมควรหยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์ขยาย ความในส่วนของสังคมการเมืองไทย ภายใต้หัวข้อเรื่องที่ว่าด้วย “สิทธิชุมชน”

๕.๑ ขบวนการเบื้องต้นว่าด้วยชุมชนฐานทรัพยากร

ตามความจริงแล้ว เรื่องของชุมชนคนพื้นถิ่นและชาติพันธุ์ต่างๆ ในฐานะระบบและระเบียบสังคมการเมืองและวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ ของตนเองนั้น ไม่ใช่ของใหม่ หากแต่ได้มีมาเป็นมาช้านานก่อนเกิดรัฐ

ประชาชาติรวมศูนย์อำนาจการปกครองและกฎหมายดังที่นำมาประมวล
สรุปให้เห็นกันข้างต้น พระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมาเป็นความนำของ
บทที่ ๕ นี้ เป็นที่ประจักษ์ชัดให้เห็นถึงปมปัญหาช่องว่างและแปลกแยกใน
ระบบกฎหมายสมัยใหม่ที่บัญญัติกันขึ้นมา “ด้วยวิชาการซึ่งได้จากต่าง
ประเทศ...แต่วิชาการนั้นอาจไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือท้องที่ของเรา”
กับทั้งยังขัดต่อ “ธรรมชาติ...(และ)สิทธิในทางเป็นมนุษย์” โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง ยังผลเป็นการบั่นทอนทำลายกฎจารีตประเพณีอันดีงามและ
สร้างสรรค์ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งตามถ้อยคำของปราชญ์ชาวบ้านอย่าง
พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ที่นำมาอ้างถึงในตอนต้นเช่นกัน เปรียบเสมือน “เป็น
ธรรมนูญชุมชน (และ) แต่ละชุมชนก็จะมีธรรมนูญของใครของมันซึ่ง
เหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ หรือเผ่า นั้น ๆ ...การมีระเบียบชุมชนนี้ จะทำให้
รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด...มันเป็นข้อบังคับให้ทุกคนเคารพและ
ควบคุมพฤติกรรมให้เป็นที่ยอมรับต่อสังคม..” แล้วปมปัญหาที่ว่านี้ ก็
ยังเป็นที่ยังรับรู้รับรองกันในแวดวงวิชาการตะวันตกเองที่วิเคราะห์ถึงผล
กระทบร้ายแรงถึงขั้นหายนะจากอำนาจจักรวรรดินิยมต่อความเป็นอัต-
ลักษณ์ความนับถือตนเอง และความเสื่อมถอยทางสถาบันสังคมวัฒน-
ธรรมประเพณี หรือที่รวมเรียกว่า “นิเวศทางการเมือง” ของบรรดาชุมชน
คนพื้นถิ่นทั้งหลายภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจตลาด^๕ โดยนัยนี้
ระบอบรวมศูนย์อำนาจและกฎหมาย ตลอดจนวัฒนธรรมการเรียนรู้ “สมัย
ใหม่” จึงแทบไม่ต่างอะไรกับการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมจักรวรรดินิยม
ทั้งในด้านอำนาจการครอบครองพื้นที่ฐานทรัพยากรและในด้านการครอบ
งำทางปัญญาความคิดด้วยระบบการศึกษาเพื่อผลิต “ความรู้” นานาชนิด
เป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของพื้นที่และมวลชุมชนชายขอบดังเช่นที่เอดเวิร์ด
เซอิด (Edward Said) ได้เคยตั้งเป็นข้อสังเกตไว้^๖

๕.๑.๑ ป่าเขตร้อนกับความหลากหลายทางชีวภาพ

ว่ากันโดยทั่วไป ชุมชนท้องถิ่นทุกหนทุกแห่งย่อมมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีเป็นอัตลักษณ์ตนเองด้วยกันทั้งนั้น หากแต่ว่า “ชุมชน” ที่พูดถึงกัน ณ ที่นี้ เป็นเรื่องของชุมชนหรือประชาคมอันมีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมสัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงอยู่กับการดำรงคงอยู่และบูรณภาพของทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม^{๑๐} นั่นก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติในบริบทพิเศษของภูมิภาคป่าเขตร้อนของโลก ในตอนต้นของบทที่ ๔ ได้เกริ่นเอาไว้บ้างแล้วถึงคุณค่าความสำคัญของป่าเขตร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะเป็นแหล่งทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันหนาแน่นอุดมสมบูรณ์ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นแหล่งกระจุกตัวของมวลพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์และจุลินทรีย์ ที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นในด้านอาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย หรือเครื่องนุ่งห่ม ดังที่ในวัฒนธรรมประเพณีไทยเรียกรวมๆ ว่า ปัจจัยสี่ ในขณะที่ในภาษาวัฒนธรรมตะวันตกถนัดที่จะเรียกเหมาเอาว่า เป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม^{๑๑} นับเป็นสภาวะความลึกลับซับซ้อนในเชิงวัฒนธรรมการเรียนรู้อันเป็นสมมุติฐานของปัญหาโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานภาพและชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนคนพื้นถิ่น รวมทั้งการดำรงคงอยู่และบูรณภาพของป่าเขตร้อนกับทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันทรงคุณค่าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจในปัญหาที่วุ่นวายนี้ รวมถึงเพื่อประกอบการแสวงหาหลักการและแนวทางปฏิรูปแก้ไขวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม จึงสมควรจะนำเอาเรื่องของป่าเขตร้อนกับความหลากหลายทางชีวภาพมาขยายความอีกเล็กน้อยเป็นเบื้องต้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศไทย พอให้ได้

เข้าใจถึงสภาวะความเป็นจริงและความชอบธรรม เกี่ยวกับสิทธิชุมชน อันเป็นสาระตงส่วนสำคัญของงานศึกษา

ดังที่ได้เห็นกันมาแล้ว ผืนแผ่นดินไทยประกอบเป็นส่วนหนึ่งของ ภูมิภาคป่าเขตร้อนแถบอาณานิเวศอินโด-มาเลย์ ตั้งอยู่ใจกลางผืนแผ่นดินใหญ่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งครอบคลุมเนื้อที่เป็นที่สงรองจากป่าเขตร้อนแถบทวีปอเมริกา โดยมีอาณานิเวศศูนย์กลางอยู่ที่หมู่เกาะมาเลย์แผ่ขยายขึ้นสู่ภาคพื้นทวีปจนถึงศรีลังกากับอินเดีย และลงใต้จากคอคอดกระสู่อาณานิเวศมาเลเซีย (Malesia) จรดช่องแคบทอเลสและหมู่เกาะบิสมาร์ค เฉพาะส่วนของผืนแผ่นดินใหญ่เป็นแหล่งรวมพืชพรรณ ๓ ภูมิภาค คือ อินโดจีน อินโด-พม่า และมาเลเซีย สำหรับประเทศไทยเองอยู่ในใจกลางสภาพภูมิศาสตร์ที่หลากหลายเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิต สัมพันธ์เชื่อมโยงกันตั้งแต่อาณานิเวศแถบชายฝั่งทะเลขึ้นไปสู่ที่ราบ ลุ่มแม่น้ำ และภูเขาที่มีความสูงหลากหลายจากระดับน้ำทะเล ทั้งหมดประกอบกันเป็นแหล่งก่อเกิดของป่าและพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์นานาชนิด กล่าวคือ ป่าชายเลน ป่าพรุ ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าดิบเขา รวมทั้งยังมีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง ซึ่งองค์การยูเนสโกถือว่าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๑๒}

โดยอาศัยฐานต้นทุนทางธรรมชาติเช่นว่านี้เอง ประเทศไทยจึงร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ในด้านความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต ดังที่เป็นที่กล่าวขวัญถึงกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็จะต้องเป็นที่เข้าใจกันด้วยว่า โดยสภาพของธรรมชาติป่าเขตร้อนเอง ความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ไม่ใช่เพราะดินอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากสภาพดินอันเปราะบางต้องถูกชะล้างพัดพาสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนไปเป็นวัฏจักร ดังที่กล่าวถึงไว้เป็น

เบื้องต้นในตอนต้นบทที่แล้ว ในสภาวะธรรมชาติเช่นนี้สารอาหารจึงไม่ได้อยู่ที่ดินดังเช่นในอาณาบริเวณเขตบ่อปูน หากแต่จะเก็บสะสมไว้ในส่วนต่างๆ ของตัวพืชและต้นไม้ ซึ่งมีการเจริญเติบโตตลอดเวลาตามวงจรธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อเนื้อที่ป่าเขตร้อนถูกแผ้วถางทำลายหรือต้นไม้ถูกโค่นสารอาหารที่สะสมไว้ถูกปลดปล่อยออกเมื่อฝนตก ก็ต้องถูกชะล้างพัดพาออกไปจากระบบนิเวศของป่า ซึ่งทั้งหมดนี้ ก็คือ สมภูมิจานของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการสูญเสียพันธุของสิ่งมีชีวิตนั่นเอง^{๑๓}

ข้อที่จะต้องทำความเข้าใจกันต่อไปก็คือ นัยความหมายของสาเหตุแห่งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งอาจประมวลได้เป็น ๓ ประการใหญ่ ๆ คือ การขาดแคลนความหลากหลายทางพันธุกรรม การลดลงของจำนวนประชากรในแต่ละถิ่นที่อยู่อาศัย และการลดขนาดหรือการแบ่งแยกหรือทำลายถิ่นกำเนิดตามธรรมชาติกลายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อย ซึ่งรวมความแล้ว การที่ป่าผืนใหญ่หรือแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ถูกตัดแบ่งแยกส่วนออกไป ก็จะมีผลให้สภาพถิ่นที่อยู่อาศัยถูกบั่นทอนออกจากกัน ประชากรพันธุกรรมในแต่ละส่วน ก็ต้องตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้^{๑๔} ทั้งหมดนี้หมายความว่า ถึงว่า ความหลากหลายทางชีวภาพไม่ใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของปริมาณจำนวนเนื้อที่ป่า หรือความหลากหลายของชนิดพันธุ์เท่านั้น หากโดยรากฐาน ยังเป็นเรื่องของดุลยภาพและบูรณาภาพความเป็นปึกแผ่นสม่ำเสมอของความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นฐานทรัพยากรที่สัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเอกภาพอันหนึ่งอันเดียวกัน และพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นความเปราะบางละเอียดอ่อน อันเป็นลักษณะเฉพาะของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศป่าเขตร้อนในท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์และหลากหลาย

โดยตรรกะเหตุผลทำนองเดียวกัน สถานะความเป็น “ฐาน” ทรัพยากรเขตร้อนย่อมต้องดำรงความเชื่อมโยงต่อเนื่องอยู่โดยธรรมชาติ ไม่อาจกีดกันตัดแบ่งเป็นชิ้นส่วนได้ โดยปราศจากผลกระทบบั่นทอนทำลายต่อระบบนิเวศความหลากหลายทางชีวภาพ อันเป็นฐานต้นทุนชีวิตของมวลมนุษย และเพราะฉะนั้นย่อมไม่อาจดำรงคงอยู่จำกัดเฉพาะภายในเขตพรมแดนของแต่ละเขตการปกครองท้องถิ่น หรือของแต่ละรัฐ แต่ละประเทศในนามของ “อธิปไตยชาติ” ซึ่งสมมุติจัดตั้งกันขึ้นมา เป็นที่เคยชินกันจนถึงขั้นเกิดอารมณ์หวงแหนกลายเป็นลัทธิชาตินิยมรุนแรง สุดโต่งในหมู่ชนรุ่นปัจจุบัน ทั้งที่ตามความจริงแล้ว หลักคิดและทฤษฎีทางนิติศาสตร์การเมืองเรื่อง “อธิปไตยชาติ” อย่างที่เราคุ้น ๆ กัน ต้องนับเป็นของแปลกใหม่ โดยมีจุดประสงค์ของการแบ่งสรรกำหนดเขตดินแดนออกเป็นสัดส่วนของสิทธิอำนาจในหมู่ “รัฐประชาชาติ” ที่เกิดใหม่ และเป็นการจัดระเบียบประชาคมนานาชาติใหม่ เพื่อการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข แทนที่สถานะความไร้ระเบียบเกิดการแก่งแย่งช่วงชิงถึงขั้นรบราฆ่าฟันกันมาช้านานนับศตวรรษในสังคมโลกยุโรป แต่ครั้นล่วงมาถึงยุคการรุกรานแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลจักรวรรดินิยม ในนามของ เศรษฐกิจตลาดการค้าเสรี เข้าครอบครองครอบงำดินแดนโลกที่สาม อันเป็นอาณาบริเวณภูมิภาคป่าเขตร้อน ระบอบอธิปไตยชาติและรัฐประชาชาติที่นำเข้ามาบังคับใช้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด จึงย่อมก่อผลกระทบบั่นทอนทำลายต่อเอกภาพและบูรณภาพของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นอกเหนือไปจากก่อความวิบัติเสื่อมถอยในด้านบูรณภาพความมั่นคงของสถาบันสังคม วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนคนพื้นถิ่นระดับรากหญ้า ดังกล่าวข้างต้น ทั้งสองด้าน คือ ฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพกับสังคมวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น โดยแท้จริงแล้ว ประกอบเป็นสองด้าน

ของเหรียญอันเดียวกัน ซึ่งสมควรนำมาขยายความทำความเข้าใจในความหมายและขอบข่ายของ “สิทธิชุมชน” อันเป็นเอกลักษณ์ของ “สังคมนิยมภาคฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน”

ผลกระทบร้ายแรงที่จะละเว้นไม่กล่าวถึงเสียมิได้ จากการสูญเสียดุลยภาพและบูรณภาพของฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน ก็คือ วัฏจักรความสมดุลของระบบทางเดินของกระแสน้ำและคุณภาพน้ำ ตลอดจนสภาพภูมิอากาศเกิดภาวะเรือนกระจกและการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ด้วยเหตุผลความเป็นจริงที่ว่า พื้นที่ในป่าเขตร้อนโดยธรรมชาติมีศักยภาพสูงในการรองรับและซึมซับน้ำไว้ได้ปริมาณมาก เป็นการช่วยอุ้มน้ำฝนที่ตกลงมาไม่ให้ไหลบ่าอย่างรวดเร็วเกินไป จนอาจเกิดภาวะน้ำท่วมฉับพลันได้ รวมทั้งยังได้อาศัยเรือนยอดและกิ่งก้านสาขาของมวลต้นไม้สกัดน้ำฝนไว้ แล้วระเหยกลับคืนสู่บรรยากาศทันที เท่ากับช่วยเก็บรักษาความชื้นในอากาศ อีกทั้งต้นไม้ในป่าเขตร้อนเองมักมีรากลึกเก็บน้ำได้มาก จึงมีส่วนสำคัญช่วยลดปัญหาภัยแล้งและให้ได้น้ำเพียงพอและต่อเนื่อง ดังนั้นในสภาวะธรรมชาติของป่าเขตร้อน การตัดไม้ทำลายป่า จึงบังเกิดผลเป็นการบั่นทอนทำลายคุณสมบัติและศักยภาพเหล่านี้ รวมถึงเป็นการปล่อยก๊าซน่านาชนิด โดยเฉพาะคาร์บอนไดออกไซด์ ออกสู่บรรยากาศ ก่อให้เกิดภาวะเรือนกระจก อุณหภูมิโลกร้อนขึ้น เกิดภาวะฝนแล้งและภูมิอากาศวิปริต เอลนีโญ เป็นเหตุให้มวลพืชพรรณและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายต้องเสื่อมสูญพันธุ์ลงไป รวมตลอดไปถึงความสมดุล และการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศของโลก ซึ่งส่งผลกระทบต่อการละลายของน้ำแข็งขั้วโลก ระดับน้ำทะเลจะสูงขึ้น และท่วมหลาย ๆ ประเทศตามชายฝั่งทะเลและมหาสมุทร^{๑๕}

๕.๑.๒ มิติมนุษย์กับสังคมวัฒนธรรม

ข้อมูลความเป็นจริงที่นำมาประมวลสรุปข้างต้น ก็เพื่อเป็นการสะท้อนให้ได้ตระหนักและเข้าใจกันถึงคุณค่าความสำคัญของ “ฐาน” ทรัพยากรป่าเขตร้อน ซึ่งประเทศไทยเราประกอบเป็นส่วนหนึ่ง ในฐานะเป็นฐานต้นทุนชีวิตแห่งมวลมนุษยชาติ รวมถึงลักษณะธรรมชาติความละเอียดอ่อนเปราะบาง และหมิ่นเหม่ต่อการสูญเสียและล่มสลาย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น เวลาที่เราพูดถึงถึงดุลยภาพและบูรณาภาพของความหลากหลายทางชีวภาพ ก็ไม่ใช่จะหมายความว่า เป็นสภาวะของความหยุดนิ่งหรือคงที่ตายตัว หากโดยแท้จริงแล้ว ก็เป็นเรื่องของวงจรชีวิตโดยธรรมชาติที่ย่อมจะต้องมีการเกิด การเสื่อม และดับสูญอยู่เสมอเป็นพลวัต ยกเว้นปรากฏการณ์ “การสูญพันธุ์ขนานใหญ่” ที่อุบัติขึ้น ๕-๖ ครั้งในช่วงหลายร้อยล้านปีที่แล้วมา อันถือเป็นสัญญาณบ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงยุคของโลกแล้ว มวลสิ่งมีชีวิต พืชสัตว์ และจุลินทรีย์ที่ปรากฏให้เห็นแตกต่างหลากหลายนับล้านชนิด ในยุคปัจจุบันนี้ ล้วนแต่เป็นผลิตผลของวิวัฒนาการตามธรรมชาติอันยาวนานต่อเนื่องกันมานับพันล้านปี จนเมื่อแตกลูกแตกหลานกันออกมาเกินกว่าที่สภาพแวดล้อมจะรองรับไว้ได้ ก็ต้องมีการต่อสู้และปรับตัวให้สามารถสืบพันธุ์ขยายพันธุ์เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ในระบบและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ก็ล้วนเป็นไปตามกฎวิวัฒนาการของ “การคัดเลือกตามธรรมชาติ” (Natural selection) และ “ความอยู่รอดของผู้ที่แข็งแรงที่สุด” (Survival of the fittest) จากการค้นพบทางชีววิทยาของนักธรรมชาติวิทยา ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin ค.ศ. ๑๘๐๙-๘๒) ในการเดินทางสำรวจหมู่เกาะกาลาปากอส (Galapagos Islands) ซึ่งเป็นแหล่งป่าเขตร้อนทางตะวันตกของอเมริกาใต้ แล้วไม่นานจากนั้น กฎวิวัฒนาการก็ยังขยายความรวมตลอดไปถึงเผ่าพันธุ์มนุษย์อีกด้วย ใน

ฐานะประกอบเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ถือเป็นการปฏิวัติทางความคิด ความเชื่อครั้งใหญ่แห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เทียบได้กับการปฏิวัติทาง วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ของคอปเปอร์นิคัส (ค.ศ. ๑๕๗๓-๑๕๔๓) กาลิเลโอ (ค.ศ. ๑๕๖๑-๑๖๔๒) จนถึงนิวตัน (ค.ศ. ๑๖๔๒-๑๗๒๗) หลาย ศตวรรษก่อนหน้า^{๑๖}

กฎวิวัฒนาการ “การคัดเลือกตามธรรมชาติ” และ “ความอยู่รอด ของผู้ที่แข็งแรงที่สุด” ที่ว่านี้ ถือกำเนิดขึ้นในท่ามกลางสถานการณ์ของ ความขัดแย้งรุนแรงทางชนชั้นหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมภายใต้ระบอบ พุนอุตสาหกรรมนิยม ชุมชนท้องถิ่นชนบทต้องถึงแก่การล่มสลาย ผู้คน ต้องถูกพรากจากฐานที่อยู่และวงศ์ศานาญาติ ต้องตกอยู่ในสภาพเวด ล้อมอันเสื่อมโทรม แล้วจึงมาจำต้องอพยพโยกย้ายเข้าสู่ระบบโรงงาน อุตสาหกรรม และกลายเป็นมวลชนผู้ใช้แรงงานและถูกรีดนา ทาเร้น ทั้งในเรื่องอัตราค่าจ้างแรงงานและที่อยู่อาศัย ในขณะที่เดียวกัน นโยบายมาตรการปฏิรูปกฎหมายสงเคราะห์คนจน ก็ไม่ได้ช่วยให้อะไรดี ขึ้นมา นอกจากเป็นเพียงเรื่องมีอกโลกตกสถานะศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ของมวลชนผู้ใช้แรงงานให้ยิ่งตกต่ำลงไป ทั้งนี้ทั้งนั้น ล้วนเป็นผล กระทบสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี ดังที่ได้ให้ความถึงไว้ในบทก่อน^{๑๗}

ในสภาพการณ์เช่นว่ามานี้ รวมถึงอิทธิพลทฤษฎีประชากรของ มัลธัสที่ตอกย้ำถึงภัยคุกคามของปัญหาความยากจนอดอยากอันเนื่อง มาจากอัตราเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ทางด้านอาหาร การกินมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างเชื่องช้า กฎวิวัฒนาการดังกล่าวของดาร์วิน จึงโน้มเอียงถูกแปลความหมายความเข้าใจไปในแง่ของการแก่งแย่ง ช่วงชิงและทำลายล้างซึ่งกันและกัน มีแพ้มิชนะ เพื่อความอยู่รอดของตน เอง ขึ้นอยู่กับว่า ใครหรือฝ่ายใดจะทรงพลังกำลังแข็งแรงเหนือกว่าเท่า

นั้น แนวความคิดความเข้าใจทำนองนี้ คงต้องนับว่ามีส่วนเป็นจริงอยู่ ด้วยเหตุที่ในโลกชีวิตสังคมทั้งพืชทั้งสัตว์ รวมถึงมนุษย์เราเองโดยรวม ต่างก็ตกอยู่ในสภาวะเป็นทั้ง “ผู้ล่า” และ “เหยื่อผู้ถูกล่า” ด้วยกันเพื่อความอยู่รอดของชีวิตมาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย จะผิดแผกแตกต่างไป ก็เป็นเพียงเรื่องรูปแบบและวิธีการเท่านั้น

จะอย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตความเข้าใจที่ว่านี้ ก็เป็นข้ออธิบายแต่เพียงด้านเดียวมิติเดียวของชีวิตการแข่งขันต่อสู้เพื่อความอยู่รอด หากยังมีอีกมิติหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นพลวัตต่อขีดความสามารถปรับตัวสร้างกลไกทางกายภาพและสภาพแวดล้อม ทั้งในทางด้านการปกป้องตนเอง และทางด้านการเพิ่มพูนสมรรถนะ ในการแสวงหาอาหารเพื่อความอยู่รอด ทั้งฝ่ายผู้ล่าและผู้ถูกล่าด้วยกัน ทั้งหมดนี้ประกอบกันเป็นเสมือนระบบการถ่วงดุลซึ่งกันและกันในธรรมชาติความสัมพันธ์ในหมู่พืชสัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไซ้แต่เท่านั้น นอกเหนือไปจากวิวัฒนาการกลไกการถ่วงดุลเพื่อความอยู่รอดแล้ว ในอาณาบริเวณป่าเขตร้อน ทั้งสังคมพืชสัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่นทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ยังมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในอันที่จะดำรงชีวิตในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อย่างซับซ้อนหลากหลายมากกว่าชีวิตในป่าเขตอบอุ่นโดยทั่วไป และทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการโดยรวมของมวลสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ จากรูปแบบพื้นๆ เรียบง่าย มาสู่โครงสร้างที่เป็นระบบระเบียบ แต่ทว่าซับซ้อนยิ่งขึ้นโดยลำดับ ทั้งนี้ในท่ามกลางความหลากหลายของเผ่าพันธุ์สิ่งมีชีวิตต่างๆ ในธรรมชาติ^{๑๔}

ถึงตรงนี้ เห็นสมควรขยายความอีกเล็กน้อยในประเด็นเกี่ยวกับความเป็น “ระเบียบ” ของชีวิตการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมชาติความสัมพันธ์ของระบบการดำรงชีวิตต่อสภาพแวดล้อม ความจริงมีอยู่ว่า โครงสร้างและบทบาทหน้าที่

อันประกอบขึ้นเป็นระเบียบสังคมของมวลสิ่งมีชีวิตเหล่านี้ ต่างก็มีความสามารถปรับตัวยืดหยุ่นเป็นพลวัต และเพราะฉะนั้นจึงมีระบบการจัดตั้งของตนเอง (Self-organizing system) อย่างเป็นอิสระในระดับหนึ่ง กล่าวคือ เป็นอิสระจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นมาจากสภาพแวดล้อม แต่ทว่าในขณะเดียวกัน ก็มีปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมของตน ในความเป็นพลวัตเช่นว่านี้ หน่วยสังคมชีวิตทั้งหลายจึงต่างทำบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างหลากหลายกันไป และต่างดำรงความเป็นระบบเปิดมีความเป็นพลวัตสามารถปรับตัวและฟื้นฟูบูรณะตนเอง (Self-renewing) ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งนับเป็นคุณลักษณะจำเป็นสำหรับระบบการจัดตั้งตนเองของสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจกหรือสังคม เป็นพื้นฐานเสริมสร้างความสามารถในกระบวนการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและดำรงตนในสภาวะการณ์ที่แตกต่างกันออกไป^{๑๙}

บนพื้นฐานของวิวัฒนาการธรรมชาติการปรับตัวและดำรงชีวิตอย่างสัมพันธ์เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในวงจรชีวิตของการเกิด เสื่อม และดับทำนองเดียวกันนี้เองที่เผ่าพันธุ์มนุษย์เราประกอบเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศป่าเขตร้อน โดยนัยนี้ ความอยู่รอดและการดำรงคงอยู่ของชุมชนมนุษย์กับฐานอาณานิเวศความหลากหลายทางชีวภาพ จึงประกอบเป็นหน่วยสังคมชีวิตอันหนึ่งอันเดียว^{๒๐} ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อมที่สะสมพอกพูนสืบทอดกันมายาวนานนับศตวรรษ จึงเป็นวิวัฒนาการแหล่งก่อกำเนิดกระบวนการเรียนรู้อันแนบเนื่องอยู่ในวัฒนธรรมจารีตประเพณีของชุมชนมนุษย์ป่าเขตร้อน ในสมัยปัจจุบัน คำวลี “จารีตประเพณี” มักจะเป็นที่เข้าใจกันในแง่ของพิธีกรรมความเชื่ออันเลื่อนลอย หรือแม้กระทั่งถือเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ นี่ก็เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยพร้อมด้วยระบบการศึกษา

อบรมอันแปลกแยกนั่นเอง ทั้งที่โดยแท้จริงแล้ว วัฒนธรรมประเพณีการเรียนรู้ที่ว่านี้ เป็นผลสะท้อนถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณและสำนึกอย่างมีนัยเชิงความเป็นศาสตร์ในอีกมิติหนึ่ง แม้จะก่อร่างสร้างขึ้นมาในบริบทยุคสมัยของ “ความล้าหลังและด้อยพัฒนา” ก็ตาม ดังที่กลุ่มนักวิชาการชาวอินเดีย ได้สะท้อนให้เห็นถึงว่า:

สำหรับวัฒนธรรมของเอเชีย ป่าถือเป็นครูเสมอและคำสอนของป่าก็เป็นความผูกพันเชื่อมโยงต่อกันและความหลากหลาย การฟื้นฟูบูรณะตนเองได้และความยั่งยืน บูรณภาพ และความเป็นพหุนิยม บทเรียนทางวัฒนธรรมทั้งหลาย ซึ่งบรรดาสังคมเอเชียเรียนรู้จากป่าประยุกต์ใช้ ๒ ระดับ (กล่าวคือ) ในระดับหนึ่ง เป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างสังคมกับธรรมชาติ และในอีกระดับหนึ่ง (สัมพันธ์ภาพ) ในหมู่ผู้คนภายในสังคม บรรดาสังคมที่มีป่าเป็นต้นแบบก็อาศัยบทเรียนของความหลากหลายและความเป็นพหุนิยมประชาธิปไตยนั่นเอง...๒๑

ในขณะที่เดียวกัน ก็เชื่อว่าชุมชนมนุษย์ในนิเวศป่าเขตร้อน จะอยู่ในฐานะบทบาทเป็นเพียงผู้เก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น หากในกระบวนการของวัฒนธรรมการเรียนรู้เดียวกันนี้เอง บรรพบุรุษของเรายังมีจินตนาการสามารถก่อร่างสร้างภูมิปัญญาร่วมกันของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านของการอนุรักษ์และในด้านการทำนุบำรุงเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นตามลำดับ เป็นคุณูปการต่อมวลระบบชีวิตความหลากหลายทางชีวภาพในป่า ดังที่ผู้เชี่ยวชาญด้านวนเกษตรของไทยเราเองได้ให้อธิบายไว้อย่างกระชับชัดเจน ควรแก่การนำมาบันทึกไว้เต็ม ๆ ดังนี้:

การเกิดป่ารุ่นสอง (Secondary forest) ช่วยทำให้ป่าดั้งเดิมกลับคืนมาได้ อีก ป่ารุ่นสองในระยะต้น ๆ จะมีต้นไม้อายุยืนนานกว่า

เนื่องจากป่ารุ่นสองจะอยู่ใกล้คน จะมีพันธุ์พืชที่มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์หลายชนิด ป่ารุ่นสองนั้นช่วยให้ดินและสิ่งแวดล้อมดีขึ้น เพิ่มอินทรีย์วัตถุให้ดิน ทำให้เกิดการหมุนเวียนของธาตุอาหารในดินอีกครั้ง ด้วยกระบวนการฟื้นตัวเองตามธรรมชาตินี้เอง หลักการนี้จึงได้นำไปใช้ในการทำไร่แบบหมุนเวียน กล่าวคือ หลังจากปลูกพืช ๑-๓ ปี ก็ปล่อยให้ที่ดินมีพืชป่าปกคลุมอีกครั้ง ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินกลับมาอีก

ประโยชน์ของป่ารุ่นสองอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นที่รวมของต้นไม้เนื้ออ่อนโตเร็ว ไม้โตเร็วพวกนี้ใช้ปราบวัชพืชและปลูกสร้างสวนป่าได้ดี เนื้อไม้ก็ใช้ประโยชน์หลายอย่าง... ไม้ในป่ารุ่นสองที่สำคัญ เช่น พวกพฤษ์หรือจามจุรีป่า (Albizia) กระทุ่มน้ำ (Anthocephalus) ซ้อ (Gmelina) ปอแดงแดง (Macaranga) สน (Pinus) พังแหร (Trema) ตะแบก (Lagerstroemia) ตลอดจนไม้หลายชนิด

พืชในป่ารุ่นสอง มักมีใบเป็นอาหารโอชะของสัตว์กินพืช เช่น แมลงและสัตว์ใหญ่กินพืช เมื่อมีแมลงมาก นกกินแมลงก็มีมากด้วย นอกจากนี้ต้นไม้ในป่ารุ่นสองหลายชนิดมีผล นกกินได้ ให้ผลเร็ว อายุ ๒-๓ ปี ก็ออกดอกออกผล นกกินผลไม้ก็มีมาก สัตว์จึงมีมากในป่ารุ่นสอง...^{๒๒}

ทั้งหมดนี้ บ่งบอกถึงความเป็นพลวัตด้านชีวิตของการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งมีวิวัฒนาการเป็นลำดับมายาวนาน เกิดเป็นระบบและระเบียบชีวิตความเป็นชุมชน โดยพึ่งพาอาศัยปัจจัยการดำรงชีวิตจากธรรมชาติแล้วในขณะเดียวกัน ก็มีส่วนสำคัญไม่เพียงแต่อนุรักษ์ธรรมชาติให้ดำรงคงอยู่อย่างยั่งยืนเท่านั้น หากยังสามารถพัฒนาเพิ่มพูนความหลากหลายทางชีวภาพให้กับโลกของเราด้วย โดยนัยนี้เอง ชีวิตชุมชนมนุษย์จึงมีความผูกพันต่อธรรมชาติ ทั้งในทางจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนออกในรูปของจารีตประเพณี อย่างเช่นพิธีกรรม “ยึดถือผี เคารพ

ผี” หรือถ้าจะพูดถึงกันในภาษาศาสตร์ใหม่ ก็เปรียบเสมือนเป็น “ธรรมนุญ ชุมชน” เพื่อ “ทำให้รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด...เอื้ออำนวยผลประโยชน์แก่คนทุกคน...รู้จักใช้อย่างเคารพ กินอย่างเคารพ...เป็นข้อบังคับให้ทุกคนเคารพและควบคุมพฤติกรรมให้เป็นที่พึงประสงค์ต่อสังคม...” อันเป็นแนวความคิดความเข้าใจของปราชญ์พื้นบ้านอย่างพ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ดั่งที่นำมาอ้างถึงข้างต้น วัฒนธรรม จารีตประเพณีที่ว้านี้ ประกอบเป็นระเบียบและวิถีชีวิตชุมชนแตกต่างหลากหลายกันออกไปตามลักษณะสภาพถิ่นที่อยู่อาศัย หรือระบบนิเวศในอาณาบริเวณป่าเขตร้อน และประกอบกันขึ้นเป็นอีกมิติหนึ่งของ*องค์รวมความหลากหลายทางชีวภาพ* นอกเหนือไปจากมิติความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (Species) และองค์ประกอบทางพันธุกรรม (Genetic)^{๒๓}

ควบคู่ไปด้วยกันกับความเชื่อความยึดถือในเรื่องจิตวิญญาณและพิธีกรรมดังกล่าว วัฒนธรรมจารีตประเพณีชุมชนยังสื่อความหมายในแง่ระบบกระบวนการเรียนรู้และองค์ความรู้ บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการเรียนรู้เช่นว่านี้ ความหลากหลายทางชีวภาพทรงคุณค่าความสำคัญทั้งในฐานะเป็นทรัพยากรปัจจัยสี่ของการดำรงชีวิตมวลมนุษย กับยังเป็นเสมือน “ครู” และ “คำสอน” สรรค์สร้างภูมิปัญญาความรู้ อันถือเป็น **สมบัติส่วนรวมเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน** ของผู้คนทั้งหลายในชุมชน หรืออีกนัยหนึ่ง ทั้งทรัพยากรและภูมิปัญญาความรู้ประกอบกันขึ้นเป็น **ระบบทรัพย์สินและสิทธิร่วมกันของชุมชน** ภูมิปัญญาความรู้เช่นว่านี้ สัมพันธ์โดยตรงต่อแหล่งระบบนิเวศที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป เป็นความรู้ในระบบนิเวศที่มีนัยความหมาย ทั้งใน **เชิงศีลธรรมและระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย** ทั้งนี้โดยอาศัยเกณฑ์คุณค่าและมาตรฐานทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ ซึ่งก่อให้เกิดสำนึกและพันธะความรับผิดชอบ รวมทั้งภูมิปัญญาและระบบอำนาจการจตุระเบียบสังคม ยิ่งไป

กว่านั้น ภูมิปัญญาความรู้ชุมชนยังมีความเป็นระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นพลวัต โดยอาศัยประสบการณ์ผ่านการทดสอบเชิงประจักษ์อย่างเป็นระบบ และเพราะฉะนั้นจึงเป็นระบบความรู้ที่สามารถปรับตัวตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ในประการสำคัญที่จำเป็นต้องเน้นไว้ในที่นี้ก็ คือ ภูมิปัญญาความรู้ชุมชนท้องถิ่น เป็นระบบและกระบวนการอันแนบเนื่องอยู่ในระบบสถาบันทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนรวมทั้งกฎหมาย^{๒๔} หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็น **ระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวม** ซึ่งแตกต่างเป็นคนละขั้วจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ตะวันตกซึ่งแยกส่วน และเป็นเงื่อนไขปมวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่มุ่งเพื่อแสวงอำนาจครอบครองครอบงำ ก่อความลึกลับซับซ้อนขัดแย้ง และแปลกแยกในสังคมโลกปัจจุบัน ทั้งระหว่างมนุษย์ต่อธรรมชาติ และในหมู่มนุษย์ด้วยกันเอง^{๒๕} ประเด็นเรื่องระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ ซึ่งประกอบเป็นอารยธรรมตะวันตกนี้ ยังจะได้ขยายความทำความเข้าใจกันในตอนต่อไปในสภาวะการณ์ที่สังคมไทยและเอเชียตกอยู่ภายใต้การครอบครองครอบงำของจักรวรรดินิยมตะวันตก

ด้วยเหตุผลความเป็นพลวัตของวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ในจารีตประเพณีชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว สิ่งที่เราเรียกกันว่า **ระบบความรู้ประเพณี** ที่สืบทอดกันเป็นลำดับมาหลายต่อหลายชั่วคนนับศตวรรษจึงได้เริ่มเป็นที่ยอมรับนับถือกันในแวดวงวิชาการและประชาคมนานาชาติในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาว่าเป็น “ประเพณีแห่งการประดิษฐ์คิดค้น” (Tradition of invention) ทั้งนี้ด้วยเหตุผลของความเป็นจริงที่ว่า:

ความเป็นจารีตประเพณีสำหรับระบบความรู้ประเพณีนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องโบราณอะไรเลย หากเป็นเรื่องเกี่ยวกับแนววิธีการของการได้มาและใช้ความรู้กล่าวอีกนัยหนึ่ง (ก็คือ) กระบวนการทางสังคมในการเรียนรู้และมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน ในความรู้อันเป็นลักษณะ

เฉพาะสำหรับวัฒนธรรมพื้นบ้าน และเป็นหัวใจของความเป็นจารีตประเพณี ความรู้ที่ว่่านี่ส่วนมากที่เดียว นับเป็นของใหม่ แต่ทว่ามีความหมายทางสังคมและมีลักษณะเชิงกฎหมาย ซึ่งแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากความรู้ที่ชนพื้นบ้านได้เรียนรู้จากพวกเขาเข้ามาตั้งนิคมและสังคมอุตสาหกรรมทั้งหลาย เพราะเหตุฉะนั้นเอง เราจึงเชื่อว่าการปกป้องคุ้มครองความรู้ชุมชนท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องเกี่ยวโยงไปถึงการรับรู้รับรองกฎเกณฑ์และกระบวนการการคิดค้นกับคำสอนของชุมชนเหล่านี้ด้วย ๒๖

อนึ่ง เท่าที่นำเอาคำวลี “ระบบทรัพย์สินและสิทธิร่วมกัน” มาเอ่ยอ้างถึงข้างต้น ก็เป็นเพียงอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบในยุคสมัยใหม่ของการเผชิญหน้าระหว่างอำนาจนิยมกับสิทธิมนุษยชนเท่านั้น จริง ๆ แล้ว ในวัฒนธรรมจารีตประเพณีของชุมชนดั้งเดิม ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน ไม่ได้เป็นที่เข้าใจยึดถือกันเพียงเป็น “ทรัพย์สิน” ในความหมายที่มีเจ้าเข้าเจ้าของที่จะขูดคั้นนำเอามาใช้สอยตามใจชอบเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในความหมายแคบ ๆ อย่างที่ทักทักกันในยุคทุนนิยมปัจจุบัน หากแต่เป็นมรดกตกทอดที่ให้คุณค่าความหมาย ทั้งในแง่ของความเป็นชุมชนและความรับผิดชอบส่วนบุคคล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นศูนย์รวมของสัมพันธภาพทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะแต่เรื่องของสิทธิทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเรื่องของภูมิปัญญาความรู้ประเพณี ก็เป็นที่ยึดถือกันในฐานะเป็นสมบัติร่วมกันทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นไปในรูปแบบของ “สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา” ที่แบ่งสัดส่วนต่างคนต่างแข่งขันชิงกันดังเช่นในทุกวันนี้ ภายใต้อำนาจครอบครองครอบงำของลัทธิอุดมการณ์และระบบความรู้กับวัฒนธรรมการเรีนรู้อันแนบเนื่องอยู่ในอารยธรรมตะวันตกดังกล่าวข้างต้น ๒๗

๕.๒ การเสื่อมสลายของลัทธิ “ชุมชนดั้งเดิม”^{๒๘}

จะอย่างไรก็ตาม ชุมชนคนพื้นถิ่นป่าเขตร้อนทั้งหลายเหล่านี้ก็ไม่ได้ดำรงคงอยู่โดยลำพังตนเอง ในกรณีของไทยได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๔ ถึงการจัดระบบระเบียบสังคมการเมืองยุคก่อนหน้าการก่อตั้งรัฐประชาชาติตามแบบอย่างตะวันตก ในระบบดั้งเดิมที่ว่านี้ เป็นการจัดแบ่งระดับชนชั้นอำนาจแผ่ขยายกว้างขวางออกไปตามลำดับ จากหน่วยชุมชนคนพื้นถิ่นระดับรากหญ้าขึ้นไป รวมกันเป็นนครรัฐเล็ก ๆ หลากหลาย จนถึงระดับศูนย์รวมอำนาจรัฐราชอาณาจักร ชุมชนนครรัฐต่าง ๆ ที่ว่านี้ ได้รับการขนานนามว่า “ประเทศราชชนบท” อันหมายถึงหน่วยรวมชนเผ่าหรือชนชาติต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก^{๒๙} ภายใต้ระบอบราชอาณาจักรนี้ แม้โดยหลักการทางทฤษฎี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งเจ้าของผืนแผ่นดินและราษฎรภายในราชอาณาจักร แต่ในทางปฏิบัติ สังคมการเมืองสยามในครั้งนั้นให้ความสำคัญในด้านของราษฎรมากกว่าในฐานะเป็นกำลังไพร่พล โดยแบ่งแยกราชอาณาจักรออกเป็นกลุ่มคนหลายกลุ่ม ในการดำเนินการปกครองประเทศ และแต่ละกลุ่มมีหัวหน้า เป็นการกระจายอำนาจความรับผิดชอบควบคุมดูแลผู้คนในกลุ่มของตน ในขณะที่เรื่องของเขตแดนของราชอาณาจักรหรือของหัวเมืองมักถูกปล่อยปละละเลยจนเลือนลาง^{๓๐} โดยนัยนี้เอง สิ่งที่เรียกว่า “อธิปไตยรัฐ” จึงไม่ใช่เป็นไปในลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจภายในเขตดินแดนของรัฐเป็นเอกภาพแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด อย่างที่ยึดถือกันภายใต้ระบอบรัฐประชาชาติยุคทุนนิยมในปัจจุบัน หากแต่เป็นไปในลักษณะของอธิปไตยร่วมส่วน และบรรดาประเทศราชชนบททั้งหลายยังคงดำรงสิทธิอธิปไตยของตนเองอยู่ในระดับหนึ่ง^{๓๑} ไม่ต้องสงสัยเลยว่าภายใต้ระเบียบสังคมการเมืองแบบศักดินาที่กระจายอำนาจเช่นว่านี้ ชุมชนคนพื้นถิ่นย่อม

สามารถดำรงความเป็นอิสระปกครองตนเองในระดับหนึ่ง ในการดำเนิน วิถีชีวิตและสังคมวัฒนธรรม อันเกื้อกูลต่อบุรณภาพของฐานทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น ดังที่กล่าวมาข้างต้น

แต่แล้วสถานะความเป็นกึ่งอิสระของนานา “ประเทศราชชนบท” และชุมชนคนพื้นถิ่นทั้งมวลก็เป็นอันต้องล่มสลายไปภายใต้ “รัฐประชาชาติของยุคทุน (อุตสาหกรรม) นิยม”^{๓๒} ซึ่งในที่สุด เป็นแรงกระตุ้น ให้เกิดความสำนึกตื่นตัวเรียกร้องสิทธิการปกครองตนเองในหมู่นดินแดน อาณานิคม กึ่งอาณานิคมทั้งหลายดังเป็นที่ทราบกัน แล้วจากนั้นหลัง สงครามโลกครั้งที่สองไม่นานเมื่อรัฐประชาชาติก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนาอุตสาหกรรม ก่อการเบียดเบียนขูดรีดทรัพยากรชุมชนท้องถิ่น กระแสสิทธิ กำหนดใจตนเองหรือปกครองตนเอง ทำนองเดียวกันนี้เอง จึงค่อย ๆ ก่อ ตัวขึ้นและขยายกว้างขวางออกไปโดยลำดับในหมู่ชุมชนคนพื้นถิ่น นับ เป็นปรากฏการณ์การต่อสู้เรียกร้อง “ชุดศีลธรรมแห่งสิทธิ” ใหม่ใน บริบทของสังคมการเมืองและชุมชนฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน ทั้งนี้ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และภายในกรอบอำนาจรัฐประชาชาติ สังคมการเมืองไทยนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาการสิทธิชุมชน เช่นว่านี้เป็นเรื่องราวที่สมควรนำมาพิเคราะห์ทำความเข้าใจกันในอันดับต่อไป

๕.๒.๑ ชุมชนฐานทรัพยากรใต้อังจักรวรรดินิยม เศรษฐกิจตลาด

ในตอนต้นบทที่ ๔ เช่นกัน ได้เกริ่นเอาไว้เป็นเบื้องต้นถึงการแผ่ ขยายอำนาจอิทธิพลจักรวรรดินิยมตะวันตก พร้อมด้วยระบบเศรษฐกิจ ตลาดเหนือดินแดนอาณานิคมและกึ่งอาณานิคมภูมิภาคป่าเขตร้อน ก่อ ผลกระทบยังความสูญเสียอย่างกว้างขวางรุนแรง ทั้งต่อชีวิตผู้คนและต่อ สภาพแวดล้อมทางสถาบันสังคมวัฒนธรรมอันประกอบขึ้นเป็นระบบชีวิต

สังคมองค์รวมของบรรดาชุมชนคนพื้นถิ่นทั้งหมด^{๓๓} ภายใต้กระแสลัทธิ
อุดมการณ์ทุนอุตสาหกรรมนิยม นี่ก็คือการเปิดศักราชของโลกทัศน์และ
วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่อันแปลกปลอมและแปลกแยกเข้าสู่ชีวิตสังคม
การเมืองอาณานิคมปาเซตร้อน เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการโลกาภิ-
วัตน์ หรืออีกนัยหนึ่ง จักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาดเสรี ซึ่งตีคุณค่าของ
มนุษย์และธรรมชาติเป็นเพียงเสมือนผลิตภัณฑ์สินค้าอื่น ๆ ทั้งหลาย
ตามราคาซื้อขายกันในท้องตลาดทั่วไป แล้ววัฒนธรรมวัตถุนิยมภายใต้
ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมก็ยิ่งสุดโต่งไปไกล ถึงขั้นยึดถือเอาเรื่องของ
“เศรษฐกิจ” อยู่เหนือคุณค่าชีวิตสังคม กล่าวคือ เป็นตัวกำหนดความ
สัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งถูกตีค่าเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งอยู่ในระบบ
เศรษฐกิจ ตลาด และโลกทัศน์กับวัฒนธรรมการเรียนรู้แปลกปลอมและ
แปลกแยกเช่นนี้ ก็ยังคงสืบเนื่องกันมาตราบนานเท่าทุกวันนี้^{๓๔}

จริง ๆ แล้ว เศรษฐกิจตลาดกับกระแสการล่าอาณานิคมชุดรีด
ทรัพยากรปาเซตร้อน ไม่ใช่มาเพิ่งอุบัติขึ้นในยุคทุนอุตสาหกรรมนิยม
ช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ก่อนหน้าปฏิวัติอุตสาหกรรมและหลังกระแสการ
ฟื้นฟูวิทยาการปฏิรูปทางศาสนา การค้นพบโลกใหม่และเส้นทางเดินเรือ
รอบโลกคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ เศรษฐกิจการค้าเชิงตลาดภายใต้ทุน
พาณิชย์นิยม (Commercial capitalism) ก็ได้แผ่ขยายกว้างขวาง
ออกไปทั่วโลก รวมถึงภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมทั้งขุดค้น
เก็บเกี่ยวค่าขายผลผลิตของป่าต่างๆ หลากหลาย อย่างเช่น เครื่องเทศ
ไม้หอม ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่องการค้าขายแลกเปลี่ยนที่ปฏิบัติกันมาช้านาน
อยู่แล้วในหมู่รัฐราชอาณาจักรภายในภูมิภาคเอง หากแต่โดยพื้นฐาน
กิจกรรมการค้าเหล่านี้ยังจำกัดวงเขตอยู่ในขีดความสามารถผลิต
ดอกออกผลของป่าธรรมชาติ ไม่ถึงกับเป็นการบั่นทอนทำลายฐาน
ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ยกเว้นในกรณีของภูมิภาค

อเมริกา ซึ่งต้องประสบกับความหายนะจากน้ำมือของเจ้าอาณานิคมยุโรป อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน ปอร์ตุเกส และเนเธอร์แลนด์ ซึ่งนำเอาาระบบพืชไร่อ้อยผลิตน้ำตาล กาแฟ และกล้วย เข้าไปบังคับใช้โดยอาศัยแรงงานทาสจากแอฟริกา รวมทั้งการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อส่งออกสนองความต้องการของตลาดบริโภคอันฟุ่มเฟือยหรรหฺรหาในยุโรป^{๓๔} และนี่ก็คือนันไดเบื้องต้นของการคุกคามทำลายฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพป่าเขตร้อน ภายใต้กระแสอำนาจทุนนิยมตะวันตก

หลังปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ทุนนิยมตะวันตกพลิกผันตนเองเข้าสู่ระบบทุนอุตสาหกรรม พร้อมด้วยฐานกำลังเทคโนโลยีวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยการประดิษฐ์คิดค้นพัฒนาเครื่องจักรกลและเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ยังผลให้เกิดระบบโรงงานผลิต (Factory system) ขนาดใหญ่ และระบบการขนส่งคมนาคมสะดวกรวดเร็ว เป็นการส่งเสริมโครงสร้างและสมรรถนะการผลิตปริมาณมาก ๆ รวดเร็ว อันเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้ขยายตลาดผลิตผลอุตสาหกรรมออกสู่ทั่วทุกมุมโลก พร้อมทั้งในขณะเดียวกัน เป็นช่องทางโอกาสสามารถแผ่แสนยานุภาพล่าดินแดนอาณานิคมและสถาปนาอำนาจการครอบครองครอบงำเหนือฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน ซึ่งถูกใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มาในตอนนี้อยู่ในฐานะเป็นชาติแรกของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและทั้งกำชัยชนะในการขับเคลื่อนต่อสู้ทางเศรษฐกิจ การเมือง และทางทหารเหนือมหาอำนาจทางยุโรปอื่นๆ ช่วงหลังปฏิวัติฝรั่งเศส อังกฤษสามารถสถาปนาตนเองขึ้นเป็นจักรภพแผ่ขยายอำนาจอันไพศาลเข้าสู่ภูมิภาคเอเชีย จากนั้นเกือบศตวรรษเต็ม ๆ จักรวรรดินิยมอังกฤษจึงมีบทบาทโดยตรงในการกำหนดแบบแผนการจัดการและชุดรีดทรัพยากรธรรมชาติป่าเขตร้อนในดินแดนอาณานิคม อย่างเช่น อินเดีย พม่า ด้วยระบบวิธีการ “แบบวิทยาศาสตร์” ซึ่งก็คือ

การระดมทุนและเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตทรงอานุภาพกระทำการทำลายล้าง “ฐาน” ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมหาศาลและรวดเร็ว จนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่ ๑-๒ (ค.ศ.๑๙๑๔-๑๙๑๘ และ ๑๙๓๙-๑๙๔๕) ทั้งอังกฤษและยุโรปโดยรวมเสื่อมอำนาจลงไป สหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นสู่ความเป็นมหาอำนาจเจ้าโลกและตามมาด้วยการขยายตัวเติบโตใหญ่ของเหล่าบริษัทข้ามชาติอันพร้อมไปด้วยแสนยานุภาพทุนและเทคโนโลยี โดยเฉพาะทางด้านข้อมูลข่าวสารและด้านชีวภาพ ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญยิ่งยวดในกระบวนการแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลทั้งทางเศรษฐกิจการเงินและการทหาร รวมตลอดไปถึงความพยายามในการช่วงชิงสิทธิอำนาจเหนือฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ^{๓๖} จักรวรรดินิยมทั้งสองยุค คือ ยุครัฐชาติยุโรปคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และยุคบริษัทข้ามชาติสหรัฐอเมริกา หลังสงครามโลกครั้งที่สอง พร้อมด้วยกลไกหนทางสถาบันเศรษฐกิจการค้าการเงินระหว่างประเทศ เหล่านี้ประกอบเป็นกระบวนการโลกาภิวัตน์ หรืออีกนัยหนึ่ง กระบวนการครองโลกอันสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ดังที่กล่าวถึงไว้ในบทก่อน^{๓๗}

ในส่วนของสยามประเทศ สืบเนื่องต่อจากรัฐประศาสนโยบายจรรงรักษาความเป็นเอกราชทางการเมืองและสถาปนารัฐประชาชาติรวมศูนย์อำนาจอธิปไตยเหนืออาณาเขตดินแดนที่กำหนดขึ้นภายใต้แรงบังคับกดดันของจักรวรรดินิยมตะวันตก^{๓๘} มาตรการกลไกทางนิติศาสตร์ “สมัยใหม่” ขึ้นต่อไป ก็คือ การแผ่ขยายอำนาจกฎหมายควบคุมครอบครองเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของส่วนกลางเหนือพื้นที่และฐานทรัพยากรป่าทั่วประเทศ ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างอะไรนักกับ “ขบวนการปิดล้อม” (Enclosure movement) ที่เคยใช้ปฏิบัติมาในประเทศอังกฤษ และนั่นก็คือ การใช้ใช้อำนาจกฎหมายกระทำการลิดรอนเพิกถอนสิทธิการครอบครองใช้ประโยชน์

พื้นที่สาธารณะในการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น*โดยส่วนรวม* ตามธรรมเนียมประเพณีที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมาแต่อดีต^{๓๙} แล้วไม่ช้าไม่นานเพียง ๔ ปีเศษ หลังการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง “ธรรมเนียมการปกครอง”จากระบบจตุสดมภ์มาเป็นระบบกระทรวงทบวงกรม ก็ได้มีการจัดตั้งกรมป่าไม้สังกัดกระทรวงมหาดไทยขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ภายใต้อำนาจ “การร่วมมือ” ของอังกฤษจัดส่งนายสเลด (H. A. Slade) ผู้เชี่ยวชาญ “การป่าไม้” มาดำรงตำแหน่งเจ้ากรมป่าไม้ซึ่งเทียบเท่าอธิบดีในปัจจุบันเป็นคนแรก ภายใต้อำนาจกรมป่าไม้ในแบบฉบับของจักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาดนี้เอง ทรัพยากรป่าเขตร้อนถูกลดคุณค่าความสำคัญตกต่ำลงเป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเนื้อไม้เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับอุตสาหกรรมต่อเรือและเครื่องเรือนเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ความหลากหลายทางชีวภาพกับสถานะความเป็นฐานทรัพยากรต้องเป็นอันถูกบั่นทอนทำลายลงไปโดยลำดับ ซึ่งก็หมายรวมไปถึงวิถีชีวิตชุมชนและภูมิปัญญาความรู้ประเพณีที่สะสมกันมาแต่ในอดีต ในขณะที่เดียวกันก็รวบรัดเอา “กิจการป่าไม้” ที่เคยอยู่ในการครอบครองและควบคุมดูแลของบรรดาเจ้าครองนครหรือเจ้าเมืองให้เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลส่วนกลาง และนำเอาระบบวิธีจัดการตัดไม้ “แบบวิทยาศาสตร์” เข้ามาประยุกต์ใช้ นับว่าเพื่อเป็นการคุ้มครองรักษา “ป่าไม้” ให้อำนวยผลผลิตอย่างยั่งยืนตลอดไป^{๔๐}

ควบคู่ไปด้วยกันกับการจัดตั้งกลไกด้านสถาบันองค์กร คือ กรมป่าไม้ เพื่อรองรับการควบคุมและบริหารการจัดการทรัพยากรป่าไม้ทั่วราชอาณาจักรสยาม ก็ยังต้องอาศัยการนำเข้ากลไกทางด้านสถาบันนิติศาสตร์ตามรอยลัทธิอุดมการณ์อธิปไตยชาติรวมศูนย์อำนาจจากโลกตะวันตก ซึ่งเหมารวมเอาว่า กฎหมาย คือ คำสั่งหรือคำบัญชาแห่งศูนย์รวมอำนาจรัฐ อันยังผลเท่ากับเป็นการล้มล้างหลักความคิดดั้งเดิมที่ว่ากฎหมายเป็นข้อบัญญัติในกระบวนการวิวัฒนาการตามจารีตประเพณีของ

ชุมชนและสังคม มิใช่เป็นเพียงคำสั่งองค์อธิปัตย์จากเบื้องบนเท่านั้น^{๔๑} ภายใต้หลักการนิติศาสตร์ใหม่อันเป็นผลพวงของการเปิดประเทศนี้เอง จึงมีพระราชบัญญัติและประกาศต่าง ๆ พรุ่งพรูออกมามากมายทั้งก่อน และหลังการจัดตั้งกรมป่าไม้เพื่อแผ่ขยายอำนาจการควบคุมและจัดการ ทรัพยากร “ป่าไม้” โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. ๒๔๘๑ และ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔

พระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๑ และ พ.ศ. ๒๔๘๔ ที่ว่านี้ ออกมา ในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗) พระราชบัญญัติฉบับแรกขยายขอบเขตอำนาจรัฐ จากที่เคย มุ่งควบคุมเฉพาะตัวไม้สัก ไม้กระยาเลย และของป่า มาเป็นการหวงกัน พื้นที่ป่า โดยการกำหนดเขต “ป่าคุ้มครอง” และ “ป่าสงวน” ต้องห้าม มิให้บุคคลเข้าไปจับจองโถงสร้างแผ้วถาง รวมทั้งให้กำหนดคำนิยาม “ป่า” ให้หมายถึงสาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ดินประเภทที่ดิน รกร้างว่างเปล่า หลักคิดเรื่องป่าสงวนและป่าคุ้มครองทำนองเดียวกันนี้ ต่อมาก็ถูกแทนที่โดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในช่วง “ระบอบปฏิวัติ” ยุคพัฒนาของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งยังจะได้ กล่าวถึงอีกในตอนต่อไป ข้อที่สมควรต้องเน้นกันโดยเฉพาะในขั้นนี้ ก็ คือพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งถือได้ว่าประกอบเป็นทั้งลัทธิ อุดมการณ์และกลไกทางนิติศาสตร์เพื่อรวบรัดเอาพื้นที่ป่าทั้งหมดเข้ามา อยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของรัฐส่วนกลาง ทั้งนี้โดยนิยามความหมายของ “ป่า” ให้หมายถึงพื้นที่ยังมีไม้บุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน (รวมไปถึงพื้นที่ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง ทะเลสาบ เกาะ และชายทะเล) กฎหมายฉบับนี้จึงมีนัยสำคัญยิ่งผลให้รัฐส่วนกลางแผ่ขยายอำนาจควบคุม พื้นที่ป่าได้อย่างกว้างขวางทั่วทั้งประเทศ ก็เป็นอันว่า “โดยหลักกฎหมาย” สมัยใหม่ให้คุณค่าความสำคัญกับพื้นที่ดินอยู่เหนือสังคมพืชและสัตว์

รวมถึงมวลจุลินทรีย์ ซึ่งประกอบเป็นฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันหนาแน่นและอุดมสมบูรณ์ ดังที่ผู้รู้ได้ให้อรรถาธิบายไว้ชัดเจนข้างต้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ลัทธิอุดมการณ์และกลไกนิติศาสตร์เช่นว่านี้ย่อมจะส่งไปไกลเป็นการเปิดช่องให้ทรัพยากรชุมชนท้องถิ่นต้องตกเป็นเป้าของการปิดล้อมยึดครองจากอำนาจและผลประโยชน์ภายนอกได้อย่างง่ายดาย โดยเฉพาะในยุคการพัฒนาภายใต้กระแสจักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาดหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒^{๔๒}

อีกก้าวหนึ่งของการสร้างกลไกทางนิติศาสตร์ภายใต้กำกับของลัทธิปัจเจกนิยมและสิทธิในทรัพย์สินแบบตะวันตก^{๔๓} ก็คือ การจัดตั้งระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยกำหนดแบ่งแยกชัดเจนและเบ็ดเสร็จเด็ดขาดระหว่างกรรมสิทธิ์ของรัฐกับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เริ่มต้นจากประกาศออกโฉนด ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๕) และพระราชบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นลำดับมาจนถึงพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗ ในยุคเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงครามอีกเช่นกัน เป็นการประมวลรวบรวมกฎหมายและประกาศต่างๆ เกี่ยวกับที่ดินก่อนหน้านี้ทั้งหมดนี้อาจถือได้ว่า เป็นอีกมิติหนึ่งของการปฏิรูปเชิงโครงสร้างถึงขั้น “พลิกแผ่นดิน” ต่อเนื่องจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง “ธรรมเนียมการปกครอง” จัดตั้งและแบ่งแยกอำนาจหน้าที่ออกเป็นกระทรวงทบวงกรมต่างๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ รวมทั้งตั้งอำนาจการปกครองท้องถิ่นเข้าสู่ศูนย์อำนาจส่วนกลางภายใต้กระทรวงมหาดไทยในช่วงต้นทศวรรษ พ.ศ. ๒๔๔๐ ต่อมา ในอดีต นับตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงก่อนหน้าประกาศออกโฉนด ร.ศ. ๑๒๐ สถานะและสัมพันธภาพทางสังคมวัฒนธรรมและจารีตประเพณีทางกฎหมายแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง จะพอมิเทียบเคียงกันได้บ้างก็ตรงที่โดยนัยทางกฎหมาย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั้งสิ้นในพระราชอาณาเขตในฐานะที่ทรงอำนาจสูงสุด

ในประเทศ และโดยอำนาจทางปกครองที่ตัวเอง จึงไม่อาจมีการอ้างสิทธิของราษฎรเหนือที่ที่อยู่อาศัยหรือทำกินได้ เพราะสิทธิเช่นว่านั้นถือว่าเป็นปรักษต่อพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ อย่งไรก็ดี ข้อบัญญัติที่ว่า ที่ดินภายใต้อาณาเขตรัฐเป็นของพระมหากษัตริย์ทั้งหมด ก็เพราะเรื่องของความเป็นเจ้าของ ยังไม่แยกออกจากอำนาจในทางปกครอง อันเป็นเครื่องแสดงถึงความสมบูรณ์แห่งอำนาจอธิปไตยของผู้เป็นประมุข แต่โดยประเพณีปฏิบัติ บรรดาราษฎรผู้ทำการ “ไถ่สร้างถางพงทำนา” ขึ้นใหม่และเข้าครอบครองที่ดินก็ได้รับการรับรองสิทธิในระดับหนึ่ง ซึ่งผูกพันอยู่กับการครอบครองใช้ประโยชน์^{๔๔}

อนึ่งแม้แต่คำว่า “กรรมสิทธิ์” เองซึ่งสื่อความหมายเน้นหนักไปในแง่ความเป็นเจ้าของอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ก็ไม่ปรากฏมีมาในธรรมเนียมปฏิบัติกฎหมายไทย หากเป็นบทกฎหมายที่นำมาใช้เป็นครั้งแรกตามประกาศออกตรวจจองที่ดิน (คลองประเวศบุรีรัมย์และคลองแยก) ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ในช่วงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วก็มุ่งไปในทางกฎหมายเอกชนเกี่ยวกับผลประโยชน์ในทางการเงินโดยเฉพาะระหว่างบุคคล ยังผลให้เจ้าของมีสิทธิห้ามมิให้ผู้อื่นสอดแทรกเข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของตนเท่านั้น^{๔๕} รวมความก็คือในธรรมเนียมปฏิบัติของกฎหมายดั้งเดิม สิทธิการครอบครองใช้ประโยชน์ หากได้ก่อให้เกิดสิทธิความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไม่ เพราะนอกเหนือไปจากสิทธิของพระมหากษัตริย์ที่จะขับไล่ราษฎรออกจากที่ได้เสมอ อันเป็นต้นเค้าเดิมของระบบการบังคับซื้อในสมัยปัจจุบันแล้ว ก็เป็นสิทธิที่มีนัยโดยสัมพันธ์อยู่กับสิทธิการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ที่เจ้าของผู้ครอบครองนั้นๆ เป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งจัดเข้าอยู่ในลักษณะของ **สิทธิกลุ่ม** หรือ **สิทธิร่วม**^{๔๖} ดังที่จะได้ขยายความถึงต่อไปในตอนว่าด้วย “นิยามสิทธิชุมชน”

๕.๒.๒ จากขบวนการปิดล้อมสู่โจรสลัดทางชีวภาพ

เท่าที่บรรยายมาจนถึงตรงนี้ เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงต้นเค้าของเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ที่ทอดเงาทะมึนลงมาปกคลุมวัฒนธรรมการเรียนรู้ในชุมชนชั้นนำในกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย หรืออีกนัยหนึ่ง การเจริญรอยแบบอย่างตะวันตก (Westernization)^{๔๗} แม้กระนั้นก็ยังเกิดความคิดอ่านกระทำการปฏิวัติเพื่อการปลดปล่อยและอิสรภาพทางวัฒนธรรมในโอกาส “การเปลี่ยนแปลงการปกครอง” ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร ข้อ ๑ ที่ว่า “จะต้องรักษาเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง”^{๔๘} แต่แล้วมวลความพยายามสถาปนาระบอบเสรีประชาธิปไตย ก็เป็นอันต้องพับฐานไปในชั่วระยะเวลา ๑๕ ปีเศษ จากการปฏิวัติรัฐประหารเบี่ยงเบนวิถีทางเศรษฐกิจการเมืองของไทยไปในแนวทางอำนาจนิยมและเผด็จการทางรัฐสภามาตราบนานเท่าทุกวันนี้ รวมทั้งยังเป็นการล้มล้างหลัก ๖ ประการ อีกข้อหนึ่งที่ว่า “จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” ซึ่งยังอาจเปิดช่องให้มีการปฏิรูปกระจายการจัดการศึกษาสู่ท้องถิ่น^{๔๙}

จึงเป็นอันว่าความล้มเหลวของปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นอกเหนือไปจากบั้นทอนทำลายโอกาสวิถีทางพัฒนาการเสรีประชาธิปไตยของไทยทั้งในรูปแบบและเนื้อหาสาระแล้ว^{๕๐} ยังส่งผลกระทบเท่ากับตัดหนทางที่จะได้มีการปฏิรูปการศึกษาอันจะเป็นพื้นฐานของการก่อร่างสร้างค่านิยมทางการจัดการศึกษาและวัฒนธรรมการเรียนรู้ขึ้นใหม่ ที่สามารถมองและเข้าใจเรื่องของเอกราชอธิปไตยจากมุมมองที่กว้างขวาง เป็นพลวัตขึ้น ทั้งในทางการเมือง กฎหมาย เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

ทั้งหมดเท่าที่ประมวลมาโดยสังเขปนี้ประกอบเป็นภูมิหลังของพัฒนาการทางการเมืองของไทย เข้าสู่วิถีทางอำนาจนิยมและระบอบเผด็จ

การทิ้งทางทหารและรัฐสภา และนี่ก็คือ ภูมิหลังที่มาที่ไปของการอุบัติขึ้นของ “ระบบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับคณะ ภายใต้กระแสความเป็นเอกอภิมหาอำนาจของสหรัฐอเมริกา และนโยบายการต่อต้านจำกัดวง (Containment) การแผ่ขยายของพลาณภาพคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วก็ภายใต้โลกาภิวัตน์รอบสองนี้เองที่ระบอบเผด็จการไทยก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พร้อมด้วยระบบการจัดการการศึกษาขยายจากเป้าหมายผลิต “ชนชั้นนำ” ในระบบราชการออกไปสู่การจัดสรรกำลังคนชั้นนำเข้าสู่ระดับชั้นตำแหน่งงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน^{๕๑} ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าย่อมจะต้องพกพาเอาค่านิยมและวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบอเมริกันไว้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางเทคโนโลยีใหม่ๆ ทั้งในด้านข่าวสารข้อมูลและชีวภาพ อันเป็นจุดแข็งของเหล่าบรรษัทข้ามชาติจากอภิมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้ภายใต้กระแสวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบอาณานิคม กล่าวคือให้การยกย่องเชิดชูปัญญาวิชาการจากภายนอกเหนือภูมิปัญญารากเหง้าอันแนบเนื่องอยู่ในสังคมวัฒนธรรมของตนเอง และเพราะเหตุฉะนี้ จึงขาดพื้นฐานภูมิปัญญาในอันที่จะรู้จักคิดสรรหาองค์ความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของนโยบายความคิดอ่านและเทคโนโลยีการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน อันเป็นต้นทุนของคนทั้งชาติดังกล่าวไว้ในตอนต้น และในขณะเดียวกัน เป็นการปกป้องรักษาเสรีภาพทางวิชาการ วัฒนธรรมการเรียนรู้ และสมรรถนะศักยภาพการพึ่งตนเอง รวมไปถึงอิสระอธิปไตยของชาติในที่สุด ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม^{๕๒}

ในสภาวะการณ์ “สากล” เช่นนี้ จึงไม่เป็นที่แปลกประหลาดอะไรที่ภารกิจการวางแผนพัฒนาจึงเริ่มต้นโดยอาศัยคณะผู้เชี่ยวชาญ

อเมริกันเข้ามาประจำภายในสภาพพัฒนาฯ ทำนองเดียวกันกับที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต รวมตลอดถึงกรณีการจัดตั้งกรมป่าไม้ และเพราะฉะนั้นนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมจึงเน้นหนักเกือบโดยสิ้นเชิงไปในด้านของการสร้างอุตสาหกรรม อัตราการเติบโตของเศรษฐกิจมหภาค อัตรารายได้ประชาชาติ (GDP) และการพัฒนาขยายตัวของเมืองในลักษณะที่บั่นทอนขีดความสามารถพึ่งตนเองของชนบท เหล่านี้ล้วนแต่ต้องพึ่งพาอาศัยทุนและเทคโนโลยีจากภายนอกแทบทั้งสิ้น แล้วก็ไม่ใช่ที่แปลกประหลาดอะไรอีกเช่นกัน ที่มีผู้ขนานนามทุนนิยมของไทยเข้าในลักษณะของ “ทุนนิยมเทียม” ซึ่งเป็นทุนนิยมแบบพึ่งพาและพึ่งเปิดช่องทางส่งเสริมให้บรรษัทกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในรูปลักษณะของบรรษัทข้ามชาติได้แผ่ขยายตัวกว้างขวางและเติบโตใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วโดยอาศัยหยิบยื่นแรงจูงใจส่งเสริมจากอำนาจรัฐตลอดมาจนถึงปัจจุบัน^{๕๓}

น่าจะเป็นเพราะวัฒนธรรมการพึ่งพาตัวเอง จึงได้มีการทุ่มเท “ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ” กันอย่างไม่ยั้ง แล้วในขณะเดียวกันก็ตราพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ขึ้นเป็นการขยายปรับปรุงจากพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่าปี พ.ศ. ๒๔๘๑ จากนั้น ก็ตามมาด้วยนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๘ ภายใต้การนำของรองนายกรัฐมนตรีพิชัย รัตตกุล จากพรรคประชาธิปัตย์ แล้วก็พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ในช่วงรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน ที่ต้องอ้างอิงไปถึงตัวบุคคลผู้นำโดยเฉพาะในที่นี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าทัศนคติท่าทีและนโยบายเรื่องการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ จริงๆ แล้วแทบไม่ได้แตกต่างกันเลยระหว่างผู้นำฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนของไทย และทั้งหมดต่างโน้มเอียงที่จะเห็นดีเห็นงามไปกับแนวนโยบายความต้องการของกรมป่าไม้ซึ่งจัดตั้งขึ้นและดำเนินงานบริหารจัดการ

ภายใต้เจ้ากรมชาวอังกฤษเป็นคนแรก ดังที่เอ่ยอ้างถึงข้างต้น^{๕๔}

ในประการสำคัญที่จะต้องขยายความในที่นี้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับกฎหมายทั้ง ๓ ฉบับ ก็คือ เป็นเจตนาารมณโดยตรงในอันที่จะขยายอำนาจการปิดล้อมช่วงชิงและครอบครองพื้นที่ที่มวลราชฎรทำกินเลี้ยงชีพอยู่แล้วนั่นเอง ด้วยเหตุฉะนี้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติปี ๒๕๐๗ จึงให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ ออกกฎกระทรวงกำหนดเขตป่าบริเวณใดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ โดยกำหนดเนื้อที่ไว้ถึงประมาณร้อยละ ๕๐ ของเนื้อที่ประเทศ คือประมาณ ๒ แสน ๕ หมื่นตารางกิโลเมตร หรือ ๑๕๖ ล้านไร่ โดยไม่ต้องทำการสำรวจสภาพพื้นที่ตั้งและสิทธิของราษฎร ว่ามีอยู่ก่อนหรือไม่อย่างไร ซึ่งก็คือ กฎหมายเผด็จการโดยขีดเส้นพื้นที่เอาโดยพลการ ดังเช่นที่พระบรมราโชวาทย้ำให้เห็น ตามที่ได้ัญเชิญมาเป็นบันทึกไว้ในหน้าแรกของบทที่ ๕ นี้สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติอำนาจนิยมในแวดวงราชการไทย สำหรับนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ปี ๒๕๒๘ ซึ่งกำหนดขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี ก็กำหนดให้มีพื้นที่ป่า “ไม้” ทั่วประเทศอย่างน้อย ร้อยละ ๔๐ โดยแบ่งออกเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศ และป่าเศรษฐกิจเพื่อการผลิตไม้และของป่า ร้อยละ ๑๕ ซึ่งก็เท่ากับเป็นการเปิดช่องให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามาทำกิจการปลูกไม้โตเร็วเชิงพาณิชย์เพื่อตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรม อย่างเช่น โรงงานผลิตเยื่อกระดาษ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งรุนแรงระหว่างธุรกิจกับชุมชนชาวบ้าน ดังที่ปรากฏเป็นข่าวอื้อฉาวตามที่ทราบ ๆ กันโดยทั่วไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง รวมทั้งเรื่องผลประโยชน์ของนักการเมืองและข้าราชการที่อยู่เบื้องหลัง ส่วนสำหรับพระราชบัญญัติสวนป่า ปี ๒๕๓๕ ก็ออกมาโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติที่คณะผู้รักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) แต่งตั้งขึ้นหลังจากที่รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน ได้ผ่านร่างกฎหมายฉบับนี้

ตามที่กรมป่าไม้เป็นผู้จัดทำเสนอ นัยว่าเป็นเจตนาารมณเพื่อคุ้มครองสิทธิในการทำไม้หวงห้ามในที่ดินของรัฐและเอกชน และทั้งเพื่อเป็นการส่งเสริมการปลูกสร้างสวนป่าให้กว้างขวางยิ่งขึ้น แต่ในทางเป็นจริง มีจุดมุ่งหมายเพื่อแย่งชิงที่ดินในเขตป่าสงวนที่อยู่ในความครอบครองของราษฎรมาทำการจัดสรรใหม่ นี่ก็อีกเช่นกัน เป็นชนวนให้เกิดการขัดแย้งรุนแรงระหว่างทางราชการกับชาวบ้าน ทั้งก่อนหน้านั้น ก็ได้มีการนำเอา “โครงการจัดที่ทำกินให้ราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม” (คจก.) มาบังคับใช้โดยความคิดริเริ่มของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) และผ่านความเห็นชอบของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๓ และมาขยายบังคับใช้ออกไปทั่วประเทศในช่วงรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน จากแต่เดิมที่เริ่มใช้ปฏิบัติการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อความเดือดร้อนแก่ราษฎรจำนวนมากในพื้นที่จนเกิดการคัดค้านต่อต้านอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในภาคอีสาน^{๕๕}

เท่าที่กล่าวมา เป็นเรื่องของขบวนการปิดล้อมและยึดครองพื้นที่ป่า โดยอาศัยกลไกมาตรการทางนิติศาสตร์และบริหารการจัดการภายใต้กระแสกดดันเป้าหมายความต้องการของจักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาด และในขณะเดียวกัน ก็เท่ากับเป็นกุศโลบายและมาตรการกระชับระบบการรวมศูนย์อำนาจ พร้อมทั้งควบคุมครอบครองดินแดนและฐานทรัพยากรตามแบบฉบับของรัฐประชาชาติสมัยใหม่ ซึ่งโดยธรรมเนียมประเพณีในอดีต เป็นเรื่องอยู่ในอาณาประโยชน์และการปกครองแบบตนเองของท้องถิ่น มาตรการสืบเนื่องที่ตามมา ก็คือ ระบบการให้สัมปทานป่า “ไม้” แก่กลุ่มนายทุนทั้งไทยและต่างชาติ ซึ่งก็หมายความว่า คุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากรป่า คือ ความหลากหลายทางชีวภาพกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ ไม่ได้อยู่ในสายตาของระบบ

ราชการไทย โดยเฉพาะกรมป่าไม้ ข้าราชการยังมีการจัดหลักสูตรการเรียน การสอนและการปลูกฝังอบรมทางวนศาสตร์ที่มองเห็นแต่เนื้อไม้ รวมถึงอำนาจสิทธิขาดในการบริหารจัดการโดยปราศจากการควบคุมดูแลใดๆ ของชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง และการบริหารจัดการโดยพลการและ ผูกขาดนี้เองที่เพาะเชื้อของการทุจริตคอร์รัปชันและกตขี้เบียดเบียน ประชาชนอย่างกว้างขวาง ดังเป็นที่รู้ๆ กันทั้งบ้านทั้งเมือง ในประการ สำคัญ ยังเป็นสมุฏฐานสำคัญของการตัดไม้ทำลายป่าอย่างเป็นระบบ และด้วยเครื่องมือกลวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ จนในที่สุด ก่อให้เกิด อุทกภัยครั้งใหญ่ในเขตภาคใต้ โดยเริ่มต้นจากเขตจังหวัดนครศรี- ธรรมราชตอนปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๑ และรัฐบาลจำต้องประกาศพระราช กำหนดปิดป่าสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศในเดือนมกราคม ๒๕๓๒ ภาย ใต้กระแสกดดันเรียกร้องของประชาชนคนไทยทั่วประเทศ^{๕๖} แม้กระนั้น ก็ตาม สงครามช่วงชิงพื้นที่ทรัพยากรป่าของทางราชการทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือน ก็ยังหาได้หยุดยั้งแต่ประการใดไม่ ถึงได้เกิดกรณีพิพาทขัด แย้งรุนแรง อย่างเช่นโครงการ คจก. ดังที่กล่าวมาข้างต้น

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ยุคล่าอาณานิคมเป็นอันสิ้นสุดลง แต่ ทว่าขบวนการปิดล้อมยึดครองพื้นที่และแหล่งทรัพยากร ยังคงดำเนิน อยู่ต่อไปในรูปโฉมใหม่ของนโยบายและยุทธศาสตร์ “การพัฒนา” ภาย ใต้ “สถานการณ์สากล” ของสงครามเย็นระหว่าง “ค่ายโลกเสรี” กับ “ค่าย สังคมนิยมคอมมิวนิสต์” ภายใต้อำนาจของสองอภิมหาอำนาจคือ สหรัฐ- อเมริกาและสหภาพโซเวียต ตามลำดับ เหล่านี้ประกอบเป็นภูมิหลัง ของการที่สหรัฐอเมริกาเข้ามาผลักดันเงื่อนไขให้รัฐบาลมิตรประเทศต่าง ๆ อย่างเช่นญี่ปุ่นและเกาหลีในภูมิภาคเอเชียตะวันออก และไทยในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาโดย มุ่งไปในวิถีทางของการสร้างอุตสาหกรรมแบบตะวันตก ซึ่งกลับกลายเป็น

เป็นการดึงเศรษฐกิจการเมืองไทยให้ตกอยู่ในสภาวะความเป็นเศรษฐกิจ
บริหาร ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์รอบสองนี้เอง แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
ฉบับแรกจึงเปิดฉากด้วยการเปลี่ยนทิศทางนโยบายให้รัฐมุ่งส่งเสริมการ
ประกอบและการลงทุนของภาคเอกชนเป็นหลัก และจำกัดบทบาทของ
ภาครัฐให้มุ่งไปทางด้านอำนวยการและลงทุนเฉพาะด้านบริการพื้นฐาน
(Infrastructure) อย่างเช่น การขนส่ง โทรคมนาคม พลังไฟฟ้า และ
การชลประทาน เป็นต้น ส่วนทางด้านเกษตร ก็มุ่งเร่งขยายพื้นที่
เพาะปลูกเชิงพาณิชย์ จากไร่นาข้าวแต่เดิมขยายออกไปรวมถึง ปอ มัน-
สำปะหลัง ข้าวโพด และอ้อย เป็นต้น เพื่อการส่งออก แล้วนำรายได้
จากการส่งออกสินค้าเกษตรเหล่านี้มาส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม
ด้วยเหตุฉะฉานนี้ จึงไม่เป็นที่แปลกประหลาดอันใด ที่ภาคเกษตรชนบทของ
ไทยจึงด้อยการพัฒนา ต้องตกอยู่ในความยากจนและสภาวะพึ่งพาช่วย
ตัวเองไม่ได้ แล้วยิ่งไปกว่านั้น ยังต้องประสบกับการเบียดเบียนถูกขับ
ไล่ออกจากพื้นที่ทำกิน จากการเปิดขยายพื้นที่ก่อสร้างสาธารณูปโภคใน
พื้นที่ป่าทั่วประเทศเพื่อก่อสร้างถนนหนทาง เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ฯลฯ เพื่อ
สนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรม และธุรกิจอุตสาหกรรมการ
เกษตร และในขณะเดียวกัน เป็นการลิดรอนปิดกั้นช่องทางการทำกิน
เลี้ยงชีพของปวงราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศ ทั้งหมดนี้ก็คือ ขบวนการ
ปิดล้อมอันแนบเนื่องอยู่ในนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ
ซึ่งนอกจากส่งผลกระทบต่อมวลราษฎรชุมชนชนบทแล้ว ยังก่อ
ความสูญเสียล่มสลายต่อฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ
และภูมิปัญญาความรู้ชุมชนท้องถิ่น อันประกอบเป็นต้นทุนและศักยภาพ
การพัฒนาประเทศอย่างเป็นอิสระอธิปไตย เฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคของความ
เจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีชีวภาพในโลกยุค
ปัจจุบัน^{๕๗}

แต่แล้วเพราะเหตุที่ตกเป็นเศรษฐกิจบริวารและวัฒนธรรมการ เรียนรู้แบบพึ่งพาลอกเลียนนี้เอง ที่ผู้นำทางการเมืองและในแวดวงวิชาการของไทยจึงเลือกแต่ที่จะเดินไปในแนวทางของความเป็นบริวารและ พึ่งพา หากแต่พยายามชวนให้เข้าใจกันว่า เป็นการร่วมมือทางวิชาการ และการพัฒนาให้ทัดเทียมตามทันพัฒนาการก้าวหน้าทางวิชาการและ เทคโนโลยี มิฉะนั้น ก็จะมี “ตกขบวนรถไฟด่วน” ในยุคของความเจริญ ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในทางเทคโนโลยี

ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า เราเข้าใจเรื่องราวเป็นมาเกี่ยวกับวิทยา- ศาสตร์และเทคโนโลยีในอารยธรรมตะวันตกอย่างไร เพียงใด นอกเหนือ ไปจากเรื่องของโอกาสความสนใจและผลประโยชน์เฉพาะตน สัจธรรม ความเป็นจริงในโลกของเศรษฐกิจการเมืองมนุษย์เรา มีอยู่ว่า เรื่องของ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ได้เกิดขึ้นหรือพัฒนาขึ้นมาในสุญญากาศ หากแต่เป็นผลพวงของกระบวนการอันประกอบด้วยหลายมิติ ซึ่ง เป็นผลผลิตจากปฏิสัมพันธ์ของพลังเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมทั้ง ภายในและภายนอก ซึ่งย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ว่ากันโดย เฉพาะถึงวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ตะวันตกสมัยใหม่ ซึ่งเป็นฐานหล่อ หลอมทัศนคติใหม่ *จากที่เคยเป็นกระบวนการเรียนรู้แสวงความ เข้าใจถึงระเบียบธรรมชาติและดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ กลับกลายมาเป็นเพียงวิธีการเชิงประจักษ์เพื่อที่จะได้ควบคุม และครอบครองธรรมชาติหรืออีกนัยหนึ่งเอาชนะเหนือธรรมชาติ* และดังนั้น การบังคับขูดรีดธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม จาก แกมมุมของวิทยาศาสตร์ยุคสมัยใหม่ ไข่แต่เท่านั้น ผลความสำเร็จของ วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ยังส่งผลอิทธิพลอย่างสูงต่อพัฒนาการของศาสตร์อื่น ๆ ทั้งหลายอย่างกว้างขวาง รวมตลอดไปถึงศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ของมนุษย์และสังคม ถึงกับมีการเรียกขานกันว่าเป็นฟิสิกส์ทางสังคม และ

ถือกันเป็นพื้นฐานของสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ประกอบเป็นเงื่อนไขของปมวัฒนธรรมยึดติดอยู่ในระบบอุดมศึกษาของไทยในยุคการพัฒนา มาตราบเท่าทุกวันนี้^{๕๘}

ด้วยเหตุปัจจัยจากขบวนการปิดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การนำเอาระบบการจัดการตัดไม้แบบวิทยาศาสตร์ การให้สัมปทานป่าไม้ การก่อสร้างบริการพื้นฐานเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม และขยายพื้นที่ทำพืชไร่ขนาดใหญ่เชิงพาณิชย์ เหล่านี้ จึงปรากฏผลเป็นการทำลายเนื้อที่ป่าไม้ไปอย่างมหาศาล กล่าวคือ ลดลงไปจากร้อยละ ๗๒ หรือ ๒๓๐ ล้านไร่ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ คงเหลือเพียงร้อยละ ๒๘ หรือ ๘๙.๖ ล้านไร่ ช่วงประกาศปิดสัมปทานป่าไม้ตอนต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งช่วยให้อัตราการบุกรุกป่าลดลงไปอย่างทันตาเห็นถึงกว่าร้อยละ ๘๐ แนวโน้มการสูญเสียอันเนื่องมาจากเหตุปัจจัยของการตัดไม้ทำลายป่าเขตร้อนทั่วโลก ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน นับเป็นวิกฤตคุกคามอย่างรุนแรงต่อความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในด้านการสูญเสียทรัพยากรชีวภาพเอง และในแง่การดำรงคงอยู่ของชุมชนกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอันหลากหลาย ซึ่งต่างเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน^{๕๙}

ในท่ามกลางวิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพดังกล่าว ทางด้านสภาพการณ์เศรษฐกิจการเมืองโลก ก็มีอันต้องเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องมาจากความเป็นอภิมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาเสื่อมถอยลงตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๗๐ ต้องขาดดุลทางการค้าถึง ๑๕๐ พันล้านเหรียญสหรัฐ ในช่วงทศวรรษ ๑๙๘๐ รวมทั้งยังต้องเผชิญกับการแข่งขันจากญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย ในสภาพการณ์บีบรัดทางเศรษฐกิจเช่นนี้ สหรัฐฯ จึงจำต้องพยายามธำรงรักษาความเป็นอภิมหาอำนาจของตนไว้ โดยหันไปอาศัยใช้เรื่องของทรัพยากรสินทางปัญญาและระบบสิทธิบัตรให้เป็นตัวกระตุ้นการขยายตัว

เติบโตทางเศรษฐกิจ กับทั้งเพื่อควบคุมการค้าโลกและครองตลาดระหว่างประเทศ โดยนัยนี้ สิทธิบัตรจึงเข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญของมูลค่าการส่งออกและขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากเดิมตกจากร้อยละ ๑๐ ของมูลค่าส่งออกของสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ ขึ้นมาเป็นร้อยละ ๓๗ ในปี ๑๙๕๖ และเกินกว่าร้อยละ ๕๐ ในปี ๑๙๙๔^{๖๐}

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การค้าความรู้ในฐานะทรัพย์สินจะกระทำกันได้ดีต่อเมื่อนานาประเทศทั้งหลายให้การยอมรับและออกกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาตามแนวของกฎหมายสหรัฐฯ มีการประมาณกันถึงว่า ถ้าสามารถกดดันให้เป็นไปเช่นนี้ได้ ตลาดการค้าทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะในด้านซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์และยา ก็จะสามารถเพิ่มมูลค่าการค้าของสหรัฐฯได้ถึงปีละ ๔๓-๖๑ พันล้านเหรียญสหรัฐฯ ซึ่งก็เท่ากับช่วยลดการขาดดุลได้อย่างมากมายสำหรับฝ่ายสหรัฐฯ ทั้งหมดนี้เป็นเหตุที่ประเด็นเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาได้ถูกหยิบยกขึ้นในการเจรจาว่าด้วย “ข้อตกลงทางการค้าและศุลกากร” (GATT) และต่อมาถูกกำหนดขึ้นเป็น “ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า” (Trade-Related Intellectual Properties: TRIPs) ในองค์การการค้าโลก (WTO) ที่จัดตั้งขึ้นหลังการเจรจาเกตต์ แล้วจากนั้นเรื่องของสิทธิบัตรและทรัพย์สินทางปัญญาตามแบบฉบับกฎหมายของสหรัฐฯ จึงขยายวงเป็นวาระนโยบายที่จะต้องผลักดันกันในหุ้มนหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะในเรื่องเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งเป็นฐานความรู้ของสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ ในฐานะเป็นตัวกระตุ้นการขยายตัวเติบโตทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจ^{๖๑}

รวมความแล้ว เรื่องของสิทธิบัตรและทรัพย์สินทางปัญญา จึงไม่ใช่เป็นไปเพื่อส่งเสริมสติปัญญาความสามารถริเริ่มและประดิษฐ์คิดค้นอย่างที่ปู้ฤษนพึงเข้าใจกัน แล้วก็ยิ่งถูกพลิกผันจากที่เคยเป็นเรื่องอยู่ในอาณา

การดูแลรับผิดชอบขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (World Intellectual Property Organization: WIPO) มาดกอยู่กับองค์การการค้าโลก ข้อแตกต่างที่สำคัญก็คือว่า ภายใต้หลักการข้อตกลงระหว่างประเทศแต่เดิม แต่ละประเทศทรงไว้ซึ่งสิทธิอธิปไตย ที่จะเลือกระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมของตนเอง แต่ภายใต้กติกาใหม่ภายใต้ต้องการการค้าโลก เรื่องของทรัพย์สินทางปัญญา ต้องถูกนำมาผูกติดอยู่กับเรื่องของการค้า แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา และการค้าการตลาด โดยแท้จริงแล้ว ต่างก็เป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกันในกระบวนการยึดกุมอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองของมหาอำนาจทุนอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ^{๖๒} ในประการสำคัญ ยังเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงธาตุแท้ของทฤษฎีสิทธิในทรัพย์สินในวัฒนธรรมหิวกระหายอำนาจของตะวันตกที่เริ่มจากถือว่าเป็นผลอันเกิดจากแรงงานของส่วนบุคคลที่ใช้ตัดดวงประโยชน์เอาจากธรรมชาติ มากกลายเป็นสิทธิในการยึดครองและครอบครองธรรมชาติ โดยอาศัยเครื่องมือเทคโนโลยีชีวภาพ ดังที่วันดานา ชีวา ได้ให้บรรยายไว้ว่าน่าสนใจดังนี้:

...มีเพียงแต่ทุนเท่านั้นที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับธรรมชาติและดังนั้นจึงมีแต่เพียงผู้ที่เป็นเจ้าของทุนเท่านั้น ที่มีสิทธิตามธรรมชาติที่จะเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ (ซึ่ง)กลายเป็นสิทธิที่หักล้างสิทธิของผู้อื่นที่เคยมีอยู่ร่วมกันในการถือครองมาแต่ก่อน ทุนจึงนับเป็นแหล่งที่มาของสิทธิเสรีภาพ แต่ทว่าสิทธิเสรีภาพที่ว่านี้ มีพื้นฐานอยู่ที่การปฏิเสธสิทธิเสรีภาพให้กับผืนแผ่นดิน ป่า แม่น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งล้วนถูกทุนอ้างสิทธิเข้ามาเป็นเจ้าของ^{๖๓}

บนพื้นฐานของกระบวนการขยายอาณานิคม หรือการปิดล้อมของทุนเข้ายึดครองธรรมชาตินี้เอง ที่เทคโนโลยีชีวภาพพร้อมทั้งระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในแบบฉบับวัฒนธรรมแสวงอำนาจของสหรัฐ-

อเมริกาเข้ามาสวมบทบาทกระทำการช่วงชิงทรัพย์สินความหลากหลายทางชีวภาพ พร้อมด้วยระบบสิทธิบัตรครอบครองทรัพย์สินชีวภาพและสิ่งมีชีวิต ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว ก็มีรากฐานมาจากความรู้และการประดิษฐ์คิดค้นของชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง เป็นการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาสวมความชอบธรรมให้กับความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และการควบคุมโดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหนือทั้งทรัพยากรและผลิตภัณฑ์กับกระบวนการทางชีววิทยา ซึ่งมีการใช้ปฏิบัติมาก่อนแล้วนับศตวรรษในสังคมนอกตะวันตก นับเป็นสิทธิที่จัดเข้าอยู่ในลักษณะของ **โจรสลัดทางชีวภาพ (Bio-piracy)** โดยปฏิเสธกระบวนการประดิษฐ์คิดค้นอันแนบเนื่องอยู่ในองค์ความรู้ภายในชุมชนคนพื้นถิ่น โดยนัยนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพจึงถูกนิยามความหมายเสียใหม่ให้หมายถึง การประดิษฐ์คิดค้นตัดแต่งพันธุกรรม แทนที่การสร้างสรรคของกระบวนการทางธรรมชาติและสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นอันมีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งถือเป็นสิทธิร่วม ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลอย่างที่เข้าใจดีต่อกันในปัจจุบัน^{๖๔} ในสภาวะการณ์แบบโจรสลัดทางชีวภาพเช่นนี้ จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า โดยอาศัยขีดความสามารถทางเทคโนโลยีชีวภาพควบคู่กับระบอบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาดังกล่าว ทั้งทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น ย่อมจะต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลของบรรดาบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่และการกำกับของลัทธิอุดมการณ์ทุนอุตสาหกรรมนิยม นับเป็นสภาวะสถานการณ์โลกที่แอนดรูว์ คิมเบอร์ลได้สาธยายไว้อย่างน่ารับฟังว่า:

เทคโนโลยีชีวภาพขยายขีดความสามารถของมนุษยชาติให้เข้าถึงพลังแห่งธรรมชาติชนิดที่ไม่เคยมีเทคโนโลยีใดในประวัติศาสตร์สามารถกระทำได้มาก่อน เวลานี้ วิศวกรชีวภาพสามารถควบคุมจัดการชีวิตในรูปแบบต่างๆ ในลักษณะเดียวกันกับที่วิศวกรสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม-

กรรมสามารถแบ่งแยก รวบรวม ใช้ประโยชน์และซูตรีวัตถุอันปราศจากชีวิต ดุจเดียวกับคนรุ่นที่ผ่านมากระทำการควบคุมจัดการพลาสติกและโลหะให้กลายเป็นเครื่องจักรกลและผลผลิตยุคอุตสาหกรรม ปัจจุบัน เรากำลังเข้าจัดการและแปรรูปสิ่งมีชีวิตให้กลายเป็นสินค้าอย่างใหม่ในยุคเทคโนโลยีชีวภาพครอบคลุมทั่วโลก

วัตถุประสงค์ของกิจการอย่างใหม่ที่ว่านี้ ก็คือทรัพยากรพันธุกรรม ดุจเดียวกันกับมหาอำนาจในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกี่ยวล้าอาณานิคมไปทั่วโลก เพื่อเสาะหาแร่ธาตุและเชื้อเพลิงฟอสซิล นักล่าอาณานิคมทางชีวภาพในปัจจุบันก็กำลังเกี่ยวเสาะหาวัตถุดิบทางชีวภาพที่อาจแปรเปลี่ยนเป็นผลผลิตทำกำไรโดยอาศัยพันธุวิศวกรรม^{๖๕}

คงจะเป็นโดยอาศัยตรรกะลัทธิอุดมการณ์ทุนอุตสาหกรรมนิยมดังที่ว่ามานี้ ทฤษฎีสิทธิในทรัพย์สินถึงได้สามารถขยายขอบข่ายความหมายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป้าหมายหลักคงอยู่ที่อำนาจการครอบครองครอบงำชีวิตมนุษย์และธรรมชาติ ดังที่เป็นมาตั้งแต่แรกเริ่มของการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ตามมาด้วยการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั่นเอง^{๖๖} อันที่จริง เดิมทีหลักคิดทางนิติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาเอง ก็ไม่ได้อนุญาตให้มีการจดสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิตหรือความหลากหลายทางชีวภาพ แต่จุดพลิกผันก็มาถึง เมื่อศาลสูงสุดสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. ๑๙๘๐ ได้ตัดสินคดีของนายจักราบาร์ตี (Anand Mohan Chakrabarty) ซึ่งเป็นลูกจ้างบริษัทเจเนอรัล อีเลคทริก (G. E.) ได้ค้นพบพัฒนาแบคทีเรียชนิดหนึ่งขึ้นมาสามารถย่อยสลายน้ำมันได้ จึงยื่นขอจดสิทธิบัตรกับสำนักงานสิทธิบัตรและเครื่องหมายการค้าสหรัฐฯ (US Patent and Trademark Office: PTO) ซึ่งต่อมาก็ปฏิเสธคำขอจดสิทธิบัตร โดยอ้างเหตุผลตามทฤษฎีกฎหมายประเพณีที่ว่า สิ่งมีชีวิตหรือผลผลิตของธรรมชาติไม่อาจนำมาจดสิทธิบัตรได้ แต่อย่างไรก็ดี ครั้นเมื่อนายจักราบาร์ตี

อุทธรณ์ไปยังศาลสูงสุด บริษัทเจเนอรัล อีเลคทริก พร้อมด้วยอีกหลาย ๆ บริษัทธุรกิจ ก็พากันยกข้ออ้างต่อศาลสูงสุดว่า สิ่งมีชีวิตเป็นเพียงผลผลิตทางเคมีและอาจนำมาจดสิทธิบัตรได้เช่นเดียวกับสิ่งผลิตหัตถกรรมอื่น ๆ ทั้งปวง แล้วในที่สุด ศาลสูงสุดสหรัฐฯ ก็ตัดสินออกมาผิดจากความคาดหมายของคนเป็นจำนวนมากว่า **ชีวิตอาจใช้จดสิทธิบัตรได้** **เนื่องจากสิ่งมีชีวิตอาจถือได้ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์!** ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการตีความคำตัดสินกฎหมายเช่นนี้ ย่อมเป็นการเปิดช่องทางให้การจดสิทธิบัตรลุกลามไปถึงสิ่งมีชีวิตระดับสูง ๆ ขึ้นไป จากพืชและสัตว์ขยายออกไปถึงพันธุกรรม เซลล์ และเนื้อเยื่อของมนุษย์ ดังเช่นที่กำลังเป็นไปอยู่ในขณะนี้ และก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งและโต้แย้งกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในแง่ของจริยธรรม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และผลกระทบทางนิเวศและเศรษฐกิจ^{๖๗}

๕.๓ ลู่การฟื้นฟูบูรณะสิทธิชุมชน

จึงเป็นอันว่า กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งตั้งต้นกันมาด้วยเป้าหมายเพื่อแผ่ขยายเศรษฐกิจตลาดออกไปทั่วโลก ภายใต้ศูนย์อำนาจทุนอุตสาหกรรมนิยมตะวันตก ณ บัดนี้ ได้ศึบคลานพัฒนามาโดยลำดับจนครบวงจรอำนาจครอบครองครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เหนือกระบวนการชีวิตมนุษย์และธรรมชาติ เมื่อพิเคราะห์ดูกันให้ถึงที่สุดแล้ว โจรสลัดทางชีวภาพกับคำตัดสินของศาลสูงสุดสหรัฐอเมริกาปี ค.ศ. ๑๙๘๐ บังเกิดผลเท่ากับเป็นหลักหมายสะท้อนถึงความเสื่อมถอยชัดเจน ของหลักการหลักปฏิบัติสิทธิมนุษยชน ภายใต้ระบอบเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และกฎหมาย ซึ่งสวนทางกันกับหลักอุดมการณ์ตะวันตกเอง

ที่เคยยืนหยัดต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ กับทั้งสวนทางล้มล้างคุณค่าทางศาสนธรรมและประเพณีธรรมของการเรียนรู้ที่จะพึงเคารพและดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนสถาพรในหมู่มนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในประการสำคัญ ยังเป็นต้นเหตุต้นตอก่อให้เกิดกระแสปฏิกริยา ตั้งคำถามท้าทายถึงปัญหาความชอบธรรมของระบบกฎหมายและนิติปรัชญาสมัยใหม่ ที่ทำบอบบาทหน้าที่เป็นกลไกแห่งศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองภายใต้ฉายา “เศรษฐกิจตลาดเสรี” เมื่อพิเคราะห์มาถึงตอนนี้ก็ไม่ยากที่จะตระหนักเห็นกันได้ว่าโลกาภิวัตน์ที่พากันนิยมชมชื่นกันหนาว่าเป็นสัญญาณของการจำเจริญและ “ก้าวหน้า” จึงไม่ได้ผิดแผกแตกต่างอะไรกันกับกระบวนการทำลายล้างตนเองในที่สุด ปรากฏการณ์ภัยคุกคามทางธรรมชาติ รวมถึงแม้กระทั่ง “การก่อการร้าย” ที่อุบัติขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าในช่วงหลังๆ มา นี้ ซึ่งนับวันดูจะขยายวงเขตกว้างขวางและทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับ ก็ยังไม่มีคำอธิบายถึงเหตุปัจจัยที่มาที่ไปได้อย่างแน่ชัดและมั่นใจกันได้ ทั้งที่เป็นในยุคสมัยของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่พวกเราต่างภาคภูมิใจกันโดยทั่วหน้า ดังนั้น จึงไม่มีทางที่จะคิดอ่านวิเคราะห์หรือตระหนักกันเป็นอย่างอื่น นอกเหนือไปจากความสำคัญจำเป็นยิ่งยวดที่จะต้องมีการทบทวนตรวจสอบกันถึงวิถีทางการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์กับระบอบเศรษฐกิจ การเมือง และกฎหมายตามที่เป็นมาและเป็นอยู่ ตลอดจนโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจอันเป็นฐานกำหนดวิถีทางการพัฒนา พร้อมทั้งร่วมมือร่วมใจกันแสวงหาแนวทางเลือกที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ต่อคุณภาพชีวิตอย่างแท้จริง

ไม่ว่าพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ผ่านมา จะผิดถูกประการใด เราคงไม่อาจย้อนหลังโหยหากลับคืนสู่ออดีตได้ บทศึกษาวิเคราะห์ถึง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล”

นี้ไม่ได้มุ่งหวังหรือเพียรพยายามนำเสนออะไรที่สูงส่งเกินจินตนาการความเป็นไปได้ เพียงแต่ว่า ถ้าหากเราจะร่วมมือพร้อมใจกันพินิจพิเคราะห์ดูให้ถ่องแท้ขึ้น ก็คงพอจะมองเห็นถึงจุดอ่อนและลู่ทางที่จะคิดอ่านปฏิรูปแก้ไขได้ แม้จะเป็นอยู่ภายใต้โครงสร้างสัมพันธ์สภาพเชิงอำนาจในรูปลักษณะของระบอบอธิปไตยชาติและประชาคมนานาชาติที่มีพัฒนาการมาในช่วงเวลาและสถานการณ์หนึ่ง จนถึงจุดเสื่อมถอยตกต่ำสุด ๆ อย่างที่เห็นกันอยู่ โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา และนั่นก็หมายความว่า ในตัวเราว่า แวนสายตาหรือลัทธิอุดมการณ์ทางปัญญาวิชาการที่ยึดมั่นถือมั่นกันอยู่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปเกือบโดยสิ้นเชิง หลักการหลักปฏิบัติที่เรียนขานกันว่า “สิทธิกำหนดใจตนเอง” หรือ “อัตวินิจฉัย” ซึ่งจำกัดอยู่ที่ระดับรัฐชาติในกระบวนการสัมพันธ์ข้ามชาติ ปัจจุบันนั้น จำต้องคลี่คลายขยายวงลงไปสู่ฐานล่างระดับรากหญ้า กล่าวคือมวลชุมชนคนพื้นถิ่น ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากกระแสโลกาภิวัตน์และการ “พัฒนา” มองจากแง่มุมของสิทธิชุมชน นี่ก็คือ เรื่องของประเด็นปัญหาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของชุมชนพื้นถิ่นและสิทธิเสรีภาพ ดังเช่นกลุ่มสังคมนการเมืองมนุษยอื่น ๆ ในยุคร่วมสมัย^{๖๕}

๕.๓.๑ สิทธิชุมชนกับเงื่อนไขนิติศาสตร์อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ

ในสถานการณ์เผชิญหน้าระหว่างระบอบอำนาจรัฐกับกระแสการต่อต้านเรียกร้องในหมู่มวลชนและชุมชนรากหญ้า เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิที่จะมีส่วนควบคุมจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีพพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ดังที่ได้ลำดับความเป็นมาข้างต้น ประเด็นคำถามที่ตามมา ก็คือสถานภาพความเป็นตัวตนซึ่งไม่ใช่จำกัดเฉพาะในส่วนบุคคลเพียงเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมรวมไปถึงระดับหน่วยชุมชน

หรือกลุ่มคนในฐานะที่ต่างเกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จาก “ฐาน” ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพื้นที่ป่า ลุ่มน้ำ หรือชายฝั่งทะเล อันเป็นลักษณะธรรมชาติของภูมิภาคป่าเขตร้อน ตามที่พยายามประมวลความเข้าใจไว้ในตอนเริ่มต้นของบทที่ ๕ นี้ ภายใต้หัวข้อ “ฐานคิดว่าด้วยชุมชนฐานทรัพยากร” แนนอน ภายใต้ระบอบรัฐประชาชาติและสิทธิอธิปไตยรวมศูนย์นั้น ก็เป็นดังที่ได้เห็นกันมาแล้วว่า สิทธิประโยชน์ตามนัยของกฎหมายถูกตีวงจำกัดให้เป็นเรื่องเฉพาะของ “กรรมสิทธิ์” แบบเบ็ดเสร็จในระดับของรัฐและเอกชนเท่านั้น ไม่มีอะไรระหว่างกลาง แล้วก็ไม่มีอะไรที่เป็นหลักประกันถ่วงดุลสิทธิอำนาจรัฐหรือเอกชน เพื่อปกป้องคุ้มครองบูรณภาพความยั่งยืนของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันเปราะบางละเอียดอ่อน ให้ปลอดจากการจัดการฉกฉวยใช้ประโยชน์วิธีการบังคับใช้อำนาจในทางทุจริตคอร์รัปชัน หรือเพื่อแสวงผลกำไรสูงสุดทางเศรษฐกิจการเงินตามกระแสลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ดังที่ประพฤติกปฏิบัติกันตลอดมาอย่างที่เห็นกันอยู่โดยทั่วไป และไม่มีท่าทีว่าจะบรรเทาเบาบาง หากแต่กลับจะยิ่งทวีความเลวร้ายขึ้นถึงจุดที่แปลงโฉมมาเป็นโจรสลัดทางชีวภาพเพื่ออำนาจเหนือสิ่งมีชีวิตทั้งคนและธรรมชาติ ดังที่กำลังเป็นไปในปัจจุบัน

ในสภาวะการณ์วิกฤตและล่อแหลมเช่นนี้ กระแสสิทธิชุมชนจึงเป็นตรรกะที่ตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ข้อโต้แย้งคงมีอยู่เพียงว่า สิทธิชุมชนไม่ได้มีอยู่หรือดำรงอยู่ในสารบบของนิติศาสตร์ภายใต้ระบอบเศรษฐกิจการเมืองยุคสมัยใหม่ ดังนั้น จึงปราศจากพื้นฐานสถานภาพความชอบธรรมตาม “กฎหมาย” ที่จะพึงยอมรับกันได้ ยิ่งไปกว่านั้น สิทธิชุมชนยังถือกันอยู่ว่าเป็นเรื่องนอกขอบข่ายการจำกัดความสิทธิมนุษยชนในวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมักจะเป็นที่ยึดถือกันว่า เป็นต้นแบบของ

เกณฑ์มาตรฐานสิทธิมนุษยชน ประเด็นถกเถียงตรงนี้จำเป็นต้องได้รับการอธิบายคลี่คลายความสับสนในที่นี้ ก่อนที่จะทำความเข้าใจกันต่อไปในเรื่องของสิทธิชุมชน

อันที่จริง แม้ภายในสังคมโลกตะวันตกเอง เกณฑ์มาตรฐานกำหนดความหมายขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนแบบที่ยึดถือปฏิบัติกันมา ก็กำลังถูกโต้แย้งอย่างกว้างขวางในทุกวันนี้ ดังที่ได้นำมาประมวลไว้โดยสังเขปในบทที่ ๒ ว่าด้วย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชน” ซึ่งเห็นสมควรนำมาอ้างอิงขยายความประกอบไว้ ณ ที่นี้เพื่อความต่อเนื่องของเรื่องราวเกี่ยวกับสิทธิชุมชน กล่าวคือ^{๖๙}

ประการแรก สัจธรรมความเป็นจริงในข้อที่ว่า สิทธิมนุษยชนไม่ใช่เป็นเรื่องของสูตรสำเร็จที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่มีความเป็นพลวัตและโดยสาระ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขัดแย้งต่อสู้ทางสังคมการเมืองอันยาวนานเพื่อแสวงทางเลือกชีวิตบนพื้นฐานของ **ข้อเรียกร้องทางศีลธรรมแห่งสิทธิ** ชุดหนึ่ง ณ ช่วงเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ โดยนัยนี้ชุดสิทธิราษฎรและสิทธิทางการเมืองตามหลักสิทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยม จึงไม่ได้สื่อความหมายความสำคัญอะไรนอกเหนือไปจากข้อเท็จจริงที่ว่า เป็นผลสรุปจากประสบการณ์การต่อสู้เรียกร้องในประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของตะวันตก แต่ประวัติศาสตร์ก็คือประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เหตุผลที่เรื่องราวในอดีตจะมาเป็นเกณฑ์มาตรฐานกำหนดชีวิตความเป็นไปในปัจจุบันและอนาคตในกาลเทศะที่แตกต่างหลากหลายออกไป แม้ว่าประสบการณ์ของอดีตจะยังคงเป็นคุณูปการยึดถือปฏิบัติกันอยู่ก็ตาม รวมความก็คือสิทธิมนุษยชน โดยธรรมชาติเป็นเรื่องที่เป็นพลวัตและพัฒนาการอยู่เสมอ ตามสภาวะการณ์และจิตสำนึกทางศีลธรรม ณ ช่วงเวลาหนึ่งในกระบวนการทางประวัติศาสตร์

เพราะฉะนั้น ประการที่สอง สิทธิเสรีภาพชนิดประเภทต่างๆ ที่

อารยธรรมตะวันตกสร้างสรรคส์ส่งเสริมขึ้นมาแม้จะเป็นคุณูปการใหญ่หลวง และนิรันดร แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นสากลหรือเป็นเกณฑ์ มาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว ตรงกันข้ามภายในสังคมวัฒนธรรมโลกตะวันตกเอง ก็กำลังเกิดกระแสปฏิภริยาต่อต้านปฏิเษรระบบศีลธรรมแห่งสิทธิที่ยึดมั่นถ้อมันอยู่ในลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยมเป็นใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงลัทธิธรรมความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ในด้านของพันธะความรับผิดชอบกับสำนึกร่วมในความเป็นชุมชนและสังคม และในที่สุดสิทธิมนุษยชนมีความหมายเป็นทั้งสิทธิและหน้าที่ หรืออีกนัยหนึ่ง พันธะทางสังคม หากปราศจากเสียซึ่งพันธะการดูแลและปกป้องรักษาของทางด้านสังคม วัฒนธรรมตั้งแต่ระดับครอบครัว กลุ่ม ชุมชนขึ้นไปจนถึงระดับประเทศ และประชาคมนานาชาติเสียแล้วไซ้ร้ สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเองก็ไม่อาจดำรงคงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

และประการที่สาม สภาวะความเสื่อมถอยตกต่ำภายในระบบรัฐประชาชาติและกระบวนการสัมพันธ์ข้ามชาติ ซึ่งในอดีตทำบทบาทหน้าทีเป็นกลไกเพื่อสร้างเสริมและปกป้อง*ความมั่นคงของรัฐ* ในสถานการณ์อนาธิปไตยในยุโรป และในสถานการณ์คุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกยุคสมัยต่อมา หากแต่มาบัดนี้ได้กลับกลายเป็นเครื่องมือกระทำการบั่นทอนทำลาย*ความมั่นคงของมนุษย์* โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับกลุ่มชนและชุมชนคนรากหญ้า รวมถึงบูรณภาพของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ อันประกอบเป็นฐานต้นทุนชีวิตของมวลมนุษยชาติดังกล่าวข้างต้น

บนพื้นฐานของลัทธิธรรมความเป็นจริงที่ว่ามานี้ ระบอบสิทธิอธิปไตยและหลักนิติศาสตร์แห่งรัฐประชาชาติ รวมถึงลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยม จึงต้องถูกตั้งคำถามท้าทายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กับทั้งยังผลให้เกิดแรงกระตุ้นในอันที่จะแสวงหาทางเลือกเพื่อการปลดปล่อยลู่อิสระ

จากเอกอำนาจอธิปไตยรวมศูนย์ แบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด นั่นก็คือพัฒนาการสิทธิชุมชนท้องถิ่น ซึ่งในแง่มุมมองของประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์แล้ว ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่อะไร ในทางตรงกันข้าม ในอดีต โดยวัฒนธรรมจารีตประเพณีความสัมพันธ์ระหว่างบรรดาอาณาจักรอย่างเช่นสยาม พม่า เวียดนาม กับนครรัฐน้อยใหญ่ทั้งหลาย ก็จัดเข้าอยู่ในลักษณะของระบบอธิปไตยร่วมส่วน (Shared sovereignty) เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นโดยทั่วไปเป็นไปโดยทางอ้อมผ่านผู้นำชุมชน ส่วนภายในชุมชนเองก็มีอิสระในการดำเนินวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิมในการชำระกฎหมายครั้งใหญ่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ก็ยังได้ทรงฟื้นฟูธรรมเนียมประเพณีให้ดับทกกฎหมายต่างๆ ได้สอดคล้องต้องกันกับจารีตประเพณี ซึ่งถือว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความยุติธรรม^{๑๐} พื้นเพทางสังคมวัฒนธรรมและนิติธรรมเช่นว่านี้ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างพื้นฐานที่อยู่ในวิสัยจะพึงคัดแปลง พื้นฟูบูรณะขึ้นมาได้ แม้ในบริบทของโครงสร้างสัมพันธ์สภาพของประชาชาติ และประชานิยามานาชาติในยุคสมัยปัจจุบัน เป็นประเด็นที่ควรค่าแก่การหยิบยกขึ้นมาพิเคราะห์กันในที่นี้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับสถานการณ์อันชอบธรรมทางนิติปรัชญาและ “ระบบ” กฎหมายของชุมชนท้องถิ่น

ข้อที่น่าสนใจในเบื้องต้นก็คือ ความสนใจใฝ่รู้เรื่องของสิทธิชุมชนได้ริเริ่มก่อตัวขึ้นภายในแวดวงปัญญาวิชาการด้านมานุษยวิทยาตะวันตกเอง ที่เข้ามาทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสังคมนอกตะวันตก และได้ประจักษ์เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของชุมชน และกฎหมายในรูปลักษณะของจารีตประเพณี หากแต่กลับไม่เป็นที่สนใจยอมรับในกรอบทางปรัชญาความคิดในแวดวงนิติศาสตร์ตะวันตกยุคสมัยใหม่ ซึ่งจำกัดตัวเองอยู่แต่ภายในกรอบของปัจเจกนิยม เป็นที่แน่นอนว่า จุดสนใจ

ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกฎหมายจารีตประเพณี อันเป็นรากฐานของสิทธิชุมชน ย่อมจะพุ่งเป้าไปที่การนำเอากฎหมายอาณานิคมเข้าไปบังคับใช้กับบรรดา ดินแดนเมืองขึ้นของเหล่ามหาอำนาจยุโรป ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จากนั้นเป็นต้นมา จึงได้มีนักวิชาการจำนวนมากมายหลากหลายด้วยกัน ในแวดวงศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมนอกตะวันตก ต่างเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้ง ร. แลงกาด ผู้หันมาทุ่มเทให้ความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ดังที่นำมาอ้างอิงถึงในตอนต้น เหล่านี้ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการศึกษาเปรียบเทียบไปถึงพื้นฐานความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม อันเป็นกรอบกำหนดระบบกฎหมาย รวมทั้งตัวระบบกฎหมายจารีตประเพณีเองในบริบทของสังคมยุคของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย^{๑๑}

มาล่าสุดช่วงสิบกว่าปีมานี้เอง ลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยมในวัฒนธรรมตะวันตก ก็ตกเป็นเป้าของกระแสวิพากษ์โจมตีอย่างตรงไปตรงมาถึง แก่นสารความชอบธรรมของตัวปัจเจกนิยมเอง ซึ่งผู้คนชาวตะวันตกพากันหลงลืม หรือมองข้ามกันไปว่า ระบบกฎหมายโดยแท้จริงก็คือ อนุระบบ หรือภาคส่วนหนึ่งของระบบสังคมโดยรวมนั่นเอง ในทำนองเดียวกันกับ เรื่องของเศรษฐกิจและการศึกษา และเพราะฉะนั้นจึงย่อมต้องดำรงอยู่ และเป็นไปเพื่อรองรับและรับใช้ชีวิตและสังคม แทนที่จะกลับกลายมาเป็นตัวกลไกเครื่องมือของอำนาจ ใช้บังคับครอบงำเหนือชีวิตและสังคม อย่างที่กำลังเป็นปัญหาวิปริต และวิกฤตอยู่ในยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งทั้งเศรษฐกิจ การศึกษา และกฎหมาย ต่างก็ต้องมาทำบทบาทหน้าที่เป็นระบบอำนาจ เลือกปฏิบัติในลักษณะที่เอื้ออำนวยสิทธิประโยชน์เฉพาะสำหรับกลุ่ม ชนชั้นหรือภาคส่วนหนึ่ง เหนือฝ่ายอื่นๆ ในสังคม ครั้นแล้วจากกระแสการวิพากษ์โจมตีทั้งปัจเจกนิยมและนิติปรัชญานี้เอง จึงได้พัฒนามาเป็น ขบวนการชุมชนนิยม (Communitarianism) และสิทธิชุมชนขึ้นใน

ปัจจุบัน^{๗๒}

ผลพวงจากการศึกษาแสวงความรู้ความเข้าใจถึงสถานะความเป็นตัวตนของชุมชนท้องถิ่นนี้เอง ที่เป็นแรงกระตุ้นให้ต้องตั้งคำถามต่อสถานะความชอบธรรมของระบบกฎหมายภายใต้หลักนิติศาสตร์ “สมัยใหม่” ซึ่งยึดถือเอากฎหมายเป็นเพียงเรื่องของคำสั่งคำบัญชาจากศูนย์อำนาจรัฐตามที่กล่าวไว้ข้างต้น โดยนัยนี้เรื่องสิทธิและความยุติธรรมจึงย่อมต้องจำกัดอยู่ภายในกรอบของอำนาจรัฐในทำนองเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายคืออำนาจ โดยปราศจากข้อกังขาใดๆ และดังนั้น สิทธิก็เป็นเพียงสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นจากการหยิบยื่นให้โดยอำนาจเท่านั้น มิใช่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติของความเป็นมนุษย์^{๗๓} ระบบกฎหมายไทยเราก็คงตกอยู่ภายใต้กระแสนิติศาสตร์แห่งอำนาจที่ว่านี้โดยไม่ผิดเพี้ยนมาตั้งแต่แรกเริ่มของกุศโลบายการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและปฏิรูปการปกครองแผ่นดินรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ดังคำบรรยายวิชาการกฎหมายของ “พระบิดากฎหมายไทย” พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ดังนี้:

กฎหมายนั้น คือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลาย...เราจะต้องระวัง อย่าคิดเอากฎหมายไปปนกับความดี ความชั่ว ฤๅความยุติธรรม กฎหมายเป็นคำสั่งเป็นแบบที่เราจะต้องประพฤติตามแต่กฎหมายนั้น บางทีก็จะชั่วได้ ฤๅไม่เป็นยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดี อะไรชั่ว ฤๅอะไรเป็นยุติธรรม อะไรไม่ยุติธรรม มีบ่อที่จะก่อให้เกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น ตามศาสนาต่างๆ แต่กฎหมายนั้นเกิดขึ้นได้แห่งเดียว คือจากผู้ปกครองแผ่นดิน ฤๅที่ผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น...^{๗๔}

ที่วานี้โดยพื้นฐานก็คือผลจากการสืบสานทฤษฎีนิติศาสตร์สมัยใหม่ของ จอห์น ออสติน เจ้าสำนักปรัชญาอังกฤษ ภายใต้กระแสลัทธิ

อุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม และวัฒนธรรมอำนาจนิยมอันเป็นที่มาที่
ไปของลัทธิจักรวรรดินิยม คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙^{๗๕} แล้วก็ด้วยเงื่อนไข
นิติศาสตร์และเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้เอง ที่ตัวบทกฎหมายรัฐธรรมนูญ-
ญูของไทย “ยุคประชาธิปไตย” ทุบทุบทุกมาตราที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพรวม
ถึงสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” พ.ศ. ๒๕๕๐ จึงต้องถูก
กำกับไว้ด้วยข้อบัญญัติแห่งอำนาจที่ว่า “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” เสมอ
ทั้งที่อยู่ในกระแสปฏิรูปการเมืองและประกาศเจตนารมณ์ชัดเจน เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

เงื่อนไขนิติศาสตร์และเศรษฐกิจการเมืองแนวอำนาจนิยมเช่นว่านี้
สะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีถึงทัศนคติในแวดวงนิติศาสตร์ไทยร่วมสมัย
ทั้งที่อยู่ในสถานการณ์วิกฤตการขัดแย้งต่อสู้อย่างกว้างขวางรุนแรง เพื่อ
ปกป้องสิทธิในที่ดินทำกิน ดังที่ได้ประมวลบรรยายไว้ในตอนต้น แม้จะอยู่
ในบรรยากาศให้การยอมรับถึงคุณูปการความชอบธรรมจากระแสการ
เคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิประเภทใหม่ๆ ซึ่งแตกต่าง
หลากหลาย นอกเหนือไปจากสิทธิและเสรีภาพที่รู้จักมักคุ้นกันมาแต่เดิม
(กล่าวคือ ตามเกณฑ์มาตรฐานนิติปรัชญาตะวันตก) แต่ถึงกระนั้น ก็ยัง
กะเกณฑ์ต้องตอบปริศนาทางวิชาการให้ได้ว่าสิทธิประเภทใหม่ๆ เหล่านั้น
มีองค์ประกอบของสิทธิอย่างครบถ้วน “ตามกฎหมาย” หรือไม่ว่าอย่างไร แล้ว
จะอยู่ในฐานที่เป็นสิทธิอันพึงใช้บังคับกันได้ตาม “กฎหมาย” หรือไม่ กล่าว
โดยเฉพาะถึงเรื่องของชุมชนท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะได้การรับรองตามรัฐ-
ธรรมนูญมาตรา ๕๖ และอื่นๆ แต่ทว่า:

...เมื่อคำนึงถึงระดับพัฒนาการของวิชานิติศาสตร์ไทยในปัจจุบันแล้ว
เท่าที่จะพอเป็นไปได้ ก็คงมีแต่เพียงการรับรองสิทธิของชุมชนชาวไทย
แต่ละคน ในอันที่จะปฏิบัติตามคลองจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นที่ตน

อยู่อาศัย และมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนั้น ๆ เท่านั้น และถ้าหากเป็นเช่นนี้แล้ว สิทธิดังกล่าวก็ทำให้ “สิทธิของชุมชน” ไม่ หากแต่เป็น “สิทธิของปัจเจกบุคคล” เหมือน ๆ กับสิทธิและเสรีภาพอื่น ๆ ตามรัฐธรรมนูญนั่นเอง...^{๙๖}

จะอย่างไรก็ตาม เข้าใจว่า อาจจะเป็นเพราะได้มีส่วนร่วมรู้เห็น และสัมผัสกับสถานการณ์ปัญหาและชีวิตความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่นในระดับหนึ่งในกระบวนการศึกษาวิจัยทำนองเดียวกันกับกลุ่มนักวิชาการปัญญาชนตะวันตกตามที่กล่าวไว้ข้างต้น อย่างน้อยในช่วงแรกเริ่มนี้ ก็ช่วยให้ได้แง่มุมใหม่ทางนิติศาสตร์ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับพื้นฐานทางเศรษฐกิจการเมืองเชิงนิเวศที่ได้เรียนรู้กันถึง:

...ลักษณะพิเศษของระบบนิเวศของสังคมไทย ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพที่แตกต่างจากประเทศเมืองหนาว ซึ่งเป็นระบบเชิงเดี่ยวแยกเป็นเอกเทศ เช่น ป่าสน ท่งหญ้า (แต่) ชุมชนในระบบนิเวศไทยต้องดำรงอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีเครือข่ายการจัดการทรัพยากรและการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกัน...ในสภาพเช่นนี้ ปัจเจกชนยากที่จะมีสิทธิของตนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ตัวตนของปัจเจกไม่ชัดเจนมากกว่าชุมชน...(แต่) ระบบกฎหมายสมัยปัจจุบันใช้อำนาจรัฐเป็นศูนย์กลาง มีกลไกของรัฐ แต่ก่อน รัฐให้ท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการในท้องถิ่นทำให้เกิดขบวนการทางสังคมของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นระบบกฎหมายเชิงเดี่ยว ใช้กับคนทั้งประเทศ ขัดกับสภาพที่มีความแตกต่างหลากหลายของระบบนิเวศและกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องปรับกระบวนการทางนิติศาสตร์...^{๙๗}

ประสบการณ์ชี้ให้เห็นว่า ความยึดมั่นถือมั่นในหลักสิทธิอุดมการณ์

และแนวทางนิติศาสตร์ตะวันตกนั้น นอกจากจะสวนทางกับสภาพชีวิตความเป็นจริงในสังคมวัฒนธรรมนอกตะวันตกแล้ว ยังเท่ากับเป็นการเปิดช่องทางให้เจ้าหน้าที่รัฐกระทำการใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบต่อประชาชนและทรัพยากรท้องถิ่นอีกด้วย ดังปรากฏเหตุการณ์ความรุนแรงที่รู้เห็นกันโดยทั่วไปในการดำเนินชีวิตประจำวันตามท้องถิ่นชนบท การคลี่คลายทางความคิดยึดมั่นถือมั่นตามที่กล่าวมา จึงต้องนับเป็นพัฒนาการก้าวแรกที่มีความหมายความสำคัญอย่างยิ่ง ในขณะเดียวกันปัญหาวิกฤตความลึกลับขัดแย้งก็เชื่อว่าจำกัดเฉพาะภายในสังคมชาติแต่เท่านั้น หากยังลุกลามไปถึงระดับประชาคมนานาชาติอีกด้วยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ “ยุคเสรีนิยมใหม่” ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นตัวตั้งตัวตีใช้เครื่องมือของกฎหมายภายในของตนในการพลิกผันระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา จากเดิมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองผลงานริเริ่มและสร้างสรรค์อันเป็นคุณประโยชน์ต่อมนุษยชาติให้กลับกลายเป็นกลไกสำหรับระบบทุนและเทคโนโลยี ในอันที่จะกระทำการปิดล้อมและยึดครองฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนท้องถิ่นด้วยวิธีการของโจรสลัดทางชีวภาพดังที่กล่าวมาข้างต้น^{๙๘}

ในสถานการณ์เช่นนี้ ความคิดความคาดหวังอย่างสามัญสำนึกโดยทั่วไปที่ว่า กฎหมายมีไว้เพื่อผลดั่งส่งเสริมความยุติธรรม จึงเป็นอันตรธานไป ในกรอบอันรัดรีงของนิติศาสตร์ภายใต้กำกับของระบบสิทธิอธิปไตยรวมศูนย์ ลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยม และสิทธิในทรัพย์สินได้พิสูจนให้เห็นประจักษ์กันแล้วว่า “กฎหมาย” โดยเนื้อแท้แล้ว ก็ให้ความหมายเป็นเพียงคำสั่งคำบัญชาเพื่อสนองอำนาจและผลประโยชน์ที่กำหนดขึ้นมาโดยผลการ โดยชนบางกลุ่มบางชนชั้น เพื่อชนบางกลุ่มบางชนชั้นเท่านั้น ยังผลเท่ากับเป็นการล้มล้างหลักศีลธรรมอันเป็นราก

เนื้อหาของความชอบธรรมโดยสิ้นเชิง และจริง ๆ แล้ว ในเรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงระบบวิธีการโจรสลัดทางชีวภาพอันน้อยฉนั้น ชนบางกลุ่มบางชนชั้นผู้อยู่เบื้องหลัง “อำนาจตามกฎหมาย” และเสวยผลประโยชน์จากการเข้ายึดครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ก็คือ พวกบริษัทยาและกลุ่มธุรกิจการเงินอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนั่นเอง ยิ่งไปกว่านั้น กระแสโจรสลัดทางชีวภาพก็ไม่ได้หยุดยั้งอยู่แค่ใช้อำนาจกฎหมายภายใน อย่างเช่นในกรณีของคำพิพากษาศาลสูงสุดสหรัฐฯ ปี ค.ศ. ๑๙๘๐ เท่านั้น หากยังขยายครอบคลุมไปถึงการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานใช้บังคับทั่วโลกตามนัยแห่งกฎหมายนานาชาติ อย่างเช่นในกรณีของการเจรจา “ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและศุลกากร” (General Agreement on Tariffs and Trades: GATT) ในปี ค.ศ. ๑๙๔๔ ที่กำหนดให้สถาปนาระบอบ “ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า” (Trade-Related Intellectual Properties: TRIPs) และต่อมาบรรจุเป็นข้อบัญญัติขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) ให้การรับรองสถานะความชอบธรรมด้วยกฎหมายสำหรับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในแบบฉบับของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม แต่ก็ดกกันไม่ยอมให้ระบบความรู้จารีตประเพณีของชุมชนท้องถิ่นทั้งหลายเข้าอยู่ในสารบบของข้อบัญญัติว่าด้วย “ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า” ในประชาคมนานาชาติ^{๗๙}

กล่าวโดยเฉพาะถึงภายในแวดวงของนิติศาสตร์ไทยเอง เป็นที่น่าสังเกตว่า คำวลีที่ใช้อธิบายความชอบธรรมตามกฎหมาย ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจาก “นิติธรรม” หรือกฎหมายแห่งธรรม กลายมาเป็น “นิติรัฐ” หรือกฎหมายแห่ง (อำนาจ) รัฐในปัจจุบัน ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือด้วยเจตนาอย่างไรก็ตาม แล้วยังคงไม่ใช่เรื่องของความบังเอิญหรือการบังเอิญ

ศัพท์ใหม่เท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของปมปัญหาทางจิตวิญญาณวิชาชีพ
วิชาการโดยแท้ จุดเปลี่ยนอาจกล่าวได้ว่า มีสาเหตุอันเนื่องมาจากการ
ปฏิวัติรัฐประหารปี พ.ศ. ๒๕๑๐ และสืบสานวัฒนธรรมอำนาจนิยมผ่าน
“ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ดัง
เป็นข้อสังเกตน่าสนใจจากกลุ่มนักนิติศาสตร์ไทยส่วนหนึ่งเกี่ยวกับปัญหา
ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของกฎหมายกับสิทธิมนุษยชนไว้ดังนี้

...ถ้าจะว่ากันโดยย่อ “นิติธรรมวินัย” ในปัจจุบันหมายถึงหลักการ
แห่งกฎหมายที่เทอดทูน ศักดิ์แห่งความเป็นมนุษย์และยอมรับ
นับถือสิทธิและเสรีภาพแห่งมนุษย์ทุกแห่งมุม รัฐต้องให้ความ
อารักขาคุ้มครองมนุษย์ชนให้พ้นจากลัทธิติรราชย์ หากมีข้อพิพาทใด ๆ
เกิดขึ้น ไม่ว่าจะระหว่างรัฐกับเอกชน หรือระหว่างเอกชนต่อเอกชน ศาล
สถิตยุติธรรมเท่านั้นที่มีอำนาจอิสระและเด็ดขาดในการตัดสินข้อ
พิพาทนั้นตามกฎหมายของบ้านเมือง...

อย่างไรก็ดี ปัญหาที่น่าพิจารณาคือ ธรรมเนียมการปกครองก็ดี
ประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยก็ดี ส่งเสริม
นิติธรรมวินัยในด้านให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลบ้างหรือ
หาไม่

เมื่อทวนมาพิจารณารัฐธรรมนูญของประเทศไทยอีกครั้ง จะเห็นได้
ว่า แทนที่รัฐธรรมนูญจะเป็นหลักประกันในเรื่องสิทธิเสรีภาพ
ของบุคคล กลับเป็นเรื่องที่รัฐธรรมนูญปฏิเสธไม่ยอมรับใน
เรื่องนี้โดยสิ้นเชิง และกลับส่งเสริมกฎหมายที่จำกัดสิทธิและ
เสรีภาพของบุคคล ไม่ว่าจะจำกัดแค่ไหนเพียงใดก็ตาม^{๕๐}

๕.๓.๒ เอกภาพในความหลากหลายแห่งธรรมชาติ

อย่างไรก็ดี ในท่ามกลางสภาวะถดถอยทางนิติศาสตร์การเมือง ตามที่กล่าวมา การตระหนักรู้ถึง “ลักษณะพิเศษของระบบนิเวศของสังคมไทย ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ” ดังที่อ้างถึงข้างต้น ต้องนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการทางหลักความคิดที่มีนัยสำคัญ แม้ว่าจะยังคงติดขัดอยู่ภายในกรอบทฤษฎีนิติศาสตร์อำนาจนิยม ต้องมีการแบ่งแยกกันระหว่าง *สิทธิตามสภาพความเป็นจริง (De Facto)* กับ *สิทธิทางกฎหมาย (De Jure)* และทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๔๖ “ได้ก่อให้เกิดบุคคลภาพทางกฎหมาย (legal entity) ของชุมชนลักษณะต่าง ๆ ขึ้น แต่ก็ยังไม่มีการออกกฎหมายรับรองสถานภาพ และการดำรงอยู่ของชุมชน”^{๑๑} ซึ่งก็คงหมายความว่าไปถึงกรอบจำกัดเขตอำนาจของศาลสถิตยุติธรรม “ที่มีอำนาจอิสระและเด็ดขาดในการตัดสินข้อพิพาทนั้น ตามกฎหมายของบ้านเมือง” กล่าวคือ อำนาจอิสระและเด็ดขาดของศาลยุติธรรมก็ยังคงดำรงอยู่อย่างจำกัดภายใต้อู่อำนาจการออกกฎหมายของฝ่ายการเมืองนั่นเอง โดยนัยนี้ อำนาจอิสระและเด็ดขาดของศาลยุติธรรม จึงเกิดช่องว่างห่างไกลจาก “สิทธิตามสภาพความเป็นจริง” ซึ่งต้องขาดที่พึ่งในอันที่จะแสวงหาช่องทางความยุติธรรมและความเป็นธรรม นอกจากต้องเป็นที่พึ่งของตนเองและต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและคุณภาพชีวิตของตนเอง แม้ว่าจะต้องถูกประทับตราว่าประพฤติปฏิบัติอยู่ “นอกกฎหมาย” หรือแม้กระทั่งเป็นอาชญากรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากชนชั้นกลางในเมืองและในวงราชการ ตลอดจนในแวดวงวิชาชีพวิชาการทั้งหลาย

ในสภาวะความอดตันทางปัญญาความคิดภายใต้ระบบอำนาจและผลประโยชน์เฉพาะของกลุ่มชนชั้นนำในทุก ๆ ด้าน ทั้งภาครัฐและ

ภาคเอกชนเช่นนี้ จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เพราะเหตุใด สังคมการเมืองไทยจึงต้องตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ต่อต้านขัดขวางและความรุนแรงอย่างไม่รู้จบ แล้วจึงขยายวงลูกกลมไปถึงขั้นก่อตัวขึ้นเป็นขบวนการ “บ่อนทำลาย” ในรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อย่างเช่น การค้ายาเสพติด การก่อการร้าย หรือแม้กระทั่งการก่อการทำลายทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ดังที่เห็น ๆ กันอยู่โดยทั่วไป ซึ่งล้วนแต่เป็นผลอันเกิดแต่เหตุจากระบบและกระบวนการทางเศรษฐกิจ การเมือง และกฎหมายรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จดังที่กล่าวมา ไข่แต่เท่านั้น การสูญเสียพื้นที่อาณาบริเวณป่าเขตร้อนไปอย่างมหาศาล อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการจัดการใช้ประโยชน์ภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตั้งแต่มิแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นมา ณ บัดนี้ ก็เป็นที่ตระหนักรู้กันอย่างกว้างขวาง รวมทั้งภายในแวดวงวิชาการตะวันตกเองแล้วว่า เป็นสมมุติฐานที่มาของวิกฤตภัยธรรมชาติในหลายรูปแบบ อย่างเช่น ภัยแล้ง และภาวะเรือนกระจก ซึ่งกำลังเป็นที่กล่าวขวัญวิตกกังวลกันทั่วโลกอยู่ในทุกวันนี้^{๑๘๒}

ความจริงแล้ว ถ้าหากจะพิเคราะห์กันให้หลุดพ้นออกไปจากกรอบอันจำกัดคับแคบทางวิชาชีพวิชาการนิติศาสตร์ ก็คงไม่ถึงกับยากเย็นจนเหลือวิสัยที่จะสามารถมองเห็นลู่ทางคลี่คลายปมปัญหาช่องว่างและลักลั่นขัดแย้ง หรือแม้เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “สิทธิตามสภาพความเป็นจริง” กับ “สิทธิตามกฎหมาย” เพราะในที่สุดแล้วปมปัญหาเชิง “กฎหมาย” เช่นว่านี้ก็มิใช่ว่าจะผลุดขึ้นมาดำรงตนลอย ๆ โดยลำพังอยู่ในสูญญากาศ หรือว่าเป็นสิ่งสถิตโดยปราศจากบริบทและกาลเวลา หากแต่โดยรากฐานจริง ๆ แล้ว เป็นผลอันเกิดแต่เหตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นหลักคิดและหลักยึดถือปฏิบัติทาง “วิชาชีพวิชาการ” อันเป็นผลสะท้อนอยู่ในบริบทของระบบ **โครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจ**

ภายในกรอบกำหนดของอำนาจอธิปไตยรวมศูนย์ของรัฐ ดังที่ได้พยายามเน้นย้ำกันมาโดยตลอด ตราบเท่าที่เงื่อนไขปณิธิศาสตร์การเมือง เช่นว่านี้ ยังดำรงตนอยู่ ตราบนั้น “สิทธิตามสภาพความเป็นจริง” รวมถึง “ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน” ก็ไม่มีวันเป็นจริงขึ้นมาได้ แล้วก็ตราบนั้น สถานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันประกอบเป็นปัจจัยสี่ของการดำรงชีพในหมู่ชุมชนคนพื้นถิ่นทั้งหมด ก็ย่อมต้องตกอยู่ภายใต้การคุกคามช่วงชิง “อันชอบด้วยกฎหมาย” ของศูนย์อำนาจและชนชั้นนำ ทั้งจากภายในและภายนอก พฤติการณ์อย่างโจรสลัดทางชีวภาพถึงขั้นเข้าไปยึดกุมและครอบครองสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์และมนุษย์ที่กล่าวถึงข้างต้น นับเป็นพัฒนาการของระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมที่ได้มาถึงจุดเสื่อมต่ำสุดของระบบ “สิทธิทรัพย์สิน” อันเป็นที่เชิดชูเหนือสิ่งอื่นใดในวัฒนธรรมตะวันตก ทั้งในสถานะเป็นสิทธิอันชอบธรรม “ตามกฎหมาย” และเป็นที่ยืนยันรับรองโดยปราศจากข้อกังขาใด ๆ ในทางศีลธรรมจริยธรรมของศาลสถิตยุติธรรมสหรัฐฯ ผู้ทรงความเป็นเจ้าโลก ทั้ง ๆ ที่อยู่ภายใต้ระบบ “กฎหมายสามัญ” (Common Law) และไม่จำเป็นต้องมาติดขัดอยู่กับปัญหาการตีความเล่นแร่แปรธาตุในระบบประมวลกฎหมายลายลักษณ์อักษรอย่างเช่นของไทยเรา

เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง ระบบ “สิทธิทรัพย์สิน” ถึงได้ถูกปราชญ์ฝรั่งเศษจากสำนักสังคมนิยมตั้งข้อปู้จณาวิสัยขึ้นอย่างตรงไปตรงมาจากภายในของสังคมโลกตะวันตกเอง ตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ในขณะที่กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยมกับเศรษฐกิจเสรีนิยมกำลังเฟื่องฟู กล่าวคือ ข้อปู้จณาสามัญธรรมดาที่ว่า “ทรัพย์สินคืออะไร? ซึ่งก็ได้คำตอบชัดเจนไม่อ้อมค้อมว่า “ทรัพย์สิน นั่นก็คือการปล้น” (Qu'est ce que la propriété...La propriété, c'est le vol.)^{๙๓} ข้อสรุปเช่นนี้อาจฟังดูสุดโต่งรุนแรง แต่ก็ยากที่จะปฏิเสธได้ว่า ควรค่าแก่การนำ

มาพิเคราะห์ที่ใคร่ครวญ

ประเด็นอันเป็นหัวใจสำหรับบทศึกษาวิเคราะห์เรื่องสิทธิชุมชนตามที่ได้พยายามทบทวนไล่เลียงลำดับถึงเหตุปัจจัยและผลกระทบมาโดยตลอดนี้ ก็คือว่า วิกฤตความลึกลับซับซ้อนขัดแย้งและการสูญเสียอันกว้างใหญ่ไพศาลที่อุบัติขึ้นต่อมวลมนุษยและธรรมชาติ ตลอดจน *สายใยแห่งศีลธรรมจริยธรรม* อันประกอบเป็นเงื่อนไขปัจจัยผูกพันยึดโยงชีวิตและสังคมทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ จำเป็นต้องมีคำตอบ เพื่อเป็นช่องทางคลี่คลายขจัดปัญหาช่องว่างและลึกลับซับซ้อนขัดแย้งเป็นปฏิบัติการต่อกันระหว่าง “สิทธิตามสภาพความเป็นจริง” กับ “สิทธิตามกฎหมาย” กระแสขบวนการชุมชนนิยมจากภายในสังคมโลกตะวันตกก็ดี กับขบวนการสิทธิชุมชนฐานทรัพยากรภายในประชาคมโลกนอกตะวันตกก็ดี ทั้งสองกระแสการเคลื่อนไหวเหล่านี้ ต้องนับเป็นจุดเริ่มต้นและ *กระบวนการเปลี่ยนผ่าน* อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากแ่งมุมของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้ บนพื้นฐานของ *ข้อเรียกร้องอ้างอิงเชิงศีลธรรม* เจกเช่นพัฒนาการสิทธิมนุษยชนอื่นๆ ทั้งหลายอันมีมาเป็นมาแต่อดีต^{๔๔} พิจารณาที่กันจากแ่งมุมของปรากฏการณ์ที่เป็นจริงเช่นนี้แล้ว กระแสขบวนการสิทธิชุมชนที่กำลังเป็นไปอยู่ในขณะนี้ จึงไม่อาจรวบรัดถือเป็นผลสรุป หรือสูตรสำเร็จอยู่ในตัวเองโดยลำพัง หากแต่เป็นปรากฏการณ์อันเป็นพลวัตอยู่ในช่วงเวลาเวลาของพัฒนาการเปลี่ยนผ่านภายในบริบทของรัฐประชาชาติและประชาคมนานาชาติ ซึ่งหลักการสิทธิชุมชนนับเป็นองค์ประกอบและบทบาทส่วนสำคัญในวิถีทางของการแสวงหาหลักคิดและหลักการนำในการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนระบบกฎหมาย *อย่างเป็นองค์รวม* ในรูปแบบใหม่ต่างจากในแบบฉบับที่กำลังก่อวิกฤตการณ์ขัดแย้งแตกแยกและสูญเสียอย่างเอนกอนันต์อยู่ ณ เวลานี้

ในท่ามกลางกระแสขบวนการสังคมเรียกร้องสิทธิชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะในประเทศไทย หากเป็นปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นทั่วทั้งภูมิภาค ป่าเขตร้อน เมื่อไม่นานมานี้เอง ก็ได้มีการเคลื่อนไหวทางความคิดเกี่ยวกับสถานภาพความชอบธรรมของชุมชนและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน ข้อที่น่าสนใจ ก็คือว่า การเคลื่อนไหวทางความคิดที่ว่านี้ ก่อตัวขึ้นทั้งในบริบทของสังคมวัฒนธรรมตะวันตกและนอกตะวันตก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ต่างประกอบกันเป็นกระแสพัฒนาการสิทธิมนุษยชนที่สัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สำหรับในบริบทของตะวันตกความคิดเรื่องสิทธิชุมชนเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระแสการวิพากษ์ลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยม ส่วนในบริบทของสังคมนิวศตวรรษทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพก็เป็นปฏิกริยาตอบโต้ผลกระทบบั่นทอนทำลายจากระบบอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เพื่ออำนาจการครอบครองในนามของเศรษฐกิจตลาดเสรี ดังที่ได้บรรยายมาเพื่อประโยชน์แก่การเข้าใจเรื่องราวของสิทธิชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เห็นสมควรหยิบยกแต่ละส่วนขึ้นพิจารณาเป็นลำดับกันไปในที่นี้ อย่างน้อยพอให้ได้เป็นที่เข้าใจถึงสถานะความเป็นสากลและบทบาทของหลักการสิทธิชุมชนที่จะพึงมีในกระบวนการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการเมืองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน อิสระเสรี และเป็นธรรม อันเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวางตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา

ในบทที่ ๒ ว่าด้วย “พัฒนาการสิทธิมนุษยชน” ได้เกริ่นเอาไว้ถึงกระแสการเคลื่อนไหวทางความคิดในแวดวงกลุ่มปรัชญาสิทธิสตรีและจริยศาสตร์ในสังคมอเมริกันยุค “เสรีนิยมใหม่” ซึ่งให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของธรรมชาติความเฝือสังคมและพันธะทางสังคมในหมู่มวลมนุษยชาติ ไม่ใช่เป็นเพียงชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่เพื่อความอยู่รอดเฉพาะของตนเองอย่างที่อยากจะยึดถือกันตามลัทธิปัจเจกนิยมเท่านั้น

และด้วยพื้นฐานโดยธรรมชาติเช่นว่านี้มนุษย์เราจึงเรียนรู้ที่จะรวมตัวกัน
ขึ้นเป็นชุมชน ด้วยสำนึกรับผิดชอบร่วมกันในส่วนที่จะปกป้องรักษาชีวิต
และคุณภาพชีวิตของกันและกัน^{๕๕} จริงอยู่ลักษณะความเป็นชุมชนอาจ
มีได้ในรูปแบบและเพื่อผลประโยชน์ต่างๆ กันไป จุดสนใจโดยเฉพาะ
เกี่ยวกับเรื่องของสิทธิชุมชนในที่นี้มุ่งถึงสภาวะความเป็นชุมชนที่มีเอก-
ลักษณะของ **พันธะผูกพันทางศีลธรรมหรือจิตใจ** (Moral bonds) อัน
ประกอบเป็นเงื่อนไขปัจจัยพื้นฐานของวัฒนธรรมกฎเกณฑ์และระเบียบ
สังคม โดยนัยนี้ กฎเกณฑ์ในมิติด้าน **ศีลธรรมและกฎหมาย** จึงประกอบ
เป็นกระบวนการและสารัตถะอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๕๖} วัฒนธรรมและ
กฎหมายจารีตประเพณีชุมชน หรือที่พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ใช้เรียกเป็น
ภาษาสมัยใหม่ว่า “ธรรมนุญชุมชน” ที่เป็นมาแต่อดีตนับเป็นแบบแผน
สะท้อนถึงความเป็นจริงของชีวิตในข้อนี้ เพียงแต่ว่า มาในบริบทของ
สังคมและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ สิทธิอำนาจของชุมชน
ปัจเจกบุคคลสมาชิกอาจจะต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะการณ์ขึ้นอยู่กับ
ศักยภาพความเป็นพลวัตของชุมชนในกระบวนการเปลี่ยนผ่านตามที่
กล่าวไว้ข้างต้น สำหรับในขั้นนี้ ข้อที่ควรพิจารณากันเป็นเบื้องต้น ก็
คือว่า สภาวะความเป็นชุมชนที่จะพึงมีสิทธิอันชอบธรรมนั้น จะเป็นที่
เข้าใจร่วมกันอย่างไร

โดยพื้นฐานของพันธะผูกพันทางศีลธรรมและในบริบทของ
วัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนร่วมสมัย คำอธิบายความหมายของ “ชุมชน”
จากอาเธอร์ เจ. คิต ศาสตราจารย์ทางจริยศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด
ถือได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นที่ที่น่าสนใจ ควรแก่การนำมาพิเคราะห์กัน ณ ที่
นี้

...ชุมชนคือ **เครือข่ายของมนุษยชนที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน**
เข้ามารวมตัวและเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อกัน โดยต่างมีส่วนร่วมใน

สิ่งที่เงื่อนไขบังคับจำเป็นต่อการจัดตั้งและดำรงเครือข่ายเช่น
ว่านี่อย่างยั่งยืน^{๕๗}

ในฐานะที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อการดำรงชีวิตโดยรวมภายในชุมชนมนุษย์
“เงื่อนไขบังคับจำเป็น” (Requisites) ที่ว่านี้ กล่าวคือ **พันธะผูกพันทาง
ศีลธรรมในสำนึกความรับผิดชอบร่วมกัน** จึงนับเป็นองค์ประกอบ
ที่มาของ ศีลธรรมแห่ง “สิทธิร่วม” หรือ “สิทธิกลุ่ม” ซึ่งสามารถหยิบยก
ขึ้นใช้เป็นข้ออ้างอิงหรือเรียกร้องได้ทุกเมื่อที่ถูกคุกคามหรือลิดรอนทำลาย
แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่าพันธะผูกพันทางศีลธรรมอันเป็นรากฐานของสิทธิชุมชน
นั้นจะมีคุณค่าความหมายเป็นเพียงเรื่องของเฉพาะกิจ เฉพาะกรณีที่เกิด
การล่วงละเมิดสิทธิเท่านั้น หากยังเป็นเงื่อนไขบังคับจำเป็นอันแนบเนื้ออยู่
ในกฎระเบียบทางสังคมภายในชุมชน และดังนั้นจึง **ทรงสถานะแห่ง
ความเป็นสิทธิโดยนัยของพันธะความรับผิดชอบร่วมกันและ
สามารถเป็นที่เข้าใจและคาดหวังในความเป็นธรรมซึ่งกันและ
กันอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนในหมู่มวลชนสมาชิก** ความคาดหวังที่เป็น
ธรรมเช่นว่านี้ ในตัวเองก็คือสิทธิ ซึ่งไม่จำเป็นต้องรอหรือขึ้นอยู่กับกรณี
เกิดการใช้อ้างอิงหรือเรียกร้อง หากแต่ดำรงอยู่ด้วยความชอบธรรมของ
ตัวเองในฐานะเป็นสิทธิ^{๕๘}

อนึ่ง ควรต้องหมายเหตุไว้ด้วยว่า ถ้าจะพินิจพิเคราะห์กันให้ถึงที่
สุดแล้ว เรื่องของ **สิทธิชุมชน** ก็ดูจะไม่ได้แตกต่างโดยสาระหรือแปลก
แยกออกไปจากเรื่องของ **สิทธิในชีวิต** อันเป็นสิทธิขั้นมูลฐานเป็นที่รับรู้
และรับรองกันโดยทั่วไปเป็นสากล หากแต่เป็นเพียงเพราะเหตุจากลัทธิ
อุดมการณ์ปัจเจกนิยมชนิดสุดโต่งคับแคบเป็นตัวกระตุ่นผลักดันกระแส
อำนาจกดขี่บังคับและครอบงำสถานะความชอบธรรมของสิทธิชุมชนจึง
ต้องถูกบดบังลบล้างไปในนามของระบอบ **สิทธิอธิปไตยแห่งรัฐ สิทธิ**

ในทรัพย์สินและเศรษฐกิจตลาดเสรี ในแง่นี้ กระแสการเรียกร้องต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนจึงมีนัยความหมายเป็นการก่อตัวและกระบวนการพัฒนาการของวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในอีกรูปแบบหนึ่งของวัฏจักรหลังยุคสมัยใหม่ ซึ่งสวนกระแสอำนาจ “ระบอบเก่า” ในทำนองเดียวกันกับที่เคยเป็นบทบาทของวัฒนธรรมสิทธิเสรีนิยมเพื่อการปลดปล่อยสู่อิสระมาแล้วในอดีต ที่กล่าวนี้ มีใช่เพื่อพยากรณ์อนาคต หากแต่เพื่อประโยชน์ประกอบเป็นแนวทางและเกณฑ์การศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจกับพัฒนาการอันจะเป็นไปในกระบวนการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวข้างต้น เป็นประเด็นที่ยังจะได้พิจารณาขยายความกันต่อไป

จะอย่างไรก็ตาม แนวการอธิบายความหมายความสำคัญของสถานะความเป็นชุมชนและพัฒนาการสิทธิชุมชน จากแง่มุมของ**มิติจริยศาสตร์**ตามที่กล่าวมา ต้องนับเป็นผลงานบุกเบิกสำคัญยิ่งในทางปัญญาวิชาการหลังจากที่ประชาคมโลกต้องตกเป็นเหยื่อภายใต้อู่อำนาจพลการของลัทธิปัจเจกนิยมและวัตถุนิยมมายาวนานนับศตวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เท่ากับเป็นการเปิดช่องทางให้ได้คลี่คลายแก้ไขปมปัญหานิติศาสตร์อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ จากคติความเชื่อคดงัดศาสนาที่ว่า “อย่าเอากฎหมายไปปนกับความดี ความชั่ว ฤๅความยุติธรรม (เพราะ) กฎหมายเป็นคำสั่งเป็นแบบที่เราจะต้องประพฤติตาม...บางทีก็จะชั่วได้ ฤๅไม่เป็นยุติธรรมก็ได้” มาสู่หลักธรรมศาสตร์ดั้งเดิมที่ว่า “กฎหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมะ...ซึ่งอยู่เป็นอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งเจตนาภรณ์ของมนุษย์ใด” ดังที่ได้เอ่ยอ้างถึงไว้ในตอนต้นๆ และนี่ก็คือผลพวงจากที่ “เราตั้งกฎหมายขึ้นมา ก็ด้วยวิชาการ ซึ่งได้จากต่างประเทศ...แต่วิชาการนั้นอาจจะไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือท้องที่ของเรา...”^{๘๙}

ในสถานการณ์ช่องว่างลึกลับของกฎหมายกับความยุติธรรม และวิกฤตความชอบธรรม**เชิงโครงสร้าง** อำนาจเช่นนี้เอง ที่เรื่องของสิทธิ

ชุมชนจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญ ทั้งนี้ มิใช่เพียงแค่ว่าโดยอาศัยความพยายามตีความ “กฎหมาย” ที่บัญญัติจัดทำขึ้นไว้บังคับ ซึ่งก็อาจมีส่วนช่วยได้ระดับหนึ่ง หากแต่เป็นไปในฐานะของ **สิทธิอำนาจถ่วงดุลภายในบริบทของโครงสร้างสิทธิอธิปไตยของรัฐ** ในแง่นี้เกณฑ์มาตรฐานของสถานภาพความเป็นชุมชนโดยพื้นฐานของ “พันธะผูกพันทางศีลธรรมในสำนึกความรับผิดชอบร่วมกัน” อย่างยั่งยืน ทำนองที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในบริบทของสังคมโลกปัจจุบัน ในประการสำคัญ เป็นเกณฑ์มาตรฐานที่มีพื้นที่อย่างเพียงพอสำหรับ **หลักการสิทธิกำหนดใจตนเอง** หรือการปกครองตนเองของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งก็คือหลักการของการกระจายอำนาจอันประกอบเป็นเงื่อนไขปัจจัยและหลักประกันสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง เพียงแต่ว่า ในบริบทของสังคมฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเช่นในกรณีของสังคมไทย และสังคมอื่นๆ ทั้งหลายในภูมิภาคป่าเขตร้อน หลักปฏิบัติของการกระจายอำนาจค่อนข้างจะโน้มเอียงไปในแนวทางรวมศูนย์อำนาจเสียมากกว่า และโดยทั่วไปแทบจะไม่ได้ให้พื้นที่เลยสำหรับ **สิทธิในการเข้าถึง** และจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างจริงจังยั่งยืน **ในฐานะเป็นสิทธิโดยธรรมชาติ**

ในขณะเดียวกัน เกณฑ์มาตรฐานของสถานภาพความเป็นชุมชนที่ว่านี้ ก็ไม่ได้หมายถึงจะเป็นเกณฑ์กำหนดกันขึ้นอย่างตายตัวและโดยพลการตามความคิดความเชื่อทางวิชาชีพวิชาการทางนิติศาสตร์หรืออื่นๆ หากแต่เป็นเรื่องที่ออกมาจากภายในวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนนั้นๆ เองเป็นหลักใหญ่ ไม่ว่าจะ เป็นในกรณีของชุมชนเมือง หรือชุมชนชนบท และนี่หมายความว่าไปถึงว่าเกณฑ์มาตรฐานร่วมกันนี้เองก็ยังมี **พื้นที่สำหรับความแตกต่างหลากหลาย** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของชุมชนฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเช่นของไทย

ดังที่ได้พิเคราะห์กันมาตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งเห็นสมควรขยายความเล็กน้อย
พอให้ได้เห็นภาพเป็นรูปธรรมขึ้น

ได้เกริ่นไว้เป็นเบื้องต้นมาแล้วเกี่ยวกับฐานที่ตั้งภูมินิเวศประเทศ
ไทยในใจกลางของผืนแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันประกอบ
เป็นอาณาบริเวณบรรจบพบกันของ ๓ ภูมิภาค อินโดจีน อินโด-พม่า
และมาเลเซีย และเป็นแหล่งรวมสังคมพืช สัตว์ และมนุษย์นานาชนิด
และชาติพันธุ์ โดยภาพกว้างๆ นอกเหนือไปจากชุมชนเกษตรกรบน
พื้นที่ราบลุ่มแล้ว ในอาณาบริเวณผืนแผ่นดินใหญ่ตอนบน ซึ่งเชื่อมโยง
อาณาเขตประเทศไทยกับ ๔ ประเทศเพื่อนบ้านคือ พม่า ลาว กัมพูชา
และเวียดนาม ก็มีชุมชนคนพื้นถิ่นและชาติพันธุ์กระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่
ตามอาณาบริเวณพรมแดนของประเทศเหล่านี้ ที่รู้จักมักคุ้นกันในส่วน
ของไทย อย่างเช่น ฉาน กะเหรี่ยง ม้ง เมี่ยน ละหู่ อาข่า ทางภาคเหนือ
ลาว ไทยลาว ทางภาคอีสาน และชุมชนมอญทางภาคตะวันตก ส่วน
สำหรับอาณาบริเวณตอนใต้จากคอคอดกระลงไปจรดประเทศมาเลเซีย
ก็มีชุมชน (ไทย) มุสลิม ไทยพุทธ เป็นพื้น โดย (ไทย) มุสลิมประกอบ
เป็นอัตราประชากรส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในสามจังหวัดภาคใต้ มีภูมิ
หลังเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งประเด็น
ปัญหาแตกต่างออกไปในฐานะชนส่วนใหญ่ในภูมิภาค^{๙๐}

ชุมชนคนพื้นถิ่นต่างๆ เหล่านี้ ทั้งชุมชนชาวไร่ชาวนา และชาติ
พันธุ์ต่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในเรื่องภาษา วัฒนธรรม ประเพณี คติ
ความเชื่อถือ และวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างหลากหลายกันออกไปตาม
ลักษณะภูมินิเวศ แม้ต่างต้องถูกผนวกรวมเข้ามาอยู่ภายใต้อธิปไตย รัฐ
ประชาชาติ แต่ก็ยังคงดำรงเจตจำนงมุ่งมั่นร่วมกันยึดมั่นในอัตลักษณ์
และการจัดระเบียบวิถีชีวิตอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม
โดยเคร่งครัดเสมือน “ป่าถือเป็นครู” ดังที่กล่าวถึงในตอนต้น ใน

หมู่ชุมชนชาวไร่ชาวนา และชุมชนชาติพันธุ์เหล่านี้อาจมีผลประโยชน์ ลักลั่นขัดแย้งกันในหลาย ๆ กรณี แต่โดยรวมแล้ว และโดยประสบการณ์ ทางประวัติศาสตร์ ก็สามารถเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเป็น เอกภาพและกลมกลืน และมีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดทั้ง ทรัพยากรและผลผลิต รวมทั้งความรู้ระหว่างกันโดยอิสระเสรี และใน ขณะเดียวกัน ต่างก็ตกอยู่ในฐานะต้องถูกคุกคามเบียดบังช่วงชิงสิทธิ ประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้จากแหล่งศูนย์อำนาจรัฐ ด้วยกัน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจตลาดเสรี ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเราต่างก็ได้ประจักษ์เห็นกันมาแล้วว่า ก่อ ให้เกิดความวิบัติสูญเสียชีวิตและบั่นทอนทำลายอย่างไรและเพียงใด^{๙๑}

ในสถานการณ์สากลเช่นนี้ การต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิชุมชน จึงไม่ใช่จะเป็นแต่เพียงเรื่องปัญหาความอยู่รอดและการพัฒนาพึ่งตนเอง อย่างโดดเดี่ยวโดยลำพัง เฉพาะของแต่ละชุมชนหรือเครือข่ายชุมชน ภายในพื้นที่เท่านั้น หากในประการสำคัญ ยังมีนัยของความเป็นเอกภาพ อันแนบเนื่องอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่เป้าหมายของ**การปฏิรูป เปลี่ยนแปลงเชิงระบบ** เศรษฐกิจ การเมืองและกฎหมาย ทั้งนี้บนพื้นฐานหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน ความเป็นธรรม และยั่งยืน

๕.๔ มองไปข้างหน้า: คู่เศรษฐกิจสังคมทางเลือก

“เอกภาพในความหลากหลาย” อันแนบเนื่องอยู่ในขบวนการ สิทธิชุมชนตามที่ประมวลมานี้ สะท้อนให้เห็นกันได้ชัดเจน จากกระแส ความเคลื่อนไหว ทั้งของความคิดอุดมการณ์และการรวมตัวจัดตั้ง แม้ จะไม่ถึงขั้นจัดโครงสร้างเป็นระบบองค์กรอย่างเป็นทางการก็จะมีลักษณะ แต่ก็

ค่อยๆ เข้มข้นและขยายวงกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง ๑๕ ปีเศษที่ผ่านมา หลังจากการลงนามรับรองอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biodiversity) ในปี ค.ศ. ๑๙๙๒ โดยประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีด้วย ให้ความสำคัญส่วนหนึ่งเป็นข้อบัญญัติยืนยันถึงหลักสิทธิอธิปไตยของรัฐเหนือดินแดนผืนแผ่นดินกับฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งก็คือ เป็นการปูพื้นฐาน “ความชอบธรรมตามกฎหมาย” ให้กับการใช้อำนาจรัฐในการครอบครองและจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดนั่นเอง โดยที่ฐานทรัพยากรและสภาพแวดล้อมธรรมชาติประกอบเป็นฐานปัจจัยสี่อันจำเป็นยิ่งยวดต่อการดำรงวิถีชีวิตและประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์ภูมิปัญญาความรู้ตามวิถีประเพณีท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเองโดยอิสระเสรี ตามที่กล่าวมาในตอนต้น หลักสิทธิอธิปไตยแห่งรัฐ ประกอบกับประสบการณ์ที่ถูกกระทำการฉ้อโกงและคุกคามมาอย่างยาวนาน จึงถูกตั้งคำถามท้าทายอย่างตรงไปตรงมา และตามมาด้วยการก่อตัวของเครือข่ายชุมชนประสานความคิดความพยายามตั้งข้อเสนอเรียกร้องสิทธิอย่างเป็นทางการเป็นระบบตามแนวทางที่ค่อนข้างสอดคล้องต้องกันในหลักการ กล่าวคือ สถานภาพความชอบธรรมของสิทธิร่วมกันในวิถีชีวิต ประเพณี องค์ความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ การสงวนรักษาและจัดการดูแลรวมทั้งการใช้ประโยชน์ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเป็นธรรมยั่งยืน ซึ่งทั้งหมดประกอบเป็นรากฐานทางทรัพยากรและสังคมวัฒนธรรมเอื้ออำนวยให้การพึ่งและพัฒนาตนเองทางเศรษฐกิจการเมืองมีความเป็นไปได้ ถ้าจะมองสถานการณ์โลกในเชิงของโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจ ระหว่างศูนย์กลางอำนาจแกนกลาง (Core) และกลุ่มชายขอบ (Periphery) ในหมู่ประเทศกึ่งพัฒนาและด้อยพัฒนาในเอเชีย แอฟริกา และอเมริกาใต้ ดังที่มีผู้รู้ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตเชิงทฤษฎีไว้^{๑๒} กระแสสิทธิ

ชุมชนฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่ว่านี้ ถ้าหากสามารถพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่อง ก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกวาระหนึ่งในกระบวนการพัฒนาการสิทธิมนุษยชนและเศรษฐกิจการเมืองของโลกยุคคริสต์ศตวรรษ ๒๑ นี้ อย่างน้อย ๒ ประการใหญ่ ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ ทิศทางของกระบวนการโลกาภิวัตน์ และระบบเศรษฐกิจตลาด สมควรหยิบยกนำมาพิจารณาที่กันในส่วนนี้ อย่างน้อยก็พอให้เห็นเป็นเค้าเงื่อนของพัฒนาการอันจะพึงเป็นไป

๕.๕.๑ กระแสโลกาภิวัตน์จากฐานรากหญ้า

ถ้าจะพิเคราะห์ย้อนไปในประวัติศาสตร์พัฒนาการสิทธิมนุษยชนช่วงศตวรรษครั้งที่ผ่านมาระดับหนึ่งก็พอเห็นถึงเค้าโครงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในทำนองเชิงวิภาษวิธี (Dialectical) ระหว่าง **ระบบสิทธิมนุษยชนที่แปรสภาพกลายเป็นอำนาจนิยม กับระบบสิทธิมนุษยชนชุดใหม่** ที่ต้องเน้นคำว่า “ระบบ” ในที่นี้ ก็เพื่อสื่อให้เป็นที่เข้าใจหมายถึง **ระบบคิดองค์รวม** มิใช่เป็นเพียงพัฒนาการของสิทธิแต่ละชนิดหรือประเภทเสริมต่อจากที่มีอยู่เป็นอยู่ อย่างเช่น เรื่องของสิทธิชุมชนและสถานะความเป็นชุมชนที่เป็นประเด็นจุดสนใจในที่นี้ ก็ไม่อาจถือว่าเป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องต่อจากระบบสิทธิแบบปัจเจกนิยม / วัตถุนิยมในวัฒนธรรมตะวันตก หากแต่มีความหมายถึงชุดศีลธรรมแห่งสิทธิที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อตอบโต้ระบอบสิทธิในกำกับของปัจเจกนิยมและสิทธิในทรัพย์สินอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในรูปโฉมของเศรษฐกิจเสรีนิยมหรือตลาดเสรีอันเป็นภัยคุกคามสิทธิมนุษยชนอยู่ในทุกวันนี้ ดังเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป

โดยพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันดังกล่าว ก็อาจสรุปได้ว่า พัฒนาการสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ได้พิเคราะห์กันมาตั้ง

แต่ต้นนี้ ประกอบกันเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีระหว่างสองขั้วในช่วงต่างๆ ในประวัติศาสตร์ กล่าวคือเริ่มกันตั้งแต่ช่วงปะทะกันระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม ซึ่งในที่สุดแปลงสภาพไปเป็นสังคมนิยมอำนาจเบ็ดเสร็จ จึงเกิดเป็นชนวนของสงครามเย็นระหว่างตะวันตกกับตะวันออก ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นช่วงของปฏิบัติการตอบโต้ของโลกที่สามต่อจักรวรรดินิยมตะวันตก เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดชุดศีลธรรมแห่งสิทธิใหม่ในรูปของสิทธิกำหนดใจตนเอง หรืออัตวินัจฉัย (Self-determination) ในหมู่ประเทศอาณานิคมและกึ่งอาณานิคม ทั้งนี้ภายใต้ระบบสิทธิอธิปไตยแห่งชาติ ซึ่งในที่สุดก็แปลงสภาพอีกวาระหนึ่งเป็นภาคส่วนของระบบ “ทราซายด์ลาดโลก”^{๙๓} จากนั้นเมื่อระบอบสังคมนิยมอำนาจเบ็ดเสร็จล่มสลายไป เศรษฐกิจการเมืองโลกเข้าสู่ยุค “เสรีนิยมใหม่” “ทราซายด์ลาดโลก” แข็งกร้าวบ่อนทำลายฐานทรัพยากรต้นทุนชีวิตในหมู่มวลชุมชนคนพื้นถิ่นอย่างกว้างขวางและรุนแรงขึ้น ผลที่ตามมาก็คือ กระแสขบวนการสิทธิชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดสนใจของเราโดยเฉพาะ ณ ที่นี้

เกือบจะในทันทีที่กลุ่มการเมืองและนายทุนค่าย “เสรีนิยมใหม่” ก้าวขึ้นสู่อำนาจรัฐในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา^{๙๔} ในปี ค.ศ. ๑๙๙๓ อันเป็นปีที่องค์การสหประชาชาติประกาศให้เป็นปีนานาชาติสำหรับมวลประชาชาติชาวพื้นเมืองของโลก (International Year for the World's Indigenous Peoples) ก็มีบทความออกมามากมายตามวารสารวิชาการต่างๆ แสดงความยินดีต้อนรับผลงานของสหประชาชาติในเรื่องนี้ มีชิ้นหนึ่งกล่าวเปิดตัวบทความด้วยข้อความน่าสนใจ ดังนี้

๑๙๙๓ ถูกกำหนดโดยสหประชาชาติให้เป็นปีนานาชาติสำหรับมวลประชาชาติชาวพื้นเมืองของโลก การประกาศรับรอง (สถานภาพ) มวลประชาชาติชาวพื้นเมืองทั่วโลกในฐานะความเป็นประชาชาติของ

ตนเองพร้อมด้วยแรงปรารถนาและสิทธิอันชอบธรรมนั้น ได้ล่วงเลย
เวลามานมนานแล้ว ในวันที่ บรรดาประชาชนชาติชาวพื้นเมืองทุกหน
ทุกแห่งกำลังรวมตัวกันจัดตั้งเพื่อต่อต้านขัดขวางกระแสเศรษฐกิจ การ
เมือง และวัฒนธรรมอันทรงพลังอำนาจ ซึ่งยังคงกระทำการคุกคาม
ต่อวิถีชีวิตของพวกเขาอยู่ตลอดมา ในขณะที่ปี ๑๙๙๓ ดำเนินไป
บรรดาประชาชนชาติชาวพื้นเมืองและองค์กรจัดตั้งทั้งหลาย ก็จะต้อง
การต่อสู้และดึงความสนใจในเรื่องนี้ต่อไปในเวทีนานาชาติต่าง ๆ^{๙๕}

ราวปีเศษก่อนหน้าที่ประกาศสหประชาชาติที่ว่านี้ ทางด้านของ
ประเทศไทยก็ได้มีการนำเสนอเชิงวิชาการ **ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชุมชน
ท้องถิ่น: รากเหง้าประชาธิปไตยไทย** (Declaration of the Customary
Rights of Local Communities) ในเดือนกรกฎาคม
๒๕๓๕ พร้อมทั้งร่วมกันกับกลุ่มผู้นำชุมชนทำการออกแบบร่างพระราช
บัญญัติป่าชุมชน (ฉบับประชาชน) ขึ้นในปีต่อมา อันเป็นผลต่อเนื่องจาก
กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการและการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้นำชุมชน
ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ โดยมุ่งเน้นโดยเฉพาะในเรื่องของป่าชุมชนกับสิทธิชุมชน
และเป็นการสะท้อนถึงประเด็นปัญหาในความกังวลสนใจในหมู่ชุมชน
ฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพตามที่ได้ประมวลไว้โดย
สังเขปในตอนต้น พร้อมทั้งนำเสนอข้อเรียกร้องหลัก ๆ อย่างเช่น การ
กระจายอำนาจสู่ชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น การรับรองสถานภาพของ
ชนบทธรรมนิยมประเพณีวัฒนธรรม และกฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากร
ป่าที่ชุมชนท้องถิ่นถือปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตสืบเนื่องกันมา ตลอดจนทบทวน
บรรดากฎหมาย และนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการ
จัดการทรัพยากรป่า ฯลฯ^{๙๖}

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องและผลัก
ดันทางความคิดและแนวเนื้อหาทางนิติศาสตร์การเมือง ทั้งของไทยและ

ระดับสากลตามที่ยกขึ้นมาให้ได้พิจารณากัน ณ ที่นี้ ล้วนแล้วแต่เป็นผลสะท้อนของสถานการณ์และประสบการณ์ทั่วทั้งภูมิภาคป่าเขตร้อน จากปัญหาพฤติกรรมคุกคามและบั่นทอนทำลายภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์จักรวรรดินิยมอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ในบริบทภูมิภาคและเศรษฐกิจการเมืองและสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกัน ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กันอย่างรวดเร็วในยุคของเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร ดังนั้น เพียงในช่วง ๙ ปีเศษ เนื่องในวันคุ้มครองโลก (The Earth Day) ๒๒ เมษายน และวาระการประชุมของสหประชาชาติว่าด้วยสภาวะแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่กรุงทเพ (World Summit on Environment and Sustainable Development) จึงได้มีการรวมตัวกันในหมู่องค์กรภาคประชาสังคมของไทย รวมทั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งเพิ่งจัดตั้งขึ้นเป็นชุดแรกภายใต้รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” พ.ศ. ๒๕๔๐ ร่วมกันออกประกาศปฏิญญากรุงเทพฯ ว่าด้วย “สิทธิปวงชนเหนือฐานทรัพยากรเขตร้อน ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น” พ.ศ. ๒๕๔๕ (The Declaration over Tropical Resource Base, Biodiversity and Traditional Knowledge 2002) มีใจความสำคัญยืนยันในหลักการความชอบธรรมและ **ความเป็นสากลของสิทธิชุมชนท้องถิ่น** โดยอ้างอิงไปถึง “ปฏิญญาการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยมนุษย์และสภาวะแวดล้อม” ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (Declaration of the UN Conference on the Human Environment 1972) และปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา พ.ศ. ๒๕๒๙ (Declaration on the Right to Development 1986) ซึ่งรับรองสถานะการมีส่วนร่วมของชุมชนในสิทธิอธิปไตยเหนือฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขบวนการสิทธิชุมชนในสังคมไทย แม้จะยังไม่เป็นรูปเป็นร่างพอ

ที่จะเป็นพลังผลักดันการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงได้อย่างที่ตั้งใจกัน แต่อย่างน้อยในขั้นนี้ ก็ถือได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งประกอบเป็นส่วนหนึ่งในกระแสปฏิรูปการเมืองช่วงปี ๒๕๓๕-๒๕๔๐ ตอนหลังวิกฤต “พฤษภาทมิฬ” และในที่สุดก็ได้รับการบรรจุเข้าเป็นบทบัญญัติส่วนหนึ่งรวมอยู่ในรัฐธรรมนูญปี ๒๕๔๐ หมวดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย แม้จะยังคงต้องอยู่ภายใต้กรอบจำกัดตามสูตร “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ของระบบนิติศาสตร์การเมืองอำนาจนิยมดังกล่าวข้างต้น และในขณะเดียวกันก็ยังคงให้นิยามความหมายของ “ชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น” ในเชิงของ “บุคคล” ตามแนวสิทธิปัจเจกนิยมดังที่กล่าวมาข้างต้น^{๙๓} จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจอะไรที่ความพยายามผลักดันกฎหมายป่าชุมชนจากภาคประชาชนตามสิทธิและช่องทางรัฐธรรมนูญ จึงไม่อาจบรรลุผลจนถึงทุกวันนี้ ด้วยเหตุจากการต่อต้านขัดขวางของรัฐสภา

จะอย่างไรก็ตาม กระแสความพยายามรวมตัวกันเชื่อมโยงเรื่องของสิทธิชุมชนไทยเข้ากับเกณฑ์มาตรฐานของสหประชาชาติดังกล่าว อาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่เวทีโลก ซึ่งย่อมจะมีนัยสำคัญต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชนของไทยในระดับสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่จะส่งผลให้ข้อเรียกร้องเชิงศีลธรรมแห่งสิทธิต่างๆ ของชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่นได้เริ่มมีฐานอ้างอิงทางกฎหมายระหว่างประเทศขึ้นในหลักใหญ่ๆ อย่างน้อย ๓ ประการคือ สิทธิร่วมกันที่จะควบคุมดูแลฐานทรัพยากรในผืนแผ่นดินของตน สิทธิกำหนดใจตนเองในสถานะความสัมพันธ์ต่อรัฐ และสิทธิเป็นตัวแทนปากเสียงผลประโยชน์และโดยช่องทางสถาบันจัดตั้งของตนเอง^{๙๔}

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น จะต้องเป็นที่ตระหนักกันด้วยว่า ฐานอ้างอิงทางกฎหมายระหว่างประเทศที่ว่านี้ ก็คงอยู่ในห้วงของกระบวนการพัฒนา-

การที่ยังไม่จบสิ้น กระนั้นก็ตาม เท่านั้นเป็นมาถึงจุดนี้ อาจถือได้ว่า พอจะประกอบเป็นแนวทางที่พึงพัฒนาต่อเนื่องกันไปสู่ระบบสิทธิชุมชนฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่สมบูรณ์ขึ้น อันจะพึงมีบทบาททำหน้าที่เป็นฐานเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมสามารถถ่วงดุลกระแสเศรษฐกิจเสรีนิยมได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน

สำหรับสถานะสิทธิชุมชนในเกณฑ์มาตรฐานกฎหมายระหว่างประเทศเท่าที่เป็นอยู่ อาจประมวลได้จากผลงานศึกษาตามโครงการความหลากหลายทางชีวภาพขององค์การ IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) ในหัวข้อ “สิทธิในทรัพยากรตามจารีต: เครื่องมือระหว่างประเทศสำหรับการคุ้มครอง และชดเชยให้แก่ปวงชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น” โดยยกเอาเครื่องมือสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่มีอยู่ ทั้งที่มีฐานะผูกพันและไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย กล่าวคือ ในส่วนที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย ประกอบด้วยข้อตกลง ๔ ฉบับหลัก ๆ ได้แก่ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. ๑๙๖๖ กับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ค.ศ. ๑๙๖๖ อนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศ ๑๖๙ ว่าด้วยปวงชนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศเอกราช (ILO 169) และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ค.ศ. ๑๙๙๒ ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้อาจสรุปโดยรวมได้ว่าสิทธิของ “ปวงชนพื้นเมือง” เหนือผืนแผ่นดินและฐานทรัพยากรธรรมชาติ และสิทธิในการดำเนินวิถีชีวิตและองค์ความรู้ชุมชนท้องถิ่น ไม่เป็นที่ชัดเจนแน่นอน และทั้งอาจถูกลบล้างหรือจำกัดภายใต้สิทธิอธิปไตยของรัฐ แต่ครั้งมาในส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ก็มีกฏต่อต้านจากรัฐบาลชาติต่าง ๆ โดยเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อบูรณาภาพความมั่นคง

และสิทธิอธิปไตยแห่งชาติ^{๙๙}

ปัญหาช่องว่างและข้อขัดแย้งดังกล่าวนี้ เป็นที่เข้าใจกันได้ใน สภาวะโครงสร้างอำนาจตั้งเช่นที่เป็นอยู่ ดังนั้น จึงได้มีการริเริ่มแนว ทางใหม่จากภายในสหประชาชาติเอง โดยอาศัยกระบวนการปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่องยาวนานกับกลุ่มผู้นำชุมชนพื้นเมืองทั้งหลาย จน บรรลุผลสามารถจัดทำ “ร่างปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิปวงชนพื้นเมือง (UN Draft Declaration on The Rights of Indigenous Peoples: DDRIP) ปี ค.ศ. ๑๙๙๔” ซึ่งแม้จะเป็นเพียงร่างปฏิญญา ไม่มีผลผูกพันตามกฎหมาย และแม้จะถูกต่อต้านอย่างหนักจากบรรดา รัฐสมาชิกสหประชาชาติ ดังจะเห็นได้ว่าจนบัดนี้กว่าสิบปีล่วงไปแล้ว แต่ ยังคงไม่สามารถผ่านความเห็นชอบของสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ ถึง กระนั้น ร่างปฏิญญา ก็เป็นที่เห็นชอบยอมรับจากรัฐบาลบางส่วน องค์กรพัฒนาเอกชนและมวลชนพื้นเมืองอย่างกว้างขวาง จากการทำบรรจุหลักการสำคัญๆ ที่อาจนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อแนวทางการเจรจาจัดทำ ข้อตกลงในโอกาสต่อไป เพื่อปกป้องคุ้มครองประชาชนคนพื้นเมือง สังคมประเพณี และชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาจสูญประมวได้ในที่นี้ ดังนี้:^{๑๐๐}

(๑) สิทธิในการกำหนดใจตนเอง สิทธิการมีผู้แทนของตน และการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

(๒) สิทธิที่จะกำหนดความเป็นพลเมืองของตน และพันธะกรณีของการเป็นพลเมือง

(๓) สิทธิในบรรดาสหิทธิมนุษยชนทั้งหลาย ทั้งโดยกลุ่มและโดยปัจเจกชน

(๔) สิทธิในการดำเนินชีวิตอย่างมีเสรีภาพ สันติสุขและมั่นคง ปลอดภัยจากการแทรกแซงหรือข้องเกี่ยวทางด้านการทหาร

(๕) สิทธิในเสรีภาพทางศาสนา และการคุ้มครองสถานที่หรือ วัตถุอันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งระบบนิเวศ พันธุ์พืชและสัตว์

(๖) สิทธิในการเรียกร้องค่าเสียหายและได้รับการชดเชย สำหรับทรัพย์สินในทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศาสนา หรือจิตวิญญาณ ที่ถูกยึดครอง หรือนำไปใช้โดยปราศจากความตกลงยินยอม

(๗) สิทธิในการยินยอมโดยสมัครใจและได้รับข้อมูลล่วงหน้า

(๘) สิทธิที่จะควบคุมการเข้าถึงและแสดงความเป็นเจ้าของต่อ พันธุ์พืช สัตว์ และแร่ธาตุอันจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อวัฒนธรรมของพวกเขา

(๙) สิทธิในการครอบครอง พัฒนา และควบคุมการใช้ผืนดิน และอาณาบริเวณ รวมทั้ง สภาพแวดล้อมทั้งหมด อันประกอบด้วย ที่ดิน อากาศ น้ำ ชายฝั่ง พืช และสัตว์ ตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งพวกเขา เคยเป็นเจ้าของ ครอบครอง หรือใช้ประโยชน์ตามจารีตประเพณี

(๑๐) สิทธิในมาตรการพิเศษเพื่อคุ้มครองและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการแสดงออกทางวัฒนธรรมของพวกเขา รวมไปถึง ทรัพยากรมนุษยและทรัพยากรทางพันธุกรรมอื่นๆ เมล็ดพันธุ์ ยา ความรู้ในคุณสมบัติของสัตว์ และพืช จารีตมรดกปาฐะ วรรณกรรม งานออกแบบ และทัศนศิลป์ และศิลปะการแสดง

(๑๑) สิทธิในคำสินไหมทดแทนที่เป็นธรรมและเหมาะสม สำหรับการอันใดก็ตามที่ก่อให้เกิดผลกระทบคุกคามต่อสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือจิตวิญญาณ

ไม่ว่าจะมีผลผูกพันทางกฎหมายหรือไม่ก็ตาม ระบบศีลธรรมแห่ง สิทธิตามร่างปฏิญญาว่าด้วยสิทธิปวงชนพื้นเมืองนี้ย่อมจะเป็นคุณูปการ อย่างสูงต่อกระบวนการพัฒนาการเปลี่ยนผ่านไปในวิถีทางสร้างเสริมการ เรียนรู้ในหมู่มวลชนพื้นเมืองอย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ ประเด็นอยู่ที่

ศักยภาพความสามารถเรียนรู้ในอันที่จะปรับและพัฒนาตนเองในโลกของการเปลี่ยนแปลงและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน ความสำเร็จหรือความล้มเหลว เป็นเรื่องของอนาคตที่ยากจะคาดหมายทำนายกันได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ความล้มเหลวของขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่น ก็ใช่ว่าจะหมายความว่าไปถึงเป็นความสำเร็จหรือความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจการเมืองกระแสหลักเท่าที่เป็นอยู่ ซึ่งก็กำลังตกอยู่ในวิกฤตความอยู่รอดจากปมปัญหาภายในของตนเองที่ลุแก่อำนาจกระทำการทุกสิ่งทุกอย่างสวนทางกันกับหลักนโยบายเพื่อสร้างสรรค์เสถียรภาพ ความเป็นธรรม และสันติสุข ดังเช่นที่เคยเน้นไว้อย่างหนักแน่นในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของจอห์น เมনারด์ เคนส์^{๑๑} แล้วก็ยังคงเผชิญกับกระแสต่อต้านจากขบวนการสิทธิมนุษยชนในหมู่มวลชนรากหญ้า ผู้ถูกคุกคามทำลายฐานปัจจัยการดำรงชีวิตพึ่งตนเองจากอำนาจเบื้องบน ซึ่งนับวันยิ่งจะขยายวงกว้างขวางและแน่นแฟ้นขึ้นโดยลำดับ

๕.๔.๒ เศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์เพื่อชีวิตและสังคม

กระแสต่อต้านโลกาภิวัตน์จักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาดที่ว่านี้ ไม่ใช่ว่าจะจำกัดอยู่แต่ในหมู่มวลชนระดับชุมชนรากหญ้าแต่เท่านั้น ทำที่ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดอันฝังรากลึกในทำนองเดียวกัน แม้ด้วยเหตุผลแรงจูงใจต่างกัน ตามสถานะบทบาทที่ต่างกัน ก็ปรากฏให้เห็นได้ในระดับรัฐบาลจากทั่วทั้งภูมิภาคฐานทวีปการเขตร้อน เอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา ที่ได้มีการรวมตัวผนึกกำลังความคิดกัน อย่างเช่นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non-Aligned Movement) ซึ่งถือกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงสงครามเย็นเผชิญหน้ากันระหว่างค่าย “โลกเสรี” กับค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนเมื่อเร็ว ๆ มา นี้เองในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ ได้ร่วมกันจัด “การประชุมสุดยอดกลุ่ม

ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด” ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย โดย นายกรัฐมนตรีมหาธีร์ โมหะหมัด แห่งมาเลเซีย ผู้เคยเดินนโยบายอิสระต่อต้านนโยบาย “โครงการปรับโครงสร้าง” จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เมื่อครั้งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจการเงินเมื่อปี ค.ศ. ๒๕๔๐^{๑๐๒} ทำหน้าที่เป็นประธานการประชุม และจากผลมติของการประชุมสุดยอดครั้งที่ ๑๓ นี้เอง จึงได้ออกประกาศ “ปฏิญญากัวลาลัมเปอร์” เป็นการผูกพันต่อกันในอันที่จะฟื้นความเข้มแข็งของ “ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด” ขึ้นเพื่อผลักดันมวลประเทศกำลังพัฒนาในการสถาปนา “ระเบียบโลก เศรษฐกิจการเมือง และมนุษย์ใหม่” ที่เสมอภาคเทียบกัน มีความยุติธรรมและเป็นประชาธิปไตย ด้วยเจตจำนงร่วมกันนี้ ในเอกสารสรุป (Final Document) ของการประชุมสุดยอดจึงได้กล่าวย้ำถึงเป้าหมายหลักร่วมกัน คือ:^{๑๐๓}

...การผนึกรวมตัวกันเข้าในระบบเศรษฐกิจโลก เพื่อให้ได้ประโยชน์จาก (การวาง) กฎระเบียบร่วมกันหลายฝ่าย (multilateral rules) โดยไม่เป็นการบั่นทอนทำลายความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของชาติ นับเป็นการท้าทายสำหรับบรรดาประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย (ที่ประชุม) รับรองร่วมกันว่า การปฏิรูปทางเศรษฐกิจเป็นแต่เพียงมรรควิธีนำไปสู่ผล (และว่า) การเสาะแสวงแนวทางการพัฒนา เป้าหมายความมั่นคง เสรีภาพ ความยุติธรรม และโอกาสของมนุษย์ เพื่อจะบรรลุและสร้างพลังให้กับชีวิตของมวลมนุษยชาติ จะต้องไม่ถูกละเลย (ดังนั้น) บรรดาประมุขแห่งรัฐกับผู้นำรัฐบาล (ผู้เข้าร่วมประชุม) จึงย้ำร่วมกันถึงความจำเป็นของการสถาปนาระเบียบโลกมนุษย์ใหม่ อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อสกัดกั้นความไม่เท่าเทียมกันระหว่างฝ่ายมั่งมีกับฝ่ายยากจน ทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ ทั้งนี้โดยจัดความยากจน และสร้างเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การเน้นหนักโดยเฉพาะถึงการวาง “กฎระเบียบร่วมกันหลายฝ่าย” ที่ว่า
นี้ ก็คือหลักการและแนวทางที่แย่งสวนทางกับวัฒนธรรมลู่อ่านาจนกระทำ
การโดยพลการแต่ฝ่ายเดียวของอภิมหาอำนาจสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้รับการ
หนุนส่งตลอดมาตั้งแต่ช่วงรัฐบาลประธานาธิบดีจอร์จ บุช ผู้พ่อ ตลอด
มาจนถึงช่วงรัฐบาลประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุช ผู้ลูกในปัจจุบัน อย่าง
เช่น ในกรณีก่อสงครามกับอิรัก หรือการถอนตัวจากข้อตกลงพิธีสาร
เกียวโต (Kyoto Protocol) รวมทั้งการกีดกันการเจรจาข้อตกลงการค้า
เสรีสองฝ่าย (Bilateral Free Trade Agreement) เป็นต้น^{๑๐๔}

ทั้งร่างปฏิญญากรุงกัวลาลัมเปอร์ในระดับรัฐบาลชาติกำลังพัฒนา
ต่าง ๆ และร่างปฏิญญาว่าด้วยสิทธิปวงชนพื้นเมืองในระดับชุมชนท้องถิ่น
ดังกล่าว แม้จะคงอยู่ในฐานะเพียงเป็นการริเริ่มก่อตั้ง ไม่ได้มีความเป็น
ปีกแผ่นเพียงพอที่จะผลักดันอะไรอย่างเป็นมรรคเป็นผลจริงจังทีเดียว แต่
อย่างน้อยก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เป็นเค้าเงื่อนของทิศทางกระแสการเคลื่อน
ไหวที่จะพึงเป็นไปได้ในอนาคตข้างหน้า ข้อที่น่าสนใจอย่างยิ่งโดยเฉพาะก็
คือว่า ทั้งสองปฏิญญาต่างก็สะท้อนถึง**เจตจำนงร่วมกัน** ของมวลประชา-
ชาติแห่งภูมิภาคฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน โดยต่างก็ตกอยู่ภายใต้การ
คุ้มครองของจักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาดระดับโลกด้วยกัน

ไม่แต่เท่านั้น ในระดับของ **ระบบคิดทางวิชาการ** เกี่ยวกับ
เศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์อันเป็นต้นตอแหล่งที่มาของนโยบายและยุทธ-
ศาสตร์มาตรการทั้งหลายทั้งปวง ก็ตั้งเค้าเกิดการตื่นตัวเคลื่อนไหวอย่าง
มีนัยสำคัญต่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงในท่วงทำนองเดียวกัน ว่ากันตั้ง
แต่การวิพากษ์ระบบเศรษฐกิจตลาดอย่างรวมขอมของอมาตยา เช่น
จนมาถึงจุดที่มีการตั้งคำถามเข้ากับตัว**ฐานคิดและองค์ความรู้** ทั้งภาค
ทฤษฎีและประยุกต์ของเศรษฐศาสตร์ร่วมสมัยที่ตัดขาดแยกตัวออกจาก
เรื่องของชีวิตมนุษย์และสังคม รวมทั้งเป้าหมายอุดมการณ์เพื่อชีวิตสังคม

ที่เป็นอิสระเสรีและเป็นธรรม^{๑๐๕} ในสภาพบรรยากาศทางปัญญาวิชาการเช่นนี้ รวมทั้งวิกฤตการสูญเสียและการขัดแย้งจนเกิดขบวนการประท้วงต่อต้านรุนแรงที่แพร่ระบาดออกไปทั่วโลก สำแดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ อย่างเช่น ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์การการค้าโลก แม้กระทั่งภายในสังคมการเมืองของตะวันตกเอง หลักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ทั้งระบบจึงถูกตั้งแง่โต้แย้งปฏิเสธอย่างหนักแน่น แม้ไม่ลู่จะแพร่หลายนัก เพราะเหตุอิทธิพลบดบังของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอันพรึงพร้อมไปด้วยพลังอำนาจ และผลประโยชน์ รวมทั้งอิทธิพลเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร แต่ก็ควรแก่การรับฟังเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะจากแง่มุมของขบวนการสิทธิชุมชน

ข้อวิพากษ์เป็นเบื้องต้นทีเดียว ก็คือ เรื่องของหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค ซึ่งเป็นที่แพร่หลายและยึดติดกันเหนียวแน่นดุจดั่งนิกายศาสนา กล่าวคือ หลักทฤษฎีที่ว่า การแข่งขันอย่างสมบูรณ์หรือที่เรียกกันว่า “ตลาดเสรี” ระหว่างฝ่ายผู้ขาย (Firms) กับฝ่ายผู้บริโภค ในที่สุดแล้วจะยังผลให้เกิดสภาวะความสมดุล (Equilibrium) เป็นที่พอใจ และสมประโยชน์ของทุกกลุ่มทุกฝ่ายในสังคม ความข้อนี้ในตัวเองไม่ได้เป็นปัญหาอะไรในฐานะที่เรารู้กันเป็นสมมติฐานทางหลักวิชาการเบื้องต้นเพื่อใช้ประกอบเป็นแนวคิดและแนวทางสำหรับทำการศึกษาค้นคว้าความจริง และทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นสัจธรรมความจริงอยู่ในตัวเอง โดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์และไม่อาจโต้แย้งใดๆ แต่แล้วสมมติฐานที่ว่านี้ ก็กลับกลายเป็นปัญหาก่อความยุ่งยากเดือดร้อนไปทั่วดังที่ได้บรรยายมา ด้วยเหตุที่ถูกนำมาใช้อ้างประกอบเป็นลัทธิอุดมการณ์ยึดมั่นถือมั่นเอาไว้ว่าการแสวงผลประโยชน์เฉพาะส่วนตัวของทุก ๆ คนทุกกลุ่มในสังคมจะเป็นตัวกระตุ้นบันดาล

บันดาลให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรอำนาจประโยชน์สูงสุดสำหรับทุก ๆ คนทุกกลุ่มในที่สุด และเพราะฉะนั้นหลักการตลาดเสรี จึงเป็นความชอบธรรมอย่างสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง ในอันที่จะนำมาประยุกต์ใช้เป็นหลักการพื้นฐานกำกับนโยบายและมาตรการปฏิบัติอย่างเข้มงวดและเป็นสากล^{๑๐๖}

คงไม่ยากที่จะสรุปกันลงไปได้ว่า สมมติฐานของการแข่งขันอย่างสมบูรณ์ หรือตลาดเสรี ที่ว่านี้ ไม่เคยและไม่อาจเป็นจริงในสภาพความเป็นจริงของชีวิต ดังนั้น เมื่อนำมา**บังคับใช้** เป็นสากล จึงต้องลงเอยกลายเป็นระบอบอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ เอื้ออำนาจช่องทางโอกาสและผลประโยชน์ รวมถึงสถานะทางสังคมต่อกลุ่มชนส่วนน้อยนิด “ผู้แข็งแรงกว่า” เหนือชนส่วนใหญ่ ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นบ่อเกิดของปัญหาช่องว่าง ความยากจน และวิกฤตความขัดแย้งรุนแรง ดังที่กำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้โดยไม่ได้มีที่ท่าว่าจะคลี่คลายจบสิ้นไปในอนาคตที่พอจะเห็นกันได้

ข้อวิพากษ์ที่ตามมา เป็นเรื่องของระดับนโยบายและยุทธศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง อันสืบเนื่องมาจากมายาภาพของความสำคัญผิดอย่างจงใจดังกล่าว นั่นก็คือ อีกมิติหนึ่งอันแนบเนื่องอยู่กับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค ซึ่งยึดมั่นถือนั่นในเป้าหมายและกฎอันศักดิ์สิทธิ์ละเมิดมิได้ของการจำเริญเติบโต และอัตราความรวดเร็วของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยสามารถวัดคำนวณกันได้ด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ในทำนองเดียวกันกับศาสตร์ทางฟิสิกส์ ทั้งสองมิติคือ ตลาดการแข่งขันเสรีด้านหนึ่ง กับตัวเลขอัตราการขยายตัวเติบโตอีกด้านหนึ่ง ประกอบกันเป็นเกณฑ์กำหนดความหมายและขอบข่ายของเศรษฐกิจ/เศรษฐศาสตร์ โดยยึดถือ**เป้าหมายเชิงตลาดและปริมาณเป็นใหญ่เหนือคุณค่าและคุณภาพชีวิตและสังคม** ซึ่งจำเป็นต้องปล่อยให้เป็นไปตามวิถีทางสุดแต่สถานการณ์จะนำพาไป ข้อที่น่าคิดกันให้มาก ๆ ก็คือว่า กฎแห่งตลาดการแข่งขันและปริมาณการเติบโตอันศักดิ์สิทธิ์ละเมิดมิได้ที่ว่านี้ ได้แพร่ระบาดเข้า

มาสู่ประชาคมวิชาชีพวิชาการเศรษฐศาสตร์ของไทยเราอย่างไม่น่าเชื่อ
ตั้งตัวอย่างจาก วาทะสะท้อนความคิดความเชื่อของนักเศรษฐศาสตร์
แถวหน้าที่ได้แสดงออกอย่างน่าสนใจหลังวิกฤตเศรษฐกิจการเงินปี
๒๕๔๐ ใหม่ ๆ ดังนี้:

...ระบบการแข่งขันถึงจะเลือดเย็น แต่ก็เป็หนทางสำคัญไปสู่การ
มีประสิทธิภาพ...ในโลกของความเป็นจริงนั้น ไม่ว่าจะรัฐบาลจะดำเนิน
นโยบายใดก็ตาม ทุกครั้งจะมีผู้ได้และผู้เสียที่เจ็บปวดเสมอ

ดังนั้นจึงเห็นความเจ็บปวดที่เกิดจากการรักษาโรคเป็นเรื่องธรรมดา
คล้ายกับหมอที่เห็นความเจ็บไข้และป่วยตาย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

...นักเศรษฐศาสตร์ถือว่า การมีสินค้าและบริการที่สามารถบริโภค
ได้ต่อหัว คือตัวชี้วัดมาตรฐานการครองชีพของมนุษย์ ยังมีปริมาณต่อ
หัวมากเท่าใด ก็ถือว่ามีความสุขมากขึ้นเท่านั้น

เหตุที่ปริมาณสินค้าต่อหัว หรือรายได้ต่อหัวที่แท้จริงเป็นเป้า
หมายของการกินดีอยู่ดีก็เพราะว่า นักเศรษฐศาสตร์ตระหนักดีว่ามัน
เป็นความจริงของมนุษย์ที่ต้องการบริโภคเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ยังมีให้
บริโภคมากเท่าใด ก็ยังมีความสุขมากขึ้นในทุกสังคมบนโลกนี้^{๑๐๗}

ไม่จำเป็นต้องขยายความอะไรอีกเลยว่าประเทศไทยและประชาชนคน
ไทยจะเป็นตายเป็นตีประการใดในท่ามกลางนักเศรษฐศาสตร์อุปมาอุปมัย
ตัวเองเป็นเสมือนหมอรักษาโรคเช่นนี้ เพียงแต่ว่า เป็นข้อที่ประชาชน
ส่วนใหญ่ผู้ด้อยโอกาสพึงตระหนักกันให้มาก โดยเฉพาะในแวดวงชุมชน
รากหญ้า ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในท่ามกลางฐานทรัพยากรอันเป็นต้นทุนชีวิต
เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเองอยู่แล้วเป็นทุนเดิม

แต่ก่อนอื่นทีเดียว ฟังต้องร่วมกันทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นว่า ในสำเนียงภาษาและหลักคิดทาง*เศรษฐศาสตร์มหภาค* ที่ว่ามานี้ โดยแท้จริงแล้ว แฝงไว้ด้วย*ความหมายของอำนาจ* กล่าวคือเป็นอำนาจที่จะคุกคามข่มขู่และชักนำด้วยทฤษฎี *ความเป็นเหตุเป็นผล* (Rationality) เพื่อปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเงินของประชาคมธุรกิจเป็นสำคัญ นโยบายสาธารณะใดๆ ก็ตามที่กระทบเป็นภาระต่อภาคธุรกิจ ก็ต้องถือว่าเป็นการต่อต้านหลักวิชาการ*เศรษฐศาสตร์* และขัดต่อเหตุผล สรุปรวมความแล้วโดย “ความเป็นเหตุเป็นผล” ทาง*เศรษฐศาสตร์* ที่ว่านี้ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเงินของภาคธุรกิจ ก็คือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสังคมส่วนรวมนั่นเอง^{๑๐๘} ด้วยเหตุฉะนี้ งานศึกษาวิจัยทาง*เศรษฐศาสตร์* กระแสหลักจึงมุ่งปกป้องผลประโยชน์ทางด้านภาคธุรกิจเป็นใหญ่เหนือชีวิตและความมั่นคงของสังคมดังข้อสังเกตที่น่าสนใจ ที่ว่า:

...นัก*เศรษฐศาสตร์*จำนวนมากจำกัด (ขบขำ) งานวิจัยของตนอย่างระมัดระวัง เพื่อให้ได้ผลตามที่ตนต้องการ มีประจักษ์พยานมากมายที่แสดงให้เห็นว่า การค้าเสรีก่อความเสียหายร้ายแรง และความเสียหายนี้อาจมีน้ำหนักมากกว่าผลประโยชน์ที่ได้ (แต่หลักฐานข้อมูลเช่นนี้) กลับจะเป็นเหตุก่อให้เกิดวิกฤตตั้งศาสนาในหมู่ผู้มีศรัทธาแก่กล้าในแผนกวิชาการ*เศรษฐศาสตร์*ทั้งหลายของบรรดามหาวิทยาลัยอเมริกัน^{๑๐๙}

ความหมายหรือสำนึกของ*ความมีอำนาจ*เหนือปรากฏให้เห็นได้โดยทั่วไปในระดับวิชาชีววิชาการ*เศรษฐศาสตร์* ดังตัวอย่างอุปมาอุปมัย แพทย์กับคนไข้ที่ยกมาข้างต้น แม้กระทั่งธนาคารโลกกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นที่รู้ๆ กันดีอยู่ว่า ยืนหยัดอยู่กับอิทธิพลผล

ประโยชน์ของสหรัฐฯ เพียงแต่จำเป็นต้องเข้าร่วมมือกับภาครัฐเพื่อเสนอ
แนะโครงการและมาตรการแก้ไขบรรเทาปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจการเงิน
อย่างเช่นในกรณีของไทยในปี ๒๕๔๐ ก็จะถูกวิพากษ์โจมตีอย่างรุนแรง
จากนักวิชาการอาวุโสระดับศาสตราจารย์มิลตัน ฟรีดแมน ผู้เป็นเจ้าของ
ลัทธิตลาดเสรียุคร่วมสมัยและเจ้าของรางวัลโนเบล:

ประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก มีระบบที่พยายามใช้สิทธิพลมาก
เกินไป (ต่อภาคเอกชน) โชคร้ายที่ทั้ง ไอ.เอ็ม.เอฟ กับธนาคารโลก
มักจะโน้มเอียงไปในทางช่วยให้งาน โครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลเข้มแข็ง
ขัดต่อธุรกิจเอกชน ดังนั้น ทางที่ดีที่สุดที่ ไอ.เอ็ม.เอฟ. กับธนาคารโลก
จะสามารถทำได้ ก็คือไป ๆ เสียให้พ้น!^{๑๐}

ทั้งหลายทั้งปวงที่ประมวลมานี้เป็นเครื่องบ่งบอกชัดเจนถึงสภาวะ
วิปริตทางความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่แปลกแยกเป็นปฏิกิริยาต่อ
ชีวิตและสังคม และแผ่ซ่านไปแทบทุกซอกมุมของสังคมโลกร่วมสมัย ทั้ง
ไทยและเทศ ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ด้วยเหตุที่เรื่องของเศรษฐกิจ/เศรษฐศาสตร์
ถูกตีกรอบความหมายความเข้าใจอันคับแคบให้เป็นแต่เพียงเรื่องของ
ตลาดและปริมาณ เท่านั้นเอง แน่นนอน ทั้งหมดเป็นเรื่องของอำนาจ
และผลประโยชน์อย่างไม่ต้องสงสัย แต่นั่นก็เป็นเพียงปมปัญหาปลายเหตุ
ซึ่งก็ไม่ได้ดำรงอยู่โดยลำพังของตนเอง หากมีรากเหง้าทางความคิดความ
เชื่อมาจากหลักคิดและทฤษฎีทางวิชาการ ซึ่งเป็นเครื่องหล่อหลอมให้
เกิดเป็นองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ครอบงำประชาคมวิชาชีพ
วิชาการและสาธารณชนโดยทั่วไป หรือแม้กระทั่งในแวดวงขบวนการ
สิทธิชุมชนเอง ที่อาจมองเห็นความหมายและจุดหมายปลายทางของ
การต่อสู้เรียกร้อง เป็นแต่เพียงเรื่องของการแบ่งสรรและจัดสรรผล
ประโยชน์ หากเป็นไปเช่นนั้นแล้วไซ้ร้ นั่นก็หมายถึงว่า ขบวนการสิทธิ

ชุมชนจะมีความหมายเพียงประกอบเป็นภาคส่วนบริหารของระบบเศรษฐกิจ/เศรษฐศาสตร์เชิงตลาดและปริมาณอันแปลกแยกเป็นปฏิบัติขัดต่อชีวิตและสังคม ดังที่กล่าวมาข้างต้น ผลก็คือ บรรดาคำประกาศหรือปฏิญญาเจตนารมณ์หลักค่านิยมชุมชนอย่างเป็นระบบและประกอบเป็นฐานของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโดยรวมต่อไปในอนาคตข้างหน้าก็ย่อมจะกลายเป็นความว่างเปล่าไปในที่สุด

ถึงอย่างไรก็ตามที่น่าคิดอย่างยิ่งก็คือว่า มาในช่วงสองสามทศวรรษมานี้เอง และคู่ขนานไปกับกระแสขบวนการ “เสรีนิยมใหม่” ซึ่งก่อตัวเติบโตขึ้นสู่อำนาจรัฐในประเทศอังกฤษกับสหรัฐอเมริกา^{๑๑} ก็มาถึงจุดที่เศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์กระแสหลักต้องถูกตั้งคำถามท้าทายอย่างตรงไปตรงมาในความถูกต้องชอบธรรม พร้อมทั้งชูธงความคิดและแนวนโยบายยุทธศาสตร์การพัฒนาลูกโลก โดยตอกย้ำโดยเฉพาะถึงบทบาทความสำคัญของ **ฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น** ต่อวิถีทางพัฒนาการไปสู่ **ระเบียบเศรษฐกิจใหม่** ที่อิสระเสรี เป็นธรรม และยั่งยืน สมควรนำมาขยายความกันโดยสังเขป พอให้ได้เป็นที่ตระหนักกันในศักยภาพและความเป็นพลวัตของหลักคิดและขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่ได้คลี่คลายพัฒนากันมาอย่างเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่ง

ย้อนกลับไปประเด็นปัญหาการนิยามความหมายและขอบข่ายเศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์เชิงตลาดและปริมาณตัวเลขวัดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือที่ใช้เรียกขานกันในภาษาเทคนิคว่า “ผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ” (Gross Domestic Product: GDP) นั้น ว่ากันโดยเคร่งครัดจริง ๆ แล้ว ต้องถือว่า เป็นการบิดเบือนออกไปจากความหมายแท้ ๆ ของอดัม สมิท อันเป็นแบบฉบับของเศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์เสรีนิยมที่ยังยึดมั่นในคุณค่าความสำคัญของ **มิติด้านสังคมและคุณธรรม** พร้อมทั้งย้ำถึงความจำเป็นยิ่งยวดที่รัฐจะต้องมีบทบาทหน้าที่ใน

การควบคุม กลไกตลาด การลงทุน และการแสวงผลประโยชน์อันพึงมี
พึงได้ของภาคธุรกิจ ไม่ใช่ “ปล่อยเสรี” ปรากฏจากขอบเขตจำกัดเสมือน
สังคมโลกที่ไร้ข้อแป๊ะเหนือกฎหมายและคุณธรรม^{๑๑๒}

อันที่จริง เรื่องของตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนนั้นถือ เป็นสิ่งปกติ
ธรรมดา ไม่ได้ผิดแปลกอะไรที่จะต้องตั้งข้อรังเกียจหรือปฏิเสธกัน แต่ที่
เกิดเป็นปัญหาเลวร้ายกลายเป็นปมความคิดความเชื่อในลัทธิ “ตลาดเสรี”
จนเป็นที่เชิดชูบูชากันเสมือนหนึ่งเป็นสัจธรรมความจริง **เบ็ดเสร็จเด็ด
ขาด** นั้น ก็เป็นผลสืบเนื่องจากสถานการณ์ในประวัติศาสตร์โดยแท้ ช่วง
ที่ชนชั้นนายทุนธุรกิจเติบโตใหญ่ขึ้นสู่อำนาจรัฐ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการ
เข้าสู่ยุค “การเมืองกระฎุมพีชน” แล้วก็พัฒนาต่อเนื่องโดยลำดับถึงยุค
“เสรีนิยมใหม่” ในปัจจุบัน โดยนัยนี้ระบบคิด “ตลาดเสรี” จึงไม่ใช่หลัก
ของความเป็นจริงแต่อย่างใด หากแต่มีความหมายเป็นเพียงเรื่องของ
เศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์ เฉพาะภายใต้กระแสอำนาจและผลประโยชน์
ของชุมชนนายทุนธุรกิจเท่านั้นเอง แล้วในเมื่อเป็นเพียงอุบัติการณ์ทาง
ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นไปเพื่ออำนาจผลประโยชน์ส่วนตนเช่นนี้ ก็ย่อม
ไม่อาจยึดถือเป็นหลักการอันคู่ควรแก่ความเชื่อถือ ที่จะนำมาประยุกต์
ใช้เป็นเครื่องชี้นำในทางหลักวิชาการ รวมถึงในการกำหนดนโยบาย
สาธารณะ อันย่อมจะส่งผลกระทบต่อทั้งสังคมโดยรวมอย่างไม่อาจ
หลีกเลี่ยงได้^{๑๑๓}

ดังนั้น ทฤษฎียึดถือตลาดและปริมาณเป็นคุณค่าสูงสุด จึงเท่ากับ
เป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์แบบแยกส่วน กล่าวคือ แบ่ง
แยกสังคมและมนุษย์ชาติออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งเป็นอันตราย และทั้งฝืนต่อ
ความเป็นจริงของชีวิต ในทำนองเดียวกันกับลัทธิแยกส่วนในทางวิทยา-
ศาสตร์ธรรมชาติในกรอบวัฒนธรรมตะวันตก ในสภาวะทางปัญญาวิชา
การบ่อนทำลายเช่นนี้ จึงมีความจำเป็นยิ่งยวด ที่จะต้องคิดอ่านทบทวน

และแสวงทางเลือกที่สร้างสรรค์ต่อคุณภาพชีวิต ซึ่งในแง่หนึ่ง ก็ไม่ได้อยู่ห่างไกลเลย เพียงแต่หวนมองไปที่หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้นที่เคยร่ำเรียนกันมาเมื่อหลายสิบปีก่อนหน้าจะเกิดแพชชั่นเศรษฐกิจ-เศรษฐศาสตร์มหภาค กล่าวคือ แนวการนิยามความหมายขอบข่ายของเศรษฐศาสตร์ที่ว่า หมายถึง การพัฒนา และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่สังคมมีอยู่อย่างจำกัดและหายากให้บังเกิดผลมากที่สุด และนี่ก็คือ “ความเป็นเหตุเป็นผล” ทางเศรษฐศาสตร์เชิงคุณภาพโดยแท้ โดยคำนึงถึงคุณค่าและจุดมุ่งหมายอันหลากหลายของทั้งในส่วนของปัจเจกบุคคลและสังคมเป็นส่วนรวม ภารกิจหน้าที่ในเบื้องต้นที่เดียวของเศรษฐศาสตร์คุณภาพ จึงอยู่ที่การพัฒนาสร้างสรรค์เครื่องมือเพื่อช่วยประเมินความเป็นเหตุเป็นผลในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่พึงปวง รวมไปถึงทรัพย์สินส่วนบุคคลและสถาบันตลาดธุรกิจการค้าการเงิน ก็จะต้องอยู่ภายใต้เกณฑ์มาตรฐานการประเมินในทำนองเดียวกัน ไม่ใช่ถือตนเป็นระบบอำนาจเหนือสิ่งอื่นใดอย่างที่ยากจะเข้าใจกัน^{๑๑๔}

ด้วยแนวคิดและหลักการเศรษฐศาสตร์เชิงคุณภาพและเป็นองค์รวมตามนัยที่กล่าวมา เราก็คงจะพอมองเห็นกันได้โดยไม่ยากนัก ถึงระบบและระเบียบเศรษฐกิจชนิดที่สามารถรองรับความแตกต่างหลากหลายและการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะในหมู่ชุมชนท้องถิ่นและเครือข่าย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นระบบและระเบียบเศรษฐกิจเพื่อการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากอัฐวฒนธรรมอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ อันแฝงอยู่ในกรอบของเศรษฐกิจตลาดเสรี ดังที่เราได้เห็นกันมาแล้ว และนั่นก็คือ แทนที่การพัฒนาเพียงเพื่อการขยายตัวเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ ซึ่งถือเป็นเสมือนหนึ่งสัญลักษณ์ของ “ความจำเริญก้าวหน้า” ในวัฒนธรรมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมของตะวันตก เศรษฐศาสตร์เชิงคุณภาพเปิดทางให้สำหรับการพัฒนาทางเลือกรองรับความแตกต่างหลากหลาย

และพึ่งตนเองตามสภาวะความเป็นจริงของชีวิต ดังที่ปัญญาชนทวน กระแสได้เคยชี้ทางเอาไว้ที่น่าสนใจยิ่งเมื่อหลายปีมาแล้ว:

ระเบียบเศรษฐกิจใหม่จะต้องมุ่งสนองตอบความจำเป็นจริง ๆ ของ ประชาชนและโลกธรรมชาติ จะต้องเป็นทั้งเปิดโอกาสการพัฒนา ความสามารถ (Enabling) และการอนุรักษ์ (Conserving) จะต้อง พื้นความมั่งคั่งในความหมายดั้งเดิมของความสันติสุขให้กลับคืนมาสู่ โลก จะต้องประสานเศรษฐกิจให้สอดคล้องกลมกลืนกับนิเวศ...จะต้อง ยอมรับว่า ยุคสมัยของ “ความมั่งคั่งแห่งชาติ” ได้ล่วงพ้นไปแล้ว และ (จะต้อง) ปฏิบัติต่อเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ เยี่ยงเศรษฐกิจ โลกเดียวหลายระดับ (Multi-level one world economy)^{๑๑๔}

ความหมายตรงไปตรงมาก็คือ “ความจำเป็นยิ่งยวดในอนาคตที่จะต้องปรับ เปลี่ยนทิศทางวิถีชีวิตเศรษฐกิจจ่อออกไปจากที่เน้นแต่ในเรื่องของเงินตรา ...โดยมุ่งหน้าไปสู่เศรษฐกิจที่แท้จริง รวมถึงทรัพยากรที่แท้จริงและ สภาวะความเป็นอยู่ที่แท้จริงของประชาชนและโลกธรรมชาติ”^{๑๑๖} หรืออย่างที่เหมาะสมเจ้าสิทธิพร กฤดากร นักการเกษตรผู้ยิ่งใหญ่ของไทย ได้เคยทรงกล่าวเอาไว้มนานมาแล้วก่อนหน้านี้ เพียงด้วยประโยคสั้น ๆ กะทัดรัด เป็นที่คุ้นหูกันดีที่ว่า **เงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาเป็นของ จริง** แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพและภูมิปัญญาที่ยังคงดำรงอยู่ตลอดมา มิได้ขาดในสังคมวัฒนธรรมไทยทุกระดับชั้น แต่กระนั้น ก็ไม่อาจตัดทาน กระแสอำนาจนิยมและจักรวรรดินิยม จากภายในของสังคมการเมือง ไทยเราเองได้

ในประการสำคัญ “ระเบียบเศรษฐกิจใหม่” ที่ว่านี้ มุ่งเน้นโดย เฉพาะถึงคุณภาพของเศรษฐกิจชุมชนและชีวิตชุมชนท้องถิ่น ตลอดจน สภาวะแวดล้อมและภูมิปัญญาทางเทคโนโลยีที่เหมาะสม และหลากหลาย

และทั้งด้วยศักยภาพที่จะพึ่งตนเอง ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ล้วนแต่ประกอบเป็นปัจจัยสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่อยู่นอกเหนือขอบข่ายของเรื่องระบบตลาด แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการเลิกล้มระบบตลาดและธุรกิจตลาดการค้าขาย หากแต่มีจุดมุ่งหมายหลักที่จะส่งเสริมและสร้างสรรค์ระบบเศรษฐกิจหลากหลายระดับ ตั้งแต่ระดับฐานของชุมชนท้องถิ่น ขึ้นไปสู่ระดับชาติ ตลอดจนความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อฟื้นฟูและส่งเสริมระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้จากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น แทนที่จะปล่อยให้มวลเยาวชนของชาติต้องถูกจำกัดตนเองอยู่ในกรอบอันคับแคบของระบบและกระบวนการเรียนรู้ ภายใต้วัฒนธรรมเชิงเดี่ยวแบบตะวันตก^{๑๑๗}

ฐานคิดอย่างเป็นระบบและพลวัตอย่างรอบด้านที่ว่านี้อาจดูไม่เป็นที่รับทราบกันแพร่หลายอะไร แต่คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ให้ภาพสะท้อนเป็นอย่างดีถึงสภาวะอารมณความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในหมู่ชนผู้มีจิตสำนึกในความถูกต้องชอบธรรม รวมตลอดไปถึงภายในแวดวงของกลุ่มนักอนุรักษ์และขบวนการสิทธิชุมชนเอง และเมื่อพิเคราะห์กันดูให้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นหลักคิดและวิสัยทัศน์ที่สามารถประสานสอดคล้องต่อเจตนารมณ์และข้อเรียกร้องทางศีลธรรมแห่งสิทธิชุมชน ดังที่แสดงออกในบรรดาคำประกาศและปฏิญญาทั้งหลายตามที่นำมาอ้างถึงไว้ข้างต้นเป็นแต่เพียงว่า ในช่วงของกาลเวลาพัฒนาการเปลี่ยนผ่านนี้ ภายในแวดวงขบวนการเคลื่อนไหว ทั้งในทางความคิดและการจัดตั้ง ต้องนับว่ายังคงอยู่ในช่วงที่ต้องพะวงมุงมั่นอยู่กับบริบทสถานการณ์ที่ตนเกี่ยวข้องอยู่โดยตรง ซึ่งก็ถูกต้องแน่นอน เพราะในที่สุดแล้ว สัมฤทธิ์ผลความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการสิทธิชุมชน ย่อมขึ้นอยู่กับระดับความเข้มแข็งมั่นคงและเอกภาพภายในของตนเองเป็นหลักใหญ่ ไม่มีอะไรที่จะสามารถพยากรณ์หรือเป็นหลักประกันไปถึงผลสรุปอันจะพึง

บังเกิดขึ้นในอนาคต แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ข้อที่พอจะพูดได้เต็มปากในขั้นนี้ ก็คือว่า เรื่องของสิทธิชุมชนนั้น ตามความเป็นจริงโดยธรรมชาติและชอบข้ายผลกระทบ ต้องนับเป็นประเด็นปัญหาของทั้งระดับภูมิภาคฐานทรัพยากรป่าเขตร้อนโดยรวม และระดับโลก ซึ่งต้องการการประสานความคิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายที่เป็นเอกภาพร่วมกัน แม้ในท่ามกลางของความแตกต่างหลากหลาย อันเป็นสิ่งพึงปรารถนาอยู่ในตัวเอง ด้วยเหตุผลข้อนี้ ฐานคิดและหลักการเศรษฐศาสตร์การพัฒนาทางเลือกตามที่ยกมาอ้างถึง จึงมีความหมายสำคัญในฐานะเป็นศูนย์รวมและเป้าหมายเชิงนโยบายการพัฒนาาร่วมกัน ทั้งในทางความคิดและปฏิบัติการต่อสู้ผลักดันให้เรื่องราวของขบวนการสิทธิชุมชนได้เป็นมรรคเป็นผลขึ้นในบั้นปลาย

คำนึงถือเอาตาม หลักที่วางไว้ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์

ร. แลงการ์ด, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๔๒.

^๘บทที่ ๒ บทที่ท้ายบท หมายเลข ๕๒-๕๔.

^๙บทที่ ๔ บทที่ท้ายบท หมายเลข ๑๓-๑๘.

^{๑๐}บทที่ ๔ บทที่ท้ายบท หมายเลข ๘๔-๘๗.

^{๑๐}ผู้เขียนจงใจเน้นใช้คำวลี “ทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม” ในที่นี้ และหลีกเลี่ยงคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ที่ใช้กันดาษดื่นทั่วไป ด้วยเหตุผลที่ว่า คำว่า “สิ่ง” สื่อนัยความหมายเท่ากับตีคุณค่าของธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุสิ่งของที่แยกชิ้นแยกส่วนใช้ซื้อขายจำหน่ายจ่ายโอนกันได้ ซึ่งเป็นระบบวิถีคิดแบบวัตถุนิยมในวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมของสังคมโลกตะวันตก แตกต่างตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงจากวัฒนธรรมชุมชนคนพื้นถิ่นในภูมิภาคป่าเขตร้อน ซึ่งยึดถือธรรมชาติเป็นคุณค่าส่วนหนึ่งของชีวิตที่มวลมนุษย์เราจะต้องเรียน “รู้จักใช้อย่างเคารพ กินอย่างเคารพ” ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านอย่างพ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว สะท้อนให้เห็น

^{๑๑}บทที่ ๔ บทที่ท้ายบท หมายเลข ๘-๑๐.

วิสุทธิ์ ใบไม้, “ทรัพยากรชีวภาพของชาติ: ทางเลือกใหม่ในการพัฒนาแบบยั่งยืน” ใน *วิวัฒนาการ คติธรรมนิตย (บรรณานุกรม)*, *ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน* (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕.

สำหรับปมปัญหาการตีค่าทรัพยากรพันธุกรรมในป่าเขตร้อน เป็นเพียงวัตถุดิบ หรือสินค้าวัตถุดิบของ โปรตดู Karl Polanyi, *The Great Transformation: The political and economic origins of our time*, (Boston: Beacon Press, 1944), pp. 33-42.

^{๑๒}สมศักดิ์ สุขวงศ์, “ป่าเขตร้อน” *สารคดี ฉบับที่ ๙๙ ปีที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๓๖* หน้า ๘๘-๙๐.

อรรวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, *ป่าเขตร้อน* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๕-๕๙.

สุนันทา พรหมบุญ: “ความหลากหลายทางชีวภาพ” ใน *ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย*, LearnOnline 2002, www.learn.in.th หน้า ๑๑-๑๒.

สำหรับประเด็นสัมพันธ์กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โปรดดูประกอบ T.C Whitmore, "Comparing Southeast Asia and Other Tropical Forests" และ Eric Dinerstein, Eric D. Wikramanayake and Mark Forney, "Conserving the Reservoirs and Remnants of Tropical Moist Forest in The Indo-pacific Region", ใน Richard B. Primark and Thomas E. Lovejoy, ed. *Ecology and Management of Southeast Asian Rainforests*, (New Haven and London: Yale University Press, 1995), p. 5, 162-164.

อนึ่ง ผู้เขียนหลีกเลี่ยงที่จะใช้ศัพท์คำว่า "ป่าไม้" ซึ่งจำเป็นต้องหมายเหตุย้ำไว้ ณ ที่นี้ ด้วยเหตุผลพื้น ๆ ที่ว่า ทรัพยากรป่าเมืองไทยก็เป็นเช่นเดียวกับป่าเขตร้อนอื่น ๆ ทั้งหลาย ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ตัวต้นไม้ อย่างที่ชาวตะวันตกเข้าใจกันและใช้ประโยชน์กันเป็นแต่เพียงวัตถุดิบ หากแต่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ครั้งหนึ่ง ในการประชุมประจำปีว่าด้วย "สิ่งแวดล้อม" ช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ ต้น ๆ ผู้เขียนเสนอให้เปลี่ยนชื่อ "กรมป่าไม้" ให้เป็นอะไรที่สะท้อนสภาพเป็นจริงเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติเขตร้อนของไทย แต่ก็ถูกตอบโต้ด้วยน้ำเสียงที่รุ่มร้อนจากข้าราชการเจ้าหน้าที่ "กรมป่าไม้"! เพราะสภาวะการเรียนรู้แบบอานานิคมเช่นนี้เอง รวมทั้งเรื่องของอำนาจผลประโยชน์ จึงเป็นเหตุให้ทรัพยากรอันทรงคุณค่า ซึ่งต้องการภูมิปัญญาวิชาการที่ลุ่มลึกละเอียดอ่อน ต้องตกอยู่ภายใต้ระบบการจัดการและใช้ประโยชน์ในวิถีทางที่บั่นทอนทำลายฐานต้นทุนชีวิตของประชาชนคนไทยทั้งชาติ รวมตลอดถึงอนุชนคนรุ่นหลัง ดังเช่นที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

๑๓ บพที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙.

สมศักดิ์ สุขวงศ์, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๔.

๑๔ สุมณฑา พรหมบุญ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๑๐-๑๑.

สมศักดิ์ สุขวงศ์, "การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้" ใน วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑ หน้า ๖๓-๖๔.

๑๕ อรรถวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๓๘-๔๕.

R. A. Houghton "Tropical Forests and Climate" ใน Richard B. Primack and Thomas E. Lovejoy, ed., อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๒๖๓-๖๕, ๒๗๒-๗๕ และ ๒๘๕-๘๖.

สำหรับผลกระทบเกิดภาวะภูมิอากาศวิปริต เอลนีโญ และทุพภิกขภัยจากฝนแล้ง โปรดดูประกอบบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๕-๑๖

^{๑๖}เลสเตอร์ อาร์ บราวน์, *สภาวะโลกวิกฤต*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ, ๒๕๓๒), พีชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์ แปลจาก Lester R. Brown and Linda Stark, ed., *State of the World*, (A World Watch Institute Report, 1985), pp. 211-218.

Fritjof Capra, *The Turning Point: Science, Society and the Rising Culture*, (London: Flamingo, 1983), pp. 59, 105-106.

John Bowle, *Politics and Opinion in the Nineteenth Century*, (London: Janathan Cape, 1954), pp. 215-216.

^{๑๗}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๘ และ ๔๖.

^{๑๘}อรรธรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบทหมายเลข ๑๒ หน้า ๕๓-๕๙ และ ๖๗-๗๗; Fritjof Capra, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๖ หน้า ๕๙.

^{๑๙}Fritjof Capra, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๒๙๐-๙๕.

^{๒๐}อรรธรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๘๒-๘๖.

ฉลาดชาย รมิตานนท์, "วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ" ใน วิวัฒน์ ศติสธรมนิตย์ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑ หน้า ๙๒-๙๔.

^{๒๑}J. Bankyopadhyay and Vandana Shiva, "Asia's Forests, Asia's Cultures" ใน Suzanne Head and Robert Heinzman, ed., *Lessons of the Rain forest*, (San Francisco: Sierra Books Club, 1990), pp. 66-67.

โปรดดูประกอบ ฉลาดชาย รมิตานนท์, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๐ หน้า ๘๑-๘๓.

^{๒๒}สมศักดิ์ สุขวงศ์: "การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้"

อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔ หน้า ๖๕.

^{๒๓}วิสุทธิ ไบไม้, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑ หน้า ๓๕.

ฉลาดชาย รมิตานนท์, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๐ หน้า ๘๓-๘๖ และ ๑๕๙.

Gurdial Singh Nijar, *In Defence of Local Community, Knowledge, and Biodiversity: A Conceptual Framework and the Essential Elements of a Rights Regime*, Penang, Third World Network, Paper 1, 1996, pp. 1-2.

Yos Santasombat, *Biodiversity, Local Knowledge, and Sustainable Development*, Regional Center for Social Science and Sustainable Development, Faculty of Social Sciences, Chiangmai University 2003, pp. 52-56.

^{๒๔}ฉลาดชาย รมิตานนท์, แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า ๘๑-๘๓.

Gurdial Singh Nijar, แหล่งอ้างเดียวกัน.

Yos Santasombat, แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า ๔๘-๕๒.

สำหรับประเด็นความสำคัญของบูรณาภาพความหลากหลายทางชีวภาพ ในอาณาบริเวณป่าเขตร้อนซึ่งสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน จากภูเขาสูงลงสู่ที่ราบและลุ่มน้ำต่างๆ ฉลาดชายฝั่งทะเล โปรดดูประกอบบันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒-๑๕ ข้างต้น

^{๒๕}เลนส์แจมริก, *บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์* (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์-มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๔๖), บทที่ ๓ และ ๔ หน้า ๒๓-๕๒.

^{๒๖}คัดแปลจาก Darrell A. Posey, *Traditional Resource Rights: International Instruments for Protection and Compensation for Indigenous Peoples and Local Communities*, IUCN-The World Conservation Union, 1996, p. 8.

^{๒๗}แหล่งอ้างเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๑.

^{๒๘}คำเลี่ยนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย “ฉบับประชาชน” พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๔๖.

^{๒๙}บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๙-๗๑ และ ๘๑-๘๓.

^{๓๐}ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์* (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๖), (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๕๙-๑๖๑.

^{๓๑}บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๒.

^{๓๒}คำวลีของจิตร ภูมิศักดิ์ บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘๒.

^{๓๓}บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓-๑๔ และ ๑๗-๑๘.

^{๓๔}บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๔-๒๕ และ ๓๖-๔๑.

^{๓๕}Richard P. Tucker, "Five Hundred Years of Tropical Forest Exploitation" ใน Suzanne Head and Robert Heinzman, ed, *อ้างแล้ว* บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๓๙-๔๒.

อรรวรรณ คุณเจริญ นาวายุทธ, *บันทึกท้ายบท* หมายเลข ๑๒ หน้า ๑๑๕-๑๒๖.

เกี่ยวกับพัฒนาการทุนนิยมพาณิชย์ ในยุโรป โปรดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑-๑๓.

^{๓๖}Richard P. Tucker *แหล่งอ้างเดียวกัน* หน้า ๔๒-๔๖.

เสนห์ จามริก-ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าเขตร้อนกับภาพรวมป่าชุมชนในประเทศไทย*, (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑-๕๖.

^{๓๗}โปรดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๓-๑๙.

^{๓๘}โปรดดูประกอบ บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๔ และ ๗๘-๗๙.

^{๓๙}โปรดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๘.

^{๔๐}เสนห์ จามริก-ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), *อ้างแล้ว* บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖ หน้า ๕๖-๖๓ และ ๘๕-๙๓.

ยศ สันตสมบัติ, *ท่าเกวียน: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๓๙), หน้า ๓๕-๔๐.

เกี่ยวกับระบบจัดการการตัดไม้แบบวิทยาศาสตร์ หรือที่เรียกคลุมๆ กันว่า กิจการป่าไม้ (Forestry) โปรดดูประกอบ J. Bandyopadhyay and Vandana Shiva, *อ้างแล้ว* บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑ หน้า ๖๘-๗๔.

^{๔๑}โปรดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๓-๕๙.

^{๔๒}เสน่ห์ จามริก-ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๙๗-๑๐๓.

ยศ สันตสมบัติ, อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๐.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บรรณาธิการ), *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๔๓}เกี่ยวกับที่มาที่ไปของลัทธิปัจเจกนิยมสุดขั้วกับลัทธิในทรัพย์สิน และความหมายต่อการพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในวัฒนธรรมตะวันตกร่วมสมัย โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๔ และ ๑๗-๒๐.

^{๔๔}เสน่ห์ จามริก-ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕ หน้า ๖๘-๗๘ และ ๙๕-๑๐๐.

ร. แลงกัต, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, เล่ม ๒, (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๓๐๘-๓๑๔ และ ๓๒๒-๓๒๔.

เกี่ยวกับการแผ่ขยายเขตอิทธิพลจักรวรรดินิยมอังกฤษเข้ามาทางภาคเหนือและภาคใต้ตั้งแต่ครั้งยังเป็นหัวเมืองประเทศราชของสยาม เพื่อปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ทางการค้า การลงทุน และแหล่งทรัพยากรป่าไม้และแร่ธาตุต่างๆ หลังการเปิดประเทศ โปรดดูประกอบบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๔ และ ๗๖

เกี่ยวกับนัยความสำคัญของการปฏิรูปรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดดูประกอบบทที่ ๔ เช่นกัน บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๒ และ ๗๙.

^{๔๕}ร. แลงกัต, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน บันทึกท้ายหน้า (๒) หน้า ๓๐๙ และ (๑) หน้า ๓๒๓.

^{๔๖}โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๒-๕๔.

^{๔๗}เป็นประเด็นสืบเนื่องมาจากความเป็นจริงที่ว่า ระบบการศึกษาของไทยเป็นการจัดแบ่งสถานภาพระหว่างชนชั้นนำในระบอบราชการกับมวลชนภายนอกกล่าวคือ เป็นการผลิตคนที่ต้องการเป็นเจ้าของคน นายคน โปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, (โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕-๖๑.

^{๔๘}โปรดดูประกอบ บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐๐-๑๐๒.

^{๔๙}โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากความพยายามริเริ่มของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์

มนตรี ตั้งแต่ครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ และต่อมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อจุดประสงค์ที่จะกระจายการจัดการศึกษาออกสู่ท้องถิ่น ครั้นมาในการปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ท่านผู้นี้ก็ได้รับเชิญให้เข้ามาดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก พร้อมทั้งได้รับมติให้ทำหน้าที่ประธานสภาฯ โปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการศึกษาของไทย*, อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๗.

^{๕๐} ข้อวิเคราะห์ประเด็นปัญหาเรื่องรูปแบบ และเนื้อหาสาระของระบอบประชาธิปไตย โปรดดูประกอบ Saneh Chamarik, "Democracy: Form versus Substance" ใน Saneh Chamarik, *Democracy and Development: A Cultural Perspective*, (Bangkok: Local Development Institute, 1993), pp. 47-68.

ที่กล่าวอ้างถึง "โอกาสวิถีทางพัฒนาการประชาธิปไตย" ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เป้าหมายและวิถีทางเช่นนี้จะสามารถบรรลุผลภายใต้การนำโดยลำพังของคณะราษฎร นั้นเป็นเรื่องที่จะต้องคาดเดากัน แต่อย่างน้อยที่สุด เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง รัฐบาลเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม หมดยุคอำนาจลง กลุ่มการเมืองฝ่ายพลเรือนก็ได้รวมตัวกัน ภายใต้การนำและการประสานของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จนสามารถสถาปนารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พุทธศักราช พ.ศ. ๒๔๘๙ ล้มเลิกสมาชิกประเภทสอง ซึ่งมาจากการแต่งตั้ง โดยสถาบันรัฐสภาประกอบด้วย ๒ สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยตรง และพฤฒิสภา มาจากการเลือกตั้ง ๒ ชั้น ซึ่งควรจะเป็นความหวังสำหรับพัฒนาการเสรีประชาธิปไตยในระยะยาว หากแต่กลับถูกล้มล้างโดย "คณะรัฐประหาร" ในเดือน พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นั้นเอง โปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, *การเมืองกับการพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๕๑} โปรดดูประกอบ บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๔-๑๒๕.

สำหรับประเด็นการจัดการศึกษาไทยยุค "พัฒนา" เพื่อจัดสรรกำลังคน โปรดดูประกอบ เสน่ห์ จามริก, "แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น" ในเสน่ห์ จามริก, *สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา*, (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐๑-๓๐๖.

^{๕๒} เกี่ยวกับเรื่องของภูมิปัญญาคัดสรรองค์ความรู้ที่เหมาะสมจากภายนอก

โปรดดูประกอบ Saneh Chamarik, "Technological Self-Reliance and Cultural Freedom" ใน C. G. Weeramantry, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, (United Nations University Press, 1990), pp. 48-51.

^{๕๓}บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๕-๑๑๗ และ ๑๒๖-๑๓๐

^{๕๔}เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), *อ้างแล้ว* บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖ หน้า ๑๐๕-๑๑๐.

^{๕๕}แหล่งอ้างเดียวกัน.

เอกสาร *ป่า-ที่ดินและคจก: ทางออกที่เป็นธรรม*, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑-๒๖.

ผู้เขียนเองได้ประสบการณ์สัมผัสกับเหตุการณ์ประท้วง คจก. ภาคอีสานบ้างเล็กน้อย ในฐานะได้รับการขอร้องให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเจรจาระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงถึงในทำเนียบนายกรัฐมนตรีสมัยรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน ผลก็คือ รัฐบาลต้องตัดสินใจระงับโครงการ คจก. ไปในที่สุด

^{๕๖}อรวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, *อ้างแล้ว* บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

แม้ในช่วง "ประชาธิปไตยเต็มใบ" ของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๔) มีการจัดสัมมนาเรื่อง "ปัญหาที่ดินทำกินของราษฎรในพื้นที่ป่า" ซึ่งผู้เขียนเข้าร่วมด้วย ที่ประชุมได้อัญเชิญพระบรมราชาบาท ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖ ที่อ้างถึงข้างต้นมาประกอบเป็นหลักนำการสัมมนา ได้ข้อสรุปตรงกันถึงความไม่เป็นธรรมของกฎหมายป่าสงวนและกฎหมายอื่นๆ ที่ผลกำไรราษฎรออกจากที่ดินทำกินของตน แต่แล้วครั้นเมื่อการสัมมนาจบลง รองนายกรัฐมนตรีพิชัย รัตตกุล จากพรรคประชาธิปัตย์ เป็นผู้กล่าวปิดการสัมมนา ทั้งที่ไม่ได้เข้าร่วมรับฟังการสัมมนาเลยแม้แต่น้อย กลับปฏิเสธข้อคิดเห็นสรุปของที่ประชุมโดยสิ้นเชิง พร้อมทั้งยืนยันในความถูกต้องเหมาะสมและชอบธรรมของกฎหมายป่าสงวนกับกฎหมายสวนป่า โดยอ้างว่าเคยได้เรียนรู้ประสบการณ์มากมาย จากที่เคยทำงานให้ บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burma) ของอังกฤษ มาแล้วในอดีต

ตัวอย่างทัศนคติความคิดอ่านเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดี ถึงช่องว่างห่างไกลระหว่างผู้นำทางการเมืองไทยกับประชาชน แม้ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย "เต็มใบ" แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นที่นิยมชมชอบในแวดวงราชการ ซึ่งดูจะเป็นจุด

ยื่นในหมู่ผู้นำทางการเมืองทุกยุคทุกสมัย

^{๔๘} อรรวรรณ คุณเจริญ นาวายุทธ, อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๑๗๐-๑๗๒.

เกี่ยวกับ ภูมิหลังสงครามเย็นและนโยบายยุทธศาสตร์การจำกัดวงแผ่ขยายอำนาจฝ่ายคอมมิวนิสต์ โปรดดูประกอบ บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑๔-๑๑๗ รวมทั้ง หมายเลข ๑๓๕-๑๓๗ เกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทางที่ชักจูงให้เศรษฐกิจการเมืองไทยตกอยู่ใต้อำนาจความเป็นบริวารในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลก

^{๔๙} โปรดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๔ และ เสน่ห์ จามริก, *บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสถานะความรู้มนุษย์*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗-๓๑.

^{๕๐} อรรวรรณ คุณเจริญ นาวายุทธ, อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๑๐๙-๑๑๒, ๑๕๙ และ ๑๖๙-๑๗๐

Vandana Shiva, et. al., *Biodiversity: Social & Ecological Perspectives*, (Penang, Malaysia: World Rainforest Movement, 1993), pp. 7-8.

^{๕๑} Vandana Shiva, *Protect or Plunder: Understanding Intellectual Property Rights*, (London and New York: Zed Books, 2001), pp. 18-20.

สำหรับภูมิหลังการฟื้นตัวเศรษฐกิจยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และการขยายตัวเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นกับบรรดาประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเวทีการแข่งขันทางเศรษฐกิจโลก รวมทั้งการต้องแบกภาระทางการเงินและการทหารเพื่อต่อต้านการแผ่ขยายอำนาจคอมมิวนิสต์ในเอเชีย เป็นเหตุให้ฐานะการเงินของสหรัฐฯ ทรมันถึงขั้นต้องประกาศลอยตัวค่าเงินดอลลาร์ โปรดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๗-๗๘.

^{๕๒} Vandana Shiva, แหล่งอ้างเดียวกัน.

^{๕๓} Derrick Purdue, "Hegemonic TRIPS. World Trade, Intellectual Property and Biodiversity", *Environmental Politics*, Vol. 4, No. 1, Spring 1995, pp. 90-92 และ 103 อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, อ่างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๘ หน้า ๗๔-๗๕.

^{๖๓}คัดแปลจาก Vandana Shiva, "The Enclosure of the Commons", *Third World Resurgence*, Issue No. 84, 1997, p. 6.

เกี่ยวกับที่มาที่ไปของทฤษฎีสหสิทธิในทรัพย์สินของตะวันตก โปรตดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๕.

^{๖๔}Shiva Vandana, 2001 อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๐ หน้า ๒๐ , ๔๑ - ๔๔ และ ๔๙.

^{๖๕}Andrew Kimbrell, "Biocolonization: The Patenting of Life and The global Market in Body Parts" in Jerry Mander and Edward Goldsmith, ed., *The Case Against the Global Economy: And for a turn Toward the Local*, (San Francisco: Sierra Club Books, 1996), pp. 31-32.

^{๖๖}โปรดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๔-๒๕.

^{๖๗}Andrew Kimbrell, แหล่งอ้างเดียวกัน หน้า ๑๓๓-๑๓๔ และ Vandana Shiva, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๐ หน้า ๑, ๒๐ และ ๔๐-๔๔.

^{๖๘}เกี่ยวกับโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจ ๓ ระดับ จากระดับข้ามชาติ ระดับรัฐชาติ และระดับชุมชนรากหญ้า โปรตดูประกอบ บทที่ ๑ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙ และ ๑๕-๑๖ ส่วนสำหรับประเด็นโดยเฉพาะเกี่ยวกับรัฐประเทศไทย บทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖-๔๑.

^{๖๙}โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒, ๑๓ และ ๒๔ ตามลำดับ.

^{๗๐}โปรดดูประกอบบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๘-๗๒ และเสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (บรรณนิกร), อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖ หน้า ๗๒-๗๔.

^{๗๑}ผู้เขียนขอแสดงความขอบคุณ Oliver Raendchen และ Jana Raendchen จากบันทึกรายงาน "The Study of Community Rights in Europe-A Literature Review" นำเสนอในโอกาสรายงานความก้าวหน้าชุดโครงการวิจัย "สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล" ครั้งที่ ๑ และประกอบเป็นส่วนหนึ่งของโครงการย่อยในความรับผิดชอบของ ดร. ชลธิรา สัตยาวัฒนา ว่าด้วย "สิทธิชุมชนจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนว

ทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย” แม้จะเป็นบันทึกสั้น ๆ เพียง ๖ หน้า รวมทั้งบรรณานุกรม แต่ก็เป็น การสำรวจวรรณกรรมวิชาการตะวันตกเกี่ยวกับสิทธิชุมชนที่เป็นคุณูปการอย่างยิ่งอย่างน้อยสำหรับนักศึกษา

^{๗๒} Oliver Raendchen และ Jana Raendchen แหล่งอ้างอิงเดียวกัน เกี่ยวกับพัฒนาการมาสู่ขบวนการชุมชนนิยม โปรตดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕-๔๐ ส่วนสำหรับเรื่องราวทางด้านเศรษฐกิจและการศึกษา โปรตดู บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๐-๒๒ และ ๙๖ กับบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๕๘-๑๖๐ ตามลำดับ.

การที่อ้างอิงไปถึงปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการศึกษาด้วยในที่นี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงว่า เรื่องราวเป็นมาและเป็นไปทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และกฎหมายนั้น โดยเนื้อแท้แล้วต่างก็ประกอบเป็นกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวกันนั่นเอง และไม่อาจแยกส่วนจากกันได้โดยไม่ส่งผลกระทบต่อกันอื่น ๆ ซึ่งต่างประกอบกันเป็นชีวิตและสังคมโดยรวม

^{๗๓} Oliver Raendchen และ Jana Raendchen แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๗๔} อ้างถึงในเสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๖ หน้า ๘๔.

^{๗๕} โปรตดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๔-๕๘.

^{๗๖} วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, อ้างถึงในร่างรายงานการวิจัย โดยกิตติศักดิ์ ปรกติ และมาลี พงษ์พงศาวิลี กับคณะ: *บทสังเคราะห์งานวิจัยสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ตามรัฐธรรมนูญ* เอกสารนำเสนอในการประชุมสัมมนา “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” ครั้งที่ ๑ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๑-๒ มีนาคม ๒๕๔๔ หน้า ๔๕-๔๖.

^{๗๗} กิตติศักดิ์ ปรกติ และมาลี พงษ์พงศาวิลี กับคณะ, แหล่งอ้างอิงกัน หน้าที่ ๔๙ สำหรับประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจการเมืองเชิงนิเวศ โปรตดูประกอบบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๕-๑๘.

^{๗๘} บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๑-๖๗.

^{๗๙} Gurdial Singh Nijar, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๓ หน้า ๒๒-๒๔.

^{๘๐} *บทบันทึกตีพิมพ์* เล่ม ๒๐ ตอน ๓ กรกฎาคม ๒๕๐๕ หน้า ๗๖๖-๗๖๗ ตัวเอนเน้นโดยผู้เขียนเอง อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๒-๒๕๓.

^{๕๑} กิตติศักดิ์ ปรีกิติ และมาลี พงษ์พงศ์สวัสดิ์ กับคณะ, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๖ หน้า ๔๑-๔๓.

^{๕๒} R. A. Houghton, "Tropical Forests and Climate" ใน Richard B. Primark and Thomas E. Lovejoy, ed., อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒ หน้า ๒๖๓-๒๖๔ และ ๒๗๒-๒๗๔ และโปรดดูประกอบบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๖-๑๘.

^{๕๓} Pierre Joseph Proudhon (ค.ศ. ๑๘๐๙-๑๘๖๕) *Qu'est ce que la propriété, ou Recherche sur le Principe du Droit et du Gouvernement, Premier Mémoire 1840* (ทรัพย์สินคืออะไร หรือบทศึกษาวิจัยว่าด้วยหลักการแห่งกฎหมายและการปกครอง: บันทึกความจำฉบับที่หนึ่ง) อ้างถึงใน John Bowle, *Politics and Opinion in the Nineteenth Century*, (London: Jonathan Cape, 1954), p. 156.

^{๕๔} โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ ว่าด้วย "พัฒนาการสิทธิมนุษยชน" บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕-๘.

^{๕๕} โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๕-๓๘.

^{๕๖} Arthur J. Dyck, *Rights and Responsibilities: The Moral Bonds of Community*, (Cleveland, Ohio: The Pilgrim Press, 1994), pp. 123-126.

^{๕๗} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๑๒๖, "A Community is an affiliated and mutually beneficial network of interdependent human beings who, as human beings, share what is requisite for forming and sustaining such a network".

^{๕๘} แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๑๔๔-๑๔๖ และ ๓๐๘-๓๑๒.

^{๕๙} บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๔, ๖ และ ๑ ตามลำดับ.

^{๖๐} บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๒.

Ken Kampe "Introduction: Indigenous Peoples of Southeast Asia" ใน Dun McCaskill/Ken Kampe, ed. *Development or Domestication? Indigenous Peoples of Southeast Asia*, (Silkworm Books, 1997), pp. 3-9 and 22-23.

^{๙๑} Ken Kampe, แหล่งอ้างเดียวกัน และโปรดดูประกอบ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๑.

^{๙๒} บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๑.

^{๙๓} เป็นคำวลีจาก Richard C. Longworth, *Global Squeeze: The Coming Crisis for First-world Nations*, (Contemporary Books, 1998), p. 250.

^{๙๔} โปรดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๓-๗๕.

^{๙๕} Marcus Colchester, "Our Fight for Life, 1993: Year of the Indigenous Peoples", *Third World Resurgence*, Issue 35, July 1993, p. 30.

^{๙๖} เสน่ห์ จามริก-ยศ สันตสมบัติ (บรรณธิการ), *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), ภาคผนวก "ป่าชุมชน: ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชุมชน รากเหง้าประชาธิปไตย" หน้า ๒๑๖-๒๒๒ และโปรดดูประกอบ บันทึกหมายเลข ๕๓-๕๗.

^{๙๗} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๕๖:

บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน **ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ**
และมาตรา ๕๖ วรรคหนึ่ง

สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครอง **ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ**

^{๙๘} Marcus Colchester, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙๕ หน้า

๓๑-๓๓.

๙๙ แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

Darrell A. Posey อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๖ หน้า ๒๔-๒๗.

๑๐๐ Darrell A. Posey, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๒๘.

๑๐๑ ปรอดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๓-๗๖.

๑๐๒ ปรอดดูประกอบบทที่ ๔ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๗๕-๑๗๘.

๑๐๓ Martin Khor, "Non-Aligned Movement Summit closes with call for a New Global Human Order" *Third World Economics*, Issue No. 300, 1-15, March 2003, pp. 2-3.

๑๐๔ แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

๑๐๕ ปรอดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๔๓-๔๔.

๑๐๖ Paul Ormerod, "The Failure of Economics: Waiting for a Newton," *Third World Economics*, Issue No. 52, 1-15 November 1992, pp. 14-16.

๑๐๗ วราภรณ์ สามโกเศศ, "นักเศรษฐศาสตร์: คนเลือดเย็นที่มีหัวใจอ่อนโยน" *มติชน* ๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๑.

๑๐๘ Thomas Michael Power, *The Economic Pursuit of Quality*, (New York and London: M. E. Sharpe, Inc., 1998), pp. 4-6.

๑๐๙ คัดแปลจาก Richard C. Longworth, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙๓ หน้า ๙๑.

๑๑๐ คัดแปลจาก Ranjit Gill, *Asia Under Siege: How The Asian Miracle Went Wrong*, (Singapore: Management Services, Ltd., 1998), Introduction.

สำหรับกระแสตลาดเสรียุค "เสรีนิยมใหม่" ปรอดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘๐-๘๓.

๑๑๑ ปรอดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๗๓-๗๖.

๑๑๒ ปรอดดูประกอบ บทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๙-๓๒ เกี่ยวกับหลักการทางศีลธรรมและคุณธรรมในทฤษฎีเศรษฐกิจเสรีนิยมของอดัม สมิธ และความเสื่อมถอยหลังจากนั้น.

^{๑๑๓}Thomas Michael Power, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐๘ หน้า ๖-๑๗.

สำหรับเรื่องราวของ “การเมืองกระฎุมพีชน” โปรดดูประกอบบทที่ ๓ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๓๒ ตอนว่าด้วย “การเมืองกระฎุมพีชนกับลัทธิตลาดเสรี.

^{๑๑๔}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน.

^{๑๑๕}James Robertson, *Future Wealth: A New Economics of the 21st Century*, (London and New York: Cassell Publishers Limited, 1990), Introduction, p. IX.

^{๑๑๖}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า X และ ๑๐.

^{๑๑๗}Thomas Michael Power อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑๐๘ หน้า ๑๕-๑๘, ๘๒-๘๘ และ ๒๐๖-๒๑๐.

Helena Norberg-Hodge “Shifting Direction: From Global Dependence to Local Interdependence” ใน Jerry Mander and Edward Goldsmith, ed., อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๖๕ หน้า ๓๙๔-๓๙๗ และ ๔๐๒-๔๐๖.

ความส่งท้าย: การเมืองสิทธิมนุษยชน

ณ เวลานี้ เป็นช่วงวิกฤตยิ่งยวดกว่าครั้งใดๆ ในอันที่จะต้องคิด ทบทวนกันอย่างถึงรากถึงแก่น เกี่ยวกับหลักวิถีคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน ของตะวันตก จุดสำคัญของการคิดทบทวนนี้ ได้แก่ การวางพื้นฐานความ เกี่ยวเนื่องระหว่างกรอบการควบคุมพลังตลาดโลกและภูมิภาค กับการ ปกป้องสิทธิมนุษยชนในด้านสังคมและเศรษฐกิจ สิ่งที่ต้องการ ก็คือ วิสัยทัศน์ระดับโลกเกี่ยวกับอนาคต (ในลักษณะ) ซึ่งการยอมรับนับถือ และส่งเสริมความหลากหลายได้ผสมผสานไปด้วยกันกับการบูรณะระเบียบ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้คุณค่าความสำคัญในจิตวิญญาณความเป็น เอกลักษณะของมนุษยชาติ ทั้งส่วนปัจเจกและส่วนรวม...

ริชาร์ด ฟอล์ค ค.ศ. ๒๐๐๑^๑

...วันเวลาของ (ระบบ) อธิปไตยแบบเบ็ดเสร็จและกีดกันแยกส่วน เป็นอันสิ้นสุดลงแล้ว ถ้าหากยังจะถือเอาว่า เคยมีมาแต่ก่อนนี้โดยนัย ของชื่อ (“รัฐ”) บรรดารัฐทั้งหลายไม่เคยเป็นตัวตนที่สมบูรณ์ หากแต่ เป็นเรื่องที่อยู่ในกระบวนการกลบกลายและไม่กลับกลาย...

โอลิเวอร์ พี. ริชมอนด์ ค.ศ. ๒๐๐๒^๒

บทศึกษาว่าด้วย สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก นำเราย้อนรอย ผ่านไปในอดีตอันยาวนาน เพื่อติดตามทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวของ พัฒนาการสิทธิมนุษยชนยุคสมัยใหม่ พัฒนาการที่วันนี้ เป็นไปตามบริบท

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของแต่ละช่วง ๆ ซึ่งอาจประมวลเป็นแผนภาพลำดับความเป็นมา เริ่มกันตั้งแต่ปรากฏการณ์ปฏิวัติวิทยาศาสตร์และกระแสการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ยังผลเป็นการปลดปล่อยสังคมโลกตะวันตกสู่อิสระจากระบอบอำนาจภายใต้ระเบียบสังคมคริสต์ศาสนจักร การปฏิวัติเสรีนิยม อันเป็นผลสืบเนื่องจากการขยายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุน เป็นแรงกระตุ้นก่อให้เกิดลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยม ปัจเจกนิยม และสิทธิในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งระบอบการเมืองรัฐธรรมนูญนิยมทั้งหมดเหล่านี้ประกอบกันเป็นที่มาของ**สิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง** จากนั้น การปฏิวัติอุตสาหกรรมและลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยมที่ตามมาเป็นตัวเร่งการก่อเกิดของขบวนการสังคมนิยมอันเป็นรากฐานที่มาของ**สิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม** ในขณะเดียวกัน ลัทธิอาณานิคมเพื่อแผ่ขยายระบบเศรษฐกิจตลาดทั่วโลก อันเป็นตรรกะของทุนอุตสาหกรรมนิยม ก็เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกระแสชาตินิยม และนำไปสู่ระบบ**สิทธิอธิปไตย และการกำหนดใจตนเอง** แห่งรัฐประชาชาติหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และในที่สุด เศรษฐกิจการเมืองโลกก็ผันตัวเข้าสู่กระบวนการ**โลกาภิวัตน์**โดยผสมผสานกับ**โลกาภิวัตน์ไทย** กระทำการแผ่ขยายอำนาจครอบครองและครอบงำเหนือฐานทรัพยากรท้องถิ่น เป็นการคุกคามบั่นทอนทำลายวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของมวลชุมชนคนพื้นถิ่น เป็นแรงผลักดันก่อให้เกิดกระแสขบวนการ**สิทธิชุมชน** อันเป็นสถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองโลกที่กำลังกระจายตัวกว้างขวางขึ้นโดยลำดับในปัจจุบัน^๓

ประเด็นมีอยู่ว่า เราได้เรียนรู้อะไรจากพัฒนาการอันสะสมสืบทอดกันมายาวนานดังที่วามนี้ ถ้ามองอย่างผ่าน ๆ กันไป ก็คงพอจะบอกได้ว่าเป็นพัฒนาการครอบคลุมสิทธิมนุษยชนในมิติและแง่มุมต่าง ๆ ไปสู่ความครบถ้วนสมบูรณ์ขึ้นโดยลำดับ อย่างเช่น ที่มีการรวบรวมรายการสิทธิ

ชนิดต่างๆ ตามเกณฑ์มาตรฐานนานาชาติไว้ได้ถึงเกือบ ๔๐ รายการ เป็นต้นว่าสิทธิในชีวิตและทรัพย์สิน สิทธิในความคิด ความเชื่อ สิทธิ ประการต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรม สิทธิสตรีและเด็ก สิทธิผู้พิการ สิทธิ ในการศึกษา อาหาร สุขภาพฯลฯ รวมแม้กระทั่งสิทธิชนกลุ่มน้อย^๕ ยิ่งไปกว่านั้น โดยเกณฑ์มาตรฐานนานาชาติเช่นกัน สิทธิด้านต่างๆ เหล่านี้ ต้องถือกันว่าต่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องต่อกันและไม่อาจแบ่งแยกได้ แต่ทว่าสำหรับบรรดาชาติตะวันตกแล้ว กลับมุ่งเน้นเฉพาะทางด้านสิทธิ พลเมืองและสิทธิการเมืองของปัจเจกบุคคลเพียงเท่านั้น และไม่ยอมรับ นับถือสิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ด้วยเหตุฉะนี้เอง สิทธิ มนุษยชนในความหมายแคบและแยกส่วน จึงถูกใช้เป็นอาวุธทางลัทธิ อุดมการณ์ในความพยายามที่จะกดดันให้บรรดาชาติโลกที่สามทั้งหลาย ที่แข็งข้อต้องสยบอยู่ภายใต้ “ระเบียบโลกใหม่” ตามที่กำหนดมาจาก ชาติตะวันตก ซึ่งทรงพลาญาภาพยิ่งใหญ่ในทางเศรษฐกิจ การเมือง ตลาด และเทคโนโลยี กระทำการแผ่ขยายอำนาจครอบครองครอบงำและ คุกคามทำลายสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในหมู่ชนชาติ ด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ใช้อ้างเอาฝ่ายเดียวว่า ระบบศีลธรรมแห่งสิทธิเหล่านี้ไม่เข้าข่ายเป็นสิทธิมนุษยชน และเพราะ ฉะนั้นจึงไม่อาจถือได้ว่า มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนจากการแผ่ ขยายอำนาจอิทธิพลดังกล่าว แล้วความคิดความเชื่อทำนองเดียวกันนี้ ก็ไม่ใช่ว่าจะจำกัดอยู่ในแวดวงชนชั้นนำเท่านั้น หากยังเป็นที่ยึดถือกัน โดยทั่วไปในหมู่นักสิทธิมนุษยชน และองค์กรสิทธิมนุษยชนภาคเอกชน ของตะวันตกอีกด้วย^๕

ในสภาวะการณ์เช่นนี้ เมื่อพิเคราะห์กันถึงเส้นทางสิทธิมนุษยชนที่ ได้พัฒนาก้าวหน้ามาเป็นลำดับ จากระบบศีลธรรมแห่งสิทธิพลเมืองและ สิทธิการเมือง สู่อิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมตามที่กล่าวมาข้าง

ต้น รวมทั้งในแง่มุมของความเป็นองค์รวมของธรรมชาติสิทธิและหลัก
การปลดปล่อยสู่อิสระ (The Emancipation Principle) ที่ศาสตราจารย์
แวร์โทมนำเสนอแล้ว สิทธิมนุษยชนตะวันตกจึงจัดได้ว่า ตกอยู่ใน
ในสภาวะชะงักงันเสื่อมถอยลงเป็นเครื่องมือของอำนาจบั่นทอนลายสิทธิ
เสรีภาพ และเพราะฉะนั้น จึงบังเกิดผลเป็นการกีดกันขัดขวาง “ความ
ก้าวหน้าของมนุษย์”^๖ และถ้าจะพิเคราะห์กันให้ถึงที่สุด นอกเหนือไปจาก
เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์แล้ว โดยรากฐานเป็น
ผลสืบเนื่องมาจากภายในวัฒนธรรมความรู้และการเรียนรู้ของตัวเอง
และเป็นไปเพื่ออำนาจ ซึ่งแตกต่างตรงกันข้ามจากวัฒนธรรม ความรู้ และ
การเรียนรู้เพื่อเสรีภาพและความก้าวหน้าของมนุษย์^๗ สัจธรรมความ
เป็นจริงในข้อนี้ น่าจะเป็นเครื่องเตือนสติสำหรับบรรดานักวิชาการ
ปัญญาชนไทยที่พากันแซ่ซ่องขานรับคาถาของตะวันตกร่วมสมัยเพื่อการ
เสริมสร้างสิ่งที่เรียกว่า “สังคมฐานความรู้” ในช่วงหลายปีมานี้ โดย
เฉพาะในแวดวงการศึกษา โดยไม่เคยได้ตระหนักกันเอาเลยว่ “ความรู้” ที่
พูด ๆ กันนั้น คือความรู้อะไร เพื่ออะไรกันแน่ ตามความจริง สังคม
ไทยเราก็ได้ถล่มล้มล้มล้มระบบความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ “เพื่อ
อำนาจ” มาช้านานแล้ว และยิ่งทวีความเข้มข้นขึ้นโดยลำดับในยุคการ
พัฒนา จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรนักที่สังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้เต็มไปด้วย
ด้วยชนชั้นนำทั้งในทางการเมืองการปกครองและในแวดวงผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ
ที่ฝังอยู่ในระบบคิดและการประพฤติปฏิบัติเสมือนหนึ่ง “หุ่นส่วน” ร่วม
อยู่ในกระแสอำนาจบังคับกดขี่จากภายนอก เห็นประชาชนคนสามัญ
ร่วมชาติของตนเอง^๘ ในประการสำคัญ ไม่อาจมองเห็นคุณค่าความ
สำคัญของทั้งคนและทรัพยากร รวมทั้งศักยภาพสร้างสรรค์ภายในสังคม
ของตนเองในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลก

ทั้งหมดที่ว่ามานี้ คือความหมายและความเป็นจริงเกี่ยวกับ “โลกาภิวัตน์” ที่กำหนดลงมาจากระบอบอำนาจเบื้องบน โดยได้แรงหนุนขึ้นนำ และ “โลกาภิวัตน์ไทย” ร่วมเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในสภาวะการณ์เช่นนี้ ระบบอำนาจอธิปไตยรัฐที่เคยทำบทบาทหน้าที่ปกป้องอิสรภาพของประเทศจากการรุกรานภายนอกมาในอดีต มาบัดนี้กลับกลายเป็นปัจจัยบ่อนทำลายความมั่นคงทั้งของมนุษย์และฐานทรัพยากรอันเป็นต้นทุนของชาติ ดังที่ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ในบทก่อนๆ กระแสขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่นกระจายตัวอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับชุมชนและระดับสถาบันนานาชาติอย่างเช่น องค์การสหประชาชาติ จึงมีนัยสำคัญ ไม่แต่เพียงเป็นการต่อสู้ต่อต้านการคุกคามทำลายเท่านั้น หากยังนำไปสู่การตั้งคำถามท้าทายไปถึงสถานะความชอบธรรมของระบบศีลธรรมแห่งสิทธิมนุษยชนตามคำจำกัดความอันคับแคบและแยกส่วนของตะวันตกด้วยในขณะเดียวกัน

คำตอบตรงไปตรงมาสำหรับปมปัญหาของหลักคิดเกี่ยวกับความหมายและขอบข่ายสิทธิมนุษยชน ก็คือวิสัยทัศน์สิทธิมนุษยชนที่เป็นองค์รวมและบูรณาการขึ้นตามพัฒนาการเปลี่ยนแปลงอันเป็นพลวัตดังกล่าวไว้ข้างต้น กระแสขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่กำลังพยายามต่อสู้เพื่อปกป้องวิถีชีวิตของตนเอง โดยรากฐานแล้วก็คือการเรียกร้องให้หลักคิดสิทธิมนุษยชนเช่นว่านี้ ได้เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลนั่นเอง^๙ เพื่อความกระจ่างในบรรยากาศสถานการณ์เรื่องนี้ คงไม่มีอะไรดีไปกว่านำเอาข้อคิดและวิสัยทัศน์ของนักวิชาการ ทั้งจากเอเชียและตะวันตกมาพิเคราะห์กันดูเพื่อประกอบความเข้าใจในที่นี้:

สิทธิมนุษยชนเป็นส่วนประกอบหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์
ในกรณีของโลกาภิวัตน์จากเบื้องบน สิทธิมนุษยชนได้กลายเป็นอาวุธ
อีกส่วนหนึ่งในคลังสรรพาวุธของพวกเขาประเทศตะวันตกในความพหุ-

ยามที่จะกดดันต่อบรรดาชาติโลกที่สามทั้งหลายที่แข็งข้อ ให้ต้องสงบ
อยู่แทบเท้าของ “ระเบียบโลกใหม่” ของพวกเขา พวกชาติตะวันตก
กำลังใช้การตีความหมายสิทธิมนุษยชนอันคับแคบอย่างยิ่งของพวกเขา
เป็นบรรทัดฐานวัดบรรดาประเทศโลกที่สามในการดำเนินงานความ
สัมพันธ์กับรัฐบาลเหล่านี้... การสื่อความหมายความเข้าใจในเรื่อง
สิทธิมนุษยชนกระแสหลัก อันเป็นส่วนประกอบหนึ่งของโลกาภิวัตน์
จากเบื้องบน ต้องตอกย้ำถึงสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองเฉพาะส่วน
ปัจเจก (แต่) ตัดขาดเรื่องของสิทธิเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
ออกไปจากสารบบ...

สิทธิมนุษยชนนับเป็นแก่นสารแท้ๆ ของโลกาภิวัตน์จากฐานล่าง
บรรดาขบวนการสังคมนิยมต่างๆ ทั้งหลายทั่วทั้งโลกที่สาม อย่างเช่นใน
เรื่องสภาวะแวดล้อม ชาวไร่ชาวนา ชนพื้นเมือง สตรี ฯลฯ อาจจะ
กำลังต่อสู้อยู่ในประเด็นเรื่องต่างๆ เหล่านี้ แต่โดยแท้จริงแล้ว พวก
เขากำลังดำเนินงานเพื่อศักดิ์ศรีและสิทธิมนุษยชน มิหลายๆ ขบวนการ
เหล่านี้เรียกตนเองว่า ขบวนการสิทธิมนุษยชน และเป็นความสำคัญที่
จะต้องบันทึกไว้ว่า วิสัยทัศน์ของพวกเขาเหล่านี้ที่เกี่ยวกับความหมาย
ของสิทธิมนุษยชนนั้น ครอบคลุมขอบข่ายกว้างขวางยิ่งไปกว่าที่บรรดา
รัฐบาลและนักวิชาการตะวันตกเน้นถึงกัน และเช่นกัน การเน้นถึง
สิทธิร่วมในทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม ก็ไม่ใช่ว่าจะตัดขาด
เรื่องของสิทธิพลเมือง และสิทธิการเมืองออกไป สิ่งที่พวกเขากำลังได้
แย้งและต่อสู้อยู่ ก็คือวิสัยทัศน์สิทธิที่เป็นองค์รวมและบูรณาการขึ้น^{๑๐}

ส่วนสำหรับทางด้านนักวิชาการตะวันตก ต่อเนื่องจากแสดงความกังวล
ในปัญหาวิกฤต และด้วยวิสัยทัศน์สิทธิมนุษยชนในทำนองเดียวกันแล้ว
ก็ยังได้เน้นย้ำไปถึงปฏิสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมหรือ
อารยธรรม เพื่อปูพื้นฐานนำไปสู่วัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนที่ส่งเสริมเสรีภาพ
และความก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง กล่าวคือในประการ

ที่ว่า:

...การปฏิสัมพันธ์กันของบรรดาจารีตประเพณีทางวัฒนธรรมและศาสนาทั้งหลาย ซึ่ให้เห็นถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนระหว่างต่างอารยธรรม โดยการมีส่วนร่วมของทัศนะต่างๆ ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากบรรดาแนวความคิดหลากหลายนอกตะวันตก^{๑๑}

ประการสุดท้ายที่ควรต้องเอ่ยถึง ณ ที่นี้ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับบรรยากาศความเคลื่อนไหวทางด้านของสหประชาชาติ หลังจากที่ได้อินทูลัญญา ปฏิญญาและร่างปฏิญญาฟรังฟวร์ออกมาเกี่ยวกับสิทธิชุมชนชาวพื้นเมือง และชาติพันธุ์ รวมทั้งหลักการสิทธิมนุษยชนและสภาวะแวดล้อมในช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๙๐ ก็ยังได้มีมติสมัชชาใหญ่สหประชาชาติประกาศปฏิญญาสหประชาชาติ ค.ศ. ๒๐๐๐ ตามกันออกมาเป็นการยืนยันถึงเป้าหมายของการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และธรรมาภิบาล ควบคู่ไปด้วยกันกับการพัฒนา การขจัดความยากจน และการคุ้มครองสภาวะแวดล้อม^{๑๒} อาจกล่าวได้ว่า เจตนารมณ์และเป้าหมายที่ว่ามานี้ย่อมไม่อาจเป็นมรรคเป็นผลได้ หากปราศจากเสียซึ่งวิสัยทัศน์สิทธิมนุษยชน และการผลานทางวัฒนธรรมประเพณีอันแตกต่างหลากหลายอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เพื่อว่าสิทธิกำหนดใจตนเองในส่วนของชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น จะได้เป็นที่รับรองสถานะความชอบธรรมในที่สุด

บันทึกท้ายเรื่อง

^๑คัดแปลจาก Richard Falk, “Western Social Reality as a Dimension of Global Domination”, *International Movement for A Just World*, Volume 1, No.7, July 2001, p. 7.

^๒คัดแปลจาก Oliver P. Richmond, “States of Sovereignty, Sovereign States, and Ethnic Claims for International Status”, *Review of International Studies*, 2002, p. 400.

^๓บทที่ ๒ และ ๕ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๙-๑๔ และ ๙๓-๑๐๑ ตามลำดับ.

^๔Jack Donnelly, “The social construction of international human rights”, Tom Dune and Nicholas J. Wheeler, ed., *Human Rights in Global Politics*, (Cambridge University Press, 1999), p. 74.

^๕Nikhil Aziz, “The Human Rights Debate in an Era of Globalization: Hegemony of Discourse”, *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, Volume 27, No.4, (October-December) 1995, p. 15.

Edward S. Herman, “Immiseration of Human Rights”, *Third World Resurgence*, No.58, January 1995, pp. 41-43.

^๖โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๘.

^๗โปรดดูประกอบ บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๒๓-๒๔.

^๘Nikhil Aziz, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕ หน้า ๑๑.

^๙แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๑๐}แหล่งอ้างอิงเดียวกัน, หน้า ๑๕ และ ๑๙.

^{๑๑}Richard Falk, อ้างแล้ว บันทึกท้ายบท หมายเลข ๑ และโปรดดูประกอบ บทที่ ๑ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕-๖.

^{๑๒}บทที่ ๒ บันทึกท้ายบท หมายเลข ๕๓-๕๕.

ภาคผนวก ก

ฐานความคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล”

ฐานความคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

เหตุผลและหลักความเข้าใจเบื้องต้น

แทบทุกครั้งที่พูดกันถึงประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน สิ่งแรกที่มีคนนึกถึงและใช้อ้างอิงกันจนเรียกได้ว่าเป็นธรรมเนียมนิยม ก็คือ “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” (The Universal Declaration of Human Rights) ซึ่งองค์การสหประชาชาติมีมติรับเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๘ และกำลังจะมีการเฉลิมฉลองครบวาระ ๕๐ ปีกันในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ นี้ คำว่า “สากล” ที่ใช้กำกับชื่อปฏิญญา ประกอบกับความนิยมชมชื่นในพหุลักษณ์ภาพของอารยธรรมตะวันตกอันแผ่ไพศาลออกไปทั่วโลก ขวนให้สื่อความหมายไปถึงสถานะความเป็นสัจธรรมและความเป็นจริงอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และตั้งนั้น จึงย่อมมีความชอบธรรมยึดถือเป็นเกณฑ์คุณค่าและมาตรฐานนานาชาติโดยสมบูรณ์ ยิ่งไปกว่านั้น ความเชื่อศรัทธาในความเป็นสากลและชอบธรรมยังได้รับแรงเสริมส่งจากบรรดากติกาสัญญาระหว่างประเทศและปฏิญญาย่อยอื่น ๆ ที่ทยอยตามกันออกมาโดยลำดับ ยังผลให้สิทธิมนุษยชนมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งในส่วนที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติและในส่วนที่มีผลใช้บังคับโดยนัยของกฎหมาย^๑

โครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ที่นำเสนอนี้ไม่ได้ปฏิเสธ หรือว่าได้แย้ง “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษย-

ชน” รวมทั้งข้อบัญญัติระหว่างประเทศอื่น ๆ หากแต่ตระหนักเห็นถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องตั้งข้อสงวนไม่เห็นด้วยกับกระแสความคิดและปฏิบัติในแบบที่สรุปรวบยอดยึดถือเอา “ปฏิญญาสากลฯ” และข้อบัญญัติระหว่างประเทศเหล่านี้เป็นเกณฑ์คุณค่าและมาตรฐานสูงสุดและสุดท้ายโดยปราศจากเงื่อนไข ทั้งนี้โดยคำนึงถึงพื้นฐานสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับเรื่องของสิทธิมนุษยชน อันเห็นสมควรกล่าวถึงไว้ในที่นี้ อย่างน้อย ๓ ประการซึ่งเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน คือ ในประการแรก เป็นประเด็นความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน ความจริงก็คือว่า สิทธิมนุษยชนเป็นคุณลักษณะอันติดแนบเนื่องอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์เราโดยพื้นฐาน ดังที่จะได้ขยายความต่อไปในตอนหลังภายใต้หัวข้อ “ธรรมชาติมนุษย์ในฐานะเกณฑ์คุณค่าสากล” สำหรับในส่วนของคำประกาศหรือข้อบัญญัติสิทธิต่าง ๆ ที่พยายามกระทำกันมานั้น ถึงบัดนี้ได้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า เกณฑ์คุณค่าและมาตรฐานสิทธิที่มุ่งพยายามให้ครอบคลุมอย่างเบ็ดเสร็จเป็นสากลดังเช่น “ปฏิญญาสากลฯ” นั้น โดยแท้จริง เป็นแต่เพียงหลักการที่อิงอยู่โดยพื้นฐานกับวัฒนธรรมปัจเจกเสรีนิยม และประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก และขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจการเมือง บริบทวัฒนธรรม และประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของสังคมโลกภายนอกตะวันตก ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ในท่ามกลางการตื่นตัวเรียกร้องสิทธิความชอบธรรมจากแหล่งวัฒนธรรมอันหลากหลายของสังคมโลกยุคปัจจุบันเช่นนี้ ความหมายและหลักการของสิทธิมนุษยชนจึงอาจดูเป็นปัญหาซับซ้อน ขาดความแน่ชัดเหมือนดังเช่นที่เคยพากันยึดถือเอาเกณฑ์มาตรฐานแบบหนึ่งเดียวจากแหล่งวัฒนธรรมตะวันตกเป็นสรณะ แต่ทว่าทั้งหมดนี้ก็ได้หมายความว่าคุณค่าและความยึดมั่นต่อหลักการสิทธิมนุษยชน

จะต้องถูกบั่นทอนถดถอยลงไป ในทางตรงกันข้าม พลังความเป็นพลวัตของสิทธิมนุษยชนน่าจะกลับยิ่งกล้าแข็งขึ้น ด้วยเหตุที่สามารถปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระเสรีจากที่เคยถูกรอรับภายใต้แอกอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก และในประการสำคัญ ยังจะเป็นการเปิดช่องทางให้ได้มีปฏิสัมพันธ์ประสานความพยายามคิดค้นแสวงหาความหมายและขอความช่วยเหลือของสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางและเป็นพลวัตสืบเนื่องไปโดยลำดับ โดยนัยนี้ แนวการมองประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน ก็จะพัฒนาไปในแนวทางของการประสานร่วมกัน “ระหว่างต่างอารยธรรม” (Intercivilizational approach) อันหลากหลายในทำนองที่ศาสตราจารย์ โอนุมะ ยาสุอากิ แห่งคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียวเสนอ^๒ แทนที่จะเป็นไปในรูปของ “สากลนิยม” แบบตะวันตกแต่ฝ่ายเดียว

เจตนารมณ์ของโครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ก็คือมุ่งตอบสนองพลวัตของการคิดค้นแสวงหาที่ว่านี้ การใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชนไทย” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงความต้องการจะทำให้เรื่องราวของสิทธิมนุษยชนกลายเป็นเพียงเรื่องของไทยๆ หรือแบบไทยๆ ไป หรือว่าเพียงเพื่อหลีกเลี่ยงไม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์หรือให้การรับรู้รับรองถึงหลักคิดหลักปฏิบัติต่างๆ ของโลกภายนอก หามิได้เลย แต่ “สิทธิมนุษยชนไทย” มีความมุ่งหมายในเชิงบวก ในความพยายามคิดค้นแสวงหาจากภายในวัฒนธรรมและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของตนเอง ซึ่งต้องถูกละเลยมองข้ามกันมาช้านาน ทั้งนี้ เพื่อว่าจะได้มีส่วนร่วมในเวทีกระบวนการอันเปิดกว้างเป็นสากลของการเสริมสร้างความหมาย หลักการ และขอความช่วยเหลือของสิทธิมนุษยชนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปตามความเป็นจริง

ประการที่สอง เป็นปัญหาแบ่งแยกระหว่างสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองด้านหนึ่ง กับในอีกด้านหนึ่ง สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒน-

ธรรม เป็นความจริงที่ว่า “ปัญญาญาณว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” ได้ครอบคลุมรวมสิทธิทั้งสองด้านเข้าไว้ด้วยกัน แต่ก็ตั้งเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าการรวมครอบคลุมเช่นนี้ เป็นผลสืบเนื่องจากการประนีประนอมระหว่างมหาอำนาจฝ่ายตะวันตกกับมหาอำนาจฝ่ายสังคมนิยมในฐานะผู้ร่วมชัยชนะสงครามโลกครั้งที่สองด้วยกัน โดยฝ่ายแรก มีแนวโน้มโน้มเอียงไปทางด้านสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง ส่วนฝ่ายหลังโน้มเอียงไปทางด้านสิทธิเศรษฐกิจและสังคม^๓ ดังนั้น จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจนักที่ในภาคปฏิบัติจริง ๆ แล้ว มหาอำนาจฝ่ายตะวันตกผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำ และเป็นแรงบันดาลใจในเรื่องสิทธิมนุษยชน คงให้ความสำคัญแต่เฉพาะในด้านสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง โดยยึดมั่นถือนั่นเอาไว้ว่าเป็นสิทธิมนุษยชนเดียวที่แท้จริงในโลก และเพราะฉะนั้น จึงเป็นสากล เบ็ดเสร็จ เต็มขนาดดังกล่าวมาข้างต้น โดยนัยนี้ เรื่องของสิทธิมนุษยชนจึงถูกนิยามอย่างคับแคบ จำกัดความหมายและขอบข่ายอยู่เฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สินและหลักนิติธรรม หรืออีกนัยหนึ่ง เรื่องที่จะพึงมีผลใช้บังคับโดยกลไกทางกฎหมายและศาลได้ แต่ในขณะเดียวกันเรื่องปัญหาเศรษฐกิจสังคม ซึ่งกำลังขยายตัวและทวีความรุนแรงยิ่ง ๆ ขึ้นโดยลำดับ อย่างเช่น ปัญหาช่องว่างระหว่างคนมี คนจน ความยากจน ทุพโภชนาการ การไร้ที่อยู่อาศัย ไร้การศึกษา ฯลฯ เหล่านี้กลับต้องถูกละเลยหรือมองข้ามไปในสายตาของนักสิทธิมนุษยชนตะวันตก แม้ในขณะนี้ จะได้เริ่มมีการกล่าวขวัญถึงเรื่องสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมกันบ้างประปราย แต่ก็ยังเป็นไปอย่างแผ่วเบาเต็มที่ ไม่มีที่ท่าว่าจะจริงจังอะไรในทางปฏิบัติ^๔

ไม่แต่เท่านั้น แม้กระทั่งรายการสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมตามที่บัญญัติขึ้นไว้ในปฏิญญาสากลฯ และกติกาสัญญาระหว่างประเทศ ซึ่งมักเหมาะสมรูปกันง่าย ๆ ว่าสอดคล้อง หรือตอบสนองกับสภาวะ

ปัญหาและความต้องการทางเศรษฐกิจ และบริบทสังคมวัฒนธรรมของ
กลุ่มชนชาติด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนา แต่โดยแท้ที่จริง เมื่อพิจารณา
กันโดยถ่องแท้แล้ว ก็ให้เห็นได้ว่า เป็นเพียงข้อบัญญัติที่สะท้อนออกมา
จากบริบทวัฒนธรรมและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์สังคมนิยมของ
อดีตสหภาพโซเวียต ในฐานะผู้ร่วมชัยชนะสงครามโลกครั้งที่สองดังกล่าว
แล้ว และถึงแม้ว่าจะขัดแย้งกับฝ่ายทุนเสรีนิยมตะวันตก หากแต่โดยราก
ฐานจริง ๆ แล้วต่างก็ร่วมอยู่ในกระแสลัทธิอุตสาหกรรมนิยมด้วยกัน^๕ ซึ่ง
เป็นต้นตอสำคัญของปรากฏการณ์บั่นทอนทำลายสิทธิมนุษยชน โดย
เฉพาะอย่างยิ่งในสังคมส่วนที่ถูกแบ่งแยกและแปลกแยกออกไปเป็นภาค
เกษตรและชนบท ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจการกดขี่ขูดรีด เพื่อเสริมสร้าง
ความจำเริญเติบโตของภาคเมืองและอุตสาหกรรม ในบริบทสังคม
วัฒนธรรมเช่นนั้น สิทธิทางเศรษฐกิจสังคมตามที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างดี
ก็ให้ความหมายเป็นแต่เพียงสิทธิตามที่และเท่าที่จะอำนวยให้ภายใต้
ระบบรัฐสวัสดิการเท่านั้น ไม่ใช่สิทธิในเชิงบวกที่บุคคลหรือกลุ่มชนนอก
ระบบอย่างเช่น ชาวไร่ ชาวนาจะพึงสร้างสรรค์แสวงหาของตนเองได้
อย่างอิสระเสรี

รวมความแล้ว ไม่ว่าจะมองไปที่กลุ่มสิทธิพลเมืองและสิทธิการ
เมืองด้วยความยึดมั่นถือนั่นว่ามีความเป็นสากลเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแบบ
ตะวันตกก็ดี หรือว่าจะมุ่งไปทางกลุ่มสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒน-
ธรรมเพื่อสนองตอบปัญหาเศรษฐกิจสังคมในแบบฉบับของรัฐสวัสดิการ
จึงไม่ใช่คำตอบทั้งหมดสำหรับสังคมไทย ซึ่งโดยพื้นฐานเป็นสังคม
เกษตรกรและชนบท ดังที่เป็นที่ทราบ ๆ กันคืออยู่ เราได้ใช้นโยบายและ
ยุทธศาสตร์โหมสร้างอุตสาหกรรมกันมาถึงเกือบสี่ทศวรรษ ภายใต้
กระแสความเชื่อของผู้นำที่ว่า การทำให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้าได้นั้น
จะต้องลดอัตราส่วนประชากรภาคเกษตรให้เหลือเพียงร้อยละ ๑๐-๑๕

เยี่ยงบรรดาประเทศอุตสาหกรรมอื่น ๆ ทั้งหมด แต่จนถึงบัดนี้ จำนวนประชากรภาคเกษตรและชนบทก็ยังคงประกอบเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศถึงราวร้อยละ ๖๐ วิฤตความชะงักถดถอยทางเศรษฐกิจในช่วงตั้งแต่ปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งถึงขีดจำกัดในอันที่จะเดินไปในแนวทางของทุนนิยมอุตสาหกรรม โดยแบ่งแยกแบ่งภาคกันระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม เมื่อกับชนบท อย่างเช่นที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นการบั่นทอนทำลายโอกาสช่องทางของการพัฒนาเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันเป็นภูมิปัญญาแบบเนืองอยู่ในสังคมวัฒนธรรมไทยมาเป็นเวลาช้านาน มองจากแง่มุมของสิทธิมนุษยชน สิทธิของเกษตรกรจึงจัดอยู่ในประเภทสิทธิของเสรีชนโดยแท้ และแตกต่างห่างไกลจากสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมสำหรับกลุ่มชนในสังคมอุตสาหกรรมซึ่งขึ้นอยู่กับตลาดจ้างงานไม่ว่าจะเป็นโดยเอกชนหรือรัฐก็ตาม

สุดท้ายประการที่สาม เป็นเรื่องของกาลเวลาโดยมองประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนจากแง่มุมของวิฤตการเปลี่ยนแปลง ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นถึงธรรมชาติความเป็นพลวัตและปฏิสัมพันธ์ในความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชน ประเด็นก็คือว่า พลวัตและปฏิสัมพันธ์ที่ว่านี้ มิใช่จะอุบัติขึ้นลอย ๆ หากแต่เป็นผลสะท้อนจากพัฒนาการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และทั้งเป็นแรงกระตุ้นความสำนึก และการเรียนรู้แสวงหา ด้วยเหตุฉะนี้ ความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชน จึงไม่อาจเป็นที่เข้าใจได้ในแง่เป็นกฎเกณฑ์มาตรฐานที่หยุดนิ่งหรือเป็นภาพนิ่ง หากแต่มีความหมายในแง่ของกระบวนการปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัต ดังที่ Jacques Maritain ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้อย่างแหลมคมว่า:^๖

ไม่มีปฏิญาหรือคำประกาศสิทธิมนุษยชนใดจะเป็นที่สิ้นสุดหรือสุดท้าย แต่ (ปฏิญญาสิทธิมนุษยชน) จะควบคู่กันไปด้วยกันเสมอกับสภาวะของจิตสำนึกและอารยธรรมตรงช่วงขณะหนึ่งในประวัติศาสตร์

ประเด็นก็คือว่า สังคมไทยได้ก้าวมาถึงจุดหนึ่งในประวัติศาสตร์ซึ่งความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนจำเป็นต้องได้รับการทบทวนและประเมิน โดยคำนึงถึงสภาวะการณ์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไป และผลกระทบต่อสัมพันธภาพทางอำนาจกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พิศาระทีในแง่นี้ อาจสรุปได้ว่า สังคมการเมืองไทยได้ผ่านวิกฤตการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ๒ ยุคหลักๆ ด้วยกัน กล่าวคือ ยุคแรกเริ่มด้วยพลังกดดันของจักรวรรดินิยมตะวันตกให้เศรษฐกิจการเมืองไทยต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมถูกจำกัดอธิปไตยบางส่วนด้วยสนธิสัญญาเบาริง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ควบคู่ไปกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ต่อจากนั้น เราได้เห็นปรากฏการณ์เรียกร้องสิทธิเสรีทางการเมืองและการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจภายในแวดวงของกลุ่มชนชั้นนำภาคราชการตลอดมาจนถึงรัฐประหารสถาปนา “ระบอบปฏิวัติ” ของกลุ่มจอมพลสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ จากนั้น ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยก็ย่างก้าวเข้าสู่ยุคที่ ๒ ถึงปัจจุบัน เริ่มต้นด้วยการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางของธนาคารโลก เพื่อผลักดันให้เศรษฐกิจไทยเข้าสู่ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม และตลาดโลกอย่างเต็มตัวในช่วงเผด็จการทหารสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส ซึ่งจบลงด้วยการปฏิวัติมวลชน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนยังคงวนเวียนอยู่ในเรื่องของสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลและทางการเมือง ซึ่งก็เป็นที่เข้าใจได้ แต่ถึงกระนั้นก็เริ่มมีเสียงประท้วงเรียกร้องถึงปัญหาความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม หากแต่ว่าปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต้อง

ถูกกลบเกลื่อนเจือจางไปด้วยประเด็นปัญหาขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่างค่ายเสรีนิยม และค่ายสังคมนิยม เพิ่งมาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเนืองที่เศรษฐกิจ “เปิดเสรีทางการเงิน” ของไทยเฟื่องฟูถึงขีดสูงสุด แล้วกลับแตกสลายต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจกำกับควบคุมจากภายนอก ประเด็นปัญหาสิทธิทางด้านเศรษฐกิจและสังคมค่อย ๆ เป็นที่แจ่มชัดขึ้นตามลำดับ พร้อม ๆ กับตัวละครที่เกี่ยวข้องก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ในสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปเช่นนี้ โจทย์สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องสิทธิมนุษยชน จึงย่อมจะต้องเริ่มต้นกันที่การทำความเข้าใจเรื่องสิทธิ การวิจัยนี้ตั้งชื่อประกอบไว้ว่า “สถานการณ์สากล”

ภูมิหลังสถานการณ์

พิเคราะห์จากแง่ของวิกฤตการเปลี่ยนแปลงอันส่งผลกระทบไปถึงสถานะความหมาย และขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนแล้ว ทศวรรษ พ.ศ. ๒๕๓๐ ถือได้ว่าเป็นหลักหมายสำคัญบ่งบอกถึงทิศทางของเศรษฐกิจ การเมืองโลกที่จะเป็นไปเมื่อย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่ เป็นพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่คู่ขนานกันไประหว่างเศรษฐกิจการเมืองระดับโลก และจากระดับโลกสู่การเปลี่ยนแปลงภายในของไทย ในด้านการเมือง โลกได้ประจักษ์เห็นการพังทลายของกำแพงเบอร์ลินและการแตกสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ จากพลังกระแสสิทธิมนุษยชนภายในอดีตสหภาพโซเวียตเอง เป็นการจบฉากสงครามเย็นนับแต่ช่วงชิงอำนาจและอุดมการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในด้านเศรษฐกิจ กระแสโลกาภิวัตน์กระชับความแข็งแกร่งของระบบทุนนิยมขึ้นด้วยการผนวกและรวมศูนย์อำนาจเศรษฐกิจโลกภายใต้อำนาจควบคุมของกลุ่มบริษัทข้ามชาติ ภายใต้ระบบรวมศูนย์อำนาจใหม่นี้ ระบบการผลิตอาจกระจาย

ออกไปตามประเทศด้อยและกำลังพัฒนาต่างๆ เพื่อลดต้นทุนการผลิตและการตลาด แต่อำนาจการเงินรวมศูนย์อยู่ที่บริษัทข้ามชาติไม่กี่แห่ง และด้วยระบบรวมศูนย์อำนาจการเงิน พร้อมทั้งพลังปฏิวัติทางเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และข่าวสารข้อมูลนี้เอง ที่ทั้งบริษัทข้ามชาติและสถาบันการเงินการธนาคารเข้ามามีบทบาท และอิทธิพลอย่างสูงส่งต่อการเคลื่อนย้ายและกำกับควบคุมการหมุนเวียนไหลเข้าไหลออกของเงินทุนและเงินตราระหว่างประเทศ

จุดเปลี่ยนที่ส่งผลกระทบอย่างสำคัญ ก็คือนโยบายจงใจปล่อยเสรีทางการเงินให้ปลอดจากการควบคุมของรัฐบาล ด้วยการยกเลิกอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราที่กำหนดไว้หรืออีกนัยหนึ่ง ปล่อยค่าของเงินตราให้ลอยตัวไปตามสภาวะของตลาด ทั้งนี้โดยเริ่มมาจากสหรัฐฯ และกลุ่มประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๗๐ จากนั้นมา เศรษฐกิจการเมืองโลกก็เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจตลาดเสรีอย่างเต็มภาคภูมิ หากแต่อยู่ภายใต้การครอบงำและกำกับของศูนย์อำนาจดังกล่าว พร้อมด้วยคาถานโยบาย ๓ ประการ อันได้แก่ การยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) การปล่อยเสรีทางการค้า (Liberalization) และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของเอกชน (Privatization)^๗ เป้าหมายหลักก็คือ การเปิดและควบคุมแหล่งตลาดและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั่วโลก ด้วยนโยบายและวิธีการทางเศรษฐกิจการเงิน

ภายในกรอบของพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจการเมืองโลก ดังกล่าวมาโดยสังเขปนี้เอง ที่เศรษฐกิจการเมืองของไทยดำเนินมาโดยตลอดภายหลังยุค “โชติช่วงชัชวาล” ของรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ และยุคการเมืองเงินตราสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เริ่มต้นด้วยยุคนโยบายเปิดเสรีทางการค้าของรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน และตามมาด้วยยุคนโยบายเปิดเสรีทางการเงิน หรือวิเทศธนกิจ ของ

รัฐบาลชวน หลีกภัย ผ่านมาจนถึงยุควิกฤตทางเศรษฐกิจการเงินในปัจจุบันที่ต้องเข้าอยู่ภายใต้ภาวะจำยอมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศหรือไอเอ็มเอฟ ซึ่งโดยแท้จริง ก็คืออาวุธเครื่องมือทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศของกลุ่มมหาอำนาจอุตสาหกรรมทั้ง ๗ นั่นเอง^๙ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ในกระแสเศรษฐกิจการเมืองภายในเอง ผลที่ตามมา ก็กับกระแส “ปฏิรูปการเมือง” และระบอบรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็คือ ระบบและเครือข่ายชนชั้นปกครองใหม่ อันประกอบด้วยกลุ่มทุนที่เรียกว่า “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” พร้อมทั้งกลุ่ม “นักบริหารอาชีพ” หรือที่ใช้เรียกขานกันทั่วไปว่า “มืออาชีพ” ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับกลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจและการเงินระหว่างประเทศ และทั้งหมดมีแนวโน้มที่จะถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายของระบบอำนาจและผลประโยชน์เศรษฐกิจการเมืองโลกที่กำลังผันแปรไปสู่การรวมศูนย์อำนาจภายใต้กระแสทุนนานาชาติดังกล่าวแล้ว^{๑๐}

ยิ่งไปกว่านั้น นอกเหนือไปจากการครอบงำควบคุมทางการค้าและการเงินแล้ว การคิดค้นก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยเฉพาะทางด้านชีวภาพ รวมทั้งระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในความพยายามช่วงชิงควบคุมทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ อันมีอยู่อุดมสมบูรณ์ตามท้องที่ชนบทไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของป่าเขตร้อนของโลก และเป็นแหล่งผลิตปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะทางด้านอาหารกับยา สำหรับผู้คนในชุมชนท้องถิ่น พุทธิการณ์เช่นนี้ ย่อมไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นช่องทางทำให้เกิดการกระทำล่วงละเมิดและคุกคามสิทธิในชีวิตของมนุษย์อย่างชัดแจ้ง^{๑๐}

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ในบริบทและสภาพบรรยากาศทางเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ผลกระทบและประเด็นปัญหาสิทธิมนุษย-

ชนที่ย่อมจะต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพความเป็นจริง ณ จุดนั้นในประวัติศาสตร์ แต่ทั้งนี้ ก็จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์สังเคราะห์สถานการณ์นั้นๆ ให้ถ่องแท้ตามสมควร อย่างเช่นอาจมีทางมองกันไปได้ว่าเนื่องจากสงครามเย็นและความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์การเมืองได้ปิดฉากลงแล้ว เรื่องของเผด็จการและนักโทษการเมืองก็ย่อมจะลดน้อยถอยลงไป สิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองขยายตัวขึ้น ในสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้น ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนจริงๆ ก็คงจะเป็นเรื่องของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ กล่าวคือ โดยคำนึงถึงปัญหาอย่างเช่น ช่องว่างระหว่างคนมีคณจน ความยากจน ความอดอยากขาดแคลน ฯลฯ ซึ่งนับวันจะแผ่ขยายกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ^{๑๑}

แนวการมองปัญหาทำนองดังกล่าว มีจุดอ่อนตรงที่เป็นการแบ่งกลุ่มแบ่งประเภทสิทธิมนุษยชนตามอคติทางอุดมการณ์และวิชาการที่เป็นอยู่ ความจริงแล้ว สิทธิมนุษยชนทั้งหลายทั้งปวงเป็นเรื่องเดียวกัน และเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน นั่นก็คือว่า ปัญหาขัดแย้งเรื่องสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม อาจเป็นสาเหตุนำไปสู่กรณีปัญหาทางด้านสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองก็ได้ และในทางกลับกันรวมความแล้ว แม้ในสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปและโดยพื้นฐานของโครงสร้างสัมพันธ์ภาพทางอำนาจที่เกิดขึ้นใหม่จากกลุ่มพลังทุนนานาชาติลงไปสู่กลุ่มทุนและกลุ่มสังคมต่างๆ ภายในชาติดังกล่าว ประเด็นปัญหาอาจจะโน้มเอียงไปในเรื่องของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะละเลยหรือลดความใส่ใจในเรื่องของสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองลงไป จะอย่างไรก็ตาม สำหรับโครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ มิได้มองความหมายของสิทธิมนุษยชนในลักษณะแยกส่วน แยกประเภท หากแต่เป็นไปในลักษณะองค์รวม ดังที่จะขยายความในตอนต่อไป

บนพื้นฐานของสถานการณ์และความเข้าใจที่ว่ามานี้ ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคเปิดเสรีทางเศรษฐกิจการเงิน อาจพิจารณาได้ในมิติ หรือกลุ่มปัญหาใหญ่ ๆ ดังนี้ :

- (๑) กระแสบริษัทข้ามชาติและสถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศ เหนืออธิปไตยแห่งชาติ และกระบวนการประชาธิปไตย
- (๒) โครงสร้างและกระบวนการประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญภายใต้กระแสเศรษฐกิจตลาดเสรี (รัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ มาตรา ๘๗)
- (๓) เทคโนโลยี โดยเฉพาะทางด้านชีวภาพและด้านข้อมูลข่าวสาร รวมถึงปัญหาสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา
- (๔) ชุมชนท้องถิ่น รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิทธิเกษตรกรในการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองและยั่งยืน
- (๕) ทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาสภาพแวดล้อม รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ
- (๖) กลุ่มคนจนและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต่างๆ จากผลกระทบของโครงการพัฒนา
- (๗) สภาวะระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ตามรายการที่ระบุมานี้ คงจะไม่ได้จบสิ้นแต่เพียงแค่นี้ ยังอาจมีประเด็นอื่นๆ ตามมาอีก ตามมุมมองที่จะคิดอ่านกัน สำหรับในทันที คงมีข้อสังเกตสองสามประการเพิ่มเติมประกอบการพิจารณา คือประการแรก ภัยคุกคามต่อสิทธิมนุษยชนในสถานการณ์ปัจจุบัน จะเน้นไปที่บริษัทข้ามชาติและสถาบันการเงินระหว่างประเทศ ในฐานะเป็นตัวกำกับ

นโยบายเศรษฐกิจมหภาคจากภายนอกในยุคโลกาภิวัตน์ นอกเหนือไปจากที่ตัวรัฐบาลภายใน ซึ่งก็เป็นสิ่งที่เริ่มจะมองเห็นกันชัดเจนขึ้นในขณะนี้^{๑๒} ประการที่สอง จุดเน้นของแนวทางแก้ไขปัญหา จะมีขอบข่ายนอกเหนือออกไปจากเรื่องของกลไกทางกฎหมาย และศาลอย่างที่ยึดถือกันแต่จะมุ่งไปที่ตัวโครงสร้างและกระบวนการประชาธิปไตย รวมทั้งนโยบายสังคม โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่น^{๑๓} และประการที่สาม ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมา จุดมุ่งหมายคงอยู่ที่เรื่องของคนนั่นเองเป็นแกนกลางของปัญหาทั้งหมด เป็นจุดรวมและเกณฑ์คุณค่าที่จะประเมินความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนให้สอดคล้องต่อสิ่งที่เรียกว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” (รัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ มาตรา ๔ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน คำปรารภ และข้อ ๑) อย่างแท้จริง

ธรรมชาติมนุษยในฐานะเกณฑ์คุณค่าสากล

จริง ๆ แล้ว ในตัวคนเราเองเป็นแหล่งที่มาของสิทธิเสรีภาพ และเพราะฉะนั้น จึงเป็นหัวใจของเรื่องสิทธิมนุษยชนทั้งหมด การที่บรรดาปราชญ์ตะวันตกหลังยุคปลดปล่อยพันธนาการทางความคิดจากคริสต์ศาสนาจักรแล้ว ต่างพากันประกาศว่า คนเกิดมาเสรี นั้น นับว่าไม่ได้ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงอะไร จุดสำคัญอยู่ที่จะต้องประเมินทำความเข้าใจถึงคุณค่าความสำคัญของคนให้ถ่องแท้ อย่างน้อยก็เพื่อให้เกิด “...สติปัญญาที่จะรู้ว่า จะทำการต่อสู้เพื่อเสรีภาพกันอย่างไร โดยไม่พลอยเป็นการทำลายเสรีภาพไปด้วยในขณะเดียวกัน”^{๑๔} ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เราต่างเห็น ๆ กันอยู่ในทุกวันนี้ โดยนัยนี้ คนกับสิทธิมนุษยชนจึงเป็นปัญหาสองด้านอยู่เสมอ และค่าของคนในตัวเองก็คงไม่ใช่เครื่องวัดทุกสิ่งทุกอย่างดังที่คิดตะวันตกเชื่อถือ หากแต่ในคติพุทธศาสนา คนยังจะ

ต้องเป็นผู้ถูกวัดด้วยเกณฑ์คุณค่าที่ทำให้สิทธิเสรีภาพทำหน้าที่เป็นสื่อ
เชื่อมโยงให้ทั้งคนกับคน และคนกับธรรมชาติ สามารถดำรงคงอยู่ร่วม
กันได้

คำอธิบายเปรียบเปรยถึงธรรมชาติมนุษย์ที่เป็นพลวัตและใกล้เคียง
กับสภาพความเป็นจริง ก็เห็นจะได้แก่ของปราชญ์จอห์น สจ๊วต มิลล์
กล่าวคือ :

*ธรรมชาติมนุษย์ ไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะสร้างกันขึ้นมาให้
ตรงตามต้นแบบอย่างหนึ่ง แล้วก็กำหนดให้ทำงานไปตามที่
ถูกสั่งเอาไว้ แต่ (ธรรมชาติมนุษย์) เป็นเสมือนต้นไม้ที่จะ
ต้องเติบโต และพัฒนาตนเองในทุก ๆ ด้าน ตามความโน้มเอียง
ของพลังภายใน ซึ่งทำให้ธรรมชาติมนุษย์ เป็นสิ่งมีชีวิต^{๑๕}*

ในคตินุทศศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เมื่อครั้งยังดำรง
สมณศักดิ์ พระราชาคณะ ได้ให้ทรรศนะอธิบายยืนยันถึงความมีอิสรภาพของ
คนในการพัฒนาตนเอง ในอีกระดับหนึ่งว่า :

*...มนุษย์มีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมสูงสุดซึ่งทำให้เข้าถึงชีวิต
ที่มีอิสรภาพและความสุข การที่จะบรรลุธรรมสูงสุดนี้ มนุษย์
จะต้องพัฒนาตนเองทั้งทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญา
...ดังนั้น ความมีอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง และการช่วย
เอื้ออำนวยโอกาสในการพัฒนาตนเอง จึงเป็นรากฐานของ
พุทธจริยธรรม...*

*ถ้าสิทธิในการพัฒนาตนเองถูกกีดกันหรือจำกัด ก็เป็นสิทธิ
อันชอบธรรมที่จะดิ้นรนชวนชวาย เพื่อสิทธินั้น...^{๑๖}*

ในขณะเดียวกัน อิสรภาพในการพัฒนาตนเองที่วานี้ ยังตั้งอยู่บนพื้นฐาน
ของคุณค่าสองด้านประกอบกัน กล่าวคือ :

พระพุทธธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคล โดยสัมพันธ์
คุณค่าด้านนอก คือ ทางสังคมด้วย และถือว่าคุณค่าทั้งสอง
ด้านนี้เชื่อมโยงต่อเนื่องถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๗}

ความจริงก็คือว่า อิสรภาพในการพัฒนาตนเองนั้น มิได้มีอยู่เป็น
อยู่ในฐานะที่มนุษย์เป็นเพียงหน่วยอะตอม หรือปัจเจกบุคคลสุดโต่ง
แบบตัวใครตัวมันเท่านั้น หากแต่ด้วยความสำนึกแห่งความเป็นเพื่อน
มนุษย์ในตัวเองที่จะพึงมีต่อพันธะหรือความผูกพันทางสังคมด้วย ในทาง
พุทธศาสนาอีกเช่นเดียวกัน มิติและวัตถุประสงค์ทางสังคมเป็นที่เห็นได้
ชัด ดังคติธรรมอันมีมาในมหาวรรค สังคยุตตนิคาเย ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย
เมื่อรักษาดนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นด้วย เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาดนด้วย”
และสังฆธรรมข้อนี้ก็เริ่มเป็นที่กล่าวขวัญกันบ้างแล้วในวงวิชาการปัญญา
ชนของตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในคติปัจเจกนิยม
เป็นหลักใหญ่ แม้จะไม่ได้คิดอ่านกันในแนวของพุทธธรรมที่เดียวกัน
แต่ก็อยู่ในแนวทางของการมองเห็นคุณค่าของคนทั้งในแง่มุมของนิเวศ
และของความเป็นชุมชนในวิถีชีวิตอันหลากหลายของมนุษย์ อย่างเช่นที่
พูดกันถึงคุณค่าของคนในฐานะ “บุคคลในชุมชน” (person-in-com-
munity) เป็นต้น^{๑๘} โดยนัยนี้ คนเราโดยธรรมชาติ จึงมีความหมาย
เป็นทั้งบุคคลปัจเจกและบุคคลสังคม มีทั้งความไม่ใ้อิสรภาพและสัญญา
ญาณแห่งความร่วมมือไปในขณะเดียวกัน ในกระบวนการดำรงชีวิต

ฐานความคิดของโครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถาน-
การณ์สากล” มีจุดเริ่มต้นที่ตรงนี้ คือธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้อง “เติบโต
และพัฒนาตนเอง” และด้วยศักยภาพสร้างสรรค์ที่ว่ามี ที่สิทธิเสรีภาพจึง
มีแหล่งที่มาจากธรรมชาติภายในจิตสำนึกของมนุษย์เอง เป็นเกณฑ์คุณค่า
และมาตรฐานสิทธิที่มองและให้ทัศนวิสัยในการแสวงความเข้าใจและจับ

ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นทางการเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วนและไม่ก่อความลักลั่นขัดแย้งอย่างที่เป็นอย่างนี้ ดังเช่นที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงกรณีของ “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน”^{๑๙} และแม้ว่าในคตินิตะวันตก อาจจะคิดเห็นเป็นภาพรวมในเรื่องสิทธิอยู่บ้าง อย่างเช่นที่ปรากฏใน “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” ข้อ ๓ ที่ว่า “ทุกคนมีสิทธิในชีวิต อิสระภาพ และความมั่นคงของร่างกาย” ซึ่งอาจถือว่าสื่อความหมายครอบคลุมไปถึงสิทธิประการต่างๆ อยู่ในตัวเอง แต่ถ้าจะพิเคราะห์ดูให้ถ่องแท้ ก็จะได้เห็นได้โดยไมยากว่า สิทธิในชีวิตที่วันนี้ให้ความหมายค่อนข้างไปในเชิงลบในแง่ที่มุ่งถึงสิทธิที่จะพึงได้รับการปกป้องคุ้มครองตามกฎหมายจากการลิดรอนประทุษร้ายจากภายนอกเสียเป็นหลักใหญ่ ไม่ได้มุ่งไปถึงสิทธิในเชิงบวกในอันที่จะคิดค้นแสวงหาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมดังที่กล่าวมาข้างต้น

เพื่อให้เรื่องของสิทธิพัฒนาตนเอง เป็นที่ชัดเจนขึ้น เราอาจเปรียบเทียบระหว่างการพัฒนา ๒ แนวทางใหญ่ๆ ซึ่งแตกต่างกันข้าม คือ แนวทางวัตถุนิยม บริโภคนิยม และแนวทางมนุษยนิยม แนวทางแรกยึดถือเอาเป้าหมายปัจจัยภายนอกมาเป็นตัวครอบงำและกำหนดแบบแผนการรับรู้ เรียนรู้ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ ส่วนแนวทางหลังอันถือเป็นเกณฑ์คุณค่าของหลักการสิทธิมนุษยชน มุ่งส่งเสริมให้จิตสำนึกภายในได้บรรลุความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน และสามารถเติบโตในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์และหลากหลายเยี่ยงเสรีชนอย่างแท้จริง^{๒๐} การล่วงละเมิดและลิดรอนสิทธิพัฒนาตนเองบังเกิดขึ้นในทันทีที่สังคมการเมืองไทยผันตัวเองเข้าสู่กระบวนการเร่งรัดพัฒนาประเทศภายใต้กระแสทุนอุตสาหกรรมนิยม ตั้งแต่ตอนต้นทศวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐ ผลกระทบบั่นทอนทำลายต่อสังคม โดยเฉพาะต่อชุมชนเกษตรและชนบท ซึ่งต้องตกอยู่ในความยากจนและล่มสลาย เป็นไปในทำนอง

เดียวกันกับที่บังเกิดขึ้นในสังคมโลกตะวันตกหลัง “ปฏิวัติอุตสาหกรรม” เมื่อสองศตวรรษมาแล้ว^{๒๑} ภายใต้กระแสการพัฒนาตามแบบแผนทุนอุตสาหกรรมนิยม ที่ว่านี้ เป้าหมายปัจจัยภายนอก อันได้แก่การเติบโตทางเศรษฐกิจและเกณฑ์ชี้้นำอื่น ๆ ตามสาขาวิชาการเศรษฐศาสตร์มหภาค นีโอคลาสสิก ได้รับการเชิดชูขึ้นเป็นคุณธรรมสูงสุดในวัฒนธรรมการเรียนรู้และสำนึกของชนชั้นนำ ในขณะที่เดียวกันกับที่มวลชนส่วนใหญ่ในชุมชนเกษตรและชนบทต้องถูกครอบงำและบีบคั้นให้พากันทุ่มเทชีวิตจิตใจไปในการผลิตเชิงพาณิชย์ และละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมในการผลิตบริโภคเพื่อการพึ่งตนเองและความยั่งยืน ในสภาวะการเรียนรู้เช่นนี้ คุณค่าของมนุษยญาณกำหนดด้วยตัวชี้วัดผลความสำเร็จทางวัตถุธรรมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรูปของเงินตรา ซึ่งกำลังถูกใช้เป็นอาวุธสำคัญของการแผ่ขยายอำนาจครอบงำทางเศรษฐกิจการเมืองในโลกทุกวันนี้

เมื่อพิเคราะห์โดยองค์รวมอย่างนี้แล้ว ปัญหาสิทธิมนุษยชนโดยรากฐานจึงนับเป็นปัญหาโครงสร้างโดยแท้ เป็นประเด็นปัญหากว้างใหญ่ไพศาล จนแทบจะเรียกได้ว่า อยู่นอกเหนือปฏิญญาหรือข้อบัญญัติระหว่างประเทศทั้งหลายทั้งปวงในเวลานี้ จริงอยู่ กรณีการล่วงละเมิดและลิดรอนสิทธิมนุษยชน ยังคงเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่เกลื่อนกลาดโดยทั่วไป ไม่ว่าจะมองจากเกณฑ์ของสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง หรือว่าสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม แต่พฤติกรรมเหล่านี้ จริง ๆ แล้ว ล้วนเป็นผลอันเกิดแต่เหตุทางโครงสร้างระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมแทบทั้งสิ้น กระแสโลกาภิวัตน์ล่าสุดเปิดเสรีทางการค้าและการเงินในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา พร้อมด้วยอาวุธทางสถาบันการเงินระหว่างประเทศและเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์ จะยิ่งเป็นตัวเร่งให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปอีกเป็นทวีคูณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในความพยายามที่จะกดดันและครอบงำนโยบายเศรษฐกิจมหภาคของบรรดาประเทศกำลังพัฒนาอย่าง

เช่นไทย ผลก็คือเอกราชอธิปไตยและสิทธิกำหนดใจตนเอง (self-determination) ที่ต่อสู้ได้มาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กำลังต้องมาสูญเสียในหลักการสิทธิพัฒนาตนเอง ซึ่งเพิ่งจะมาเป็นที่ยอมรับร่วมกันตาม “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา” (Declaration on the Rights to Development) เมื่อปลายทศวรรษ พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้เอง

ต่อปัญหาครอบงำทางโครงสร้างรวมศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองของโลกที่วันนี้ เป็นที่น่าสังเกตุว่า ได้มีปรากฏการณ์ที่รวมเรียกได้ว่า “กระแสท้องถิ่น” กำลังประทุก่อตัวขึ้นโดยทั่วไป ไม่ใช่แต่เพียงขบวนการเชื้อชาติแบ่งแยกดินแดนอย่างเช่น ชาวคิวเบคในแคนาดา ชาวบาสก์ในสเปน ชาวกระเหรี่ยงในเมียนมา หรือชาวแคชเมียร์ในอินเดียเท่านั้น หากยังเป็นไปในลักษณะของชุมชนชาวพื้นเมืองซึ่งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและค่านิยม รวมทั้งผลประโยชน์ โดยเฉพาะทรัพยากรท้องถิ่น ร่วมกันทั้งธรรมชาติและภูมิปัญญา ในอันที่จะต้องรวมตัวกันทำการปกป้องคุ้มครองต่อภัยคุกคามจากกระแสพาณิชย์นิยมข้ามชาติ และระบบสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก รวมความแล้ว ในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน กระแสพลังเศรษฐกิจการเมืองโลก กำลังก่อผลกระทบรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นโดยลำดับ ต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นต่างๆไม่ว่าจะเป็นในรูปของการค้าหรือการลงทุนต่างประเทศ หรือธุรกรรมในท้องถิ่นของบริษัทข้ามชาติ^{๒๒} ทุกวันนี้ เราจึงเริ่มได้ยิน ได้ฟังเสียงเรียกร้องในที่ต่างๆ ถึงสิทธิอย่างเช่น สิทธิบรรพบุรุษ สิทธิชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิม โดยเฉพาะในดินแดนที่ชนต่างชาติเข้าไย้อย่างครอบครอง อย่างในกรณีของไทยด้วยผลของความสำนึกตื่นตัวในหมู่ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ก็เป็นแรงกระตุ้นให้สิทธิเช่นว่านี้ได้รับการรับรู้ รับรองในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ (มาตรา ๔๖ และ ๕๖) ปรากฏการณ์ตื่นตัวและเคลื่อนไหวเหล่านี้ มีนัยสำคัญเป็นการยกระดับปัญหา

สิทธิพัฒนาตนเองจากระดับบุคคลขึ้นสู่ระดับชุมชน ดังที่ใช้เรียกกันโดยทั่วไปว่า “สิทธิชุมชน” ประเด็นที่จะต้องทำความเข้าใจก็คือว่า สิทธิชุมชนที่ว่านี้ ไม่ใช่เรื่องที่จะนึกกันขึ้นมาลอยๆ หากแต่มีรากฐานมาจากสิทธิพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคล อันแนบเนื่องอยู่ในธรรมชาติและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั่นเอง ในประการสำคัญ ถ้าหากสามารถพัฒนาและสถาปนาขึ้นมาได้อย่างเป็นระบบ ก็เป็นช่องทางที่สิทธิชุมชนเพื่อการพัฒนาตนเอง รวมทั้งการพิทักษ์รักษาทรัพยากรท้องถิ่น จะทำบทบาทหน้าที่ส่วนหนึ่งในการถ่วงดุลศูนย์อำนาจของทุนอุตสาหกรรมนิยมได้ในที่สุด

แน่นอนอาจมีการโต้แย้งได้ว่า บุคคลกับชุมชนเป็นสิ่งที่อาจไม่สอดคล้องกันได้ในเรื่องของสิทธิ เพราะโดยธรรมชาติของชุมชนมักจะเป็นที่เข้าใจว่าทรงอำนาจอยู่เหนือบุคคล และเพราะฉะนั้น จึงอาจใช้อำนาจลิดรอนสิทธิของบุคคลผู้เป็นสมาชิกได้ ข้อนี้มีส่วนเป็นจริงอยู่ ทั้งโดยประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของสังคมโลกตะวันตกในยุคกลาง ซึ่งบุคคลต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลกดขี่ของชุมชนในระบบคริสตศาสนาจักร จนถึงกับต้องพากันทำการต่อสู้เชิดชูสิทธิและศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคลอย่างค่อนข้างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอย่างที่เห็นกันอยู่ในทุกวันนี้ และแม้ชุมชนในปัจจุบันก็มีแนวโน้มไปในทางอำนาจนิยมทำนองเดียวกัน แต่นั่นก็หมายความว่าระบบและโครงสร้างของชุมชนเอง มีอาจถือเป็นสูตรสำเร็จใช้ได้ทันทีในสถานการณ์ปัจจุบัน หากแต่จำเป็นต้องมีกระบวนการพัฒนาโครงสร้างและกระบวนการประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันให้สิทธิพัฒนาตนเองของบรรดาสมาชิกได้รับการปกป้องและส่งเสริมอย่างจริงจัง จะอย่างไรก็ตาม สัมพันธภาพและดุลยภาพระหว่างชุมชนกับบุคคล ย่อมมีธรรมชาติเป็นพลวัต และดังนั้น จึงเป็นปัญหาที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์ปรับตัวอยู่เสมอในสถานการณ์

เปลี่ยนแปลง ทำนองเดียวกันกับปัญหาสิทธิมนุษยชนด้านอื่น ๆ

ข้อที่พึงต้องคำนึงถึงในที่นี้ก็คือว่า พัฒนาการของ “กระแสท้องถิ่น” ที่ว่านี้ มีนัยสำคัญเท่ากับเป็นการเปิดมิติใหม่ของการวิเคราะห์วิจัยเกี่ยวกับความหมายและประเด็นปัญหาเรื่องประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในนิยามสถานการณ์ที่อธิปไตยทางเศรษฐกิจของรัฐ และวิธีการเมืองระดับชาติ กำลังต้องเชื่อมส่งลงไปยังใต้พลังอำนาจครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์ คำวลีและขบวนการเคลื่อนไหวอย่างเช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน กำลังเป็นที่กล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวางขึ้น รวมทั้งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการเรียนรู้ของบรรดาชุมชนท้องถิ่นต่างๆ หลากหลาย ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ประกอบกันยังผลให้เกิดการก่อตัวของเครือข่ายสังคมราษฎร์ (Civil Society) ขึ้นมาในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งโดยสาระมุ่งแสวงหาและเสนอแนวทางเลือกอันเป็นอิสระเสรีจากกระแสครอบงำ และอำนาจนิยม ทั้งในระดับโลกและระดับชาติ^{๒๓} โดยนัยนี้ เรื่องของสิทธิมนุษยชนบนฐานความคิดแห่งสิทธิการพัฒนาดตนเอง จึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาการแสวงหาแนวทางที่พึงตนเอง ความยั่งยืน การจัดการทรัพยากรท้องถิ่น และสภาวะแวดล้อม

แนวทางและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ธรรมชาติและสิทธิพัฒนาดตนเอง มิใช่เป็นแต่สมมุติฐานลอยๆ เพียงเพื่อความสะดวกในการศึกษาวิจัยประเด็นปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเท่านั้น หากแต่ประกอบเป็นหลักความคิดความเข้าใจที่ตั้งมั่นอยู่บนฐานของความเป็นจริงและทัศนวิสัยในเชิงกระบวนการทางประวัติศาสตร์ บางทีคำกล่าวเปิดประโยคแรกของ ฌ็อง ฌาคส์ รูสโซ ในหนังสือเรื่อง *ว่าด้วยสัญญาประชาคม* (Du Contrat Social) เมื่อปี ค.ศ.

๑๗๕๐ ที่ว่า “คนเกิดมาเป็นเสรี แต่ทุกหนทุกแห่งต้องตกอยู่ภายใต้
พันธนาการ” อาจช่วยให้เราได้ตระหนักเห็นถึงภาพ *กระบวนการปฏิ
สัมพันธ์* ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมทางสถาบันสังคมในกระบวนการ
ทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้านชุมชนขึ้นไปสู่ระดับชาติ
ภูมิภาค และระดับโลก จนถึงยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน อันเป็นยุคของ
“การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ตามนิยามล่าสุด
ของราชบัณฑิตยสถาน หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเด็นปัญหาสิทธิ
มนุษยชนต้องถูกครอบงำและสะกดเอาไว้ด้วยกระแสความขัดแย้งทาง
อุดมการณ์และสงครามเย็นระหว่างค่าย “โลกเสรี” กับค่าย “โลก
สังคมนิยม” ในสถานการณ์โลกเช่นว่านั้น ปัญหาภายในสังคมการเมือง
ไทย จึงต้องคงวางอยู่แต่ในเรื่องของกรณีถูกกล่าวหาและต้องโทษทาง
การเมือง ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องของตัวบทกฎหมายและกระบวนการ
ยุติธรรมทางอาญาเป็นส่วนสำคัญ ส่วนปัญหาทางด้านเศรษฐกิจสังคม
ทั้งที่ได้ขยายตัวและรุนแรงขึ้นตามลำดับ แต่ก็แทบจะไม่ได้อยู่ในสายตา
ของบรรดานักสิทธิมนุษยชนทั้งหลายเท่าใดนัก อาจจะเป็นเพราะยังคง
ติดอยู่ในกรอบความคิดความเข้าใจแบบตะวันตกที่มองเห็นปัญหาสิทธิ
มนุษยชน เฉพาะแต่ในเรื่องของกลไกกระบวนการทางกฎหมายและศาล
ดังกล่าวแล้ว แต่ครั้นเมื่อสงครามเย็นปิดฉากลง ผลกระทบทางเศรษฐกิจ
สังคมจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้ระบบรวมศูนย์อำนาจทุนอุตสาหกรรม
นิยม ในช่วงทศวรรษหลังๆ จึงค่อยเป็นที่เด่นชัดขึ้น ทั้งในแวดวง
วิชาการปัญญาชนและจากปฏิกริยาตอบโต้ของมวลสามัญชนที่เกี่ยวข้อง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชุมชนท้องถิ่น

ภายใต้สถานการณ์โลกาภิวัตน์และสภาพแวดล้อมทางสถาบัน
เศรษฐกิจการเมืองปัจจุบัน ถ้าหากจะจำแนกแยกแยะประเด็นปัญหา
สิทธิมนุษยชนออกมา ก็คงจะมีอยู่มากมายหลายประการด้วยกัน ดังเช่น

ที่ยกเป็นโจทย์ตุ๊กตาไว้ภายใต้หัวข้อ พิจารณาถึงเรื่อง “ภูมิหลังสถานการณ์” ข้างต้น แต่เพื่อให้ประสบการณ์ทั้งที่กำลังเกิดขึ้น และที่คาดการณ์ไว้ว่าจะขยายตัวและทวีความรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นไป ได้มีส่วนเสริมสร้างองค์ความรู้และกระบวนการทัศน์ หรืออีกนัยหนึ่ง แนววิธีคิดใหม่ ที่ตรงต่อความเป็นจริง โครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้ จึงพยายามมองและรวบรวมเนื้อหาสาระประเด็นปัญหาต่างๆ ในเชิงที่ประกอบเป็นกระบวนการเศรษฐกิจการเมืองร่วมกัน ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วก็เป็นอย่างนั้น ทั้งนี้ หมายความว่า ประเด็นปัญหาต่างๆ เหล่านี้จะร้อยเรียงในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน รวมทั้งการดำเนินงานศึกษาวิจัยในแต่ละประเด็นปัญหาพึงเป็นที่คาดหวังว่าจะพยายามประสานแนวคิดและข้อมูลระหว่างกัน เท่าที่จะเป็นไปได้ แม้ในท่ามกลางระบบและบรรยากาศอันแบ่งแยกและแปลกแยกทางภูมิปัญญาวิชาการอย่างที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ ในขณะที่เดียวกัน โครงการวิจัย นี้ให้ความสำคัญตระหนักถึงบทบาทความสำคัญของกลุ่มสามัญชนต่างๆ ซึ่งสถานะและสิทธิได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น ทั้งเนื้อหาและแนววิธีการศึกษาวิจัยก็จะมีส่วนในการคิดค้นหาช่องทางถ่ายทอดสื่อข้อมูลความรู้ออกไปสู่ภาคปฏิบัติสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง

บนพื้นฐานความคิด และแนวความเข้าใจร่วมกันของคณะวิจัยตามที่กล่าวมาโดยตลอด จึงได้ตั้งวัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ไว้ดังนี้ :

๑. มีส่วนร่วมกันเสริมสร้างองค์ความรู้และกระบวนการทัศน์ใหม่เกี่ยวกับความหมาย เนื้อหาสาระและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชน
๒. ทำความเข้าใจและประเมินถึงผลกระทบลิดรอนสิทธิ

มนุษยชนคนไทย จากโครงสร้างและกระบวนการเศรษฐกิจ
การเมืองโลก รวมทั้งสถานะบทบาทของบริษัทข้ามชาติ
และสถาบันเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ

๓. **สำรวจและวิเคราะห์ประเมินถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมและ
สถาบันต่าง ๆ ของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**
  - ๓.๑ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยในบริบทวิถีเอเชีย
  - ๓.๒ รากฐานทางนิติศาสตร์และวิชาชีพกฎหมายรวมทั้ง
สถาบันและกระบวนการยุติธรรม
  - ๓.๓ ระบอบรัฐธรรมนูญและกระบวนการทางการเมืองไทย
ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์
  - ๓.๔ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชนชนบทไทย
  - ๓.๕ นโยบายสิทธิมนุษยชนของเทคโนโลยีชีวภาพและ
เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร
๔. **ศึกษาวิเคราะห์นำเสนอแนวโน้มนโยบายแก้ไขปัญหาและพัฒนา
เชิงสถาบัน**
๕. **ศึกษาหาข้อมูลถ่ายทอดสื่อข้อมูลความรู้ออกสู่ภาคปฏิบัติ
สำหรับกลุ่มชนเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง**
๖. **ส่งเสริมและพัฒนาระบบสิทธิชุมชนในการพัฒนาตนเอง
และจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน อันจะมีส่วนเป็น
การถ่วงดุลศูนย์อำนาจเศรษฐกิจการเมืองโลก และทั้งเป็น
การพัฒนาสิทธิมนุษยชนให้ทำบทบาทหน้าที่เสริมสร้าง
ระบบการปกครองที่ดี (Good Governance) อย่างแท้จริง**

วัตถุประสงค์ประการสุดท้ายต้องการขยายความอีกบ้างเล็กน้อย
กล่าวคือว่า โครงการวิจัยฯ นี้ อาจดูจะให้น้ำหนักเน้นไปในเรื่องของเหตุ

ปัจจัยจากอำนาจเศรษฐกิจการเมืองโลกเป็นหลักใหญ่ ก็จริงอยู่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะละเลยหรือลดหย่อนบทบาทความสำคัญของอำนาจรัฐภายในแต่ประการใด เพียงแต่ละไว้ในฐานที่เข้าใจเท่านั้น โดยเฉพาะในบริบทของสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งชนชั้นปกครองใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้น จากกลุ่มทุนและชนชั้นกลาง มีแนวโน้มเอียงที่จะสะท้อนสนองตอบและเป็นแนวร่วมอยู่กับความต้องการผลประโยชน์ของอำนาจภายนอกมากกว่าของชนในชาติ ทั้งนี้ เนื่องด้วยต้องตกอยู่ในความผูกพันอยู่กับการแสวงหาพัฒนาแบบพึ่งพาสภาพภายนอกเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทั้งในด้านกำลังทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบ วิกฤตทางการเงินล่าสุดเป็นเพียงสถานการณ์ตอกย้ำฐานะความผูกพันและการพึ่งพาที่เป็นอยู่ก่อนแล้วโดยพื้นฐาน ในสถานการณ์ช่องว่างทางอำนาจรัฐภายในเช่นนี้ สิทธิชุมชนก็จะทำหน้าที่เป็นตัวถ่วงดุลพิทักษ์ความชอบธรรมและอธิปไตยแห่งชนในชาติ ในความสัมพันธ์ต่ออำนาจภายนอก อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง

ไม่แต่เท่านั้น ประเด็นพิทักษ์ความชอบธรรมและอธิปไตยในความสัมพันธ์ต่ออำนาจภายนอกที่ว่านี้ ยังมีส่วนเกี่ยวโยงไปถึงประเด็นปัญหาของสิ่งที่กำลังโจษจันกล่าวขวัญเรียกกันว่า Good Governance ภายในรัฐ คำแปลปกติธรรมดาก็คือ ระบบการปกครองที่ดีนั่นเอง ซึ่งไม่ใช่เพียงในความหมายที่มองเห็นในแวดวงแคบๆ แบบ “การปกครองโดยคนดี โปร่งใส ตรวจสอบได้” เท่านั้น หากโดยสาระหมายถึง การปกครองที่สะท้อนและตอบสนองปัญหาความต้องการพื้นฐานของคนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่น และตรงนี้เองที่ เรื่องของสิทธิมนุษยชนเข้ามามีบทบาทหน้าที่สำคัญที่จะสร้างเสริมให้การปกครองที่ดี หรือ Good Governance ที่ว่านี้ เป็นไปได้ กล่าวคือ บทบาทหน้าที่ของสิทธิมนุษยชนในฐานะเป็นหลักประกัน และปัจจัยเชื่อมโยงระหว่างการปกครองที่ดี กับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์^{๒๔} หรือ

กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์กับสิทธิมนุษยชน ประกอบเป็นสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน และถือเป็นแกนทศมาตรฐาน วัดการปกครองที่ดี เกณฑ์คุณค่าในเรื่อง “ความโปร่งใส ตรวจสอบได้” ที่มีก็ใช้อ้างอิงกัน จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหรียญสองด้านที่ว่านี้ ไม่ใช่จำกั้อยู่แต่เพียงที่คุณสมบัติเรื่อง “คนดี คนไม่ดี” เท่านั้น และทั้งหมดนี้ ก็คือความหมายในอีกมิติหนึ่ง คือในมิติบทบาทหน้าที่ของสิทธิมนุษยชน ซึ่งโครงการวิจัยฯ นี้คำนึงถึงและให้การยอมรับนับถือ

บันทึกท้ายเรื่อง

^๑ในบรรดาข้อบัญญัติระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่เป็นหลัก ๆ ก็ได้แก่:

- * กติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง
- * กติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
- * พิธีสารฉบับที่หนึ่ง แห่งกติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมือง
- * อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิทางการเมืองของสตรี
- * อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก
- * อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติเชื้อชาติทุกรูปแบบ
- * ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิในการพัฒนา

^๒Onuma Yasuaki, “The Need for an Intercivilizational Approach to Evaluating Human Rights”, *Human Rights Dialogue*, Volume 10, September, 1997, pp. 4-6.

Joseph A. Camilleri, “Human Rights, Cultural Diversity and Conflict Resolution: The Asia Pacific Context”, *Pacific Review*, Vol. 6, No. 2, 1994, pp. 18-21.

^๓ เสน่ห์ จามริก: “คำชี้แจงโครงการวิจัย ‘พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย’ ” ใน *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า (๕)-(๖).

^๔ Onuma Yasuaki, อ้างแล้ว บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๒ และ Chris Jochnick, “Human Rights for the Next Century”, *Human Rights Dialogue*, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๖-๗.

^๕ Alvin Toffler, *The Third Wave*, (Bantam Book, 1981), pp. 99-102.

^๖ อ้างใน Joseph A. Camilleri, อ้างแล้ว บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๒ หน้า ๒๐.

^๗ Noam Chomsky, *Year 501: The Conquest Continues*, (Boston: South End Press, 1993), pp. 50-52.

Hans-Peter Martin and Harald Schumann, *The Global Trap: Globalization & the Assault on Democracy & Prosperity*, translated by Patrick Camiller, (London & New York: Zed Books Ltd., 1997), p. 8, 47-48.

^๘ Hans-Peter Martin and Harald Schumann, แหล่งอ้างอิงเดียวกัน กลุ่ม G7 เปลี่ยนเพิ่มเป็น G8 โดยรัสเซียได้เข้ามาร่วมสมทบด้วยเมื่อไม่นานมานี้

Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*, (New York: Touchstone Book, 1998), pp. 183-184.

เกี่ยวกับประเด็นเรื่องกระแสครอบงำโลกของมหาอำนาจตะวันตก โปรดดูเพิ่มเติม Jeremy Corbyn, “Political Domination of Northern Domination and Its Consequences for The Rights of Five-Sixths of Humanity” และ Martin Khor, “Northern Domination of The Global Economy and Some Human Rights Implication” ใน *Human Wrongs: Reflections on Western Global Dominance and its Impact on Human Rights*, Just World Trust (JUST), 1996, pp. 46-58 และ 59-78 ตามลำดับ.

^๙รามบุตรี ๕๑๖, ผู้จัดการรายวัน ๒๙ สิงหาคม ๒๕๓๙.

เลนส์ แจมริก, "ปัจฉิมลิขิตว่าด้วย 'ปฏิรูปการเมือง'" ใน *การเมืองไทย กับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่สอง, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐๐-๔๐๗.

Noam Chomsky, อ้างแล้ว บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๗, หน้า ๖๑, ๗๓ และ ๘๐.

Winin Pereira, *Inhuman Right*, (Penang: Third World Network, 1997), pp. 5-6, 63-67.

^{๑๐}Noam Chomsky, อ้างแล้ว บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๗, หน้า ๑๑๒-๑๑๗.

^{๑๑}Chris Jochnick, อ้างแล้ว บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๔, หน้า ๖.

^{๑๒}Chris Jochnick, อ้างแล้ว แหล่งอ้างอิงเดียวกัน หน้า ๘.

Kalinga Seneviratne "The Currency Crisis, Human Rights, and the Media", *Just Commentary*, No. 11, April 1998, p. 3.

Grahame Russell, "Poverty is a violation of Human Rights", *Third World Resurgence*, Issue No. 92 KDN PP6738/1/97. pp. 32-33.

UNESCO, *Human Rights: 50th Anniversary of the Universal Declaration*, No. 158, December 1998, pp. 496, 518-519.

^{๑๓}Onuma Yasuaki และ Chris Jochnick อ้างแล้ว, บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๒.

^{๑๔}คัดแปลจาก Soedjatmoko, "Development and Freedom", Ishizuka Memorial Lectures, 1979 อ้างใน เลนส์ แจมริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*, (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑.

^{๑๕}คัดแปลจาก John Stuart Mill, *On Liberty*, (Oxford: Basil Blackwell, 1948), p. 52.

^{๑๖}พระราชวรมนูณี (ป.อ. ปยุตโต), "คำนำ" ใน เลนส์ แจมริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๑๔, หน้า ๗-๘.

^{๑๗}พระศรีวิสุทธิโมลี (ป.อ. ปยุตโต), "พุทธธรรม" ใน *วรรณไวทยาการชุมนุม*

บทความวิชาการ, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๘๗.

^{๑๙}Herman E. Daly and John B. Cobb Jr., ed., *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, (Green Print, 1990), pp. 161-165.

^{๒๐}Winin Pereira, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๙, หน้า ๒๖-๒๘.

^{๒๑}Oscar Nudler, "On The Human Development Concept and Contemporary Ideological Systems", และ W. Lambert Gardiner, "On Turning Development Inside-Out or (Better) On Not Turning Development Outside-In in The First Place", ใน Carlos A. Mallmann and Oscar Nudler, ed., *Human Development in its Social Context*, (London: Hodder and Stoughton, 1986), pp. 10-15, และ 63-82 ตามลำดับ.

^{๒๒}Winin Pereira, อ้างแล้ว, บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๙, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๒๓}M. S. Dobbs - Higginson, *Asia Pacific: Its Role in The New World Disorder*, (Mandarin, 1994), p. 410-413, 446-451.

Vandana Shiva, "The Enclosure of the Commons", *Third World Resurgence*, Issue No. 84, KDN PP6738/1/97, pp. 5-10.

Chadwick. F. Alger, "Protecting Local Autonomy in a Global Constitutional Order", ใน Richard A. Falk, Robert C. Johansen, and Samuel S. Kim, ed., *The Constitutional Foundations of World Peace*, (State University of New York Press, 1993), p. 256.

^{๒๔}William A. Callahan, "Rescripting, East/West Relations, Rethinking Asian Democracy", *Pacifica Review*, Vol.8, No.1, 1996, pp. 22-24.

^{๒๕}Joseph A. Camilleri, อ้างแล้ว บันทึกท้ายเรื่อง หมายเลข ๒, หน้า ๓๙-๔๐.

ภาคผนวก ข

รายนามคณะวิจัยชุดโครงการวิจัย

รายนามคณะวิจัยชุดโครงการวิจัย สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

ส่วนประสานงานกลาง

ศ. เสน่ห์	จามริก	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
น.ส.นฤมล	นพรัตน์	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
น.ส.วรินทรา	ไถยวรงค์	สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

โครงการเศรษฐกิจเสรี การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และ ผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในประเทศไทย

ดร.ศรีประภา	เพชรมีศรี	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
นายกมล	กมลตระกูล	สภาสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาแห่ง ภูมิภาคเอเชีย
น.ส.วราภรณ์	แช่มสนิท	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
น.ส.ทยณัฐ	ชวนไชยสิทธิ์	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

โครงการนโยบายการพัฒนาของรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนชนบท

ดร.ประภาส	ปิ่นตบแต่ง	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
น.ส.ศยามล	ไถยวรงค์	มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ
นายกฤษฏา	บุญชัย	มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ
น.ส.พรพนา	ก๊วยเจริญ	มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ
น.ส.ศุภมาศ	ศิลารักษ์	มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ
น.ส.ไพเราะ	สุจินต์พรหม	โครงการฟื้นฟูที่ชุ่มน้ำป่าหามมูล
นายปิยะโชติ	อินทรวินาส	นักวิจัยอิสระ
นายอลงกต	ชูแก้ว	นักวิจัยอิสระ
นายอุสมาน	หวังสนิ	นักวิจัยอิสระ

โครงการเอเชียวิถีกับสิทธิมนุษยชนไทยบนรากฐานวัฒนธรรม

อ.วรศักดิ์	มัทธโนบล	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รศ.ฉลอง	สุทธรวาณิช	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ธาวิต	สุขพานิช	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.นครินทร์	เมฆไตรรัตน์	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร.สมเกียรติ	วันทะนะ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โครงการสิทธิมนุษยชนในประวัติความคิดของสังคมไทย

ผศ.ดร.ธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.อดิศร	หมวกพิมาย	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โครงการการปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์กับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

ดร.วีระ	สมบุรณ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.ดร.ไชยันต์	ไชยพร	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นางศิริเพ็ชร	ทฤษฎณาวัต	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
นายทศพล	แก้วประพันธ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
น.ส.อัจฉรีย์	เทพประเสริฐวงศ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โครงการกฎหมายสิทธิมนุษยชนกับเทคโนโลยีชีวภาพ

รศ.ดร.จักรกฤษณ์	ควรพจน์	สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
ดร.สุรวิษ	วรรณไกรโรจน์	คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ดร.ธนิต	ซังถาวร	ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยี ชีวภาพแห่งชาติ
อ.วิชัย	ศรีรัตน์	สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

อ.วิมาน	เหล่าดูลิต	สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
นายบัณฑูร	เศรษฐศิริโรตม์	โครงการยุทธศาสตร์นโยบายฐาน ทรัพยากร สำนักงานคณะกรรมการ สิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
นายันทนะ	อินทนนท์	ศาลภาษีอากรกลาง

โครงการสิทธิเกษตรกรในประเทศไทย : กระบวนการเรียนรู้กับ ระบบเกษตรกรรม

นายเดชา	ศิริภัทร	มูลนิธิข้าวขวัญ
น.ส.สมหญิง	สุนทรวงษ์	นักวิจัยอิสระ
นายบำเพ็ญ	เขี้ยวหวาน	นักวิจัย
นายทวีศักดิ์	สุขรัตน์	นักวิจัยสนาม ภาคใต้
นายจุลทัศน์	อุปณา	นักวิจัยสนาม ภาคอีสาน
นายสถาพร	สมศักดิ์	นักวิจัยสนาม ภาคเหนือ
นางจันทนา	หงษา	นักวิจัยสนาม ภาคกลาง
นายอนุสรณ์	อุณโณ	นักวิจัย ส่วนกลาง
น.ส.ทัศนีย์	วีระกัณฑ์	มูลนิธิเกษตรกรมัยยั่งยืน (ประเทศไทย)

โครงการสิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

นายวิฑูรย์	เลื่อนจรรย์	องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพและ ภูมิปัญญาไทย (ไบโอไทย)
อ.อาภา	หวังเกียรติ	คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต
นายธเนศ	เปเรร่า	สำนักกฎหมายติลกี
อ.รัฐวุฒิ	เสนาคำ	สำนักวิชาศิลปศาสตร์

		มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
นางวาราลักษณ์ ไชยทัพ		นักวิจัยสนาม
นายประพัฒน์ กุมพิทักษ์		นักวิจัยสนาม
น.ส.นิรมล ยวนบุญย์		องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพและ ภูมิปัญญาไทย (ไบโอไทย)

โครงการสิทธิมนุษยชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน : การศึกษาแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย (๗ โครงการย่อย)

ศ.(พิเศษ) ดร. ชลธิชา สัตยาวัดนา วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม
(ผู้ประสานงาน) มหาวิทยาลัยรังสิต

โครงการย่อยที่ ๑: โครงการสิทธิชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา: กรณีศึกษาชุมชนลัวะ-ลื้อ-ยวน ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่

อ.อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ภาควิชาประวัติศาสตร์ สถาบันราชภัฏ
เชียงใหม่

ศ. (พิเศษ)ดร.ชลธิชา สัตยาวัดนา โครงการไทยศึกษา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยรังสิต

อ.ไพสิฐ พาณิชยกุล คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อ.บุญชู ณ ป้อมเพชร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อ.สมบัติ คำบุญเอียด สถาบันราชภัฏเชียงราย

ผศ.ลมูล จันทรหอม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

โครงการย่อยที่ ๒: สิทธิชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาปัญหาสิทธิชุมชนท้องถิ่นชาวเขา

ดร.รัตนาวร เศรษฐกุล บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพายัพ

นายพิริยะ ลีหะกุลัง สำนักงานกฎหมายสามพี่น้อง
 นายอุทิศ ชำนิบรรณการ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เมืองจอด

**โครงการย่อยที่ ๓: สิทธิชุมชนบ้านครัว กรุงเทพมหานคร: กรณีการ
 สร้างทางด่วนทับชุมชน**

ศ.(พิเศษ)ดร.ชลธิชา สัตยาวัฒนา วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม

มหาวิทยาลัยรังสิต

ผศ.นิรมล สุธรรมกิจ คณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.อำพร พัวประดิษฐ์ วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต

ผศ.แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียว
 เฉลิมพระเกียรติ

อ.ชลาศัย กันมินทร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

อ.อัญชลี แยมพยนต์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

น.ส.ชุลีรัตน์ เจริญพร สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

นายเรืองศักดิ์ ดำริทเลิศ คณะทำงานเฉพาะกิจชุมชนบ้านครัว

นายสาโรจน์ เผือกสำลี คณะทำงานเฉพาะกิจชุมชนบ้านครัว

นายเกียรติชัย อิศรเดช คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

น.ส.มณิรัตน์ ประกัน สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

น.ส.ขวัญอิสรา ฉัตรวนิชกุล Boston University

**โครงการย่อยที่ ๔: สิทธิชุมชนมอญ : กรณีการสร้างท่อก๊าซที่มีผล
 กระทบต่อชุมชนมอญพื้นเมืองและชุมชนมอญอพยพที่อำเภอ
 สังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี**

อ.ปภัสสร เขียรปัญญา โรงเรียนอัสสัมชัญพานิชยการ

อ.ประเสริฐ หลวงทิพย์ ชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพฯ

อ.บุษบา ประภาสพงศ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

น.ส.ประภาศรี	คำสอาด	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
นายสุนทร	ศรีปานเงิน	สันนิบาตสามัคคีชนชาติมอญ

**โครงการย่อยที่ ๕: สิทธิชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาปัญหาสิทธิชุมชน
ท้องถิ่นภาคอีสาน**

ผศ.دنุพล	ไชยสินธุ์	สถาบันราชภัฏเลย
ผศ.รำเพย	ไชยสินธุ์	สถาบันราชภัฏเลย
ดร.บัญญัติ	แก้วส่อง	นักวิชาการองค์กรเอกชน
นางพญงพร	นนทวิศรุต	สถาบันราชภัฏเลย
น.ส.ธีรดา	นามไท	นักวิชาการองค์กรเอกชน

**โครงการย่อยที่ ๖: สิทธิชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาปัญหาสิทธิชุมชน
ท้องถิ่นภาคใต้**

ดร.เลิศชาย	ศิริชัย	สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
รศ.อุดม	หนูทอง	สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
รศ.ดร.สืบพงษ์	ธรรมชาติ	มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
อ.สมเจตนา	มุนีโมไนย	โรงเรียนวิเชียรมาตุ
อ.นพดล	กิตติกุล	โรงเรียนสตรีภูเก็ต

**โครงการย่อยที่ ๗: Community Rights in Thailand and
Southeast Asia**

Dr. Cholthira	Satyawadhna
Dr. Yoko	Hayami

Oliver	Raendchen
Jana	Raendchen
Dr.Rattanaorn	Sethakul
Matthew	McDaniel
Sunthorn	Sripanguen
Kwan-Isara	Chatvanichkul

ประวัติศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง และ Bachelor of Arts จากมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ เคยรับราชการที่กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ และกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ จากนั้นในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๓๐ ได้โอนมารับราชการเป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในปี ๒๕๑๖-๒๕๑๗ เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, ในปี ๒๕๑๘-๒๕๑๙ เป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี (พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ (๑)) ในปี ๒๕๒๓-๒๕๒๔ และเป็นประธานคณะกรรมการนโยบายพัฒนาชนบท, ในช่วงปี ๒๕๒๔-๒๕๒๘ เป็นผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา และได้รับเลือกตั้งเป็นนายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ในปี ๒๕๒๗-๒๕๓๐ เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยเรื่อง “Self-Reliance in Science and Technology for National Development” ของมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ในปี ๒๕๓๒-๒๕๓๔ ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ในปี ๒๕๓๔ ดำรงตำแหน่งประธานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และในปีเดียวกันนั้นเอง ก็ได้รับคุชฌูบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการเมืองการปกครอง จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างดำรงตำแหน่งในสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาได้ดำเนินโครงการวิจัยหลายชุด

ปัจจุบันได้รับเลือกและโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

งานเขียนและงานวิจัยที่สำคัญของศาสตราจารย์เสนีย์ จามริก ได้แก่ ปัญหาและอนาคตของเมืองไทย (๒๕๑๙), การเมืองกับการศึกษาของเมืองไทย (๒๕๒๖), การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ (๒๕๒๙), พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย (๒๕๓๑) พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน (๒๕๓๑), ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา (๒๕๓๖) สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา (๒๕๓๗), แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น (๒๕๓๗), ฐานคิด: เส้นทางเลือกใหม่ของสังคมไทย (๒๕๔๑), สิทธิมนุษยชน: เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด (๒๕๔๒), Democracy and Development: A Culture Perspective (ค.ศ. ๑๙๓๙), Technological Independence: The Asian Experience (ค.ศ. ๑๙๙๔)

งานวิจัยนี้ มุ่งมั่นที่จะให้สังคมศาสตร์แขนงหนึ่งที่เราเรียกกันว่า รัฐศาสตร์ สามารถเป็นดวงปัญญาและเป็นพลังทางสังคม เพื่อปลดปล่อย มนุษยชนไทยออกจากความไม่รู้ และความประมาทของการดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์ในสังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งมนุษยชนเหล่านี้จะเกิดมาเสรีหรือไม่เพียงใดก็สุดแท้แต่ แต่ถ้าปราศจากเสียซึ่งการปลดโซ่ตรวน แห่งการมุ่งแต่ความสำเร็จทางวัตถุและการปราศจากการปลดเปลื้อง พันธนาการระบบวิธีคิด ก็จะหมดโอกาสแม้เพียงจะตั้งคำถามเพื่อเข้าใจ โลก และเข้าใจตนเองว่า ความเป็นมนุษย์ของเราในกระแสโลกปัจจุบัน เป็นเช่นใด และปราศจากซึ่งความเป็น เสรี ที่จะกำหนดชะตากรรม ของตนเองในสถานการณ์สากลนี้

ดร.ขจิต จิตตเสวี

ISBN 974-94199-6-0

9 789749 419960

๓๓๐ บาท